dc_252_11

Csorba László

A RÓMAI MAGYAR KÖVET JELENTI...

A magyar-olasz kapcsolatok története 1945-1956

Budapest
2010

Tartalom

BevezetŖ

1) A diplomáciai kapcsolatok felvétele

2) A követség elsŖ feladatai: Papp Álmos ügyvivŖi idŖszaka

3) A Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet tevékenységének újraindítása

4) Kertész István római hónapjai

5) A "fordulat éve" a Via dei Villinin: Velics László követsége

6) Az elsŖ "népi demokratikus" követ: Tolnai Gábor

7) Újabb egyházpolitikai és kulturális politikai konfliktusok a Via Giulián

8) Hidegháború a kertkapunál

9) A frontok megmerevednek ï Murai István ügyvivŖi idŖszaka

10) Hideg diplomácia: Kálló Iván követi évei

11) Állam az államban ï belügy a külügyben

- ***a) A kezdetek***
- ***b) A római rezidentúra mŤködése 1951-1956***
- ***c) Egy hírszerzŖ tudós az Örök Városban***

12) Újabb egyházpolitikai erŖpróba a Palazzo Falconieriben

- ***a) Feloszlatási kísérlet***
- ***b) Rövid áttekintés: a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetének problémája***

13) Politikai enyhülés ï élénkülŖ diplomácia

14) A külkereskedelmi forgalom alakulása 1946-1956

Összegzés

BevezetŘ

A magyar nép és az Appennin-félsziget lakóinak kapcsolatai jó ezeregyszáz esztendŘt ölelnek át, ám ennek a roppant távlatnak éppen századrészével foglalkozik ez a kötet. Azt hihetnénk, hogy a második világháború befejezésétŘl a világtörténelem elsŘ antisztálinista forradalmáig eltelt évtized kissé szürke, fordulatokban nem túl gazdag szakasza lehetett a magyar-olasz érintkezés történetének. De a múlt sohasem "unalmas", hiszen minden pillanata emberi drámákkal teli ï csak meg kell találni azt a látószöget, ahonnan nézve a hajdani élet újra elevenné és elbeszélhetŘvé válik. A távlat persze sosem csak idŘtartam, hanem irány is: a történeti rekonstrukció jellegét ugyanis alapvetŘen meghatározza, hogy milyen minŘségŤ és mennyiségŤ információn alapszik. Nos, két hagyományos történeti részdiszciplina, a kapcsolattörténet és a diplomáciatörténet már viszonylag régóta kidolgozta annak mérlegelési módszereit, hogy a követségi és a külügyi iratok milyen mértékben alkalmasak az embercsoportok és az államok történetének valamilyen mértékŤ rekonstruálására. Ennek figyelembevételével jelöltem ki e kötet tárgyát: az 1945-1956 közötti korszak magyar-olasz kapcsolatainak *problématörténetét* tekintettem át. Az anyaggal való sokéves foglalkozás sem tette lehetŘvé, hogy a vizsgált tizenegy esztendŘ során felbukkanó száz és száz izgalmas és fontos esemény, sŘt nemegyszer eseményfolyam minden részletét végigkövessem. De úgy vélem, a források alapján a két nép és a két ország történetének ebbŘl a korszakából ï magyar oldalon a demokratikus remények pár évig tartó virágzásának, a kommunista pártállami diktatúra kiépülésének, majd a diktatúra válságba kerülésének idŘszakából, míg az olasz fél számára a Nyugat gazdasági, társadalmi, politikai és katonai együttmŤködésébe való, fokozatos reintegráció korából ï a megjelenŘ problémák viszonylagos teljességét sikerült összegyüjtenem és ï persze változó részletességgel ï bemutatnom.

KönnyŤ belátni, hogy valamely ï a történettudomány által még kevéssé kutatott ï témakör jobb, alaposabb megismeréséhez a rá jellemzŘ problémák számbavétele, jellemzése, csoportosítása, stb. igen hasznos, a további vizsgálatokat sokban segítŘ kiindulás lehet. Ez a helyzet az 1945-1956 közötti idŘszak magyar-olasz kapcsolataival is. Ugyanakkor a megvizsgálandó források hatalmas mennyiségével szembesülve, viszonylag hamar két felismeréssel kellett számot vetnem. EgyfelŘl beláttam: hogy az észszerŤ terjedelemi korlátok miatt nem lehetséges a két oldal teljesen egyenrangú, párhuzamos bemutatása. MásfelŘl azonban arra is rájöttem, hogy éppen a problémaközpontúság miatt ez nem is feltétlenül szükséges. Ezt a könyvet bizonyára meg lehetett volna írni "a budapesti olasz követ jelenti..." címmel is ï vagyis vállalni kellett azt a módszertani megoldást, hogy csupán az egyik fél irathagyatékát kezelem törzsanyagként, és azt egészítem ki a másikéval, annak érdekében, hogy a problémák összessége valóban egybegyŤjthetŘ legyen. Bizonyára érthetŘ az a döntésem, hogy a magyar anyagot vettem törzsanyagnak és az olasz dokumentációt referenciának, amely nélkül persze a teljes kép kialakítása lehetetlen lett volna. De ismétlem: módszertanilag bizonyára ugyanilyen jó lett volna az ellenkezŘ eljárás választása is.

A tárgykör historiográfiáját viszonylag könnyen áttekinthetjük, mivel a kutatók érdeklŘdését eddig kevéssé keltette fel ez a terület. A témának szentelt önálló iratkiadás nincsen, csupán egyetlen (érdekes, de szükségképpen töredékes képet adó) fejezet a korszak kulturális külkapcsolatait bemutató forráskiadványsorozatban.[1] A kortársak visszaemlékezései is viszonylag csekély számban láttak eddig napvilágot, ám így is témáikat, szempontjaikat stb. tekintve többféle típusba sorolhatók. ElsŘk között említendŘk a korszakban szolgált hét misszióvezetŘ közül két követ, Kertész István és Tolnai Gábor memoárjai.[2] Mivel a negyvenes évek második fele egyben a Római Magyar Akadémia tevékenységének egyik virágkora, így az ösztöndíjas, tanulmányutas írók (pl. Lengyel

[1] DMNKKT 1988.
[2] Kertész 1997., Tolnai 1987.

Balázs, Csorba GyŐzŐ, Karinthy Ferenc, Cs. Szabó László, stb.)[3] visszaemlékezései is értékes forráscsoportot alkotnak. Cs. Szabó írásainak egy része már az emigráns élményeit sŤríti ï amiként e mŤfajba tartoznak Márai Sándor naplói, sŐt, korabeli versei és híres regénye, a korfestŐ és életrajzi elemekben gazdag *San Gennaro vére* is,[4] továbbá mindezekhez értékes adalékként SzŐnyi Zsuzsával folytatott levelezése.[5] De rendhagyó sorsú elbeszélŐk is ránk hagyták emlékeiket: megemlíthetjük közülük pl. a *Micimackó* világhírŤ latinra fordítóját, a poliglott és polihisztor Lénárd Sándort, azután a Római Magyar Akadémia egykori gondnokának képzŐmŤvészként ismertté váló lányát, Giovanna Onorit, vagy a neves festŐ, SzŐnyi István lányát, az emigránsként "irodalmi szalont" mŤködtetŐ SzŐnyi Zsuzsát.[6]

A levéltári és az elbeszélŐ forráskiadások gyér számának megfelelŐen nincs ma még önálló monográfia, amely a magyar-olasz kapcsolattörténet e fejezetét vizsgálná,[7] csupán nagyobb áttekintŐ munkák részfejezeteiben találunk a korszaknak szentelt pár oldalt vagy pár bekezdést, pl. Pankovits József, Horváth JenŐ, Szabó Csaba, Szabó Gyula vagy Stefano Bottoni tollából.[8] Szaktanulmányokkal mennyiségileg már jobban állunk, mégpedig elsŐsorban az egyháztörténet és a mŤvelŐdéstörténet terén. A tucatnyi szerzŐ munkái azonban szinte kivétel nélkül az utóbbi két évtizedben születtek, és nem képeznek olyan "irodalmat", amelynek szemléleti sajátosságait külön lehetne elemezni. Ezekre az írásokra, a bennük található információkra természetesen a jelen dolgozat megfelelŐ helyén mindig hivatkozom majd. Egyedül a Mindszenty József bíboros tevékenységével kapcsolatos munkák alkotnak viszonylag önálló csoportot, ám ezek klasszikus vitakérdései az általam vizsgált periódust követŐ idŐszakkal kapcsolatosak, így historiográfiai bemutatásuk és értékelésük nem lehet a jelen bevezetŐ tárgya. Külön említésre érdemes azonban, hogy az 1947-49 közötti években mennyi érintkezési pont van ï személyek, események stb. révén ï a párizsi követséggel, így olasz vonatkozásban is komoly haszonnal forgatható a Károlyi Mihály levelezését közreadó sorozatból a Hajdú Tibor által összeállított V. és VI. kötet.[9] MásfelŐl kiemelésre méltó, mennyire adatgazdag Németh László tanulmánysorozata,[10] amely a római magyar egyházi mikrovilágnak többek között ezt a korszakát is feldolgozta. Saját kutatásaimból elsŐsorban a Római Magyar Akadémiáról, a Pápai Magyar Egyházi IntézetrŐl és a Fraknói-villáról írott tanulmányaimra támaszkodhattam.[11] ŕ szintén hálás vagyok Donáth Péternek, aki számos fontos iratra hívta föl a figyelmemet, Rauha-Szalai Zsuzsának, aki a szakirodalom beszerzésében, továbbá Kálnoki Kis Tamásnak, Bertók Lajosnak, Kiss Andrásnak és Bonhardt Attila ezredesnek, akik a levéltári forráskutatásban segítettek. Kedves kötelességem köszönetet mondani azoknak is, akik szóbeli információkkal támogatták munkámat: À özv. Kardos Tiborné, À Jászay Magda, À Cicutti Lajos, özv. Pásztor Lajosné Dr. Pásztor Edith, Marinella DôAlessandro, Failoni Donatella, Ferencz GyŐzŐ, Gyarmati György, Kalmár György, Lator László, LŐrinczi László, Kontra Miklós, Ujváry Gábor, Ungváry Krisztián.

---

[3] Lengyel 1995., Csorba GyŐzŐ 2002., Karinthy 1989., Cs. Szabó 2004.
[4] Márai 1968., Márai 1995., Márai 1999., Márai 2000., Márai 2001.
[5] SzŐnyi 2000/I.
[6] Lénárd 1973., Onori 2001., SzŐnyi 2000/II, SzŐnyi 2006.
[7] Készült viszont egy 23 gépelt oldal terjedelmŤ kronológia Réti György tollából, aki külügyi tisztviselŐként kapta a feladatot, hogy foglalja jegyzékbe az 1945-1965 közötti fontosabb eseményeket, ld. *Magyar-olasz eseménynapló 1945-1965*. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-IV-18-003082-1965., ezt nem publikálták nyomtatásban, de felkerült az internetre, ld. http://www.natarch.hu/archivnet/rovat/forras.phtml?forras_kod=422 (letöltés: 2008. július 14.)
[8] Pankovits 2005. 11-40., Horváth 2000. 193-225., Horváth 2008. 129-131., Szabó 2005. 28-29., Szabó Gyula 2011. 11-22., Bottoni 2010. 258-259.
[9] Károlyi 2003., Károlyi 2008.
[10] Németh 1999., Németh 2002., Németh 2003., Németh 2004., Németh 2005., Németh 2006., Németh 2007/I., Németh 2007/II.
[11] Csorba 1998/I, Csorba 1998/II., Csorba 1998/III., Csorba 2001.

A kiadott források csekély száma és a szerény szakirodalmi feldolgozottság miatt a jelen áttekintés sok szempontból úttörő jellegűnek tekinthető, és így jónéhány kiindulási pontot kínál a kutatóknak, honnan érdemes elindulniuk, hol érdemes mélyebbre ásniuk, ha pl. a politikai vagy a gazdasági érintkezés, a menekültek és disszidensek ügyei, a pártkapcsolatok, az egyház és állam viszonya, a tudományos és kulturális érintkezés stb. valamelyik részproblémáját szeretnék jobban megérteni, részletesebben tanulmányozni. Mint föntebb említettem, a kötetbe foglalt információkat elsősorban a római magyar követség 1945-1956 közötti iratanyagából gyűjtöttem, amelyet a Külügyminisztérium fondjának részeként a Magyar Országos Levéltár (MOL) őriz. E "törzsanyag" kiegészítése érdekében ï szintén a MOL gyüjteményeiben ï átnéztem a Római Magyar Akadémia tevékenységével kapcsolatos iratokat, továbbá a Külkereskedelmi Minisztérium fondjában az olasz reláció gazdasági kapcsolatairól fönnmaradt dokumentációt. Áttekintettem továbbá Rómában az olasz Külügyminisztérium Történeti-Diplomáciai Levéltára magyar referatúrájának ugyanebből a periódusból származó, teljes iratanyagát (Ministero degli Affari Esteri, Archivio Storico-Diplomatico, Affari Politici 1945-1950, 1950-1957, Ungheria). Ezeket a fondokat és állagokat viszonylag kevés kutató látta eddig (pl. a római anyag jelentős részét csak 2006-ban oldották fel a kutatási korlátozás alól) és kevés az olyan tudományos publikáció, amely komolyabban hasznosította volna a bennük található adatokat. Ám méginkább újdonságnak tekinthető, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában elsőként lapoztam át a római követségen 1951-től működő hírszerzői rezindentúra munkadossziéinak jelenleg hozzáférhető köteteit. Ezek sorozata nem teljes ugyan, mégis alkalmas arra, hogy segítségével elsőként lehessen bemutatni, milyen célokkal, milyen módszerekkel, milyen felépítésben stb. működött a felderítő-hírszerző-kémelhárító tevékenység az 1950-es években a szocialista Magyarország egyik nyugati követségén. Az így felkutatott iratanyagot azután kiegészítettem a Budapest Főváros Levéltárában, az esztergomi Prímási Levéltárban, a Hadtörténeti Levéltárban, az Open Society Archivumban, a Lukács Archivum és Könyvtárban, az Eötvös Kollégium Levéltárában, a Pápai Magyar Egyházi Intézet archívumában, az 1956-os Intézet Oral History Archivumában, az MTA Könyvtára Kézirattárában, továbbá az Archivio Centrale dello Stato (Róma) egyes fondjaiban talált dokumentumokkal.

Mivel 1870 (Róma elfoglalása és a pápai állam megszűnése) után az olasz állam ï kezdetben egyoldalúan, majd a lateráni szerződés (1929) alapján ï garantálta a Szentszék (1929 óta: Vatikánváros Állam) kvázi szuverenitását, szorosabb nemzetközi jogi szempontból nézve a vatikáni kapcsolatok nem képezik részét a magyar-olasz viszonynak. A második világháború után azonban az 1920 óta fennálló magyar-vatikáni diplomáciai kapcsolat megszakadt, mert ï közvetett szovjet nyomásra ï Angelo Rotta pápai nunciusnak el kellett hagynia Magyarországot, a Rómában működő magyar szentszéki követség összes korábbi munkatársának pedig visszavonták a megbízatását és nem neveztek ki új diplomatákat. Formális felmondás azonban nem történt és az évtized végéig történtek is erőfeszítések a viszony normalizálására. Közben azonban kialakult az a gyakorlat, hogy a magyar állam az olaszországi külképviselet segítségével intézett különféle, a magyar katolikus egyházat érintő ügyeket Rómában ï és ez lett azután a kapcsolattartás egyik fontos formája a következő időszakban is. A titkosszolgálati tevékenységben is elválaszthatatlanul fonódott össze az "olasz vonal" és a "vatikáni vonal". Így a vizsgált korszakban a vatikáni kapcsolat a magyar-olasz viszony integráns részének tekinthető, és kutatásmódszertanilag közös témaként kezelhető és kezelendő.

Fentieket erősíti, hogy a kiválasztott periódus egyházpolitikatörténetének egyik legsúlyosabb problémája a kommunista magyar államhatalom és a Pápai Magyar Egyházi Intézet közötti konfliktus volt, amelynek küzdelmei ï a sajátos helyzet folytán ï Rómában, olasz környezetben zajlottak. Jelen dolgozat egyik újdonsága, hogy minden korábbinál szélesebb forrásbázisra támaszkodva elemzi e fontos katolikus intézmény bonyolult jogi helyzetét, igyekszik tisztázni eredetét, számbavenni és értékelni a mindezekről folytatott évtizedes vitákban szembenálló

ellenfelek érveit és cselekedeteit, egyben arra is törekedve, hogy el lehessen oszlatni több olyan félreértést, ami e kérdéskör elfogulatlan tárgyalását mindmáig nehezíti.

A munka elkészítéséhez elsŐsorban az MTA Történettudományi Intézete, a Magyar Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, a Prímási Levéltár, a Hadtörténeti Levéltár, az Open Society Archivum, a Lukács Archivum és Könyvtár, az 1956-os Intézet Oral History Archivuma, az Eötvös Kollégium Levéltára, az Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, továbbá az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Római Magyar Akadémia vezetŐitŐl és munkatársaitól kaptam sok segítségét ï mindnyájuknak ehelyütt mondok Őszinte köszönetet.

Budapest, 2011. szeptember 15.

1) A diplomáciai kapcsolatok felvétele

Minden út Rómába vezet ï csak néha egy kis kitérRvel.

A 2. világháború után a magyar kormánynak egészen Moszkváig kellett elmennie, hogy újra kapcsolatba léphessen Olaszországgal. 1945. december 26-án jelentette Niszkács László követségi titkár[12] Moszkvából a külügyminisztériumnak, hogy találkozott Pietro Quaroni moszkvai olasz nagykövettel,[13] aki közölte vele: Olaszország kész felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, "annál is inkább, mivel azok sohasem szakadtak meg tulajdonképpen a két ország között".[14] A titkár ennek alapján utasítást kért, mi legyen a követendR eljárás? Mivel a magyar kormány szuverenitását jelentRs mértékben korlátozta a Szövetséges EllenRrzR Bizottság (SZEB) jelenléte és mŤködése,[15] így egyértelmŤ volt, hogy elsRsorban a Szovjetunió hozzájárulása kell ehhez a külpolitikai lépéshez. De melyik fél forduljon a szovjetekhez: a magyarok, az olaszok, vagy talán mindkettR?[16]

Természetesnek tekinthetjük, hogy Pietro Quaroni nem pillanatnyi elhatározásból kereste a kapcsolatot Niszkáccsal. Már az év elején, januárban értekezett Gyöngyösi János külügyminiszterrel, aki a fegyverszüneti egyezményt aláíró delegáció tagjaként tartózkodott Moszkvában. Meg is állapodtak abban a gyakorlatban, hogy a két kormány kölcsönösen garantálja saját területén a másik állam polgárainak és javainak biztonságát ï bár ennek gyakorlati érvényesítésére, jelen ismereteink szerint, nem történt intézkedés.[17] Az olasz Külügyminisztérium tájékoztatását szolgálta az is, hogy februárban C. G. Berg budapesti svéd követségi attasé beszámolóban foglalta össze, miképpen védte a svéd misszió az olasz érdekeket a háborús idRszakban Magyarországon.[18] Márciusban kapott elRször Quaroni nagykövet olyan utasítást, hogy

---

[12] Niszkács pályájára ld. DMB 1997. B 431.

[13] Quaroni pályafutására ld. DMB A 158., továbbá Arcidiacono 1990. 93-121.

[14] Amikor Giulio Pirro ügyvéd 1946 februárjában egy állampolgársági ügy kapcsán aziránt érdeklRdött az olasz Külügyminisztériumban, hogy vajon a magyar állampolgárok "ellenségnek" minRsülnek-e (az állampolgársági törvény ugyanis ilyen esetben kizárta annak megadását), a Politikai FRosztály válasza így szólt: mivel "Magyarország és az Olasz Királyság között sohasem létezett háborús állapot, tehát a magyar állampolgárok nem tekinthetRk ellenséges alattvalóknak", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Questioni di cittadinanza. Feljegyzés a Politikai FRosztály számára (Róma, 1946. február 21.), ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Questioni di cittadinanza. Vittorio Zoppi fRosztályvezetR följegyzése (Róma, 1946. március 11.).

[15] A magyarországi SZEB-re ld. Szakács-Zinner 1977. 32-38., SZEB JK 2003., Földesi 1995.

[16] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-1945. Niszkács köv. titkár jelentése (Moszkva, 1945. december 26.), továbbá MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-5.oszt/15/1945. Niszkács köv. titkár nyílt távirata (1945. december 26. ï 18.35 órakor, Moszkva) RN 39.

[17] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1.*Protezione interessi italiani in Ungheria*. Külügyminisztérium [Ministero degli Affari Esteri] (Róma, 1945. február 15) ï a stockholmi olasz követségnek. Vö. DMB A 158., 160-161. ï Quaroni és Gyöngyösi megbeszéléseire ld. még Korom 1987. 158-159. ï Quaroni olyan jó benyomást tett Gyöngyösire, hogy ezt még 1946 Rszén is emlegette a Budapestre frissen kinevezett Assettati ügyvivRnek is, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Augusto Asettati (Budapest, 1946. október 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[18] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1.C.G. Berg feljegyzése az olasz érdekek védelmérRl Antonio Widmar jelentése alapján (Budapest, [1945. február 9. elRtt]). ï A keltezés megállapításánál az vehetR figyelembe, hogy a jelentést továbbküldR külügyminisztériumi akta idRpontja 1945. február 9. ï A fiumei születésŤ Antorino Widmar a követségi sajtóattasé munkaköre mellett széleskörŤ mŤfordítói tevékenységet fejtett ki, a *Nyugat*ban publikált (Vidmar Antal néven) és Babits Mihály baráti köréhez tartozott. A fasiszta rendszer bukásakor létrehozta az új miniszterelnökhöz, Pietro Badoglio tábornokhoz csatlakozó budapesti olaszok képviseletét, és emellett a svéd követségen az olasz érdekvédelem adminisztrációját vezette. A frissen szervezRdR magyar kommunista rendRrség látókörébe is belekerült, így személyes szerencséjének tekinthetR, hogy a márciusban kiutasított diplomatákkal együtt R is Isztambulon át visszakerült Olaszországba. KésRbb Japánban szolgált szintén sajtóattaséként. Pályájára ld. Loria 2005. 122-127., Fried 2001. ï Egy másik irat a budapesti katonai térparancsnoksággal közli 1945 márciusában, hogy a svéd követségi személyzet elutazásától függetlenül az olasz érdekvédelem személyzete továbbra is mŤködik a svéd misszió épületében, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. *Al Comando Militare della Piazza di Budapest*. 1945. március 21.).

szerezze meg a szovjet hatóságok támogatását egy budapesti olasz misszió elindítására, a személyek és vagyontárgyak mielőbbi védelme érdekében.[19] Róma a tágabb magyar politikai helyzettel is tisztában volt, mert moszkvai misszióvezetője még a szovjet fővárosból is képes volt olyan jelentéseket küldeni a magyar helyzetről amelyek nemcsak pontos információkat, hanem találó értékeléseket is tartalmaztak. 1945 augusztusában átfogó képet adott kormányának az országban uralkodó helyzetről, a lakosság hangulatáról, a főbb társadalmi rétegek politikai aktivitásáról, a szovjet csapatok ("*il nemico liberatore*" ï a fölszabadító ellenség) jelenlétének következményeiről, a földreform hatásáról, különféle gazdasági jelenségekről, stb. Fölismerte, hogy a magyar külkereskedelem aktivizálódása (pl. Olaszország felé) részben az egyoldalú szovjet függés lazítására törekvést is kifejezte. Összességében illúziók nélkül ábrázolta a helyzetet: "Mindezek egy olyan vitalitás jelei, amelyek most a szovjet oxigénpalacknak köszönhetően lüktetnek, de holnaptól tágasabb és kevésbé mesterséges lélegzetre nyílhatnak. És semmiképp sem szabad alábecsülni a szovjet láncgyűrű erejét, és olyasmi újraéledésében reménykedni, amit a múlt iránti nosztalgia táplálhat. Magyarország megkezdte új történelmét egy olyan balkáni és délkelet-európai térség rendjében, amelyet Moszkva szándékozik megvalósítani."[20]

Rómában természetesen örömmel fogadták a magyar Vöröskereszt itáliai kiküldöttét, Simonfai Ferencet, aki már 1945 augusztusában bejárta az észak-olaszországi táborokat, fölmérte a mintegy nyolcezer repatriálandó magyar menekült helyzetét, és kérte az olasz Külügyminisztérium segítségét missziója teljesítéséhez.[21] Ennek kapcsán azután a Palazzo Chigiből[22] ismételten sürgették a moszkvai nagykövetet, hogy a szovjet hatóságoknál immár nyomatékosan vesse fel egy olasz vöröskeresztes delegátus Budapestre akkreditálásának engedélyezését.[23] Ezért támogatták Simonfainak azt az igen praktikus javaslatát is, hogy az akciók finanszírozását ne pénzküldéssel oldják meg, hanem úgy, hogy az olaszok a magyar, a magyarok az olasz segélyszerveknek utaljanak ki anyagi eszközöket.[24] 1945 júniusa óta azt is tudták a római Külügyminisztériumban, hogy az

---

[19] Az ehhez csatolt jegyzékben a következő fontosabb magyarországi olasz javak szerepelnek: a) Olasz-Magyar Bank, b) Generali Biztosító, c) Riunione Adriatica della Sicurtà, d) Nemzeti Biztosítási Intézet, e) FIAT Kereskedelmi Rt., f) Magyar-Olasz Ásványolajipari Rt., g) Erdélyi Magyar-Olasz Ásványolajipari Rt., h) Olasz-Német Ásványolajipari Rt., i) Dunahajózási Olasz Társaság, j) Egyesült Olasz Flotta, k) Felsőmagyarországi Villanyipari Rt., l) Magyar Szivarkapapírgyár Rt., m) Esperia Filmforgalmi Kft., n) Keglevich István utódai Konyakgyár, o) Francesco Parisi Szállítmányozási Vállalat, p) Parolini Angelo cége. Emellett az olasz kézben található nagyobb földbirtokokat és tulajdonosaikat is emliti: Kisszállás (Arduina Boncompagni Ludovisi), Gálosfa és Böhönye (Isabella Perrone Capano). Minderre ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Vittorio Zoppi feljegyzése a Főtitkárság számára (Róma, 1945. március 22.) ï Egy júliusi jegyzék viszont azt javasolta, hogy a magyarországi pozíciók javítása érdekében az olasz kormány vegye zár alá a jelentősebb itáliai magyar ingatlanokat (Római Magyar Akadémia,. Kereskedelmi Kirendeltség, IBUSZ iroda, Budapest Velencei Turisztikai Irodája), ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Carlo de Ferrariis Salzano feljegyzése (Róma, 1945. július 12.). ï Erre az intézkedésre végül nem került sor.

[20] ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. *Situazione politica in Ungheria*. Pietro Quaroni jelentése (Moszkva, 1945. augusztus 29.)

[21] Simonfait az olasz Vöröskereszt elnökének ajánlására karolták föl a külügyben, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Simonfai Ferenc (Róma, 1945. augusztus 8.) ï Umberto Zanotti-Biancónak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Umberto Zanotti-Bianco (Róma, 1945. augusztus 16.) ï Simonfai Ferencnek, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Renato Prunas (Róma, 1945. augusztus 29.) ï Umberto Zanotti-Biancónak.

[22] Ekkoriban az olasz Külügyminisztérium székhelye, korábban az Osztrák-Magyar Monarchia quirináli (tehát az olasz királysághoz delegált) nagykövetsége, manapság az olasz miniszterelnökség palotája.

[23] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1.*Assistenzi italiani in Ungheria*. ([Róma, 1945. augusztus vége ï szeptember eleje]).ï A feljegyzése datálását az teszi lehetővé, hogy utalás történik benne Simonfai friss jelentkezésére.

[24] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1."Appunto".[Feljegyzés Dr. Simonfai Skergula Ferenc javaslatáról.] Külügyminisztérium, Segreteria Generale (Róma, 1945. október 31.). ï Egy 1946. novemberi *Pro Memoria* 60 000 Ft értékben javasolta az összegek kölcsönös utalását, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Rapporti culturali. *Pro Memoria* (Róma, 1946. november 23.). ï Egy későőszi levélben Simonfai azt kérte De Gasperi miniszterelnöktől, hogy mivel a táborokban tartózkodó mintegy 3000 magyar menekült közül 250 fő nem kap UNRRA-segélyt, ezeknek, a közeledő télre tekintettel, az olasz kormány utaljon ki rendkívüli támogatást, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Levél Alcide De Gasperi miniszterelnökhöz ([Róma, 1945. őősz]). A másolati példányon a levélíró személyét az egyik rávezetett kézírásos följegyzés árulja el. ï 1946 nyarán Simonfai bemutatta Renato Prunas külügyminisztériumi

olasz érdekvédelmet immár nem a svéd követség, hanem egy sajátos politikai formáció látja el a magyar fővárosban: a Szabad Olaszország Antifasiszta Mozgalom Magyarországi Bizottsága. Ennek elnöke, Giovanni Rossi ugyanis levélben fordult a Külügyminisztériumhoz, amelyben azt kérte, nevezzenek ki mielőbb hivatalos külügyi képviselőt Budapestre, mert a római megbízatás súlya nélkülözhetetlen a kolónia és a németországi táborokból érkező többezer olasz menekült ügyeinek intézéséhez. Mi több, helyismeretére, addigi erőfeszítéseire hivatkozva rögtön föl is ajánlotta, hogy ő maga szívesen betöltené ezt a posztot! Levelében azzal mutatkozott be, hogy jó 23 éve dolgozik a Szocialista Pártban és a fasiszta üldözés elől tíz évvel korábban távozott külföldre.[25] Mivel a háború végével a korábbi közhatalmi legitimitások szerte Európában megkérdőjeleződtek, emellett éppen olasz viszonylatban 1943 szeptemberétől általános válságot okozott, hogy a monarchista és a fasiszta megbízottak folyamatosan vetélkedtek azért, hogy melyikük képviseli az "igazi" Olaszországot,[26] így a magyar környezet minden jel szerint természetesnek tekintette, hogy a budapesti olaszok spontán néphatalmi szervet választottak maguknak. Rossi és társai (bizottsági tagok: Leopoldo Ferrari munkás, Antonio Pallettiello repülőszázados, Giancarlo Gautier sorhajóhadnagy, és Sergio Failoni, az Operaház nemzetközi hírű karmestere[27]) szervezetének a magyar hatóságok előtti legitimitását a Budapesti Nemzeti Bizottság[28] biztosította, amikor – némi bizonytalankodás után[29] – 1945 júniusában hivatalosan is elismerte az olasz érdekek képviselőjének és védőjének mindaddig, amíg az olasz külügy erre képes nem lesz.[30] Könnyen lehetséges, bár

---

főtitkárnak Nagy Ferenc miniszterelnök és a magyar Vöröskereszt megbízólevelét, melynek alapján összegyűjtötte azokat az adományokat, amelyeket az olaszországi magyarok szándékoztak hazaküldeni rokonaiknak. Ennek értelmében kérte, hogy a Magyar Segélybizottság (*Comitato per i Soccorsi all'Ungheria*) és az Olasz-Magyar Kereskedelmi Kamara nevében összeállított, mintegy ezer csomag vegyes élelmiszert, illetve egy vagon citromot Rómából és Milánóból – Trieszten át – eljuttathasson Magyarországra, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Croce Rossa. Feljegyzés Dr. Simonfai megbeszéléséről Prunas követtel (Róma, 1946. június 24.) – Simonfai tevékenységéről egyéb adatok csak szórványosan maradtak fenn: így 1945 decemberében jelentkezett a Rómába érkező Mindszenty József esztergomi érseknél, ld. Németh 2004. 169. – 1953 júliusában Carlo de Ferrariis Salzano, korábbi budapesti követségi titkár, ekkor New York-i olasz főkonzul ajánlotta be az olasz Külügyminisztérium Politikai Főosztályán, hogy a Kisbarnaki Farkas Ferenc tábornok vezette Magyar Szabadság Mozgalom képviselőjeként fogadják, és hallgassák meg hasznos információit, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1216. Movimenti emigrati. Carlo de Ferrariis Salzano (New York, 1953. július 28.) – Pietro Solarinak. – Az ötvenes évek közepén visszaköltözött Itáliába, mert az emigránsok által újraélesztett Corvin Társaság ("Olasz-Magyar Firenzei Corvin Mátyás Társaság") főtitkáraként szerepelt, és úgy tudták, a *New Service* című amerikai (New York), kereszténydemokrata színezetű lap olaszországi tudósítója, ld. ÁBTL 3.2.4. K 1192. "Köves". Rajnai Sándor áv. alez. tájékoztató jelentése (Budapest, 1956. január 27.). 55.

[25] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Giovanni Rossi (Budapest, 1945. június 11.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[26] A helyzetet – Filippo Anfuso követ átállását a Salòban berendezkedő Mussolinihez, illetve Carlo de Ferrariis Salzano báró titkár kitartását a monarchista-antifasiszta oldalon – röviden bemutatja Horváth 2008. 130. – A fasisztákkal szembeforduló követségiek későbbi sorsát (a követség működését Magyarország megszállásáig, a letartóztatást és a fogságot a kaisersteinbrucki táborban, majd – immár Mussolini rendőrsége kezében – a lumezzanai táborban, később Cesano Boscone, Bologna, Roncoscaglia di Sestola, Tagliole di Pievepelago, Coreglia, Bagni di Lucca börtöneiben, végül az amerikai fogságot Viareggióban és a szabadulást) részletes jelentésben írta le Carlo de Ferrariis Salzano 1945 áprilisában. Ezt később rövid epilógussal egészítette ki, kéziratos kötetté formálva, amelyet több példányban a baráti körben terjeszthetett. (Carlo de Ferrariis Salzano: *Storia di una missione straordinaria. Budapest, Legazione d'Italia, 28 Settembre 1943 – Roma, Ministero degli Affari Esteri, 8 Febbraio 1945*. [H.é.n.] Egy fénymásolt példány a szerző birtokában.)

[27] BNB 1975. 76-77.

[28] A háborús pusztulásból kibontakozó magyar főváros új közigazgatását a Budapesti Nemzeti Bizottság irányította, amely a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nevű politikai szövetségbe tömörülő pártok és a szakszervezetek képviselőiből alakult meg 1945. január 21-én. Történetére ld. BNB 1975. 5-9., 17-20.

[29] A Budapesti Nemzeti Bizottság először 1945. március 28-án tárgyalta a Szabad Olaszország Mozgalom helyiségkiutalási kérelmét, és a vitában referáló polgármester – a jegyzőkönyv szerint – "szóváteszi a Mozgalom illetékességét és tárgyalóképességének kérdését. (Felkiáltások: Ezek között hemzsegnek a fasiszták... Mosca is fasiszta... Rossi is...)", mire Tildy Zoltán javasolta, hogy a "mivel nem ismerik ezt a társaságot, a javaslatot vegyék le a napirendről", ld BNB 1975. 69. – A bizottság álláspontja azután a nyárra megváltozott.

[30] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 Rosta László, a Budapesti Nemzeti Bizottság főtitkára (Budapest, 1945. június 1.) – a Szabad Olaszország Antifasiszta Mozgalom Magyarországi Bizottságának. – Egy június 4-én kelt irat

jelenleg nem bizonyítható, hogy ebben döntő szerepet játszott az a fordulat, hogy Rossi érvényes érdekképviseleti megbízatást szerzett a háború utáni segélyakciókkal foglalkozó olasz kormányszervtől, a Ministero dell'Assistenza Postbellica (kb. Háború-utáni Segélyügyi Minisztérium) vezetőitől.[31]

Rossira fölfigyelt a hazai nyilvánosság is: a *Szabadság* hasábjain méltatták, hogy saját pénzén látja el a deportálásból visszatérő olasz menekülteket,[32] majd Gách Marianne[33] készített vele interjút a *Képes Világ* hasábjain. Ebben úgy mutatta be a magyar közönségnek, hogy "[r]égi szocialista, Matteotti[34] köréhez tartozott", akinek el kellett jönnie a fasiszta Olaszországból, majd előbb Szófiában, később Budapesten vészelte át a háborút. Amikor pedig eljött a veszély órája, "[h]amis rendszámú olasz kocsival száguldott a Svábhegyre, a Rákoshegyre, majd a gettóba: mindig sikerült néhány embert kiszabadítania."[35] Rossi ugyanakkor arról nyilatkozott, hogy "a Szövetséges Ellenőrző Bizottság segítségét kell kérnem azért, mert a magyarok Budapesten lefoglalták az olasz tulajdonban lévő épületeket és javakat. Ez nem jogos akkor sem, ha arra hivatkoznak, hogy tulajdonosaik fasiszta olaszok voltak."[36] A cikk megerősítette, hogy Rossi "az olasz kormány hivatalos megbízottja."[37] Ősszel azután az olasz sajtóban is felbukkant a hír, hogy – a fasizmus alól fölszabaduló anyaországhoz hasonlóan – a magyarországi olaszok is megalakították a népfront-jellegű Nemzeti Felszabadítási Bizottság helyi szervezetét (CLN – Comitato di Liberazione Nazionale), amelynek egy Giovanni Rossi nevű olasz állampolgár a vezetője. A cikk szerint maga Tildy Zoltán, az Ideiglenes Kormány miniszterelnöke üdvözölte levélben a bizottságot és jelentette ki a magyar készséget a diplomáciai kapcsolatok felújítására. Egyben arról is intézkedett – írja a cikk szerzője –, hogy az olasz állami javak, épületek stb. újra olasz kézbe kerüljenek.[38]

Ugyanakkor az olasz Külügyminisztérium vezetőit óvatosságra inthették azok az információk, melyeket Giorgio Ciraiolo titkár, korábban a budapesti olasz követség munkatársa 1945 őszén kapott Rodolfo Moscától, a budapesti egyetem olasz katedrájának volt professzorától,[39] aki Milánóban várta, hogy visszatérhessen a magyar fővárosba: "[a] hírhedt Rossi jön-megy Magyarországról zavartalanul (már harmadszor van itt, Milánóban, és azt hiszem, megy Rómába

---

megszabta, hogy a IV. és az V. kerületben az elöljáróságok egyes ott található, olasz állami tulajdonban lévő lakásokat adjanak át a bizottságnak, ld. BNB 1975. 77. – Rossiék hivatalos elismertségét jelezte, hogy pl Paikert Géza, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosa tőlük kért információt a legfontosabb római magyar ingatlanok (követség, Római Magyar Akadémia, Fraknói-villa) sorsáról, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 Paikert Géza ([Budapest, 1945. nyár]) – Comitato d'Assistenza Italiano.

[31] Erre a későbbi iratokban egyértelmű utalás található, ld. pl. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. [Salzano] De Ferrariis feljegyzése (Róma, 1945. október 31.).

[32] *Mi lesz az olasz állam tulajdonával? = Szabadság* 1945. június 7.

[33] A később főként színházi túdósításokat készítő, neves újságíróra ld. ÚMÉL II. 2001. 873-874.

[34] Giacomo Matteottira ld. Ormos 1973. – Megjegyzendő, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság fentebb említett, márciusi vitájában, amikor Jámbor Alajos jelezte: "Rossi azt mondta magáról, hogy Matteotti titkára volt", a szociáldemokrata Ries István így kommentálta a fasiszták által meggyilkolt olasz szocialista politikusra való hivatkozást: "Matteotti olyan szegény volt, hogy nem is tartott tikárt...", ld. BNB 1975. 69.

[35] Rossi e tevékenységéről – amit feltehetően ő maga említett az újságírónőnek – jelenleg nem rendelkezünk semmilyen más információval.

[36] A Budapesti Nemzeti Bizottság iratai között Rossiék több olyan tiltakozása is elfekszik, amelyekben az Olasz Királyság javainak (lakások) lefoglalását és kiutalását reklamálják, ld. BNB 1975. 77.

[37] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 "Gách Marianne: *Giovanni Rossi, Olaszország budapesti megbízottja, az új Olaszországról beszél*".= *Képes Világ.* (é.h.n.n.) Újságkivágat.

[38] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 *I rapporti italo-ungheresi.* (Újságkivágat.) = *Il Giornale del Mattino*194[6]. január 5. – A papírlapon, amelyre a cikket ráragasztották, "1945. január 5." szerepel dátumként, de ez bizonyosan téves. A cikkben ugyanis már szó van az Olasz Kultúrintézet megnyitásáról, miközben a ráírt időpontban még javában tartott Budapest ostroma, továbbá Tildy miniszterelnőkként szerepel, márpedig csak a választási győzelem után, 1945. november 15-én alakította meg kormányát, ld. Bölöny 1992. 404. A dokumentátor tehát az évet téveszthette el, vagyis a cikk valószínűleg 1946. január 5-én jelent meg.

[39] Mosca pályájára ld. WHO 1958. 662-663.

is), arannyal, ékszerekkel és dollárral üzletel, éli világát mint egy nábob és a szeretőjét mint a lányát mutatja be."[40] Rossi két okból megy Rómába – tette hozzá Mosca. Egyfelől intrikálni fog "Paker" (helyesen: Parker) küldetése ellen (ő a Vöröskereszt megbízottjaként, a bukaresti olasz követség közvetítésével még augusztusban kapott kiküldetést Budapestre, hogy az olasz érdekvédelemmel foglalkozzék), másfelől Teleki Géza gróf magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter levelét viszi, aki kéri a budapesti Olasz Középiskola megnyitásának engedélyezését.[41] Október végén valóban fogadta Rossit a fővárosban a Külügyminisztérium egyik osztályvezetője, akinek kifejtette, hogy az említett Parker nem megbízható személy, ellenben ha Oscarre Di Franco, a követség korábbi munkatársa[42] visszatérhetne Budapestre, nagyon hasznos munkát végezhetne, és a szovjet hatóságok is elfogadnák – bár persze a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáig ezt a tevékenységet többé-kevésbé titokban kellene folytatnia. Rossi tárgyalásainak azonban nem lett közvetlen eredménye, mert – ahogyan Vittorio Zoppi osztályvezető a megbeszéléseket rögzítő följegyzés kísérő aktájára ráírta –, nincs értelme átmeneti megoldásokkal kísérletezni, amikor küszöbön áll a kapcsolatok normalizálása.[43]

Mosca professzor mellett mások is figyelmeztették a Külügyminisztérium illetékeseit. Giorgio Perlasca, a háború idején magát spanyol ügyvivőnek kiadó és így Budapesten üldözöttek ezreit megmentő olasz kereskedő 1945 őszén levélben fordult Carlo de Ferrariis Salzano báróhoz, hogy fölhívja a figyelmét Rossi üzelmeire. A báró – aki Budapesten annak idején a királyi Olaszországot képviselte, minek folytán 1944 nyarán Perlascával hónapokat töltött közös internálásban Csákánydoroszlón – azonnal jelentette elöljáróinak a fontos információt.[44] Eszerint Rossi, miközben a budapesti olasz "fascio" klubhelyiségében gyakran látogatta a póker-asztalokat, egyben egy zsidó kereskedőcég fedezésére adta nevét. A Mussolini-féle "szociális köztársaság" hatóságaitól útlevelet, a Gestapótól védlevelet kapott, és egy "fasiszta diplomata kocsival" portyázott mindenfelé. Politikailag és morálisan kétes alakok vették körül, akik közül sokakat az oroszok később letartóztattak. E "mocskos kalandor" ("*lurido avventuriero*") az itálai utazásokat arany- és valutacsempészésre használta fel. Egész Budapesten nincs "nemtelenebb és rosszhírűbb" személy Rossinál – állította Perlasca, akinek indulatát természetesen az is fűtötte, hogy ellenfele igyekezett őt befeketíteni a magyar sajtóban.[45]

---

[40] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 Rodolfo Mosca (Milánó, 1945. október 4.) – Giorgio Ciraolónak.

[41] Mosca e levélben a gimnázium tanáráról, Horváth Józsefről azt írja, együttműködött a Szálasi-rezsimmel. Ez tévedés, Füsi (Horváth) Józsefről, a kiváló íróról van szó, akit igazoltak és később újra irányította a gimnáziumot annak végső bezárásáig. Minderre ld. még Józsa-Pelles 1999. 136. – Füsi írta a legszebb magyar Garibaldi-regényt (*Búcsúzom, Garibaldi*. Bp. 1961.), pályájára ld. ÚMÉL II. 2001. 842-843.

[42] Oscarre Di Franco életútjáról érdekes adalék az a magánlevele, amelyet egy ismeretlen báróhoz (feltehetően Carlo de Ferrariis Salzano báróhoz, korábbi hivatali főnökéhez) intézett arról, hogy mi történt vele a háború idején. Hiába volt 1920 óta budapesti lakos, az olasz követség dolgozója, a *Corriere della Sera* tudósítója: a németek letartóztatták, Mauthausenbe deportálták, majd a salòi fasiszta rezsim tartotta fogva a lumezzanei táborban – és onnan került végül vissza Rómába. Újabb budapesti kinevezéséhez kért segítséget – mint utóbb látjuk majd, végső soron sikerrel, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-37/Prot. res/1946. [Oscarre] Di Franco (Róma, 1946. július 8.) – [Carlo de Ferrariis Salzano?] bárónak. – Giorgio Perlasca említi egy minisztériumi beadványában, hogy szerepet játszott Di Franco megmenekítésében, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giorgio Perlasca (Milano, 1945. október 18.) – Carlo de Ferrariis Salzanónak. – A nácizmus üldözötteinek mentésében fontos szerepet játszó Perlascára ld. Perlasca 1997., Elek 1989.

[43] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. [Carlo] De Ferrariis feljegyzése (Róma, 1945. október 31.).

[44] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Carlo de Ferrariis Salzano (Róma, 194[6]. január 2.) – a Politikai Főosztálynak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Carlo de Ferrariis Salzano (Róma, 1945. október 27.) – Maurilio Coppininak.

[45] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giorgio Perlasca (Milano, 1945. október 18.) – Carlo de Ferrariis Salzanónak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giorgio Perlasca (Trieszt, 1945. december 26.) – Carlo de Ferraris Salzanónak. – Perlasca azért foglalkozott ekkoriban intenzíven a magyar ügyekkel, mert szeretett volna diplomáciai kiküldetést kapni Budapestre, és úgy vélte, erre korábbi tettei joggal érdemesítik. Ennek megfelelően levélben jelentkezett Alcide De Gasperi miniszterelnök-külügyminiszternél, és kérelméhez azt a nevezetes jelentését mellékelte, amelyet eredetileg a spanyol követség részére készített, és ami embermentő hőstetteinek egyik

ValószínŰ, hogy e figyelmeztetéseknek is szerepük lehetett abban, hogy Rossitól hamarosan megvonták a képviseleti megbízatást, és 1946 januárjában a Ministero dell'Assistenza Postbellica az olasz érdekek hivatalos magyarországi védŐjének Dr. Friedländer Györgyöt nevezte ki.[46] Ám alig négy hónappal késŐbb a minisztérium átiratban jelezte, hogy mind FriedländertŐl, mind Rossitól minden megbízatást visszavon, és kéri a külügyi illetékeseket, hogy diplomáciai úton hassanak oda, miszerint Rossi a segélyezési akció céljából rábízott egy millió lírával szabályosan számoljon el.[47] A hátteret részben megvilágítja a bécsi olasz fŐkonzulátus májusi jelentése, amely szerint Dr. Friedländert sikkasztásért ("*per malversazioni*") letartóztatták, Rossi pedig elhagyta ugyan a Sándor utcai palotát (korábban az Olasz Kulturintézet épületében székelt), ám hiába számít most már csak magánembernek, továbbra is bocsát ki Olaszországba szóló hazatérési igazolásokat.[48] A történet vége Mosca és Perlasca figyelmeztetéseit igazolta. Egy évvel késŐbb, 1946 novemberében Giovanni Rossi ï nem teljesen jószántából ï a milánói városi börtön lakója lett. Garamvölgyi Artúr tárta fel az *Igaz Szó* hasábjain 1946. november 30-i cikkében az olasz "álkövet" szélhámosságainak ponyvaregényeket megszégyenítŐ történetét. Ebben a fiatal Giovanni már nem Matteottinak, hanem egy "kissé öregedŐ, milliomos hölgynek" volt a titkára, akinek bizalmával és érzelmeivel visszaélve, mintegy hat év alatt elúsztatta az özvegy hatalmas vagyonát. Bloch asszony a San Remo-i villát kevésbé bánta, mint a családi ékszereket, mert csupán ez utóbbiak eltulajdonítását fölfedezve tett rendŐrségi feljelentést hŰtlen titkára ellen. Igaz tehát, hogy Rossi a fasiszta rendŐrség elŐl menekült külföldre, de nem politikai nézetei, hanem tolvajlás miatt... A várnai kártyabarlangokban azután fordított szokásain: már nem elszórta a pénzt, hanem éppenséggel szerezte, mégpedig hamis játékkal, együttmŰködve egy Magda Ivanova nevŰ, a bolgár közélet megbotlott szereplŐinek zsarolásában hasonlóan gátlástalan, ám Rossi iránt érzelmileg nem közömbös, ifjú bolgár hölggyel. A félvilági pár idŐvel Szófiába tette át székhelyét, de üzelmeiket a bolgár rendŐrség nyomozói hamarosan leleplezték ï ám jobbnak látták, ha az információkat látványos per helyett arra használják fel, hogy kiutasítsák Őket a Balkán szívébŐl. Ekkor választotta Rossi és Ivanova Budapestet tevékenysége színhelyéül, a honfitárs Mario Sivieri betársulásával a nemzetközi arany- és ékszercsempészetet is besorolva üzletágaik sorába. SivierirŐl emellett az a pletyka járta, hogy a törvénnyel való rendszeres összeütközéseit azért ússza meg büntetlenül, mert az olasz fasiszta rendŐrség hírszerzŐ ügynöke. A magyar fŐvárosban fölvirágzó csempészüzletek partnerkapcsolataiban szerb ügyvédek, a kubai konzul, vagy egy bizonyos Cseng (Tscheng) úr, az Esperia olasz filmforgalmazó állami vállalt kínai származású képviselŐje is elŐkelŐ szerepet játszott.

Azt hihetnénk, mindez már nem fokozható, pedig csak most jön a java! Mikor Ivanova terhes lett, Rossi polgári házasságot kötött vele ï csupán arról felejtette el tájékozatni új asszonyát, hogy már van egy felesége Itáliában, mi több, igencsak legényesedik tŐle született fia, Vittorio... Még

---

legmegrendítŐbb dokumentuma. Minderre ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giorgio Perlasca (Milano, 1945. október 13.) ï Alcide De Gasperinek. ï A jelentést kiadta Perlasca 1997. 159-193. ï Ugyanaz a *Szabadság* címŰ lap, amely 1945 júniusának elején méltatta Rossi tevékenységét, egy újabb cikkében cáfolni igyekezett Perlasca embermentŐ érdemeit, azt állítva, hogy valójában a spanyol követség jogtanácsosa, Farkas Zoltán mentette meg az üldözötteket, és csupán lényegtelen mellékszereplŐként statisztált mellette a ĂháryjánoskodóÒ olasz kereskedŐ, ld. *Ki mentette meg a spanyol védetteket? = Szabadság* 1945. június 21. ï Perlasca memoárjaiban a legmelegebb barátság hangján szól Farkasról, akivel szorosan együttmŰködött. ElŐadásában persze ï mint minden emlékiratban ï bizonyára vannak szubjektív elemek, de embermentŐ tettei megkérdŐjelezhetetlenek, mert teljesen független, önálló tanúvallomások szólnak róluk, melyek alapján a Yad Vashem kitüntetésben részesítette és az Igaz Emberek Parkjában fát ültettek a tiszteletére, ld. Elek 1989. 15-16.

[46] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea. *Tutela italiani in Ungheria*. Vittorio Zoppi belsŐ körirata a külügyminisztériumi fŐosztályoknak (Róma, 1946. január 18.)

[47] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea. Ministero d'Assistenza Postbellica (Róma, 1946. április 27.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[48] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea. Maurilio Coppini (Bécs, 1946. május 24.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

bonyolultabb lett a helyzet, amikor a "tágszívű" olasz férfi beleszeretett Ivanova velük élő húgába is, akitől szintén gyermeket várt... Majd a késsel fenyegetőzős nővért azzal próbálta leszerelni, hogy Vittorio vegye el Ivanova húgát, miáltal Rossi egyszerre lett volna egyik fiának sógora, a másiknak meg egyben a nagyapja is... Végül az asszonyokat elküldte Itáliába, majd átügyeskedte Pesten az ostromot – és a cikkíró Garamvölgyi szerint nemhogy embereket mentett volna, ahogy a jóhiszemű Gách Marianne vélte, de éppenséggel a lefoglalt zsidó vagyonból igényelt bútorokat az olasz kolóniának, ám azokat saját célra eladta... Ezután következett fényes pályafutása a Szabad Olaszország Mozgalom (Nemzeti Felszabadítási Bizottság) élén, azt híresztelve, hogy követté nevezték ki – és a sajátos átmeneti helyzetet kihasználva, mint láttuk, sikerült bizalmat szereznie még Rómában is, a Ministero dell'Assistenza Postbellica gyanútlan tisztviselőinél. Végül egy újabb szerelem lett a veszte: új barátnőjével ("L.M., a Belváros szépe") utazott Olaszországba, de a hölgy elvitte elhagyott férje többezres dollártartalékát is, mire a megcsalt házastárs nem hagyta annyiban a dolgot, utánuk ment Milánóba, ahol azután sikeresen a rendőrség kezére adta a csempész, hamiskártyás és bigámista álkövetet.[49]

Az önjelölt Rossi kudarcos tevékenysége azonban végső soron mégsem volt teljesen "haszontalan": indirekt módon közrejátszhatott abban, hogy 1945 végére immár komolyabb formát öltöttek a magyar-olasz diplomáciai kapcsolatok fölvételével kapcsolatos erőfeszítések. A bukaresti olasz ügyvivő, Pietro Gerbore, 1945. november 12-én jelentette Rómába, hogy érintkezésbe lépett az első magyar-román tárgyalásokat vezető magyar delegáció fejével, Nékám Sándorral,[50] aki kijelentette: kormánya helyre kívánja állítani a diplomáciai viszonyt Olaszországgal.[51] Renato Prunas olasz külügyminisztériumi főtitkár november 28-i válaszában jelezte Gerborénak, hogy a kezdeményezéssel Róma is egyetért, ehhez meg kell nyerni a Szövetséges Hatalmak jóváhagyását, és a két kormány nyilvánítsa ki készségét egymás érdekeinek figyelembevételére saját területeiken. Megfelelő helyzet esetén a bukaresti kereskedelmi attassé utazhatna Budapestre, hogy ott a szükséges tárgyalásokat megindítsa.[52] E bukaresti híreknek is szerepük volt abban, hogy Prunas november 30-án arra kérte Quaronit, sürgesse a szovjeteknél a Magyarországgal való diplomáciai viszony maradéktalan helyreállításának támogatását.[53] A moszkvai olasz nagykövet azután már ebben a szellemben tárgyalt Niszkáccsal és jelentette haza is megbeszélésük eredményét.[54]

Budapesten örömmel vették a moszkvai híreket, és hamarosan megérkezett a választávirat. A magyar külügyminisztérium Politikai Főosztálya annak közlését kérte az olasz nagykövettel, hogy

---

[49] Minderre ld. Garamvölgyi 1946. – Föltételezhető, hogy az újságíró egyik informátora "L.M." textilkereskedő férje lehetett, továbbá a szintén textilkereskedő Reichter Edit, akit Sivieri szédített egy ideig házassági igérettel. – Garamvölgyi, az ismert szociáldemokrata újságíró pályájára ld. Borbándi 1989. I. 227. – Az olasz hatóságok még évekig foglalkoztak Rossi "hagyatékával, amennyiben Borisz Petrov Arnaudov bolgár kereskedő Szófiában élő özvegye szerette volna visszakapni a római kincstártól azt a 100 000 pengőt, amelyet állítólag a férje még Budapesten, 1945-ben adott kölcsön Rossinak, mint a "Comitato Italia Libera" elnökének. Az özvegy beadványai nyomán keletkező terjedelmes levelezésből ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Olasz Belügyminisztérium (Róma, 1951. április 12.) – az olasz Külügyminisztériumnak., ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Olasz Belügyminisztérium (Róma, 1953. május 30.) – az olasz Külügyminisztériumnak., ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Marcello Bocchini (Róma, 1954. augusztus 23.) – az olasz Belügyminisztériumnak.

[50] Réti 1996. 392. – Réti ennyit ír: "un certo signor Nekam (nome di battesimo omesso)". – A neves nemzetközi jogász, Nékám Sándor bukaresti küldetésére ld. Balogh Sándor 1995. 549., Lipcsey 1999. 230-231., pályájára ld. még ÚMÉL IV. 2002. 1021.

[51] Nékám arra hivatkozva vetette fel az olaszokkal való viszony helyreállításának tervét, hogy "egész Magyarország a legrégibb és legjobb barátot látja Itáliában", ld. ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. R. A bukaresti Olasz Követség feljegyzése (Bucarest, 1945. november. 12.).

[52] DDI S. 10. II. 1992. 1021.

[53] DDI S. 10. II. 1992. 1023. – Ugyanezen a napon közölte De Gasperi miniszterelnök külön táviratban a washingtoni, a londoni és a moszkvai követekkel, hogy a magyar kormány kérni fogja a diplomáciai kapcsolat fölvételét Olaszországgal, így segítsék elő a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál a kérés pozitív fogadtatását, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1 Alcide De Gasperi távirata (Róma, 1946. január 29.).

[54] DDI S. 10. III. 1993. 166-167.

Olaszország jegyzékben jelezze a SZEB illetékeseinek: diplomáciai kapcsolatokat szeretne létesíteni Magyarországgal.[55] Ennek a táviratnak azonban nem lehetett különösebb hatása (nem kizárt, hogy a címzett meg sem kapta), mert 1946. január 17-én kelt újabb sürgönyében Niszkács titkár majdnem szó szerint megismételte jó két héttel korábbi kérdéseit.[56] Aligha kétséges, hogy ennek hatására döntöttek azután úgy a magyar külügyben, hogy nem várnak tovább. Másnap, január 18-án Gyöngyösi János külügyminiszter[57] *Szóbeli Jegyzék*ben értesítette arról a szándékáról a magyarországi SZEB-et, hogy "az olaszországi magyar érdekek, az ott-tartózkodó [*sic!*], repatriálandó hadifoglyok és az elhurcolt javakkal kapcsolatos ügyek" miatt hivatalos magyar diplomáciai missziót akar küldeni Olaszországba. Ehhez kérte a SZEB hozzájárulását, arra is hivatkozva, hogy tudomása szerint az itáliai partner ï ugyanezen okokból ï szintén nagy súlyt helyezne egy hasonló misszió felállítására Magyarországon.[58] Ez így is volt: Alcide De Gasperi[59] miniszterelnök és külügyminiszter 1946. január 29-én adott megbízást a moszkvai, a washingtoni és a londoni nagyköveteknek, hogy kérjék a nagyhatalmaktól a magyar-olasz diplomáciai viszony újrafelvételének engedélyezését.[60]

Az elképzelést ötletesnek és a helyzethez jól alkalmazkodónak tekinthetjük. A két vesztes nem rontott ajtóstól a házba, hiszen a gyors barátkozást aligha nézték volna jó szemmel a világháború friss gyŖztesei. Az érdekek viszont, amelyekre hivatkoztak, nyilvánvalóak voltak ï a háborút követŗ zŤrzavarban a konszolidáció fontos eleme volt a szanaszét sodródó emberek hazajuttatása csakúgy, mint az elhurcolt vagyontárgyak visszaszármaztatása. Az ebbŗl a célból kiküldött bizottságok azután már magvát alkothatták a jövendŗ követségi személyzetnek. A fontos lépésrŗl Heltai György osztályvezetŗ[61] tájékoztatta a moszkvai képviselŗt, a kellŗ koordináció érdekében hozzátéve, hogy jelezze az olaszoknak: kérjék ŗk is egy hasonló misszió engedélyezését.[62] Megerŗsítette ugyanezt a külügyminiszter másnapi távirata is.[63] A bécsi olasz fŗkonzul, Maurilio Coppini 1946. január 26-án Budapestre látogatott, melynek során fogadta ŗt Gyöngyösi János külügyminiszter. Szóba került, hogy Rossi nem "persona grata" a szovjet hatóságok szemében, ellenben mindenki örömmel venné, ha a kiváló karmester, Sergio Failoni töltené be az olasz megbízott posztját.[64]

Az egyezetési tárgyalások a tavaszi hónapok folyamán sikerrel lezajlottak. Quaroni nagykövet április 10-én jelentette Rómába, hogy Moszkva jóváhagyta a javak és emberek repatriálását intézŗ

---

[55] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-Pol. Oszt.-33.131/pol.-1945. A Politikai Osztály választávirata (1945 [h.é.h.n.n.]) ï Niszkács Lászlónak.

[56] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-30.048/3. Niszkács László nyílt távirata (1946. január 17. ï 17,15, órakor, Moszkva) ï központnak.

[57] Gyöngyösi János pályájára ld. Bölöny 1992. 301., Horváth 2005. 283., Károlyi 2003. 749.

[58] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-30 044/1946. A magyar külügyiniszter *Szóbeli Jegyzék*e (Budapest, 1946. január 18.) ï a SZEB-nek. Rávezetve az aktára: "Miniszter úr kéri jegyzék elküldését és tartalmát kéri Niszkáccsal közölni, hivatkozva I/17-én kelt táviratára. I. 22." ï A paritásnak azért is komoly jelentŗsége volt, mert a Kelet- és Közép-Európában zajló politikai-hatalmi folyamatok számára sok szempontból az olasz helyzet adta a mintát. A világháború végén, a SZEB-ek megszervezésénél a Szovjetunó úgy itélte meg, hogy az a formális szerep, amelyet az olaszországi SZEB-ben kapott, feljogosítja arra, hogy a nyugatiaknak hasonlóan korlátozott pozíciót juttasson a Vörös Hadsereg által elfoglalt országokban, ld. SZEB JK 2003. 8-9., vö. Korom 1987. 133-134., 137-138., 140. ï Döntŗkülönbségvolt viszont, hogy a szövetségesek 1945 elsŗ felében már kvázi szuverénnek tekintették az olasz kormányt és átengedték számára a jogok tényleges gyakorlását, ld. uo., továbbá Földesi-Stella 2006. 97-99., 115-116.

[59] Alcide De Gasperi pályájára ld. DBI 1988. 79-117., Horváth 2005. 138., továbbá a kereszténydemokrácia De Gasperi-korszakára Pankovits 1996. 106-114.

[60] DDI S. 10. III. 1993. 183.

[61] Heltai pályájára ld. Fülöp-Sipos 1998. 282., Károlyi 2003. 750.

[62] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b. Heltai György távirata ([é.h.n.n. ï de rávezetve: "értesítve: I. 23-án"] [Budapest]) ï Niszkács köv. titkárnak

[63] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-30.048/3. Gyöngyösi [János] küm. nyílt távirata (Budapest, 1946. január 24. [Budapest]) ï Niszkács köv. titkárnak

[64] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Maurilio Coppini (Bécs, 1946. január 27.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

bizottságok cseréjét, és azt is elfogadta, hogy ezek idŐvel képviseletekké fognak válni.[65] A bürokratikus formaságok elintézése után, május 3-án pedig végre elindult BudapestrŐl a PŐdör László miniszteri osztálytanácsos, kabinetfŐnök[66] vezette ï rajta kívül még Papp Álmos miniszteri titkárból és Orbán Pál miniszteri segédtitkárból álló ï delegáció Olaszországba.[67] Bécsben azonban problémát okozott, hogy a szövetséges megszálló erŐk (elsŐsorban az angol parancsnokság) nem akartak beutazási engedélyt adni számukra, és csupán a leghatározottabb fellépéssel (annak nyilvánosságra hozatalával fenyegetŐzve, hogy politikai huzavona zajlik) sikerült elérni, hogy március 22-én elindulhattak dél felé. Ám ekkor a váratlanul zordra forduló idŐjárás szólt közbe, így Münchenben kellett vesztegelniük, és csupán másodszori kísérletre sikerült legyŐzni a Brenner-hágó fölötti légörvényeket. Végül 25-én landoltak Rómában, és foghattak végre hozzá feladataik végrehajtásához.[68]

A misszió elŐször a svéd követséggel lépett kapcsolatba, mert a magyar külképviseletek diplomata-állományának 1943-ban történŐ hazarendelése óta Svédország látta el a magyar érdekek képviseletét Itáliában. Joen Carlsson Lagerberg svéd követ[69] június 1-én mutatta be a magyar küldötteket a Palazzo Chigiben. Vittorio Zoppi követ, a Politikai FŐosztály vezetŐje azonnal közölte, hogy a politikai szándék azonos: "a Rómában maradó magyar hazatelepítési megbízottat Ők a maguk részérŐl diplomáciai megbízottként fogják tekinteni", és ugyanezt kérik a Budapestre induló Augusto Assettati tanácsos és Oberto Fabiani titkár részére is. A tanácsost PŐdör vacsorán látta vendégül és messzemenŐen alkalmasnak találta a budapesti kiküldetésre, beleértve azt a speciális feladatot is, hogy "a szovjet követség tagjaival megtalálja a megfelelŐ hangot". Assettati felajánlotta, hogy kölcsönösen használják egymás futárszolgálatát: eszerint Róma és Bécs között az olaszok, Bécs és Budapest között a magyarok szállíthatnák mindkét fél külügyi postáját. Az ajánlat kihasználását, és így a római misszió információs anyagokkal való ellátását PŐdör különösen erŐsen szorgalmazta, mert sajnálattal tapasztalta, hogy "az olaszországi olasz és magyar körök teljesen tájékozatlanul állanak a magyar belviszonyokkal szemben és mind a sajtóban, mind a magyar és olasz közvéleményben a legferdébb nézetek alakulnak ki rólunk."

A kiküldött tanácsos azt is megállapította, hogy a svéd követség rendkívüli pontossággal és mindent aprólékosan ellenŐrizve végzi a magyar érdekvédelmi feladatokat, így "Lagerberg követ munkája valóban minden dicséretet megérdemel". Ám ahogy a hazai külügyminisztériumi apparátus újra erŐteljesebben mŰködni kezdett, természetesen súrlódások keletkeztek közte és az egyelŐre még teljes joghatósággal intézkedŐ svédek között. A legerŐsebb konfliktust Szász Viktor konzuli igazgatási tanácsos személye okozta, aki svéd megbízatásból a köztes idŐszakban a magyar követséget adminisztratív szempontból vezette. ŕ t 1946 áprilisában hazarendelték Budapestre, ám

---

[65] DDI S. 10. III. 1993. 482-483. ï Amikor De Gasperi külügyminiszter táviratban értesítette Quaronit a magyar hazatelepítési bizottság Rómába érkezésérŐl, külön köszönetet mondott neki a hatékony közremŰködésért, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Alcide De Gasperi távirata (Róma, 1946. június 22.).

[66] PŐdör pályájára ld. Kertész 1997. 497-498., Nagy Ferenc 1990 I. 421., ÚMÉL V. 2004. 451-452.

[67] A delegáció tagjairól bizalmas politikai jellemzést küldött körbe a Külügyminisztériumban Vittorio Zoppi, a Politikai FŐosztály vezetŐje, amelyben pl. az is szerepelt, hogy PŐdör tanácsost a politikai rendŐrség képviselŐjének tekintik ("*lo considera come esponente della Polizia politica*"), ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. *Notizie su parsonalità ungheresi e sui membri della »Commissione ungherese per il rimpatrio«* (Róma, 1946. május 12.). ï A jelentésben az is szerepelt, hogy követségi sajtóattasénak valószínŰleg "egy bizonyos Vásárhelyi" lesz kinevezve, aki fiumei születésŰ, perfektül beszél olaszul, ismert kommunista újságíró, és éles cikkekben támadja a *Szabad Nép* hasábjain az olaszországi magyar emigránsok "reakciós klikkjét", ld. uo. ï A értesülés téves volt. Vásárhelyi Miklós pályájára ld. Vásárhelyi 1989., Vásárhelyi 2000.ï A delegáció másik két tagjáról a londoni követ küldött információt: eszerint Papp Álmos "PŐdör külügyminisztériumi kabinetfŐnök barátja, kommunista, antiszemita, bizalomgerjesztŐ személyiség", míg a "népi szocialista" ("*demosociale*") Orbán Pálról azt tartják: "a szovjet Kormány informátora", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Bartolomeo Migone (London, 1946. augusztus 21) ï Renato Prunasnak.

[68] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-28/prot/res/1946. PŐdör László min. o.tanácsos jelentése az olaszországi magyar külképviseleti hatóságokat felülvizsgáló utazásának tapasztalatairól ([Budapest], 1946. június 26.).

[69] Lagerberg pályájára ld. SBL 1977-79. 55-57.

Lagerberg svéd követ ebbe semmi szín alatt nem akart beleegyezni. Pŗdör végül elfogadta, hogy Szász még egy hónapig alkalmazásban maradjon, de a vita során utalt arra, hogy a követ eljárása akár még árthat is neki (B-listára kerülhet). Ugyanakkor talán nem volt véletlen, hogy Vitale Milano, a római zsidó hitközség (*Comunità Israelitica di Roma*) elnöke éppen ekkor, 1946 áprilisában fordult az olasz Külügyminisztériumhoz, és szólította fel az illetékeseket: méltó kitüntetéssel honorálják Szász Viktornak a "fasiszta és a náci-fasiszta korszakban" végzett embermentŗ tevékenységét.[70] Az American Joint Distribution Commitee levele és számos más, a közösség birtokában lévŗ dokumentum tanúsága szerint ugyanis a tanácsos hamis igazolások százait állította ki, pénzt juttatott az üldözötteknek, és kimentett sokakat a börtönbŗl ï így 17 üldözöttet is épp 1944 márciusban, megelŗzve azt, hogy a Fosse Ardeatinébe kerüljenek.[71] De ha hatott is valamennyire mindez, csupán pár hónapig hosszabbította meg Szász alkalmaztatását. Személyi lapján 1946. július 17-i keltezéssel szerepel az a bejegyzés, miszerint "mindennemŤ igény kizárásával a közszolgálatból elbocsátva."[72]

Szász esete is jól mutatja, mennyire bonyolult viszonyok közepette kellett Pŗdör Lászlónak 1946 kora nyarán Rómában, Olaszországban az ott tartózkodó magyarokkal érintkeznie ï egy olyan, sajátos történelmi pillanatban, amikor, a körözött háborús bŤnösöket leszámítva, sokan nem tudták még közülük, hogy ŗk lesznek majd a "45-ös emigráció"... Sorsukat végsŗ soron az otthoni politikai-hatalmi küzdelem kimenetele határozta meg, és a hazai baloldali politikai erŗk ekkor természetesen abban voltak érdekeltek, hogy annak a világnak tucatnyi árnyalatát, amely szembenállt velük, mindinkább egynemŤsítsék és a demokrácia ellenségévé maszkírozzák, fŗként a "fasiszta" jelzŗ segítségével.[73] Pŗdör nyilván pontosan tudta, hogy pl. pártjának lapja, a *Szabad Nép* pár hónappal korábban, március 15-i számában éles kirohanást intézett az Olaszországban tartózkodó "fasiszták és reakciósok" ellen. "*Horthy fiának vezetésével »úri klikk« uszít a demokratikus Magyarország ellen. Magyar fasiszták paradicsoma Olaszországban*" ï hirdette a cikk címe. A szerzŗ, Vásárhelyi Miklós egyfelŗl arról számolt be, hogy az ifjabb Horthy Miklós[74] a magyar követségi rezidencián, a követi lakosztályban lakik,[75] és annyira jóban van a megszálló angol-amerikai hatóságokkal, hogy nemcsak apját, Magyarország "volt véreskezŤ kormányzóját"

---

[70] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Miscellanea. Vitale Milano (Róma, 1946. április 21.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[71] 1944. március 23-án a németek megszállta Rómában a partizánok belevágtak pár kézigránátot egy csapatszállító teherautóba a Via Rasellán. 32 katona halt meg azonnal (és még egy sebesült, pár nap múlva), így Adolf Hitler kiadta a parancsot: minden német halottért bosszúból tíz olasz áldozatnak kell elpusztulnia. Ám nem volt ennyi Ągyanús" a börtönökben, így az utcáról is fogdosták az embereket. Végül még túl is teljesítették a parancsot: 335 fŗt szedtek össze, köztük 75 zsidó származású olasz állampolgárt. Kihajtották ŗket a város déli szélére, az Ardeába vezetŗ út menti, természetes cementtartalmú üregekhez (*Fosse Ardeatine*), ahol kíméletlenül fŗbelŗtték valamennyiüket, majd berobbantották a barlangokat. A háború múltával azután az új Olaszország legfontosabb antifasiszta emlékhelyét alakították ki a Fosse Ardeatine dombkatlanában. Bár Szász Viktor számos magyar származású zsidót kihozott a börtönbŗl, mégis volt magyar áldozata a kegyetlen vérengzésnek: Kereszti Sándor ï mert valószínŤleg róla nem tudták, hogy az üldözöttekhez tartozik. Minderre ld. Csorba 2003. 224-225.

[72] MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FŗosztálySzász Viktor szolgálati táblázata. ï Szász Viktor konzuli igazgatósági tanácsos (Sommer családnevét 1936-ban magyarosíttatta) 1924 óta dolgozott Rómában ï a követek jöttek-mentek, de ŗ végig maradt. Római magyar körökben akkoriban úgy tudták, ennek az volt oka, hogy egykor Horthy Miklós mellett szolgált az osztrák-magyar haditengerészetnél (így többek között az otrantói csatában), és ezirányú érdemeiért kapta római kinevezését még a huszas években. (Cicutti Lajos ï Sász Viktor személyes ismerŗse ï szíves közlése.) Külügyi személy lapján valóban szerepel, hogy a császári és királyi haditengerészetnél töltötte katonaidejét, tengerész zászlós rangban, egészen 1918. október 31-ig. ï Szászt 1945 decemberében a római látogatáson tartózkodó Mindszenty József esztergomi érsek is fogadta, ld. Németh 2004. 169

[73] Az ekkori kommunista nyelvhasználatban a "reakció" és a a fasiszta" fogalmak propagandisztikusan homogenizáló használatát részletesen elemzi Bibó István, ld. Bibó 1945. 27-38., továbbá vö. Törvénytelen 1991. 38-39.

[74] Ifj. Horthy Miklós pályájára ld. Szilágyi-Sáringer 2002., IMKSZT 1994. 452., Hennyey 1992. I. 237-238.

[75] Egy korabeli levelében is említette: "élek a volt és félig kibombázott kvirináli követségünkön", ld. Ifj. Horthy Miklós (Róma, 1945. [ŗsze]) ï Bakach-Bessenyey Györgynek, közölve Szilágyi-Sáringer 2002. 131. ï Mivel, mint említettük, az olaszországi magyar javakat a svéd követség magyar érdekvédelmi osztálya kezelte, amelynek Szász igazgatási tanácsos volt a vezetŗje, így valószínŤ, hogy ŗ biztosította egykori admirálisa fiának az üres rezidencia használatát.

látogathatta meg repülŐvel Nürnbergben, de hivatalos olasz illetékesektŐl arra vonatkozóan is biztosítékot kapott, hogy szükség esetén (pl. ha ki akarnák adni Jugoszláviának) Olaszország menedékjogot biztosítana a Horthy-családnak.[76] A kormányzó fiáról azt írta még, hogy Brazíliába készül, ahol következtében korábban vagyont gyŰjtött.[77] Vitéz Szabó Lászlóról[78] is megemlékezik, aki másfél évtizedig volt katonai attasé Rómában, "legendák keringtek" az olasz-magyar hadianyagszállításokon általa keresett összegekrŐl, és most szintén Dél-Amerikába szándékozik kivándorolni. Körébe tartoznak Háry László[79] és Igmándy-Hegyessy Géza[80] tábornokok is. Apor Gábor volt szentszéki követrŐl[81] azt jegyezte meg, hogy a Sztójay-kormánnyal való szakítás demokratikus bátorsága huszonnégy órával azután ébredt föl benne, hogy a nyugati szövetségesek bevonultak Rómába... És a svéd követségen mŰködŐ magyar érdekvédelmi osztályt vezetŐ vitéz Sommer-Szász Viktorról pedig kijelentette: "[h]irhedt fasiszta", aki két évtizeden át a követség adminisztratív ügyeit az elképzelhetŐ "legantiszociálisabb és szélsŐ jobboldali szellemben" vezette: Az egykor Gömbös Gyula csoportjából érkezŐ tanácsos csak a svábokat segítette, svéd útleveleket ad a fasiszta magyaroknak, és még Kemény Gábor volt nyilas külügyminiszternek is felajánlotta segítségét.[82]

Egy szerencsés véletlen folytán valószínŰsíthetjük, kinek az információi "áztatták el" ennyire Szász Viktort Vásárhelyinél, aki az olasz belpolitikát kommunista elkötelezettséggel, de megfelelŐ távolságból figyelte ï ám Ősszinte hitének hevétŐl hatjtva, sokakkal osztozott abban a komoly hibában, hogy a politikai elenfélrŐl egyben az emberi rosszat is könnyebben hitte el.[83] Alig három héttel korábban ugyanis a *Népszava* közölt egy szerkesztŐségi cikket *Magyar reakciósok mesterkedése Rómában* cimmel,[84] megemlítve, a közölt tények Ario (a cikk végén: Aris) Gyula fiumei rádiókereskedŐtŐl származnak, aki Görögországból vergŐdött át Itáliába, majd onnan érkezett haza, Magyarországra. Mivel Vásárhelyi cikkében számos adat azonos a *Népszavá*ban

[76] A nürnbergi útra és az olaszországi tervekre ld. Szilágyi-Sáringer 2002. 138., 144.

[77] A vagyongyŰjtési hír téves volt. ï Ifj. Horthy Miklós mozgását az olasz hatóságok 1945 augusztusától semmiben nem korlátozták, vízumkérelmeit teljesítették, bár errŐl a Belügyminisztériumot értesítették. Pl. 1946. november 27-én ki- és belépési vízumot kapott, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Passaporti. Il Capo della Cerimonia (Róma, 1946. november 30.) ï az olasz Belügyminisztériumnak. ï FeltehetŐen 1947 tavaszán küldte meg engedélyezésre valamelyik svájci olasz fŐkonzulátus az elvált feleség, Károlyi Mária Consuelo grófnŐ és két lányuk, Zsófia és Nikolette három hónapra szóló itáliai vízumkérelmét, mert csatlakozni kívántak a férjhez és édesapához, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Confalonieri (h.é.h.n.n.) ï az olasz Belügyminisztériumnak. ï A *Népszava* 1947 májusában gúnyos cikkben adta hírül, hogy a belügyminisztérium engedélyezte a római követségnek ifj. Horthy Miklós hazatérési igazolvánnyal való ellátását, ld. "*Fellendül a magyar szeszfogyasztás ï ifjú Horthy hazajön*". = *Népszava* 1947. május 25. ï Ehelyett 1947 augusztusában arról értesítette az olasz Külügyminisztérium a budapesti képviseletet, hogy a brazíliai olasz követség jelzése szerint ifj. Horthy Miklós megérkezett Rio de Janeiróba, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Mario Conti (Róma, 1947. augusztus 2.) ï a budapesti olasz Követségnek. ï Volt felesége és leányai Svájcban maradtak, ld. Szilágyi-Sáringer 2002. 144.

[78] Szabó pályájára ld. Szakály 2001. 321-322.

[79] Háry tábornok pályájára ld. Szakály 2001. 127-128.

[80] Igmándy-Hegyessy pályájára ld. Kállay II. 1991. 284.

[81] Apor Gábor báró volt szentszéki követ pályájára ld. IMKSZT 1994. 445., Szegedy-Maszák Aladár 1996. I. 233., 423., Magyary 1969., Vajay 2002. I. 107-109., B. LŐrincz 1969. 18-19., Gergely 2001. 70., 1944-es tevékenységére uo. 73-74. ï Az Apor-vezette követség mindennapi életérŐl Róma megszállása idején anekdotikusan ír Lénárd Sándor, ld. Lénárd 1973. 497-499

[82] *Szabad Nép* 1946. március 15. ï A cikk névtelenül jelent meg, de a budapesti olasz követ fentebb említett jelentésébŐl tudjuk, hogy Vásárhelyi Miklós volt a szerzŐ. ï Vásárhelyi tevékenységére késŐbb is figyelt az olasz követség, mert fiumei létére, többször cikkezett a trieszti helyzetrŐl. Mivel azonban a jugoszláv kommunisták álláspontját képviselte, így pl. 1948 májusában egy szigorúan titkos olasz belügyi feljegyzés a Kominform "gyanús ügynökének" minŐsítette, aki "országunk ismert ellensége" és nemcsak a trieszti kérdésben, hanem "általában is Itáliával szemben ellenséges cikkek szerzŐje", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Passaporti. A Belügyminisztérium Közbiztonsági FŐosztályának feljegyzése "*Vasarhelyi Nicolos ï suddito ungherese*" ügyében (Róma, 1948. május 26.).

[83] Ezzel utólag maga nézett szembe a legŐszintébben, ld. pl. Vásárhelyi 2000. 84.

[84] *Népszava* 1946. február 23.

olvashatókkal, kézenfekvő a feltevés, hogy mivel ő maga is fiumei születésű volt, alaposabban kikérdezhette földijét. Így a *Népszavá*ban szerepel először, hogy "Szász volt követségi tanácsos magyar útlevéllel látta el mindazokat, akiknek a demokratikus Magyarországon népbíróság elől lenne a helyük." Az az információ is eszerint Ario/Aris Gyulától való, hogy "[a] római Collegium Hungaricumban rendezkedett be ez a reakciós csoport, melynek tagjai között sok arisztokratát és katonatisztet látott." De azt már nyilván túlzásnak érezte, és így nem vette át Vásárhelyi, miszerint Apor Gábor báró volt szentszéki követ "fényűző estélyeket ad ifj. Horthy Miklós tiszteletére." Ám ezzel együtt is, a Szász elleni vádak nagyon kemények voltak, így képzelhetjük a kommunista Pődör László zavarát Rómában, amikor a "hirhedt fasisztáról" kiderült, hogy tucatjával mentette az üldözött zsidókat...

Visszatérve a külszolgálat újjászervezéséhez, a követségi ingatlanok és az adminisztráció felülvizsgálatához, elsősorban nem is a személyi viták miatt kellene a svéd érdekvédelmet viszonylag sürgősen megszüntetni ï fogalmazta meg otthonra szóló javaslatát Pődör kabinetfőnök ï , hanem mert éppen rendkívüli precizitása és gondossága miatt túlságosan drága! E körülményesség miatt igen nehéznek bizonyult azoknak a pénzeszközöknek a felszabadítása is, amelyeket a svédeken keresztül azért juttatott ki a magyar kormány Olaszországba, hogy a misszió költségeit, tagjainak fizetését stb. fedezze. Két gyakorlati kérdésben is eljárt a kiküldött. Noha a magyar állam devizagazdálkodási okokból már tiltotta, vele szemben a svéd követség a humanitárius szempontok miatt még fizette a korábbi magyar vállalatok olaszországi nyugdíjasainak illetményeit ï így Pődör egyelőre ebből egy hónapnyit rendkívüli szociális segély címén engedélyezett kifizettetni. Másfelől megegyezett a svédekkel, hogy beszüntetik az útlevelek kibocsátását és "a jövőben csupán fényképes személyazonossági igazolásokat állítanak ki".

Pődör jelentése 3) fejezetében részletesen bemutatja azokat az állapotokat, amelyekben a magyar külügyi javakat találta. Társaival együtt részletesen megvizsgálta a római (quirinàli)[85] és a vatikán követségek, a milánói főkonzulátus és a velencei tb. konzulátus állapotát, az ingatlanokat és az ingóságokat, a pénztárkészleteket, a hivatali rendet, az irattárakat, a személyi viszonyokat ï azonnal megtéve a szükséges intézkedéseket is. Ezek egy része azzal függött össze, hogy a kinti ügyintézők még nem estek át a közszolgálatban maradás alapfeltételén, az igazoltatási eljáráson. (Formailag ez volt a kifogás Szász Viktorral szemben is, és emiatt lett felfüggesztve Rittchen Károly ny. irodaigazgató velencei konzuli, illetve ï korábbról származó megbízatás alapján végzett ï hazatelepítési kormánybiztosi tevékenysége is.) A jelentésben Pődör örömmel szögezte le, hogy mindenütt alapvetően "rendet és lelkiismeretességet" tapasztalt. Részletesen jelentett a milánói helyzetről, ahol az okozott külön problémát, hogy Abele Egon korábbi főkonzul[86] egyelőre nem volt hajlandó kiköltözni a hivatalvezetői lakásból. Intézkedései nyomán a korábbi főkonzulátus egyelőre mint a római követség milánói konzuli kirendeltsége folytatta munkáját. A velencei tb. konzulátus működését viszont ideiglenesen felfüggesztette, Domenico Coccon konzulra (aki "idős,

[85] Miután az olasz állam 1870-ben megszüntette az Egyházi Államot, és ugyanakkor a Szentszék formálisan nem ismerte el az egyesített Olaszország létét, így Rómában az a diplomáciai gyakorlat alakult ki, hogy a külföldi államok megtartották pápai követségeiket, az új olasz államhoz akkreditált misszióikat pedig ï az olasz király új székhelyéről, a Quirinale palotáról (amely a pápák korábbi nyári rezidenciája volt) ï quirináli követségnek (*Legazione o Ambasciata presso il Quirinale*) nevezték.

[86] Abelére ld. IMKSZT 1994. 472. ï Egy milánói prefektusi jelentés szerint Abele báró főkonzul 1943 szeptemberében hivatalával a Comói-tó partján fekvő S. Giovanni di Bellagióba költözött, vagyis a Sztójay-kormány híveként akkreditációját a Salói Köztársasághoz szólónak tekintette. Kezdetben szimpatizált a nácizmussal, de később megundorodott tőle. 1944 októberében családjával Svájcba menekült, mert a német hatóságok üldözték amiatt, mert nem tette le az esküt a Szálasi-kormányra.. Mindezek az információk alapján a római Külügyminisztérium Politikai Főosztálya engedélyezte a berni olasz követségnek, hogy a Bellagióban hagyott személyes holmikért visszatérni kívánó Abele és családja vízumot kapjon Olaszországba, ld. ASDMAE AP 1931-1945 B.37. Cerimoniale (Róma, 1945. október 5.) ï a Direzione Generale Affari Politici számára., ASDMAE AP 1931-1945 B.37. Direzione Generale Affari Politici (Róma, 1945. október 11.) ï a Cerimoniale számára.

köztiszteletnek örvendő, demokratikus, az ellenállásban résztvettek körében is nagyon kedvezően megítélt" személyiség) bízva a hivatali helyiség és az irattár felügyeletét.[87]

A hivatalos dokumentumok mondatai mögött persze különös sorsok, megrázó emberi drámák tucatjai, százai, talán ezrei húzódtak meg, és a fönnmaradt források csak néha engednek közelebbi bepillantást ezek alakulásába. Ilyen pl. az említett Rittchen Károly nyugalmazott segédhivatali főigazgató esete. Ő a Trieszti Magyar Királyi Konzulátus[88] ügyeinek adminisztratív vezetője volt,[89] és ahogy a fontos adriai kikötőváros bekerült a frontvonalba, 1944 nyarán a hivatallal együtt előbb Coneglianóba, majd Velencébe húzódott vissza, itt igénybe véve az ottani tb. konzulátus helyiségeit és segítségét.[90] A harcok csitultával azonnal megpróbált újra intézkedni, a menekültek ügyeinek, repatriáltatásának gondjaitól kezdve egészen odáig, hogy a Fiumében élő magyar nyugdíjasok vajon az új helyzetben hogyan juthatnak a pénzükhöz.[91] Képtelen volt azonban a háború utáni zűrzavarban kapcsolatba lépni Budapesttel, így 1945. december 12-én ő Szabó Lajossal, a vatikáni követség volt távírászával együtt ő hazaindult Magyarországra. Ez azonban több mint veszélyes vállalkozás volt akkoriban. Amerikai vízumot kaptak ugyan, de angolt nem, így 16-án éjjel, hegyi vezetők segítségével, illegálisan keltek át a jeges Brenner-hágón (ennek során egy velük tartó lengyel katonát is kimentettek a hóból.) Ezután Bécsbe viszonylag könnyen el tudtak jutni, egy magyar vonatra is sikerült fölkapaszkodni ő de a határon jött a hideg zuhany: internálták őket két hétre a komáromi szűrőtábor lepusztult barakkjaiba (ráadásul Rittchen holmiját a vonaton, miközben egy támadóval viaskodott, a másik lator elrabolta... így annyija maradt, amennyit magán hordott), hiába tiltakoztak, hogy "nem mint menekültek térünk vissza, hanem külföldi szolgálati helyünkről hivatalból jövünk haza, nem használt semmi, mindig azt a sztereotip választ kaptuk, hogy külszolgálat már nincs és ha előbb tértünk volna haza, elkerültük volna ezt a cécót."[92]

Rittchennek végül szerencséje volt: a frissen megszervezet államvédelmi hatóság által működtetett táborban, a soknapi fogság után mégiscsak egy olyan értelmes rendőrtiszt elé került, aki felfogta, mi történt vele, ideiglenesen szabadlábra helyezte, és amikor január 16-án szabályosan igazolták a Külügyminisztériumban, akkor a rendőrségi ügyet is lezárták. Persze az elvett pár dollárját (külföldi fizetésének maradványát) hiába reklamálta a Nemzeti Banknál, sőt "az elrablott bőröndömért Hegyeshalomra kiküldött megbízottam feltörve és kifosztva hozta azt vissza, pedig magánuton úgy értesültem volt, hogy mivel a magyar rendőr a koffer elrablóját lelőtte, az sértetlenül került a rendőrség kezére." Az esetről készített részletes jelentését mégis azzal zárta, hogy nem sérelmeiért akar "rekriminálni", hanem azért írta le rémes tapasztalatait, hogy az illetékesek jobban gondolják át a hazatérők igazoltatásának eljárását. A legnagyobb bajként azt jelölte meg, hogy "a szűrőtáborok a hazatérőket úgyszólván kivétel nélkül ő abovo [*sic!*] ő bűnösöknek tekintik és úgyis kezelik, ami végtelenül elidegenítőleg hat a hazatérőkre. Csak aki velük annyi időt töltött el a szalmán, tudna tanúskodni arról, hogy mennyi erkölcsi kárt okoz a szűrőtáborokban egyesek ily rövidlátó eltévedése és igazságtalan kirohanása." A hazatérők többsége katona, aki nem önszántából került külföldre, vagy olyan polgári személy, aki a háborús pusztítástól félve (és a családtagjait féltve) "az akkori propaganda hatása alatt" menekült el. "Igazságtalan tehát ezekkel szemben előre is retorzióval élni." Ugyanakkor rengetegen várják "epedve a hazatérést, de hogyan tegyék meg, ha

---

[87] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-28/prot/res/1946. Pődör László min. o.tanácsos jelentése az olaszországi magyar külképviseleti hatóságokat felülvizsgáló utazásának tapasztalatairól ([Budapest], 1946. június 26.). ő Coccon 1922 óta viselte a lagunák városában a magyar tb. konzul címét, ld. MOL XIX-J-58-b-Velence-188/1932. Hory András (1932. február 24.) ő KÜM-nek.

[88] IMKSZT 1994. 471., továbbá MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus.

[89] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. 584/1942. Rittchen Károly ny. sh. főigazgató áthelyezése.

[90] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. Rittchen Károly (Velence, 1949. június [?]) ő ismeretlennek.

[91] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. Rittchen Károly (Velence, 1945. november 17.) ő ismeretlennek. (E levél címzettje valószínűleg Szász Viktor igazgatási tanácsos lehetett, aki ekkoriban a római magyar követség adminsztrációját vitte.)

[92] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. "Hazatérés." Rittchen Károly sh. főigazgató beszámolója (h.é.n.).

senki nem törődik velük Olaszországban és nem sietnek a segítségükre. Jómagam e célból indultam haza és majd rajtavesztem magam is."[93]

"Majd rajtavesztem magam is..." E szavak jelezték, hogy még a harcok megszünte után is hányféle módon gyötörhette meg, sőt pusztíthatta el a háború öröksége, az erőszak és a személytelen hatalom a kiszolgáltatott "kisembert", azokat a névteleneket és ismertetleneket, akiknek a tragédiájáról nem maradt fenn forrás és emlékezet. Hiszen jogos volt ugyan a félelem, hogy a hazatérők között különféle bűnök elkövetői is ott lapulhatnak, de az elérendő cél és az alkalmazott eljárás nem volt arányban egymással. Nem sokon múlt, hogy a lélektelen gépezet a külügyi szolgálat egyik, a munkáját ritka lelkiismeretességgel, becsülettel, tisztességgel végző, vezető tisztviselőjét is tönkre nem tette, lelkileg és fizikailag egyaránt.

Kálváriájának végén Rittchen visszatért Velencébe és folytatta széleskörű tevékenységét a hazatérések szervezése ügyében (elsősorban a Reggio Emiliában és másutt felállított táborokból a jelentkezők összeírását). Megjegyzésre érdemes azonban az a tény, hogy minden jel szerint fogalma sem volt arról, miszerint ő miként már említettük ő Simonfai Ferenc vöröskeresztes delegátus már 1945 nyara óta hasonló tevékenységet végzett Közép- és Észak-Itáliában. Ugyanakkor teljesen jogosnak tarthatjuk meglepődését és felháborodását, amikor 1946. március közepén "a párisi magyar ügyvivőtől sürgönyileg azt az utasítást kaptam, hogy működésemet szüntessem be, mivel arra nem kaptam a külügyminisztériumtól hivatalos megbízást." Igazolásul Rittchen megemlítette, hogy amikor januárban otthon járt, Ámilok miniszterelnökségi államtitkárò (helyesen: Millok Sándor hazatelepítési kormánybiztos[94]) megbízásából megkereste őt egy Árvay Erzsébet nevű hölgy azzal, hogy ő lesz megbízva az olaszországi repatriálások szervezésével, és a segítségét kérte. Mindezt rögtön jelezte Papp Gábor tanácsosnak a külügyben, aki arra utalt, hogy a kérdés tárcaközi egyeztetés alatt áll ő de nem tiltotta meg neki, hogy segítsen. Mivel így semmi okot nem látott arra, hogy a hazatérések "előkészítését" ne támogassa, visszatért Velencébe, és intézkedett tovább, többek között annak a ténynek a tudatában, hogy "a konzulátus közreműködése [...] különösen ha az olasz nyelvet jól nem tudó és a helyi viszonyokban tájékozatlan nőre bízatik e súlyos feladat, szükségesnek és üdvösnek látszott volna, mert csak annak sikerülne az olasz vasútigazgatástól az itt veszteglő magyar vagonokat kicsikarni, hogy ne kelljen Magyarországból szerelvényt küldeni, és az olasz adminisztratív hatóságoknál közbejárni, hogy a hazatérő magyarok útja gyülekezéskor stb. minél jobban egyengettessék."[95] Rittchen megbántottsága nem szűnt meg azután sem, hogy Pődör tanácsossal megállapodott arról, 1946. június 17-vel fejezi be hivatalos tevékenységét. Június 30-i jelentésében érthető önérzettel szögezte le: januárban otthon volt, igazolták, így "nincs vaj a fején", ám "a minisztérium drákói intézkedése nem hagy kétséget afelett, hogy utólag valami súlyos vád érhetett, amely ellen pillanatnyilag nem tudok védekezni."[96]

Rittchen végül nem kapott elégtételt (legalábbis nem kerültek elő erre utaló iratok),[97] és itt említhetjük meg ő kissé előreszaladva az időben ő, hogy sajnos Domenico Coccon tb. főkonzult is

---

[93] Uo.
[94] Millok Sándor pályájára ld. ÚMÉL IV. 2002. 763.
[95] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. Rittchen Károly (Velence, 1946. március 26.) ő KÜM-nek.
[96] MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti Konzulátus. 2816/1956. Rittchen Károly (Colle Isarco, 1946. június 30.) ő KÜM-nek.
[97] Rittchen 1954-ben még egy magánügyben segítségért fordult az olasz hatóságokhoz. Mint sógora, Germano Barbetti hagyatéki gondnoka, kérte Barbetti (aki a szegedi börtönkórházban halt meg 1952. január 25.), és sógornője, Ellerisch Anna (aki szintén meghalt Budapesten) halotti anyakönyvi kivonatát, hogy árván maradt unokahugát, Maria Barbettit gyámsága alá vehesse. Erre azért is volt mielőbb szükség, mert sógora kárpótlási ügyében (bécsi lámpa- és kegytárgyüzemét az Anschluß idején bevonuló nácik elkobozták) csupán a törvényes örökös jogi képviselője járhatott el. Az ügyben Bocchini külügyi főosztályvezető kérte a budapesti követség titkárának, Paolo Massimo Anticinak a segítségét. ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Ritchen Károly (Velence, 1954. április 29.) ő az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Marcello Bocchini (Róma, 1954.

sikerült vérig sérteni azzal, hogy jó két és fél esztendővel később, 1949 januárjában a velencei svéd konzulátuson keresztül (amely már évek óta visszaadta a magyar érdekvédelmet) kérték vissza tőle a trieszti és a velencei konzulátusok, valamint a fiumei konzuli kirendeltség iratanyagát.[98] Július 1-én azután, amikor Czink Antal tanácsos tőle és Rittchen Károlytól a hét nagy láda iratanyagot szabályosan átvette, a tanácsosnak sikerült valamit javítania a számlán, mert mint jelentésében írja, "az átadási aktus befejezte után Coccon Domenico volt magyar tb. főkonzulnak több évtizedes működéséért a magyar kormány nevében szóbelileg köszönetet mondtam."[99]

De térjünk vissza 1946 nyarának Rómájába. Pődör László természetesen az olasz Külügyminisztérium magas rangú vezetőivel is fölvette a kapcsolatot,[100] továbbá foglalkozott a kinti magyarság gondjaival is. Így politikai döntésnek tekinthetjük, hogy pl. fölszámolta az ún. Szabad Magyarok Egyesületét, amely a katonai cselekmények befejeződése után, de még a külképviseletek működésének megindulása előtti "holtidőben" valamiféle félhivatalos magyar szervezetként próbált működni.[101] Komolyabb súlyt ténykedésének Apor Gábor báró elnöksége adott, aki 1944 nyarán szembefordult a Sztójay-kormánnyal, tagja lett a Követi Bizottságnak,[102] és most ezt a formációt is igyekezett felhasználni arra, hogy jó kapcsolatokat alakítson ki az angolszász katonai hatóságokkal és a szovjet nagykövetséggel, azzal a távlati céllal, hogy az új magyar kormány ismét őt bízza meg a vatikáni követség vezetésével. Apor ugyanakkor szoros

---

május 6.) ï Paolo Massimo Anticinak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Miscellanea. Marcello Bocchini (Róma, 1954. május 20.) ï Ritchen Károlynak.

[98] "[S]emélyemnek ez az ismételt mellőzése ï írta a joggal felháborodott főkonzul Velics László követnek ï a magyar rezsim összeomlása óta eltelt egész időre alatt igazságtalan rám nézve és ennek következtében nagyon sértő is, miután mint tb. főkonzul csupán adminisztratív és nem politikai tevékenységet fejtettem ki és a magyar kormányzatban bekövetkezett politikai változás nem teheti indokolttá az ilyen bánásmódot egy konzullal szemben, aki több mint 25 éven keresztül képviselte Magyarországot, mindig hűségesen és lojálisan." A "rezsimváltás" után csak Pődör tanácsos kérésére maradt ï de most az elbocsátásnak ez a módja "és a minimális elismerésnek a hiánya ábrándítottak ki mélységesen". Mivel a magyar kormány három éve "nem találta érdemesnek, hogy döntsön ebben a kérdésben", és hagyta, hogy "feleslegesen fenntartsam a hivatali helyiségeket", így költségei megtérítését szabta az iratanyag visszaadásának feltételéül, ld. MOL XIX-J-58-b-Velence-2/b-737/1949. (1.d.) [Domenico] Coccon (Velence, 1949. január 21) ï [Velics László] követnek. ï Ez a feltétel azonban csupán a neheztelés sajátos érzékeltetése volt, mert a levél véleményezésekor a követség az összeget jelentéktelennek minősítette és kifizetését javasolta, ld. Uo. betétív: "Az olaszországi volt tb. konzulátusok helyzete".

[99] MOL XIX-J-58-b-Velence -2/b-3028/1949. (1.d.) Czink Antal (Milano, 1949, július 2) ï KÜM-nek.

[100] N. Szabó 1996. 73.

[101] Az egyesületről 1944 szeptemberében följegyzés készült az olasz Külügyminisztériumban, csatolva hozzá a vezetőség listáját, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. "Appunto" Associazione dei Liberi Ungheresi. (Róma, 1944. szeptember 19.) ï A listát Apor Gábor vezeti, de szerepelnek rajta más neves magyar emigránsok is, így Magyary Gyula prelátus, Lénárd Sándor orvos, Amerigo Tot, a későbbi neves szobrász, Milloss Aurél, a nagynevű balettműtvész, vagy Aradi Zsolt, a szentszéki követség volt sajtóattaséja, ismert katolikus újságíró, akiről azt jegyezték meg, hogy Bariban tartózkodik, a balkáni hadműveleteket irányító angol-amerikai főhadiszálláson, és magyar nyelvű rádiópropagandával foglalkozik. ï Aradi újságírói pályájára ld. Katolikus 2002.106-107, 109., Korunk Szava 2002. 126., 133.,

[102] A Követi Bizottság a Magyarország német megszállása után lemondó és külföldön szervezkedő diplomatákat fogta össze, történetére ld. vezetőjének, Barcza György volt londoni követnek az emlékeit: Barcza 1994 II. 125-142. ï Apor átállását viszont nem fogadták el a Vatikánban ï értesítette a történtekről kormányát a szentszéki olasz követség ï , mert a Szentszék elismerte az aktuális (Sztójay-féle) kormányt, így ekkor vette át a követség vezetését Luttor egyházügyi tanácsos, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. Francesco Babuscio Rizzo feljegyzése (Salerno, 1944. június 19.). ï A jelentés mellett elfekszik egy irat, amely szerint Apor táviratban szólította fel öt követtársát (Bern, Helsinki, Stockholm, Lisszabon, Madrid) és az isztambuli főkonzult a szembefordításhoz való csatlakozásra, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. "Documentazione" (Róma, 1944. június 17.). Erről így írt Bakách-Bessenyey György volt svájci követ 1944 július 28-án a németek elől a budapesti török követségen rejtőzködő volt miniszterelnöknek, Kállay Miklósnak: "Róma felszabadítása után Apor felszólítást intézett követtársaihoz, hogy csatlakozzanak hozzá, mikor azonban megtudta, hogy hogy a követi komité már három hónapja működik, ő is titkárával (Perczel) ehhez csatlakozott", ld. Barcza 1994. II. 359.. ï Egy másik olasz külügyi följegyzés ennek kapcsán megjegyzi: Apor a szembefordulás időpontjának megválasztásánál figyelembe vehette azt is, hogy a szövetségesek immár fölszabadították Rómát, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. "Appunto". Vidan (?) följegyzése (Salerno, 1944. június 16.)

érintkezésben maradt a korábbi magyar politikai elitnek azzal a csoportjával, amelynek tagjai eredetileg Magyarország német megszállását követően kerültek fogságba, majd a nyilasok átadták őket a németeknek, megjárták Mauthausent, Dachaut, a Dolomitokban amerikai felügyelet alá kerültek, Capri szigetén töltötték az internálás hónapjait, és végül 1945 nyarán nyerték vissza szabadságukat. Az ún. 45-ös politikai emigráció tagjaivá váló csoport legjelentősebb képviselője Kállay Miklós miniszterelnök volt,[103] aki meg is írta emlékirataiban hányattatásuk történetét.[104] Közéjük tartozott ifj. Horthy Miklós,[105] továbbá Hlatky Endre volt miniszterelnökségi államtitkár[106] is, aki azután Rómában telepedett le.[107] Apor elképzelése azonban nem bizonyult reálisnak, mert a vatikáni diplomáciai kapcsolatok helyreállítására nem került sor.[108]

A Szentszékkel 1920 óta önnálló kapcsolat[109] megszakadása 1945 áprilisában következett be, amikor Angelo Rotta nunciust[110] kiutasították Budapestről. Ennek konkrét, formális indoklását tulajdonképpen mindmáig nem ismerjük (ez nyilván csak akkor derül majd ki, ha a vonatkozó szovjet levéltári források kutathatóvá válnak), csupán közvetett adatokkal és találgatásokkal rendelkezünk. Grősz József kalocsai érsek – akivel Rotta az elutazása előtti napon találkozott – azt jegyezte fel naplójában, hogy "[a]z ok: a jelenlegi kormánynak nincsenek külföldi követei, tehát a külföldnek sem lehetnek itt követei. Az igazi ok: Moszkva nem akar tanúkat arra, ami itt történik."[111] A kérdéssel foglalkozó kutatók többsége a kiutasítás "jogalap"-jának a magyar-szovjet fegyverszüneti egyezményt tekinti, illetve úgy véli a kiutasításra ennek az egyezménynek az értelmében került sor.[112] A fegyverszüneti szerződés szövegében azonban a magyar kormány diplomáciai viszonyaira vonatkozóan semmiféle rendelkezés nem szerepel, és bármilyen külkapcsolatra vonatkozóan is csak annyi, hogy az ország területén lévő külképviseleteknek az anyaországokkal való kapcsolattartása "a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által meghatározott módon fog történni." Vagyis nem a kapcsolat ténye, hanem csupán annak formája lesz esetleg másképp szabályozva, mint addig volt.[113] Az olasz Külügyminisztérium – a szentszéki

---

[103] Kállay pályájára ld. Lakatos 2000. 184-198., Joó 2008. 17-19., ÚMÉL III. 2002. 689-690.
[104] Kállay 1991 II. 241-254.
[105] Korabeli leveleiben ifj. Horthy Miklós is beszámolt ugyanezekről az élményekről, ld. Sziilágyi-Sáringer 2002. 131.
[106] Hlatky Endre pályájára ld. Kállay 1991 I. 244., Borbándi 1989 I. 328., Németh 2003. 137., Hennyey 1992. I. 246., ÚMÉL III. 2002. 293., az 1944. október 15-i kiugrási kísérletben játszott szerepére ld. Vattay 1990. 89., 92., Edelsheim Gyulay 2003. I. 302., 312., Hennyey 1992. I. 124-126. – Hlatky később a Külföldi Magyar Actio Catholica egyik vezetőjeként dolgozott Rómában, ld. Borbándi 1989 I. 328.
[107] Az olasz Belügyminisztérium a római városi rendőrség (*Questura*) jelentése nyomán értesítette a Külügyminisztériumot, hogy 1945. augusztus 29-én Rómába érkezett ifj. Horthy Miklós, Hlatky Endre és Ónody Dezső, akik a buchenwaldi (!) német koncentrációs táborból kerültek amerikai hadifogságba, Capri szigetére, és onnan jöttek most Rómába, hogy orvosi vizsgálaton vegyenek részt, majd Luxemburgba utazzanak Horthy Miklós exkormányzóhoz, ld. ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. *Personalità ungheresi provenienti da campi di concentramento tedeschi*. (Róma, 1945. szeptember 5.). – Ónódy Dezsőt, ifj. Horthy Miklós titkárát fogadta 1945 decemberében a római látogatáson tartózkodó Mindszenty József esztergom érsek is, ld. Németh 2004. 169. – Ónodyra ld. Edelsheim Gyulay 2003. I. 237., 249.
[108] Apor ekkori tevékenységéről talán a legrészletesebb beszámolót egy állambiztonsági ügynöki jelentés tartalmazza, amelynek tényanyaga hasznos, de beállítása, kommentárjai végletesen elfogultak, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 132-135.
[109] Ennek történetére ld. Magyarország 2001.
[110] Rotta pályájára ld. Beke 1994., Gergely 2001. 60., Szabó 2001. 379.
[111] Grősz 1995. 192.
[112] Gergely 2001. 75., Orbán 1962. 62-63.
[113] Fegyverszüneti 1969. 35-42. – Lapo Lombardi szerint Rotta kiutasítását a "szovjet Főparancsnokság" rendelte el, majd a későbbi enyhítési akciókat Rákosi Mátyás szilárd ellenállása akadályozta meg – de semmilyen konkrét forrással nem támasztja alá állítását, ld. Lombardi 1998. 76. – A Rottával együtt kiutasított Carl Lutz svájci konzul iratai alapján ez utóbbi monográfusa, Alexander Grossman azt állítja, hogy "1945. április elején a semleges követségek diplomatáinak az orosz csapatparancsnok utasítására el kellett hagyniok Magyarországot", ld. Grossman 1986. 189. – Vitányi Béla, a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Osztálya munkatársának szakvéleménye szerint "Magyarország felszabadulása, a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés és az ideiglenes nemzeti kormány megalakulása folytán (az államfői teendőket ebben az időben a Nemzeti Főtanács látta el) az előző rezsimekhez akkreditált diplomáciai

olasz követség információja alapján – 1945. március 12-én még csak azt tudatta a miniszterelnöki kabinettel és a belügyminisztérium Vallásügyi Főosztályával, hogy Rotta nuncius megmenekült az ostrom veszélyeitől és jó egészségnek örvend.[114] Ám a Sajtófőosztályon május 4-én született feljegyzés – egy április 16-i ankarai táviratra hivatkozva – már arról számolt be, hogy az orosz parancsnokság ("*Comando sovietico*") kiutasította Budapestről a svájci, a svéd és a török diplomatákat, valamint a pápai nunciatúra munkatársait.[115] A szentszéki olasz követség április 18-i feljegyzése azt közölte, hogy a nunciust az ideiglenes kormány utasította ki, és már meg is érkezett Isztambulba.[116] Érdekes, hogy egyes római hírek szerint a magyar ideiglenes kormány már augusztusban kérte a nunziatúra munkájának újraindítását, de a diplomaták joggal fejezték ki ezügyben fenntartásaikat.[117] Másfelől a magyar kormány fölmentette megbízatása alól a Szálasi-időkben a szentszéki követséget vezető Luttor Ferenc prelátust[118] (erről alább részletesebben lesz még szó), a korábbi egyházügyi tanácsost, és nem neveztek ki a helyére senkit. Mindez Pődör számára azt a feladatot is előírta, hogy a követségi ingatlanok fölülvizsgálata során arról a villáról is gondoskodnia kellett, amely korábban a szentszéki magyar követség székhelye volt (erre a problémára is alább még visszatérünk).

A Pödör-féle jelentésben is felsorolt dinamikus intézkedésekkel – a politika és a gazdaság mellett beleértve a kulturális kapcsolatfelvételt is[119] – kezdte meg munkáját az Olaszországban maradó két fős magyar misszió, a hazatérő Pődör tanácsos már említett társai: az ügyek általános vitelével megbízott Papp Álmos és a főként a sajtókapcsolatokkal foglalkozó Orbán Pál.[120] Papp Álmos

---

képviselőknek e minősége a nemzetközi jog értelmében megszünt, mert megbízóleveleik Horthyhoz (esteleg Szálasihoz) szóltak mint államfőhöz. Így szünt meg a pápai nuncius diplomáciai képviselői minősége is", ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-21/F-1955. Feljegyzés a Vatikánnal kapcsolatos nemzetközi jogi kérdések tárgyában. (Budapest, 1955. július 12.) – Megint más indokra hivatkozik Adriányi Gábor, aki szerint állítólag Kliment Jefremovics Vorosilov marsall, a magyarországi SZEB elnöke érvelt úgy Rotta nunciusnak, hogy nem ismerhetik el egy olyan ország diplomatáját, amellyel a Szovjetuniónak nincs diplomáciai kapcsolata, ld. Adriányi 2004. 9-10. – Adriányi referenciaként Ispánki Béla emlékiratát adja meg, amelyben valóban szerepel ez a történet, ld. Ispánki 1995. 36., de minden forrásmegjelölés nélkül. Az egykor Mindszenty József prímás esztergomi aulájába tartozó, majd a börtönökben meggyötört pap angliai emigrációban készült, irodalmi igénnyel formált munkája bőven merített az 1960/80-as évek kremlinológiai és magyar emigrációs irodalmából, de mivel nem tudományos szakmunkának készült, így nincsenek benne szakirodalmi hivatkozások. – Ispánki pályájára ld. Beke 2008. 301-302., Szabó 2005. 472., 493.

[114] ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. *Nunzio Apostolico in Ungheria*. (Róma, 1945. március 12.). – Az olasz állam vatikáni követségének április 16-i jelentése – egy Magyarországról frissen érkezett pap információira hivatkozva – is még csak arról ad hírt, hogy orosz katonák elrabolták Rotta mellkeresztjét, gyűrűjét és más aranytárgyait, ld. ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. Francesco Babuscio Rizzo (Róma, 1945. április 16.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – Valószínű, hogy ez a pap Nagy Töhötöm jezsuita szerzetes volt, bár ha valóban április 9-én indult el Budapestről, és az emlékirataiban leírt körülmények igazak, akkor jóval később kellett volna megérkeznie Rómába. A nunciussal kapcsolatos történet viszont egyértelműen rá utal, mert szerepe volt abban, hogy Rotta érsek a nunciatura rommá lőtt épületéből különféle incidenseket követően, az ostrom után leköltözött Pestre, az angolkisasszonyok zárdájába, vö. Nagy 1990. 176-179. Az is őt valószínűsíti, hogy könyvében egy szót sem nem szól Rotta kiutasításáról – nyilván azért, mert már korábban eljött Magyarországról. A kronológiai ellentmondás talán feloldható, ha feltételezzük, hogy azok a kalandok, amelyekről az utazás kapcsán ír, nem ekkor, hanem a további négy illegális római útja során estek meg vele.

[115] ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. *Ungheria – Espulsione di diplomatici di Budapest* (Róma, 1945. május 4.).

[116] ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. *Espulsione del Mons. Angelo Rottta dall'Ungheria* (Róma, 1945. április 18.). – Egy másik távirat szerint elkisérte munkatársa, Gennaro Verolino is, ld. ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. *Espulsione del Mons. Angelo Rottta dall'Ungheria* (Róma, 1945. április 23.). – Verolino pályájára ld. Bokor 1982. 115-125.

[117] ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. Vittorio Zoppi (Róma, augusztus 5.) – a szentszéki olasz követségnek, ASDMAE AP 1931-1945. Ungh. B.37. Maurilio Coppini (Róma, augusztus 20.) – a moszkvai olasz nagykövetségnek.

[118] Gergely 2001. 76.

[119] Az új magyar misszió arra is kapott megbízást, hogy az újrainduló olasz kulturális életről gyűjtsön anyagokat, ezzel is segítve a kultusztárca jövőbeli terveinek alakítását, ld. OSZKK Fond 391/25. Czinkótszky Jenő feljegyzése az olaszországi Magyar Missiónak (Budapest, 1946. április 29.)

[120] MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Orbán Pál szolgálati táblázata. – Külügyi személyi aktája szerint állásáról 1947. szeptember 27-én mondott le, ld. uo.

július 2-án adta át misszióvezetői megbízólevelét Gian Gaspare Cittadini Cesi követnek, a Protokoll Osztály vezetőjének a Palazzo Chigiben.[121]

[121] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-958/1946. Papp Álmos min. titkár jelentése (1946. július 2.) ï Gyöngyösi János külügyminiszternek. ï Erről az olasz Külügyminisztérium Protokoll Főosztálya feljegyzésben értesítette a főtitkárságot, a miniszteri kabinetet és a Politikai Főosztályt, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. *Appunto. Cerimoniale*. (Róma, 1946. július 2.) ï Cittadini pályájára ld. WHO 1958. 269.

2) A követség elsŐ feladatai: Papp Álmos ügyvivŐ idŐszaka

A kapcsolatok fejlesztésének jövŐje szempontjából természetesen a legjelentŐsebb tényezŐ a magyarországi SZEB állásfoglalása volt. Gyöngyösi külügyminiszter feljegyzése szerint július 12-én tájékoztatta Őt Georgij Makszimovics Puskin szovjet nagykövet, a SZEB politikai tanácsadója, hogy részükrŐl nincs akadálya a tervezett diplomáciai kapcsolatfelvételnek, és megigérte, hogy az olaszországi SZEB felé is eljár ebben az értelemben.[122] Az olasz sajtó hamarosan a Reuter hírügynökség jelentésébŐl értesült az új fordulatról,[123] míg a SZEB július 24-i ülésén Vlagyimir Petrovics Szviridov altábornagy[124] helyettes elnök tájékoztatta arról amerikai és angol partnereit, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök kérésére, miszerint Magyarország diplomáciai kapcsolatokat létesíthessen Olaszországgal, Romániával és Bulgáriával (az olaszokkal árucsereforgalmat is), azt felelte, "a SZEB részérŐl ellenvetés nincs".[125]

Az új olasz misszió augusztus 23-24. táján indul Budapestre ï jelentette a friss hírt Papp Álmos min. titkár a hónap közepén, hozzátéve: vezetŐje, Assettati követségi tanácsos javasolni fogja a magyar külügyminiszternek, hogy kölcsönösen nyissák meg a követségeket. Olaszország ugyanis ï hangsúlyozza a misszióvezetŐ ï a Macmillan-deklaráció[126] értelmében 1945 októberétŐl szabadon létesíthet diplomáciai kapcsolatokat. Formailag a görög vagy az osztrák sémát lehetne alkalmazni: mindkét helyen a korábbi misszió úgy alakult át, hogy a vezetŐ kérte ügyvivŐként történŐ akkreditálásának elfogadását. Ha ez a magyar félnek megfelel, Assettati is így fog eljárni.[127] Egy hónapal késŐbb Vittorio Zoppi követ, az olasz Külügyminisztérium Politikai FŐosztályának vezetŐje közölte Pappal, hogy a budapesti jelentés szerint magyar részrŐl sincs akadálya a "hazatelepítési missziók" követségi szintre emelésének, így Assettatinak már küldtek is táviratot, hogy jelentse be magát ügyvivŐnek ï így ezt várják Papp Álmostól is.[128] A svédek segítségéért Papp már abból az alkalomból mondott ismételten köszönetet az új követnek, Christian Günther volt külügyminiszternek,[129] és kérte további jóindulatát, hogy egyben közölte: küszöbön áll az érdekvédelemmel kapcsolatos feladatok visszavétele.[130] Erre hivatalosan 1946 decemberében került sor: a római Svéd Követség ekkor közölte *Szóbeli Jegyzék*ben a Palazzo Chigivel, hogy helyreállván a magyar-olasz diplomáciai viszony, december 9-tŐl visszabocsátja az érdekvédelem intézését a római magyar követség és a milánói fŐkonzulátus hatókörébe, és a tiszteletbeli konzulátusokon is csak addig tartja meg, amíg a magyar fél az illetŐ városokban (Firenze, Genova, Messina, Nápoly, Trieszt, Torino, Velence) fel nem újítja saját képviseletét.[131] A diplomáciai kapcsolatok

---

[122] SZEB JK 2003. 203. ï Puskin pályájára ld. Kertész 1997. 437.

[123] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-1155/1946. sz. melléklete. Cikkfordítás a *L'Italia Nuova* lapból (1946. július 20., h.n.). ï A cikk szerint a SZEB azt is engedélyezte, hogy Magyarország diplomáciai viszonyba lépjen a spanyol köztársaság "számkivetett" kormányával.

[124] Szviridovra ld. Izsák-Kun 1994 103. ï A magyarországi SZEB elnöke Kliment Jefremovics Vorosilov marsall volt, de Ő 1946 márciusában visszarendelték a Szovjetunióba, így etttŐl kezdve mindvégig Szviridov vezette a munkát, helyettes elnöki minŐségében, ld. SZEB JK 2003. 12. ï Vorosilov visszahívásáról ld. Palasik 2000. 147.

[125] SZEB JK 2003. 203.

[126] Harold Macmillan, az olaszországi Szövetséges EllenŐrzŐ Bizottság megbízott elnöke 1945. február 24-én jegyzékben közölte Ivanoe Bonomi miniszterelnökkel, hogy a legtöbb területen lecsökkentik az ellenŐrzést és visszaadják Olaszország intézkedési szuverenitását, ld. DDI S. 10. II. 1992. 84-88.

[127] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.- 4/b-2367/pol/1946. ï Papp Álmos (Róma, 1946. augusztus 14.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[128] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-3040/pol/1946. ï Papp Álmos (Róma, 1946. szeptember 24.) ï Gyöngyösi Jánosak. ï Papp már korábban jelentette, hogy Assettati pozitív jelzéseket küld haza BudapesrŐl, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/a-101/pol/res. ï Papp Álmos (Róma, 1946. szeptember 16.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[129] Günther pályájára ld. SBL 1977-79. 642-648.

[130] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-1792/pol/1946. Papp Álmos (Róma, 1946. július 2.) ï Gyöngyösi Jánosnak, MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-2632/pol/1946. Papp Álmos (Róma, 1946. szeptember 18.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[131] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. *Rapporti con l'Italia. Legation de Royale de Suéde. Division B. Note Verbale.* (Róma, 1946. december 16.)

újrafelvételét hivatalosan október 1-tŐl tekintették érvnyesnek, és Papp Álmos ügyvivŐ október 6-án tett hivatalos bemutatkozó látogatást Alcide de Gasperi miniszterelnöknél.[132]

A magyarországi SZEB október 17. ülésén ugyanakkor érezhetŐ volt némi meglepŐdés George Hatton Weems amerikai és Aubry Pearce Edgcumbe angol tábornokok részérŐl, amikor az elnöklŐ Szviridov altábornagy bejelentette a budapesti olasz ügyvivŐ hivatalba lépését. Ennek kapcsán kérték a magyar kormány kérelmei másolatainak megküldését, amelyet a szovjet helyettes elnök készséggel megigért. Ám minden félreértés elŐzetes eloszlatása érdekében rögtön kijelentette, hogy "Magyarország más országokkal való diplomáciai kapcsolata létesítésének engedélyezése nem számított fontos kérdésnek, és ezért egyedül döntöttem, az Önök utólagos tájékoztatásával a tanácskozáson. Ez teljes egészében megfelel a SZEB mŰködési szabályzatának."[133]

Helyreálltak tehát a külkapcsolatok megfelelŐ formái, így ettŐl kezdve rendelkezett újra mindazokkal az eszközökkel a magyar állam, amelyekkel a saját és állampolgárai érdekeit az Appennin-félszigeten képviselhette, védhette és érvényesíthette. Nyilván nem volt véletlen, hogy a diplomáciai munkaterület ekkoriban került vissza a hazai pártpolitika látóterébe. Ezt egyetlen példával is jól illusztrálhatjuk: a Nemzeti Parasztpárt Elnöki Tanácsa 1946. július 12-én tartott ülésén Tóth Endre elŐterjesztette azt a javaslatot, hogy "Tasi Ferenc, volt római követségi kultúrattasé pártunk tagja, jelenleg kulturális elŐadó a külügyben és célszerŰ lenne, ha újból kimenne Rómába ugyanolyan minŐségbe [*sic!*]. A párt ezt támogatja azzal, hogy Veres Péter beszéljen ez ügyben Gyöngyösivel."[134]

Októberben Gyöngyösi külügyminiszter is fogadta Augusto Assettati ügyvivŐt, így az olasz Külügyminisztérium elsŐ kézbŐl értesülhetett a Bem rakparton érvényesülŐ felfogásról. A minisztert ï akirŐl úgy hallotta, kisgazda létére valójában titkos kommunista és a szovjetek embere[135] ï közepes intellektusnak találta, de értékelte nyílt olaszbarátságát, amelyet a volt középiskolai tanár elsŐ világháborús fogságának pozitív emlékei alapoztak meg. Bár Gyöngyösi világossá tette, hogy a magyar politikát, gazdaságot stb. immár a Szovjetunióval való szoros szövetség határozza meg, komoly magyar érdek fŐzŐdik a nyugati országokkal való kapcsolatok fejlesztéséhez, különös tekintettel Olaszországra, amellyel, mint utalt rá, a kulturális érintkezés meg sem szakadt ï pl. a pannonhalmi Olasz Gimnáziumban végig folyt az oktatás és az egyetemi olasz órákat is bármikor újra lehet indítani. Assettati értékelte a külügyminiszter jóindulatát, bár természesen messzemenŐen tisztában volt vele, hogy ez a kapcsolatok javításának csupán szükséges, de nem elégséges feltétele.[136]

A rendszeres követségi adminisztráció újjászervezése mellett ï mint említettük, a politikai feladatokat Papp Álmos, a sajtótevékenységet Orbán Pál végezte[137] ï az elsŐ komoly

---

[132] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-65/a-3246/1946 Papp Álmos ügyvivŐ bemutatkozó látogatást tesz De Gasperi olasz miniszterelnöknél (Róma, 1946. október 6.), továbbá SZEB JK 2003. 289. ï Alcide De Gasperinek a diplomáciai kapcsolatok felvételérŐl szóló táviratát Nagy Ferenchez közli Réti 1996. 393.

[133] SZEB JK 2003. 288-290.

[134] PIL 284 f. 13 öe. IV. k. 576. Nemzeti Parasztpárt ,1946. VII. 12-én tartott Elnöki Tanács naplója. ï Veres Péterre ld. Bölöny 1992. 414. ï E jegyzet elkészítéséhez köszönöm Donáth Péter szíves segítségét.

[135] Az olasz kormány korábban is kapott hasonló jelzéseket: "a megszálló hatalom engedelmes eszköze", írta GyöngyösirŐl a magyar helyzetet bemutató jelentésében a bukaresti misszióvezetŐ is, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Rapporti con l'Italia. Pietro Gerbore (Bukarest, 1946. június 1.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[136] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Augusto Assettati (Budapest, 1946. október 23.) ï Ministero degli Affari Esteri. ï Assettati elsŐ jelentéseire, a magyar állami vezetŐknél tett látogatásaira, Gyöngyösi külügyminiszterrel folytatott beszélgetésére ld. Réti 1996. 393-396.

[137] Orbán júniusi beszámolójában jellemezte az olasz sajtóviszonyokat, és arról panaszkodott, hogy pénz nélkül ez a munka nem megy, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/c-Pol + Sajtó/VII. 22. Orbán Pál miniszteri segédtitkár sajtójelentése (Róma, 1946. [június, n.n., Róma]). ï A panaszt pár hónappal késŐbb az illetékesek azzal utasították el, miszerint "a sajtóosztály sajnálattal jegyzi meg, hogy fenti bajon segíteni nem tud, amennyiben a sajtóalap szŰkre szabott volta erre

feladatcsoportot a háború során Olaszországba jutott és ottrekedt magyar vagyontárgyak megtalálása, számbavétele, hazajuttatása képezte. Az erre vonatkozó elsŐ javaslatot a Kereskedelmi és Szövetkezetügyi Minisztériumban készítették, majd a Minisztertanács is foglalkozott az üggyel.[138] Egy 1946. július 5-én keletkezett, külügyes "Pro domo" feljegyzés beszámol arról, hogy még a háború idején, 1944-ben a Honvédelmi Minisztérium katonai célú bevásárlásokat intézett Olaszországban, de már nem volt mód a hazaszállításra, így a hadiárú az "összeomlás" után odakinn maradt. A visszahozatalra bizottságot kell kiküldeni ï született meg a döntés, ám a nemrég visszatért, így friss itáliai tapasztalatokkal rendelkezŐ PŐdör László külügyminiszteri kabinetfŐnök javaslatára elhatározták, hogy kerülni kell minden olyan eljárási tervet, melynek során az angol misszió tudomást szerezhetne a magyar követelésekrŐl. A bizonytalan helyzetben ugyanis e javakat rögtön hadizsákmányként lefoglalnák. A javaslatokat véleményezŐ költségvetési fŐosztály teljesen egyetértett ezzel a véleménnyel, sŐt ugyanezért "rendkívül agályosnak tartotta", hogy katonák reklamálják a katonai javakat, hiszen ez nyilvánvalóan provokálná a gyŐzteseket. A bizottságba tehát nem szabad katonát jelölni, sŐt, valójában az egész akciót el kellene halasztani a (teljes körŤ) diplomáciai kapcsolatok felvételét követŐ idŐszakra.[139]

A probléma megoldására egy másik feljegyzésben Mihalkovics János, a külügyminisztérium munkatársa (KHJ ügyosztály) azt javasolta, hogy a magyar javak felderítésével és hazahozatalával kapcsolatos tájékozódást össze kellene kötni az árucsere-egyezmény elŐkészítésével megbízandó kiküldöttek mŤködésével.[140] Fontos értekezletet tartottak e tárgyban 1946. szeptember 12-én a Pénzügyminisztérium Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztályán, ahová jónéhány érdekelt intézmény képviselŐjét meghívták. A házigazdák mellett a Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bank szakértŐi ülték körül az asztalt, és hallgatták Czikann-Zichy Móric miniszteri titkár[141] beszámolóját arról, hogy a kiküldendŐ bizottság vezetŐje, Kibédy Albert külügyminisztériumi oszt. tanácsos már a helyszínen tartózkodik, de nem fejt ki tevékenységet, amíg a többi tagok (Vrublovszky András titkár a Kereskedelmi és Szállítási Minisztériumból, Csonka Béla ezredes a honvédelmi tárcától és Csáky Miklós a Magyar Nemzeti Banktól) meg nem érkeznek.[142] Mivel az infláció miatt az olasz partnerekkel szembeni magyar készpénzkövetelések "lassan elértéktelenednek", a pénzügyminisztérium képviselŐi négy lehetséges megoldást terjesztettek az értekezlet elé. 1) A követeléseket át lehetne ruházni a svédekre, hogy így törlesszük az érdekvédelem során felhalmozott 325 000 svéd korona tartozásunkat, 2) tartalékolni lehetne ebbŐl annak költségét, amibe a háború során Olaszországba került javak és személyek hazaszállítása kerül majd, 3) ebbŐl lehetne fizetni az olaszországi külképviseletek fenntartását, továbbá 4) azt is kalkulálni kellene, hogy lehetnek majd ï eddig még ismeretlen mértékŤ ï olasz követelések is a magyar állammal szemben. Az értekezlet tagjai elfogadták a javaslatot, de szorgalmazták, hogy a 2) és a 4) tételrŐl mielŐbb pozitív információkat szerezzenek.[143]

---

nem ad módot", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/c-666/sajtó/1946. A sajtóosztály (Dr. Keszthelyi) feljegyzése a római sajtótitkár, Orbán Pál augusztus 17-i jelentésérŐl (Budapest, 1946. szeptember 11.).

[138] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-46/res/1946. Mihalkovics János "pro domo" feljegyzése az Olaszországban lévŐ magyar javak felderítésének és hazahozatalának lehetŐségeirŐl (Budapest, 1946. augusztus 3.).

[139] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-46/pol/res/1946. Pro domo feljegyzés az Olaszországban lévŐ magyar javakról (Budapest, 1946. július 5.).

[140] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-46/res/1946. Mihalkovics János "pro domo" feljegyzése az Olaszországban lévŐ magyar javak felderítésének és hazahozatalának lehetŐségeirŐl (Budapest, 1946. augusztus 3.). ï A meglátás helyes volt: a gyakorlatban a két ügy valóban összekapcsolódott egymással.

[141] Pályájára ld. Németh 2007/I. 74.

[142] A gyakorlatban tehát betartották azt a föntebb említett szakértŐi szempontot, hogy a bizottság az érdemi tevékenységet csak a teljes körŤ diplomáciai kapcsolatok felvétele után kezdje meg.

[143] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-46/pol/res/1946. Feljegyzés az Olaszországban lévŐ magyar vagyontárgyak és valutakövetelések ügyében tartott pénzügyminisztériumi (Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztály) értekezletrŐl (Budapest, 1946. szeptember 12.).

Az értekezleten említett bizottság (amelynek kiutazását sokáig hátráltatta a szükséges engedélyek miatti várakozás az ausztriai Bregenzben) azután a gyakorlatban általános gazdasági kérdésekben is tárgyalt az olasz illetékesekkel, mert közben komoly formában megkezdődött egy magyar-olasz árucsere-egyezmény megkötésének előkészítése. Ennek kapcsán Papp Álmos ügyvivő némiképp kellemetlen helyzetben került az olasz Külügyminisztériumban folytatott megbeszélései során, mivel Grazzi követ, a gazdasági ügyosztály főnöke, és Natali főkonzul, a magyar ügyekkel is foglalkozó alosztály vezetője éreztették, hogy az olasz partner egyoldalú kezdeményezésnek tartja a Rónai Sándor magyar kereskedelemügyi és szállítási miniszter[144] római utazásáról szóló híreket. (Ezek a *Globo* című gazdasági szaklapban jelentek meg, MTI-információkra hivatkozva, miközben az olasz felet még nem értesíthette senki a Bregenzben elakadt előkészítő bizottság érkezéséről.[145]) "Kénytelen voltam a kérdést az olasz urak előtt kissé élesebben megvilágítani ï említi beszámolójában az ellenakciót az ügyvivő ï , miután előzőleg, bár nagyon udvarias formában, néhány ironikus megjegyzést kellett végighallgatnom a »nyári melegről« és Rónai úr útjának célszerűtlen voltáról, hacsak a miniszter úr »nem hoz a zsebében több száz, esetleg több ezer waggon [*sic!*] olajat és benzint«". Megemlítette tehát, hogy tudtával a látogatás ötlete olasz oldalról merült fel először, összefüggésben azokkal a sajtóhírekkel, amelyek a nyár folyamán többször emlegették Pietro Campilli olasz külkereskedelmi miniszter[146] esetleges budapesti útját. Egyetértett partnereivel abban, hogy Rónai miniszter útjára csak akkor kerülhet sor, ha annak érdemi alapja van ï de hát éppen ezért érkezik egy bizottság, hogy a megkötendő egyezményt alaposan előkészítse! Arra is célzott, hogy az olasz külkereskedelmi illetékesek sajnálatos módon nem a hivatalos magyar kiküldöttekkel, hanem kalandor elemekkel is tárgyalnak, így a fenti félreértések ebből fakadnak. (Az említett problematikus magánszemély, Glausius Pál egyébként kifejezetten olajszállításra tett ajánlatot különböző olasz hatóságoknak és magánszemélyeknek.)

A helyzetet tömören és pontosan foglalja össze Papp Álmos jelentésének záróbekezdése. "Az olasz kormánynak igen kívánatos volna egy megfelelő kereskedelmi szerződés Magyarországgal. Nem anyira az idei gazdasági év miatt, mint inkább a következő évekre szólóan, miért is a szerződést több évre kívánnák kötni, lehetőleg a mai, részükre előnyösebb helyzet alapul vételével. Ezt az előnyüket talán a valónál nagyobbnak érzik számos magyar hivatalos és magánszemély illetéktelen áru ajánlatai folytán, amit ha nem is vesznek ma már komolyan, mégis azt a benyomást kelti, mintha hajlandók volnánk minden nélkülözhető értékes cikkünket (olajat, benzint, parafint, dohányt, stb.) felajánlani az olaszoknak, csakhogy egyes cikkeket (szerszámgép, gyümölcs, selyem, stb.), amiből amúgyis megfelelő mennyiségek állnak exportra rendelkezésre, megkaphassunk. Olasz részről igen örülnének, ha a nekik szükséges egy-két értékes kiviteli cikkünket egy-két árucikkben mutatkozó feleslegükért biztosítani tudnák, anélkül, hogy nagyobb egyezmény keretében egyes nem elsőrendű fontosságú cikkeket is át kellene venniük. Még előnyösebb volna az olaszok számára, ha ezt az állapotot évekre rögzíteni tudnák. Ennek dacára, tekintettel Olaszország gazdasági nehézségeinek várható növekedésére, bizonyosra vehető, hogy olasz részről egy több évre kötendő árucsreforgalmi egyezményt a vázoltnál részükre kedvezőtlenebb feltételek mellett is szívesen fogadnának."[147]

Noha Papp Álmos beszámolói folyamatosan tájékoztatták a hazai külügyi vezetést az olaszországi viszonyokról, a többféle megbízatással kiérkező Kibédy Albert is feladatának érezte, hogy külön jelentésben jellemezze az olasz politikai és pártviszonyokat, értékelje a kereszténydemokratákat vezető Alcide De Gasperi, a szocialista (szociáldemokrata) Giuseppe Saragat[148] és a kommunista

[144] Rónai pályájára ld. Bölöny 1992. 377-378., Szeredi 1984. 278-290., Rákosi 1997. 586., Izsák-Kun 1994 i.m 41.
[145] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-376/res/1946. Kibédy Albert (Budapest, 1946. október 1.) ï Gyöngyösi Jánosnak.
[146] Campillire ld. IDC 1946. 57-58., ASP 1955. 68-59.
[147] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/i-100/pol/res. Papp Álmos (Róma, 1946. szeptember 12.) ï Gyöngyösi Jánosnak.
[148] Saragatra ld. Lui... 1969. 9-10.

Palmiro Togliatti[149] személyiségét és politikáját. Utóbbinál Rákosi Mátyás ajánlólevele kommendálta,[150] így több alkalommal is részletesen elbeszélgettek. A jelentés legértékesebb része a vatikáni lap, az *Osservatore Romano*[151] orientációs szerepével foglalkozik az olasz hírpiacon, különös tekintettel a Magyarországgal kapcsolatos, szinte mindig negatív tudósításokra. Ezek hátterében egyértelműen Luttor Ferenc[152] személyét azonosítja, a Pápai Magyar Egyházi Intézet első rektoráét, aki Apor Gábor báró lemondása után, a Sztójay-kormány utolsó időszakában, majd a Szálasi-kormány idején is elvállalta a szentszéki magyar követség vezetését, így már az amerikai megszállás idején nemkívánatos személlyé vált, és csak a Vatikánba költözés mentette meg a felelősségre vonástól. Kibédy értesülései szerint azonban Luttor már elveszítette a vatikáni államtitkárság vezetőinek, különösen Tardini bíborosnak[153] a bizalmát, érzik, hogy személye és tevékenysége hátráltatja a Magyarországgal való kapcsolatok normalizálását, így örömmel vennék, ha a magyar külügy egy új kánonjogi tanácsos kinevezésével lehetővé tenné Luttor kikapcsolását az ügyek intézéséből.[154]

Kibédy úgy látszik nem tudta, hogy a Külügyminisztérium ï miként már említettük ï már ugyanez év januárjában, majd februárjában táviratilag letiltotta Luttor mindenfajta külszolgálati tevékenységét.[155] Mivel a források szegénysége miatt a történtek pontos rekonstrukciója nagyon

---

[149] Togliattira ld. IDC 1946. 256-257., HDFI 1992. 535-536., DDR 2001. 653-655., továbbá Bocca 1992.

[150] Rákosi visszaemlékezéseiben többször említi az olasz pártvezetőt, akivel különösen 1940-44 között dolgozott együtt szorosabban a Komintern vezetésében, ld. Rákosi 1995. 18., 20., 61. stb. ï Az OKP első vezetőjének, Antonio Gramscinak azonban rossz véleménye volt Rákosiról, ld. Pankovits 2005. im., és Vásárhelyi Miklós személyes emlékei szerint is valójában Togliatti sem kedvelte, gúnyosan beszélt "tanácsairól", ld. Vásárhelyi 1989. 39-40.

[151] A lap címe olaszul *L'Osservatore Romano*, de a bevett gyakorlat szerint magyar szövegkörnyezetben névelő nélkül írom.

[152] Luttorra ld. Németh 2002. 197., Gergely 2001. 60., Csorba 1998/III. 76., 91., Némethy 2003. 30., Vajay 2002. I. 428-429. MKL VIII. 2003. 207. ï Luttor egyházi pályáján a püspöki méltóságig nem jutott el, de hogy közel állt hozzá, bizonyítja külügyi személyi anyagában egy életrajzi vázlat, amelynek zárómondata így szól: "püspökké való kinevezése a legszélesebb körben kelt őszinte örömet". Ez a dokumentum emellett ï az 1938-ban Magyarországon megrendezett Eucharisztikus Világkongresszus, illetve a pápai legátus (a későbbi XII. Pius pápa) szereplése kapcsán ï arra is tartalmaz utalást, miért is működtek olyan olajozottan Luttor vatikáni kapcsolatai: "és nem titok, hogy Pacelli Jenő Magyarországról szóló ismereteit, melyeket emlékezetes beszédeiben annyiszor tárt föl, jelentős részben a Rómában közkedvelt magyar Monsignore információinak köszönhette", ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Luttor Ferenc szolgálati tábázata és életrajzi össszefoglaló.

[153] Domenico Tardinire ld. EI 1961. 899.

[154] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/c-119/res/1946. Kibédy Albert min. osztálytanácsos jelentése (Budapest, 1946. október 7.) ï Gyöngyösi János küm-nek. ï A Luttorra vonatkozó információkat a jelentés szerint Kibédy egy jezsuita tanártól kapta, de nem tudjuk, pontosan, kitől. Ebben az időben (1944-47 között) valóban tanított egy magyar jezsuita professzor Rómában: Mócsy Imre, mégpedig szentírástudományt a Gregoriana Egyetemen. Később, a Mindszenty bíboros letartóztatása körüli eseményekben is vállalt közvetítő szerepet a magyar egyház és a Vatikán között, amint erre alább még kitérünk. Mégis a magam részéről valószínűbbnek tartom, hogy nem ő, hanem Jánosi József SJ lehetett Kibédy látogatója. Az olasz Külügyminisztérium magyar referatúrájának iratanyagában ugyanis elfekszik egy irat, amelyben a Palazzo Chigi az olasz szentszéki követséget értesíti Jánosi professzor sürgős római útjáról. A szegedi filozófiatanár eszerint szigorúan bizalmas küldetést kapott Nagy Ferenc miniszterelnöktől: elősegíteni a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét a Szentszékkel. Jánosi szerint a fő problémát az képezi, hogy az orosz megszálló hatóságok meggyőződése szerint Mindszenty bíboros intranzigens viselkedését egyértelműen a Vatikánból sugalmazzák. Ha ezen valahogy változtatni lehetne, elhárulna a kapcsolatok normalizálásának legfőbb akadálya. Minderre ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Questioni politico-religiose. *Don Giuseppe Janosi*. (Budapest, 1948. október 12.).ï A dokumentum értelmezésénél némi problémát okoz az időadatok egyeztetése. A szöveg szerint a budapesti követség október 7-én jelentette, hogy Jánosi 8-án érkezik Rómába ï ám Kibédy is 7-ről keltezve jelezte, hogy már beszélt a "jezsuita tanárral". A legvalószínűbb megoldás, hogy Kibédy egy nappal eltévesztette levele datálását. ï Jánosi útjáról 1950. szeptember 18. kelettel állambiztonsági jelentést írt Kovrig Béla, ld. ÁBTL 3.2.4. K-384/1. 9., közli Pallós 2007. 86. ï Jánosi személyére ld. Bikfalvi 2007. 104., Borbándi 1989. I. 173., 203., II. 79., Balogh Margit 2002. 119., Ispánki 1995. 42.

[155] Az olasz Külügyminisztérium anyagában ï olasz fordításban ï elfekszik Gyöngyösi János külügyminiszternek a magyar diplomáciai kar tagjait az igazoltatási eljárás lefolytatására hazarendelő körirata, amelyet Bede István londoni követ 1946. februárjában azzal a kéréssel küldött meg a római svéd követség magyar érdekvédelmi osztályának, hogy

nehéz, így minden korabeli szemtanú visszaemlékezése érdekes lehet, mert új részletekkel gazdagíthatja az összeképet. Nos, egy visszatekintő állambiztonsági ügynöki jelentés szerint "Luttort, ki a Szálasi rezsimnek is híve volt (s mint ilyen döntő faktorként működött közre a Szentszéknél a Szálasi kormánynak elismertetésében a Vatikán részéről s Angelo Rotta nunciusnak Szálasiéktól való sikeres elismertetésében) az amerikai megszálló hadsereg illetékes szervei mindjárt Róma elfoglalása után internáltatták a Vatikánban,[156] ahol látogatókat csak igen megokolt esetben fogadhatott oly módon, hogy csak az alleati [szövetséges] illetékes hatóságtól hozott engedély alapján adhatott a vatikáni államtitkárság Luttorhoz szóló belépési igazolványt a Vatikánba. De amely [*sic!*] szigorú volt az alleatik [ol. szövetségesek] ellenőrzése, akik [*sic!*] a sekrestye melletti bejáratnál mindenkit beeresztettek Luttorhoz. Luttor (politikailag és erkölcsileg abszolut megbízhatatlan s jellemnélkül való egyén) internáltsága ideje alatt, mely 1946 tavaszáig tartott, bár tücsköt-bogarat mesélt minden támogatójának Apor politikai metamorfózisáról, ő maga is mindent megtett, hogy az új magyar kormánynál is behízelegje magát. E célból 1945. nyarán üzenetek révén állandóan ostromolta Náday vezérezredest,[157] aki akkor Casertából visszajövet (hol a magyar kormány megbízásából a szövetséges hatalmakkal a fegyverszünet vagy béke megkötése céljából járt) a Római Magyar Intézetben várta a szövetségesektől a hazautazáshoz az engedélyt. Egyik nyári nap estéjén Náday magából kikelve mesélte nekem, hogy aznap engedve Luttor unszolásainak, elment a Sz. Péter templomba, hová találkozóra hivatott: mint mondotta, Luttor egy »dajka mesével« akarta előtte tisztázni a Szálasiék érdekében viselt dolgait, kérve az ő közbe[n]járását a magyar kormánynál, esetleg követi minőségben való megerősítéséről álmodozva. Náday elutasította Luttor kérését s ennek egész politikai múltját megbélyegezte. Felhívja, hogy vonja le elkövetett dolgai konzekvenciáit. 1946. tavaszán az amerikaiak kiereszttették internált helyzetéből, a Vatikán pedig távozásra szólította fel: miután az USÁ-ba a vatikáni államtitkárság közbe[n]járására sem nyert beutazási engedélyt, Délamerikába vándorolt ki."[158]

Nem kétséges, hogy az idézett jelentés Luttor iránti elfogultsággal és komoly személyes indulattal tárgyalja az eseményeket. A vádakra ugyanakor Luttornak is megvolt a saját magyarázata: „[a] magyar nyelvű irányított sajtó sokszoros hírverése szerint én »Szálasi vatikáni megbízottja« voltam. Hát nem voltam az, sőt éppen azért fizetésemet sem folyósította a Szálasi-kormányzat, mert megtagadtam az esküt. Az otthoni kényszer-helyzet elismerése nélkül is képviselhettem a magyar nemzet sorsát és reménységét, no meg a Szentszék iránti hűségét a Szentszék mellett, mert a Szentszék ebben a minőségben elfogadott, illetve jónak látta, hogy megmaradjak helyemen a válságos időkben.[159] S ekkor is folytattam az emberségességnek a kereszténység által bevezetett munkáját: Délamerikába kivándorló üldözött, vagy menekvő zsidókat s az otthoni zsidóságot a Szentszék vonalán támogattam. Ma sem kérek ezért elismerést, csak regisztrálnom kell a tényeket! Ezen vonalnak folytatása volt az európai menekültek, köztük a magyarok megsegítése is. Ausztriából s Magyarországból is mindig többen jöttek Rómába.”[160] A probléma megítélését az teszi bonyolulttá – ám éppen ez az, amit a Vatikáni Levéltár vonatkozó fondjai megnyításáig nemigen lehet tisztázni –, hogy vajon Luttor szerepvállalása valóban szétválaszthatatlanul egybekapcsolódott-e Angelo Rotta nuncius budapesti működésének legalizálásával? Az ugyanis

---

azt a volt quirinali és vatikáni követség összes munkatársával közöljék, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Passaporti. "Traduzione. [...] Per Divisione Speciale incaricata tutela interessi ungheresi". (Róma, é.h.n.n.).

[156] Ugyanez az ügynök egy másik jelentésében arra utalt, hogy Luttor erősen rivalizált a Rómában élő magyar paptanárral, Magyary Gyula pápai kamarással, aki azután tájékoztatta ellenfele viselt dolgairól az amerikai hatóságokat és így került sor a kánonjogi tanácsos internálására, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1 "Hontalanok" "Arnold" ügynök jelentése (1960. szeptember 15.) 271. – Az információt részben valószínűsíti, hogy – mint alább lesz még róla szó – Magyary kapcsolatban állt a Náday-féle fegyverszüneti delegációval és így az amerikai hatóságokkal is.

[157] Náday István vezérezredes megbízatását ld. alább.

[158] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 132-133.

[159] Ekkoriban Luttor valóban a "m[agyar] kir[ályi] követ" címet használta, ld. PMI 35/1945. Luttor Ferenc (Città del Vaticano, 1945. február 15.) – a Svéd Királyi Követségnek.

[160] Luttor 1949. 82-83.

aligha vitatható, hogy a pápai nuncius minden elismerést megérdemlő embermentő tevékenységének természetesen az nyithatott valamekkora teret a vészkorszak Budapestjén, hogy a nyilas kormány nem merte az ő korlátozásával veszélyeztetni a rezsim ï vélt vagy valódi ï vatikáni elismertetését.[161] Ha kiderül, hogy Rotta helyzetének stabilizálásában valóban szerepe volt Luttor Ferenc követi/ügyvivői tevékenységének, akkor jelentősen javulhat a most bizony még erősen ellene szóló látszat.

Arra vonatkozóan egyébként jelenleg nincsenek adataink, hogy a prelátus ï ahogyan azt föntebb idézett visszaemlékezésében állította ï tényleg segítette volna a vészkorszak üldözötteinek menekülését is. Azt viszont a szintén előbb idézett ügynöki jelentés is megerősíti, miszerint "alighogy 1946. tavaszán visszanyerte teljes mozgási szabadságát, teljesen a menekültek megszervezésével foglalkozott. A Pontificia Commissione di Assistenzától folyamatosan folyósított összegeket nyert a magyar menekültek támogatására s így a birtokában lévő pénzt elsősorban egyéni céljai és érdekei szerint használta: tényleg[esen] a tőle támogatott[ak] egyéni pénzsegélyben nem részesültek, hanem csak nyomorúságos kosztot biztosított nekik jótékonysági konyhákon. A menekültek segélyezésére nyert összegeket legelébb részben ezek politikai megszervezésére használta fel. Kapcsolatba lépett az összes olaszországi táborokkal, ahol magyar menekültek voltak, sőt az ausztriai és németországi táborokkal is kapcsolatot tartott rendes futárszolgálat útján. A külföldi antidemokratikus magyarok szervei pedig akkreditált képviselőket tartott[ak] nála."[162] Igen ám, de mivel itt már az ún. "negyvenötös" emigrációról van szó, amelynek körében felbukkantak háborús bűnösök is, a történészek egy részének az a véleménye, hogy Luttor is azok közé tartozott, akik támogatták ezek dél-amerikai kivándorlását ï és így a felelősségrevonás elől kimenekítésüket.[163] A Rómában dolgozó amerikai hivatalnokok, Vincent La Vista és Herbert J. Cummings 1947. május 15-i jelentése szerint a Városban úgy tudták, hogy Galov József katolikus pap és Luttor Ferenc prelátus is közreműködnek a Vöröskereszt révén Innsbruck felől érkező magyarok hamis személyazonosságot igazoló papírokkal való ellátásában.[164]

Mint fentebb láttuk, az ügynöki jelentés rosszmájúan emlékezett meg arról, hogy Apor báró és Luttor prelátus egy ideig vetélkedtek azért, hogy melyikük lehetne az új, demokratikus kormányzat vatikáni követe. Ez bizonnyal így volt, mert a menekültekkel foglalkozó papi csoport létrehozására emlékezve, Luttor is megjegyezte, hogy "Ä[a] római »szabad magyarok« minden gáncsoskodása dacára megalakult egy ilyen papi bizottság a Rómában tanulmányaikat végző, vagy már pozícióban lévő magyar papokból, kik aztán reám bízták a vezetéstö[165] ï márpedig mint emlékszünk rá, az említett szervezet vezetője Apor Gábor volt. (Ugyanakkor a magyar Vöröskereszt római megbízottjának is Luttor biztosított helyiséget.[166]) Luttor magyarországi megítélését természetesen rontotta, hogy a *Szabad Nép* említett, 1946. márciusi cikkében úgy szerepelt, mint aki a Vatikánban együtt lakik a volt "náci-német" és a japán követség tagjaival, továbbá az ún. "Bakách-Bessenyey alapból" finanszírozza a magyar fasiszták római aranyéletét (ez utóbbi információ egyébként nem

[161] Vö. Karsai 1991. 72-76.
[162] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 134.
[163] Kovács Tamás 2008. 65-66.
[164] "*In Rome it is suspected that certain elements within the » Pontifical Assistance for Hungarians in Town«, Via Parione 33. assist illegal emigrants to get documents under false identites. The chief of the organization, Gallov* [helyesen: Galov] *Padre Josef, a Catholic priest, and Monsignor Luttor, Ferenc are belived to be involved in these illegalities. It should be noted that Hungarians have gotten documents under false indentities from the International red Cross*", idézi Steinacher 2008. 97., 315. ï A szövegben Galov József piarista tanárról van szó, aki 1945-48 között Rómában tanított a rendi főiskolán (Monte Mario), és egy ideig valóban vezette a pápai segélybizottság magyar osztályát; pályájára ld. Németh 2002. 200.
[165] Luttor 1949. 82.
[166] Steinacher 2008. 99. ï Nyilván a korábban említett Simonfai Ferencről van szó.

bizonyult igaznak).[167] Ugyanakor kétségkívül elhamarkodott lenne puszta véletlennek tekinteni azt a szintén említett tényt, hogy a volt követségi munkatársak körébRl éppen azt a Páll Antalt hívta maga mellé menekültügyi asszisztensnek, aki nemcsak kitartott a Salò-i Köztársaság mellé akkreditált követségen, hanem együttmüködött a fasiszta titkosrendRrséggel. Az otthoni figyelem sem csökkent Luttor iránt: amikor 1947 januárjában Baló László[168] a *Szabad Nép* hasábjain élesen megtámadta Papp Álmos ügyvivRt és a római diplomáciai képviseletet, a vádak között felemlítette azt is, hogy a követség gyakran látja vendégül a "hirhedt pápai prelátust".[169]

A volt vatikáni ügyvivR személye felbukkan abban a beszámolóban is, amelyet pár hónappal késRbb ï már Luttor végleges távozása után ï készített titkos római kormánymegbízatásának teljesítésérRl Tóth László egyetemi tanár, szegedi rektor, a Római Magyar Akadémia egykori titkára (útjáról alább bRvebben lesz szó). Jelentésében ezt olvashatjuk: "Luttor római szereplésérRl a legkülönbözRbb forrásokból számtalan hírt hallottam. Még jó barátai, papok is, akik pedig világiakkal szemben paptársukról kedvezRtlenül nyilatkozni nem igen szoktak, Luttor magatartását, politikai szereplését teljesen elhibázottnak mondják. Valóban Luttornak száz százalékosan német barát, a magyar szélsR jobboldali mozgalmakkal rokonszenvezR egyénisége, amirRl már a világháborút jóval megelRzRen, Gömbös Gyula idején is hallani lehetett, a legkevésbbé [*sic!*] volt alkalmas arra, hogy megértR, tárgyilagos magyarázatokkal kisérje vatikáni hivatalos és nem hivatalos körökben a mai magyar helyzet alakulásának körülményeit és nehézségeit."[170] Természetesen nincs okunk kétségbe vonni Tóth rektor véleményének jóhiszemŤségét és megalapozottságát, bár jelentése más részleteibRl világos, hogy fR informátorai Apor Gábor és Magyary Gyula lehettek, akiknek Luttorral szembeni személyes ellenszenvérRl fentebb már volt szó. Ám azt a tényt, hogy Luttor nemkivánatos személy lett a vatikáni kúriában, más, független forrás is megerRsíti.[171]

Luttor a menekítések szervezése során a legjobb kapcsolatokat a peronista adminisztrációval alakította ki, amely az argentínai munkaerRhiány miatt többek között a magyarok bevándorlását is támogatta. 1947 márciusában azután maga is átköltözött Argentínába, ahol ï a Direccion de Migraciones vezetRivel való együttmŤködés alapján, 1949-tRl ï az argentin belügyminisztérium által felállított Buenos Aires-i Magyar Menekültügyi Bizottság vezetRje lett.[172] Ha most végezetül a fenti adatokat kritikailag összevetjük és értékeljük, azzal zárhatjuk az áttekintést, hogy egyelRre nem lehet Luttor Ferenc 1944-47 közötti tevékenységérRl végsR mérleget vonni, mert úgy az argentínai, mint a római archívumokból kerülhetnék még elR dokumentumok, amelyek befolyásolhatják a fenti dilemmák eldöntését.

E talán kicsit hosszabb, de fontos kitérR után térjünk vissza Kibédy tanácsos tevékenységéhez. Önálló jelentésben számolt be az Olaszországban fellelt magyar államjavak állapotáról, továbbá

---

[167] *Szabad Nép* 1946. március 15. ï Az említett titkos pénzalap Kállay Miklós miniszterelnök rendelkezése következtében került Svájcba, hogy szükség esetén egy emigráns magyar kormány kiadásait fedezze. Mivel erre nem került sor, a már említett Követi Bizottság kezelte és költött belRle, de mindenkor három tag szigorú számadása mellett, amelyhez Luttor prelátusnak ï aki a bizottsághoz sem csatlakozott soha ï nem volt, nem is lehetett semmilyen köze. A pénzt Magyarország a békekötés után, 1947-ben visszakapta. Az alapra ld. Barcza 1994. II. 362-363. Szegedy-Maszák Aladár 1994. I. 426., Szilágyi-Sáringer 2002. 133-134., 226., Ötvös 2001. 50-53. ï Az elnevezés a Követi Bizottságot Barcza Györggyel együtt kezdeményezR Bakách-Bessenyey György báró volt svájci követre utal, akire a pénzt Kállay elsRsorban bízta. Bakách-Bessenyey pályájára ld. IMKSZT 1994. 445., Barcza 1994. II. 208., Szegedy-Maszák Aladár 1994. I. 416.

[168] Baló László pályájára ld. ÚMÉL I. 2001. 328-329.

[169] Baló 1947. ï A cikket alább részletesen ismertetem.

[170] Tóth jelentését ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. Jelentés 1947 május-június havi római kiküldetésemrRl. (Róma, 1947. június 16.)

[171] Így pl. Nagy Töhötöm jezsuita pap, aki ekkoriban szoros kapcsolatban állt Montini helyettes államtitkárral (a késRbbi VI. Pál pápával), ld. Nagy 1990. 209.

[172] Némethy 2003. 31., Torbágyi 2004. 117.

részletesen írt a repatriálási feladatokról, különös tekintettel a Magyar Vöröskereszt itáliai tevékenységében elŐforduló hibákra, problémákra, amelyek rendkívül kínos helyzetbe hozzák a külképvisletet. A mintegy 3000-3500 személy ("deportáltak, elhurcoltak, hadifoglyok, stb.") ügyeivel két magyar tisztviselŐ[173] foglalkozik, akiknek szabályos megbízólevelük van attól a Magyar VöröskereszttŐl, amely ugyanakkor hivatalosan azt közölte a külüggyel, hogy nincs saját kiküldöttje Olaszországban! Így persze az illetŐk ahhoz a pénzhez sem tudnak hozzájutni, amelyet pedig az Olasz Vöröskereszt biztosítana számukra, viszonossági alapon, a repatriálási, segélyezési költségekre.[174] Itt jegyezhetjük meg, hogy ï minden problematikus elem ellenére ï a vöröskeresztes kapcsolatoknak természetesen rengeteg pozitív eredménye is volt, melyek közül kiemelkedett egy olyan akció, amely már az igazi "békeidŐk" hangulatát idézte: harminc magyar gyermek üdültetése 1946 nyarán a pesarói Adria-parton.[175] A sikert követte a folytatás: 1946. november-1947. január között 82 gyereketláttak vendégül a ligúr tengerparton, Laigueglia fürdŐhelyen, akik a jó ellátás és a tartalmas szórakozás mellett még XII. Pius pápától is kaptak ajándékcsomagot.[176]

Kibédy Albert igen részletesen foglalkozott a gazdasági helyzettel is (bár ezt csupán magánúton, mert a kereskedelmi minisztérium kiküldöttje nem érkezett meg az Ő kiküldetése lejártáig), különös tekintettel az árucsere-egyezménnyel kapcsolatos lehetŐségekre. Jelentésében felhívta arra a figyelmet, hogy a Külkereskedelmi Igazgatóság állandó megbízottja, Bartha János légüres térben mozog, mert felettes hatósága nem tartja vele a kapcsolatot. ő is jelezte, amiként Papp Álmos, hogy milyen kellemetlen helyzetet eredményez Rónai miniszter közelgŐ római útjának teljes elŐkészítetlensége. A zavaros állapot többek között valóban teret ad egy "Klausiusz [*sic!*] Pál nevŰ személy egyéni akcióinak", aki a bizottság érkezésérŐl keringŐ híreket ki akarja használni "minden valószínŰség szerint arra, hogy olaszországi gesztióinak hivatalos színezetet adjon". Ha a szóbanforgó "közvetítŐ" céljai nem voltak tisztességesek, akkor arra spekulálhatott ï tehetjük hozzá Kibédy elemzéséhez, amit Ő maga nem mond ki, de eléggé nyilvánvaló ï, hogy a magyar állam nevében hitelbe kapjon olasz árut, aminek ellenértékével azután nyomtalanul felszívódhat a nemzetközi piac dzsungelében. A tanácsost ugyanakkor komolyabb ajánlatokkal is megkeresték. A Banca Nazionale del Lavoro illetékesei felajánlották, hogyha létrejönne az olasz-magyar kereskedelmi szerzŐdés, akkor annak keretében belül hajlandóak lennének 2 milliárd líra[177] értékŰ áruhitelt biztosítani Magyarországnak.[178]

Kibédy elŐzetes információgyŰjtése, méginkább a némi késés után szerencsésen kiérkezŐ bizottság alapos elŐkészítŐ tárgyalásai, továbbá Papp Álmos ügyvivŐ áldozatos munkája végül meghozták fontos eredményüket. November 9-én Rónai Sándor keresekedelmi és szövetkezetügyi miniszter árucsereforgalmi megállapodást írt alá kollégájával, Pietro Campilli olasz külkereskedelmi miniszterrel. Ez a dokumentum[179] a konkrét gazdasági hasznon túl, amelyet a háború utáni újjáépítés nagy feladataival birkózó országnak hozott, egyben azt is bizonyította, hogy viszonylag

---

[173] Egyikük Rómában a már említett Dr. Simonfai Ferenc, a másik pedig Milánóban az alább említendŐ Fónay Magda.

[174] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-13/b-375/res/1946. Kibédy Albert jelentése (Budapest, 1946. szeptember 30.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[175] A gyereküdültetési akciónak számos fönnmaradt irata közül ld. pl. a magyar szervezŐnek a pesarói Kék Kereszt Egyesület elnökéhez intézett köszönetét: ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Passaporti. Fónay Magda (Milánó, 1946. szeptember 1.) ï Presidente della Croce Azzurra.

[176] Éber 1947. ï A vízumkérelmet ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Passaporti. Missione Ungherese di Rimpatrio (Róma, 1946. augusztus 20.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[177] A gépelt jelentésnek ezen a pontján Kibédy saját kezŰleg beírta az átváltást: "5 millió dollár", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-13/b-375/res/1946. Kibédy Albert jelentése (Budapest, 1946. szeptember 30.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[178] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-13/b-375/res/1946. Kibédy Albert jelentése (Budapest, 1946. szeptember 30.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[179] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-26/a-28/biz/1946. Kereskedelmi Egyezmény és olasz-magyar jegyzékváltás (Róma, 1946. november 9.).

mennyire gyorsan sikerült újrakötni azokat a gazdasági szálakat, amelyek a mediterrán világon keresztül kapcsolták Magyarországot az európai és a világgazdaság vérkeringéséhez.

Papp Álmos miniszteri titkár, ügyvivő azonban nem csupán a quirinali követség korábbi feladatkörét vitte tovább, hanem időnként a nem létező szentszéki misszió helyett is eljárt a vatikáni illetékeseknél. Így pl. 1947 elején Mindszenty József hercegprímás meghívót kapott a Vatikánba, hogy részt vegyen azon a konzisztóriumon, ahol majd őt is bíborossá kreálja XII. Pius pápa. A SZEB azonban – nyilván politikai nyomásgyakorlás céljából – visszatartotta az útlevelét, így végül magának Nagy Ferenc miniszterelnöknek kellett arról telefonon biztosítania az egyházfőt, hogy minden rendben van. "A miniszterelnök azért sürgette az elutazást – emlékezik meg az esetről emlékirataiban a prímás –, mivel a római magyar követ táviratilag értesítette, hogy az újonnan kinevezett 32 bíborosból 31 már régen megérkezett a Vatikánba, egyedül csak a magyar prímás hiányzik. A világsajtó felfigyelt, tudakolni kezdte, hogy miért nem jön. Hogy az ügyből ne legyen nagyobb botrány, a kommunistáknak engedniük kellett s az útlevél Esztergomba érkezett."[180] Az említett "követ" nyilván Papp Álmos volt, akinek pontos titulusára több mint tíz esztendővel később, peren, börtönön, forradalmon túl, persze már nem emlékezhetett az emlékiratait fogalmazó bíboros.[181]

Papp Álmos jelentéseiben rendszeresen beszámolt az olasz belpolitikai élet újabb fejleményeiről (különösen érdekesek a békeszerződés fogadtatásával kapcsolatos megfigyelései[182]), amiként foglalkozott az Itáliában élő magyarok problémáival is. Ennek érdekében is szondázta az olasz külügyben a korábbi magyar tiszteletbeli konzulátusok reaktiválásának lehetőségét.[183] Igyekezett érvényt szerezni annak a pénzügyi viszonossági elvárásnak, amely szerint a Magyar Vöröskereszt által az olasz menekülteknek adott segély értékében az olasz hatóságok támogathatnák az olasz gyűjtőtáborok magyar lakóit.[184] Ide azok kerültek, akiknek akiknek a tartózkodási dokumentumai valamiért nem voltak rendben. 1947 áprilisában a *Reggel* című kisgazdapárti lap egy szerencsésen hazakerült, volt táborlakó elbeszélése alapján meglehetősen lehangoló képet festett az egyik ilyen tábor: a Modena környéki Fossoli di Capriban működő intézmény életéről. Az ottlakók egy része nyilas és fasiszta érzelmű menekült, de vannak közöttük "dolgozók"is (ez a cikkben – a korabeli nyelvhasználatnak megfelelően – valamiképp a "nem szélsőjobboldali" szinonímája), akik a legtöbbször teljesen vétlenül, csupán technikai okokból (pl. lejárt a *soggiornó*juk, tartózkodási engedélyük) kerültek oda. Lerongyolódottak, nyomorultul élnek, majdhogynem éheznek, az őrök

---

[180] Mindszenty 1989/II. 111.

[181] A kérdéskört részletesen feldolgozza Németh 2004. 177. – Németh László megjegyzi, hogy a nyilvános konzisztóriumon a magyar kolónia tagjai bizonyára megjelentek, "a magyar kormányt azonban senki nem képviselte", ld. uo. 179., de mint láttuk, Papp Álmos nem volt szentszéki követ, így hivatalosan, a magyar állam nevében nem lehetett jelen a szertartáson,

[182] A békeszerződés tartalmáról érkező első hírek hallatán "kétségbeesett gúny" jellemzi az olasz közhangulatot, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-11/j-2628/pol/1946. Papp Álmos min. titkár jelentése (Róma, 1946. szeptember 3.) – Gyöngyösi János küm-nek. – Az aláírás után pedig bagatellizálás, belenyugvás figyelhető meg – csak a jugoszlávok ellen erősebb a tiltakozás. "Az olasz propaganda egyébként a nálunk már kipróbált módszerekkel igyekszik ébrentartani a revíziós hangulatot. Szinte csak az országzászló hiányzik", ld. 32. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-11/j-1033/pol/1947. Papp Álmos (Róma, 1947. február 11.) – Gyöngyösi Jánosnak. – Vö. Földesi-Stella 2006. 140-141., Horváth 2000. 198-199.

[183] Vittorio Zoppi főosztályvezető egy belső feljegyzésében azt jelezte kollégáinak, hogy a Papp ügyvivő átiratában felsoroltakról (Domenico Coccon – Velence, Attilio Bruzzone – Genova, Alfredo Pozzi – Torino, Rodolfo Lezzi – Nápoly, Giacomo Tagliavia – Palermo) egyelőre nincsenek információi, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Vittorio Zoppi (Róma, 1946. december 14.) – a Protokoll Főosztálynak.

[184] Az 1947 áprilisában a Palazzo Chigibe beküldött *Pro Memoria* – megismételve a követség hivatali elődje, a Magyar Hazatelepítési Küldöttség (Missione Ungherese di Rimpatrio) 1946 októberi jegyzékében foglaltakat – fölkérte az olasz Külügyminisztériumot:, miszerint járjon közbe az Olasz Vöröskeresztnél: adjon segítséget a hazatérni akaróknak. A Magyar Vöröskereszt 1945 júliusa és 1946 októbere között mintegy 8000 olasz menekültet látott el, fejenként legalább 5-6 napra, budapesti vendégszállásán. Ezen kívül még további 1200 olasz állampolgár részesült más tárgyi segélyben (élelmiszer, takaró, szappan, fehérnemű, stb.). Elvárható tehát legalább ilyen mérvű olasz segítség a magyaroknak, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Prigionieri di guerra. *Pro Memoria* (Róma, 1947. április 17.).

sokszor bántalmazzák, verik, nemegyszer maradék tulajdonukból is kiforgatják őket. Ezek a "dolgozók" haza szeretnének jönni, így a Külügyminisztérium intézkedjen ü zárul a cikk.[185] Assettati budapesti ügyvivő fordításban küldte haza a szerinte "nyilvánvalóan irányzatos" (*evidentemente tendenzioso*) írást, de mivel manapság e jelentés mellett található a magyar követség kérelme egy 14 fő részére szóló, csoportos hazatérő útlevélre (a nevek egy része azonos a cikkben felsoroltakkal), így valószínű, hogy az olasz hatóságok intézkedési hajlandóságára azért hatott valamennyire a magyar bírálat.[186] De voltak különleges hazatérési esetek is. Pl. Balla Zsigmondné sz. Riesenberg Lea 1946 augusztusában kivándorolt Palesztínába, de nem jól viselte az éghajlatot, így elhatározta, visszatér Magyarországra. Ám amikor Itáliába érkezett, a Barihoz közeli Alberobello gyűjtőtáborába internálták, és a követségnek *Szóbeli Jegyzék*ben kellett reklamálnia szabadon bocsátását.[187]

Papp ügyvivőnek természetesen kiemelten kellett foglalkoznia az olasz ipari és üzleti élet fellegvárában, Milánóban élő magyarok sorsával, közösségi intézményeinek állapotával, jövőjével. A Magyar Egyesület[188] viszonyait Kibédy Albert is ismeretette egyik jelentésében: eszerint a háború során "helyiségét rekvirálták, berendezését széthurcolták, úgy, hogy az egyesület jelenleg albérletben, adakozásokból tengeti magát". Javasolta, hogy a kormányzat sürgős segéllyel járuljon hozzá a közösségi tevékenység életkedvének újjáéledéséhez.[189] Papp Álmost viszont a konzulátus kifejezetten politikai szempontú átalakításának tervével kereste meg a Nemzeti Felszabadító Bizottság Milánói Magyar Csoportja. A köztársaság, a haza, és a zajló társadalmi és intézményi reformfolyamatok demokratikus biztosítékai érdekében azt kérték, hogy szakítsanak a korábbi bürokratizmussal, és a milánói Konzuli Kirendeltség olyan "kísérleti állomásként" folytassa működését, amely nemcsak a szorosan vett konzuli ügyekkel, hanem az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági stb. érdekek védelmével, szervezésével is foglalkozik. Ezt azonban egy összekötő bizottság ellenőrzésével kellene végeznie, melynek három tagját a Felszabadító Bizottság, a negyediket pedig a Magyar Kereskedelmi Társaság jelölje ki.[190]

Nincs annak jele, hogy a politikailag érthető, közigazgatásilag azonban dilettáns javaslatnak bármilyen hivatali következménye lett volna. A követségnek persze nemcsak a baloldali, hanem a jobboldali magyar emigránsok tevékenységre is ügyelnie kellett. Így Papp ügyvivő 1947 márciusában arról értesítette Gyöngyösi minisztert, hogy Ausztria francia zónájából "az exponált és keresett jobboldali volt politikusok" igyekeznek szétáramlani, így Rómába érkezett Virtsologi Rupprecht Olivér,[191] és itt igyekszik letelepedni Vajta Ferenc[192] is. Arra figyelmeztetett, hogy az

---

[185] "*Magyarok nyomorúsága az olasz gyűjtőtáborokban.*" = *Reggel* 1947. április 21.

[186] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Espulsioni, arresti, rimpatri. Augusto Assettati (Budapest, 1947. április 23.) ü az olasz Külügyminisztériumnak., ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Espulsioni, arresti, rimpatri. Csoportos útlevél az alant felsorolt hazatérő magyar állampolgárok részére (Róma, 1947. május 12.).

[187] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Espulsioni, arresti, rimpatri. Legazione di Ungheria: Nota verbale (Róma, 1947. március 18.). ü A Palazzo Chigiből valóban hamarosan pártfogóan átírtak a belügyminisztériumba, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Espulsioni, arresti, rimpatri. Jannelli (Róma, 1947. március 28.) ü az olasz Belügyminisztériumnak.

[188] Történetére ld. Pelles 2002. 170-172.

[189] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-13/b-375/res/1946. Kibédy Albert jelentése (Budapest, 1946. szeptember 30.) ü Gyöngyösi Jánosnak. ü Mivel a szokásos külügyi gyakorlattól eltér, hogy a témaköröket illetően Kibédy Albert mennyire tágan fogta fel a kiküldetésével kapcsolatos beszámolási kötelezettséget, nem tartom kizártnak, hogy e sokoldalú jelentőmunkával esetleg egy reménybeli római kiküldetést akart megalapozni.

[190] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/b-ad 511/pol/1947 A Nemzeti Felszabadító Bizottság Milánói Magyar Csoportjának levele ([Milánó], 1946. december 11.) ü Papp Álmosnak. ü Valószínűleg ugyanarról a csoportról van szó, amely 1945 nyarán a CLNAI (Comitato Nazionale di Liberazione dell'Alta Italia ü Észak-Itáliai Nemzeti Felszabadító Bizottság) magyar résztvevői nevében levelet küldött az *Unità*nak, melyben üdvözölte az Egyesült Nemzeteket, és különösen a Szovjetuniót azért az áldozatos segítségért, amelyet Magyarország fölszabadításához nyújtott, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. *Una mozione del C:L.N.A.I. Ungherese* ([Milánó], 1945. július 24.).

[191] Ifj. Rupprecht Olivérre ld. Szegedy-Maszák Aladár 1996 I. 367., Lackó 1966. 122., 262., 266.

eddig jobbára "politikamentes" emigránsok között ezek a személyiségek esetleg zavarokat okozhatnak.[193] Ám itt jegyezhetjük meg, hogy voltak az olaszországi "negyvenötös" emigrációban olyanok is, akik nemhogy zavart nem okoztak társaik között, de tevékenységüket éppenséggel a legnagyobb titokban végezték. Így pl. Dömötör Lajos Ede ferences szerzetes, a genovai S. Antonio di Pegli templom plébánosa kulcsszerepet játszott számos náci háborús bűnös Dél-Amerikába szöktetésében. A Buenos Aires-i bevándorlási hivatal archívumában, továbbá a Vöröskereszt genovai levéltárában fönnmaradtak annak dokumentumai, miszerint "P[adre] Edoardo Dömöter" többek között Adolf Eichmann hamis személyazonosságát is igazolta a kivándorlási kérelemhez.[194] Dömötör szoros kapcsolatban állt Alois Hudal osztrák püspökkel, aki a már Luttor prelátus kapcsán is említett Pápai Segélybizottság (Pontificia Comissione d'Assistenza) viszonylag széles kereteit ügyesen kihasználva, több ezer német és osztrák háborús emigráns számára biztosított menedéket a peronista Agentínában.[195] Az olasz hatóságok egyébként nem kezelték közömbösen a nácizmussal

---

[192] Már 1947 januárjában napvilágot látott egy budapesti újsághír, miszerint Vajta Rómában van, és a magyar kormány kéri kiadatását, ld. *Olaszországból kikérik Vajta Ferencet.* = *Hirlap* 1947. január 18. ï Vajtára, főképp az európai föderációs tervekkel kapcsolatos újságírói tevékenységére ld. Nicolosi 2005., menekülésére (Rómában is letartóztatták egy időre) és együttműködésére a spanyolokkal és az amerikaiakkal ld. Steinacher 2008. 95-96. ï Római tartózkodása idején fogalmazott meg egy nyílt levelet (tkp. röpiratot) az ekkor már szintén emigráns Nagy Ferenc volt miniszterelnöknek címezve, melyben összefoglalta az ún. "negyvenötös" emigráció kritikáját a "negyvenhetes" emigrációval szemben. A szöveg egy másolati példánya az olasz Külügyminisztériumba is elkerült, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. *Open letter to Mr. Francis Nagy former member of the Hungarian Parliament by Mr. Francis Vajta fomer general consul.* (Róma, 1947. szeptember. 13). ï Vajta végül Kolumbiában lett egyetemi tanár, de előtte szerencsét próbált az Egyesült Államokban is. Ám 1948 elején New York-ban Göndör Ferenc, *Az Ember* című lap főszerkesztője több éles hangvételű cikkben hívta fel arra a figyelmet, hogy miképp kaphatott a háborús bűnösnek tekinthető Vajta amerikai beutazási vízumot, ld. Csorba 2009/I. ï Vajta amerikai kiutasításáról a magyar sajtó is hírt adott, ld. *Világ* 1948. január 11.

[193] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-82/pol/res/1947. Papp Álmos (Róma, 1947. március [n. n.][KÜM-be érkezett: március 1.], Róma) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï A történtekre, némi fáziskéséssel, fölfigyelt a magyra sajtó is, már azt regisztrálva, hogy Nyisztor Zoltánnak, Luttornak, Vajda páternek el kellett hagyniuk Itáliát, ld. *Kiutasítják Olaszországból a magyar háborús főbűnösöket* = *Világ* 1948. január 6. ï Nyisztor Zoltán prelátus a két világháború közötti jobboldali katolikus sajtó egyik vezető publicistája volt, életére ld. Nyisztor 2005. ï Nacionalista és antiszemita érvelésű, a nyilas mozgalmat részben mentegető publicisztikája miatt háborús bűnösnek minősítették, ld. Nyisztor 2005. 167-176., 183-220., Juhász 1983. 272-273.. ï Bár letartóztatták, végül sikerült külföldre menekülnie, és 1946-47-ben Rómában élt, ahol a vatikáni sajtóirodában dolgozott, egy ideig a Pontificia Comissione de Assistenza, magyar orsztályát is vezette, továbbá segítette Péterffy Gedeont a vatikáni rádió magyar adásainak szerkesztésében, ld. Nyisztor 2005. 221-225.

[194] Goñi 2002. 235-236. ï Az Uki Goñi könyvének címében megjelenő "ODESSA" mozaikszó Frederick Forsyth, a Reuters újságírója, a későbbi neves író *The Odessa file* [1972] című könyve kapcsán vált ismertté és terjedt el, jelentése: Organisation der Ehemaligen SS-Angehörigen (kb. Volt SS-tagok Szervezete).

[195] Casazza 2003., továbbá Steinacher 2008., aki részletesen tárgyalja Hudal püspök ezirányú tevékenységét. ï A Dömötör-ügyet a *Népszabadság* hasábjain összefoglalta Pogár Demeter, ld. Pogár 2004. ï Dömötör genovai lelkipásztori munkájára ld. Németh 2007/II. 361-362., magyar vonatkozású sajtótevékenységére pedig Borbándi 1989. I. 240., ebben Kerecsendi Kiss Márton szerepére ld. Némethy 2003. 188., Dömötör venezuelai munkásságára pedig ld. Torbágyi 2004. 244. ï A Dömötör szerkesztette, Genovában megjelenő *Szent István Népe* emigráns lap szélsőjobboldali szellemiségű támadásaira felfigyelt a magyar szocialista sajtó is ("*Gyászmagyarok újságja*." = *Népszava* 1947. április 27.), és ennek nyomán jelentett róla a budapesti olasz ügyvivő, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Stampa. Augusto Assettati (Budapest, 1947. május 7.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Benzoni követ 1948 őszén szintén tudósított arról, hogy a lap a Kisbarnaki Farkas Ferenc vezette Magyar Szabadság Mozgalom rasszista eszméket terjesztő orgánuma, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Stampa e giornalisti. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. október 7.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Stampa e giornalisti. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. október 22.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A Pontificia Comissione d'Assistenza magyar osztályának történetére ld. Németh 2002. 200. ï 1951 tavaszán a SIFAR (Servizio Informazioni delle Forze Armate, az olasz katonai titkosszolgálat) frissen kinevezett vezetője, Umberto Broccoli tábornok küldte át Vittorio Zoppinak, a Külügyminisztérium főtitkárának azt a feljegyzést, amely szerint Dömötör Lajos Ede és Horváth Béla antikommunista szellemiségű rádióprogram indítására vállalkoznak Magyarország felé, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1152. Servizi: poste, telegrafe, radiotelegr. Umberto Broccoli (Róma, 1951. március 28.) ï Vittorio Zoppinak. ï A fölkért külügyi szakértők ennek kapcsán arra figyelmeztettek, hogy a két jelentkezőnek nincs rádiós tapasztalata (csupán Innocenzo Navoneò testvérnekò, a Genova mellettni Recco ferences kolostora guardiánjának, aki az oda telepített rádiadó és studió vezetője), továbbá Dömötör Lajos Ede a magyar emigrációs belvilágban közismerten Farkas tábornokhoz kötődik, miáltal rendszeresen támadja azt a Nagy Ferenc vezette Magyar Nemzeti Bizottmányt, amely

és a fasizmussal rokonszenvezŐ magyar menekültek ï nemegyszer illegális ï megjelenését az Appennin-félszigeten. A csendŐrség fŐparancsnoksága (Comando Generale dell'Arma dei Carabinieri Reali) többek között pl. 1945 októberében is átírt a Külügyminisztériumnak, hogy Merano térségében, az osztrák határnál magyar állampolgárokat tartóztattak le (Kolos Sándor, Stefanitz Pál, Sattler Katalin), akik nemcsak valutát csempésztek, de együttmŰködtek az SS-szel és a német, magyar, osztrák Gestapóval.[196] Figyelemmel kisérték a szélsŐjobboldali propagandában egykor jelentŐsebb szerepet játszó színészek, pl. Szeleczky Zita fölbukkanását is az olasz filmipar kapcsolati rendszerében.[197]

Papp Álmos ügyvivŐ ugyanakkor nem semleges politikai légkörben végezte igen nehéz munkáját. Mint említettük, 1947 januárjában durva hangnemben megtámadta a *Szabad Nép* hasábjain a kommunista pártsajtó egyik vezetŐ publicistája, Baló László. A vád szerint az ügyvivŐ vezetése alatt "akadálytalanul folytathatják üzelmeiket a Horthy-kreatúrák és a fasisztavilág magyar »diplomatái«." Kiket sorol fel a cikkíró? Már ismerŐs neveket: az elsŐ mindjárt "Vitéz Sommer-Szász Viktor", aki "negyedszázadon át engedelmes kiszolgálója volt Horthynak és Mussolininak." Az érdekes itt nem is az, hogy ï amint a külügyi iratok alapján már jeleztük ï Szász Viktor diplomáciai szolgálata fél évvel korábban véget ért, mert nyilván érdemes volt a nagytudású hivatalnokot valamilyen megbízással tovább foglalkoztatni. Az érvre érdemes figyelni: ezen az alapon ugyanis ï vélné az olvasó ï kissé nehéz lesz elítélni Szászt, mivelhogy a megelŐzŐ két és fél évtizedben kivétel nélkül minden magyar közhivatalnok szolgálta Horthyt, mivelhogy Ő volt az államfŐ! Legalább ekkora butaság az állítás másik fele is: már miképp tudná egy magyar követségi tanácsos ebbéli minŐségében (!) szolgálni (!) az olasz fasiszta pártvezért és miniszterelnököt? Önként adódik tehát a kérdés: hihetŐ az, hogy a szakmában profinak számító, korábban Hollandiában és Franciaországban is újságíróskodó Baló László ne lett volna tudatában mondvacsinált érvei szánalmas gyengeségének? Aligha. De nyilván nem ezen volt a hangsúly, hanem a fŐ propaganda-motívum (Horthy = fasizmus) újabb és újabb sulykolásán. Orbán Pál és Kibédy Albert is pellengérre került a cikkben. ElŐbbi azért, mert a titkára volt a Sztójay-kormány idején a Külügyminisztérium sajtóosztályát vezetŐ Zilahi-Sebess JenŐnek,[198] utóbbi pedig azért, mert már a háború elŐtt is Rómában szolgált, az idegenforgalmi képviselet (IBUSZ) irodájában. Hogy ez utóbbi miért probléma, annak kifejtése elmaradt a cikkben ï de még furcsább, hogy a központi pártlap szerkesztŐi eszerint nem tudták, hogy Kibédy ï mint föntebb említettük ï magától Rákositól kapott pártmegbízatást is teljesített Rómában? Papp Álmos bŰneinek listáját végül az koronázza meg, hogy úgymond olyanokat látott vendégül a követségen, mint Kállay Miklós volt

---

viszont az Egyesült Államok egyértelmŰ politikai-anyagi támogatását élvezi, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1152. Servizi: poste, telegrafe, radiotelegr. Följegyzés a fŐtitkár részére. (Róma, 1951. április 24.) ï Horváth Béla költŐi és újságírói pályájára ld. FejtŐ 1990. 154., Katolikusok 2002. 115., Nagy Csaba 1992. II. 65., Borbándi 1989. I. 105., 173., 240., 245., 246., 255., 256., 375., 463., 465., 511., 516. II. 15., 16., 22. ÚMÉL III. 2002. 360-361. ï E pálya nemrég föltárt sajátossága, hogy Horváth, aki korábban a genovai ferences gimnáziumban szélsŐjobboldali szellemben tanított, majd a Szabad Európa Rádió munkatársa volt, a hatvanas években a magyar állambiztonsági rendŐrség "Bergman" és ĂBodrogiò fedŐnéven beszervezett ügynökeként jelentett tevékenységérŐl, ld. Kasza 2009. 157-165.

[196] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.1. Brunetto Brunetti (Róma, 1945. október 20.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[197] Magyar sajtóhírek alapján Assettati ügyvivŐ jelentette Szeleczky Zita és Dolecskó Béla megjelenését Rómában, továbbá azt, hogy az olasz mozikban olyan filmeket játszanak, amelyekben hasonlóképp kompromittálódott magyar színészek (Páger Antal, Szilassy László, Zsilley Margit) szerepelnek, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Augusto Assettati (Budapest, 1946. október 31.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Pár hónappal késŐbb az olasz Belügyminisztérium kabinetfŐnöke válaszolt a külügyi megkeresésre, jelezve, hogy Szeleczky Zita Innsbruckban található, és csupán a nŐvére, Olga lakik Rómában, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Attori ungheresi filo-nazisti rifugiatisi in Italia. Capo di Gabinetto (Róma, 1947. február 12.) ï az olasz Külügyminisztériumnak

[198] Zilahi-Sebess pályájára ld. IMKSZT 494., 1994., Szegedy-Maszák Aladár 1996. I. 198., 238-239., 422., II. 127., 284. ï A háború után Argentínába emigrált.

miniszterelnök, továbbá Milotay István és Vajta Ferenc nyilas újságírók.[199] A cikk propaganda-célzata és ebből fakadó csúsztatásai világosak voltak, így a Külügyminisztérium vezetői megvédték munkatársaikat – és a tiltakozásnak a lap kénytelen volt helyet adni.[200] Ám a jólértesült budapesti olasz ügyvivő pár nap múlva azt jelentette bizalmasan Rómába, hogy a cikk valószínűleg fölgyorsítja a változásra vonatkozó döntést a Bem-raparton, ahol szintén nem találták elég hatékonynak a római kiküldöttek addigi munkáját. Megnevezte az akár már februárban kinevezendő új diplomatát is: Pődör László követségi tanácsos, miniszteri kabinetfőnök került szóba, aki az előző esztendőben a repatriálási küldöttséget vezette.[201]

Március elején minisztériumi felülvizsgálati bizottság érkezett Rómába, és nem mindenben találta kifogástalannak a követség belső életének irányítását: a számviteli, leltári, hivatali rendet, a pénztári viszonyokat, stb., és számos intézkedést hozott a hibák kiküszöbölése, a hivatali munka minőségének javítása érdekében.[202] Ez a "rendrakás" újabb jelentős változásnak volt előjele: elérkezett az "ügyvivői korszak" vége és a két fél kinevezte a háború utáni időszak első római és budapesti követeit. 1947. március 27-én adta meg Tildy Zoltán köztársasági elnök[203] az *agrément*-t Giorgio Benzoni Marchese di Balsamo rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter[204] számára, míg Kertész István követ megbízatását tíz nappal korábban hagyta jóvá a kormány, és április 21-én nyújtotta át Rómában megbízólevelét Enrico De Nicola ideiglenes köztársasági elnöknek.[205] Az új magyar követ emlékirataiban megemlíti, milyen barátságos fogadtatásban részesítették megérkezésekor az olasz hivatalos körök. Az elnök (korábban ügyvéd és Nápoly polgármestere) magánkihallgatáson is fogadta, és "ez a melegszívű, nyílt ember" nemcsak a nagypolitikáról nyilatkozott őszintén, de "beszélgetésünket anekdotázás és fesztelen vidámság élénkítette."[206]

---

[199] Baló 1947.

[200] Egy mondat apró betűkkel, három nappal később, a "*Hírek*" rovatban: "»Via dei Villini Róma« című tudósításunk lapunk újévi számában téves információk alapján íródott", ld. *Szabad Nép* 1947. január 3.

[201] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Augusto Assettati (Budapest, 1947. január 25.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – Az infromáció pontos volt: Pődört 1947. március 1-ével nevezték ki ideiglenes misszióvezetőnek Rómába, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Pődör László szolgálati táblázata. – Kertész István követ megérkezése után az első beosztotti posztot töltötte be.

[202] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-154/res/1947. Jegyzőkönyv az Olasz Köztársasági Kormány mellett működő magyar követségen 1947. március 5-én megtartott hivatal- és pénztárvizsgálatról (Róma, 1947. március 5.). – A belső vizsgálatot – nyilván az előző őszel szerzett tapasztalatai alapján "Róma-szakértőnek" számító – Kibédy Albert tanácsos vezette.

[203] Tildy pályájára ld. ld. Károlyi 2003. 759.

[204] Giorgio Benzoni marchese di Balsamo diplomáciai pályájára ld. WHO 1958. 101. – Az új követ 1947. július 30-án jelentette táviratban, hogy átadta megbízólevelét, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. július 30.) – az olasz Külügyminisztériumnak, majd másnap számolt be az eseményről, melynek során politikai témák nem kerültek szóba, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. július 31.) – Carlo Sforzának.

[205] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-14/prot.res/1947. Nagy Ferenc miniszterelnök előterjesztése (Budapest, 1947. március 27.) – Tildy Zoltánnak. – MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-65/abc-20/pol/1947. Kertész István követ átadja megbízólevelét De Nicola ideiglenes köztársasági elnöknek (Róma, 1947. április 21.), Kertész 1997. 373., 380. – Az olasz Külügyminisztérium illetékesei 1947. március 10-én jelezték, hogy nincs kifogásuk Kertész jelölése ellen, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Jannelli (Róma, 1947. március 10.) – a Protokoll Főosztálynak.

[206] Kertész 1997. 380. – De Nicola pályájára ld. ASP 1955. 443-444., HDFI 1992. 164.

3) A Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet tevékenységének újraindítása

"Miniszter Úr!

BudapestrŐl indulva helyettesemmel együtt, [1946.] október 6-án reggel érkeztem Rómába. Még aznap délután tüzetesen megvizsgáltam a Római Magyar Akadémiát, és a következŐket találtam.

Az Intézet a földszinttŐl a padlásig idegen emberektŐl volt megszállva. A földszinti kapu alatt segélyezŐhely volt elhelyezve és plébánia, a menza volt helyiségeiben HegedŰs altiszt gépész lakott, a konyhában egy másik házaspár, Apor volt egykori követ személyzete. A földszinti WC leírhatatlan állapotban. A volt titkársági helyiségben magazin, piszok és por. Az innen nyíló egykori elŐadóteremben magazin, a vele szemben lévŐ félemeleti részben egy renitens pilóta, akinek szobája éjjelente a legkétesebb elemekkel volt tele. Az ún. Palazzina földszintjén Hadnagy Domokos és Tsa autójavító mŰhelye két mŰteremben,[207] a továbbiakban egy volt ösztöndíjas és egy lengyel mŰvész. Az elsŐ emeleten Conte Nasali Rocca, a máltai lovagrend jelenlegi nagymestere lakott,[208] a díszteremben a Laureati Cattolici Italiani tanyázott. A könyvtár a rendezés, illetve a teljes rendezetlenség állapotában. A második emeleten Veronese ügyvéd,[209] aki a monsignor Luttorral kötött megállapodás értelmében egyezer és néhányszáz lírát fizet havonta hatszobás lakásáért (kb. 40 forint). A volt papi részben olasz egyetemi hallgatók (Azione Cattolica ifjúsági tagozata),[210] néhány más család. Sajnos ezen felül töméntelen piszok és férgek is. A harmadik emeleten középen, a volt Történeti Intézet részében a Centro Italiano Feminile vezetŐsége, a jobboldali részben egy TŐrke nevezetŰ szélhámos és zugújságíró (engedély nélküli lakos),[211] egyetemi hallgatók és családok vegyesen. [...] A falak leírhatatlan állapotban, férgek nemcsak a második emeleten, de végig csaknem valamennyi helyiségben. [...] A lift el volt romolva, fedŐüvege betörve. Üvegkárok mindenütt, azonfelül bútordarabok és roncsok csaknem minden helyiségben és a folyosón. [...] Mindenki sok ezer lírával tartozott és a fizetés szokását egynémelyik olasz bérlŐ kivételével senki nem ismerte."[212]

Új idŐk új embere, Kardos Tibor[213] professzor összegezte a fenti sorokban friss benyomásait, amikor az akkoriban tizenkilenc (Fraknói Vilmos alapítványát is számítva: ötvenkét) esztendŐs Római Magyar Intézet (Római Magyar Akadémia, RMA)[214] újonnan kinevezett igazgatójaként elŐször mérte fel, mit mŰvelt a háború a Via Giulia magyar szigetén. E kaotikus állapotok kezdetei 1943-ra nyúltak vissza, amikor a fasiszta rendszer bukását követŐ politikai zŰrzavarban a magyar állam illetékesei úgy látták jónak, hogy egyelŐre teljesen szüneteltessék a kulturális külképviselet tevékenységét. A május 31-én kelt hazarendelŐ felszólítás arra hivatkozott, hogy a római ösztöndíjasok "hazai kultúrmunkájára a mai rendkívüli idŐkben otthon fokozott szükség van".[215] A

---

[207] Hadnagy Domokos hadmérnökkari alezredes részt vett a Náday István vezérezredes casertai repülŐútjának elŐkészítésében, majd utóbb szintén Olaszországba került, ld. Bokor 1982. 320. ï A Náday-féle akcióról ld. alább.

[208] Ez túlzás. Angelo Maria Nasalli Rocca di Corneilano gróf, az ismert újságíró valóban máltai lovag volt, de nem a rend nagymestere, ld. WHO 1958. 673.

[209] Vittorio Veronese az olasz Actio Cattolica egyik, komoly nemzetközi karriert befutó vezetŐje volt, ld. Lui... 1969. 777-778.

[210] Beköltözésüket 1945 februárjában ï kellŐ bérleti díj fejében ï Luttor engedélyezte, arra hivatkozva, hogy "semmi oldalról nem folyik be már 9 hónapja a fenntartáshoz szükséges összeg, s én sem vagyok abban a helyzetben, hogy azt továbba is hitelezzem a m[agyar] Akadémiának", ld. PMI 35/1945. Luttor Ferenc (Città del Vaticano, 1945. február 15.) ï a Svéd Királyi Követségnek.

[211] TŐrke László késŐbb református papként szerepelt, és a menekülttáborokba került magyarokkal foglalkozott.

[212] MOL XXVI-J-l-b.-106/1946. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. évi október havi mŰködésérŐl. Közölve: DMNKKT 1988 i.m 372-376.

[213] Kardos Tibor pályájára ld. ÚMIL 2000. 1049., FejtŐ 1986. 83-84.

[214] Az intézet alapítására és elsŐ évtizedeire ld. Csorba 1998/I.

[215] MOL XXVI-J-l-b.-94/1943. Nyilt távirat valamenyi olaszországi külképviseletnek.

Palazzo Falconieriben csak a második emeleten elhelyezett Pápai Magyar Egyházi Intézet (PMI)[216] maradt, és a legszükségesebb személyzet vigyázott a külső és belső rendre. Ennek fenntartása szempontjából döntőnek bizonyult, hogy a PMI vezetője, Luttor Ferenc ő 1944. január l-től az egész Római Magyar Akadémia ideiglenes irányitója ő kérésére a Città del Vaticano Governatore papíron a Szemináriumok Szent Kongregációja rendelkezése alá vonta a palotát, mert ez a hatékony védelem még az olasz főváros német megszállása idején is megmentette az átkutatástól és a lefoglalástól az épületet. Gondot okozott viszont, hogy ő miként már említettük ő maga Luttor ugyanez év június 6., Róma felszabadítása után a szövetséges hatóságok nyomására kénytelen volt átköltözni a Vatikánba, mert a fasiszta hatalmakkal való kollaborálással vádolták amiatt, hogy Apor Gábor lemondása után is vállalta a szentszéki magyar követség ügyvivői tisztét. Szorosan a Palazzo Falconieri sorsának szempontjából ez azért volt baj, mert éppen ekkoriban kezdődött meg az idegenek mind ellenőrizetlenebb beáramlása a palotába. Magyarországról ugyanis nem érkezett pénz a fenntartásra, így az üres helyiségeket egy esztendőre ideiglenesen bérbe kellett adni. A pápai protonotárius a római Azione Cattolicát választotta, de mivel személyesen már nem volt jelen, így nem ellenőrizhette, az albérlők miféle légiói szállták meg a háborús idők súlyos lakásínségével gyötört olasz főváros egyik tágas ingatlanát.

1945 márciusában Debrecenben kérte meg Magyary Gyula pápai kamarás, a Santa Rota ügyvédje és a "Propaganda Fide" egyetemének tanára[217] az ideiglenes kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterét, Teleki Géza grófot,[218] "hogy gondoskodjék az elhagyott Római Magyar Akadémiáról". Júliusban a miniszter megbízást adott számára az intézmény felügyeletének átmeneti átvételére.[219] Az ideiglenes igazgató nem mindennapi körülmények között jutott abba a helyzetbe, hogy megkapja ezt a megbízatást. 1944 szeptember végén, a hadműveleti vonalakon át egészen Foggiáig repülve,[220] Casertába érkezett Náday István vezérezredes,[221] Horthy Miklós kormányzó különmegbízottja, hogy tárgyalásokat kezdjen az angolszász szövetségesekkel a magyar fegyverszüneti feltételekről. Kiderült azonban, hogy a kezdődő megbeszélésekről leadott rádiótáviratot otthon nem tudják megfejteni, vagyis új rejtjelkulcsot kellene eljuttatni Budapestre. Mivel Náday a kormányzótól levelet hozott XII. Pius pápa számára is, továbbá emiatt is kapcsolatban állt Apor Gábor volt vatikáni követtel, aki ugyanakkor együttműködött az OSS (Office of Strategic Services, az Egyesült Államok központi hírszerző szervezete, a CIA elődje) megbízottaival, így Apor javaslatára Magyaryt kérték föl erre a nehéz feladatra. A "Francis Moly" fedőnevű pap-tanár 1944 október elején amerikai géppel érkezett a szlovák partizánok besztercebányai repülőterére, majd vonattal és gyalog jutott le előbb Esztergomba, Serédi prímáshoz, majd pár nappal később Budapestre, ahol végül október 14-én este sikerült teljesítenie küldetését. Más kérdés, hogy ekkor már késő volt: azt a koncepciót, amelyet képviselt (azelőtt egyezni meg a nyugati szövetségesekkel, mielőtt a Szovjetunió döntő katonai fölényre tesz szert a

---

[216] A PMI történetére ld. Beke 1998. és Csorba 1998/III.

[217] Magyary Gyula pályájára ld. Beke 2008. 450-451., Nagy Csaba 1992. 233-234., MKL VIII. 2003. 514., Németh 2002. 204., Vajay 2002. I. 430-431. ő Egy állambiztonsági ügynöki jelentés szerint Magyary a legitimista mozgalom híve volt, és szoros kapcsolatban állt Habsburg Ottó, Rudolf és Róbert főhercegekkel; ennek jeleként a modenai hercegség megszűnése óta a Habsburg-dinasztia bizalmas belső köreiben tartott Estei Sas-rend priori tisztét töltötte be, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 5.) 58.ő Ugyanezt megerősíti az ügynök egy későbbi jelentése is, ld. ÁBTL 3.23. MT-764/2. "Amadeo". "Amadeo" jelentése (Róma, 1958.január.) 185.

[218] Teleki Géza gróf pályájára ld. Nagy Ferenc 1990 I. 420-421. Szabó 2001. 400.

[219] MOL XXVI-J-l-b 11/46. Magyary Gyula (Róma, 1946. március 14.) ő Keresztúry Dezsőnek.

[220] Lénárd Sándor a hatvanas években levelezésben állt azzal a személlyel, aki a gépet vezette ő tehát valószínűleg Majoros János pilótával. Egyik írásában a hivatalos forrásokban nem szereplő, regényes motívummal idézi föl a repülőút és a megérkezés történetét. Eszerint egy gyermeket is vittek a felségjelzés nélküli, német gyártmányú gép fedélzetén ő és Bari repterén azután gépfegyvertűz zúdult a leereszkedő repülőre. "Amikor leszálltak, az angolok minden oldalról fegyveresen rohantak a gép felé. A pilóta feltépte az ajtót, feltartotta a gyereket. Erre leengedték a fegyvert", ld. Lénárd 1973. 585-586. ő Az elbeszélést valószínűsíti Edelsheim Gyulay Ilona grófnő (özv. Horthy Istvánné) visszaemlékezése, aki szerint Majoros feleségét is magukkal vitték, ld. Edelsheim Gyulay 2003. I. 289.

[221] Náday pályájára ld. Szakály 2001. 241., Hennyey 1992. I. 240.

Kárpátokban), közben túlhaladta az idő ï Horthy kormányzó nem várhatott tovább Nádayra, és egy másik fegyverszünetkérő delegációt indított útnak, ám ezúttal immár Moszkvába.[222]

Magyary azután illegalitásban élte át a háború végnapjait, majd átment a szovjet csapatokhoz ahol sikerült a nyugati szövetségesek képviselőjeként elismertetnie magát. Debrecenben az Ideiglenes Kormány mellett tartózkodott,[223] így mindezek alapján föltételezhető, hogy némiképp váratlan római kinevezésében, pontosabban a Teleki Gézához fűződő kapcsolatai alakulásában bizonnyal szerepet játszott az a tény, hogy a kultuszminiszter maga is ï a Faragho-féle, Moszkvában tárgyaló fegyszüneti delegáció[224] tagjaként ï részese volt a háború végnapjaiban zajló, titkos békeelőkészítő-kiugrási erőfeszítéseknek. Magyary ezután kiutazott Rómába, és nekiállt kitakarítani Augiász istállóját ï de ehhez elsősorban pénz kellett volna, amire azonban hiába várt. Így, "hogy el ne hagyja az Intézetet régi, kipróbált személyzetünk s ki ne kapcsolják a villanyt, vizet, gázt és telefont", az inspektor kénytelen volt visszavonni a felmondóleveleket és még egy újabb félévre bérleti szerződéseket kötni a bentlakókkal. Sőt, még csak nem is igazi bérletről volt szó, "mert igazi lakbéreket ï folytatódik a Teleki utódához, Keresztúry Dezsőhöz intézett, fentebb is idézett levele ï , mint adómentes külföldi kultúrintézmény, nem szedhetünk, csak bútorhasználati díjra kell szoritkoznunk, különben elveszítjük adómentességünket és több lenne az adó ï a ház különleges helyzetének elvi feladása. mellett ï , mint a bevételek". De a nyomasztó gondokon túl, a tudósításban már ott vannak az érdemi tevékenység első jelei is: magyar lektort kér a római egyetem, áprilistól már maga az intézet is használhatja rendezvényekre a saját nagytermét, egyesületet alakítanak az Olaszországban tanuló magyar diákok, szervezkedik a tágabb magyar kolónia. Ez utóbbi csoportosulás, a szövetséges hatóságok által is elismert Szabad Magyarok Egyesülete már szerény március 15-i ünnepélyt is tarthatott 1946 tavaszán az Akadémián.[225]

---

[222] Minderre ld. Bokor Péter interjúját Magyary Gyulával: Bokor 1985. 58-72., a Náday-féle tárgyalási kísérletre pedig ld. Juhász 1988. 430-434., Bokor 1982. 320-321., Vattay 1990. 49-52., 62-63., 81., 138-139, Vígh 1979. 48-53., Edelsheim Gyulay 2003. I. 288-289., Hennyey 1992. I. 105-106. ï Az olasz Külügyminiszérium iratanyagában fönnmaradt egy ï sajnos olvashatatlan aláírású ï tisztviselő följegyzése arról a beszélgetésről, amelyet Náday vezérezredessel 1944. október 26-án folytatott. A tábornok tájékoztatást adott a német megszállást követő magyar belpolitikai eseményekről, és küldetéséről, melynek keretében Horthynak azt a kérését is tolmácsolta, hogy angol-amerikai ejtőernyős csapatok előzzék meg a szovjeteket az ország megszállásában. A beszélgetés végén Náday a Sztálin jövendő békefeltételeivel kapcsolatos erőszakra utalt, mint ami befolyásolhatja a magyar helyzetet ï vagyis Rómában ekkor még nem ertesültek a Szálasi-puccsról, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. "Appunto" [ismeretlen hivatalnok följegyése] [(Róma, 1944. október 26.). ï Bokor Péterrel beszélgetve Magyary Gyula sok mindent elhallgatott küldetése részleteiről, arra utalva, hogy hét magnókazettára mondta rá a teljes történetet, amelyet majd halála után fognak publikálni. 1988-ban bekövetkezett elhunytakor azonban rokonai mégsem tették közzé a kazetták anyagát, arra hivatkozva, hogy a prelátus végrendelete szerint erre csak a halálától számított harminc évvel később kerülhet sor. Ez azonban manapság már nem olyan nagy veszteség, mert közben kutathatóvá váltak a 2. világháború alatti amerikai katonai hírszerzés dokumentumai. Ezeket idézve Charles Fenyvesi rekonstruálta Magyary Gyula ï és a vele együtt utazó, Budapesten ellenállási mozgalmat szervező, de a Gestapo által elfogott és kivégzett Kovács Pál ï teljes történetét, elsősorban Abram Gilmore Flues ezredes (aki sokáig egy Budapestre szállítandó amerikai repülős egység lehetséges parancsnokaként is szerepelt) 1945 áprilisában készített összefoglaló jelentésére támaszkodva, melynek Magyary beszámolója volt az alapja. Minderre ld. Fenyvesi 2007. 327-337. ï 1962 júniusában Simó Gyula követ kezdeményezte, hogy munkatársai találkozzanak Magyaryval, feltehetően a hazai állam-egyház viszony javítását célzó politikai törekvések részeként. A beszámoló jelentés számos részletet tartalmaz a prelátus múltjából, így többek között a Horthy kormányzóval 1944 őszén zajlott találkozójáról is, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/b-005709-1962. Simó Gyula (Róma, 1968. jún. 8.) ï Péter Jánosnak.

[223] Fenyvesi 2007. 337.

[224] A Faragho-féle bizottság küldetésére ld. Juhász 1988. 434-440.

[225] MOL XXVI-J-l-b 11/46. Magyary Gyula (Róma, 1946. március 14.) ï Keresztúry Dezsőnek. ï Magyary intézetvezetői tevékenységéről kevés dokumentum maradt fenn. A szórványos adatokból is kibontakozik azonban az inspektor törekvése, hogy megszűrje a lakókhoz beszivárgó nemkívánatos elemeket. Piazza Péter egyetemi hallgató eltávolítását például azért szorgalmazta, mert szobájába befogadta az akadémiáról korábban kitiltott Molnosné Klára (?) "nyilas költőnőt". (Piazza Péterre ld. Cs. Szabó 2004. 134-136.) A fiatalemberről emellett "kártyahistóriák" is szóltak. "Tény az ï szögezte le Magyary a kisgazdapárt egyik legismertebb, akkoriban már a tengerentúlon tartózkodó, a háború idején titkos diplomáciai akciókkal is kísérletező volt vezetőjének fiára utalva ï , hogy "az ő társaságában kártyázta el néhányszor Amerikába szóló útiköltségét és züllött le az Akadémiára szintén fel nem vett Eckhardt Tibor is"; ld. MOL

Mint már említettük, az illetékes magyar hatóságok figyelmét a *Népszava* 1946. február 23-i cikke hívta fel újra a Via Giuliára, azt állítva, hogy "volt horthysta arisztokraták és katonatisztek gyülekezete" rendezkedett be a Collegium Hungaricumban. Keresztúry kultuszminiszter az állítások kivizsgálását kérő, Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett levelében jelezte, hogy nincs kapcsolata Rómával, de minél előbb vissza akarja adni az akadémiát eredeti rendeltetésének.[226] Az alapszintű tájékozódás után, az átmeneti időszakra még újra Magyary kapott vezetői megbízatást, de a miniszter munkatársai ekkoriban már elsősorban azoknak a dokumentumoknak az alapján képzelték el a római kultúrmisszió jövőjét, amelyekben Kardos Tibor egyetemi tanár fejtette ki erre vonatkozó elképzeléseit és javaslatait.

A kiváló italianista és humanizmus-kutató 1945 őszétől több beadványban is fölvázolta, hogy szerinte mi a legsürgősebb teendők sorrendje. A diplomáciai kapcsolatok felvételét és az anyagi kérdések rendezését minél előbb a két országban létező kulturális infrastruktúra – intézetek, lektorátusok, tanszékek, iskolák, stb. – újjászervezésének, az ösztöndíjasok cseréje újbóli megindításának, stb. kell követnie. Részletes javaslatokat tett az ösztöndíjak témakörének elosztására vonatkozóan is, érthetően kiemelten kezelve a társadalomtudományok területét.[227] A vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkatársához, Paikert Gézához írt kiegészítő beadványában pedig mindenekelőtt egy olyan bizottság kiküldését javasolta, amely számba venné Olaszországban a magyar kultúrális intézmények állapotát és tisztázná jogi, gazdasági stb. helyzetüket. A delegáció vezetője kormánybiztosi hatáskörrel rendelkezne, és így tárgyalhatna az olasz partnerekkel az 1935. óta hatályban lévő magyar-olasz kulturális egyezménynek az idők változása folytán szükségessé váló módosításáról is. A Külügyminisztérium veztése azonban – noha alsóbb szintű előadói pártolták az ötletet, csupán Kardos helyett nemzetközi tárgyalási rutinnal rendelkező külügyest ajánlottak a bizottság élére – egyelőre nem találta "időszerűnek" a javaslatot.[228]

XXVI-J-l-b. 29/46. Magyary Gyula (Róma, 1946. június 8.) – Keresztúry Dezsőnek. – Magyary megkísérelte az illegálisan beköltözöttek eltávolítását is egy, az RMA lakóiból alakított bizottság segítségével; mindezekre ld. vonatkozó leveleit MOL XXVI-J-l-b. 22/1945., 23/1946., 26/1946. – A viszonyok egy fajta általános ziláltságát, a tradícióban bekövetkező sajátos szakadást is jelezte, hogy a Magyary által csináltatott levélpapíron az intézet olasz neve nem a bevett formában (Accademia d'Ungheria in Roma), hanem új fordításban (Istituto Ungherese Cultura per l'Italia) szerepelt (ez természetesen nem honosodott meg).

[226] *Magyar reakciósok mesterkedése Rómában* = *Népszava* 1946. február 23., MOL XIX-J-l-k.-Olaszo.-15/b.-48.564/1946. Keresztúry Dezső (Budapest, 1946. február 26.) – Gyöngyösi Jánosnak. – A fentieknek megfelelően 1946 márciusában kapta Magyary az első felszólítást, hogy tegyen részletes jelentést, és a kapcsolat ettől kezdve lett folyamatos a minisztériummal. Válaszolt az újságcikkben említett vádakra is, kijelentve, hogy "mióta (1946. április 10.) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bizalmából az Intézet élén állok, egyetlen magyar arisztokrata sem lakott még átmenetileg sem az Akadémián". A tisztek sem reakciósok, tette hozzá, hanem a szövetségesek casertai főparancsnokságához érkezett fegyverszüneti delegációhoz csatlakozott katonák, akiket igazoltak az angol és az amerikai hatóságok, ld. MOL XXVI-J-l-b. 28/46. Magyary Gyula (Róma, 1946. június 8.) – Keresztúry Dezsőnek. – A bentlakókról megemlékezik az a jelentés is, amelyet 1946 nyarán a Külügyminisztériumnak az olaszországi helyzetről tájékozódó missziója készített római tapasztalatairól. A sajtóhírek túlzottak – szögezte le a beszámoló –, "tény azonban az, hogy valóban sok a gyanús elem, köztük olyanok, akiknek eszük ágában sincs Magyarországra hazajönni és ezt azzal is dokumentálják, hogy vagy már szereztek külföldre (Paraguay, Venezuela, Argentína, Spanyolország) szóló beutazási engedélyeket, vagy ügyük folyamatban van. [...] Ami a pénzt illeti, azonban, minden vád alaptalan. Legnagyobb részük nagy nyomorban él, a pápai segélyakció konyháján jut egyszeri étkezéshez, ezenfelül a Szabad Magyarok Egyesületétől kapnak némi (havi 200-500 !írás) segélyt. [...] Nyomorúságukon alkalmi munkákkal, cigarettaárusítással, magyarán szólva feketézéssel segítenek. Politikai szervezkedésről szó sincs, azonban elhisznek és terjesztenek minden képtelen rágalmat Magyarországról", ld. MOL XIX-J-l-k.-Olaszo.sz.n. Jelentés az Olaszországba utazott magyar misszió utazásáról és munkájáról (1946. június 26.)

[227] N. Szabó 1996. 73-74., DMNKKT 1988. 366-368.

[228] MOL XIX-J-l-k-Olaszo.-18/c-45.049/1945. Kardos Tibor javaslata az olaszországi kulturális intézmények helyzetéről (h.é.h.n.n.).

Nem úgy Paikert Géza, akit Rodolfo Mosca, a budapesti egyetem tanára már 1945 márciusában tájékoztatott a Teleki Géza kultuszminiszterrel folytatott megbeszéléseirŐl.[229] Majd Aldo Bizzarri, a korábbi igazgató ï túlélve Mauthausent, immár az olasz Külügyminisztérium kulturális osztályának munkatársaként ï kereste meg 1946 januárjában a kulturális kapcsolatok újraindítása érdekében, hogy "legjobb tanáraink ismét elfoglalhassák tanszékeiket". "Úgy vélem, hogy Önöket hasonló szándékok vezetik, mint bennünket ï írta Bizzarri ï , és Önök is, akárcsak mi, csupán arra várnak, hogy gyakorlati formát öltsön a normális diplomáciai kapcsolatok helyreállítása."[230] Paikert áprilisban válaszolt, és az öröm, illetve az elvi egyetértés kinyilvánítása mellett mindjárt konkrét segítséget is kért. Mivel a magyar állam folymatos segélyt ad az Olasz Kultúrintézet székházának helyreállításához, illetve a Magyar-Olasz Társaság és az Olasz Iskola költségeinek fedezésére, így Bizzarri járjon közbe annak érdekében, hogy a Római Magyar Akadémia is valamekkora olasz államsegélyben részesüljön. A levélváltás júliusban folytatódott. Az olasz fél igéretet tett az RMA szerény támogatására, és javasolta a tanszékek betöltését, mire Paikert újabb válaszában reflektált a felvetett nevekre is: Rómába Kardos Tibort küldik, a budapesti olasz tanszék fenn van tartva Rodolfo Mosca professzornak, míg Debrecenben ideiglenesen Tóth László volt római lektor[231] tanít ugyan, de a betöltés joga az olasz kormányé ï Debrecen mindenesetre Trombatore professzort is örömmel várja vissza.[232]

Miután 1946 elején helyreállt a kapcsolat Rómával, és Magyary Gyula levelei alapján az új kulturális vezetés végre képet alkothatott a dolgok állásáról, Keresztúry miniszter a maga részérŐl immár "idŐszerŰnek" találta a probléma végleges megoldását. Július 11-én közölte külügyi kollégájával, hogy Kardos Tibort jelöli a római egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének professzori posztjára, valamint a Római Magyar Akadémia igazgatói székébe. (A háború utáni hivatalos szóhasználatban már nincs meg a korábbi megkülönböztetés, és felváltva, ugyanazzal a jelentéssel használták a Római Magyar Intézet, illetve a Római Magyar Akadémia kifejezést.) Indoklása szerint a pécsi egyetemi tanár nem csupán szakmailag a legjobb erre a feladatra, de a háború idején elszenvedett sérelmei rehabilitálásának is ez a legméltányosabb útja. Az események elŐmozdításában bizonnyal pozitív szerepet játszott az a tény, hogy a korabeli kulturális és külügyi adminisztrációban viszonylag nagy számban voltak jelen azok a baloldali érzelmŰ írók, értelmiségiek, akikhez Kardos Tibor is tartozott. Ezek az ismerŐsök, barátok, maga Keresztúry mellett például Ortutay Gyula,[233] SŐtér István, Szentmihályi János, Boldizsár Iván stb. ï a késŐbbi levelek tanúsága szerint ï sokban könnyítették az igazgatói feladatok ellátását is, amelyre a kinevezŐ okiratot augusztus 6-án írta alá a miniszter.[234]

Bár Magyary Gyula hasznos munkát végzett,[235] és örömmel vette volna, ha erŐfeszítései eredményeképpen legalább a Római Magyar Akadémiával közös épületben székelŐ (mert annak

---

[229] Teleki eszerint kifejtette, hogy a nagypolitikai helyzet folytán ugyan fontossá válik a szláv világ jobb megismerése, de ez nem jelenti azt, hogy a nagy nyugati kulturákkal, és köztük Itáliával ne fejlesztenék szívesen a kapcsolatokat, ld. ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. Rapporti culturáli. Rodolfo Mosca jelentése (Róma, 1945. augusztus 10.).

[230] DMNKKT 1988. 368-369.

[231] Az 1946-tól újra Olaszországban élŐ és tanító Tóth Lászlóra ld. önéletrajzi kötetét: Tóth 1976., továbbá Sárközy 2005/I. 63-66., Borbándi 1992. 370.

[232] DMNKKT 1988. 369-372.

[233] Ortutay pályájára ld. MTA tagjai 2003.II. 948-949. ï Ortutay egész miniszteri tevékenységét alapvetŐen meghatározta az a tény, hogy 1945. március 7-én titkos kommunista párttag lett, miközben nyilvánosan megmaradt a Kisagazdapártban, ld. Donáth 2008. 84., Keresztes 2008. 103. ï A fakultatív hitoktatás bevezetése miatti kiközösítésérŐl, továbbá az MDP Politikai Bizottságában tárgyalt, ellene szóló feljelentésrŐl ld. Lénárd 1995. 186-187.

[234] MOL XIX-J-l-k-Olaszo.-18/i-60.909/1946. Keresztúry DezsŐ (Budapest, 1946. július 11.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï MOLXXVI-J-l-b. Személyi ügyek. Az intézet alkalmazottai 1946-1948. Keresztúry DezsŐ (Budapest, 1946. augusztus 6.) ï Kardos Tibornak.

[235] ErejébŐl még egy, a Rómában élŐ magyar mŰvészek munkáit bemutató kiállítás megrendezésére is futotta, amelynek megnyitójára többek között Alcide De Gasperi miniszterelnököt is meghívta, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Rapporti culturali. Magyary Gyula (Róma, 1946. március 21.) ï Alcide De Gasperinek. ï Magyary, mint említettem,

egykori Papi Osztályából önállósuló) Pápai Magyar Egyházi Intézet rektori posztját megkaphatja, hamarosan kiderült, hogy e feladatra a magyar katolikus egyház vezetőjének más jelöltje van. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékes osztályfőnöke 1946 decemberében értesítette a külügyminisztériumot arról, hogy a miniszter hozzájárult Mindszenty József esztergomi bíboros érsek javaslatához, miszerint Péterffy Gedeon[236] legyen a PMI új vezetője. Javasolta továbbá, hogy mivel "az apostoli szentszékkel közvetlen diplomáciai összeköttetés még nincsen", a mielőbbi kinevezés érdekében a római ügyvivőnek kellene kapcsolatba lépnie az olasz kormányhoz delegált szentszéki nunciussal.[237] Luttor az otthoni fejleményekről nem lehetett jól informálva, mert még 1946 októberében is azt írta Kardos Tibornak, hogy "hivatalos helyről felmentésemet illetőleg, s új rektor kinevezését tudató határozatot nem kaptam kézhez" és ennek megfelelően még teljhatalommal intézkedett bútorszállítási és egyéb kérdésekben.[238] Péterffy végül 1947 januárjában vette át az intézet irányítását[239] és zárta le a számlákat Luttor Ferenc pápai protonotáriussal, akinek tizenhat esztendő után azért is nehéz lehetett a búcsú, mivel a követségi munka és a papi intézet mellett volt egy fontos harmadik munkaköre is: a magyar püspöki kar római ágenseként is működött, vagyis ő volt az a kizárólagosan meghatalmazott közvetítő, aki a megfelelő formák között terjeszthette a vatikáni illetékesek elé a magyar egyház mindazon problémáit, amelyek szentszéki elintézést igényelnek. Gazdag és sokoldalú munkásságot[240] kellett tehát felcserélnie Luttor Ferencnek egy Buenos Aires-i plébániával,[241] és a még éveken át érkező leveleiben bizony mindvégig ott van egy csipetnyi visszavágyó szomorúság. Hiszen aligha kétséges, hogyha nem kompromittálódik a nehéz háborús években, a lehető legjobb vatikáni kapcsolatokkal rendelkező rektornak nyilván nem kellett volna megválnia "szellemi gyermekétől", a Pápai Magyar Egyházi Intézettől. Mint utaltunk rá, a Luttor-kérdés még nyitott: nincs elegendő forrásunk annak eldöntéséhez, hogy kinek ő vádlóinak vagy neki ő volt/van igaza a vitában. De aligha tévedünk nagyot, ha úgy véljük: Luttor döntésében komoly szerepe volt annak a motívumnak, hogy valamiképp a lehetséges végső pillanatig ott akart maradni a PMI közelében.

A háború nyomait a Pápai Intézetben is lassan tüntette el a szívós munka. Könnyebb volt befoltozni a beszakadt tetőt, nehezebb kiköltöztetni a superior lakásából Veronese ügyvédet, még nehezebb a püspöki vendégszobákból a Magyary Gyula által befogadott menekülteket, avagy elküldeni Luttor

---

támogatta a Rómában élő magyar egyetemisták egyesületének megalakulását is, helyet adva számukra a Falconieri-palotában, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Rapporti culturali. *Riunione universitaria R[eale] Accademia d'Ungheria Via Giulia 1 – Roma* (Róma, 1946. április 8.).

[236] Péterffy Gedeon pályájára ld. Beke 2008. 581., Németh 2002. 199., 215., Mindszenty 1989/I. 516., MKL X. 2005. 901. – A Hittudományi Főiskoláról 1946 decemberében szabadságolták római szolgálatra, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Péterffy Gedeon szolgálati tábázata.

[237] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-17/c-3838/1946. Nemes József (Budapest, 1946. december 10.) – Gyöngyösi Jánosnak. – A kinevezési kérelem ügyében természetesen a prímás is eljárt és 1947 márciusában juttatta el az illetékes kongregáció bíboros prefektusához, Giuseppe Pizzardo bíboroshoz, ld. Németh 1999. 239. – A *Magyar Kurír* 1947. március 1-i száma is hírt adott arról, hogy Péterffy kinevezési javaslata már a pápa előtt van, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Rapporti culturali. "I rapporti culturalis tra l'Italia e l'Ungheria" [fordítás]. = *Magyar Kurír* 1947. március 1.

[238] PMI 1946. Luttor Ferenc (Vatikánváros, 1946. október 20.) – Kardos Tibornak. – A levélnek ez a része Kardosnak arra a korábbi megjegyzésére reflektált, miszerint tudtával Mindszenty József hercegprímás már megtette az előterjesztést Péterffy rektori kinevezésére, ld. PMI 74/1946. Kardos Tibor (Róma, 1946. október 17.) – Luttor Ferencnek.

[239] Németh 2002. 199.

[240] Csupán jelzésszerűen ragadok ki három teljesen különböző példát e gazdag élményanyag jellemzésére. Előfordult, hogy a magyar lisztet (!) igénylő pápai kúriának az Első Békés-Csabai Gőzmalom Rosenthal Márton Rt. ajánlatát közvetítette; Czagány Zoltán őrnagy kérésére 1938-tól megszervezte a Róma környékén állomásozó, kétszáz fős magyar légi kötelék lelki gondozását; 1939 márciusában pedig a frissen megválasztott XII. Pius pápához juttatta el a neves budapesti főrabbi, Hevesi Simon levelét. Minderre ld. a PMI levelezését 1939-ből (PMI Irattára, Róma).

[241] Dél-amerikai tevékenységére (Centro Húngaro, Magyar Ház, Mindszenty Magyar Tudományos és Kulturális Akadémia, Pázmány Péter Szabadegyetem, Kárpát Könyvkiadó Vállalat, stb.) ld. Némethy 2003 i.m 30-31., 39., 43., 55., 66-67., 90-91., 121., 125., 131., továbbá 50 éve... 2003.

kiérdemesült házvezetőnőjét, Kovács Margitot. De Péterffy Gedeon, az új vezető[242] komoly segítséget kapott Mester István egri jogakadémiai tanár személyében, aki egyfelől felsőfokú tanulmányainak folytatására érkezett Rómába, másfelől Mindszenty hercegprímás kinevezte az intézet titkárává és a római magyarok lelkészévé.[243] Ám alig vált rendszeressé az ösztöndíjasok munkája, alig sikerült újra megszervezni a közös papi élet jellegzetes rendjét, az Örök Városban is éreztetni kezdte hatását a hazai katolikus egyház és a magát "népi demoratikusnak"[244] nevező magyar államhatalom közötti politikai küzdelem kiéleződése.

Ezelőtt azonban át kell tekintenünk azt az impozáns teljesítményt, amelyet Kardos Tibor igazgató az RMA újraindítása érdekében kifejtett. "Csakhamar bebizonyosodott ï térhetünk vissza az igazgató első, 1946. októberi jelentésének immár nem a helyzet felméréséről, hanem a kezdeti intézkedésekről szóló passzusához ï, hogy az anyaországtól elvágva, postai közlekedés nélkül, feletteseim teljes távollétével számolva, az olasz rendőrség és hatóságok legcsekélyebb segítsége nélkül csakis belső erőkre utalva kell az Akadémiát elindítanom." De az első perctől fogva világos volt az is, hogy minden jó tradíció ellenére, ő nem ugyanonnan folytatja, ahol a nagynevű művészettörténész elődök, Gerevich Tibor[245] és Genthon István[246] abbahagyták. Tevékenységének tágabb tartalma természetesen azonos volt: a mérhetetlenül gazdag, több évezredes itáliai kultúrörökség közvetítése Magyarország felé, illetve a hazai tudományos és művészeti teljesítmény olaszországi képviselete. Ám a hangsúlyok, a válogatási szempontok, az a szellemi miliő, amiben a kapcsolatok újjászervezése lezajlott ï nos, mindez erősen különbözött a korábbitól, és messze nem csak azért, mert a jobboldali szimpatizáns vagy semleges igazgatókkal szemben Kardos Tibor a szó európai értelmében baloldali beállitottságú ember volt. A háború utáni általános itáliai viszonyok, a fasizmussal való szakítás hatása, a közismert (bár ideiglenes és viszonylagos) politikai balratolódás légköre egy ideig kifejezetten harmonizált azzal a politikai stílussal és hozzáállással, ahogyan akkoriban a koalíciós idők Budapestjén kezelték a dolgokat. Így amikor Kardos professzor felállította az akadémiai bajok diagnózisát és megválasztotta az alkalmazandó terápiát, intézkedésein jól felismerhetők azok a jegyek, amelyek idehaza is oly jellegzetessé tették az újjáépítés és az új demokrácia formálásának politikai hangulatvilágát. „A fő probléma a ház moráljának megváltoztatása ï jelölte meg teendői lényegét az új igazgató ï, a rend, fegyelem és tisztaság helyreállitása. Gyűlölet, ellenséges érzések, félelem és bizalmatlanság fogadott, mint az új Magyarország bizalmi emberét. Feladatom tehát ez volt: a renitencia tűzfészkeinek megállapítása és

[242] Mivel a PMI szabályzata értelmében az intézet rektorát a pápa nevezi ki a magyar prímás előterjesztésére, így kellett volna történnie ebben az esetben is ï de hiába küldte el Mindszenty szabályosan az egyeztetett javaslatot, Péterffy a pápai kinevezést sohasem kapta meg. Ennek okára egyelőre nem találtam biztos magyarázatot, de nagy valószínűséggel Luttor helyzetének sajátos bizonytalansága lehetett ennek egyik motívuma. A pápai állam papi "társadalmának" névtárában, az *Annuario Pontificio* (Città del Vaticano helymegjelöléssel, évenkénti kiadásban) lapjain erre vonatkozóan a következő adatokat találjuk. Az 1945-1948 közötti kötetekben még végig Luttor Ferencet jelölik meg a PMI rektoraként, 1949-1954 között szerepel Péterffy Gedeon, de minden titulus nélkül, 1956-tól pedig már Zágon József, de szintén nem rektor, hanem "*reggente*" (régens, tkp. kormányzó) megjelöléssel. Utóbbi esetben világos az áthidaló, helyettesítő megoldás, hiszen az életfogytiglani börtönbüntetését töltő Mindszenty prímás nem volt abban a helyzetben, hogy a posztra ï a PMI szabályzatának értelmében ï újabb javaslatot tegyen. Vö. Németh 2007/II. 350.

[243] Mester István pályájára ld. Németh 2002. 201-205. Szabó-Soós 2006. 146., Szabó 2005 i.m 478., Mihályi 1994.ï Mindszenty bíboros Ortutay Gyula minisztertől kérte Mester István "beutalását" a Collegium Hungaricumba (vagyis a Római Magyar Akadémiára), ld. Németh 1999. 239. ï Ettől kezdve a római magyar katolikusok vallásos közösségi élete (istentiszteletek, házasságok, keresztelők, temetések, ünnepi megemlékezések, lelkigyakorlatok, litániák, kisebb zarándoklatok, közösségi összejövetelek, családlátogatások, menekültek segítése, stb.) ï amely a magyar-olasz kapcsolatok önálló részfejezetének tekinthető ï egészen 1964-ig szorosan összekapcsolódott a PMI-vel. A közösség történetére, életének a korabeli magyar és olasz valóság jelentősebb eseményeihez való kapcsolódására stb. ld. részletesen Németh 2002.

[244] A kifejezést idézőjelben használom, azon megfontolások alapján, amelyeket ennek problematikusságáról Kövér György jelez, ld. Kövér-Losonczy 1998. 155-156.

[245] Gerevich Tibor pályájára ld. MTA tagjai 2003. I. 407-408., továbbá legújabban az *Enigma* 59-60.(2009. február) számában neki szentelt tanulmányokat.

[246] Genthon István pályájára ld. MTA tagjai 2003. I. 405., ÚMÉL II. 2001. 966.

eloltása, az intézmények lehetőr gyors eltávolítása és az egyénileg ittlakók közösségbefogása, evvel egyidejűleg a javítási munkák megindítása, miután a minimális anyagi alapot megszereztük hozzá."[247]

Az akadémia "Kardos-korszakának" bizonyos sajátosságai nem érthetők meg, ha nem figyelünk fel erre az önmeghatározásra: az igazgató valóban az új Magyarország bizalmi emberének tekintette magát. Ebben ï nyilván nem kizárólagos, de számottevőï szerepe volt kommunista párttagságának, ami egyébként bizonyára kinevezését is segítette valamennyire. Erre enged következtetni az a levél is, amelyet a mélyen megbántott igazgató Gábor Andorhoz intézett ï a nagytekintélyű kommunista író és publicista ugyanis a *Képes Figyelő* 1947 elején megjelenő egyik számában demagóg ízű megjegyzésekkel kritizálta a külföldi kultúrintézmények munkatársainak helyzetét.[248] Kardos egész addigi pályafutásának bemutatásával igyekezett cáfolni a kifogásokat. Pécsett végzett olasz szakon ï kezdte a *curriculum vitae*-t ï , majd az olasz és a magyar humanizmus témájában lett magántanár ugyanott, míg 1940-ben meg nem fosztották az előadás jogától. 1941-ben a kolozsvári egyetem latin tanszékére, 1942-ben Baumgarten-díjra jelölték, de mindkettőtől elütötte Hóman Bálint kultuszminiszter. A felszabadulás után háromfelől is szóba került a neve (a pécsi és a budapesti olasz tanszék, illetve a Római Akadémia), míg végül "tudományos működésemre való tekintettel, de számításba véve az engem ért sérelmeket is, ide neveztek ki. Itt is kasnyaszerű szempontok érvényesültek volna ï említi meg végül a Gábor Andornak szóló legfőbb érvet ï , ha Rákosi Mátyás elvtársunk nem lép közbe és kívánja, hogy a tiszta szakszerűség és méltányosság érvényesüljön, mégha egyeseknek kellemetlen is."[249]

A kommunista kapcsolat azonban csupán a "fordulat éve" táján lesz igazán jelentős az intézet életében. Az 1946 őszén feltornyosuló tennivalókat csakis a maga erejével, leleményességével ï és persze néhány megbízható munkatársa segítségével ï oldhatta meg az igazgató. Így kezdetben az irodalomtörténész Ruzicska Pálra,[250] a milánói kultúrintézet és lektorátus kijelölt vezetőjére támaszkodhatott, aki vele együtt érkezett és a kezdeti hónapokban még Rómában tartózkodott. Csupán 1947 februárjában utazott el Milánóba, hogy az ottani kulturális intézetet megszervezze, továbbá hogy a magyar irodalom és kultúra professzoraként a milánói és a paviai állami egyetemeken, továbbá a milánói katolikus (Sacro Cuore) egyetemen tanítson. Ám hosszú ideig olyan elemi szintű problémákkal kellett viaskodnia, miszerint a lombard főváros hatóságai még fél esztendő múlva sem tudtak számára lakást, illetve az intézetnek megfelelő helyiséget biztosítani. A

---

[247] MOL XXVI-J-l-b-Olaszo.-106/1946. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. évi október havi működéséről.

[248] Gábor Andor kijelentette, hogy "csak a jóságos-jó-isten tudja, kik-mik azok a kultúraterjesztők, akik ezekben az intézményekben ülnek és valutás fizetéseket húznak". Szerinte "fontosabb az, hogy Szobon kultúra legyen, mint az, hogy Buenos Airesben a magyar kultúrának jó híre legyen", ld. Gábor 1947.

[249] MOL XXVI-J-l-b. A Római Magyar Intézet havi jelentései. ï Kardos Tibor (Róma, 1947. január 23.) ï [Gábor Andornak]. ï A Baumgarten-díjat később mégis megkaphatta. A kommunista pártvezetés iránti gesztusok egyébként csak néhány szokványos formulában jelennek meg Kardos meglehetősen gazdag római levelezésében. Ilyen utalásnak tekinthető egy elhelyezési protekciót kérő, ismeretlen elvtársnőhöz intézett válaszlevelében a következő ï az 1947. évi választásokkal kapcsolatos ï mondat: "Melegen gratulálok a párt nagy sikeréhez, melyben mindenkinek része van", ld. MOL XXVI-J-l-b. 144/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1947. szeptember 8.) ï ismeretlennek. ï Hasonló a *Szabad Nép* szerkesztőségéhez 1947. március l-jén intézett, az ingyenes példányküldést megköszönő levelének megjegyzése, miszerint "az intézet tagjainak és az itt élő magyaroknak helyes informálásához a *Szabad Nép* elengedhetetlen", ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 418/1946-47.

[250] Ruzicska pályájára ld. Kovács Zsuzsa 2005. 67-72., Borbándi 1992. 309., ÚMIL 2000. 1888. ï Az olasz Külügyminisztérium iratanyagában elfekszik annak a dokumentumnak a fogalmazványa, amelyben a budapesti Svéd Követség mellett működő Olasz Érdekképviselet köszönetet mond Ruzicskának a Sándor utcai Olasz Kultúrintézet megmentése körüli önzetlen érdemeiért, ld. ASDMAE AP 1946-1950. B.1. Ungh. Igazolás Dr. Ruzicska Pál részére (Budapest, 1945. október 10.). ï Ruzicska korábban Keresztúry Dezsőő miniszter titkára volt. A VKM Külföldi kapcsolatok osztálya munkatársainak "b-listázása" idejéből fönnmaradt kimutatás szerint "Megt[artandó]. Az ügyosztályon ezidőszerint alig teljesít szolgálatot, mivel a Miniszter úr személyes beosztottja. Szorgalmas, kitűnő tiszt[viselő], ld. OSZKK 210 f/13/130. sz. (Kovács Máté iratai.) Kimutatás, 1946. május 31. (Donáth Péter szíves közlése.)

milánói konzulátus Troilio prefektust, a római követség pedig a Külügyminisztériumot próbálta beadványaival hatékonyabb cselekvésre serkenteni, de a válasz az volt, hogy a törvény szerint rekvirálással csak a bombakárosultak számára szabad lakást szerezni.[251] Ruzicska a fentiek mellett a Luigi Bocconi Kereskedelmi Egyetemnek is javasolta a magyar nyelv és irodalom oktatásának bevezetését, továbbá egy könyvtár felállítását, amelynek anyagát a magyar kormány adományozná.[252]

De Kardos nem sokáig maradt segítség nélkül, mert hamarosan bekapcsolódott a munkába az új akadémiai titkár, Pásztor Lajos történész, akinek a miniszter kifejezetten a Fraknói-féle hagyományok továbbvitelét, a történelmi forrásfeltárást és az ilyen tárgyú kutatások koordinálását szabta feladatául.[253] A személyzetbŐl a jelentések elsŐsorban az "ezermester" HegedŰs Tibor altisztet és feleségét, valamint a "hatalmas tapasztalattal rendelkezŐ" Onori házaspárt dicsérték. A nagy lendülettel kezdŐdŐ helyreállítási munka eredménye hamarosan meg is mutatkozott. Az intézmények kiköltöztetése viszonylag könnyen ment, éppígy holmijával együtt utcára került az intézeti lakásában gyanús idegeneket fogadó Hidassy pilóta is.[254] A lakók esetében a döntŐ áttörést az az ötlet hozta, hogy aki nem tudott fizetni, munkával is törleszthette tartozását. Különösen az egyetemi hallgatók választották örömmel ezt a megoldást ï jelentette az igazgató ï , így "az Intézet sok ezer, méghozzá rendelkezésre nem álló lírát takarított meg segítségük révén". Igazi "rohammunkában" féregtelenítették az egész épületet, végigtakarították a folyosókat és a szobákat, megjavíttatták a liftet, elektromos zárral látták el a kaput, az elsŐ hónap végére már elkészült az üvegezés nagy része. Sikeresen végbement a lakók átcsoportosítása is. "Mindezt a közösségi szellem kialakításával, a lakbérfizetés moráljának feljavításával értük el" ï tárta fel az imponáló változások "titkát" az igazgató elsŐ havi jelentésében.[255]

---

[251] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea.. Delegazione Consolare d'Ungheria ([Milano, 1947]. h.n.n.) ï Troilio prefektusnak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea.. Feljegyzés PŐdör tanácsos látogatásáról ([Róma, 1947.] h.n.n.), ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. ([Róma, 1947.] h.n.n.),. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscellanea.. Francesco Maria Taliani protokollfŐnök feljegyzése (Róma, 1947. május 31.).

[252] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Rapporti culturali. Francesco Maria Taliani feljegyzése (Róma, 1948. november 29.).

[253] Pásztor feladatáról ld. MOL XIX-J-l-k-Olaszo.-18/i-60.909/1946. Keresztúry DezsŐ (Budapest, 1946. július 11.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï Pásztor életútjára, tudományos teljesítményére ld. MKL X. 2005. 656-657., továbbá a Római Magyar Akadémián 2000. október 9-én tartott konferencia elŐadásait: RMA Annuario 2005. 59-85.

[254] Az olasz Külügyminisztérium feljegyzése szerint a háború vége elŐtt három magyar repülŐgép szállt le a velencei repülŐtéren (S. Nicola del Lido), melyeket a szövetséges hatóságok, mint ellenséges tulajdont, lefoglaltak. Hidassy László és Poloczy (Pálóczy?) Ferenc pilóták 1946 augusztusában Rómába érkeztek, ahol hitelben étkeztek Remo Morgante "Ristorante Ungherese" nevŰ éttermében, hitelképességüket a Szövetséges FŐparancsnokság egy olyan hivatalos iratával igazolva, mely szerint e gépek az Ő személyes tulajdonukat képezik. Ugyanez év októberében Hidassy az egyik gépet ï természetesen a szövetségesek engedélyével ï VelencébŐl áthozta a római Centocelle repülŐtérre. A magyar követség azonban már 1946 novemberében a Külügyminisztériumhoz fordult és jelezte: a gépek valódi tulajdonosa a magyar állam, így vigyázzanak rájuk, amíg a magyar hatóságok meg tudják oldani a hazaszállíttatást. Morgante étteremtulajdonos ï mivel a magyar követség elutasította a pilóták magántartozásának kifizetését ï immár az olasz külügyhöz fordult, hogy segítséget kapjon veszteségének pótlására, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Aeronautica. Appunto (Róma, 1947. február 17.). ï A magyar követség egyfelŐl *Szóbeli Jegyzék*ben nyugtatta meg a Palazzo Chigit, hogy Morgante hitel-problémáját a magyar Külügyminisztériumhoz továbbították, másfelŐl kijelentette, hogy a Centocelle kifutóján álló, Bücker 181 típusú gép a Horthy Miklós Nemzeti RepülŐ Alap tulajdona, mely tényt szükség esetén gyártási adatokkal is bizonyítani tudja. ÉrdeklŐdött arról is, hogy mikor vehetik át a gépet, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. *Aeronautica. Nota verbale della Legazione Ungherese* ([Róma, 1947. március 25. elŐtt]). ï A Horthy Miklós Nemzeti RepülŐ Alap az 1939. évi X. törvénycikk által fölállított, félkatonai intézmény volt, azzal a céllal, hogy elsŐsorban az ifjúság körében terjessze a repülés oktatását, ld.. Magyar Törvénytár 1939. 161-163. ï A Védelmi Minisztérium (Ministero della Difesa) hamarosan étesítette az olasz Külügyminisztériumot, hogy a magyar gépet biztonságban tárolják, óvják az idŐjárástól, stb., ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Aeronautica. *Apparecchio ungherese ricoverato nell'aeroporto di Centocelle.* Olasz Belügyminisztérium (Róma, 1947. március 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[255] MOL XXVI-J-l-b. 106/1946. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. október havi mŰködésérŐl.

A mŤszaki-technikai helyreállítás üteme a következő hónapokban sem lassult: a Ghermandi cég megcsinálta a fŰtést, kiköltözött a Hadnagy-féle autójavító mŰhely, megkezdődött a tető rekonstrukciója, valamint megindult a felújítás ï az ösztöndíjasok számára egy gazdasági épületből a két világháború között átalakított ï Palazzinában is. A legfontosabb decemberi fegyvertény pedig a menza újjászervezése volt,[256] mivel a háború utáni Rómában csak így lehetett megfelelő étkeztetést biztosítani a személyzetnek, meg a várva várt ösztöndíjasoknak. Két alapvető probléma azonban ettől kezdve végigkísérte Kardos professzor bő három hivatali esztendejét. Soha nem volt annyi pénz a ház és az intézmény fenntartására, mint amennyi kellett volna, de még csak annyi sem, amennyit az illetékesek folyton megígértek. És mindvégig voltak olyan lakók, akiket nem sikerült kitennie, és a velük való méltatlan huzakodás bosszantó ellenpontja maradt a kibontakozó gazdag kulturális és tudományos programoknak. "Meg kell jegyeznem ï utalt erre az igazgató novemberi jelentésének egyik mondata ï , hogy a kitelepítések érdekében sem a magyar követségtől, sem a helybeli rendőrhatóságoktól segítséget nem kaphatok, sőt erőszakosabb lépés esetén több sajtóorgánum részéről támadás érné az Akadémiát.[257] Valóban, ez a kérdéskör úgy vált mind fontosabbá az intézmény sorsának alakulásában, ahogyan egyre élesebb lett odahaza az "osztályharc", idekinn pedig a "hidegháború". FizetŰk és nemfizetők, a "népi demokráciához" lojálisak és a disszidensek lakószobái között az évtized végére már a két világrendszer határai húzódtak, bonyolult alakzatban metszve keresztül a Palazzo Falconieri folyosóit...

Ebből azonban még nem sok látszott az 1947. január 3-i nyitóünnepségen, ahol Illyés Gyula, Szabó Pál és más neves magyar írók jelenlétében került sor a Római Magyar Akadémia tevékenységének hivatalos újraindítására. Cs. Szabó László tassói címválasztással ("*Roma Ritrovata*") ünnepelte előadásában a jeles eseményt, de visszaemlékezéseiben saját "rövid hódolását" jelentéktelennek minősítette ahhoz a megdöbbentő élményhez képest, ahogy a közönségre Illyés hatott, amikor elszavalta egyik legdrámaibb magyarság-verse, a *Nem volt elég* gránitkemény sorait. "Kővé válva hallgattuk. Ilyet a római magyarok nem értek meg, az olaszok nem álmodtak. [...] Bőrükkel, tarkójukkal, a gerincelővel fogták fel a verset. Illedelmes tapsot kapott az én *olasz* vallomásom Rómáról, mennydörgőt Illyés az értelmükben megfoghatatlan, de a lélek által mégis megragadható szavakért. Jó ítélőképességre vallott a különbség a két taps hőfoka között."[258] A hivatalos ï de szintén lelkesült hangulatú ï szónoklatokban vázolt feladatok jellege ugyanazt a kettősséget mutatta, ami már a háború előtt kialakult. Ennek megfelelően Kardos professzor a következő esztendőre szóló költségvetési tervezetben egyfelől olyan rovatokat állított be (tudományos kutatás, mŰvészeti képzés), amelyek révén a Fraknói-féle tudományos intézet örökségét lehetett folytatni, mig a többi költség a klasszikus kultúrintézeti funkciók ellátását (a magyar irodalom és mŰvészet méltó megismertetése és közvetítése) szolgálta.[259] 1947 januárjától meg is indult az olasz közönségnek szóló koncertek és előadások sorozata, márciusban már olyan nemzetközi klasszist

[256] A menzát Háry Lászlóné vezette, Háry László légügyi ezredes felesége. A családot Magyary prelátus 1945 májusában fogadta be az Akadémiára. Egy állambiztonsági ügynöki jelentés szerint amikor Pődör László újraindította a követség mŰködését, bíztatására Háry hazament Magyarországra, ahol tábornoki rangot kapott, bár azonnal nyugdíjazták. Erre Háry elkezdte felszámolni a vagyonát, "de az illetékes hatóság megneszelte a tábornok kivándorlási terveit, [és] az utolsó pillanatban megakadályozta kiutazását." Később Háryné és a fia ï aki még szerepel majd a követségi jelentésekben ï az IRO-segélycsomagok osztásánál kaptak munkát, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok" "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 1.) 54-55. ï 1953 szeptemberében a budapesti Olasz Követség három olasz internált elengedését jelentette a kistarcsai táborból. A frissen szabadultak az ismeretebb foglyok között fölsorolták Háry tábornokot is, míg a követségi ügyvivő hozzátette, hogy a családja közben Rómából áttelepült Amerikába, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. szeptember 28.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[257] MOL XXVI-J-l-b. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. évi november havi mŰködéséről; 258/1946. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. évi december havi mŰködéséről. ï A pénzügyi fedezet viszonosságí alapon történő biztosítására ld. N. Szabó 1996. 75.

[258] Cs. Szabó 2004. 168-169. ï Illyés és Cs. Szabó ekkori kapcsolatait az olasz irodalmi élettel méltatja N. Szabó 1996. 77.

[259] MOL XXVI-J-l-b-Olaszo.-389/1946-47. Kardos Tibor a Római Magyar Intézet 1946/47 évi költségvetéséről.

szerepeltetve, mint a hegedűművész Zathureczky Ede.[260] Az elemi lakáskörülmények helyreállításával egyidejűleg kezdődött meg a mintegy tizennyolcezer kötetes könyvtár sürgős katalogizálása. Hasznos ötletnek bizonyult egy könyvkötőműhely felállítása, amely Pásztor Lajos vezetésével és számos ösztöndíjas közreműködésével restaurálta az állományban esett károkat. Az igazgató összeállította az intézet tagjainak ill. a bentlakók egy részének és a megérkező első ösztöndíjasoknak szóló előadások és órák rendjét, sőt részletes tervezetet dolgozott ki, hogy neves olasz és magyar szakemberek rendszeres vezetéseken ismertessék az Örök Város történeti és művészeti csodáit.[261] Tervezte, hogy a *Corvina* folyóiratot intézeti periodikaként adja ki, de ezt a külügyminisztérium (feltehetően a lapnak a két háború közötti politikai reprezentativitása miatt) ellenezte. A cím azonban másodlagos, a lényeg ill. amiként 1947 májusában, a vonatkozó tétel költségvetési törlése ellen tiltakozva Kardos megfogalmazta is, az, hogy "a Római Magyar Intézet tudományos kutató intézet és negyedéves évkönyvének megjelenése *sine qua non*. E. nélkül az Intézet elveszti jellegét és értelmét." Végül ezt az illetékesek is belátták, és megszületett a *Janus Pannonius*, az új folyóirat, amely a szerkesztő megjelölése szerint elsősorban az olasz-magyar kapcsolatokkal, illetve a történeti és a modern humanizmus kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel a latin világra. Amikor a lap terve végre kezdett testet ölteni, egy levelében az igazgató-professzor így jelölte meg törekvéseinek vágyott célpontját: "valóban humanista központot szeretnék a Palazzo Falconieriből csinálni".[262]

A fentebb már említett nyitóünnepség egyik mozzanata egyébként külön is figyelemre érdemes. A zenét ugyanis Roman Vlad román zongoraművész szolgáltatta, akinek "szerepeltetését ill. mint azt Kardos jelentésében hangsúlyozta is, külpolitikailag is jelentős lépésnek tartom, amennyiben a Rómában a múltban szokásos magyar-román kultúrviszály helyett őszinte és átérzett magyar-román kulturális együttműködést inaugurált". Ezt a pozitív véleményt azonban próbára tették a következő napok eseményei. Orbán Pálnak, a római magyar követség sajtótitkárának jelentése szerint ugyanis állítólag Kardos professzor állt annak a kellemetlen botránynak a hátterében, melynek során a római La Sapienza Egyetem egyik nemzetközi előadássorozatán a diákok Kardos után nem engedték szóhoz jutni a "francóista" spanyol előadót.[263] Utólag derült ki, hogy az olasz illetékesek csakúgy, mint a tapasztalatlan Orbán misztifikáció áldozatai lettek. "Kétségtelennek látszik, de bizonyítani nem lehet ill. világította meg a kínos ügy hátterét Papp Álmos, a követség ideiglenes ügyvivője Gyöngyösi külügyminiszterhez szólójelentésében is, hogy a Magyar Akadémia igazgatója elleni támadásban nagy szerepe volt a múltból is előnytelenül ismert és Rómában felejtett [Claudiu]

---

[260] A kiemelkedő zenei programokról megemlékezik Csorba Győző is, ld. Csorba Győző 2002. 47

[261] MOL XXVI-J-l-b. Jelentés a Római Magyar Intézet 1946. évi november havi működéséről; uo. 515/1946-47. A Római Magyar Intézet 1947. március havi jelentése. ill. A vezetéseket középkori témákban leggyakrabban a történész kutató Florio Banfi (Barabás Holik László), az intézet munkatársa, mig antik emlékek esetén a világhírű ókortudós, Kerényi Károly tartotta, de időnként vállalták a felkérést a római tudományos intézetekben dolgozó, neves külföldi professzorok is (R. Paribeni, E. Josi, D. Redíg de Campos, W. F. Vollbach, stb.). ill. Kerényi Károly pályájára ld. ÚMÉL III. 2002. 874-875. ill. Kerényi egyik nagyszerű intézeti előadását szemtanúként idézi fel Csorba Győző, ld. Csorba Győző 2002. 56.

[262] A külügyi tiltásra ld. Tassy Ferenc 1946. decemberi feljegyzését MOL XXVI-J-l-b-Olaszo.-61.998/6-1946.; a tiltakozás uo. az intézet május havi jelentésében; a lap témái az iktatott iratok 376/ 1946-47. sz. 1946. február 15-én kelt, Brachfeld Olivérhez intézett levelében, az idézet pedig uo. a 483/1946-47. számú, 1947. március 22-én kelt, ismeretlenhez szóló Kardos-levélben található. Az első szám megjelenése alkalmából ill. a *Corvina*ra visszautalva ill. az igazgató kijelentette Bassola Zoltán államtitkárnak, hogy "ma már egyenesen szerencsének tartom, hogy az utolsó pillanatban kivették a kezemből. Nagyon rossz volt az a régi hordó, abba már nem lehetett volna új bort tölteni" stb., ld. uo. 691/1946-47. ill. Az utalás arra vonatkozik, hogy a folyóirat a két világháború közötti szoros olasz-magyar kapcsolatok folytán természetesen tág teret adott a fasizmussal szimpatizáló hivatalos nyilatkozatoknak.

[263] MOL XXVI-J-l-b. Kardos jelentése az intézet 1947. január 3-i megnyitójáról, valamint uo. Orbán Pál min. s.titkár 1947. január 18-án kelt feljegyzése. ill. Orbánnak ezt a jelentését Papp Álmos ügyvivő megküldte Mario Conti tanácsosnak, aki ekkoriban a magyar ügyekkel foglalkozott a Palazzo Chigiben, hogy segítsen a problémák elsimításában, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscelanea. Papp Álmos (Róma, 1947. január 21.) ill. Mario Continak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Miscelanea. Paolo Orbán: Másolat. Appunto. (Róma, 1947. január 18.). ill. Conti ugyanis a harmincas években a budapesti olasz követségen szolgált, pályájára ld. WHO 282.

Isopescu román professzornak. Isopescu a múltban már Genthon igazgatót is megrágalmazta és eltávolítását követelte."[264] Alighanem ez a kellemetlen tapasztalat csengett vissza Kardos igazgató 1947 januárjáról szóló jelentésének a magyar kulturális propaganda nehézségeit fölemlitŗ mondataiban is: "Nem szabad megfeledkeznünk a »konkurrencia« rövidlátó ténykedésérŗl sem. Mi, az új Magyarország emberei bármennyire is tágabb és modernebb szemszögbŗl nézzük a dolgokat, a többi keleteurópai kis népek bizony itt felejtettek jó néhány régi stílusú intrikust. Nem kétséges azonban, hogy mint a többi nehézségeket legyŗzzük, ezeken is át fogunk lépni."[265]

Az optimizmus mindenképpen indokolt volt, hiszen a hazatérŗ Illyés Gyula is elismerŗ szavakkal méltatta Kardos igazgató bokros érdemeit.[266] Ám az egyetemi elŗadásait is nagy sikerrel elindító professzor valóban csak a kezdetnek szánta addigí erŗfeszítéseit. Számos javaslata közül az egyik legfigyelemreméltóbb az ún. "vendégtagság" rendszerének kezdeményezése volt. A hagyományos terminológia szerint az intézet tagjainak a hosszabb vagy rövidebb ösztöndíjjal ott lakó kutatók és mŤvészek számítottak. A dolog lényegébŗl eredt, hogy ezeknek a zöme fiatal kezdŗ volt, közülük a legnagyobb tehetség is szükségképpen még a pályája elején járó ígéret. Háromszoros elŗnnyel járhatna tehát, fejtegette Kardos, ha a legjobbak és legnagyobbak is lejöhetnének pár hónapra Rómába, mert taníthatnák a fiatalokat, elŗadásaikkal színesíthetnék az akadémia kulturális választékát, és a háborús évek bezártsága után nyilván az Ŗ alkotói erejüket is frissíthetné kissé a római csatangolás. Javaslatai felölelték a hazai szellemi elit színe-javát: italianisták (Zambra Alajos, Koltay-Kastner Jenŗ), történészek, irodalom- és mŤvészettörténészek (Jánossy Dénes, Trencsényi-Waldapfel Imre, Genthon István, Vayer Lajos, Tolnai Károly, Radocsay Dénes, Klaniczay Tibor), zenészek és zenetudósok (Veress Sándor, Szigeti Ernŗ, Takács Jenŗ, Szabolcsi Bence, Talabéry Teller Frigyes), költŗk, írók és irodalmárok (Cs. Szabó László, Lengyel Tamás, Csorba Gyŗzŗ, Takáts Gyula, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Pilinszky János, Ottlik Géza, Vas István, Karinthy Ferenc, Thurzó Gábor). De javasolta Kerényi Károlyt és Fülep Lajost, a szobrász Ferenczy Bénit és Vilt Tibort, vagy a régész Alföldi Andrást is. A felsoroltak legtöbbje azután meg is járta Rómát a következŗ esztendŗkben, az ezer élménybŗl nem utolsóként Ŗrizve Kardosék Ŗszinte vendégszeretetének emlékét.[267]

---

[264] Uo. 12/biz-1947. Papp Álmos ideiglenes ügyvivŗ (Róma, 1947. február 16.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï Kardos is úgy tudta, hogy a botrány láttán "egy-két kollégám (a szervezési baklövést elkövetŗ Leo Magnino félreérthetetlen célzása szerint is elsŗsorban Isopescu) nem kisebb dologgal léptek a porondra, mint hogy valószínŤleg én szerveztem a tüntetést a frankista spanyol ellen, mivel hogy nekem »tomboló sikerem volt«, pedig az elŗadásom rövid volt. A többiek pedig mérsékelt sikert arattak, jóllehet hosszabban beszéltek. Ebbŗl persze egy szó sem igaz". Kardos szerint sikerének az volt az oka, hogy a baloldali érzelmŤ diákok örömmel hallottak a magyarországi népi kollégiumok rendszerérŗl és a progresszív tandijról, és tŗle függetlenül tiltakoztak a jobboldali spanyol diktatúra képviselŗje ellen; minderre ld. MOL XIX-J-l-b. A Római Magyar Intézet jelentése 1947. január haváról. ï Orbán Pál egyébként azért is lehetett az intrika könnyŤ áldozata, mert nem szimpatizálŧ Kardos Tiborral, és a Bolognában tanító Várady Imrével együttmŤködve többféle úton-módon igyekezett kritizálni az igazgató személyét és tevékenységét. Minderre ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. Kardos 1947. január 14-i, 457/1946-47. március 16-i jelentései, továbbá 500/1946-47. számú levele Pálinkás László firenzei lektorhoz. ï A Kardos Tibor igazgatói tevékenységét érŗ vádak egyike az volt, hogy Ruzicska Pállal karöltve úgymond igyekszik kihagyni a külügyet a magyar-olasz kulturális egyezménnyel kapcsolatos tárgyalásokból, ld. MOL XIX-J-l-k-Olaszo.-17/g.-165/pol.-l947. ï Kétségkivül voltak hibák is, hatásköri tévesztések; erre utal Bassola Zoltán államtitkár 1947. január 31-i levele, ld. MOL XXVI-H-b-346/1946-47. ï Kardos végül részletes levélben kérte PŗdÖr László külügyminiszteri kabinetfŗnöktŗl az ügy kivizsgálását, és igazának nyilvánvalóságában bízva így zárta sorait: "minderre nemcsak úgy kérlek, mint barátomat és elvtársamat, hanem egyszerŤen úgy is, mint egy másik magyar embert szokás", ld. uo. 30/biz-1946.

[265] MOL XXVI-J-l-b. Jelentés a Római Magyar Intézet 1947. évi január havi mŤködésérŗl.

[266] N. Szabó 1996. 75. ï Bassola államtitkár is így irt: "nagyon örülök annak, hogy a Kollégiumot ilyen szépen rendbe hoztátok és mind fizikai értelemben véve, mind pedig a megfelelŗ szellemi és erkölcsi légkör megteremtésével alkalmassá tettétek az elinduló munkára", ld. MOL XXVI-H-b-Olaszo.-346/1946-47. Bassola Zoltán (Budapest, 1947. január 31.) ï Kardos Tibornak.

[267] MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 789/1946-47., 592/ 1946-47,618/1947-48. ï Sŗtér István, a neves irodalomtörténész, a ValIás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kultúrkapcsolatok Osztályának vezetŗje is javasolta, hogy hivják meg Ottlik Gézát, "a kitŤnŗ novellistát, aki a kultuszminisztérium novellapályázatát megnyerte, akinek írói fejlŗdéséhez, azt hiszem, éppen most lenne jó egy kis latin-vidéki tartózkodás", ld. uo. Sŗtér István

A fentiek alapján tehát már világosan látható, hogy túl a világnézeti-politikai különbségeken, Kardos Tibor a nagynevŰ elŐddel, Gerevich Tibor egykori kurátorral ellentétben nem a képzŐmŰvészek támogatását, a mŰvészeti képzést állította az akadémia programjának fókuszába. Fontosnak tartotta ezt a tevékenységet is: remek kiállítással debütált 1947 májusában ezen a téren az intézet, igazi szenzációval - Zichy Mihály frissen felfedezett *Faust-illusztrációi*val[268] ï káprázta tva az igencsak igényes római közönséget. A törzsválaszték gazdagítására azt is javasolta, hogy a mŰvészösztöndíjasok egy-egy alkotásukat ingyen ajánlják fel az akadémiának.[269] De maga is elsŐrangú filosz lévén, érthetŐ, hogy inkább az irodalmárok-tudósok akadémiája volt az ideálja, ezen belül is elŐszeretettel nyitva teret a fiataloknak csakúgy, mint a baloldali gondolkodású személyiségeknek. Így többek között sokat foglalkozott a neves marxista tudós, Lukács György elŐadásainak megszervezésével, írásainak itáliai kiadásával is.[270] Tucatjával maradtak fenn a kezdŐ tudósok római ösztöndíját támogató, kutatásait szervezŐ levelei, illetve a munkáikról szóló beszámolók.[271] Amikor megindultak az elŐkészületek az 1848-as forradalmak centenáriumi ünnepségeire, egyfelŐl széleskörŰen kezdeményezte a magyar részvételt a római, torinói, milánói, genovai, palermói, velencei, nápolyi stb. rendezvényeken, megkezdte a *Janus Pannonius* tematikus számának elŐkészítését, javasolta PetŐfi Sándor és Kossuth Lajos szobrának elhelyezését Rómában, a Pincio sétányán, stb.[272] MásfelŐl pedig megragadta az alkalmat, hogy pl. több hónapos ösztöndíjat szerezzen egyik kedves tanítványának, Hanák Péternek, aki nemcsak a kiállítások szervezésében vett részt, hanem itteni kutatásai alapján írta meg elsŐ nagyobb tanulmányát.[273]

A messzetekintŐ tervek persze a napi munkában a ház fönntartásának ezernyi technikai tennivalójával keveredtek. A legkényelmetlenebb mindjárt az anyagi kérdés volt. „A ma érkezett pénz egy része annak a 80 000 forintnak, mellyel a Minisztérium adósom maradt ï számolt be 1947

(Budapest, 1947. március 21.) ï Kardos Tibornak. ï WeöresrŐl meg azt irta Kardos, hogy meghivásakor "ez utóbbinál az is vezetett, hogy a magyar irodalom egyik legnagyobb tehetségét esetleg kiszabaditsuk abból a zsákutcából, melybe jutott, vagyis a teljes nihilismusból", ld. uo. az igazgató 1947 novemberében kelt, a miniszter november 17-i felszólítására válaszoló, tevékenységének "kultúrpolitikai" szempontjait összefoglaló, majd húszoldalas igazoló jelentését. ï A vendégtagság alapötletének egy másik változataként Kardos azt is javasolta, hogy a legnagyobb tudósok közül öt állandó tagja legyen az intézetnek, akik évente kötelesek lennének egy hónapig elŐadásokat tartani a Tevere partján, amivel jogot nyernének évi két hónap ingyenes ottlakásra, illetve két hónap kutatóidŐre. Ez utóbbi ötletet Nemes József minisztériumi osztályfŐnök elvetette ugyan, de kárpótlásul felajánlott még további három vendégtagsági helyet 1947-re, ld. uo. 515/1946-47, 551/1946-47. és 791/1946-47. ï Az akadémia ösztöndíjas-életének errŐl a korszakáról irodalomtörténeti értékŰ beszámolót ad Karinthy 1989. 7-52., Lengyel 1995. 7-39. ï Kardosék vendégszeretetét versben is megénekelte a visszaemlékezŐ Csorba GyŐzŐ, ld. Csorba GyŐzŐ 2002. 132-133.

[268] Rexa 1913., Tamássyné 1965., Révész 2001.

[269] MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 543/1946-47. Kardos Tibor (Róma, 1947. április 16.) ï Ortutay Gyulának. ï A kiállítás remek visszhangjáról több levélben is beszámolt az igazgató budapesti feletteseinek (ld. például a június 16-i jelentést uo. 816/1946-47.), a *Szabad MŰvészet* címŰ lap pedig kliséket kért, hogy reprodukciókat közölhessen a kiállított mŰalkotásokról; a levél aljára a szerkesztŐ-festŐmŰvész, Bortnyik Sándor az egyik szoborfigura finom vonalait is felvázolta, ld. uo. 60/ 1947-48. Bortnyik Sándor (Budapest, 1947. augusztus 6.) ï Kardos Tibornak.

[270] *Fiera Letteraria*, 1947. június 5. ï A *Politecnico* milánói folyóirat közölte Lukács Györgynek *A polgári filozófia válságáról* címŰ tanulmányát, de Kardos azt is írta, hogy "római elvtársaink" is erŐsen érdeklŐdnek munkássága iránt, ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 410/1946-47., 559/1946-47. ï Egy késŐbbi levelében, amelyben a kiküldendŐ ösztöndíjasok orvosi vizsgálatának szigorítását sürgette (különösen a közösségi életre való alkalmasság szempontjából az "idegvizsgálatot"!), kiemelte, "hogy a kiváló emberi egyéniség a képességek mellett milyen fontos, azt egy olyan vendégünk példáján láttuk, akinek hatása felmérhetetlen volt az Intézet fiatalsága számára. Ez Lukács György példája volt", ld. uo. 1209/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1948. május 3.) ï ismeretlen osztályvezetŐnek.

[271] Tipikusnak tekinthetŐ pl. az ösztöndíjasok 1947. januári tevékenységét felsoroló beszámoló ld. 33. MOL XXVI-J-1-b-1946. A Római Magyar Intézet tagjainak januári tanulmányi jelentése (Róma, 1947. február [nap nélkül, Róma]). ï Szintén igen informatív az 1946. márciusi jelentés, ld. DMNKKT 1988. 376-386.

[272] MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 70/1946-47. Kardos Tibor (Róma, 1947. augusztus 18.) ï Ortutay Gyulának. ï A római szoborállítási ötlet azóta megvalósult: Türr István kapott emlékmŰvet (Csikszentmihályi Róbert alkotása) a Risorgimento hŐseinek szoborparkjában, a Gianicolón, ld. Csorba 2003. 136-137.

[273] Hanák 1974. 15-93.

augusztusában az igazgató megkönnyebbült hangon, de drámai izgalmakra emlékezve, Pálinkás László firenzei lektornak[274] ï , ha nem érkezik meg, két nap múlva bezárhattam volna a kapukat. Gondolhatod, minR heteket éltem át!"[275] Pénzre természetesen égetR szükség volt: miközben júniusban Luigi Rebecchini mérnök, a palotával kapcsolatos munkálatok vezetRje 1 485 000 lírás számlát produkált, ott voltak a fejlesztési tervek is: a tanulmányi kirándulásokhoz kisbuszra lenne szükség, a dokumentumfotózás könnyítése érdekében pedig egy fényképezRgépre.[276] Az akadémiák római "mezRnyében" egyébként a dotációt illetRen valóban nem az élenjárók közé tartozott a Palazzo Falconieri. Amíg az angolok 42 millió líra költségvetéssel tíz-tizennégy ösztöndíjast láttak el, a svédek 12 millióból nyolc-tíz fRt és a belgák is 8 millióból tizenkét fRt, addig Kardos professzornak 7,5 millióból kellett eltartania hét ösztöndíjast és hat tanulmányi segélyes kiküldöttet, továbbá a teljes kultúrintézeti dologi finanszírozást az évkönyvtRl a hangversenyekig stb., amely célokra az említett társintézmények mind önálló kerettel rendelkeztek.[277]

De még azt a keveset is, ami volt, veszély fenyegette: az 1947 júliusáról beszámoló igazgatói jelentés lopások sorozatát panaszolta. Az persze már az akkori Rómában is inkább csak vigyázatlanságnak számított, hogy a strandon Ottlik Géza órája, a buszon pedig Simon JenR pénztárcája lett a bŤnözRk zsákmánya. De Ruzicska Pál útitáskája és órája az akadémiai szobájából tŤnt el, és nem is ez volt az elsR eset, hogy a palotába hatolt be a vakmerR tolvaj: 1944-ben kétszer, 1945-ben háromszor, 1946-ban megint kétszer tapasztaltak hasonlót. Többen tolvajstrázsát is láttak a Tevere-parton, így Kardos joggal állapította meg: "nyilvánvalónak látszik, hogy valaki segítRje van az épületen belül". Mindez újra sürgetRen vetette fel az illegálisan bentlakók kitelepítésének kérdését, ám a kettRzött erRfeszítések legnagyobb eredménye is csupán annyi volt, hogy 1947 decemberében végre az olasz rendRrség is hajlandó volt kiszállni a helyszínre. Hiába fenyegették meg azonban kéthetes kilakoltatási határidRvel a törvénytelenül ott·tartózkodókat, egyelRre minden maradt a régiben.[278]

---

[274] Pálinkás pályájára ld. MKL X. 2005. 466., Borbándi 1992. 283.

[275] A levél folytatásában Kardos arról ír, hogy a végén már miniszterekkel volt kénytelen viaskodni Pálinkás pénzéért, ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 103/1946-47. Kardos Tibor (Róma, 1947. augusztus 29.) ï Pálinkás Lászlónak. ï A vallás- és közoktatásügyi miniszter valóban átírt kollégájának, hogy a kulturális kiküldöttek külügyi fizetést kapjanak, ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 876/1946-47. Ortutay Gyula (Budapest, 1947. június 12.) ï Nyárádi Miklósnak. ï A pénz sürgetése központi témája volt Kardos igazgató és Ortutay miniszter 1947. augusztusi-szeptemberi levélvátásának is, ld. MOL P 2076 OGYI 10.d. 3817/1947. Kardos Tibor (Róma, 1947. augusztus 18.) ï Ortutay Gyulának. 276., MOL P 2076 OGYI 10.d. 3814/1947. Ortutay Gyula (Budapest, 1947. szeptember 9.) ï Kardos Tibornak. 275. (Donáth Péter szíves közlései.). ï Kinos eset volt HegedŤs Tibor gépész illetményének amiatti késése, hogy a szükséges iratok odahaza, az ostrom idején elvesztek. Pedig 1947. április havi jelentésében Kardos nyomatékosan hangsúlyozta, hogy "ennek az embernek köszönhetR több mint fele részben, hogy az intézetet válságos idRkben nem fosztották ki". Anyagi vészhelyzet esetén egyébként ott volt a követségi kölcsön lehetRsége is, amiként az 1947. február l-jén történt, ld. MOL XXVI-J-l-b. A Római Magyar Intézet jelentése 1947. január haváról. ï Az intézet a következR években is egyre nagyobb adósságterhet görgetett maga elRtt, és ezt végsR soron csak eredeti tevékenységének politikai okokból történR leállítását követRen sikerült lassan törlesztenie.

[276] Mindkét beszerzés megvalósult, ld. MOL XXVI-J-l-b. Iktatott iratok. 792/1946-47. Rebecchini mérnök számadása, 1947. június 5.; uo. 776/1946-47., 119/1947-48.

[277] Uo. 402/1947-48. Mivel Kardos professzor 1947 októberében Pesten tartózkodott, ezeket az adatokat az RMA titkárnRje szerezte be.

[278] A lopásokra ld. MOL XXVI-J-l-b. Jelentés a Római Magyar Intézet 1947. évi július havi mŤködésérRl. ï KésRbb, az Rsz folyamán élénkültek meg az illegális lakók elleni akciók. "Összes kitelepítések azonnal végrehajtandók", táviratozott pl. október 27-én Révy külügyminisztériumi fRosztályvezetR-helyettes Rómába, nyilván mit sem sejtve azokról a jogi és gyakorlati viszonylatokról, amelyek ténylegesen megkötötték (a ráadásul akkor éppen Pesten tartózkodó!) Kardos igazgató kezét, ld. MOL XXVI-J-1-b. Iktatott iratok. 374/1947-48., 368/1947-48., 440/1947-48, továbbá uo. az 1947 decemberében kelt, *Kitelepítés* és *újjáépítés* cimŤ, aláírás nélküli feljegyzést. ï Ugyanez év október l-i levelében Kardos, miközben Velics László követ újabb közbelépését kérte az olasz hatóságok kapacitálására, megemlítette, hogy az eltelt év alatt kb. hetven személyt és hat intézményt sikerült kitelepítenie a palotából, ld. uo. 245/1947-48. ï A felmondások érvényesítését ezernyi körülmény nehezítette: például az eredetileg minisztériumi engedéllyel bentlakó, de a szeptemberi határidRt túllépR Antos Mária zenetanárnRt néhány hónapos kislányával együtt kellett volna az utcára tenni, ld. uo. 405/1947-48. Antos Mária (Róma, 1947. november 1.) ï Szentmihályi Jánosnak. ï

4) Kertész István római hónapjai

Visszatérve a Via Giuliáról a Via dei Villinire, ha átlapozzuk a frissen kinevezett római követ életrajzát,[279] aligha kérdéses, hogy a magyar külügyi szolgálat egyik legjobb képességŰ és legszimpatikusabb egyéniségŰ diplomatája érkezett meg az Örök Városba 1947 tavaszán. Külügyes életmŰvének csúcsa kétségkívül a békeelŐkészítés érdekében végzett heroikus munkája volt, a még zajló háború idején meginduló irat- és dokumentumgyŰjtés annak érdekében, hogy ha majd elérkezik a tárgyalások pillanata, tudományos tények és adatok garmadája támaszthassa alá a magyar álláspontot. A gyŰjtés mellett legalább ilyen jelentŐs teljesítmény volt az anyag részleges megmentése a nyilas vészkorszak idején, majd a munka folytatása immár az új koalíciós kormány kisgazdapárti külügyminisztere, Gyöngyösi János megbízásából. Teljesítményét méltóképpen zárta le a párizsi békekonferencián, ahol a magyar delegáció fŐtitkáraként tevékenykedett ï mégha itt ismét bebizonyosodott, hogy a magyar "igazság" legszínvonalasabb képviselete sem számít a nagyhatalmak elŐre elhatározott akarata ellenében. A külügyminiszter a párizsi "váll a vállhoz" helytállás során tanulta meg igazán becsülni Kertész István eszét, mŰveltségét, szorgalmát, így a békekötés után külszolgálattal kívánta jutalmazni. ElŐször Hollandia került szóba, de ehhez a koalícióban részt vevŐ kommunista politikusok nem járultak hozzá. Kertész már biztosra vette, hogy örökre eltiltották, amikor kiderült: a római posztot Gyöngyösi biztosítani tudja számára. Jelenleg csak találgathatjuk, mi játszódhatott le e furcsa játék hátterében. Talán a jelölt életútjának hágai fejezetét találhatták veszedelmesnek a baloldalon, attól félve, hogy korábbi remek kapcsolatai folytán túl hamar befolyásos személyiséggé válik majd az Állandó Nemzetközi Bíróságok székhelyén? A római poszt azután úgy került a lehetŐségek körébe, hogy azt eredetileg magának a külügyminiszternek szánták, végkielégítésül, így Ő mintegy "szabadon" rendelkezhetett felette ï és mivel nem akart utazni, a missziót végül átruházta Kertészre.[280]

A pedáns külügyi tisztviselŐ azon a napon, amikor átadta megbízólevelét a Quirinale palotában, egyben megcímezte a Bem rakpartra szóló elsŐ jelentését is: híradást a bonyolult trieszti helyzetrŐl. Az Olaszországgal kötött békeszerzŐdés VIII. mellékletének 21. cikke értelmében a Trieszti Szabad KikötŐben felállítanak egy Nemzetközi Bizottságot, amelybe Magyarország is küldhet delegátust ï tájékoztatta Budapestet. Azt javasolta, hogy mielŐbb induljanak meg odahaza a kinevezendŐ személyre vonatkozó politikai egyeztetések. Ha a katonai hatóságok szerepe lecsökken ï tette hozzá ï, akkor esetleg vissza lehet szerezni az egykori magyar konzulátus épületét is.[281] A magyar gazdaság egyik fontos tengeri kapcsolódási pontjának számító kikötŐváros jelentŐségét a hazai vezetŐk is felismerték, és meg is indult a munka ï de a gyakorlott külügyi tisztviselŐk számára sajnos felemás eredménnyel. 1947. július 3-án kelt Kvassay László rendkívül követ és meghatalmazott miniszter belsŐ jelentése arról, hogy a miniszteri utasítás ellenére sem tudták elŐkészíteni az aznapi minisztertanácsi ülésre Gál Imre kinevezését trieszti megbízottnak. A kereskedelmi vállalkozóként ismert Gál ugyanis, akivel hosszan elbeszélgettek a munkatársak, kijelentette, hogy csak akkor vállalja a feladatot, ha egyszerre lehet fŐkonzul, és egyben a felállítandó trieszti kormányzótanácsban a magyar kormány képviselŐje. Ámde a [fŐ]konzulátus[282]

Egy másik esetben Brasini építész további albérlŐknek adta ki az általa bérelt szobákat stb., ld. uo. 417/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1947. november 7.) ï Velics Lászlónak.

[279] Kertész memoárkötetének magyar kiadásához Gyarmati György írt biografikus utószót, ld. Kertész 1997. 509. skl.

[280] Kertész 1997. 372-373. ï A budapesti olasz nagykövetség, amikor értesült Gyöngyösi lehetséges követi kinevezésérŐl, beszerezte életrajzát és jelentette Rómába, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Ungheria ï Dr. Gyöngyösi János. ([Budapest,] 1947. február 12.). ï Gyöngyösi leváltására végül nem a békeszerzŐdés aláírását követŐen, hanem a Nagy Ferenc miniszterelnök távozását követŐ kormányváltozás keretében került sor, 1947. május 31-én, ld. Vida 1976. 295.

[281] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-11/j-1945/pol/1947. Kertész István követ jelentése (Róma, 1947. április 21.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[282] Bár az idézett dokumentumokban fŐkonzulátust említenek, Triesztben a háború elŐtt csak konzulátus mŰködött, ld. IMKSZT 1994. 471. ï Az elnevezési bizonytalanság oka az lehetett, hogy a konzulátust hosszú ideig vezetŐ Reviczky

újraindítását még nem kérte a magyar állam a megszálló hatalmaktól, a tervezett kormányzótanács pedig csak az olasz béke ratifikálása után fog megalakulni ï így Gál feltételei nem voltak teljesíthetők. E technikai megjegyzések mellett Kvassay óvatosan egyéb kritikai szempontoknak is helyt adott, amikor megemlítette: "feltétlenül aggályos"-nak találja e kettős állásra olyan ember kinevezését, aki addig csak üzleti tevékenységgel foglalkozott.[283]

Kertész nem sokkal kiérkezése után találkozott Apor Gábor báróval, méghozzá a követségen, mert ï mint erről szóló jelentésében leszögezte ï "álláspontom az, hogy a jelenlegi rendszerrel szemben

---

István személyében főkonzuli rangot viselt, ld. uo. 480. ï Reviczky ezért még 1934-ben javasolta Kánya Kálmán külügyminiszternek, hogy a trieszti posztot emeljék főkonzulátusi rangra, ld. MOL XIX-J-57-b. KÜM Trieszti konzulátus. Reviczky István (Trieszt, 1934. május 1.) ï Kánya Kálmánnak.

[283] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-277/pol/res/1947 ï 503/eln.res/1947. Kvassay [László] rendk. követ és megh. min. jelentése a Gál-ügyben ï KÜM-nek (Budapest, 1947. július 3.). ï Gál trieszti "előélete" nem szűkölködött konfliktusokban. Papp Álmos ügyvivő 1946. szeptember 16-i jelentésében beszámolt arról, hogy a tevékenységét éppen megkezdő Augusto Assettati budapesti olasz ügyvivő beutazási engedélyt kért Gál Imre számára, de hiába: "Gált az angolszász hatóságok Trieszből kiutasították (1.12/biz.-1946. sz. jelentésemet). Az olasz Külügyminisztérium a beutazási kérelmet elutasította, mert az angolszász intézkedéseken kívül olyan információkkal rendelkezik Gálról, hogy tagja volt a Rossi & Elkán (szűcs) szörme és valutaértékesítő magánspekulációs vállalkozásnak", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/a-101/pol/res ï Papp Álmos (Róma, 1946. szeptember 16.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï Itt megemlíthetjük, hogy az említett vállalkozás olasz tagja a már említett szélhámos, Giovanni Rossi volt. ï Nemcsak Assettati, de az 1947 júliusában hivatalba lépő új követ, Benzoni is kifejezetten azzal kérte a vízumot Gálnak, hogy előkészítse a trieszti magyar követség megnyitását, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. augusztus 30.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Az eseményeket részben megvilágítja, amit föntebb Rossiról megtudhattunk, továbbá az az 1948. szeptemberében, Milánóban kelt, olasz nyelvű levél, amelyet Gál egy ismeretlen "professzorhoz" (talán Magyary Gyulához?) intézett. Ebben részletesen elmeséli, hogy a háború idején, a német megszállás után részt vett az ellenállásban, miáltal szoros kapcsolatba került a Kisgazdapárt vezetőivel, így személy szerint Tildy Zoltánal és Nagy Ferenccel is. Amikor azután a párt hatalomra jutott, felajánlotta segítségét: mivel az amerikai segélyszervezetek, így elsősorban a JOINT szeretett volna segélycsomagokat küldeni Magyarországra, ugyanakkor a Nemzetközi Vöröskereszt svájci irodáján át juthatott volna valuta a háborús események folytán azzal nem rendelkező országba, sógorával Elkán Zoltánnal együtt 1945 májusában, augusztusában és októberében, Jugoszlávián keresztül (ahol még a háborús időkből partizán-kapcsolatokkal rendelkeztek) és a budapesti olaszok Szabad Nemzeti Bizottsága (CLN) vezetőjétől, Giovanni Rossitól kapott papírokkal megjárta Svájcot, és beváltotta svájci frankra a budapesti vöröskeresztes utalványokat. Emiatt azután kommunista körökből a legképtelenebb vádakkal illették (autókereskedés, napóleonaranyak csempészése, stb.). A sikeres valutabeszerzés után javasolta a kormánynak, hogy a gazdasági-kereskedelmi lehetőségek tágítása érdekében lépjenek kapcsolatba az UNRRA (nemzetközi segélyszervezet) legközelebbi központjával, ami Trieszben található ï de a "láthatatlan kommunista gépezet" egy ideig megakadályozta megbízatását. Közben egy időre az orosz hatóságok is letartóztatták, de végül 1946 májusában mégis megkapta az útlevelet Trieszbe ï ám csak azután, hogy előtte megbízható kommunista delegátust küldtek az UNRRA mellé. Gál azután előbb Rómába utazott, ahol tárgyalt egy vatikáni segélyszállítmányról Magyary Gyula és Luttor Ferenc prelátusokkal, ám amikor Trieszbe érkezett, Nagy László UNRRA-kiküldött hamis vádjai alapján az angol katonai hatóságok letartóztatták. Szerencsére sógora, Elkán Zoltán elkerülte a csapdát, és pár nap múlva ő is kiszabadult. Ezután került szóba odahaza az illetékes politikai vezetőkkel folytatott tárgyalásai során, hogy kijönne főkonzulnak Trieszbe, de mivel késett a kikötőváros "szabad állam" státusának kialakítása, így végül tanácsosi kinevezést kapott Milánóba. Minderre ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. Milánói kereskedelmi képviselet. Gál Imre (Milánó, 1948. szeptember 18.) ï [Magyary Gyula?] professzornak. ï A címzett talán azért lehet Magyary Gyula, mert a levél szerint Gál, amikor Rómában járt, őt kereste fel először, tehát korábban ismerhette (talán az ellenálásból?), továbbá elképzelhető, hogy azt várta a valóban egyetemi tanárként dolgozó, tehát "professzor" Magyarytól, hogy az olasz nyelvű levéllel esetleg segít az olasz Belügyminisztérium aggályainak eloszlatásában. ï A milánói kinevezéséről hírt adott a magyar sajtó is, ld. Fóthy Ernő: *Római magyar hírek.* = *Magyar Nemzet* 1948. február 28. ï Gál politikai helyezkedése és gyanús üzleti vállalkozási természetesen összefüggtek egymással ï erről a háború utáni zavaros időkben igen sikeres vállalkozó-típusról személyes emlékek alapján ír Szász Béla, ld. Sász 1989. 149-151. ï Gál külügyi kinevezésére ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Gál Imre szolgálati táblázata. ï Gál politikai kapcsolataira jellemző, hogy 1948 tavaszán még barátilag levelezett Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, ld. Keresztes 2008. 109. ï Gált 1948. március 25-vel rendelték vissza, de politikai menedékjogot kért Olaszországtól, majd bíróságig jutó perpatvarba keveredett a követséggel: beperelték, hogy fizessen vissza 663,30 $-t, mire viszontperelte a követséget azzal, hogy a magyar állam tartozik neki az államosított kispesti ingatlanaiért 15 ezer $-ral, minderre ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Az ANSA hirügynökség jelentése (Milánó, [1949.] február 28.) ï Gálnak a milánói konzulátusi kirendeltség bezáratása körüli szerepéről ld. alább.

nem ellenséges magatartást tanúsító bármely magyar állampolgárt fogadok hivatalomban". A beszélgetés során a volt vatikáni követ cáfolta, hogy bármi tudomása lett volna a "Magyar Közösség" nevŤ titkos szervezet[284] létezésérŗl. Kifejtette véleményét a szentszéki követség szüneteléséből adódó problémák megoldási lehetŗségérŗl is, miszerint "a maga részérŗl esetleg azt látná elérhetŗnek, hogy a Vatikán apostoli delegátusként kinevezzen egy otthoni papot, aki a Szentszék álláspontját képviselné a magyar püspöki karnál."[285] Bár a jelentésben nincs rá utalás, feltételezhetŗ, hogy Kertész megemlítette Apornak, miképp próbálta ŗ maga kipuhatolni a vatikáni diplomáciai kapcsolatok helyreállításának lehetŗségét. Több helyrŗl is ï így Nagy Ferenc miniszterelnöktŗl Bánáss László veszprémi püspökig ï bíztatták ugyanis arra, hogy e régóta húzódó ügyet próbálja meg kimozdítani a holtpontról. Kertész a legilletékesebbel, Puskin szovjet követtel, a SZEB politikai tanácsadójával beszélte meg a dolgot, így ha tán addig voltak is, utána már nem maradtak illúziói. "A Vatikán az amerikai érdekek európai ügynöksége ï idézte fel emlékirataiban a szovjet diplomata szavait ï, amelyet amerikai tŗkések finanszíroznak, s az új magyar demokráciának nincs szüksége ilyen reakciós erŗk képviseletére." Ugyanígy vélekedett Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes, a kommunisták vezetŗje is: "egy nuncius ugyanazt a szerepet játszaná, mint Mindszenty, csak agyafúrtabban."[286]

Nyilvánvaló, hogy Nagy Ferenc bíztatása nem azt jelentette, mintha a miniszterelnök ne lett volna tisztában a vatikáni kapcsolat újraindításának említett problémáival. ValószínŤnek tekinthetŗ ugyanakkor, hogy érzékelve a hivatalos és a háttérinformációk közötti különbség által megnyíló mozgásteret, ezt ki akarta használni valamiképp dinamikusabb politizálásra ebben a problémakörben. Emiatt 1947. március 22-én hivatalosan felszólította Gyöngyösi külügyminisztert, hogy sürgŗsen tegyen lépéseket Rómában a magyar-vatikáni diplomáciai viszony helyreállítása érdekében. Levelében nyomatékkal utalt arra, miszerint "[ú]gy értesültem, hogy az illetékes orosz diplomáciai szervek nem tesznek protocoll-nehézségeket a nagyköveti minŗsítésŤ Nuncius szereplése ellen. De ha ennek mégis akadálya lenne, mindenkép[p]en oda kellene hatni, hogy legalább internuncius kiküldésével a szentszéki diplomáciai kapcsolatunk helyreálljon és a konkordatum tárgyalások sürgŗsen megindulhassanak."[287] A levél tehát szovjet részrŗl csupán a vatikáni diplomáciai megbízott rangjával kapcsolatos esetleges kifogással számolt, a hangsúlyt arra helyezve, hogy a küszöbön álló nagy egyházpolitikai kérdések (pl. a hitoktatás fakultatívvá minŗsítése, stb.) miatt speciális egyezményt (ún. konkordátumot) kellene kötni a Vatikánnal, ám ehhez elengedhetetlen a diplomáciai viszony rendezése.

Mindez azonban az ekkoriban beindított akció hivatalos oldala volt csupán. Budapesten tisztában voltak ugyanis azzal, hogy az új helyzetben immár elsŗsorban nem a szovjetek ellenkezése, hanem éppenséggel a Vatikán húzódozása állít akadályt a megegyezés útjába. Nem maradt ugyanis titokban, mi történt 1945 novemberében Rómában, amikor az új hercegprímás, Mindszenty József

---

[284] Apor kivülállása is nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy valójában mennyire jelentéktelennek tekinthetŗ a Magyar Közösség mozgalom; utóbbira ld. Vida 1976. 246-266., Arany 1990. 23-138., Kŗvágó 1995. 84-89., Nagy Ferenc 1990 I. 51-105., Palasik 2000. 194-210., Szakács-Zinner 1997. 283-348.

[285] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-223/pol/1947. Kertész István (Róma, 1947. május 6.) ï Gyöngyösi Jánosnak.

[286] Kertész 1997. 374., ld. továbbá Nagy Töhötöm ugyanilyen értelmŤ visszaemlékezését Rákosi nézeteirŗl 1946 novemberébŗl, idézi Balogh Margit 2002. 131. ï Nagy Töhötöm igyekezett a budapesti nunziatúra újramegnyitásának elŗnyeirŗl meggyŗzni Osztjukin szovjet tanácsadót is, ld. Nagy 1990. 231-232., 242.

[287] MOL XIX-J-1-j-Vatikán. 1465/pol. [Nagy Ferenc] (Budapest, 1947. március 22.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï A Külügyminisztérium Politika Osztályának a levélhez csatolt "Pro domo"-ja szerint a miniszter "már többször szóvá tette Puskin követ úr elŗtt a magyar-vatikáni diplomáciai kapcsolatok ügyét." ï Hogy miért kellene internuncius (vagyis alacsonyabb rangú vatikáni diplomata), megvilágítja az a tájékoztatás, amelyet az olasz Külügyminisztérium Budapestrŗl kapott és továbbküldött szentszéki követségének. A *Hirlap* 1946. október 22-i cikke alapján a követség jelezte: az okozhat gondot, miszerint a bevett nemzetközi szokás szerint a diplomáciai testület mindenkori doyenje ("*Decano del Corpo Diplomatico*") a pápai nuncius, ám ezt a tiszteleti posztot Budapesten a szovjet nagykövet tölti be, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Vittorio Zoppi (Róma, 1946. november 16.) ï az olasz Szentszéki Követségnek.

átadta a megszakadt diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére vonatkozó magyar kormányjavaslatot. Amikor a pápa erre azonnal vissza akarta küldeni Rotta nunciust, maga Mindszenty volt az, aki lebeszélte, mert szerinte "az inkább oroszbarát, semmint magyar" kormány ezzel a látványos gesztussal csupán leplezni szeretné a valóságban egyházellenes politikáját![288] A bíboros figyelmeztetése olyan súlyos lehetett, hogy az olasz külügyi iratok ettől kezdve a legkomolyabb vatikáni fenntartásokról adtak hírt. Azon Reuters-információ kapcsán, hogy Mindszenty bíboros közölte Tildy miniszterelnökkel a pápa megelégedését a magyar szándék hallatán, a vatikáni olasz követ igen pesszimista információkat kapott a legbelsőbb kúriai körökből. Eszerint a szándékok kinyilvánításán túl semmi sem történt, és a Szentszék a lehető legóvatosabban fog eljárni ebben az ügyben, egyfelől azért, mert a szovjetek teljes ellenőrzés alatt tartják a magyar élet minden területét, másfelől pedig maga a magyar kormány is tesz olyan lépéseket, amelyek legalábbis kétségeket támasztanak aziránt, hogy valóban normalizálni akarja-e kapcsolatát a Vatikánnal és a magyar katolikus egyházzal a kívánatos és szükséges mértékben.[289]

1946 decemberében azután Budapest jelentette a Palazzo Chiginek, hogy Bartha Albert tábornok[290] honvédelmi miniszter egy beszélgetés során közölte: mihelyst aláírják a békeszerződést, követi kinevezést fog kapni a Szentszékhez, Rómába.[291] Pár héttel később a budapesti követhez részletes tájékoztatás érkezett a hírt kommentáló vatikáni álláspontról. Eszerint az Államtitkárságon örömmel hallották, hogy komolyan szóba került a diplomáciai kapcsolatok helyreállításának közeli lehetősége. Kijelentették, hogy a magyar diplomáciai megbízott elfogadásához nem szabnak semmilyen előleges feltételt, és szívesen küldenek nunciust vagy más, alacsonyabb rangú diplomatát Budapestre – lényegében úgy, ahogy ezt a magyarokéhoz hasonló helyzetű más dunai országokban is teszik. A Vatikánban azonban a jelenlegi magyar kormánnyal szemben egyelőre távolságot tartanak, mert úgy vélik, szovjet ellenőrzés alatt áll és valójában kevéssé érdekelt a szentszéki kapcsolatok újrafelvételében.[292] A Bartha tábornokkal kapcsolatos tervektől bizonyára nem függetlenül, 1947. február 2-án a Kisgazdapárt lapja, a *Magyar Nemzet* hasábjain egy cikkíró azt találgatta, vajon a Vatikán és a Kreml kibékülnek-e egymással? Hiszen pl. volt idő, amikor a pápa és a cár szoros politikai kapcsolatban álltak egymással, mivel XIII. Leó pápa erősen támogatta a francia-orosz barátkozást – a későbbi antant egyik pillérét – a túlságosan erősnek érzett központi hatalmak ellenében. Most is lehet tehát közeledés, ami rendkívül fontos lenne a világbéke szempontjából. Az azonban bizonyos – tette hozzá a szerző –, hogy a Szentszék szellemi függetlenségét és szuverenitását akkor is töretlenül megőrzi, ha az angolszász hatalmak most közelebb is állnak hozzá politikailag, mint korábban.[293]

Jelentősen konkrétabban taglalta az aktuális problémákat a lap március 15-i számában Fóthy Ernő,[294] aki egy meg nem nevezett vatikáni illetékessel zajló beszélgetéséről tudósította az olvasókat. *A Vatikánban várják a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását Magyarországgal* – közölte az üzenet lényegét már a címben a szerző. A Szentszék belső köreiben csodálkoznak azon,

---

[288] Lombardi 1997. 379.

[289] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Vittorio Zoppi (Róma, 1946. január 22.) – a londoni, párizsi, washingtoni, moszkvai nagykövetségeknek és a prágai követségnek.

[290] Bartha pályájára ld. Bölöny 1992. 361.

[291] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Jannelli (Róma, 1947. január 13.) – a londoni, párizsi, washingtoni, moszkvai nagykövetségeknek , a prágai, bukaresti és szófiai követségeknek, a bécsi képviseletnek és a szentszéki olasz követségnek. – A jelentés szerint Bartha megerősítette, hogy szovjet részről valóban problémát okoz a protokolláris sorrend kérdése.

[292] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Jannelli (Róma, 1947. február 3.) – a budapesti követségnek.

[293] *Merre halad a Vatikán? = Magyar Nemzet* 1947. február 2. – A cikk fordítását Assettati ügyvivő rövid kommentárral küldte el Rómába, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Augusto Assettati (Róma, 1947. február 8.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[294] Fóthy Ernő pályájára ld. Nagy Csaba 2000. 285.

hogy Budapest még nem normalizálta a viszonyt a Vatikánnal ï ütötte meg a hangot mindjárt az elején, de rögtön hozzátette: tudják, hogy ezért nem a magyar kormány a hibás. "Közismert tény, hogy Magyarország a fegyverszüneti szerzŗdés értelmében elveszítette szuverenitása javarészét és ennek következtében a semleges országok követeinek, köztük a pápai nunciusnak is el kellett hagyniuk az országot," Eddig a helyzet nem volt érett az újrakezdéshez, de most, hogy a békeszerzŗdést aláírták, és a Vatikán sem támaszt elŗzetes féltételeket, immár valóban nincs akadálya a régi helyzet visszaállításának. A nuncius jelenéte a vallási béke záloga, hiszen segít elsimítani minden esetleges ellentétet az állam és az egyház között. A földreform sem akadály, mert az anyagi kérdésekrŗl mindig meg lehet egyezni ï és a magyar egyház nem akarja a földreformot visszacsinálni, csak biztosítani szeretné az egyházi intézmények jövŗjét. Ami pedig a "mikor" kérdését illeti, "[e]z volt a rövid, de határozott válasz": "[a] Vatikán politikájának bölcsessége, hogy tud várni. A kezdeményezŗ lépést a magyar kormánynak kell megtennie. Ezt várják Rómában."[295]

Ha a dátumokat nézzük, az egybeesés valóban aligha véletlen. A Kisgazdapárt lapjában március 15-én jelent meg a fenti, az elvi irányt meghatározó cikk ï és a kisgazdapárti miniszterelnök, Nagy Ferenc, mint láttuk, március 22-én intézte Gyöngyösi külügyminiszterhez a diplomáciai kapcsolatok helyreállításának megindítására fölszólító levelét. Ám ez esetben nem a külügyek, hanem a vallás- és oktatásügyek felelŗsén keresztül jelölte ki a konkrét kapcsolatfelvételi formát: utasítására Ortutay Gyula miniszter Tóth László professzort, a jeles történészt, az RMA egykori titkárát, a Szegedi Egyetem ekkori rektorát kérte fel arra, hogy utazzon Rómába és különmegbízottként folytasson elŗkészítŗ tárgyalásokat annak érdekében, hogy "azok az egyházpolitikai kérdések, amelyek az utóbbi idŗben felmerültek, békés úton és az egész magyar népet megnyugtató módon rendeztessenek". A speciális megbízottnak adott felhatalmazás ï amiként azt fentebb, a Gyöngyösinek szóló levél kapcsán már említettük ï egyfelŗl annak kormányszintŤ készségét jelezte, hogy a magyar állam szívesen kötne átfogó megállapodást (konkordátumot) a Szentszékkel az állam-egyház viszony összes fontos kérdésérŗl, beleértve az egyik legfontosabb, éppen kiélezŗdŗ témakört: a hitoktatás fakultatívvá tételének problémáját. MásfelŗI közvetítŗ megoldásként a miniszterelnök azt szorgalmazta, hogy "bízzon meg a Vatikán vagy egy püspököt vagy egy szerzetes fŗnököt, aki letárgyalja az ügyet". (Erre az elképzelésre ï mint a diplomáciai kapcsolat mŤködtetésének speciális formájára ï Apor Gábor is utalt a Kertésszel folytatott, fentebb említett beszélgetése során, azt is megemlítve, hogy az 1947 április végén Rómába érkezŗ Tóth László ŗt is megkereste.) A magyar kormány kérése végsŗ soron az volt, hogy a Vatikán hasson Mindszenty prímásra az oktatáspolitikai változások elleni katolikus tiltakozás mérséklése érdekében, mert veszedelmes politikai hatása lenne, ha "szigorúan a kánonok szerint volna kénytelen eljárni a püspöki kar". Ez esetben ugyanis a baloldallal kompromisszumra kényszerülŗ Kisgazdapárt papi vezetŗi, Varga Béla és Balogh István személyi ellentétbe kerülnének az egyházfŗkkel, így le kellene mondaniuk, és ez akár száz képviselŗt is magával rántana, miáltal a párt kisebbségbe szorulna a koalíción belül. Mivel pedig "Nagy Ferenc nem vállal egy kultúrharcot, lemond, [a] következmények beláthatatlanok" ï zárta Tóth professzor azokat a magánfeljegyzéseit, amelyekben a miniszterelnök kívánságait rögzítette.[296]

A katolikus egyház közéleti visszaszorítására a német nyelvterületen született, 19. századi kifejezés (Kulturkampf = kultúrharc) használata itt arra utal, hogy Nagy Ferenc nem kívánt nyíltan szembefordulni a prímással ï ám ennek fejében szerette volna, ha a katolikus egyházfŗ megérti a Kisgazdapárt nehéz helyzetét az ország érdekében vállalt koalícióban, nem idéz elŗ

[295] Fóthy 1947. ï A cikket Benzoni követ fordításban fölterjesztette Rómába, és kommentárjában megjegyezte: ugyan római tudósításként jelent meg, de oly mértékben Tildy és Nagy Ferenc elvárásait tükrözi, hogy könnyen lehet, hivatalosan sugallmazták, ld. az olasz Külügyminisztérium értesítését az olasz szentszéki követségnek a március 22-én érkezett budapesti információról: ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Mario Conti (Róma, 1947. április 29.) ï a szentszéki olasz követségnek.

[296] Tóth küldetésére ld. Kovács Péter 1996. 1082-1092., Gergely 2001. 82.

kormányválságot, és engedékenyebb álláspontot foglal el az oktatáspolitikai konfliktusok terén. Úgy vélte, ebben a lengyel példa is segíti, ahol a kormány szintén speciális különmegbízottat menesztett Rómába ï ez utóbbi részleteirŐl Szegedy-Maszák Aladár washingtoni követ[297] értesítette Budapestet, döntŐ impulzust adva Tóth missziójához. A washingtoni támogatást még Rómából is szorgalmazta a professzor, Kertész követ révén tartva a kapcsolatot Szegedy-Maszákkal. Tóth László május elején kezdte meg római megbeszéléseit,[298] és ennek során örömmel tapasztalta, hogy a Vatikán valóban atmoszférajavító kezdeményezésnek tekintette a félhivatalos küldött jelentkezését. Június 8-án fogadta XII. Pius pápa,[299] áldást küldött vele a magyar nép számára ï ám nem tett olyan politikai gesztust, amelyre Nagy Ferenc miniszterelnök számított. "KezdettŐl fogva világos volt ï szögezte le a budapesti illúziókkal szemben Kertész követ, a rektor zárójelentését kommentálva ï, hogy a Vatikán Tóth részére olyan nyilatkozatot nem adhat, amely elismerést tartalmazott volna a magyar kormány egyházpolitikája iránt. Ezt annál kevésbé tehette, mert egy ilyen nyilatkozat implicite Mindszenthy [sic!] bíbornok magatartásának helytelenítését is jelentette volna."[300]

A háttérinformációkat Kertész követ természetesen magával az olasz kormánynál akkreditált pápai nunciussal, Francesco Borgongini Duca bíboros érsekkel,[301] a római diplomáciai testület doyenjével is megbeszélte. Erre Tóth ügye mellett az adott alkalmat, hogy 1947 június folyamán az *Osservatore Romano* és az *Il Quotidiano* (elŐbbi a Vatikán félhivatalosa, utóbbi az Actio Catholica napilapja) rövid idŐn belül eltérŐ hangnemŰ cikkekben tárgyalta a Vatikánnak a szovjet blokk országaihoz való viszonyát. Míg az elŐbbi "a Szovjetunióval szemben mérsékelt és tárgyilagos megállapításokat tett", addig az utóbbi szerint az általános helyzet változatlan és nincs közeledés "az Egyház részérŐl [...] a kommunizmus és általában a marxista ideológia felé." A nuncius is a kérdésre, "hogy valóban észlelhetŐ-e a Vatikán politikájában változás a Szovjetunió irányában, [...] határozottan tagadólag felelt." Az *Il Quotidiano* cikkében a magyar helyzetre is történt konkrét utalás: "Az utóbbi hetekben egy magyar küldöttség római tartózkodásáról beszéltek, amelynek érintkezést kellett volna létesítenie a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében. Már megjegyeztük, hogy ezek a kapcsolatok formailag folytatólag léteznek, amint kitünik az 1947. évi pápai évkönyvbŐl. (:Annuario Pontificio:). Azonban a tényleges helyzet Monsignore Angelo Rotta nunciusnak a szovjet megszállás idŐpontjában bekövetkezett nem önkéntes távozása óta nem változott. [...] A fenthivatkozott nézetek tehát gyakorlatilag minden alapot nélkülöznek, minthogy semmiféle kapcsolatot nem keresett, sem azelŐtt, sem most a budapesti kormány." EbbŐl Kertész követ azt mindenesetre megállapíthatta, hogy a Tóth-misszó bizalmas-félhivatalos jellegét sikerült többé-kevésbé titokban tartani.[302] Borgongini Duca nunciussal végül abban maradtak, hogy a SZEB

---

[297] Szegedy-Maszák Aladárra ld. Szegedy-Maszák Mihály 1996. 445-471.

[298] Tóth professzor lassan és fokozatosan közelítette meg a hivatalos kapcsolati szintet, mert a szentszéki olasz követség május 31-i tájékoztatása szerint a Vatikánban ugyan tudnak missziójáról, de egyelŐre még informális kapcsolat sincs vele, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Jannelli (Róma, 1947. május 31.) ï a budapesti követségnek. ï Ebben a tájékoztatóban szerepel a vatikáni illetékeseknek az a pontosítása, hogy valójában nem a kapcsolatok "újrafelvételérŐl" van szó, mert azok Rotta nuncius eljövetelével még nem szakadtak meg, hanem a képviseletek "újramegnyitásáról" (tehát nem "*riprese*", hanem "*riapertura*").

[299] XII. Pius (Eugenio Pacelli) pályájára ld. Gergely 1982. 350-368., Horváth 2005. 531.

[300] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14.258/pol-1947. Kertész István követ feljegyzése Tóth László egyetemi rektor római megbízatásáról. ï Tóth jelentését ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. Jelentés 1947 május-június havi római kiküldetésemrŐl. (Róma, 1947. június 16.) ï Ld. még Kovács Péter 1996. 1085-1087. ï A Tóth-misszió kudarcának okaira ld. Balogh Margit 2002. 151., Balogh 2008. 68. ï Ehhez adalék, hogy ugyanezen év Őszén az új követ, Velics László azt a bizalmas tájékoztatást kapta, hogy a Tóth-féle missziót a Vatikánban "komoly garanciát nem nyújtó", Ä improvizált" jellegŰ akciónak ítélték, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-487/pol-res-1947. Velics László (Róma, 1947. november 7.) ï Molnár Eriknek.

[301] Borgongini Duca bíborosra ld. DBI 1970. 782-783., Tolnai 1987. 79., Kertész 1997. 496.

[302] MOL XIX-J-1-j-Vatikán. 3158/pol. "Félhivatalos vatikáni állásfoglalások Szovjetoroszország és Keleturópa irányában." Kertész István követ feljegyzése (Róma, 1947. július 17.). ï MegjegyzendŐ, hogy a feljegyzés ismeretlen olvasója ï feltehetŐen a magyar külügyminisztérium valamelyik magasabb beosztású tisztviselŐje ï azt a bekezdést,

ellenzése miatt egyelőre felesleges erőlködni, és majd a békeszerződés ratifikálása után lehet hozzálátni a diplomáciai kapcsolatok felvételével kapcsolatos feladatok megoldásának.[303]

Az ország külpolitikai lehetőségeinek sajátos szempontból való vizsgálatára nyílt lehetősége a római követnek 1947 májusának elején, amikor Károlyi Mihály volt köztársasági elnöknek rendezett vacsorát olyan jeles vendégekkel, mint Carlo Sforza külügyminiszter,[304] vagy a szocialista párt vezére, Pietro Nenni, továbbá amikor elkísérte a vezető olasz politikusokkal folytatott eszmecseréire.[305] Az Interparlamentáris Unió kairói üléséről[306] hazatérő veterán államférfi sajtónyilatkozatában kijelentette: "erkölcsi elégtételt érez, hogy visszatérhet Olaszországba, ahonnan Mussolini kormánya annak idején kiutasította."[307] De pozitív programot is hozott: a Duna mentén élő országok szorosabb együttműködésének szükségességéről[308] beszélt partnereinek, hozzátéve: tudja, hogy ez az elképzelés az adott pillanatban nem túl szimpatikus a nagyhatalmaknak, hiszen a szovjetek a nyugati, míg a nyugatiak a szovjet terjeszkedés eszközének tekintenék. De épp Olaszország csatlakozása talán segíthetne e rossz látszatok elkerülésében! Mindjárt itt van jó példának a közös szomszédunkhoz, Jugoszláviához fűződő viszony, amelynek további fejlesztése, elmélyítése mindkét országnak bilaterális szempontból is elsőrendű érdeke. Enrico De Nicola köztársasági elnök elvileg egyetértett vendégével, de úgy vélte, a nagyhatalmak politikájába nem tudunk beavatkozni, így számunkra csak a napi gyakorlat terén van mód a közeledést szolgálni.[309]

Amikor Alcide De Gasperi olasz miniszterelnöknél Károlyi az olasz politika Amerika-barátságát bírálta, vendéglátója előbb felsorolta, mi minden segítséget kaptak az olaszok a tengerentúlról, majd feltette a kérdést: ugyan ki más adott volna ugyanennyit? "Nem érkezett válasz" – emlékezett vissza

---

ahol arról van szó, hogy a kormány nem keresi a kapcsolatot a Szentszékkel, vastagon húzott kettős ceruzavonallal kijelölte és mellé írta: "Tóth!". – Az *Il Quotidiano* állásfoglalását értékeli Balogh 2008. 68. – Benzoni követ is jelentett a Tóth-misszió magyarországi visszahangjáról, és éles szemmel fölismerte: a professzor valódi feladata nem a diplomáciai kapcsolatokkal, hanem a hazai, kényszerű egyházpolitika (a kötelező iskolai hitoktatás eltörlése) vatikáni fogadtatásának "puhításával" volt kapcsolatos. Ennek megfelelően ítélt tehát úgy, hogy "a jelenlegi kormány külpolitikájában semmi új nincs a korábbihoz képest", ld. az olasz Külügyminisztérium tájékoztatóját a szentszéki olasz követségnek: ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Jannelli (Róma, 1947. július 10.) – a szentszéki olasz követségnek. – Ugyanilyen tájékoztatás ment Bukarestbe is: azért nincs mit tenni, mert "a szovjet hatóságok és a magyar kommunista párt teljesen ellenzik a kapcsolatok újrafelvételét", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose.Mario Conti (Róma, 1947. július 10.) – a bukaresti olasz követségnek.

[303] Kertész 1997. 380. – Maga Kertész ugyan kevésbé hitte, de a Kisgazdapárt vezetőinek jelentős része, és sok nyugati politikus is biztosan számított arra, hogy a békeszerződés megkötése után a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot, melynek következtében a kommunista párt hatalmi részesedése arányosítható lesz választási eredményéhez, a külpolitikában pedig helyreáll a valódi szuverenitás, ld. Kertész 1997. 376.

[304] Az olasz külügyminiszter pályáját részletesen bemutatja: Zeno 1975., továbbá Horváth 2000. 204., Horváth 2005. 560.

[305] Kertész 1997. 382. – Nennire ld. IDC 1946. 190-193., HDFI 1992. 369-370., DDR 2001. 597-600., továbbá Tamburrano 1986.

[306] A kairói ülésre ld. Károlyi 2003. 323., Károlyi 1977. 428-429. – A budapesti olasz ügyvivő 1947 márciusában jelentette, hogy április végén, visszatérőben Kairóból, a magyar interparlamentáris küldöttség átutazik Olaszországon és akkor vezetője, Károlyi Mihály szeretne találkozni Carlo Sforza olasz külügyminiszterrel, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Augusto Assettati (Budapest, 1947. március 19.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[307] *Véget ért az Interparlamentáris Unió ülése.* = *Népszava* 1947. május 1. – A kiutasításra korábban, a Giolitti-kormány idején került sor, a részletekre ld. Károlyi 1977. 234-242.

[308] A 19. századi kooperációs-konföderációs elképzeléseknek a II. világháború utáni rendezésben komoly szerepet szántak a nyugati szövetségesek, minderre (köztük Károlyi Mihály terveire) ld. Juhász 1988. 323-335., Romsics 1992. 15-88., Bán 1997. 115-155., Gyarmati 1992., Törvénytelen 1991. 9. – Károlyi ezirányú nézeteit többször összefoglalta, történeti perspektívában különösen világosan a Londoni Magyar Klub 1943. március 15-i ünnepségén, ld. Károlyi 1964. II. 91-99., a római látogatást követően pedig legkorábban Jászi Oszkárhoz intézett levelében, ld. Károlyi Mihály (Budapest, 1947. június 2.) – Jászi Oszkárnak, közölve: Károlyi 2003. 323-326. – Vö. továbbá Károlyi 1977. 387-392., 427., 430., 432.

[309] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/b-00224/pol/res/1947. Kertész István (Róma, 1947. május 2.) – Gyöngyösi Jánosnak.

a jelenetre Kertész, aki szerint az Őszirózsás forradalom egykori vezére "sok tekintetben kellemes és kedves ember volt, a számŰzetés keserŰ évei azonban megtették a magukét és gondolkodásmódját is befolyásolták. Mindenkinél baloldalibb akart lenni."[310]

Mivel Kertész elsŐsorban a politika és a nemzetközi jog világában volt otthon, a gazdasági kapcsolatok területén adódó problémák megoldásában erŐteljesen támaszkodott megfelelŐ szaktudású munkatársainak véleményére. Így 1947. május 6-án egyetértŐen továbbította Vas Zoltán államtitkárnak a kereskedelmi attasé jelentését, aki élesen bírálta a Tárcaközi Kereskedelmi Értekezlet hibás döntéseit: az értékes magyar exportcikkekért (vazelin, ipari olaj, ragasztott lemez, stb.) ne citrom és narancs bevitelét engedélyezzék, hanem olyan fontos ipari nyersanyagokét (mŰselyem, kén, fonal, anilin, stb.), amelyekre jóval nagyobb szüksége van az országnak! Az olasz hatóságok megértŐek és "nem ragaszkodnak mereven az árucsereegyezmény árulistáihoz", így tér nyílik érdekeink erŐteljesebb érvényesítésére. A hibás döntések eredménye viszont "a magyar nemzeti vagyon [...] tékozlása". A jelentéstevŐ kérte, hogy a jövŐben a citrom és a narancs csakis "magyar jam, legfeljebb gyümölcskivonat" ellenében kapjon beviteli engedélyt.[311]

Az új követ Kósa György sajtóattasét küldte Milánóba, hogy tájékozódjon az ottani helyzetrŐl. A külképviseletek munkáját újraindító, PŐdör László vezette minisztériumi bizottság fentebb már tárgyalt, 1946 nyarán zajlott látogatása után a lombard fŐvárosban megkezdte mŰködését a római követség ideiglenes milánói konzuli kirendeltsége. Kósa egyfelŐl nemcsak a hivatali munkát ellenŐrizte, hanem a kolónia tágabb viszonyait is, és jelentésében megállapította: a Magyar Egyesület körében a csendes, demokratikus többség ellenében az utóbbi idŐben egy aktív, "újfasiszta" kisebbség kezdett el tevékenykedni. A helyzetet élezte, hogy a konzuli kirendeltség frissen kinevezett kommunista munkatársa, Léh Ottmár nyiltan barátkozik ezzel a "nyilas" csoporttal.[312]

Kertész követi munkájának utolsó hónapjára, heteire esett az 1935-ben megkötött magyar-olasz kulturális egyezmény részleges módosítása tárgyában kibontakozó megbeszéléssorozat. Magyar részrŐl Czinkótszky JenŐ miniszteri tanácsos, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Kulturális Osztályának vezetŐje kapott megbízást a tárgyalások vezetésére, támaszkodva a követségrŐl PŐdör László tanácsos (aki ekkor már Rómában dolgozott), továbbá Kardos Tibor professzor, a Római Magyar Akadémia igazgatója segítségére. Az olasz Külügyminisztériumban július 5-én Giovanni Gobbi fŐkonzullal, július 8-án pedig Francesco Flora professzorral, a kulturális osztály vezetŐjével folytattak elŐzetes egyeztetéseket, majd július 10-én ültek össze immár mindnyájan (kiegészülve Aldo Bizzarri magyar referenssel és Pellegrinetti professzor szakértŐvel) az ún. prelimináris megbeszélésre. Mivel egyetértettek abban, hogy az egyezményt csak a két fél szakértŐibŐl összeállítandó Vegyesbizottság módosíthatja, így elŐször is megállapodtak abban az idpŐpontban, amikor ennek következŐ ülésére sor kerül: július 30-augusztus 1. Majd sorra vették a megbeszélendŐ kérdéseket, melyek közül a következŐk említhetŐk: a római egyetemi Magyar Intézet helyiségproblémája, Várady Imre bolognai egyetemi tanár helyzete (Várady még nem

[310] Kertész 1997. 383. ï A budapesti olasz követség rövid feljegyzésben összegezte, hogy Károlyi a könföderációs elképzeléseket (amelyeket a szovjetek is támogatnak) a magyar politikai vezetés egyetértésével veti fel Olaszországban, és egyik célja, hogy olasz partnereit rávegye az amerikai befolyástól való távolodásra, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.3. Rapporti con l'Italia. Ungheria ï Viaggio del Conte Michele Karoly[i] a Roma (Budapest, 1947. május 16.).
[311] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-230/res4/1947. Kertész István (Róma, 1947. május 6.) ï Vas Zoltánnak.
[312] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/b-222/pol/res/1947. Kertész István (Róma, 1947. május 13.) ï Gyöngyösi Jánosnak. ï Említésre érdemes, hogy Léh Ottmár neve szerepel a Nemzeti Felszabadító Bizottság Milánói Magyar Csoportjának levelét aláírók között is, akik 1946. december 11-én a konzuli munka sajátos demokratizálását javasolták a követségnek, miként föntebb említettük. ï Külügyi személyi anyaga szerint 1949. szeptember 30-án megtagadta a hazatérést, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FŐosztály.

vetette alá magát az igazolási eljárásnak,[313] így a hatályos magyar törvények szerint nem lehetett állami alkalmazott), olasz tanítás a debreceni és a pécsi egyetemeken, a magyar tanárok számára az "*incaricato*" státus (megbízott előadói állás) megadásával kapcsolatos probléma (ez a formula valódi alkalmazást jelentett, márpedig az egyetemek vezetői "nem akarnak beengedni a facultásokba esetleg baloldali pártokhoz tartozó külföldieket"), a milánói és a firenzei magyar intézetek helyiségproblémái (esetleg a prefetturákkal kellene tárgyalni), ösztöndíjas-ügyek, a két ország nevezetesebb kollégiumainak diákcseréi, a nápolyi és a tihanyi biológiai intézetek kutatócseréi, irodalmi, képzőművészeti, film, sport, színházi, zenei együttműködési kérdések (de a magyar balett-növendékek ne Rómába menjenek, hanem Milánóba, Milloss Aurélhoz![314]), az érettségi vizsgák és az egyetemi évek kölcsönös beszámítása, nyári ösztöndíjasok vízumügyei (sürgetés), kulturális társaságok kölcsönös támogatása, a budapesti Olasz Kultúrintézet renoválásának támogatása ("úgy látszik, hogy a kulturális egyezménnyel kapcsolatban olasz részről ezt tartják a legfontosabbnak, ez lehet az elkövetkezendő tárgyalás *punctum saliens*-e"). E legutóbbi kérést egyébként a szakértők méltányosnak találták, mert a korábbi időszakban olasz részről kb. 800 000 lírát adtak magyar intézményeknek közös kulturális célokra.[315]

Az előzetes megbeszélésekről szóló jelentést Bassola Zoltán, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára azzal a kiegészítéssel kapta meg, miszerint a július 30-i időpont jóváhagyására vonatkozóan "a követség igenlő választ kér, mert úgy érzi, hogy az olaszok a magyar belső viszonyokra és a Magyarországra irányított olasz tanárok beutazási vízumának késésére tekintettel el akarják halasztani az ülést."[316] Az államtitkár Ember Gyula miniszteri tanácsosnak szóló utasításában úgy vélte, szerencsésebb lett volna, ha az olaszok hívnak meg minket a vegyesbizottsági tárgyalásokra, de azt elismeréssel nyugtázta, hogy "bizonyos fokú készség" megvan bennük eziránt. A követség előzetes tárgyalásokat folytathat, de magára a vegyesbizottsági tárgyalásokra csak akkor kerüljön sor, ha erre vonatkozó kívánságát az olasz fél hivatalos formában is kifejezi.[317] Ez meg is történt, így július 30-án sor került a magyar-olasz kulturális kapcsolatoknak a háború utáni első fontos diplomáciai eseményére: a Vegyesbizottság ülésére.

A küldöttségeket olasz részről Guido de Ruggiero egyetemi tanár,[318] magyar részről Kertész István követ vezette. A tárgyalás során felolvasták az 1935-ben megkötött egyezmény szövegét, és ahhoz

---

[313] Várady egy Ortutay miniszterhez intézett, 1948 augusztusi levelében kijelentette, hogy azért nem tudott még eddig hazatérni, mert a minisztérium nem biztosítja ennek költségeit, továbbá "[s]zámtalan kérésemre, panaszomra, jelentésemre eddig egyetlen sornyi érdemleges választ nem kaptam." De hozzátette: hiszi, hogy "mindaz, ami velem történik, nem hivatalos tendencia, hanem egy jól összedolgozó klikk által mesterségesen keltett hamis látszatoknak szinte szükségszerű következménye", ld. MOL P 2076 OGYI 10.d. 3818/1947. Várady Imre (Caravate, 1947. augusztus 18.) ï Ortutay Gyulának. 272-275. (Donáth Péter szíves közlése.) ï Várady pályájára ld. Corradi Musi 1994. 51-59. (rejtélyes, hogy ez a közlemény miért nevezi címében Váradyt a Római Magyar Akadémia első igazgatójának, amikor magában a szövegben is ï helyesen ï az szerepel, hogy annak 1928-36 között egyik titkára volt, ld. uo. 51.), Borbándi 1992. 386-387.); a Várady-család életéről sok érdekes részletet megőriztek a professzor lánya, Várady Zsuzsanna barátnőjének, Giovanna Onorinak, a római akadémiai gondnokcsalád gyermekének emlékiratai, ld. Onori 2001.

[314] A 20. század második felében az olasz táncművészet meghatározó egyénisége Milloss Aurél (1906-1988) volt, Bartók Béla *A csodálatos mandarin*jának első koreográfusa és táncosa, ekkoriban a milánói Scala balettmestere. Értékes dokumentumhagyatékát a velencei Fondazione Cini őrzi, munkásságára ld. Veroli 1996., Koegler 1977. 485-486.

[315] 45-46. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-00540-1951. Kertész István (Róma, 1947. július 14.) ï KÜM-nek, valamint Czinkótszky Jenő min. tan. feljegyzése a magyar-olasz kulturális egyezmény módosítására vonatkozó preliminális megbeszélésekről. ï A tárgyalásokra vonatkozó iratok közül különösen érdekes még a Római Magyar Akadémia szeptemberi jelentésének kapcsolódó része, ld. MOL XXVI-J-l-b. 270/1947-48. Jelentés a Római Magyar Intézet 1947. évi szeptember havi működéséről, továbbá uo. 484/1946-47. Kardos Tibor (Róma, 1947. március 24.) ï Ortutay Gyulának. ï A budapesti olasz intézettel kapcsolatos igényt bőven tárgyalják a Bassola Zoltán államtitkárhoz intézett, 1947. július 11-én és 18-án kelt levelek, ld. uo. 942/1946-47 és 986/1946-47.

[316] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-00540/pol-1951. Feljegyzés Bassola államtitkár úr részére (Budapest, 1947. július 14.). ï Az utalás a Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása körüli válságra vonatkozik.

[317] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-00540/pol-1951. Bassola Zoltán (Budapest, 1947. július 14.) ï Ember Gyulának.

[318] A neves liberális történészre ld. HDFI 1992. 165-166.

fŤzték megjegyzéseiket. A megbeszélések során a következŐ döntések születtek: támogatják, hogy a magyar állam segítse a budapesti Olasz Kultúrintézet épületének restaurálását; kölcsönösen segítik, hogy a milánói Magyar Intézet, illetve az Olasz Kultúrintézet debreceni, szegedi és pécsi fiókjai megfelelŐ helyiségeket kapjanak; szorgalmazzák, hogy a kulturális kapcsolatok során a vámszabályok egyszerŤsödjenek; meghatározzák a csereösztöndíjak számát és fogadó intézményeit; szorgalmazzák az ösztöndíjasok és a kiküldöttek utazásával és tartózkodásával kapcsolatos bürokratikus eljárások lehetŐség szerinti egyszerŤsítését, valamint számukra vasúti kedvezmény biztosítását; megigérik a római, illetve a debreceni tanszékvezetŐk helyzetének javítását; támogatják a pécsi egyetemen olasz tanszék alapítását; támogatják magyar nyelvi és irodalmi "megbízott elŐadói állások" (*incaricato*) létesítését a milánói, a firenzei és a nápolyi egyetemen; támogatják az egyes intézmények kétoldalú cserekapcsolatainak újraindítását (pl. a nápolyi és a tihanyi biológiai intézetek között, az Eötvös Kollégium és a pisai Scuola Normale Superiore között, stb.); javasolják a tanárcserék megszervezését (zenei téren is); a magyar fél megigéri az olasz nyelv középiskolai oktatásának további központi népszerŤsítését; támogatják a szótárkiadási vállalkozást, a fordításra ajánlott mŤvek jegyzékeinek cseréjét, egyedi mŤvészeti produkciók megszervezését, a történészek levéltári kutatásainak elŐsegítését, a könyveknek az árucsereforgalom szigorú kontingensén felüli bevitelét, az egymást népszerŤsítŐ rádióadások számának növelését. [319]

Kertész nemcsak a munkába "talált bele" azonnal, de hamar otthon érezte magát a Via dei Villini rezidenciáján is,[320] és az sem zavarta különösebben, hogy a koalíciós idŐszak hatalmi viszonyai bizonyos mértékig megjelentek a követség falai között is. Így megemlékezik róla, hogy "elsŐ tanácsosom nem moszkovita kommunista volt. Jó kapcsolatban álltunk, de tudtam, hogy jelentéseket kell küldenie rólam a kommunista pártnak." A már említett PŐdör Lászlóról van szó, aki nem sokkal korábban kapott kinevezést Rómába. De Kertész arra is rájött, hogy a kommunista párttagokon kívül titkos "spionok" is dolgoznak környezetében, pl. irodavezetŐje, akit azután többször is dezinformált oly módon, hogy "idŐnként [...] aktákat és feljegyzéseket »felejtettem« az asztalomon ï így kényelmesen eljuttathattam Budapestre a megfelelŐ információkat." "Mikor kritikussá vált a helyzet ï egészítette ki a kissé idillikusra festett helyzetképet ï, a bizalmas dokumentumokat egy olasz barátom házában helyeztem el, s egyes látogatóimat is ott fogadtam."[321]

Mert valóban, nem sokáig tartott az áprilisban kiérkezŐ Kertész István római külszolgálatának "nyugalmi" idŐszaka: hamarosan tényleg "kritikussá vált a helyzet". Május végére kezdett kibontakozni a már kiutazása elŐtt elindult ún. "köztársaság-ellenes összeesküvési ügy" (Magyar Közösség) valódi dimenziója: a kommunista befolyás alatt álló rendŐrség által szolgáltatott, de nem ellenŐrizhetŐ információk alapján a kisgazdapárt vezetŐit elkezdték kapcsolatba hozni az "összeesküvŐkkel. Ez a sokat emlegetett Rákosi-féle "szalámi-taktika" akkor hozta kényes helyzetbe a diplomáciai testületek vezetŐit, amikor 1947 májusában a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt is sikerült megfenyegetni és lemondatni posztjáról.[322] Kertész számára különösen meglepŐ lehetett, hogy a *Neue Zürcher Zeitung* június 2-i számából arról értesült, hogy a Dinnyés Lajos alakította új kormányban neki szánják a külügyminiszteri posztot! Részletesen átbeszélte a helyzetet barátjával, Szegedy-Maszák Aladár washingtoni követtel, aki úgy értékelte a helyzetet, hogy Magyarország e legutóbbi szovjet (vagy szovjet inspirációjú) erŐszakos lépéssel végképp elveszítette függetlenségét, így nincs más megoldás, mint a lemondás. Kertész azonban

---

[319] DMNKKT 1988. 388-394. ï Vö. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-00540/pol-1951. Az Olasz-Magyar Kulturális Egyezmény alkalmazásáról tárgyaló (júl. 30-31.) Vegyes Bizottság jegyzŐkönyve (Budapest, 1947. augusztus 1.). Melléklet: "A jegyzŐkönyv vázlatos ismertetése" (magyarul). ï A tárgyalásokat ismerteti N. Szabó 1996. 78-80.

[320] Humorral idézi fel az olasz személyzettel kapcsolatos emlékeit, ld. Kertész 1997. 381-382.

[321] Kertész 1997. 382l

[322] Nagy Ferenc 1990 II. 133-160., Balogh 1988. 259-261., Högye 1995. 90-100. ï Az olasz Külügyminisztérium 1947. júniusában értesítette a Belügyminisztériumot, hogy Nagy miniszterelnök és családja részére a budapesti olasz követség érvényes vízumot adott ki, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Passaporti. Ministero degli Affari Esteri, Servizio Passaporti (Róma, 1946. június 10.) ï az olasz Belügyminisztériumnak.

még látott teret a cselekvésre. Persze nem voltak illúziói, hiszen a szovjetbarátként ismert Gyöngyösi János leváltása a külügyi tárca élérŐl világos üzenet volt. Az Ő utódaként, "egy nyugati beállítottságú, pártsemleges ember kinevezése csupán a Nyugat és a magyar ember félrevezetését szolgálta volna. Arra szántak, hogy szemfényvesztŐ módon velem demonstrálják a Nyugat felé: Magyarországon nem történt komoly változás." De "szívesen kihasználtam volna a lehetŐséget, ha számíthattam volna rá, hogy az amerikaiak határozottan beavatkoznak a felszabadított Európáról szóló jaltai nyilatkozat szellemében."[323]

Kertész természetesen igyekezett bizalmas információkhoz jutni arra vonatkozóan, hogy a Truman-deklaráció[324] után a Nyugat milyen mértékŰ tényleges segítségre hajlandó. Ám kapcsolatai (Edward Page az amerikai, Selim Sarper a török követségrŐl) egybehangzóan arról tájékoztatták, hogy az élesebb konfrontáció szilárd támogatása nincs benne a nyugati tervekben. Június 5-én konzultációra visszarendelték Budapestre, 7-én pedig titkos táviratban kapott felszólítást, hogy nyilvánosan ítélje el Szegedy-Maszák Aladár washingtoni és Gordon Ferenc[325] berni követek lemondását. Egyikre sem volt hajlandó, így idŐnyerés céljából szabadságra ment, és PŐdör László ügyvivŐre bízta a követség irányítását.[326] Ugyanakkor kihasználva azt a helyzetet, hogy dezignált külügyminiszterként olyan pozicióba került, akinek szavát nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni, egy fajta aktív diplomáciával megpróbált nyomást gyakorolni a hazai döntéshozókra azzal a szándékkal, hogy íly módon talán növelheti a közelgŐ augusztus 31-i választásokon induló pártok politikai játékterét. Miután hatálytalanították a lelépŐ kollégák elítélését elrendelŐ utasítást, június 14-én Zürichben találkozott a budapesti Külügyminisztérium Politikai FŐosztályának vezetŐjével, és közölte vele, milyen feltételekkel vállalja tovább a követi munkát. Majd ugyanezeket a feltételeket ï lényegében a koalíciós korszak demokratikus közéletének valódi biztosítását a választások szabadságától a rendŐrségen érvényesülŐ kommunista túlsúly megszüntetéséig ï táviratban megküldte a köztársasági elnöknek is. Az ideiglenes külügyminiszter, Mihályfi ErnŐ[327] telefonon gyŐzködte, hogy kívánságát a kormány már teljesítette (!), így térjen haza konzultációra, ám Kertész közölte: erre csak a választások után kerülhet sor.

Az elboruló szemhatáron valamennyi reményt az adhatott még, hogy Magyarország is meghívást kapott a Marshall-tervrŐl tanácskozó, július 10-én megnyíló párizsi konferenciára. ErrŐl értesülve, Kertész ismét munkába állt, hogy a Nyugathoz fŰzŐdŐ kapcsolataink e végsŐ lehetŐségét segítsen a maga eszközeivel megragadni. Hazaszóló üzeneteiben az olasz kormánykörök nyomatékos véleményét ismertetve érvelt amellett, hogy a meghívást mindenképpen el kell fogadni. Így pl. fönnmaradt az az 1947. július 15-én kelt rejtjeltávirata, amelyben azt fejtegette, hogy "ilyen módon [az] európai államok elsŐsorban egymás között létesítenek tervgazdaságot és csak [a] végeredményben fennmaradó hiányok és szükségletek kiegészítését kapják Amerikától. [...] Amint elŐttem [a] politikai osztály vezetŐje mondotta, [a] Marshall-terv elsŐ része olyan európai együttmŰködést teremthet, amely tulajdonképpen nem Amerika érdeke, mert gazdaságilag fogja függetleníteni [az] európai államokat Amerikától. Fentieknek megfelelŐen [a] magyar kormánynak arról kellett volna nyilatkoznia Párizsban, hogy egy általános európai terv gazdasági keretében mit tud adni a többi európai államoknak és hogy milyen gépekre, tŐkére és nyersanyagra van szüksége saját gazdasági erŐkifejtésének felfokozására. Magyarország [a] többi résztvevŐ államhoz

[323] Kertész 1997. 385-386.
[324] Harry S. Truman amerikai elnök 1947. március 12-i kongresszusi üzenetében az ország "saját biztonsága érdekében" aktívabb külpolitikát helyezett kilátásba a Szovjetunió által fenyegetett országok megsegítése érdekében. A beszéd szövegét ld. Halmosy 1985. 119-125.
[325] Gordon pályájára ld. Kertész 1997. 497.
[326] Mivel a magyar "belpolitikai válságról" nagyon hiányos tájékoztatás jött otthonról és ez kínos helyzeteket eredményezett (pl. a nyugati újságírók elŐbb értesültek róla, mint a diplomaták), PŐdör tanácsos sürgŐs miniszteri intézkedést kért, mert "az idejében érkezett obektív hírek országunk külpolitikai presztizsét óvhatják meg", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-262/pol/res/1947. PŐdör László (Róma, 1947. június 18.) ï KÜM-nek..
[327] Mihályfira ld. Nagy Ferenc 1990 I. 449., Károlyi 2003. 752-753., Levelek... 2002. 293.

hasonlóan csak [az] Európában nem fedezhetŐ szükségleteit kapta volna [az] Egyesült Államoktól."[328] Mihályfi ügyvezetŐ külügyminiszter azonban ingerülten vitatta információinak és véleményének megalapozottságát, és ismételten hazarendelte, mire Kertész július 22-én közölte: inkább váltsák le posztjáról. A koalíció képviseletét vállallta, ám a koalíciót éppen "erŐszakkal felbomlasztják" ï fejtegette azoknak az otthonról érkezŐ kommunista megbízottaknak is, akik rá akarták beszélni a hazatérésre. Miután odahaza felismerték, hogy álláspontja megingathatatlan, augusztus 20-án kelt a berendelését közlŐ levél.[329]

Kertész utóda Velics László[330] lett, a "magyar külügyi szolgálat kiváló régi diplomatája",[331] akivel márcsak azért is részletesen megvitatták a kialakult helyzetet, mivel az új követ is megpróbálta rábeszélni elŐdjét a hazatérésre. Tildy Zoltán köztársasági elnöktŐl és Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettestŐl egyaránt hozott üzenetet, miszerint magas beosztás várja otthon és hamarosan újra külszolgálatra küldik. De nem valamiféle "elŐérzet" tartotta vissza attól a leköszönŐ diplomatát, hogy higgyen a szép szavaknak és szándéknak, amelyet Velics nyilván jóhiszemŰen képviselt, hanem az a meggyŐzŐdése, hogy nem szolgálhat olyan kormányt, amely megsérti az emberi jogokat és nem biztosítja a politikai szabadságot. Érdekes kérdés, hogy a pályáját tekintve Kertésszel meglehetŐsen egyivású Velics és a vitában résztvevŐ felesége ("egy igen élénk nŐ", ahogy Kertész az osztrák nagypolgári családól származó Blanka Stöger asszonyt[332] jellemezte) miért látták ennyire másként magát a politikai alaphelyzetet, mint a régi barát. Nyilván nem azért, mintha ne lettek volna tisztában mindazzal, amire Kertész panaszkodott. A karrierszempont persze fontos eleme lehetett "kincstári" optimizmusuknak, de ez nem elégséges magyarázat. ValószínŰbb, hogy Velicsék valamiképp társadalmi és csoportkategóriákban fogták fel saját szerepüket, és annak érdekképviseletét, reprezentációját fontosabbnak érezték, mint az ehhez képest esetlegesebbnek látszó politikai álláspontokét. "Velicsné hangsúlyozta ï emlékszik vissza Kertész ï, hogy a férje, »egy vén reakciós«, a magyar népet képviseli és nem a kommunistákat." Utaltak Kertésznek Mindszenty herceprímáshoz fŰzŐdŐ kapcsolatára is, és úgy érveltek: "hazafias kötelessége[m] hazatérni és közremŰködni a magyarországi nem kommunista erŐk integrálásában."[333] Az úri középosztály öntudatával megfogalmazott tanácsokat azonban Kertész ï az otthon késŐbb történtek ismeretében, alighanem nagy szerencséjére ï nem fogadta meg, és a mintegy négy órán át tartó, meddŐ vita után inkább otthagyta a régi barátokat, és a követség egyik titkárával küldte be lemondólevelét.[334]

---

[328] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 5500. Kertész István (Róma, 1947. július 15.) ï KÜM-nek.

[329] Kertész 1997. 389-404. ï Emlékirataiban nyomatékkal említi meg azt a szerencsés körülményt, hogy véletlen folytán felesége és két lánya külföldön tartózkodtak ebben az idŐszakban, így nem volt olyan személyes-családi ok, amivel politikai elhatározásában zsarolni lehetett volna, ld. Kertész 1997. 404-405. ï Kertész az Egyesült Államokban lett egyetemi tanár, de kezdetben az emigráns politikában is számoltak vele, ld. Károlyi 2003. 408-409.

[330] Velics pályájára ld. IMKSZT 1994. 464., Kertész 1997. 406., 498., Károlyi 2003. 576., 716., ÚMÉL VI. 2004. 1171. ï Benzoni 1948. augusztus 19-i táviratában kérte meg az *agrément*-t Velicsnek, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.4. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Róma, 1947. augusztus 19.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[331] Kertész 1997. 405.

[332] Stöger asszonyra ld. Károlyi 2003. 759., továbbá Noel Field 2007. 413., bár megjegyzendŐ, hogy itt Blanka Stern néven szerepel. ï Zinner Tibor tanulmányában a nevet StŐgerl formában adja, ld. Zinner 2001. 283. ï Mivel a "Stöger" forma található a fia, Ferenczi Edmond külügyi személyi lapján, így ezt tekintem hitelesnek, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FŐosztály. Dr. Ferenczi Edmond szolgálati táblázata.

[333] Kertész 1997. 405. ï Velicsnek ugyanakkor saját külügyminisztériumi gyakorlatából is lehettek már ekkor igen negatív tapasztalatai, hiszen pl. nem sokkal korábban a külügyminiszter helyett neki kellett a pannonhalmi apátot értesítenie arról, hogy a letartóztatott Oloffson Placid bencés szerzetest -- akit szovjet katonák megölésére bujtogatással vádoltak ï kikérte a SZEB, és azóta semmi hír felŐle, ld. Velics László (Budapest, 1947. május 14.) ï Kelemen Krizosztomnak, közölve Hetényi Varga 2000. 105.

[334] Kertész 1997. 406. ï Az olasz Külügyminisztérium Protokoll FŐosztálya 1948 februárjában arról értesítette a belügyminisztériumot, hogy Kertész és családja, továbbá a szintén emigráló Kósa György volt sajtóattasé pár héttel korábban érvényes olasz vízumot kaptak, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Passaporti. Alessandro Farace (Róma, 1948. február 2.) ï az olasz Belügyminisztériumnak.

5) A "fordulat éve" a Via dei Villinin: Velics László követsége

Velics László követ 1947. október 13-án adta át megbízólevelét a Quirinale Palotában Enrico De Nicola köztársasági elnöknek.[335] Kinevezésének fő oka az lehetett, amit Kertész felismeréseként már előbb említettünk: "egy nyugati beállítottságú, pártsemleges ember" megbízásával egyelőre még leplezni a nyugati országok felé a Magyarországon zajló változások igazi irányát. Emellett a Mindszenty prímással kialakuló, mind súlyosabb egyházpolitikai konfliktusok miatt azt is bizonyára számba vették, hogy Velics remek egyházi összeköttetésekkel rendelkezett, mivel müncheni főkonzulsága (1921-1935) idején jó személyes kapcsolatba került Eugenio Pacelli németországi vatikáni nunciussal, a későbbi XII. Pius pápával[336]. Küldetésével kapcsolatos kezdeti bizakodását ő amelyről a Kertésszel folytatott vitában is tanúságot tett ő ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok örvendetes gyarapodása is táplálhatta. Idehaza bizonyára örömmel olvasták beszámolóját az élelmezésügyi világszervezet, a FAO újabb üléssszakáról, ahol "[a] vezető személyiségek elismeréssel nyilatkoztak [a] magyar újjáépítésről és [a] földreformról. Elhangzott kijelentésekből világosan kiérezhető, hogy [a] FAO el van tökélve politikamentes, sőt Marshall-terv ellenes irányzatot követni és működését [a] keleti államokra kiterjeszteni."[337] Ha pedig Soltész Pálnak, a külkereskedelmi kirendeltség vezetőjének 1947 szeptemberi jelentéseit megnézzük, máris képet kapunk a bilaterális árucsere sokoldalúságáról, de persze egyben még kissé sajátos rendszertelenségéről, sokban *ad hoc* jellegéről is. A kapcsolatok általános kereteire vonatkozóan jelezte például, hogy az 1946. november 9-én megkötött magyar-olasz kereskedelmi megállapodást meghosszabbítottnak kell tekinteni, mert három hónappal a lejárat előtt egyik fél sem mondta fel. Fölmerült a fizetési egyezmény módosításának kérdése is. A trieszti szövetséges katonai kormányzóság megbízottja jelentkezett, hogy szeretnének kereskedelmi (élelmiszerszállítási) kapcsolatot létesíteni Magyarországgal. Hasonló tárgyalások folytak a Délafrikai Unió római megbízottjával is. Több ízben juttatott haza árlistákat, pl. pamut- és műselyemfonalak választékáról, vagy jugoszláv exportcikkekről, A konkrét üzletek terén 500 autóbusz szállítására és magyar bauxit behozatalára közvetített megrendelést, másfelől rákbetegség elleni szérum felajánlásáról informálta otthoni kollégáit. A Hungexporttal arról levelezett, hogy kén kellene, meg anilinfesték, továbbá mangánércet adhatnánk déligyümölcs ellenében. Amikor arról értesült, hogy 100 000 lőtt vadnyulat kínálunk, továbbá kalaptompot (nemezlap, amelyből a kalapot préselik), így összegezte a kapott utasítást: "eszerint lőtt nyulat citromért csak feltételesen adunk, kalaptompért nem, ellenben kalaptompért adtunk és adunk traktort, citromért pedig mangánércet és további malátát." Egy másik információ szerint állítólag Svájcban 80 frankért kínálunk babot ő mire 1947. szeptember 23-i táviratában arra figyelmeztetett, hogy ugyanezt az olasz piacon 10 %-kal drágábban értékesíthetnénk. Néha "intellektuális" téma is a jelentések sorába került: így adott hírt az *Informazioni per il Commercio Estero* lapban megjelent, a 3 éves tervet értékelő cikkről.[338]

A kereskedelmi prosperitással jellemzett, reményteli helyzethez képest mintegy fél évvel később, 1948 márciusában azonban már jelentősen megváltozott viszonyokról számolt be az a bizalmas magánlevél, amelyet Pődör László küldött egyik külügyes barátjának. "Az olasz magyar viszonyban komoly rosszabbodás állt be" ő jellemezte a szituációt összefoglalóan a követségi tanácsos. "Itt az egész diplomáciai testület két táborra van oszolva, s a kapcsolat a kettő között igen gyér. Pl. a keletiek ő kivéve az oroszokat ő alig találnak érintkezést nyugat felé. [...] Az utóbbi időben ez az

[335] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-65/abc-1947. Velics László követ átadja megbízólevelét De Nicola ideiglenes köztársasági elnöknek (Róma, 1947. október 13.).
[336] Említi ezt a tényt Henri Gauquié budapesti francia követ is 1947. szeptember 17-i jelentésében, ld. Károlyi 2003. 716.
[337] Velics persze a hidegháborús ellenpropaganda nyomulását a gazdaságpolitikai területen is jól látta, így jelentése végéhez hozzáfúzte: "[n]yomatékosan kérem érdekelt hatóságainkat figyelmeztetni ezen lehetőség kihasználására és megakadályozni, hogy említett szervellenes hangulat [értsd: az említett szerv, vagyis a FAO elleni hangulatkekeltés] felülkerekedjék", ld. MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Velics László (Róma, 1948. március 1.) ő KÜM-nek.
[338] A jelentések másolatait ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-409/res.4.-1947. Soltész Pál jelentései 1947. szeptember.

ellenséges elszigetelődés – úgy látszik, amerikai sugalmazásra – még erősebb lett. Az amerikaiak és angolok megközelíthetetlenek, annyira, hogy pl. fogadásokon szinte tüntetően kerülik a keletieket. 4-5 hónapja ez vonatkozik az egész nyugati blokkra, újabban pedig a Palazzo Chigire is." A diplomáciai érintkezés klasszikus formalizmusa különösen tág teret nyújtott arra, hogy a hidegháború sajátos politikai atmoszféráját a szembenálló felek szimbolikusan is kifejezésre juttassák. Pődör azonban rámutatott a jelenség speciális motívumaira is. "Az amerikai nyomáson, s a miatta erősödő reakción kívül más okai is lehetnek ennek a változásnak. Meg vagyok győződve arról, hogy Benzoni [budapesti olasz] követ jelentései ingerlik az itteni külügyet. Tudtommal igen sok nehézsége van a Keokh-kal,[339] különösen a magyarországi olasz fagylaltosok engedélyei miatt, s hergeli a P[alazzo]. Chigit retorziókra. [...] Úgy látom innen, hogy a mi belügyünk is nehézkes, legalább is ami a vízumkérdést illeti. Az eredmény hamarosan az lesz, hogy – ha komolyabb tárgyalásokba nem fogunk, - akkor teljesen elhidegülünk, pedig eddig se igen volt meleg a viszonyunk."[340]

Benzoni követnek persze valóban nem volt könnyű dolga Budapesten, amikor a fagylaltosok engedélyeinél komolyabb ügyekben igyekezett eljárni. Az 1948. július 14-i esti rádióhírekben bemondták, hogy Palmiro Togliatti olasz kommunista pártvezetők ellen merényletet követtek el Rómában.[341] Mivel a kommentátor a terrorcselekményért kifejezetten a fasizmus és a Matteotti-gyilkosság "szellemét fölidézők" De Gasperi-kormányt és ennek "külföldi megbízóit" (*mandanti stranieri*) tette felelőssé, Benzoni – a Molnár Erik külügyminisztert[342] helyettesítő – Gerő Ernőnél tett panaszt. A papírlapra, amelyre a rádióhír fordítását gépelték, a követ emlékeztetőként följegyezte: a) "sokan talán elhiszik", b) "De Gasperit és Sforzát húsz éven át üldözték a fasiszták", c) "»külföldi megbízók« bocsánatos vád, mert..." Majd mellette kék írónnal: "Beszéltem erről Gerő miniszterrel". Találkozójukat úgy írta meg a központnak, akár egy színházi dialógust. Amikor Gerő átfutotta a szöveget, és a konklúzióra azt mondta: "ez igaz", Benzoni már állt is fel, mire a miniszter így korrigált: "politikailag igaz"! Az újabb sarokbaszorító kérdésre pedig azt állította, csak a magánvéleményét mondja, ám erre ült Benzoni riposztja: az olasz állam képviselőjeként csakis a hivatalos álláspontra kíváncsi. Erre Gerő Ernő egészen eredeti állítással vágta el a vitát: kijelentette, ő mint miniszter nem felelős a magyar rádió tevékenységéért, mert az nem állami, hanem magánintézmény, amelyet különféle pártok hoztak létre! Az ötlet annyira váratlan volt, hogy Benzoni nem is talált rá frappáns visszacsapást, és csak a fasiszták és a kommunisták igen jó viszonyára tett utalást a Matteotti-gyilkosság idején – jelentésében hozzáfűzve: nem volt biztos benne, hogy Gerő megértette a belerejtett finom célzást. A miniszter mindenesetre csak annyit mondott, hogy Magyarországon a kommunisták nem gyakorolják a teljes hatalmat, csupán tagjai a kormányzó koalíciónak. Benzonira mély benyomást tett Gerő sajátos viselkedése, az a "doktriner fanatizmus", amivel az új Olaszországot is megítélte, és nem tartotta kizártnak, hogy a magyar pártvezetők véleményére egy nem sokkal korábban Budapesten járt olasz kommunista pártküldöttség is hatást gyakorolhatott.[343]

Visszatérve Pődör említett beszámolójához, ugyanezen okokra – tehát a budapesti olasz követ beszámolóitól is szított ellenérzésekre – vezette vissza azt a több mint feltűnő hanyagságot, amellyel az olasz hatóságok a Római Magyar Akadémia illegális beköltözőinek kilakoltatási ügyeit kezelték. Miközben a fiatal ösztöndíjas Klaniczay Tibort[344] kiutasítják, mert adminisztratív hiba

[339] A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatalra ld. A magyar állam szervei ... 1985.
[340] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1945-64-1948. Pődör László levele (Róma, 1948. [március?]) – ismeretlenhez.
[341] A sikertelen merényletkísérletre 1948. július 14-én került sor, ld. Ginsborg 1989. 139-141., Colarizi 1984. 363-365., DMIH 1985. 411-412., Kis Aladár 1975. 285.
[342] Molnár Erik pályájára ld. Bölöny 1992. 351-352, Horváth 2005. 445.
[343] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. július 16.) – az olasz Külügyminisztériumnak.
[344] Klaniczay Tibor, a későbbi neves irodalomtörténész pályájára ld. MTA tagjai 2003 II. 684-685. – Klaniczaynak végül nem kellett hazautaznia; ösztöndíjas portréját megrajzolja Csorba Győző 2002. 100., 106., 109-110.

miatt nem kaphatta meg idŐben az ösztöndíját, "ezzel szemben: azok a magyar fasiszták, akik a háború után gazdátlan Akadémián ideiglenes szállást kaptak, azután pedig többszöri felszólításra sem voltak hajlandó[k] elhagyni az Akadémiát, szabályszerŰ soggiornók [tartózkodási engedélyek] birtokában röhögik az igazgatót, aki nem tudja Őket kitenni. Viselkedésük kihívó, kritizálják az otthoni állapotokat, de bátran tehetik, mert az olasz hatóságok védik Őket, illetve semmit sem hajlandók ellenük tenni." Hasonló a helyzet Bartha János külkereskedelmi segédtitkár esetében, aki úgy disszidált, hogy a kirendeltség legutóbb érkezett havi ellátmányát (2632 $) is magával vitte ï ám nemhogy a pénzt nem volt hajlandó visszaadni, de "nyiltan beszéli, hogy Őt az olaszok disszidensnek tekintik, s megvédik. EgyelŐre azt mutatják a tények, hogy megvédik." A helyzet politikai meghatározottsága nyilvánvaló, ha mindehhez hozzávesszük, hogy miközben a követség közismerten nem kommunista munkatársait, Velics követet és Esterházy András titkárt nem közösítették ki a nyugati diplomaták, addig a fenti ügyekben nemcsak Kardos Tibor akadémiai igazgatónak, de magának Velicsnek sem sikerült semmit sem elérnie. "Ebben az ügyben ï utalt a lakások illegális használóira PŐdör ï a Pa[lazzo]. Chigi a legellenségesebb magatartást tanúsítja. Orlandini consule, aki ez ügyel foglalkozik, hazugságokkal tartotta vissza Velicset. Talamo márki,[345] akit Velics ez ügyben sürgetett közbelépésre, napokig nem fogadta tanácskozásaira hivatkozva, s a találkozás után sem tett semmit." Az ügyészségen feljelentették Barthát, de "a rendŐrkapitány, aki meg lett bízva az üggyel, alig emlékezett Bartha nevére." A tendencia világos: az olasz rendŐrök Barthát nem közönséges sikkasztónak tekintették, hanem a kiépülŐ magyarországi pártállami diktatúra politikai menekültjének.[346]

Velics a legmagasabb szintŰ politikai-társadalmi kapcsolatok ápolása mellett[347] kulturális diplomáciai feladatokkal is foglalkozott. 1948 márciusában Ő nyitotta meg a Villa Farnesinában a magyar újjáépítés eredményeirŐl szóló kiállítást,[348] júniusban pedig a kormányt képviselte a XXIV. Velencei Biennálé megnyitóján. A technikai okok miatt csupán raktárnak használható magyar pavilon helyett a románokéban került kiállításra a 20. század elsŐ felének magyar mŰvészetét reprezentáló tárlat (SzŐnyi István, Egry József, Márffy Ödön, Ferenczy Béni), ám Velics jelentésében megjegyezte: noha "a nagyközönség a magyar mŰvészeknél megnyugtatást és szerenitást lát és talál[,] ezzel szemben a kiállítás zsŰrije az örökifjú Lionello Venturi[349] olasz mŰkritikus diktatórikus parancsa alapján »éljen a szürrealizmus« jelige alatt a három külföldi és három olasz nagydíjat kimondottan a szélsŐségesen modern mŰvészeknek ítélte oda." Változnak az idŐk: az akkori gyŐztesek ma már rég klasszikusnak számítanak: Bracque, Henry Moore, Marc Chagall... A magyar szereplést Velics ezzel együtt is sikeresnek minŐsítette, és javaslatot tett a magyar pavilon mielŐbbi, modernizált újjáépítésére.[350]

A politika világában zajló változások természetesen láthatóvá váltak a gazdaság kapcsolatok területén is, pl. annak tényében, hogy milyen fajtájú áruk beszerzésére nyŐlt meg az igény BudapestrŐl. 1948. augusztus 27-én értesítette a Nitrokémia Ipartelepek Részvénytársaság illetékese a Belügyminisztériumot, hogy nem tudják a megrendelt 1000 db 250 gr-os könnygázgránátot legyártani, mert eddig nem sikerült chloracetophenont (a tömegoszlató fegyver központi hatóanyaga) beszerezni. Ám most végre akadt szállító: az Eugenio Midulla cég (Róma), amely adna 200 kg-t 1600 USA $-ért, de kiviteli engedély kell, melynek megszerzésében a római katonai attasé

---

[345] Giuseppe Talamo Atenolfi márki ebben az idŐben az olasz Külügyminisztérium gazdasági fŐosztályának volt a helyettes igazgatója, pályájára ld. WHO 1958. 921.

[346] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1945-64-1948. PŐdör László levele (Róma, 1948. [március?]) ï ismeretlenhez.

[347] 1948. március 11-i rejtjeltáviratában az Alcide de Gasperi miniszterelnöknél zajló kihallgatásáról küldött jelentést, hangsúlyozva, hogy az olasz kormányfŐ szerint "[a] világ kettéválasztása végzetes hiba, ellenkezŐleg[,] közeledést keres [a] Kelet Európa-i országok felé is, mert [a] háború Olaszország elpusztulását jelentené[,] bárki kerülne ki gyŐztesként", ld. MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Velics László (Róma, 1948. március 11.) ï KÜM-nek.

[348] Fóthy ErnŐ: *Római magyar hírek.* = *Magyar Nemzet* 1948. március 25.

[349] Venturira ld. PBI 1958. 1582.

[350] DMNKKT 1988. 394-396. ï A Biennálén való magyar szereplést bemutatja N. Szabó 1996. 80.

segíthetne.[351] Kardos György rendőr őrnagy azonban másik vonalon indult el: a kereskedelemi és szövetkezetügyi minisztériumba írt át még aznap, és azt kérte, hogy a római kereskedelmi attasé járjon el bizalmasan a kiviteli engedély ügyében.[352] Szilágyi Mihály miniszteriumi osztályfőnök ebben az értelemben levelezett a külügyes kollégákkal, arra figyelmeztetve, hogy mivel "a szóbanforgó cikk értesülésem szerint támadó jellegű hadianyag", így azt kéri, hogy a követség munkatársai rendkívüli óvatossággal igyekezzenek a kiviteli engedélyt megszerezni, mert "az ügy bizalmas és nemzetközi szempontból kényes".[353] Végül 1948. október 5-én küldött értesítést a római nagykövetség, hogy "a kért anyagra a kiviteli engedélyt meg lehet szerezni, közvetítő export vállalat révén, szabad deviza alapon és jutalék ellenében, így 1 kg chloracetophenon 5000 lírába kerülne", melyhez még hozzá kell számítani a közvetítői jutalék összegét.[354]

De a fegyverbeszerzésnél is kínosabb helyzetbe került Velics, amikor Nagy Ferencről immár mint emigráns szervezkedőről, mint Magyarország ellenségéről kellett jelentést írnia. 1948. szeptember 22-én számolt be Rajk László külügyminiszternek[355] arról, hogy a volt miniszterelnök Olaszországban járt, fogadta őt Carlo Sforza olasz külügyminiszter, továbbá találkozott a 45-ös emigráció néhány fontosabb képviselőjével.[356] Ekkoriban egyébként a szélsőjobboldali emigráció néhány tagja is Rómában ütötte fel székhelyét: a budapesti *Igaz Szó* híradása szerint a Rómában megjelenő *Ország* című lapot "Vajta Ferenc távollétében" Maróthy-Meizler Károly[357] szerkesztette, hamisítatlan nyilas szellemben. Az olasz Külügyminisztérium sajtóosztálya ennek kapcsán arra hívta fel a Miniszterelnökség figyelmét, hogy korlátozni kellene, vagy éppenséggel betiltani azt a tevékenységet, amely egy, az olasz állammal normális diplomáciai viszonyban lévő kormány ellen irányul.[358] De a többi irányzatok reprezentánsai is fölkeresték az olasz fővárost: így Velics híreket

---

[351] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-199/res-1948. Nitrokémia Ipartelepek Részvénytársaság (Budapest, 1948. augusztus 27. Bp.) → Belügyminisztériumnak.

[352] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-199/res-1948. Kardos György rendőr őrnagy (Budapest, 1948. augusztus 27. Bp.) → [Rónai Sándor] kereskedelemi és szövetkezetügyi miniszternek.

[353] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-199/res-1948. Szilágyi Mihály min. oszt.főnök (Budapest, 1948. augusztus 31.) → [Rajk László] külügyminiszternek.

[354] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-199/res-1948 (230-res/4/1948). Rajk László (Budapest, 1948. október 5. Bp.) → Rónai Sándornak.

[355] Rajk László pályájára ld. Bölöny 1992. 372-373., Horváth 2005. 539., Károlyi 2003. 755. → Rajk még belügyminiszterként, 1948 januárjában Olaszországban járt, mert részt vett az OKP VI. kongresszusán Milánóban. A határnál kisebb incidensbe keveredett a vámtisztekkel, mert a gépkocsinak, amivel utazott, a papírjai nem voltak rendben (Belgrádban a hazai autó lerobbanása miatt járművet kellett cserélniük), és az olasz vámhatóságok nem ismerték fel időben, hogy a diplomáciai vízummal utazó magyar belügyminiszterrel van dolguk, így Rajk panaszt tett a goriziai rendőrkapitányságon. Az utazásról beszámol Vásárhelyi Miklós, aki egyben tolmácsolt is a magyar pártvezetőnek, ld. Vásárhelyi 2000. 66-69., az esettel foglalkozó hivatalos jelentést pedig ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. A Belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztályának feljegyzése "*Rajk Laszlo* → *ungherese*" ügyében (Róma, 1948. január 21.)., továbbá az utazók (Rajk, Kiss Károly, Vásárhelyi Miklós, Tekes titkár) vízumkérelméről a követség táviratát: ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Passaporti. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. december 12.) → az olasz Belügyminisztériumnak.→ Amikor 1948 augusztusának elején Rajk váltotta Molnár Eriket a külügyminiszteri székben, Benzoni követ jelentette, hogy jól tájékozott körökben meglepetést keltett ez az intézkedés. Rajk "Európa egyik legtökéletesebb politikai rendőrségét szervezte meg", ugyanakkor azt tartják róla, hogy a magyar kommunisták élvonalában ahhoz a "nacionalista" irányhoz áll közelebb, amelyet a Kominform megbélyegzett, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti politici. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. augusztus 5.) → az olasz Külügyminisztériumnak.

[356] Károlyi Mihály, aki az Interparlamentáris Unió ülése miatt akkoriban épp az olasz fővárosban tartózkodott, így magyarázta Velics zavarának okát Rajk külügyminiszternek: "[m]ikor híre jött, hogy Nagy Ferenc Rómába érkezett, ezt Velics egyszerűen tudomásul akarta venni, s csak az unszolásomra nyomoztatta ki, hogy hol van és mit csinál. Ebből is kiderül, hogy Velics tipikusan régimódi ember, »úriember« (még a Horthy előtti időkből), aki nem akar semmiféle nyomozásba belemenni, mert azt már nem tartja úri foglalkozásnak. Azt hiszem, a Foreign Office és a Quai d'Orsay diplomatái is kinevetnék érte", ld. Károlyi Mihály (Párizs, 1948. szeptember 21.) → Rajk Lászlónak, közölve Károlyi 2008. 476.

[357] Maróthy-Meizler pályájára ld. Borbándi 1989. I. 66., 239.

[358] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Stampa e giornalisti. Fransoni (Róma, 1948. március 27.) → a Minisztertanács Elnökségének sajtószolgálatához.

hallott Farkas Ferenc tábornok[359] látogatásáról is, és ennek kapcsán jellemezte a francia és az amerikai kormány emigráns-támogató politikájának különbségeit. Beszámolóját azzal zárta, hogy európai útja végén Nagy Ferenc valószínűleg bejelenti majd a magyar emigráció különféle irányzatainak közös szervezetben egyesítését.[360] Ekkoriban született jelentéseiben az objektív tájékoztatás mestertételeit alkotta meg a semleges diplomata-ideálhoz körömszakadtáig ragaszkodó követ, szavakban, kifejezésekben megnyerve sok apró csatát annak érdekében, hogy ne kelljen addigi pályája alapvető értékeit megtagadnia. Csak a háborút veszítette el, hiszen eközben már a "fordulat évébe" lépett odahaza az egy ideje eldöntetlennek látszó politikai küzdelem.

Az olasz politika irányítói természetesen a legteljesebb mértékig tisztában voltak az ekkortájt Kelet-Európában már lényegében befejeződő hatalompolitikai folyamat lényegével. Az olasz Külügyminisztérium magyar referatúrájának iratanyagában elfekszik egy összefoglaló elemzés, amely 1948 során keletkezhetett, és már a címe is világos beszéd: "*A kelet-európai és balkáni országok szovjetizálódása*". "Ha megvizsgáljuk azt a folyamatot – kezdődik a szöveg – melynek során Kelet-Európának és a Balkánnak a szovjet védőövezetet alkotó államaiban azok a rendszerek, amelyeknek »klasszikus« demokráciáknak kellett volna lenniük, a demokrácia szovjet típusú rendszerére tértek át, akkor a maga teljes nyilvánvalóságában látható, hogy ezek az országok – részben változó formákkal és különböző időben, de – lényegében ugyanazt az utat taposták végig, eljutva a totalitárius diktatúra formációjához, amely agresszív és erőszakos kisebbségekre támaszkodik, amelyek, a maguk területén, a szovjet uralom tekintélyén és erején alapulnak." Jól látták a jugoszláv kérdés karakterét is: "Eltérő az új jugoszláviai rendszer helyzete, ahol – a megszálló hadseregek elleni harcokat túlélő hazai erők, továbbá Tito egyénisége miatt – döntően szovjet jellegű, de egyben Moszkvától függetlenebb folyamat ment végbe."[361]

1948 nyarán Pődör László tanácsos hazatért római megbízatásából – és az ő további sorsát nemcsak e fordulat részének, de akár egy nemzedéki-politikai csoport életútja szimbólumnak is tekinthetjük. Nem tudjuk, sejtette-e, hogy az állambiztonsági hatóságok asztalán akkor már fél éve ott feküdt egy jelentés, amely nemcsak azt tartalmazta, hogy a miskolci francia nyelv- és irodalomtanár 1944-ben bekapcsolódott az ellenállásba (a MOKÁN-Komité tagja volt[362]), majd belépett a kommunista pártba, és "Rákosi Mátyás ajánlására osztálytanácsossá nevezik ki" a Külügyminisztériumba. A jelentés készítője – aki minden bizonnyal az egyik ismeretlen külügyes kolléga lehetett – arról is beszámolt, hogy "Pődör lekötelezettje lesz Gyöngyössynek [ti. Gyöngyösi János kisgazdapárti külügyminiszternek] s a helyett, hogy fontos pozíciójában ellenőrizné őt, teljesen lefekszik neki. [...] 1946-ban Nyugaton jár, olyan jelentéseket ad le a disszidensekről és Nyugatosokról, mintha azok demokratábbak lennének az itthoniaknál. A római követség első beosztottja lesz, teljesen

[359] Kisbarnaki Farkas Ferenc személyére és emigrációs szerepére ld. Szakály 2001. 94., Borbándi 1989. I. 50-107. stb., illetve Bonhardt 2007. 203-219. – Római tartózkodásukkor Farkas tábornokot és Horváth Béla emigráns költőt beajánlotta Alois Hudal püspök figyelmébe Dömötör Lajos Ede, a háborús menekültek ügyeit intéző genovai ferences plébános is, ld. Casazza 2003. – Dömötör tevékenységéről föntebb volt már szó. – A Farkas tábornok vezette mozgalom körébe tartozó egyik szervezet (Magyar Nemzeti Bizottság – A Magyar Sérelmek Jóvátételére – TerületvédőLiga) főtitkára, Klotz István 1951-ben hosszú levélben fejtegette Sforza külügyminiszternek az európai biztonság szemszögéből a magyar területi sérelmek orvoslásának sürgősségét, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Klotz István (Bad Wörishofen, 1951. június 12.) – Carlo Sforzának.

[360] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-702/pol/res-1948. Velics László követ (Róma, 1948. szeptember 22.) – Rajk Lászlónak. – Velics szeptember 15-i rejtjeltáviratában jelentett Nagy Ferenc római programjáról. Eszerint "egyik-másik nem jelentős magyartól, így Major Róberttől információkat kért [a] legújabb magyar hírekről [az] olaszországi magyarságról. Még megerősítendő értesülések [szerint] Sforza külügyminiszterrel és Vatikán[i] nem vezető funkcionáriussal találkozott[,] magasabb rangú tényezők nem érvén rá őt fogadni", ld. MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Velics László (Róma, 1948. szeptember 15.) – KÜM-nek.

[361] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Rapporti politici. *La sovietizzazione dell'Europa Orientale e Balcanica* (h.é.n.).

[362] A MOKAN-Komité (Magyarországi Kommunista Antináci Komité) történetére, Pődör tagságára ld. Magyar szabadságharcosok 1966. 558-562.

elszakad pártjától, felesége befolyása alatt áll. Tisztázatlan kapcsolatai vannak a Vatikán felé, igyekszik minél szélesebb klerikális kapcsolatokat kiépíteni a maga számára."[363] A minden konkrétumot nélkülözR, de már erRsen denunciáló hangvételT jelentést talán komolyabbak is követték ï ám ha voltak ilyenek, ma már nem találhatók meg PRdör kutatási dossziéjában. PRdör hazatérése elRtt pár hónappal magas állami kitüntetést kapott, majd visszatértekor a Protokoll FRosztály vezetésére kapott megbízást[364] ï és ez a poszt korábbi beosztásaihoz illR feladat volt. Pár hónappal hazatérése után azután összedRlt a világ: az Rsz folyamán "kiszTrték" a pártból, majd 1949 áprilisában munkahelyének fegyelmi bizottsága "a Külügyminisztérium szolgálati kocsijának magán használatra való engedélyezése miatt írásbeli feddés fegyelmi büntetéssel sújtotta."[365] Párttagsága ügyében küzdött, hadakozott, 1950 elejére el is érte, hogy a Központi EllenRrzR Bizottság foglalkozott vele, és úgy volt, visszaveszik tagjelöltnek ï ám ehelyett május 30-án letartóztatták "kémkedés gyanúja és szervezkedés bTntette miatt", majd október 2-án "demokráciaellenes tevékenység kifejtése" vádjával a kistarcsai táborba internálták.[366]

Egy évvel késRbb, 1951. október 10-én született az a jelentés, amelyet Müller Károly áv. Rrmester foglalt írásba, és amely, ahogy említette, "a táborban lévR egyik kapcsolatunknak volt köszönhetR" ï vagyis egy szemfüles ügynöknek sikerült PRdör bizalmába férkRznie. A beszámoló nyomán kikerekedR történetet persze az ilyenkor elengedhetetlen, szoros forrráskritikával kell kezelnünk, mert meglepR információkkal szolgál. Eszerint PRdör már 1943-tól kapcsolatban állt egy ĂGuaresò nevT francia állampolgárral, aki állítólag a németek fogságából szökött meg, és akkoriban az Alliance Francaise megbízásából szervezett francia nyelvtanfolyamokat Miskolcon. Évekkel késRbb ĂGuaresò-t a katonai rendRrség letartóztatta, és akkor derült ki róla, hogy "a D.B. embere."[367] "A nevezett internált elmondja, hogy közeli kapcsolatban volt Pálfival [*sic!*].[368] ŕ annak idején a központi káderosztály utasítására adatokat közölt Pálfival. Elmondása szerint azok az információk fRleg az olaszországi magyar emigrációra vonatkozott [*sic!*]. [...] MielRtt Rómába ment, fent volt Pálfi lakásán egy bizonyos megbeszélésen, amelyen állítólag azt tárgyalták meg Pálfival, hogy annak részére katonai vonatkozású jelentéseket is küld. A nevezett internált egy ízben arról beszélt, hogy Rt Pálfi megbízásából Gönyei András alezredes szervezte be. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy R közvetlenül Gönyeinek vagy Pálfinak tett jelentést." PRdör a jelentés szerint sokat mesélt római kapcsolatairól, melyek közül érdekes, hogy elsR kiküldetése idején, 1946-ban tárgyalt az akkor még ott tartózkodó ifj. Horthy Miklóssal is.[369]

A PRdörrRl fönnmaradt jellemzések azonban arra utalnak, hogy talán nem neki lett kitalálva a katonai hírszerzés mestersége. "Káderlapja" szerint "PRdör László miniszteri osztálytanácsos, a miskolci nemzeti tanács volt elnöke, kommunista párttag, új ember, kitTnR francia nyelvtudás, törekvR, szorgalmas, nem túl nagy képességekkel, de rendkívül sok jóindulattal. Sok tapasztalatra és tanulásra szoruló alkalmas egyed. [...] Demokratikus beálllítottságához semmi kétség nem fér. Azonban a nevezett rendkívül erélytelen és könnyen befolyásolható."[370] Nos, a hírszerzRi munka fortélyait nem jól taníthatták meg a tanácsosnak, mert egy 1947 szeptemberi jelentés szerint a Külügyminisztériumon keresztül küldte haza azt a táviratot, amelyben egy Andresik István nevT

---

[363] ÁBTL 3.2.4. K-424. PRdör László ügye. Összefoglaló (Budapest, 1948. január 25.). 10.
[364] MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FRosztály. PRdör László szolgálati táblázata. ï 1948 januárjában a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével dekorálták, miközben elRzR februárban ï tehát kevesebb, mint egy éven belül (!) ï már kapott kiskeresztet.
[365] MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FRosztály. PRdör László szolgálati táblázata. (Kiemelés az eredetiben.)
[366] ÁBTL 3.2.4. K-424. PRdör László ügye. KérdRjegy (1952. december 19.) hátoldala. 36.
[367] Deuxième Bureau = a francia katonai titkosszolgálat. ï A név félrehallása ellenére is fölismerhetR, hogy a késRbb említendR Gouazé századosról lehet szó.
[368] Pálffy György altábornagy, a magyar katonai elhárítás, a "katpol" vezetRje, a koholt perek áldozata, pályájára ld. ÚMÉL V. 2004. 46-47., perének motívumaira ld. Szakács-Zinner 1997. 136-141.
[369] ÁBTL 3.2.4. K-424. PRdör László ügye. Müller Károly áv. Rrmester jelentése (Kistarcsa, 1951. október 10.).11-16.
[370] ÁBTL 3.2.4. K-424. PRdör László ügye. Felragasztott kivágatok más, ismeretlen gépiratokból. 31.

emigránsról, az ún. Független Magyar Nemzeti Mozgalom partizán csoportjának vezetőjéről üzente, hogy "nevezett partizán akció és szabotázs cselekmény előkészítésére készül". Úgy vélte, elég, ha ráíratja üzenete fejlécére: "Pálffy vezérőrnaggyal közlendő" – ám nem értette meg, hogy ezzel a távirat dekonspirálódik, miáltal – tehetjük hozzá – a katonai hírszerző hálózat egyik részlete válik valamiképp láthatóvá.[371] 1947 novemberében azonban már olyan jelentés keszült Pődör Lászlóról, amely nem ügyetlenséggel, hanem politikai bűnnel vádolta: a disszidensekkel való kapcsolattartással.[372] Ezután jött a letartóztatás, az ún. katonai összeesküvés (Sólyom László altábornagy és társai) ügyéhez kapcsolódva[373] – és bár a fentebb idézett ügynöki jelentés alapján Bauer Miklós áv. százados[374] a kistarcsai tábor illetékeseit további kihallgatásokra utasították, ha ezekről készültek is dokumentumok, a kutatási dossziéban már nincsenek meg. Annyit tudunk még, hogy a teljesen ártatlanul meghurcolt Pődör László később kiszabadult az internálásból,[375] rehabilitálták és a Corvina IdegennyelvűKiadónál dolgozott szerkesztőként, műfordítóként. A hatvanas években kapcsolatban állt a francia kultúrintézettel, miközben lánya "önkényesen" (nyilván ötvenhatos menekültként) Franciaországban tartózkodott.[376] És ha az egykori francia tanár a maga sorsát, helyzetét Pálffy tábornokéval vetette össze, talán nem is szidta annyira a sorsot, mint amennyire az megérdemelte volna...

Visszatérve az Örök Városba, 1948 nyarán Szekeres György[377] vette át a követség első tanácsosi posztjának teendőit. A külügyminisztérium kényes feladattal bízta meg a francia ellenállásban komoly hírnevet szerző, fiatal kora óta elkötelezett kommunistát: úgy kellett biztosítania az új, szovjetbarát külpolitikai szempontok és elvárások érvényesülését a római követségen, hogy közben Velics László a lehető legtovább a helyén maradjon. Ahogy maga Rákosi Mátyás megfogalmazta: "Rómában a magyar követ egy a Horthy-korszakból maradt diplomata, akinek ugyan »nem rossz a múltja«, mégis ott akarnak tudni mellette egy megbízható embert."[378] Bár maga Szekeres időnként kétségeket táplált aziránt, hogy helyes-e ez a személyi politika, a feladat ellátására nemcsak műveltsége és nyelvtudása révén volt messzemenően alkalmas, hanem azért is, mert felvidéki földbirtokos családból származott, így Velics – már említett, a társadalmi hovatartozást túlértékelő, a politikai rokonszenveknél fontosabbnak tekintő beállítottsága következtében – annak ellenére nem tekintette őt ellenségnek, hogy kommunista meggyőződése nyilvánvaló volt. Szekeres bizalmas jelentéseiből, melyeket külügyes elvtársaihoz intézett, kibontakozik a koalíciós korszak utolsó neves diplomatájának keserves tojástánca a hazai elvárások és a saját illúziói közötti vékony mezsgyén.

---

[371] ÁBTL 3.2.4. K-424. Pődör László ügye. Jelentés (Kistarcsa, 1947. szeptember 15.). 3. – Pődör kapcsolataira az állambiztonsági és hírszerző tevékenységről szóló fejezetben még visszatérünk.

[372] ÁBTL 3.2.4. K-424. Pődör László ügye. Jelentés (Kistarcsa, 1947. november 18.). 4

[373] A Belügyminisztérium iratanyagában, az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó dokumentumai között maradt fenn a "Sólyom László ügye" elnevezésű iratcsoport, és az ebben található "Jelentés a katonai összeesküvésről, Bp. 1950. június 21." című iratban közölt listán, a 66 letartóztatott között szerepel Pődör László "v[olt] külügyi tisztviselő, középisk. tanár" is, ld. Iratok 1993. 512-514. – A Sólyom-ügyre ld. Oroszi 2001. 141-162. – Az említett listán számos szociáldemokrata is szerepelt Szakasits Árpádtól Kéthly Annáig, mert a koncepció szerint a két ügyet (tábornokok és jobboldali szocdemek) eredetileg össze akarták kapcsolni, ld. Törvénytelen 1991. 79-80., Szakács-Zinner 1997. 349-361., Zsitnyáni 2001. 191.

[374] Bauer pályájára ld. Farkas 1990. 252., Iratok 1992. 840.

[375] 1953 szeptemberében a budapesti Olasz Követség három olasz internált elengedését jelentette a kistarcsai táborból. A frissen szabadultak az ismeretebb foglyok között fölsorolták Pődör tanácsost is, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. szeptember 28.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – A kistarcsai tábort 1953 végén számolták fel, ld. Zsitnyáni 2001. 196.

[376] ÁBTL 3.2.4. K-424. Pődör László ügye. Szolgálati jegy (1968. július 31.)., továbbá Iratok 1993. 877.

[377] Szekeres pályájára, egyéniségére általában ld. Szekeres-Varsa 1985, Szekeres-Varsa 2004. (a szerző Szekeres György második felesége), továbbá Fejtő 1990. 284., ÚMÉL VI. 270-271. – Szekeres 1948 januárjától tartozott a Külügyminisztérium kötelékébe, ahol – felvidéki származása, továbbá csehszlovákiai publicista múltja folytán – a kitelepítési problémával, a csehszlovák-magyar viszonnyal foglakozott. 1948 nyarára ez a munka lezárult és ekkor közölték vele, hogy Rómába küldik, ld. Szekeres-Varsa 1985. 223.

[378] Szekeres-Varsa 1985. 223. – Rákosi szavait Szekeres-Varsa Vera nyilván férje elmondása alapján idézte fel.

"Velics egy konzervatív-liberális, kicsit legitimista öregúr, akinek az a legfőbb gondja, hogy ízlését, szokásait, meggyőződését, barátságait és főleg hivatásos diplomata méltóságát valahogy összhangba hozza az általa nem kedvelt rendszer szolgálatával."[379] A követség korábbi személyi összetételéhez ragaszkodásával "az olaszok felé és a nyugati diplomáciai testület előtt [...] azt a látszatot vélte kelteni, hogy a római követség sziget, amelyet nem árasztottak el a hazai népi demokratikus fejlődés hullámai." Ugyanezért "gondosan kitért minden olyan politikai természetű komoly kérdés felvetése és megoldása elől, amely csorbát ejthet népszerűségén és kapcsolatain. Kétségtelen, hogy Velicsék nagyszerűen reprezentálnak és náluknál jobban Rómában ezt csak a francia nagykövet csinálja. Kétségtelen, hogy Velicsné szalonja Róma egyik legnépszerűbb bridzs-központja. Kétségelen, hogy Velicsnek kitűnő és széleskörű kapcsolatai vannak, sokkal jobbak, mint akármelyik »keleti« követnek, a szovjet nagykövetet is beleértve. Kétségtelen, hogy fogadásainkra azok az olasz, francia, angol, amerikai diplomaták és politikusok is eljönnek, akik például román, bolgár és (úgy látszik újabban a) csehszlovák és lengyel fogadásoknak még a tájékát is elkerülik, akik a baráti követségekkel szemben a nemzetközi udvariasság legelemibb szokásait sem tartják be. Mindez nagyon hízelgő ránk nézve, csak majdnem mindig szerfölött kétértelmű, ha az ember mondén sikereinken túl a reális feladatokat és a mai Magyarország szükségleteit nézi. Az ember olykor nem nagyon látja, vajjon [*sic!*] a sok megtiszteltetés csak Velicsnek szól-e, avagy kissé a "népi demokratikus" Magyarországnak is.[380] Mi több: az Interparlamentáris Kongresszus alkalmából rendezett nagy díszebéden az olasz külügyi államtitkár és az olasz külügy más vezető tisztviselőinek részvétele, az olasz protokollfőnök és feleségének, egy született Habsburg-főhercegnőnek, a francia nagykövetnek és első tanácsosának megjelenése Károlyiéknak[381] is szólott, de nem tudtam magamban leküzdeni azt az érzést – noha nem szenvedek üldözési mániában – [,] hogy ez a nagy felhajtás egy kicsit szimpátiatüntetés volt Velics mellett a visszahívásáról közölt álhír után, amelyet ezekben a körökben az erélyes cáfolat ellenére is komolyan vettek."[382]

Vagyis Szekeres úgy látta, a "számunkra igazán fontos ügyekben" Velics nem vette igénybe ezeket a remek kapcsolatait. Pl. "nem szorgalmazta komolyan", hogy a Római Magyar Akadémián tartózkodó illegális beköltözőket kilakoltassák. Ugyanígy a volt vatikáni követségi épület helyzete "azért maradt »ügy«, mert ebben a vatikáni és papi érzékenységeket érintő problémában Velics az igazán megtehető legminimálisabb lépést is csak akkor tette meg, amikor Pőder távozása után nagynehezen [*sic!*] rábírtam és a fegyverszünet a spanyol papokkal akkor jött létre, amikor az épület körül folyó béka-egérharc már egész Róma beszédtémájává vált."[383] De Velics – Szekeres szerint – vontatottan intézkedett bármilyen egyházi ügyben, igyekezett távol tartani magát minden komplikáltabb problémától, a politikai jelentések ügyében pedig olyan fajta "tárgyilagosságra" törekedett, ami miatt Szekeres jelezte: a viták elkerülése érdekében beszámolóit inkább "pártvonalon" terjeszti fel.[384] "A magyar sajtóról, különösen a *Szabad Nép*ről lesújtó a véleménye" – jellemezte felfogásuk különbözőségét az első tanácsos. Mindezzel együtt biztosította arról otthoni

[379] A kiemelés itt és ezután is az eredetiben.
[380] Ugyanezt felismerte és Rajk miniszternek szóló, 1948. szeptember 21-i levelében említette Károlyi Mihály is, ld. Károlyi 2008. 474-475.
[381] Az eseményre ld. Károlyi 1977. 429., Károlyi 2008. 474-476.
[382] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948 Szekeres György levele (Róma, 1948. szeptember [n.n.]) – ismeretlen "elvtársak"-hoz. – A visszahívási álhírt, amint arra a levélben Szekeres utal, az AFP hírügynökség közölte, ismeretlen forrásból, de átvette az ASTRA hírügynökség is, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. *Il segretario della legazione ungherese a Roma si ritererebbe e sposerebbe una signorina della società romana. –* ***Richiamo del ministro?*** = ASTRA. Notiziario ([Róma, 1948 nyara])
[383] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948 Szekeres György levele (Róma, 1948. szeptember [n.n.]) – ismeretlen "elvtársak"-hoz.
[384] A témáról Velics azt mondta Szekeresnek, hogy "politikai jelentéseket írni nem nehéz, de nem nagyon érdemes, mert ezeket senki – vagy csak Beck – olvassa", ld. uo. – A megjegyzés arra vonatkozott, hogy a politikai osztályt vezető Beck Jánost azért érdekelte különösen az itáliai reláció, mert felesége olasz származású volt. – Beck János pályájára ld. ld. Károlyi 2003. 745., Tolnai 1987. 25-26., Ignotus 1993. 58-60., 66., Iratok 1993. 840.

elvtársait, hogy ahogy "kezdettől fogva szigorúan tartottam magam az otthonról kapott utasításhoz, hogy Velicset tartani akarjuk", éppígy "a jövőben is minden lehetőt el fogok követni annak érdekében, hogy Velics maradjon. Csak nagyon kis mértékben tartozik rám annak megítélése, hogy politikánk szempontjából meddig hasznos Velics szerepeltetése, és csak nagy vonalakban látom, hogy milyen céljaink vannak római követségével." Ezzel együtt mindent megtett azért, hogy amikor az "utolsó arisztokrata diplomata", Esterházy András titkár megkapta visszarendelését, és úgy döntött, nem tér haza[385], a kialakuló válsághelyzetben megnyugtassa a követet, akinek az események hatására erősen megrendült a saját helyzete szilárdságába vetett bizalma. Ez a megnyugtatás pesze amiatt sem volt könnyű, mert a követ "az utóbbi időben egyre fokozódó nyugtalansággal figyeli a hazai híreket és egyre gyakrabban fűz nehezen elviselhető kommentárokat az eseményekhez". Szekeres e jelentős hangulatrosszabbodás jeleként értékelte azt is, hogy Velics "nagyon hidegen, sőt az udvariatlanságot súroló modorban" fogadta a követség újabb, szintén kommunista elkötelezettségű munkatársát, Mágori Varga Erzsébetet.[386] "Viszont nagyon meglepett – tette hozzá –, hogy az első találkozáson, tíz perccel Mágori Varga bemutatkozása után[,] stupid anekdótákat mesélt Tisza István meggyilkolásáról, majd azt magyarázta Erzsinek, hogy miért utálja Károlyi Mihályt. Egy Velics szerű tapasztalt és óvatos ember részéről az ilyesmi nem véletlen. Csak azt nem értem, hogy mit akart elérni vele..."[387] De mindezzel együtt a dolgok kézben tarthatók – zárta beszámolóját az első tanácsos –, ha otthonról legalább két kommunista szempontból megbízható munkatárs (altiszt, gépírónő) kiküldésével segítenék a követség lehetetlen személyzeti viszonyainak mielőbbi rendezését.[388]

Szekeres beszámolójában, mint láttuk, szóba került a volt szentszéki követség ingatlanának problémája. A vatikáni magyar misszió számos épületben működött a két világháború között. A legutóbbit (Via Martiri Fascisti [ma Via Bruno Buozzi] 73-75.) a magyar állam 1936-tól bérelte Mario Gori Mazzoleni gróftól,[389] aki azonban 1947 márciusában eladta a Szekeres által említett "spanyol papok"-nak, vagyis a Szentkereszt és Opus Dei Papi Társaság Általános Prokurátori Hivatalának (*Procura Generalizia della Società Sacerdotale della Santa Croce e Opus Dei*). A "lelépés" időpontját azonban különbözőképpen ítélték meg a felek: a magyar követség ugyanis messzemenően kihasználta azt a lehetőséget, hogy a háború utáni olasz lakásbérleti törvények – elsősorban a baloldali pártok nyomására – gyakorlatilag lehetetlenné tették a kilakoltatatásokat, így a bérlők fütyülhettek a szeződésekre és szinte korlátlan ideig maradhattak benn a bérleményekben. Az olasz Külügyminisztérium nem foglalt állást a vitában, így a spanyol papi társaság képviselője,

---

[385] Esterházy Andrásra ld. Kertész 1997. 498. – Esterházy hazahívásának nyilvánvalóan politikai, és semmiképp sem szakmai indokát Szekeres sem vitatta, ugyanakkor elismeréssel említette jelentésében, hogy ő volt "Velics legfőbb összekötője a nyugati követségekhez és az olasz arisztokrata és egyházi körökhöz. Mikor pl. Mészáros Ági és Szörényi Éva színésznők nemrégiben Rómában jártak, Esterházy két-három telefonhívására kihallgatást kaptak a pápától", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948 Szekeres György levele (Róma, 1948. szeptember [n.n.]) – ismeretlen "elvtársak"-hoz. – Ersterházy lemondásáról az olasz Külügyminisztérium irtatanyagában fennmaradt az ASTRA hírügynökség jelentése, ld ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. *Il segretario della legazione ungherese a Roma si ritererebbe e sposerebbe una signorina della società romana. – Richiamo del ministro?* = ASTRA. Notiziario ([Róma, 1948 nyara]).

[386] Az eredetileg restaurátornak készülő, majd újságíróként dolgozó Mágori Varga Erzsébet (eredetileg Berkovics) 1949 októberéig dolgozott Rómában, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Mágori Varga Erzsébet szolgálati táblázata. – Később számos műfordítást publikált,.pályájára ld. ÚMIL 2000. 1369. – Férje, Mágori Vargha Béla festőművész jelentős sikereket aratott a harmincas évek második felében Itáliában, maga Mussolini is vett tőle képet, ld. Lóránth 1944. 118-120..

[387] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948 Szekeres György levele (Róma, 1948. szeptember [n.n.]) – ismeretlen "elvtársak"-hoz. – Megjegyzésre érdemes, hogy ugyanakkor Károlyi – mint még lesz róla szó – Rajk külügyminiszterrel folytatott levelezésében mindig messzemenően támogatta Velicset.

[388] Uo. – 1948 novemberében Szekeres két levelet is küldött haza a személyi minősítések tárgyában, igérve a hivatali és a politikai szempontok együttes alkalmazását, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948. Szekeres György levele (Róma, 1948. november 9. Róma) – [Mura] Péternek, továbbá sürgette visszahívási javaslatainak mielőbbi teljesítését, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948. Szekeres György levele (Róma, 1948. november 27.) – [Mura] Péternek.

[389] Barcza 1994. I. 243-244., Gergely 2001. 33.

Mons. Alvaro de Portillo 1948 áprilisában beperelte a magyar külügyminisztert, arra hivatkozva, hogy mivel már nem működik a magyar szentszéki követség, így a magyar fél nem a bérleti szerződésben kikötött célra használja az ingatlant. A követségnek viszont az volt az álláspontja, hogy az épület eredetileg nem csak hivatal, hanem rezidencia céljára is szolgált, ezért jogszerűen használhatják az első beosztott lakásaként. Miután az idézés ü a budapesti olasz követség *Szóbeli Jegyzék*kével kísérve ü augusztus elején hivatalosan is megérkezett a Bem-rakpartra,[390] az események felgyorsultak. Ebbe az is belejátszott, hogy ü amiként Velics követ 1948. augusztus 10-i jelentésében kifejtette ü olyan hírek terjedtek el, miszerint a lakásbérlet-zárlatot az ősszel feloldják,[391] így jobb lenne mielőbb megegyezni ü márcsak azért is, mert "a ház fekvése és a telekkomplexum utcai oldalán elhelyezett spanyol papnevelő intézet növendékeinek magatartása úgyszólván lehetetlenné tette az épületnek lakásként való használatát."[392] Valamiféle "molesztálásra" valóban sor kerülhetett, mert Szekeres is megjegyezte levelében, miszerint "kicsit azt gyanítom, hogy Velics titokban örült Pődör nevetséges házi gondjainak (vendégeinek lespriccelése, feleségének állandó bosszantása, esténként macskazene és hasonlók)."[393]

Velics helyesen ismerte fel, hogy nem szabad túlfeszíteni a húrt, és nemcsak meg kell, de érdemes is megegyezni a spanyol papokkal. Október és november folyamán így több jelentés adott hírt a tárgyalásokról, amelyeket Szekeres György vezetett (aki Pődör után maga is bent lakott a villában),[394] és végül ő írta alá november 17-én a "lelépési" szerződést (Velics ekkor a Mindszenty-ügy fordulatai miatt éppen Budapesten tartózkodott[395]). A valóban igen kedvező feltételek szerint a magyar fél legkésőbb 1949. február 1-ig kiüríti a volt vatikáni követségi épületet, ha a spanyol fél
1) négy évre kifizeti a Viale Gorizia 25. első emeletén egy ötszobás, megfelelően berendezett lakás bérleti díját (ezután itt lakik majd az első beoszott),
2) a magyar fél bútorait saját költségén egy megjelölt címre elszállíttatja,
3) megsemmisítteti mindazokat a kötelezettségeket, amelyek a magyar felet az eredeti szerződés értelmében a volt vatikáni követségi épület feladásakor terhelték volna (pl. az eredeti állapot visszaállítása, stb.),
4) visszavonja a bírósági keresetet.[396]

Az események azután valóban e megállapodás forgatókönyve szerint zajlottak le és így ez a sokéves konfliktus szerencsés véget ért.[397]

1948 nyarán az olasz fél javasolta az 1946. évi kereskedelmi egyezmény meghosszabbításáról a tárgyalások megkezdését.[398] A magyar fél azonban váratlanul fölmondta a korábbi megállapodást, ami meglepetést és kedvezőtlen hatást keltett. Pődör ideiglenes ügyvivő rejtjeltáviratban jelentette:

---

[390] MOL XIX-J-1-j-Vatikán. *Szóbeli Jegyzék* (Budapest, 1948. augusztus 9.), *Citazione per convalida di licenza.* (Pretura Civile di Roma, 1948. április 29.)

[391] A római követség 1948. szeptember 3-i tájékoztatója azonban újabb időnyerésről adott hírt: eszerint a kormány ugyan liberális lakástörvény-javaslatot akar benyújtani a parlamentnek, de mivel a lakbérrögzítés szeptember 30-án jár le, már nem lesz idő a javaslat megtárgyalására, így biztos, hogy a fennálló rendelkezéseket hosszabbítják meg újabb néhány hónapra, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. "A lakbérek felszabadítása."Feljegyzés, [é.n.] szeptember 3.

[392] MOL XIX-J-1-j-Vatikán. 206/Biz.-1948. Velics László (Róma, 1948. augusztus 10.) ü KÜM-nek.

[393] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1948 Szekeres György (Róma, 1948. szeptember [n.n.]) ü ismeretlen "elvtársak"-hoz.

[394] Szekeres-Varsa 1985. 224.

[395] "1949 november vége, december eleje: Velics Budapesten megbeszéléseket folytat", ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-1949. Feljegyzés [Velics-Mindszenty kronológia], Budapest, 1949. február 17.

[396] Ld. Velics augusztus 10-i, szeptember 11-i és október 22-i jelentéseit, Pődör László augusztus 31-i szakvéleményét, a november 17-i megegyegyzés eredeti olasz szövegét, Szekeres november 27-i, végső jelentését, valamint a Velics eljárását jóváhagyó, december 4-i miniszteri végzést a MOL XIX-J-1-j-Vatikán. iratcsomóban.

[397] Megjegyzésre érdemes, hogy a vásárló "spanyol papok" az Opus Dei megbízottai voltak és máig a volt magyar vatikáni követségi épület ennek az ellentmondásos hírű katolikus szervezetnek a római székhelye, ld. Hutchison 1998. 117-118.

[398] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Velics László (Róma, 1948. július 2.) ü KÜM-nek.

az illetékes külügyminisztériumi szakértR "válaszában hangsúlyozta, kormánya szívesebben látta volna [a] korábban megbeszélt vegyes bizottsági tárgyalásokat, melyeken [a] régi egyezményt teljesen új alapokra lehetett volna fektetni[,] felmondás nélkül." PRdör persze igyekezett megnyugtatni, hogy a cél magyar részrRl is a kereskedelmi kapcsolatok szélesítése.[399] ŕ sszel azután jegyzékváltásra került sor a témakörben,[400] majd az újraindított tárgyalásokon komoly alkudozás folyt (még a szakítás is felmerült),[401] míg végül decmber 16-án megkötötték az új megállapodást.[402]

A lassan bejáratódó kereskedelmi kapcsolatok mellett ugyanekkor drámai események zajlottak a kulturális intézményhálózat területén. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter november 2-án és 10-én kelt rendeleteivel, december 1-i határnappal megszüntette a milánói és a padovai (Ruzicska Pál), a firenzei (Pálinkás László), a római és a nápolyi (Tóth László) lektori-tanári álláshelyeket, továbbá az RMA titkári posztját (Pásztor Lajos). Ez a váratlan lépés a magyar külügyi illetékeseket is meglepte, és Szára János elRadó[403] bírálatát sokan osztották a Rajk László vezette Bem rakparti intézményben. Mindjárt elsRként azt kifogásolta, hogy a döntés a külügyminisztérium Kulturális Osztályával való konzultáció nélkül született, így nem volt mód az itteni szakemberek véleményének kifejtésére. A hirtelen, váratlan és egyszerre történR visszahívás nemcsak egyetemi és tudományos körökben, de az olasz hatóságoknál általában is kedvezRtlen benyomást kelt. "Baloldali barátaink" számára sem lehet "elfogadható módon megindokolni" ezt a lépést, amikor informális jelzések szerint éppen azirányban történtek kedvezR lépések, hogy Rk ï a baloldali olasz tömegekre tekintettel ï az eddiginél jobban támogassák a magyar kulturális munkát. A leépítés egyben sérti az érvényben lévR magyar-olasz kulturális egyezményt is, amelynek betartására a magyar kormány igéretet tett és ennek alapján érvényes kötelezettségeket vállalt (így pl. nem lehet a tanév kellRs közepén órákat leállítani, kurzusokat félbehagyni). A felhozott szakmai indok ï a Római Magyar Akadémiába koncentrálni az erRket ï "figyelmen kívül hagyja a valóságos helyzetet", mert Itália "kulturális centrumokra tagolódik, amelyek közül egyik-másik (pl. Milánó, Firenze, Nápoly) legalább olyan fontos, mint Róma." Ideiglenesen fel kellene tehát függeszteni a visszahívásokat ï javasolta a szakember annak a levélnek a tervezetében, amelyet Rajk László külügyminiszter nevében fogalmazott Ortutaynak.[404]

Az aktára Beck János, a politikai osztály vezetRje rávezette: "Nem értek egyet a tervezett átirattal. 11/27".[405] ŕ ugyanis nyilván tudta, hogy a miniszter kezdeményezése természetesen az illetékes pártszervek határozatán alapult, amelynek érvelését pedig már a hidegháború dermesztR fuvallata hatja át. A Vallás- és Közoktatás Minisztérium osztálytanácsosa, Szentmihályi János, a külföldi kulturális kapcsolatokkal foglalkozó fRosztály helyettes vezetRje informálta a Magyar Dolgozók Pártja Értelmiségi Osztályán szeptember 7-re összehívott megbeszélés résztvevRit a részletekrRl, majd foglalta írásba javaslatukat:
1) "Rómát fenntartani! Egész személyzetet lecserélni",

---

[399] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) PRdör László (Róma, 1948. július 15.) ï KÜM-nek.
[400] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-92/res-4-1949. Az 1946. évi kereskedelmi egyezmény érvényének meghosszabbítására vonatkozó olasz-magyar jegyzékváltás (Róma, 1948. október 15.).
[401] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Velics László (Róma, 1948. december 13.) ï KÜM-nek. (A követ két rejtjeltáviratot is küldött ezügyben ezen a napon.)
[402] Scambi... 1948. 1388-1392.
[403] Az 1956-ban külföldre távozó, Svájcban megtelepedRt Szára János pályájára ld. Szára 2007. 463.
[404] MOL XIX-J-1-j -Olaszo.-17/c-34/biz/6/1948 ï 239/biz/6-1948. [Szára János elRadó] véleménye és átirat-tervezete a kulturális megbízottak visszarendelése ügyében. (Budapest, 1948. november 24.). ï Szára ösztöndíjasként alapos helyismeretet és nyelvtudást szerzett Itáliában, és hivatalnokként jó kapcsolatokat ápolt a budapesti Olasz Kultúrintézettel. 1949. május 21-én pl. R képviselte Boldizsár Iván államtitkárt az intézet évzáró ünnepségén, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Rapporti culturali. Bellia (Budapest, 1949. [május]) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Az ötvenes években Szára elveszítette miniszteriális állását és ekkor óraadó nyelvtanárként alkalmazták az intézetben, ld. Szára 2007.
[405] MOL XIX-J-1-j -Olaszo.-17/c-34/biz/6/1948 ï 239/biz/6-1948. [Szára János elRadó] véleménye és átirat-tervezete a kulturális megbízottak visszarendelése ügyében. (Budapest, 1948. november 24.).

2) a szervezetlenséget (indokolatlan kifizetések, "fasiszták" bennlakása, stb.) meg kell szüntetni,
3) a firenzei intézetet meg kell szüntetni,
4) a milánói mindkét lektorátus, továbbá a nápolyi lektorátus is megszüntetendő.

Október 6-án az MDP Tudományos Bizottsága tárgyalta a kérdést és "tekintettel arra, hogy a külföldi magyar intézetek és lektorátusok valamint tanszékek élére megfelelő vezetőket találni nem lehet és tekintettel arra, hogy a nyugati lektorátusok esetleg katonák számára tartanak fenn nyelvkurzusokat (londoni egyetem mellett működő lektorátus esete), a nyugati intézeteket és lektorátusokat megszüntetendőnek tartja."[406] Ennek ellenére a józan kritika még hatott valamennyire, mert a vallás- és közoktatásügyi miniszter a korábbi döntést megváltoztatta. Firenzében Pálinkás professzor haladékot kapott a visszatérésre, Milánóban pedig Ruzicska Pált "további intézkedésig" helyén hagyták. "Velics követ úr ï említi egy feltehetően decemberi külügyi feljegyzés ï budapesti tartózkodása alatt Miniszter Úrral megbeszéléseket folytatott az olaszországi magyar lektorátusok ügyében abból a célból, hogy a lektorokat legalább [az] 1947-48[.] akadémiai év végéig hagyják meg állomáshelyükön. Velics követ úr közlése szerint erre Miniszter Úrtól bíztató igéretet kapott."[407] Mivel ez az igéret ellentmondott Ortutay Gyula előbb említett intézkedésének, így tovább folytatódott a párbeszéd a két intézmény között ï egy olyan döntésről, amelynek rendkívül súlyos következményeit még éppen csak kezdték felfogni a magyar-olasz kapcsolatok intézői. A magyar nyelv és kultúra oktatásáról való önkéntes lemondás azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy megszakad az a képzési és kapcsolati lánc, amely az egymás kultúráját legmagasabb szinten ismerő és művelő szakembereket neveli és összetartja. Ám ez az veszély nemigen érdekelte azokat, akik immár az éleződő osztályharc, a hidegháborús feszültség, a pénzügyi megszorítások és a minden "nyugatival" szembeni kóros bizalmatlanság légkörében intézték az ügyeket a pártközpontban és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.

Az elvi tiltakozáshoz Kardos akadémiai igazgató gyakorlati ellenvetést is csatolt, amennyiben 1948. november 25-i levelében jelezte: az intézet az ellátmány-átutalások elmaradása, illetve késése miatt krónikus pénzhiánnyal küzd, így nem tud annak az államtitkári rendeletnek megfelelni, hogy az elbocsátott kollégák hazaköltöztetésében anyagilag segítsen. "Jelen pillanatban ugyanis egy fillér nélkül állunk"[408] ï tájékoztatta feletteseit, méghozzá nem saját hibából. Úgy takarékoskodtak, hogy "egész télen 30 napig fűtöttünk. Ezt akkor lehet igazi jelentőségében lemérni, ha valaki átélte, hogy milyen hideg tud lenni egy kőpalotában a nedves római tél."[409] A felirat kifogásaira válaszoló *Jelentés* elismerte ugyan a késedelmes utalás tényét, de számos kifogással riposztozott, majd elmarasztalással zárult: "Meg kell végül állapítanunk, hogy ésszerű pénzgazdálkodás, a takarékossági elvek szigorú szem előtt tartása, az előlegek folyósításában eszközölt nagyobb óvatosság mellett a római intézetnek nem kellene a vázolt nehéz anyagi helyzetben lennie."[410]

A Velics-korszak kulturális politikai fejleményeire még visszatérünk. Az azonban már az eddigek alapján is megállapítható, hogy Velics László valóban igazi "profi" módon látta el posztját: egyfelől a lehető legszakszerűbben kezelte az egyes diplomáciai részterületek sajátos kérdéseit, másfelől pedig nagyszerűen reprezentált, és bár nem elentmondások nélkül, de elegánsan töltötte be a római magyar világ első emberének szerepkörét. Csorba Győző, az ösztöndíjas pécsi költő finom pszichológiai érzékkel valamiképp Velicsék egész dilemma-világát fölidézte, ahogyan

[406] Szentmihályi János feljegyzései 1948. szeptember 7-ről és október 6-ról, ld. MOL XXVI-J-1-a-5.d.-24.t.ï Köszönöm Donáth Péternek, hogy erre az iratcsoportra felhívta a figyelmemet.
[407] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/c-34/biz/6/1948 ï pótív ad 239/biz/6-1948. Feljegyzés az olaszországi kulturális megbízottak hazarendelése ügyében (Budapest, 1948. december 9, Budapest).
[408] Kiemelés az eredetiben.
[409] MOL XIX-J-1-l-Római Magyar Intézet-1948 (4.d.) Kardos Tibor (Róma, 1948. november 25.) ï [Bassola Zoltán] államtitkárnak.
[410] MOL XIX-J-1-l-Római Magyar Intézet-1948 (4.d.) X. főosztály. Jelentés a 944. számú PÁT [politikai államtitkár] ügyirathoz (Budapest, 1948. december 1.).

visszaemlékezett az egyik szilveszteri "buli" hangulatára: "Fogadás a követségen, helyesebben közös Szilveszter-est a magyar kolónia tagjai részére. A legtöbb meghívott az Akadémiáról való. De van néhány ismeretlen római magyar is. A követék kedvesek, az asszony még magyarul is gagyog néhány szót. Furcsa vegyes társaság, furcsa vegyes hangulat. Arisztokratikus, demokratikus, feszes, fesztelen, formás, formátlan s még elmondhatnék néhány ellentétpárt."[411] 1949 tavaszán azután méginkább azok a nagypolitikai folyamatok erősödtek tovább, amelyekre Szekeres 1948 őszi levelei utaltak, és amelyek méginkább beszűkítették Velics egyre bizonytalanabb lojalitásának játékterét. A Kisgazdapárt tönkretétele, amelyet jól mutatott az 1947. augusztus 31-i, manipulált választásokon elszenvedett veresége, majd a két munkáspárt (erőszakos módszerekkel előkészített) egyesítése lehetővé tette, hogy 1948 második felére véglegesen megváltozzon a magyarországi hatalmi helyzet. Ebben természetesen továbbra is a szovjet csapatok jelenléte volt a meghatározó tényező, annak alapján, hogy az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés értelmében a Szovjetunió az ausztriai megszállási övezet fenntartása érdekében kellő számú hadert állomásoztathatott magyar területen.[412] A diktatúra felgyorsuló kiépítésének folyamatában félreérthetetlen üzenet volt a kiméletlen leszámolás Mindszenty József hercegprímással 1948-1949 fordulóján. Az ezzel kapcsolatos politikai kötélhúzásban bizonyos szerep Velics követnek is jutott, egyben adalékkal szolgálva ahhoz a dilemmához, amit a követség kommunista tanácsosa nemigen tudott megoldani: hogy miért is ragaszkodott a hazai politikai vezetés még 1948-ban is a "vén reakciós" további római szerepléséhez.

Mint utaltunk rá, 1947 tavaszán-kora nyarán már történt kezdeményezés a diplomáciai kapcsolatok helyreállítására a Vatikánnal. Ez a Kisgazdapárt vezető köreiből indult ki, és bár nincs okunk feltételezni, hogy a kommunista politikusok korábbi ellenzése megváltozott volna, ennek egyelőre nyilvánosan nem adtak hangot, így a politikailag jólértesültek úgy vélték, ők is sérelmezik a Szentszék elutasító álláspontját. Benzoni olasz követ pl. egy 1947 decemberi jelentésében többek között ezzel az elégedetlenséggel magyarázta a baloldal újabb heves Mindszenty-ellenes támadásait.[413] Szó volt arról is, hogy Velics László követi kinevezésénél komolyan figyelembe vették remek egyházi összeköttetéseit.[414] Az új misszióvezető valóban kiemelten kezelte a kapcsolatfelvételi feladatkört, melynek megoldására immár Mindszenty prímástól is kapott ösztönzést. A jóbarát Kertész István is úgy emlékezett vissza, hogy "Velics Rómában megpróbált létrehozni egy megállapodást a Vatikánnal."[415] Ám a követnek már kiutazása után pár héttel tapasztalnia kellett, hogy erőfeszítései egyelőre kemény falakba ütköznek. Kevésbé amiatt, mert a Szentszék erősen tartotta azt a szokást, miszerint az olasz államnál akkreditált követet a pápa soha nem fogadja hivatalos audiencián. Megvolt ugyanis a lehetőség, hogy Velics a követtársán, Borgongini Duca nunciuson keresztül tárgyaljon a Szentszékkel. Fontosabb volt a politikai helyzetmegítélés: a Vatikán a békeszerződés megkötése ellenére azon az álláspontón volt, hogy "a magyar kormánynak ï habár önhibáján kívül ï nincsen meg a teljes cselekvési szabadsága". Mi több, bizalmas információk szerint a Kúriában "lengyelországi és magyarországi viszonylatban az a nézet alakult ki, hogy ezen országokban a katolicizmus helyzete rosszabbodott [...], [márpedig] egy szentszéki diplomata kiküldése csak akkor képelhető el, ha az illető országban a katolicizmus helyzete javulást és nem rosszabbodást igér."[416] Ez az alaphelyzet a következő év során sem változott. 1948 januárjában ezért jelenthetett így a Bem-rakpartra: "[t]udjuk, hogy magyar

[411] Az 1947. évi római szilveszeterről van szó, ld. Csorba Győző 2002. 53-54.
[412] Kertész 1997. 297., 303-304., a magyar békeszerződés 22. cikkelyét ld. Halmosy 1985. 85.
[413] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.5. Questioni politico-religiose. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. december 17.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.
[414] Károlyi Mihály is arra figyelmeztette Rajk külügyminisztert, hogy Velics római követen kívül más nemigen tud beszélni a pápával, ld. Károlyi Mihály (Budapest, 1948. december 6.) ï Rajk Lászlónak, közölve Károlyi 2003. 621.
[415] Kertész 1997. 406.
[416] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-487/pol-res-1947. Velics László (Róma, 1947. november 7.) ï Molnár Eriknek.

viszonylatban is a katolikus sajtó és az oktatás kérdései azok, amelyeknek a »jelenlegi való helyzete« akadályozzák meg elsŐsorban a Vatikán megegyezését a magyar köztársasággal."[417]

Velics bizonyára tudta, hogy a Vatikán irányában kifejtett erŐfeszítéseit szakmai partnere, az olasz Külügyminisztérium is követi, mivel a budapesti követség rendszeres és alapos jelentései alapján a római illetékesek mindig pontos képet alkothattak Mindszenty bíboros és a magyar állami szervek kötélhúzásának újabb és újabb fordulatairól.[418] Benzoni követ 1947 decemberében jelentette: beszélgetésük során követtársa neki is ebben a kulcsmozzanatban (a valódi magyar szuverenitás hiányolásában) jelölte meg a vatikáni húzodozás legfŐbb okát. De formális kifogás is akad: nem tárgyalnak komolyan olyan képviselŐvel, aki közben egy másik államfŐhöz van akkreditálva.[419] Velics követnek mégis sikerült elérnie, hogy 1948. február 28-án végre magánkihallgatáson (*udienza privata*) fogadta XII. Pius pápa. Ennek során nemcsak a régi közös, müncheni emlékeket elevenítették fel, hanem érdemi politikai témák is szóba kerültek. A pápa legfontosabb kérdése az volt, hogy "vajjon [sic!] felhatalmazva érzem-e magam annak kijelentésére, hogy a magyar kormány, illetve a magyar felelŐs tényezŐk ma is óhajtják a Szentszékkel való kapcsolatok felvételét. Erre igenlŐleg válaszoltam, hozzáfŰzve, hogy ez az egész magyar nép kívánsága is." "Nem ámítom magamat ï kommentálta ugyanakkor a fentieket errŐl szóló jelentése végén a tapasztalt diplomata ï , ha az idŐpont megválasztásából azt is következtetem, hogy a Szentszék tudni akarta, vajjon a keleti paktumsorozatok[420] megkötése után még súlyt helyezünk-e a kapcsolatok ujjrafelvételére [*sic!*], illetve kimélyítésére." Velics a kihallgatás során nem hallgatta el amiatti aggodalmát, hogy "Mindszenthy [*sic!*] kardinális sokszor túl éles és intranzigens, és ennélfogva nagyobb ellenállást vált ki, mint egy másik egyén, aki akár ugyanazt simább hangnemben és mosolygós arccal mondaná el." A bíboros ugyan kifejtette neki, amikor Rómába indulása elŐtt felkereste, hogy amiatt kényszerül "ezt az utat mereven és keményen kihasználni", mert a kormány nem engedélyezi egy katolikus napilap megjelentetését ï ám a követ joggal tette hozzá: "de éppen ez a magatartása az, ami ma mindjobban kérdésessé teszi a katholikus napilap engedélyezését is."[421]

Velics dolgát nehezítette, hogy továbbra is elŐfordult olyan dilettáns diplomáciai kezdeményezés, amely amatŐrizmusával csak rontotta a kapcsolatépítés esélyeit. ErrŐl adott hírt PŐdör László tanácsosnak egy más ügyben föntebb már idézett levele, amelyben ï még a Velics pápai audienciája elŐtti napokban ï arról írt ismeretlen külügyminisztériumi barátjának és elvtársának, hogy a mezŐgazdasági világszervezet (FAO) konferenciáján részt vevŐ magyar megbízott, Siebelka Perleberg Artúr[422] állítólag "a magyar államelnök nevében jött tárgyalásokat folytatni a

---

[417] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-428/pol/48-1948. Velics László (Róma, 1948. január 28.) ï Molnár Eriknek. ï Ortutay miniszter 1948 januárjában arról írt Czapik Gyula egri érseknek, hogy az állam a békére törekszik ï és lám, csak Magyaországra nem küld nunciust a Szentszék ï vagyis már nem a magyar félen múlik a diplomáciai kapcsolatok fölvétele, ld. Keresztes 2008. 106. ï A Vatikán korabeli helyzetmegítélését jellemzi Gergely 2001. 82-83.

[418] Az elsŐ részletes jelentést e tárgyban "*Cardinale Mindszenthy* [*sic!*] *e Chiesa cattolica in Ungheria*" címmel még Augusto Assettati ügyvivŐ küldte, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Questioni politico-religiose. Augusto Assettati (Budapest, 1946. december 30.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A további ilyen tárgyú jelentésekbŐl természetesen merítettünk, de szisztematikus feldolgozásukat nem tekintettük feladatunknak.

[419] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni politico-religiose. Giorgio Benzoni (Budapest, 1947. december 5.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Boldizsár Iván külügy államtitkár pár héttel késŐbb, a *Világ* hasábjain úgy nyilatkozott, hogy az adott pilanatban nem folynak tárgyalások a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételérŐl, a vatikáni sajtó nagyon kevés megértést mutat a magyar demokrácia gondjai iránt és sajnos olyan módon tárgyalják a magyar egyház helyzetét, ami nem felel meg a tényeknek, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni politico-religiose. A budapesti követség jelentése Boldizsár államtitkár nyilatkozatáról (Budapest, 1948. január 7.).

[420] 1947 Ősze és 1948 nyara között került sor a barátsági és együttmŰködési egyezmények megkötésére a Szovjetunióval és a többi "népi demokratikus" országokkal, ld. Balogh 1988. 269-306.

[421] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-76/pol/48-1948. Velics László (Róma, 1948. március 6.) ï Molnár Eriknek.

[422] A FöldmŰvelésügyi Minisztérium perében 1948-ban elítélt Siebelka Perleberg Artúr tanácsos, író és újságíró (írói nevén: TempefŐ) pályájára ld. ÚMIL 2000. 1939., Sibelka Perleberg 1987., római tartózkodására pedig Baczoni 2000. 295-296. ï A név a forrásokban mindkét formában (Sibelka, Siebelka) elŐfordul.

Vatikánnal." Ám "[h]a valaki erre a feladatra alkalmatlan, az Sibelka. Egyébként is Tóth László prof. múlt nyári missziója megmutatta, hogy a Vatikán nem áll szóba ennyire fontos ügyben autszájder [*sic!*] megbízottakkal. Erre a célra Velicsnél alkalmasabb személy nincs, mert Ő becsült ember, aki, ha megbízást kap odahaza, akkor annak szellemében is jár el. Egyébként a napokban megy a pápához kihallgatásra. Ez az Ő számára is meglepetés, mert a megérkezését követő kísérletei sikertelenek voltak. [...] Most úgy látszik van némi szándék a Vatikánban tárgyalásra."[423] Az említett Siebelka Perleberg missziójáról Velics is megemlékezett egyik jelentésében: "[1948.] február 28-án távozott innét Budapestre Sibelka-Perleberg földmŰvelésügyi minisztériumi tanácsos, akit maga a Köztársasági Elnök úr bízott meg azzal, hogy római tartózkodása alatt próbáljon információt szerezni a vatikáni állásfoglalásról. Sibelkának is elmondottam fogadtatásom tényét, hogy arról az Elnök úrnál való jelentkezésekor tudomással bírjon."[424]

A Vatikán részéről természetesen nagyon is logikus lépés volt, hogy a magyar állami tényezők minden kívánságát, próbálkozását[425] annak fényében ítélték meg, hogy miképpen alakul a katolikus hitélet és közélet helyzete az országban. Ennek alapján döntöttek akkor is, amikor Velics követnek hivatalosan tiltakoznia kellett amiatt, hogy Rogács Ferenc apostoli protonotárius nagyprépostot, szombathelyi püspöki helynököt a pápa úgy nevezte ki a pécsi püspök utódlási jogú segédpüspökévé, hogy erről a magyar állami tényezőkkel ï mellőzve az 1927-ben kialakitott eljárást ("*intesa semplice*") ï nem egyeztetett előre. A követ a határozott visszautasítás okaként arra hívta fel a hazai illetékesek figyelmet, miszerint "[a]mit 1927-ben a Szentszék egy vele jó viszonyban álló kormánynak koncedált, és amit egy az Egyház iránt közömbös vagy pláne ellenséges indulatú kormánynak akkor nem koncedált volna, azt nyilván [...] soha nem adná meg egy vele normális viszonyban nem álló kormánynak. Magyarországról rossz hírek jönnek. [...] A Szentszék szemszögéből egyes tények az Egyház üldöztetésének képét nyújtják. Ilyen a közelmúltban az iskolák államosítása, a hercegprímás útlevelének megtagadása (kölni útra), az Akcio [*sic!*] Catholica elleni rendszabályok, a katholikus hetilapok nehézségei, stb. Ily körülmények között felvetődik a kérdés, hogy az 1927. évi megállapodás fennállása és gyakorlati alkalmazása kérdésének felvetésére az jelenlegi időpont alkalmas-e?"[426]

Nem ï az időpont nem volt alkalmas. A kudarcok hát gyültek, amiként az események sŰrŰjében mozgó és dolgozó Velics fenntartásai is mindinkább gyarapodhattak. De ha a posztja miatt aggódott is, és így az együttmŰködésre még hajlandó volt, azért nem vált cinikussá és nem mondott le az önálló véleményalkotás jogáról. Azon igyekezett, hogy ï nyilván fogyó reménnyel, de mégis ï még befolyásolni tudja jelentéseivel a magyar vezetést. Az események 1948 őszén felgyorsultak. Szeptember 29-én maga XII. Pius pápa, október 2-án pedig Domenico Tardini bíboros, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára fogadta Czapik Gyula egri érseket,[427] aki ï többek között a Rákosi Mátyással folytatott konzultációk alapján[428] ï arról igyekezett tájékozódni, hogy Mindszenty bíboros jövőjét illetően hajlandó-e az egyházfő olyan megoldást keresni, amelyet

[423] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1945-64-1948. Pődör László levele (Róma, 1948. [március?]) ï ismeretlenhez

[424] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-1948. Velics László (Róma, 1948. március 31.) ï Molnár Eriknek. ï A római-vatikániviszonyokat jól ismerő Pődör tanácsosnak igaza volt, a Siebelka-akció is teljesen alkalmatlan próbálkozásnak bizonyult.

[425] A hivatali tervezés és a politikai improvizácó sokszor keresztezték egymást: Bellia ügyvivő 1948 decemberében jelentette hogy az éppen elfogadott külügyi költségvetésben szerepelnek a Szentszéki Követség újraindításának költségei ï miközben már csak három hét volt hátra Mindszenty bíboros letartóztatásáig, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni religiose. Bellia (Budapest, 1948. december 29.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[426] MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-703-1948. Velics László (Róma, 1948. szeptember 30.) ï Rajk Lászlónak.. ï Az említett, 1927-ben kötött megegyezés betartása római reklamálásának kérésére ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-2538/pol-1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. július 12.) ï Rajk Lászlónak. ï A helyzetre ld. még Gergely 2001. 84., a püspökök személyének kiválasztásával kapcsolatos, előzetes egyeztetésre vonatkozó, 1927-ben kötött megegyezésre pedig Csizmadia 1966. 301-312. ï A Rogács-ügyet röviden összefogalalja Salacz 2002.

[427] Czapik Gyula pályájára ld. MKL II. 1996. 306-307., Szabó 2005. 464., ÚMÉL I. 2001. 1025.

[428] Ezekre részletesen ld. Balogh 2008.

elRzRleg a magyar kommunista pártvezetéssel bizalmasan egyeztet.[429] Bár szavakban és gesztusokban a római tárgyalópartnerek a hercegprímással való teljes egységre buzdítottak, az alternatív utat keresR magyar fRpapokat[430] sem utasították el teljesen, mert a pápa nem zárkózott elé Czapik érseknek attól a ï közvetve a Mindszenty-féle irányvonal kritikájaként is felfogható ï javaslatától, hogy a helyzetet megvizsgáló és higgadt tanácsokat adó apostoli vizitátort küldjön Magyarországra. Velics ennek kapcsán nyomatékkal figyelmeztette minisztériumi kollégáit, hogy a nyilvános támadás tönkreteszi a titkos diplomácia eredményeit, így szükséges, hogy "sajtónk a Vatikánnal szemben legalábbis olyan magatartást tanúsítson, és az Egyház-állam viszony fejtegetésekor legalábbis oly hangnemet használjon, mint amilyet mi magunk kívánunk meg a külföldtRl."[431] Ezt a figyelmeztetést azonban ï a jelek szerint ï a Bem rakpartról már senki nem küldte tovább a *Szabad Nép* szerkesztRségébe... ErrRl tanúskodik a budapesti olasz követség október 22-i jelentése, amelynek szerzRje éppen a pártlap éles hangvétele kapcsán szögezte le, hogy a Czapik képviselte iránynak sem társadalmi háttere, sem megállapodásra kész partnere nincs az adott pillanat politikai játékterében. Eszerint "nyilvánvalóan naív elgondolás" ("*idea evidentemente ingenua*") azt hinni, hogy a Vatikán visszahívná Mindszentyt, ha egyszer maga a *Szabad Nép* írja azt, hogy "akik azzal ámítja magát, hogy a Vatikán lefékezné Mindszenty kalandor politikáját, amely többet árt a katolicizmusnak, mint a demokráciának, magára Belzebubra akarná rábízni az ördögŤzést..." A vatikáni elképzelés szerint a bíboros prímásnak kell arról döntenie, kíván-e ï a püspöki kar nevében ï kompromisszumot kötni a kormánnyal, különösen az iskolák államosítása

[429] Gyarmati 2000. 73., 78., Balogh Margit 2002. 190., Balogh 2008. 92-94., Orbán József Gyula 2001. 62-64. ï Mivel Czapik római tárgyalásain olyan megoldások is felmerültek, amelyekkel Mindszenty prímás semmiképp sem értett volna egyet (pl. azzal, hogy Rt "kivonják" az elsR vonalból és Rómába rendelik), így az egri érsek és kisérRje kerülték az érintkezést Péterffy Gedeonnal, a püspöki kar római ágensével, mert Rt Mindszenty emberének tekintették. Ugyanezért kezdetben Velics követ is zavarban volt, hogyan viszonyuljon Czapikékhoz, ld. Salacz 1988. 14-15., Gergely 2001. 85-86. ï A Péterffyvel kapcsolatos fenntartásait Czapik az 1948. november 3-i püspökkari konferencián is megemlítette, ld. Püspökkari 1945-1948. 409., majd az 1949. január 5-i megbeszélésen is, ld. A magyar katolikus ... 2008. 52. ï Czapik ugyanakkor saját egyházmegyés papjával, Mester Istvánnal (akit, mint említettük, Mindszenty nevezett ki római magyar lelkésznek) szemben is tartotta a távolságot. Egy állambiztonsági ügynöki jelentés szerint "Czapik 1948-as római tartózkodása alatt [Mester] nagyon próbált rendelkezésére állni, de mivel megtudták, hogy éjjelente telefonjelentéseket ad le Esztergomba Zakarnak [Mindszenty prímás titkárának], Czapik teljesen távol tartotta magától. Ezért aztán ellenségévé lett", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Pátkai" jelentése (1959. március 24.) 178.ï Ugyanennek az ügynöknek egy másik jelentése megemlíti, hogy Magyary Gyula prelátus segített sokat az egri érseknek a vatikáni tárgyalások szervezésében, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Pátkai" jelentése (1959. március 27.) 179. Talán ezt akarta meghálálni Czapik érsek, amikor az 1949. január 17-i püspökkari tanácskozáson ismét fölvetette, hogy Péterffy helyett Magyary legyen a püspöki kar római ágense, ld. A magyar katolikus... 2008. 72-73. ï "Pátkai" ügynök egy késRbbi jelentése szerint annak idején Czapikék ï nyilván az említett többszörös bizalmatlanság miatt ï nem a PMI-ben szálltak meg, hanem a piaristák központi rendházában, Tomek Vince rendfRnök vendégeiként, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Pátkai" jelentése (1959. június 23.) 194. ï Ezek a bizalmas információk persze csak olyan valakitRl származhattak, aki közvetlen részese volt az akciónak. Az ügynök azonosítását ennek megfelelRen egyértelmŤen lehetRvé teszi az a megjegyzése, miszerint "mint már említve lett, 1948 RszénCzapik érsek kiséretében jóformán mindent hármasban beszéltünk át", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Pátkai" jelentése (1959. június 23.) 196. ï Mivel az érsek és az említett Tomek Vince piarista generális mellett Esty Miklós pápai világi kamarás vett részt ezeken a találkozókon, így R volt az államrendRrség "Pátkai" nevŤ ügynöke. ï Esty Miklós pályájára ld. Szabó 2005. 467. ï A II. vatikáni zsinaton játszott ügynöki tevékenysége alapján azonosítja "Pátkait" Esty Miklóssal könyvében Kiszely Gábor, ld. Kiszely 2001. 122-123. ï Tevékenységére ld. még Mészáros 2003. 107-125.

[430] Napjainkban is erRsen vitatott egyháztörténeti kérdés, hogy a sztálinizálás körülményei között miképp lehet értékelni Mindszenty intrenzigenciáját, illetve fRpapi kritikusainak a kommunista államhatalommal szembeni hajlékonyabb magatartását; a pro és kontra érvéket összefoglalja Balogh Margit 2002. 187-190., illetve Lénárd 1995. 48., 130-131.

[431] Balogh Margit 2002. 191. ï Velics jelentését Czapik tárgyalásairól ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14.702-1948. Velics László (Róma, 1948. október 1.) ï Rajk Lászlónak. ï Minderre ld. még Salacz 1988. 18. ï A kiélezett helyzetre jellemezR módon, az olasz sajtóban kiszivárgott Czapik látogatásának híre, abban az összefüggésben, hogy bécsi sajtóértesülések szerint Mindszenty bíboros hamarosan lemond prímási tisztérRl és átköltözik a Vatikánba, utóda pedig az "épp Rómában tartózkodó" Czapik püspök [helyesen: érsek] lesz, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-12/fRn-1948. "*Il Primate d'Ungheria si trasferirà in Vaticano.*" X. 11-én 12 ó."[Sajtókivágat.]

ügyében. Ha azonban a dolgok úgy maradnak, ahogy most állnak ï zárul a jelentés ï , akkor bizony a bíboros egy jottányit ("*una iota*") sem fog változtatni álláspontján.[432]

Mindszenty majdhogynem a személye elleni nyílt árulásnak minŐsítette az apostoli vizitátor kiküldésének ötletét,[433] így azt a november 3-i püspökkari értekezleten elvetették.[434] A pártvezetés diplomáciai vonalon is jelzést kapott a vatikáni akció fiaskójáról,[435] így végül parancsot adtak a rendŐrségi-bírósági eljárás elŐkészítésének felgyorsítására, melynek során Őrizetbe vették Zakar András, a bíboros titkárát, a per késŐbbi koronatanúját. De még nem vetették el teljesen az ötletet, hogy a fŐpap Rómába rendelése révén lehessen elkerülni annak lehetŐségét, hogy a vele való leszámolást látványos passióvá stilizálja. December 2-án a képviselŐház alelnöki szobájában megbeszélésre került sor egyfelŐl Czapik érsek és a (Mindszenty-kritikájáról közismert) jezsuita filozófiaprofesszor, Jánosi József, akinek 1946-os vatikáni küldetését már említettük, másfelŐl a legfelsŐbb kommunista pártvezetést képviselŐ Révai József és Kádár János[436] között, Barankovics Istvánnak, a Demokrata Néppárt vezetŐjének közremŰködésével. Abban állapodtak meg, hogy Mócsy Imre jezsuita tanár[437] Rómában javaslatot tesz egy *gentlemen's agreement* ("»úriemberi« megállapodás") megkötésére, mégpedig a következŐ tartalommal: a rádió és a sajtó felfüggeszti a bíboros elleni agitációt ("fegyverszünet"), ugyanakkor a Vatikán félhivatalos lapja, az *Osservatore Romano* pozitív cikket jelentet meg a magyar "népi demokráciáról", az apostoli vizitátor belépŐ-vízumot kap Magyarországra és a megállapodás ettŐl kezdve érvényes két hónap idŐtartamra, a püspöki kar is pozitívan nyilatkozik a "népi demokráciáról", a Mindszenty elleni vádak nyomozati anyagába még a vádemelés elŐtt betekintést kap a Szentszék képviselŐje (de ha nem intézkednek, a magyar állam szabad kezet kap a cselekvésre), az egyház helyzetén (*status quo*) a megállapodás idŐszaka alatt a kormány egyoldalúan nem változtat. Mócsy mindezek fŐ biztosítékaként javaslatba hozza azt is, hogy a bíborost hivassák Rómába. Még ugyanezen a napon a megbeszélések lényegét a Pestre hazarendelt Velics ismertette kollégájával, Benzonival is, miután Rajkkal, Rákosival és

---

[432] A jelentésrŐl az olasz Külügyminisztérium összefoglalót küldött a Szentszéki Követségnek, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni politico-religiose. Feljegyzés a budapesti olasz követség október 28-i jelentéséről (Róma, 1948. november 12.).

[433] Pedig a Szentszék illetékesei arra gondoltak, hogy Angelo Rotta, a korábbi budapesti nuncius jöhetne újra Magyarországra, aki a háború idején üldözöttek ezreinek életét mentette meg, de ï mint már utaltunk rá ï 1945 áprilisában kiutasították az országból, ld. Gergely 1996. 98., Beke 1994. 174.

[434] Salacz 1988. 18.

[435] Amiként Rajk külügyminiszter konstatálta: "sajnos úgy néz ki a dolog, hogy minden erŐfeszítésünk ellenére sem akar a Vatikán segíteni nekünk a kérdés végleges rendezésében", ld. Rajk László (Budapest, 1948. november 30.) ï Károlyi Mihálynak, közölve Károlyi 2003. 615. ï Valóban, az olasz Szentszéki Követségnek a Czapik-féle kezdeményezésrŐl született, november 28-i jelentése alapján az olasz Külügyminisztériumi egyik munkatársa így jellemezte a helyzetet: az üldöztetések idején az egyházban mindig két úton ï hajthatatlansággal vagy alkalmazkodással ï keresik a megoldást, és nem kétséges, hogy napjainkban Magyarországon is jelen van ez a két tendencia. "Az egri érsek, miközben részeletesen beszámolt a szomorú események történetérŐl, nem tehette meg, de nem is akarta megtenni, hogy ne vázolja fel a helyzetképet tényszerŰ pontossággal, különösen hangsúlyozva ezt a legfontosabb részletet [ti. a katolikus tanárok kiŰzését az iskolákból]. Bárkinek azonban, aki a szükséges realitásérzékkel tekinti át a helyzetet, meg kell értenie, hogy a Vatikán, mindent megfontolva, semmiképp sem gondolhatott arra, hogy a Prímás által a legelsŐ naptól kezdve kijelölt irányt módosítsa. A bátor fŐpap vontatottságoktól és hosszú, haszontalan kompromisszumoktól mentes politikája megerŐsítést nyert, tudván tudva azokat a veszélyeket és áldozatokat is, amelyek vele járnak. A Vatikánban úgy gondolják, hogy a kormánynak az az erŐfeszítése, hogy a fentemlített vélemények eltéréseit kihasználja, kudarcra van ítélve, még ha a jól ismert kényszermódszerekkel átmeneti sikereket el is tudna érni. Az a tekintély, amelyet Mindszenty bíboros nemcsak a katolikus tömegek, de azok körében is élvez, akik kritizálják egyes állításainak keménységét, elég erŐsnek látszik ahhoz, hogy magával ragadja a kétkedŐket és lényegében érintetlenül Őrizze meg az egységet", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni politico-religiose. Feljegyzés az olasz Szenszéki Követség november 28-i átiratáról (Róma, 1948. december 6..).

[436] Kádár ekkori megítélésére jellemzŐ, hogy amikor pár hónappal korábban fölváltotta Rajk Lászlót a belügyminisztérium élén, Benzoni követ így jellemezte: "Rákosi úr kipróbált híve" ("*provato seguace del Signor Rákosi*"), ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Politica interna. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. augusztus 12.) ï az olasz Külügyminisztériumnak

[437] Mócsy pályájára ld. Mócsy 2007., Bikfalvi 2007. 155., Szabó 2001. 393-394., Szabó 2005. 479.

Révai Józseffel is átbeszélte a teendőket. Rákosi hívta fel arra a figyelmét, hogy ha Angelo Rottát küldi vissza vizitátornak a pápa, akkor az annyiban gondot okozhat, hogy ő volt az, aki prímásnak javasolta Mindszentyt. A bonyolult helyzet megoldásaként Benzoni fölvetette: hatni kellene a bíborosra a "spontán" lemondás irányában, mert valószínűtlenek látszik, hogy vágyakozna a mártíromságra.[438] December 8-án Rákosi külön megbeszélést tartott Révaival és Kádárral, ahol Velicsnek szánták azt a feladatot, hogy a Mindszenty-ellenes vádanyagot a Vatikán elé terjessze. "Rákosi elvtárs beszél vele ï utalt a követre a találkozó eredményeit rögzítő feljegyzés ï , majd Kádár elvtárs informálja és pro memoria-t készíttet vele a vádanyagról, amelyet Velics állít össze és Kádár elvtárs ellenőrzi. Rákosi elvtárs szóban ismerteti Veliccsel a Czapikkal való megállapodás alapján létrejött »úriemberi megegyezés«-ről szóló javaslatot, Velics elutazását úgy kell időzíteni, hogy január első napjaiban bekövetkezhessék a tervbe vett akció."[439]

Az előzmények ismeretében pontosan elképzelhetjük, hogyan fogadhatta Velics László a fenti utasításokat ï bár másfelől figyelemreméltó, hogy Rákosiéknak szemmel láthatóan nem voltak komolyabb kétségeik arra vonatkozóan, hogy azokat végre fogja hajtjani.[440] A dilemmát végül az a belátás döntötte el, hogy az apostoli vizitátor látogatása esetleg visszafelé sülne el, ha Rotta nuncius nem csupán Mindszenty, hanem a magyar kormány eljárását is bírálná.[441] Nem vártak hát tovább, és december 14-én Dobi István miniszterelnök a parlamentben bejelentette a bíborossal való leszámolást. Rajk László külügyminiszter levelével még aznap külügyi futár indult Velicshez, hogy közölje a vatikáni "illetékes tényezőkkel", miszerint "a magyar Belügyminisztérium olyan adatok birtokába jutott, amelyek nem teszik lehetővé, hogy Mindszenty Józseffel szemben az eddigi elnéző és kiváró politikát folytathassuk." "Perrendszerű bizonyítékok egész sora igazolja" ugyanis ï jelentette ki a külügyi tárca vezetője ï , hogy idegen hatalmak javára kémkedett és összeesküvést szőtt a magyar köztársaság államrendje ellen, melynek során még valutabűntényeket is elkövetett.[442] December 16-án azonban a püspöki kar egy része elfogadott egy "békenyilatkozatot", amelyben kifejezte készségét az állammal való vitás kérdések tárgyalásos rendezésére. Velics ï bár éppenséggel vatikáni forrásokból tudta, hogy maga Mindszenty nem értett egyet a nyilatkozattal[443] ï azonnal megpróbált belekapaszkodni abba a lehetőségbe, hogy úgy értelmezze a helyzetet, mintha

---

[438] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni politico-religiose. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. december 2.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.11. Arresto e processo Cardinale Mindszenty. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. december 10.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[439] Gyarmati 2000. 80-81., vö. Balogh Margit 2002. 199-200., Orbán József Gyula 2001. 66-67.

[440] De tudták persze azt is, hogy Velics lojalitásának megvannak a határai. Személyéről Rajk külügyminiszter levelezett Károlyi Mihály akkori párizsi követtel is, megemlítve, hogy ha kitüntetést adnának neki, "ez hozzájárul[na], hogy benne a kételyek csökkenjenek és talán-talán használható munkatárs is lehet", ld. Rajk László (Budapest, 1948. szeptember 30.) ï Károlyi Mihálynak, közölve Károlyi 2003. 576. ï Két hónappal később viszont már rosszabb Rajk véleménye: "Velicsről benyomásom lényegében az, amit te korábban álláspontodként velem közöltél, talán egy árnyalattal rosszabb. Túlságosan »objektív«, aki kijelenti, hogy lojális vagyok, s ha majd az elveim nem fognak megegyezni a kormány gyakorlatával, azt is meg fogom mondani. Szívesebben venném a konstruktív kritikát, de a kormány munkájában való aktív részvételt a kívülálló harmadik filozófikus szemlélődése helyett", ld. Rajk László (Budapest, 1948. november 30.) ï Károlyi Mihálynak, közölve Károlyi 2003. 615. ï Ekkoriban már valóban keresték Velics utódját, mert Tolnai Gábor azt írja emlékirataiban, hogy a november 7-i operaházi díszelőadáson kapta Andics Erzsébettől az üzenetet, hogy keresse fel férjét, Berei Andort a külügyminisztériumban. A nagyhatalmú államtitkár azt közölte, hogy Svájcba vagy Rómába kaphat majd követi kinevezést, ld. Tolnai 1987. 23.

[441] Emiatt azt szabták a vízum megadásának feltételéül, hogy a Szentszék határolja el magát egy, az *Osservatore Romano* hasábjain publikált, harcosan Mindszenty-barát cikktől ï de ez persze nem következett be, ld. Gyarmati 2000. 78. ï Az ajánlat visszavonásáról a kormány december 17-én értesítette Velics követet, aki az ünnepek miatt azt csak 28-án tudta eljuttatni a Vatikánba, ld. A magyar katolikus... 2008. 70. ï Egy 1959-ből származó állambiztonsági ügynöki jelentés megőrizte Tomek Vince piarista generális erre vonatkozó megjegyzését: "a Vatikán ma sem heverte ki azt a »becsapást«, hogy Czapikék akkor idehaza megigérték, hogy a vizitátor működését Magyarországon lehetővé teszik, azonban mikor ennek a lebonyolítására került a sor, zavaró körülmények léptek fel és végül a vizitáció foganatosítása elmaradt", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Pátkai" jelentése (1959. június 23.) 195.

[442] Balogh Margit 2002. 200-202.

[443] Gyarmati 2000. 83.

ezáltal mentesülne a Rajk-levél átadásának kötelezettségétől. Kérdésére azonban a miniszter megismételte korábbi utasítását, így nem volt többé kibúvó. December 26-án délután a politikai rendőrség őrizetbe vette a magyar katolikus egyház fejét – ám a római tervek szempontjából a számítás nem vált be: a Szentszék nem lépett közbe. Hiába kellett Velicsnek azt is közölnie a kúriával, hogy úgymond további négy püspök is "kompromittálva van" az ügyben, a Vatikán nem volt hajlandó "kiemelni" a bíborost az egyházpolitikai összecsapás frontvonalából. A követ szilveszter éjjelén küldte haza a rejtjelezett választ: a vatikáni Kúria összeegyeztethetetlennek tartja a főpappal szembeni bánásmódot a megegyezés szándékával, így nem választja el Mindszenty ügyét az egyház működési szabadságának kérdésétől.[444] Ennek megfelelően Mócsy Imre eredeti küldetésének sem volt már realitása. Már a bíboros letartóztatása után tért vissza Rómából, és a január 17-én tartott püspöki értekezleten a pápa kitartásra, a Mindszenty melletti kiállásra, az állammal való megegyezés elutasítására buzdító levelét ismertette – emiatt azután még aznap letartóztatták, majd a kistarcsai internálótáborba került.[445] Velics számára mindemellett tetézte a bajt, hogy Rajk külügyminiszter 1949. január 4-i levelében őt okolta a kudarcért – ténylegteljesen alaptalanul, hiszen ő nem is volt szentszéki követ! A Vatikánnal folytatott tárgyalásokat magánkapcsolatai révén bonyolította, így a legkevésbé sem tehetett arról, hogy ennek során nem élhetett a diplomáciai protokoll bevett eszközeivel.[446]

Meglehet, Mindszenty hercegprímás anakronisztikus politikai formációban képzelte el a jövőt, és az egyház jogos érdekeinek védelméhez sok olyasminek a fenntartását is társította, ami az úri Magyarország szimbólumaként már nem számíthatott a néptömegek szimpátiájára a koalíciós kormányzás idején kétségkívül demokratizálódó országban. De nem kétséges, hogy az intranzigens szembefordulást, a mindenfajta kompromisszum elutasítását követelő magatartást végsősoron maga a diktatúra igazolta, amikor megszegte korábbi adott szavát és börtönbe juttatta azokat is, akik a túlélés útját a vele való megegyezésben keresték. Noha a bíboros elleni agresszió minden mérce

---

[444] Balogh Margit 2002. 202-206., 208-209. – A Vatikán korabeli keleti politikáját (amelybe ez a döntés szervesen illeszkedett) átfogóan elemzi Meneguzzi Rostagni 1990. 169-193. Vö. Adriányi 2004.

[445] Mócsy neve fölbukkant a Grősz-perben is, ld. Szabó 2001. 49-50., 95., 190., 244. – A jezsuita professzor küldetésére ld. még Mócsy 2007. 50-56., 62., 75., 381-392., Ispánki 1995. 44-45., 356., 376-377., 420., Balogh 2008. 94., Orbán József Gyula 2001. 66-67. – A jezsuiták állambiztonsági üldözésére ld. Bánkuti 2009.

[446] Gyarmati 2000. 84. 88-89. – Gyarmati György azt is írja, hogy a Vatikánra másfelől is nyomást akartak gyakorolni: "[a] külügyminiszter hasonló közbenjárásra sarkallta a párizsi magyar követet, Károlyi Mihályt is, akinek a Franciaországba akkreditált pápai nunciuson keresztül kellett volna Rómát rávennie az említett lépésre", vagyis Mindszenty "kiiktatására" a politikai küzdelemből, ld. Gyarmati 2000. 83. – Az információt Hajdú Tibornak köszöni, utalva annak a tanulmány írásakor még készülő munkájára, Károlyi Mihály levelezésének az 1945-49 közötti korszakot felölelő kötetére. Félreértésről lehet szó azonban, mert a Hajdú Tibor által közölt dokumentációban nincs szó arról, hogy Károlyi ilyen felkérést, netán utasítást kapott volna Budapestről. Ellenben ő maga volt az, aki ambicionálta, hogy az egyházpolitikai konfliktus megoldásában segítsen! Így pl. utódja, Szántó Zoltán egyik jelentésében utalt arra, hogy 1949. november 13-i bemutatkozó látogatásakor a pápai nuncius megemlítette: "Ez a szegény gróf Károlyi annak idején [tehát missziója kezdetén, 1947-ben, vagyis jóval a tárgyalt események előtt] eljött hozzám, elmondta, hogy ő is katolikus, és nagyon szeretne hozzájárulni a Szentszék és Magyarország viszonyának rendezéséhez. Na és látja, mi jött ki belőle", ld. Károlyi 2008. 121. – A párizsi nuncius egyébként jelentős személyiség volt: Giuseppe Roncalli érsek, a későbbi XXIII. János pápa. – Szántó fenti jelentésének egy példánya megvan a Külügyminisztérium vatikáni anyagában is, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. 951. "Bemutatkozó látogatás a pápai nunciusnál." Szántó Zoltán feljegyzése (Párizs, 1949. november 20.). – A per kiváltotta rendkívül heves nyugati tiltakozások láttán pedig Károlyi kifejezetten felajánlotta Rajk külügyminiszternek, hogy személyesen (de nem a nuncius révén) közvetít a bíboros ügyében, ld. Károlyi Mihály (Párizs, 1949. február 25.) – Rajk Lászlónak, közölve Károlyi 2003. 687-688., ld. még Hajdú 1999. 224. Ajánlatát azonban nem fogadták el. – Károlyit igen mélyen megrázta a Mindszenty-ügy, és felesége már ekkor erősen kérte, hogy mondjon le, ld. Károlyi Mihályné (Párizs, 1949. február 15.) – Károlyi Mihálynak, közölve Károlyi 2003. 679-681. Bár Károlyi egyetértett a bíboros politikai irányvonalának elítélésével, már 1948 júniusában arról igyekezett meggyőzni Rákosi Mátyást, hogy a "szenzációs lecsukatás" éppenhogy az ellenfélnek jönne kapóra, mert így a közvéleményt könnyebben serkenthetné fel a "szent háborúra", ld. Károlyi Mihály (Párizs, 1948. május 31.) – Rákosi Mátyásnak, közölve Károlyi 2003. 533-534. – Ekkori, a lemondással kapcsolatos tépelődéseit különösen alaposan foglalja össze a témáról emlékiratai fogalmazásakor, 1953-ban készült feljegyzése, ld. Károlyi 2003. 658, melyhez vő. Károlyi 1977. 438-439.

szerint mélyen elítélendő, a történészek jelentős része úgy véli, a konfliktus kirobbanásában neki magának is szerepe volt. Antikommunista és szovjetellenes politikai elkötelezettsége, mártíromságra hajlamosító lelki alkata, legitimista szimpátiái és a saját, esetleges közjogi szerepével kapcsolatos illúziói[447] azzal a téves nagypolitikai helyzetmegítéléssel társultak, hogy az Egyesült Államok készen áll (akár fegyveresen is) a szovjetekkel való kelet-európai konfrontációra.[448] Gyors és durva kikapcsolása a politikai életből azonban bebizonyította e várakozások alaptalanságát. Velics követ bizonyára szimpátiával hallgatta Mario Scelba olasz belügyminiszternek[449] a Mindszenty-per igazságtalanságáról az olasz parlament képviselőházában elmondott éles szavait (kiváltva ezzel a balodali képviselők bírálatát),[450] de hivatali feladata az 1949. február 9-én kelt magyar tiltakozás eljuttatása volt a Palazzo Chigibe. Helyzetének kétértelműségével szembesítette az a tény is, hogy két napra rá, február 11-én a bebörtönzött egyházfővel szolidáris római magyar papok mintegy 150 fős tüntetést szerveztek a követség épülete elé.[451] Hamarosan közismertté vált XII. Pius pápa tiltakozása is az egyházat Mindszenty személyében ért támadással szemben, melynek nagy tömeg előtt adott hangot a Szent Péter téren február 26-án.[452] Aligha kétséges tehát, hogy Velics politikai tűrőképességének a határán mozoghatott már ebben az időben, ám a szakításra mégsem az ő jószántából került sor. "»Néhány napos jelentéstételre« való utalással hazarendelték ï idézte fel a történetet utódja, Tolnai Gábor. ï

---

[447] A bíborosnak a prímási cím közjogi vonatkozásaival kapcsolatos álláspontjára ld. Somorjai 2008. 55-77., Balogh 2008. 104-110., Nagy 1990. 190-240.

[448] Ebben feltehetően befolyásolta Péterffy Gedeon 1948. április 30-i híradása, mely szerint "mintha a Vatikán is egyre jobban számolna egy új háború lehetőségével", ld. Balogh 2008. 89-90. ï A Mindszenty-ügy amerikai vonatkozásaira ld. Balogh 1988. 309-315., a bíboros elleni eljárás illeszkedéséről a szovjet zónában zajló, a katolikus egyház elleni politikai folyamatokhoz pedig ld. Riccardi 1993. 109-112. ï Péterffy híradásával kapcsolatban érdekes adalék, hogy az olasz Külügyminisztérium iratanyagában fönnmaradt egy 1948. február elejéről származó, "Magyarországra vonatkozó bizalmas információk" című feljegyzés, amely valódi és hamis hírek sajátos keveréke (pl. az is szerepel benne, hogy a kaukázusi orosz erők főparancsnoka, Fjodor Ivanovics Tolbuhin marsall disszidált Törökországba). Ennek egyik pontjában az olvasható, hogy az amerikaiak már azév tavaszán ï minden hadüzenet nélkül ï rendkívül erős támadást terveznek a Szovjetunió ellen, amelyhez könnyen fognak ürügyet találni. A hadműveleti bázisok Törökországban, Grönlandon és Alaszkában lesznek, míg a B 29-esek légi kiképzése a Japánban, Grönlandban, Alaszkában és Németországban található angol-amerikai zónákban zajló repüléseken történik majd, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Politica interna. *Informazioni riservate sull'Ungheria-* (Róma, 1948. február 3.). Lehetséges, hogy valamiképp ez a hírcsoport szivárgott ki, és így szerzett róla tudomást vatikáni körökben Péterffy Gedeon?

[449] Mario Scelba pályájára ld. IDC 1946. 239., ASP 1955. 330-331.

[450] 1949. február 8-án, egy kérdésre válaszolva Scelba kijelentette, hogy a bíborost sújtó igazságtalan ítélet nagy hatást gyakorol az olasz népre, és ilyen politikai tettre nem kerülhetne sor olyan országban, amelyet a szabadság kormányoz. A szélsőbaloldalon (*estreme sinistra*) erre kitört a botrány, bekiabálások, viták harsány jelenetei zajlottak, és négy kommunista képviselő azonnal interpellálta a belügyminisztert, hogy miért támad meg nyílt provokatív szavakkal egy olyan országot, amelyhez Itáliát baráti kapcsolatok fűzik, ld. Scelba 1996. 489-490., 495-497. ï A baloldali sajtóban azt persze joggal hangsúlyozták, hogy hiteltelen a Mindszenty-ügyben folytatott agitáció, ha azt olyanok űzik, akik kompromittálódtak a fasizmus idején, vagy ha csak Magyarország esetében reklamálják a szabadságot, de pl. Spanyolország kapcsán már nem, ld. Luigi Salvatorelli cikkét *Occidente o libertà* címmel a *La Nuova Stampa* 1949. február 12-i számában, idézi Declava 1990. 386.

[451] A római magyar papságnak a prímás igazságtalan elítélése és meghurcolása elleni tiltakozó akcióira ld. Németh 2002. 207-208., Németh 2007/I. 67-68.

[452] Velics a per visszhangjáról beszámoló jelentésében közölte, hogy "a nemzetközi kommunista sajtó az egyedüli, amely helyesli a történteket", ld. Balogh Margit 2002. 209. ï A pápai kúriának az ítélet elleni tiltakozására ld. Salacz 1988. 183-185. ï A Szentszékhez akkreditált diplomáciai testület szolidaritási nyilatkozatairól több ízben beszámolt az olasz szentszéki követség. Ezeket és a témára vonatkozó egyéb iratokat külön gyűjtötte olasz Külügyminisztérium magyar referatúrája, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.11. Arresto e processo Cardinale Mindszenty. ï Az *Osservatore Romano* 1949. február 16-i cikke Révai József kijelentéseinek elemző cáfolatával mutatta ki a Mindszenty-ellenes vádak megalapozatlanságát, ld. Gyarmati 2000. 87-88. ï Szekeres György ideiglenes ügyvivő 1949. február 15-i jelentése ugyanakkor arra mutatott rá, hogy az előző napon tartott Rendkívüli Titkos Konzisztóriumnak a Mindszenty-ügyben hozott, a pápa által ismertetett állásfoglalása kevésbé éles, mint az egyházfő három nappal korábbi, február 12-i szózata az atlanti paktum mellett. "A konzisztórium lefolyása, a pápai beszéd hangja, az elhangzott érvek gyengesége arra a következtetésre vezet, hogy [...] a legfelsőbb vatikáni körökben is bizonyos tanácstalanság uralkodik a követendő taktika tekintetében [...], a végleges irányvonal nem alakult ki és a Vatikán pillanatnyi hatásoknak enged", ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán. Szekeres György (Róma, 1949. február 15.) ï Rajk Lászlónak.

Itthon semmi jelentést nem kértek vagy nem vártak tőle, hanem közölték, hogy követi funkciója alól fölmentik. Felesleges is már visszautaznia Rómába – mondották –, ottani követségünk munkatársai segíteni fognak feleségének – Velicsné osztrák asszony volt – személyes holmijaik hazaszállíttatásában. Előbbdömet vérig sértette a szokatlan módszer, a benne kifejeződő bizalmatlanság. Tudomásul kellett vennie, hogy az ő lojalitása fölött eljárt az idő."[453]

Mivel Velics személy szerint is jóban volt Benzoni budapesti olasz követtel, utóbbi elsőkézből jelenthette Rómába követtársa hazahívásának döntő motívumát. Eszerint ha visszatért volna állomáshelyére, az a látszat keletkezhetett volna, hogy van még bármilyen lehetősége a Mindszenty bíboros sorsával kapcsolatos korábbi politikai próbálkozásoknak, melyeknek részben megbízott, részben önkéntes résztvevője volt. "A Magyar Kormány [azonban] – a per és az ítélet visszacsapását követően – immár eldöntöttnek tekinti a szakítást a Szentszékkel, és ezt a félreértés minden esélyét elkerülve szeretné nyilvánvalóvá tenni" – szögezte le kollégája magyarázata nyomán Benzoni.[454] Ami pedig Velics hazahívásának konkrét módját illeti, a külügyi vezetők azért folyamodhattak ehhez az eljáráshoz, mert nyilván attól tartottak, hogy a berendelés kézhezvételekor ugyanúgy külföldön marad majd, mint korábban Kertész István vagy Esterházy András. Azok szemében, akik nem ismerték olyan közelről őt, mint pl. Károlyi Mihály,[455] ez a fenntartás nem látszhatott alaptalannak, de ez miben sem menti a módszer méltatlan és sértő durvaságát.[456] 1949 tavaszán még szó volt arról, hogy Velics visszamegy Rómába, vagy esetleg Brüsszelben kapna új megbízatást, és Károlyi Mihály igyekezett is közbenjárni ezügyben Rajk külügyminiszternél,[457] de erre végül nem került sor. Velicset előbb szabadságra küldték,[458] később nyugdíjazták, majd 1950 tavaszán "osztályellenségként" kitelepítették.[459] Tolnai úgy tudta, a végzés megérkezésekor barátai közbenjártak Rákosinál az érdekében, de amikor másodszor is listára került, ő maga tiltotta le a mentési akciót.[460] Feltehetően ez a sajátos helyzet tükröződött Fejtő Ferencnek[461] Károlyi Mihályhoz intézett leveleiben: míg 1951. május 6-án a kitelepítést adta hírül, június 16-i soraiban cáfolta azt, arra hivatkozva, hogy "a volt római követnek, menye szerint, semmi baja, nemrég kaptak tőle levelet".[462]

---

[453] Tolnai 1987. 28. – A Veliccsel kapcsolatos döntéshez szolgálhatott segédanyagként az a kronológiai vázlat, amely részletesen felsorolta a követnek a Mindszenty-ügyben tett lépéseit 1948. szeptember 14-től 1949. január 5-ig, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatikán-IV-14-1949. Feljegyzés [Velics-Mindszenty kronológia] Budapest, 1949. február 17.

[454] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. március 25.) – az olasz Külügyminisztériumnak

[455] Károlyi 1948. szeptember 21-i levelében biztosította arról Rajk külügyminisztert, hogy Velics nem fog disszidálni. Nem csupán azért, mert anyagilag tönkrement és külügyi fizetéséből él ("hiszen a disszidenciát esetleg jutalmazhatják"), hanem főképp azért, mert "ő egy régivágású loyális úr, aki nem él vissza kenyéradó gazdája bizalmával. Ha egyszer vállalta a dolgot s ebből neki előnye származott, akkor az ő becsületkódexe értelmében el van kötelezve", ld. Károlyi 2008. 475.

[456] Aligha tekinthető véletlennek, hogy alig egy évvel később ugyanezzel a módszerrel hívták haza Kardos Tibort, a Római Magyar Akadémia igazgatóját is, akiről szintén keringtek olyan hírek, hogy esetleg disszidálni akar, ld. alább, továbbá Csorba 1998/II. 54.

[457] Károlyi Mihály (Budapest, 1949. február 4.) – Rajk Lászlónak, közölve Károlyi 2003. 491-492., Károlyi Mihály (Budapest, 1949. március 21.) – Rajk Lászlónak, közölve Károlyi 2003. 702., továbbá Károlyi Mihály (Párizs, 1949. április 23.) – Velics Lászlónénak, közölve Károlyi 2003. 715-716.

[458] Károlyi Mihály utal erre Velics sorsáról érdeklődő levelében, amelyet Rajk Lászlóhoz 1949. február 4-én intézett, ld. Károlyi 2008. 492.

[459] "A kormány által károsnak tartott és a régi arisztokrata osztályhoz tartozó családok egy részét, néhány régi követet és számos híres személyt 24 óra alatt kivontak Budapestről és a Szolnok-megyei falvakba való letelepedésre kényszerítették őket" – küldte haza a hírt a budapesti török követ Ankarába. A távirat szövegét a honvédségi rádiófelderítés fejtette meg, ld. HTL MN 102/08/11. MN VK 2. Csfség. 1945-56 közötti összegyűjtött diplomáciai táviratok. Tepeyran (Budapest, 1951. május. 26.) – az ankarai Külügyminisztériumnak.

[460] Tolnai 1987. 31-32.

[461] Fejtő Ferenc a párizsi követség sajtóirodáját vezette 1947 őszétől régi barátja, Rajk László letartóztatásáig. Pályájára ld. Fejtő 1990., Fejtő-Serra 2002.

[462] Károlyi 2008. 209., 213. – Hajdú Tibor e levélhez fűzött jegyzetében ez utóbbi hírt nyilván azért tekinti tévesnek, mert nem vette figyelembe a deportálás körüli, rövid "közjátékot".

A volt római követ menye azért bukkant fel az "információs láncban", mert Károlyiék tágabb párizsi környezetéhez tartozott Velics feleségének, a már többször említett Blanka Stögernek ï Ferenczi Imre szociológus professzorral kötött elsŐ házasságából származó ï fia, Ferenczi Edmond. A Genfben felnövekvŐ fiatalember erŐs baloldali szimpátiákkal rendelkezett (részt vett a spanyol polgárháborúban, és kapcsolatban állt a svájci munkásmozgalommal), majd a világháború után diplomáciai missziót vállalt és az UNESCO-nál képviselte Magyarországot.[463] Velicsék lojalitásában ï ahogy Károlyi meg is jegyzete Rajkhoz 1948. szeptember 21-én intézett levelében ï nagy szerepet játszottak a fiatal Ferenczi pályakilátásai: "Velicsnének nagy ambíciói vannak a fiával, Edmonddal, és nagyon szorgalmazza Edmondnak a karrierbe való beépítését és gyors elŐmenetelét." E számításnak az is része ï tette hozzá Károlyi ï , hogy az asszony "[e]zenkívül tudja, hogy Edmond hozzánk tartozik."[464] E legutóbbi megjegyzés azonban sokkal mélyebben volt igaz, mint ahogyan azt maga Károlyi sejtette! Ferenczi Edmond ugyanis eredeti módon igyekezett bebiztosítani induló karrierjét: 1947 szeptemberétŐl "Telegdy" fedŐnéven a magyar katonai titkosszolgálat ("Katpol") ügynöke lett. E minŐségében pedig fontos ï bár minden valószínŰség szerint akaratlan ï szerepet játszott a sztálinista diktatúra terror-reprezentációjában központi jelentŐségŰvé váló eseménysorozat, a Rajk-per megkonstruálásában, amennyiben tŐle származott az a jelentés, amely a háború alatti svájci magyar kommunista emigrációt az amerikai hírszerzéssel hozta kapcsolatba ï az a dokumentum tehát, amelyre a Rajk-ügy elsŐ (még nem "titóista) koncepciója épült.[465] A kibontakozó drámai események hatására azonban Ferenczi alighanem fölismerte, hogy komoly bajba kerülhet, így 1949 Őszén megszakította kapcsolatait budapesti megbízóival. A disszidenssé váló fiatalember[466] tolmácsként és fordítóként próbált megélni ï ebben az idŐben sokat érintkezett FejtŐ Ferenccel, aki munkával látta el.[467] A párizsi és londoni ismerŐsök zömének azonban igen rossz véleménye volt a minapi UNESCO-képviselŐrŐl ï az Ő kételyeiket tolmácsolta Szabó Zoltán, Károlyi Mihály veje[468] egyik, anyósához intézett levelében: "[i]smeretségi körünkbŐl föltétlenül ez a leghitványabb figura, [...] eladta anyját, mostohaapját stb., [...] a leghazudozóbb pletykahordó és pletykaötlŐ, akirŐl valaha hallottam, [...] hatkulacsos bugaci intrikus és négy nyelven fecsegŐ szószátyár."[469] Mivel a hazai politikai vezetés és a titkosszolgálatok ekkoriban természetesen árulónak tekintették Ferenczit,[470] így biztosak lehetünk abban, hogy amikor 1952-ben Velics Lászlót és feleségét immár valóban kitelepítették és a Heves

[463] MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FŐosztály. Dr. Ferenczi Edmond szolgálati táblázata.
[464] Károlyi 2008. 475. ï Ferenczi Edmond ekkori párizsi életére, tevékenységére ld. Károlyi 2003. 480., 568., 576., 624.
[465] A jelentés számos történész szerint Száll József berni követségi titkár révén került haza Magyarországra, ld Noel Field 2005. 651., de maga Száll ezt tagadta, ld. nyilatkozatát Vajda Péter újságírónak:Vajda 1990. ï Száll utóbbi kijelentését Farkas Vladimir vitatta, ld. Farkas Vladimir: *Ferenczy* [sic!] *Edmond nem fantom.* = *Népszabadság* 1990. december 27., és *Száll József megbocsát Farkasnak*. = *Népszabadság* 1990. december 27. ï Száll József életút-interjújában (OHA) megemlítette, hogy svájci kommunista kapcsolatai révén bizonyítani tudta volna, hogy a Rajk elleni koncepció több eleme hamis ï de Rákosi leintette és visszaküldte Bernbe. Száll ezt utólag nem a diktátor eltussolási akciójaként értékelte, hanem a jóindulat jeleként, mivel ezzel kivonta Őt a pert akkoriban már irányító szovjet vizsgálótisztek látókörébŐl, ld. Száll-Ungváry 2003. 37., 42. ï Száll ugyanakkor ebben az életút-interjúban tagadta, hogy a hírszerzéshez és az államrendŐrséghez bármi köze lett volna. SŐt kijelentette, hogy "nekem mindig volt veszekedésem az ávéhás emberekkel, a Rajnaival, ahányszor kijött Rómába, mindig nagyon össze kellett veszni, mert disznóságokat csináltak", ld. Száll-Ungváry 2003. 29. ï Rajnai Sándorra ld. Tabajdi-Ungváry 2008. 309-310., Szabó 2010. 242-245.
[466] "1949 szeptemberében disszidált", ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FŐosztály. Ferenczi Edmond szolgálati táblázata. ï Ferenczi 1999-ben közölte Liszkai László újságíróval, hogy azzal az ürüggyel sikerült disszidálnia, hogy még elvállalt egy titkosszolgálati megbízást, amit már nem hajtott végre, ld. Zinner 2001. 335.
[467] Így Ferenczi lefordította Károlyi Mihálynénak a Rajk-perrŐl tervezett könyvét, de végül nem jelent meg, ld. Károlyi 2008. 143-144., 156-157.
[468] Szabó Zoltán pályájára ld. Károlyi 2008. 530., Borbándi 2002/2. 224-228.
[469] Szabó Zoltán ([London], 1950. március 29.) ï Károlyi Mihálynénak, közölve Károlyi 2008. 144.
[470] Ahogy Berei Andor külügyi államtitkár 1951 februárjában írta a párizsi követségnek: "Ferenczi Edmond Magyarországról megszökött, provokátor, aki külföldi hatalmak szolgálatában áll", ld. Károlyi 2008. 200.

megyei Kálra mint kényszerlakhelyre költöztették ï ahol a volt római követ 1953-ban meg is halt[471] ï , akkor ebben nem csupán osztályhelyzetük játszott szerepet, hanem egy fajta fenyegetés is Ferenczi felé, hogy tartsa a száját.[472] 1951 januárjában azután a párizsi rendRrség letartóztatta, majd állítólag a francia titkosszolgálat is beszervezte a volt magyar ügynököt, aki ï mivel Franciországból kiutasították ï Belgiumban igyekezett új egzisztenciát teremteni magának. Pályájának további alakulása maga a sors iróniája: 1953-tól újra a magyar elhárítás látóterébe került, hamarosan reaktíválták és a nyolcvanas évekig küldte haza jelentéseit ï fRképp katonai vonalon ï a formálódó Európai Közösség egyik központjából a budapesti kollégáknak.[473]

[471] Gyarmati 2000. 88., Barcza 1994. II. 204.

[472] Bernd-Rainer Barth és Werner Schweizer, a Rajk-perben kulcsszerepet játszó Noel Field élettörténetét két gazdag dokumentumkötetben föltáró történészek is úgy látják, hogy a Velicsékkel szembeni eljárásban a Ferenczi Edmonddal szembeni fenyegetés játszhatott szerepet, ld. Noel Field 2005. 704.

[473] Ferenczi Edmond pályájára ld. Noel Field 2007. 413-414., Károlyi 2008. 520., továbbá különösen a Rajk-perrel kapcsolatos szerepére Törvénytelen 1991. 177-179., Farkas 1990. 175., 179. 299., 394-395., Rajk 1989. XVII-XVIII., Kiszely 2000. 156-157., Hajdú 1992. 23-25., Károlyi 2008. 156-157., 161-162., Schmidt 1998. 247-248., 266., Hódos György 1990. 48-58., Iratok 1992. 174-177., Iratok 1994. 867., Varga 2000. 11-25., Zinner 2001. 268-350.

6) Az első "népi demokratikus" követ: Tolnai Gábor

Az ügyeket közben Szekeres György vitte tovább.[474] Helyzete nem csupán a követség belső viszonyai miatt nem volt könnyű – a mind kiélezettebb politikai küzdelem a személyes kapcsolatokat is rombolta, így az olaszországi magyar világban megszaporodtak a feljelentések.[475] A Mindszenty-ügy drámai fejleményei közben elterelték arról a figyelmet, hogy 1948-49 fordulóján más konfliktus is rontotta a magyar-olasz kapcsolatok: Carlo Sforza olasz külügyminiszter nagy parlamenti külpolitikai beszéde 1948. december 3-án ("*Akik beszélnek a békéről és akik akarják azt*") budapesti tiltakozást váltott ki, mert nagyarányú, a békeszerződéssel ellentétes, titkos hadseregfejlesztéssel vádolta meg a magyar kormányt.[476] Benzoni követ kezdetben – a szokásos formulán túl, miszerint az olasz külpolitika az "angolszász imperializmus kiszolgálója" –, nem érzékelt hevesebb reagálást, amit részben annak tulajdonított, hogy Sforza kijelentésére nem volt tartalmilag érvényes magyar válasz, részben pedig Velics László hatásának, aki december elején – ezt a Mindszenty-ügy kapcsán már tudjuk – valóban Budapesten járt. Eszerint Velics említhette azt a külügyminiszternek, hogy Sforza nem ellenséges érzelmeket akart kifejezni Magyarország és a kelet-európai államok iránt, hanem csupán azokat a "revizionista téziseket" erősítette meg újra, amelyek a békeszerződés aláírása óta közismerten az olasz külpolitika egyik fő bázisát alkották.[477] December 10-én délután azután Berei Andor külügyi államtitkár[478] bekérette az olasz követet, és az átadott *Szóbeli Jegyzék*et kommentálva kifejezte kormánya "kínos meglepetését" ("*penosa sorpresa*") az olasz külügyminiszter vádja miatt. Válaszul Benzoni követ – amiként arról magának Sforza miniszternek szóló levelében beszámolt –, arra hívta fel Berei figyelmét, hogy a beszéd elsősorban az olasz szempontból különleges külpolitikai helyzetet elemezte, és nem a békeszerződés betartásával kapcsolatos ellenőrködést célozta, márcsak azért sem, mert Olaszország nem tartozik annak aláírói közé. Az olaszok januárban küdtek válaszjegyzéket, és ezzel el is simult a konfliktus.[479] Ugyanakkor dokumentumok tucatjai bizonyítják, hogy az olasz politikai vezetés – a

---

[474] Velics "szabálytalan" hazarendelése áttételesen problémát okozott Szekeresnek is, mert amiatt, hogy a követségi széfből visszaadta Velicsnének a családi ékszereiket, otthon fegyelmiben akarták részesíteni, ld. Szekeres-Varsa 1985. 225. – Szekeres beszámolója szerint éles vitába keveredett Velicsnével, aki hibáztatta őt hazahívásuk körülményei miatt, ld. MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. április 3.) – Berei Andornak. – Megjegyezhető, hogy Velicsnének már férje müncheni főkonzulsága idején is volt valamiféle "ékszerügye", ld. Szegedy-Maszák Aladár 1996. I. 14-15.

[475] Pl. a magát régi kommunistaként bemutató milánói magyar emigráns, Dénes Jenő feljelentette Szekerest a pártközpontban, azzal a váddal, hogy nem támogatta a fiát, Dénes Andort, aki úgymond ingyen dolgozott a milánói konzulátuson és a budapesti külügyminisztériumban. Szekeres ahelyett, hogy a tolmács- és sajtótanácsosi feladatokat ellátó fiatalembernek elintézné a kártérítést, a "félfasiszta" milánói magyarokban bízik. Ez a helyzet tarthatatlan – Rákosi elvtárs tegyen igazságot!, stb., ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-1949. Dénes Jenő levele (1949. március 26. [h.n.]) – Rákosi Mátyásnak.

[476] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Carlo Forza: *Quelli che parlano di pace e quelli che vogliono la pace. Discorso pronunciato alla Camera dei Deputati il 3 dicembre 1948*. [Róma, 1948. december.] – A kifogásolt mondat így hangzott: "Magyarországon nagyszabású felfegyverzési terv kifejlesztése folyik: előre látható, hogy a hadsereg számára a Békeszerződésben megengedett 65 ezer fővel szemben 1949 júniusára el fogják érni a 90 ezer főt."

[477] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. december 9.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[478] Berei Andor, a moszkvai kommunista emigráció tagja, 1946-54 között a Külügyminisztériumban dolgozott Rákosi Mátyás és a szovjetek bizalmi embereként, ld. Bölöny 1992. 266-267., Károlyi 2003. 746. – A visszaemlékezések és a történészi értékelések szerint az intézményt ténylegesen ő vezette, ld. Vásárhelyi 1989. 49., Farkas 1990. 157., Hajdú 1992. 21., Ignotus 1993. 69-70., Fejtő 1990. 321., Szász 1989. 54-55.

[479] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. december 15.) – Carlo Sforzának. – A követ a magyar sajtóvisszhangról is beszámolt, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Note di protesta del Governo ungherese per le dichiarazioni del Conte Sforza (Budapest, 1948. december 17.). – Az olasz választ 1949. január 13-án adta át Benzoni, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. január 13.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – A magyar vonatkozású olasz külügyi iratok közt elfekszik a szófiai olasz követség vonatkozó tárgyú jelentése is, mert a magyarok mellett a bolgárok is tiltakoztak Sforza állításai ellen, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.6. Rapporti con l'Italia. Note di protesta

BudapestrŐl érkezŐ egyértelmŰ hírek hallatán ï messzemenŐen tisztában volt a Magyarországon lejátszódó hatalomátrendezŐdési folyamat lényegével. Ahogyan az olasz Külügyminisztérium egyik titkára följegyzésében megfogalmazta: "ámbár a hatalom elvileg a magyar kommunisták kezében van, valójában a szovjet kormány az, amely ï a Kominform »hosszú kezén« (*longa manus*) keresztül ï a nemzet életét, hol közvetlenül, hol közvetett módon, irányítja és ellenŐrzi."[480]

Velics követ visszerendelése után a követségi munka egyelŐre nem tér vissza a korábbi kerékvágásba, mert a közben elŐírt jelentŐs pénzügyi megszorítások olyan új helyzetet teremtettek, amelyrŐl Szekeres ügyvivŐ 1949. március 10-én kelt levelében részletesen tájékoztatta Berei Andor államtitkárt. Behatóan elemezte a követségi dolgozók illetményeinek tervezett változtatásával kialakuló bérhelyzetet, a költségek és a fizetés arányát. A követi ellátmányt csökkenthetŐnek minŐsítette, ám kérte annak jelzését, hogy a 25 % reprezentációs költség benne van-e a megjelölt fizetési összegekben, vagy külön folyósítják a munkatársak részére? Mert ha nincs benne, akkor gyakorlatilag lehetetlenné válik a külsŐ személyes kapcsolatok fenntartása. Megjegyezte továbbá, hogy hasznos lenne, ha a követségi pénztár némi tartalékkal is rendelkezne.[481]

Március 26-án Tolnai Gábor irodalomtörténész,ï aki eredetileg a Kisgazdapárt baloldali csoportjához tartozott, de ekkoriban már a kommunistákkal való kritikátlan együttmŰködés híve volt[482] ï megkapta követi kinevezését,[483] ám az állomáshely elfoglalásához nélkülözhetetlen *agrément* (a partner ország befogadó nyilatkozata) csak nem akart megérkezni. Április közepe táján[484] azután ï amiként Berei Andornak késŐbb jelentette ï üzenetet kapott VelicstŐl a minisztériumi kollégákon, Mura Péteren és Beck Jánoson keresztül, hogy "szívesen lenne velem együtt, és tanácsokat adna a római munkára vonatkozóan". A találkozóra április 13-án került sor a külügyminisztérium egyik magasrangú diplomatája, Sebestyén Pál[485] szobájában. Kezdetben a volt követ "kissé fölényes, sajnálkozó tónust tartott", és arról értekezett, hogy mivel az Ő küldetése nem fejezŐdhetett be búcsúlátogatásokkal, sem az amerikai és az angol misszióvezetŐk nem fognak érintkezni Tolnaival, sem a pápai nuncius nem fogadja majd. A beszélgetés során azután fokozatosan fölengedett, fŐleg azért, mert kérdésére az új követjelölt kifejtette: hazahívásának csakis az lehetett az oka, hogy "a Te követi munkád centrális kérdése jó római egyházi nexusaid révén a magyar népi demokrácia és a Vatikán között valamelyes modus megteremtése volt. S mivel pillanatnyilag a Vatikán politikája folytán ezen a területen aligha lehet valamelyes eredményt elérni, visszahívtak." A válasszal elégedett Velics még ajánlólevelek írását is felajánlotta diplomata barátaihoz, s közben ï hangsúlyozta Tolnai ï "a következŐ elszólást tette: »mondtam én az itteni olasz követnek, hogy aki a tudomány oldaláról jön, biztos nem olyan vad ember, aki fölgyújtaná Rómát.«" "Háromnegyed kettŐkor váltunk el ï folytatódik az elbeszélés a jelentésben ï s

---

ungherese per le dichiarazioni di S.E. Sforza sugli effettivi delle forze armate ungheresi (Szófia, 1948. december 17.), továbbá mellette *Bollettino dell'8 dicembre* ï *ARI* (az ARI hírügynökség jelentése).

[480] Részlet Baistrocchi követségi titkár feljegyzésébŐl, amelyet egy Argentínába honosodott, nemrég Magyarországon járt ismerŐsével folytatott beszélgetése alapján készített, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni religiose. *Situazione in Ungheria*. E. Baistrocchi követségi titkár feljegyzése (Róma, 1948. december 4.). ï A Kominform Ähosszú kezénò nyilván a Moszkvából hazatért kommunista politikusokat kell érteni.

[481] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1949. Szekeres György (Róma, 1949. március 10.) ï Berei Andornak.

[482] Tolnai úgy emlékszik vissza memoárjainak lapjain, hogy valamikor 1948-ban lépett ki a Kisgazdapártból, de még nem csatlakozott a kommunistákhoz, mert egyelŐre nem érezte magát elég "érettnek" erre a lépésre, ld. Tolnai 1987. 4465-466. ï Tolnai kiválasztásánál bizonyára szerepet játszott az a feltételezhetŐ megfontolás, hogy a nyugat-európai fŐvárosokban egyelŐre még nem demonstratív kommunistára, hanem ï az egyházpolitikai vonatkozások miatt is ï inkább egy polgári "társutas" (vagy annak látszó) diplomatára volt szükség, aki ugyanakkor mindenben követi a párt utasításait. E megfontolásokra ld. Hajdú 1999. 221.

[483] Tolnai 1987. 24. ï Tolnai életútjára ld. MTA tagjai 2003 III. 1307.

[484] Szekeres György 1949. április 3-i levelében azt jelezte Bereinek, hogy a külügyben kapott információ szerint "Tolnai követ úr két-három napon belül megkapja az agrément-ját", ld. MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. április 3.) ï Berei Andornak.

[485] Sebestyén pályájára ld. IMKSZT 1994. 480-481., Nagy Ferenc 1990 I. 291., 441., Károlyi 2003. 756.

tudomásom szerint három óra után telefonáltak az olasz követségről, hogy megérkezett az agrément-om. Azt hiszem, nem kétséges, hogy Velics tartotta vissza mostanáig."[486]

Az új követ harmincnyolc évvel később megjelent emlékirataiban is elmesélte a történteket. Noha utalt rá a kötet bevezetőjében, hogy emlékezetének fölfrissítése érdekében levéltári anyagokat is átlapozott, föntemlített saját jelentését valószínűleg nem látta, mert a találkozót április 20. utánra datálta. Úgy emlékezett, Berei Andor vélte úgy, hogy az *agrément* késésének hátterében Velics neheztelése lappanghat, és ő javasolta Tolnainak, hogy keresse meg elődjét. (Mint láttuk, valójában fordítva történt, sőt az is lehet, hogy az olasz követ kérte meg magyar exkollégáját a "káderezésre".[487]) A beszélgetés főbb témáira hasonlóan emlékezett, a döntő felismerést tartalmazó szavakra azonban másképpen: "Alighanem Te nem is vagy olyan vörös, mint ahogy képzeltem. [...] Te tulajdonképpen úriember vagy!" A jelentéshez képest meglepően bővebben írt a beszélgetésnek a követségi munkatársakra vonatkozó részéről, megjegyezve, hogy a követ csak jót mondott elsős beosztottjáról, Szekeres Györgyről – miközben a hátteret már ismerő Tolnai tudta, hogy ellentét alakult ki közöttük, sőt úgy vélte, éppen Szekeres méltatott tulajdonságai "táplálták Velicsben a határozatlanságot, vezetői szerepében biztonságérzésének elveszítését." A korabeli jelentés és a kései visszaemlékezés között lényeges különbség, hogy Tolnai utólag igyekezett mélyebb társadalomtörténeti dimeziót adni élményének, amikor így írt: elődje "hivatalnoki stílusa, jelleme sajátosan *K. und K.*-stílus és -jellem, amit az Osztrák-Magyar Monarchia világa nagyobb mértékben formált ki hazánkban, mint erre gondolni szokás. Velics László ugyanolyan mértékben lehetett volna a bécsi kormánynak diplomatája, mint a budapestinek. Azt hiszem, nem véletlen, hogy a felesége osztrák nő volt, aki nem is tanult meg jól magyarul." De ennél is fontosabb különbség, hogy a visszaemlékező valamiféle fölénnyel és lenézéssel kezelte kollégáját. Nyilván sértette az a tartózkodás és hűvösség, amivel őt Velics kezdetben fogadta, és saját ügyes szerepjátszásának tulajdonította a beszélgetés során bekövetkező fordulatot. A valódi érdeklődést tapasztalva ugyanis "csaknem megállíthatatlanul áradt ajkáról a szó, mint aki ismét szerepet kapott, aki most tekintéllyel, pályájának tapasztalataival nyilatkozhatik. És az imént még tartózkodóan, bizalmatlanul, *önözve* társalgó férfi hirtelen hangot váltott – tragikomikus pillanat volt ez –, *tegezésre* fordította a szót, »kedves öcsém«-nek titulált".[488]

De miért is tragikomikus ez a pillanat? Az valóban, ha ellenfélről van szó, akit lám, sikerült becsapni, nevetségessé tenni – és ugye, Velics visszatartotta az olasz *agrément*-t. Ha tehát a sikeres "átverés" áldozatát a három és fél évtizeddel későbbi Tolnai még mindig tragikomikusnak találja, akkor érzelmileg változatlanul azonosul egykori önmagával és semmi megértést nem tanúsít azok iránt, akik őbenne nem láthattak mást, mint egy agresszív diktatúra olyan kegyeltjét, akit addigi előélete nemigen érdemesített arra a posztra, ahonnan előbbjét botrányos módon távolították el. Ha viszont valaki 1987-ben azt írja önmagáról könyve fülszövegében, hogy "a személyi kultusz és a törvénytelenségek korai időszakában kellett helytállnia", akkor mégiscsak illene elfogadnia, hogy

---

[486] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1949. Tolnai Gábor (Budapest, 1949. április 15.) – [Berei Andor] államtitkárnak.

[487] Ezt közvetve valószínűsíti, hogy a március 26-én megérkező budapesti távirati kérésre a Politikai Főosztály a "nulla ostá"-t már április 8-án megadta, vagyis az engedély már majd egy hete Budapesten lehetett, amikor a Velics-Tolnai találkozóra sor került, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. március 26.) – az olasz Külügyminisztériumnak., ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. Mario Conti (Róma, 1949. április 8.) – a Protokoll Főosztálynak. – Benzoni egyébként azt jelentette Tolnairól, hogy bár személyesen nem ismeri, de "[s]zerény, nyugodt, művelt, feltűnés és különösebb tehetségek nélküli személyiségként jellemezték nekem, ám akiben megvan az az opportunizmus, amelyet a diktatúra keménysége alakít ki mindazokban, akik nem a sötétség és a nyomor oldaláról szemlélik az életet", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. Francesco Taliani protokollfőnök följegyzése a budapesti követség jelentése alapján (Róma, 1949. április 1.). – A budapesti követ hozzáfűzte még, hogy tekintve a diplomáciai kar működtetésénél számba vehető személyek szűkösségét, a magyar kormány oldaláról Tolnai kinevezése "egy fajta jóakarat" megnyilvánulásaként értékelhető.

[488] Tolnai 1987. 28-30. – Kiemelések az eredetiben.

akkoriban az olasz követség egyszerre ésszerűen és rugalmasan járt el, amikor a bizalmát élvező korábbi követ személyes véleményétől tette függővé az új követjelölt elfogadását.

Van egy bekezdése a *Szóbeli Jegyzék*nek, amikor a szerző jól érzékelhetően szembesül ezzel a dilemmával: amikor arról ír, hogy a Rajk-per keltette borzasztó feszültség és nyomás közepette, "ebben az atmoszférában nem volt könnyű feladat kivédenem a különböző nyugati provokációkat".[489] A kifejezés a hidegháború klasszikus szótárából való, és azoknak a megjegyzéseknek, gesztusoknak egykori elnevezése, amelyekkel a nyugati országok diplomatáinak reakcióit minősítették a "keletiek", amikor azok megpróbálták érzékeltetni a szovjet blokk képviselőivel, hogy nem hisznek szólamaiknak, és hazugságnak tekintik, ha saját országaikat szuverén demokráciáknak minősítik. Amikor Tolnai röviden áttekinti a legjellemzőbb eseteket, szóváltásokat, gúnyos megjegyzéseket és viszontválaszokat, így fogalmazza meg a problémát: "utalva a korábbiakra és felidézve még néhány hasonlót, kérdezem: Pontosan kifejezi-é ezeket a jelenségeket a *provokáció* kifejezés? De végül is mindegy, minek nevezem, a kort jellegzetesen érzékeltető mozzanatok mind, kivétel nélkül."[490]

Véleményem szerint azonban egyáltalán nem mindegy, miképp nevezi ezeket a jelenségeket – majd négy évtizeddel az események után! A nyelvi változtatás képtelensége, mint oly sokszor, itt is a szemlélet, a beszédmód változatlanságának világos jele. Természetesen megérthető a hithű fiatal kommunista akkori felháborodása, amivel visszautasította eszményeinek a számára ott és akkor nem érzékelhető valósággal való szembesítését. De elfogadhatatlan a kifejezés revíziójának mellőzése és további, teljesen reflektálatlan használata évtizedekkel később, amikor már közismert tény, hogy bizony a "provokálóknak" volt igazuk, hogy megjegyzéseikkel nem tettek mást, mint csupán megpróbálták hol inkább, hol kevésbé udvariasan, de érzékeltetni partnereikkel: nem hihetik el, amit magukról állítanak. A kifejezés problematikusságának fenti érzékelése jelzi, hogy nem a megértéssel van a baj – de hogy mivel is, jobban látjuk, ha megnézünk pár jellemző esetet Tolnai "provokációs példatárából". Az emlékirat lapjain felidézi látogatását az egyik nyugati ország követénél, aki egy téves újsághír nyomán azt hitte, és erre első találkozójukon irónikusan célozgatott is, hogy az új magyar követ korábban vasmunkás volt, és politikai okból, sebtében nevezték ki római posztjára. Akkor a maga igazában rendíthetetlenül hívő kommunista úgy élte meg a helyzetet, hogy meg akarták alázni, így büszkén emlékezett vissza rá, hogy végül neki sikerült egy kissé "macska-egér" játékot játszania ellenfelével.[491] De négy évtized után sem jutott eszébe a kérdés, hogy vajon nem hasonlóan megalázó gesztus egy ország iránt, ha olyanokat neveznek ki oda diplomáciai misszióra, akiknek sem a tudásuk, sem a műveltségük nincs meg hozzá? Az illető követ iróniája védekezésnek is tekinthető ez a fajta megalázás, a nemzetközi kapcsolatok formai elvárásainak ebben megnyilvánuló semmibevétele ellen – mert honnan tudhatta volna, hogy az újsághír nem igaz? Tolnai persze már magától a feltételezéstől is megsértődhetett – ám évtizedekkel később már tudnia kellett: bizony előfordult jópárszor a pártállami diktatúra történetében, hogy kellő tudás nélkül neveztek ki valakit vezető beosztásba.[492]

Hasonlóan panaszkodott emlékiratában arra a "minden képzeletet felülmúló fölényességre", "lekezelő" bánásmódra is, amelyben James Clement Dunn amerikai nagykövet részesítette. Idézi ugyanakkor a diplomata kérdését: "Mondja, maguknak már az a Vámbéry Rusztem sem megbízható

[489] Tolnai 1987. 126.
[490] Uo – Kiemelés az eredetiben.
[491] Tolnai 1987. 86-90. – A történetnek ugyanilyen szerkezetű párja is van: pár hát múlva ugyanez a követ a "naív fiatalembert" arra figyelmeztette, hogy Rajk kádereként komoly veszély fenyegeti, így jobban tenné, ha disszidálna, amelyhez minden segítséget megkaphat – mire Tolnai büszkén leírja, hogyan küldte el az illetőt melegebb éghajlatra, ld. Tolnai 1987. 130-133.
[492] Önként adódik római viszonylatban a párhuzam Kálló Iván kinevezésével, ld. a vonatkozó fejezetet.

ember, aki »bölcs vezérüknek« védője volt Horthy admirális uralma idején?"[493] Tolnai utólag sem volt képes belátni, hogy nem kell ahhoz kommunista megyőződését feladnia, hogy immár elfogadja Dunn követ megjegyzésének kétségtelen igazát.

Mi történik tehát? Tolnai, aki mégiscsak magasan kvalifikált értelmiségi, miért nem fogja fel, hogyha komolyan gondolja a Rajk-perből állítólag megértett tanulságokat, akkor nem tarthatja fenn a provokáció kifejezést, mert nem nevezhető így az a kritika, amelyben demokratikus országok diplomatái a magukat demokráciának csupán hazudó diktatúrák öntelt képviselőit részesítik? E belátási képtelenség oka – véleményem szerint – valójában a szimpla emberi hiúság: Tolnai nem tudott és nem is akart utólag disztingválni egykori emberi érzelmei és politikai nézetei között. Az idős akadémikus és egyetemi tanár valószínűleg azért írta meg visszaemlékezéseit, mert újra akarta élni[494] életútjának egykori "győzelmeit", hogy így személyes hiúságának megfelelő találásban hagyományozza azokat az utókorra. Ám ha elismerte volna, hogy egykori önmagának mégsem volt morálisan igaza – akkor bizony oda a dráma, oda a "jól megmondtam nekik" fölemelő élménye, oda a katarzis. Ezért kellett megtartania a provokáció kifejezést, annak kimondatlan, de működő implikációjával, hogy ezekben a történetekben valójában mindig ő volt a megtámadott áldozat.[495]

Tolnai emlékiratainak jóformán minden oldalát átjárja ez a furcsa reflektálatlanság – még több ízben találkozunk majd vele. Noha a kirendelése előtti fogadáson Benzoni budapesti olasz követ feleségének kérdésére – "Ugye ön kommunista?" – azt felelte: "pártonkívüli vagyok", soraiból nem csupán a kommunista mozgalom iránti szenvedélyes rajongás árad, de az azzal való személyes azonosulás élménye is. Amikor arról ír, hogy családjához a külügyből kapott, addig ismeretlen "nevelőnő", Matild is csatlakozott, valójában büszkén jegyzi meg: "éberségre neveltek bennünket, s természetesnek tartottam az irántam is megnyilvánuló, kötelező éberséget. Ilyen emberek voltunk mi az anyagi újjáépítés, a nagy társadalmi átalakulás csodával határos, heroikus korszakában". Vajon a visszaemlékező irodalomtörténész tudatában volt annak, hogy e szavai milyen kísértetiesen emlékeztetnek Sztálin nevezetes kijelentésére: "Mi, kommunisták, különös vágású emberek vagyunk. Nem közönséges anyagból vagyunk mi gyúrva..."?[496]

Formailag tehát valóban "pártonkívüli", de ténylegesen egy nagyon is elszánt, hithű kommunista[497] érkezett meg a nemzetközi munkásünnepen Rómába,[498] egy felsőbbrendűnek képzelt hitvilág és harcos ideológia elkötelezettje, aki sértésként élte át – és évtizedekkel később sem bocsátotta meg –, hogy találkoznia kellett "a kereszténydemokrata olasz kormánynak egy »vasfüggöny« mögötti

---

[493] Tolnai 1987. 90-91. – Sokban hasonló élmény érte a francia nagykövetségen is, ahol a francia misszióvezető a neves magyarbarát újságíró, François Gachot letartóztatásának hírével fogadta. Ez esetben a friss "mozgalmár" hűségének azt a különösen kínos próbát is ki kellett állnia, hogy miközben a nyugati követek "provokációjára" panaszkodott, tőlük kellett értesülnie meglepő hazai eseményekről, mert pl. nem tudott a Gachot-ügyről, ld. Tolnai 1987. 112. – Az említett Vámbéry Rusztem pályájára ld. ld. Károlyi 2003. 759., a Gachot-ügyhöz pedig ld. Farkas 1990. 206.

[494] Az újraélés vágya már korábban is jelentkezett: a "vasmunkás"-sztorit 1965-ben írta meg először – és az is jellemző, hogy amiként az 1949-es és az 1965-ös, úgy az 1965-ös és az 1987-es álláspontja között sincs különbség, nincs szemernyi önkritika sem, ld. Tolnai 1965. 120-124.

[495] Nem kifogásolható viszont a provokáció kifejezés használata olyan esetben, amikor az olasz belpolitika csatározásaiban bukkan elő, pl. amikor kikapcsolták a magyar követség villanyellátását arra a pár órára, amikor Palmiro Togliatti kommunista pártvezető ott vendégeskedett, ld. Tolnai 1987. 210-211.

[496] A részlet a Vlagyimir Iljics Lenin temetésén elmondott beszédből való, ld. Sztálin 1953. 5. – A Rajk-per valódi tanulságait tehát Tolnai élete végpercéig nem vonta le, és "katarzisa" kimerült abban az élményben, hogy amikor az emlékiratok kéziratán dolgozva engedélyt kapott levéltári kutatásra, egyik jelentése láttán arra döbbent rá, hogy utólag milyen "jelképes értelmű" vált az az egykori gesztusa, hogy a miniszterváltásról értesülve, a papíron a címzett Rajk nevét áthúzta, és Kállai Gyuláét írta föléje, ld. Tolnai 1987. 116.

[497] Tolnai azt írja emlékirataiban, hogy végül 1949 októberében (mintegy fél évvel kiutazása után) kérte Rákositól, hogy beléphessen a Magyar Dolgozók Pártjába, és maga a pártfőtitkár volt az ajánlója, ld. Tolnai 1987. 216.

[498] Tolnai 1949. április 26-án kapta meg a köztársasági elnök által aláírt megbízólevelét, és május 1-én érkezett állomáshelyére, ld. Tolnai 1987. 32., 47.

ország misszióvezetRje iránti, felemelRnek aligha nevezhetR magatartásával."[499] Miközben könyvében az olasz baloldali tömegrendezvényeket biztosító rendRrséget sohasem a demokratikusan megválasztott olasz parlamentnek felelRs kormány által felügyelt rendfenntartó szervnek nevezte, hanem csakis "Scelba géppisztolyos csendRrei"-nek[500] (alkalmazva az akkori, az ellenséget lehetRleg perszonifikáló ï konkrétan a kereszténydemokrata belügyminiszterre utaló ï osztályharcos beszédmódot), hiú önérzetében nem fogta fel, hogy a másik oldal hasonlóan leegyszerŤsítve látta benne egy demagóg diktatúra elszánt képviselRjét, aki azt az abszurdumot követeli, hogy a nemzetközi érintkezésben szó nélkül vegyék tudomásul, és tekintsék tisztán belügynek az általa képviselt államban az emberi jogok semmibevételét és a demokrácia alig leplezetten erRszakos felszámolását.

Tolnai követ május 5-én találkozott a Palazzo Chigiben Francesco Maria Taliani de Marchio protokollfRnökkel és Giuseppe Brusasca államtitkárral,[501] május 26-án adta át megbízólevelét Luigi Einaudi köztársasági elnöknek[502] és június 11-én látogatta meg Carlo Sforza külügyminisztert. A formális találkozókra készülve az új követ már tudta, hogy Taliani egyben a szovjet befolyás alá kerülR országok "felelRse" az olasz külügyben, ám a vele való kapcsolattartás rendkívül nehéz: végtelen (de idRnként kisebb "piszkálásokkal" tarkított) udvariasság, és ugyanakkor a valódi problémák állandó elodázása és mellRzése volt a módszere. A köztársasági elnöknél tartott audiencián Einaudi elRzékenyen megemlítette, hogy fiatal korában, Torinóban jól ismerte azt az újságírót, aki a *Pesti Hírlap*ot tudósította a "turini remete", az öreg Kossuth Lajos állapotáról.[503] Szóba került az olasz nyelv magyarországi oktatása is, és az elnököt érdeklR témák miatt a látogatás túllépte az elRre beütemezett negyedórát.[504] Eredetileg már nemcsak formális, hanem érdemi tárgyalásokra is készült Tolnai az olasz külügyminiszterrel, Sforza gróffal, de hiába: ahogy szóba hozta a milánói konzulátus problémáját, a miniszter rögtön "tájékozatlannak tetette magát, arisztokrata módján »felette« volt a témának. Taliani pedig jelentésem elején jellemzett stílusában félbeszakította a beszélgetés menetét: ï majd én a követ úrral megtárgyalom a kérdést más alkalommal." "Az egész látogatás alatt szinte az volt az érzésem ï összegezte benyomásait a "fényes szellRk" nemzedékének rajongója a hetvenhét éves gróffal való találkozás hangulatáról ï , mintha nem is a jelenben volnék, hanem a múzeumok országában egy megelevenedett muzeális

---

[499] Tolnai 1987. 46.
[500] Pl. Tolnai 1987. 50.
[501] Tolnai 1987 i.m 59-62. ï Brusasca pályájára ld. IDC 1946. 49-50., ASP 1955. 67.
[502] Luigi Einaudira ld. IDC 1946. 101-102., HDFI 1992. 182-183., DDR 2001. 536-537. ï A budapesti olasz követ 1948 júniusában fölterjesztette Rómába Fóthy ErnRcikkét, amelyet Einaudi elnökRl a *Magyar Nemzet*ben jelentetett meg, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Stampa e giornalisti. A Külügyminisztérium Sajtóhivatalának följegyzése magyar újságírók olaszországi tevékenységérRl (Róma, 1948. június 11.),
[503] 1894 márciusában, a "turini remete" közeledR halálának hírére több lap is delegált különtudósítót a piemonti fRvárosba ï a *Pestí Hírlap* azonban nem. A hónap közepétRl jelentkezett rendszeresen a *Napi Hírek* rovatban a *Hogy van Kossuth Lajos?* alrovat, de ebben mindig más lapok (*Egyetértés, Pesti Napló*) táviratait közölték. Csupán a halál napján, a március 20-i számban (amikor még nem tudták, hogy aznap este bekövetkezik a vég) közölte a szerkesztRség, hogy ezentúl Eötvös Károly, a híres író és függetlenségi politikus küld a lapnak tudósításokat. ElképzelhetR tehát, hogy Einaudi elnök Lyka Károlyról, a neves mŤvészettörténészrRl beszélt, aki azonban a *Pesti Napló* küldötte volt (a fiatalember akkor már évek óta Olaszországban élt és remekül beszélte a nyelvet), és az újság címét vagy az elnök, vagy Tolnai utólag összetévesztette Kossuth reformkori, nagyhatású (de a dualizmusban is létezR) lapjának címével. Lyka tudósítói élményeire Kossuth végnapjairól ld. Lyka 1970. 133-138. ï A történetet a *Szóbeli jegyzék*ben már harmadszor közölte Tolnai ï elRször, kissé jobban kiszínezve, egy 1957-es Garibaldi-elRadásában írta meg, ld. Tolnai 1958. 79., majd 1965-ben is közreadta, ld. Tolnai 1965. 31-32.
[504] Tolnai 1987. 74-77. ï Említsünk itt is egy jellemzR példát Tolnai emlékiratából késRi helyzetértékelésének sajátos reflektálatlanságára. A nyelvoktatási témánál a protokollfRnök is hozzászólt, és "közbevetése udvarias köntösbe öltöztetett provokáció volt: ï Ugyebár az orosz nagyon szép nyelv, és könnyen elsajátítható?", ld. Tolnai 1987. 77. ï A kérdés abban az értelemben valóban "provokáció" volt, hogy az ember idRnként gúnnyal próbál védekezni az ellen, ha valami nyilvánvaló abszurdumot akarnak ráerRltetni. Ám Tolnai nem így értette a kifejezést, hanem használatával még 1987-ben is azt reklamálta, hogy Taliani ironikus formában kétségbe merte vonni a szovjet érdekszférába kerülR magyar állam külpolitikai szuverenitását.

jelenséggel folytatok beszélgetést. Krúdy Gyula írhatott volna Sforzáról novellát. Állatian nagy darab, szakállas gróf, aki egy pillanatra sem támasztja azt a benyomást, hogy okos ember."[505]

Tolnai követnek a diplomáciai testület körében, a szokások szerint, a mindenkori *doyen*t, a pápai nunciust illett volna elsŐként fölkeresnie, de ahogy arra már Velics is figyelmeztette,[506] Francesco Borgongini Duca érsek ï nyilván a Mindszenty-ügy miatt ï nem volt hajlandó Őt fogadni.[507] Mivel a hidegháború körülményei folytán kialakuló új realitások immár a diplomáciai kapcsolatokban is érvényesültek, elsŐsorban az ún. "népi demokratikus" országok követeivel kellett megbeszélnie az olasz kormány egyes intézkedéseivel kapcsolatos stratégiai és taktikai válaszlépéseket. Ebben a körben természetesen a legnagyobb tekintélynek a szovjet misszióvezetŐ számított, akinek irányító szerepe hamarosan formalizálódott: a "kelet-európai követek ï emlékezett vissza Tolnai ï kialakítottak maguk között egy olyan protokollt, hogy elŐbb keresik fel a Szovjetunió nagykövetét, s csak azután a nunciust."[508] A közgazdász végzettségŰ Mihail Alekszejevics Kosztilev már 1944-tŐl képviselte Moszkvát az akkor még csak "félszuverén" olasz kormány mellett, és végül egy teljes évtizedig dolgozott nagykövetként Rómában.[509] A mŰvelt, megnyerŐ egyéniségŰ orosz diplomatáról ï politikai nézetkülönbségeik ellenére ï Kertész István követ is elismerŐen nyilatkozott.[510] Tolnai emlékirataiban plasztikus képet rajzol a lengyel, a bolgár a csehszlovák, a román és az albán misszióvezetŐkkel kialakított kapcsolatairól ï a "népi demokratikus" országok külképviseleteinek arról a "belvilágáról", amely ezután négy évtizedig elsŐdleges környezetét adta a magyar diplomáciai kar tagjainak Rómában csakúgy, mint szerte a nagyvilágban.[511] Ebben a helyzetben természetesen a legfontosabb itáliai politikai partnerek sorába az olasz kommunista és a szocialista pártvezetŐk tartoztak.[512] Tolnai számos alkalommal találkozott Palmiro Togliattival és Pietro Nennivel, továbbá a két baloldali párt más vezetŐ funkcionáriusaival, akikkel nem csupán politikai kérdésekrŐl, hanem gyakorlati problémákról (pártgazdasági kapcsolatok, kulturális programok, a baráti társaságok ügyei, stb.) is gyakran folytatott eszmecserét.[513]

A követ elsŐ élményei közé tartozott az olaszországi magyar világ két fontos személyiségének ï ahogy könyvében megjelölte: P.S. kereskedelmi attasé és L.P., "az egyik olasz egyetem régóta kint dolgozó elŐadója" ï épp ekkoriban zajló Ădisszidálásaò. A monogrammokat a betŰsorrend megfordításával oldhatjuk fel: Soltész Pálról és Pálinkás Lászlóról van szó. Soltészről persze azonnal kiderült, hogy "vörös arisztokrata", aki ï az egyik követségi munkatárs bizalmas információja szerint ï "arany Patek órát" hord, miáltal "nem keltette Őbenne az igaz kommunista benyomását". Rögtön kimondták rá a minŐsítést: áruló, beépített ellenség! Tolnai utólag elismerte, hogy "az akkori idŐk szellemében" leegyszerŰsített "értelmezés" született ï de ha be is vallotta,

---

[505] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-277/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. június 17.) ï Kállai Gyulának. ï MegjegyzendŐ, hogy Károlyi Mihálynak vagy Kertész Istvánnak semmi kifogása nem volt Sforza szellemi képességeivel kapcsolatban, pl. ld. Kertész 1997. 382., 389.

[506] Tolnai 1987. 160.

[507] A "kiközösítés" egyik megnyilvánulásaként idézte fel Tolnai egyik visszaemlékezésében azt az esetet, amikor a köztársasági elnök fogadásán, a Quirinale kertjében arisztokrata hölgyek véletlenül összetévesztették egy filmszínésszel (!), és amikor rájöttek a tévedésre, mi több, arra, hogy véletlenül szóba álltak egy kommunistával, azonnal a távolabb álló nunciushoz siettek bocsánatkérésre, ld. Tolnai 1965. 124-126.

[508] Tolnai 1987. 79.

[509] Tolnai 1987. 79-80., 420. ï Mihail Alekszejevics Kosztilev (1900-1974) elŐbb Ankarában volt tanácsos (1942-44), majd 1954-ig dolgozott Rómában; diplomáciai pályáját argentínai nagykövetként fejezte be (1956-59), ld. Ð

[510] Kertész 1997. 380-381., 403-404. ï Megjegyzem, hogy a szovjet nagykövet nevének magyar átírása "Kosztyilov" formában nem helyes, mert a névben nem "i", hanem "r " betŰ szerepel, miáltal a "t" az átírásban nem lágyul "ty"-re, továbbá a szóvégi magánhangzó nem "ë", hanem "e".

[511] Tolnai 1987. 79-85., 253.

[512] Az olasz kommunista párt korabeli történetére legújabban ld. Flores-Gallarano 1992., Martinelli 1995., Gozzini-Martinelli 1998., Agosti 1999., Gualtieri 2001. V

[513] Tolnai 1987. 422-428.

hogy elhitte Ő is, azért a kitalálás ódiumát egyértelműen Szekeres György nyakába varrta.[514] Pálinkás kinnmaradása (közben a VKM meghozta a végső döntést a firenzei professzor hazahívásáról) viszont nem érte váratlanul, mert a firenzei Istituto Ungherese di Storia dell'Arte volt vezetője május 7-én meglátogatta hivatalában. Miután elbeszélgettek az otthoni állás- és munkalehetőségekről (régebbről ismerte személyesen, mert szintén művészettörténész feleségének, Berkovits Ilonának kollégája volt a Műemlékek Országos Bizottságánál), Pálinkás rátért jövetele céljára: mivel "illetményeit nem kapta meg, adósságokba keveredett, felesége ékszerei zálogházba kerültek, a VKM tartozik a megszüntetett Intézet kiadásában megjelent Annuario nyomdaköltségének egy részével, stb., stb., [így] kéri ezeknek a tartozásoknak a kiegyenlítését s azután tüstént indul haza." A követ válaszában nem vitatta a kérés megalapozottságát, és azzal érvelt, hogy Pálinkás térjen nyugodtan vissza Magyarországra, mert Ő és Kardos Tibor, az RMA igazgatója mindent megtesznek majd azért, hogy "jogos igényei elintézést nyerjenek".

A beszélgetésről készített jelentésében azonban ott a durva minősítés: Pálinkás "szavaiból tökéletesen az a piszos szándék bontakozott ki, amit a disszidensek legtöbbjénél tapasztalunk: még egy utolsót kilopni a népi demokrácia valutaállományából, s azután markábanevetve [*sic!*] távozni." Érdemes a bűn nevesítésére figyelni: nem a követelést magát minősítette "piszkos lopás"-nak Tolnai, hiszen az állam tartozása nyilvánvaló volt – hanem azt, hogy ezt valutában kérte a professzor! Felsorolta továbbá azokat az apró jeleket, amelyek számára elárulták Pálinkás disszidálási szándékát.[515] Felterjesztette azt a "szemtelen" levelet is, amelyben a régi kolléga a délutáni kávémeghívást mondta le,[516] ám ennek kedves és udvarias hangneme, és a benne foglalt indoklás ("hamarosan belátják, hogy egy ilyen látogatás Magukra nézve nem előnyös és majd megértik magatartásomat") élesen ellentmond a Tolnai által használt jelzőnek. Kérdés persze, ebben a részletkérdésben mennyire volt a követ őszinte, hiszen tudhatta: nemcsak az említett Matild ügyeli odahaza a lépteit, de nyilván a követségi munkatársak között is akadhatott néhány, aki jelentett róla az otthoni kollégáknak.

Ismét érdemes a korabeli iratokból fentebb rekonstruált képet összevetni azzal, amit Tolnai az emlékiratokban rajzolt erről a jelenetről. Utalva arra, hogy ő rögtön érezte, Pálinkás szerepet játszik, így idézte fel az egykori kolléga állítólagos szavait: "Kétszobás lakásban élünk feleségemmel. Két szoba bútor, konyhafelszerelés, több ezer kötet könyv és egyéb járulékok hazaszállításáról van szó. A szállítást megbeszéltem speditőrrel, aki előre kéri a költségeket. – Ezután egy óriási összeget mondott, mégpedig nem is olasz pénzegységben, hanem dollárban. L.P. ennek a horribilis összegnek a kiutalását óhajtotta tőlem. Ügyeskedésén átláttam. A hazahívott emberben – világos volt előttem – meg se fordult, hogy visszatérjen Magyarországra. Disszidálása előtt, búcsúzásul szerette volna »megvágni« szülőhazáját. Az udvarias stílust megtartva, ilyenfélén válaszoltam: – Kedves P. Megkímélünk minden felesleges fáradságtól, utánjárástól. A hazautazókkal ezt mindig megteszi a követség. Elintézzük az összes elintézendőket, eljárunk a vámhatóságnál, megtárgyaljuk a megtárgyalandókat a szállítóvállalattal, kapcsolataink révén a költség is kevesebb lesz, mint a te emberednél. – Válaszom befejezéséül még ennyit: – Gondolom, neked sem közömbös, mennyibe kerül az államnak holmid hazajuttatása? – Kísérletének kudarca ellenére L.P.-nek egy arcizma sem rándult meg. – sem szakíthatott az udvarias formával. Kénytelen volt megköszönni »jóindulatomat«. L.P.-t többet nem láttam."[517]

---

[514] Tolnai 1987. 67. – A „disszidálás" után svájci és francia vízumot igénylő Soltésszel elbeszélgetett az olasz Külügyminisztérium egyik munkatársa és elsősorban a kezdődő Rajk-ügyről kért tőle információkat, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Processo contro Rayk [*sic!*] ex Ministro degli Esteri ungherese. *Soltesz Paolo, ex direttore degli affari economici del ministero degli esteri ungherese ed ex addetto* [sic!] *commerciale presso la Legazione d'Ungheria a Roma* (Róma, 1948. július 16.).

[515] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-76/pol/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. május 16.) – Rajk Lászlónak.

[516] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-76/pol/1949. Pálinkás László (Firenze, 1949. május 12.) – Ilynek [Tolnai Gáborné, Berkovits Ilona].

[517] Tolnai 1987. 69-70.

A kérdés megkerülhetetlen: mi az, amit itt olvasunk? Szimpla hazugság ï vagy ennél bonyolultabb a lélektani képlet? A fentebb idézett, korabeli iratból az egyértelmŰ, hogy Pálinkás csakis a neki járó állami tartozás, az általa már megelőlegezett költségek visszatérítését kérte, és nem egy olyan, jövőbeli cseledet árának előre kifizetését, amelyet valójában nem akart megtenni (ez is csak formailag lett volna "lopás", ha az összeg kb. megfelelt volna annak, amivel neki a magyar állam tartozott). 1949-ben épp ezért Tolnai csak azt találta kifogásolhatónak, hogy a tartozás kiegyenlítését a firenzei tanár valutában kérte, ahelyett hogy megvárta volna, amíg odahaza megkapja forintban. (Viszont éppen a valutában kérésből lehetett következtetni bizonyos mértékig ï kétségkívül logikusan ï a Ădisszidálásiò szándékra.) Első megjegyzésünk nyilván az, hogy ha nem a diktatúra értékrendjével nézzük, akkor Pálinkás természetesen semmilyen morális vétket nem követett el, amikor a neki járó tartozás igénylésénél nem volt tekintettel annak az államhatalomnak az aktuális valutagazdálkodási szempontjaira, amely őt sikeres szakmai munkája tetőpontján, minden érdemi indok nélkül visszarendelte. De azt nem tudhatjuk, hogy majd négy évtizeddel később vajon Tolnai mennyire emlékezett a részletekre, amikor a maga verzióját kidolgozta ï vagyis hogy mekkora a hazugság és a tévedés aránya elbeszélésében?

Ami figyelemreméltó: ha a *Szóbeli Jegyzék* szövegében az összes személyes "sztorit", a drámaibb "jelenetek" élményszerŰ leírását összevetjük, akkor az "elbeszélő én" óriási túlsúlya bontakozik ki. A történetek szerkezete jószerével kivétel nélkül, minden esetben az, hogy valamilyen emberileg-szakmailag nehéz vagy kétértelmŰ helyzetben a történetmondó milyen ügyesen, frappánsan vágja ki magát, hogy hogyan oldja meg, vagy netán fordítja visszájára a kezdetben számára kellemetlen szituációt.[518] Ez a motívum nagyon erős, így megalapozottan feltételezhető, hogy a visszaemlékezések megírásának egyik lényeges lelki motívuma ï ahogy fentebb a "provokáció" kifejezés reflektálatlan használata kapcsán már utaltam, rá ï éppen ezeknek az egykori "győzelmeknek" az újraélése, újramesélése lehetett. A szubjektum íly mérvŰ előtérbe tolása következtében azonban a történetek igazságtartalma alárendelődik, sőt kiszolgáltatódik ennek a nagyon erős igénynek. Tolnai természetesen az 1980-as évek közönségének írt, amikor a "disszidálás" és a "valutázás" megítélése már lényegesen elnézőbb volt, mint évtizedekkel korábban.[519] Így az eredeti "bŰn" (valutában kérte a jogos tartozást) helyett komolyabbat kellett találnia: valódi lopást (kéri az államtól az útiköltséget, miközben nem akar hazamenni ï elhallgatva persze, hogy az állam viszont tartozik neki), annak érdekében, hogy amit Tolnai egykor tényleg tett (ötletes ürügy kitalálásával elutasítani a leendő disszidens kérését), azt a változó értékrend szerint is érvényesnek és morálisan helyesnek lehessen bemutatni ï különben a történet végén nincs a főhőst fölmagasztaló csattanó! Ez a folyamat ï a tettek időszaka és a megírás időszaka közötti időben végbemenő értékrendváltozás miatt az egykori tettek tudatos vagy önkéntelen manipulációja ï

[518] Ezt láttuk a Veliccsel való beszélgetésnél, ezt Pálinkás esetében, és tipikusan ilyenek voltak a nyugati országok követeivel fentebb említett találkozói is.

[519] Miként az közismert, a koncepciós perek során az egyik legtöbbet alkalmazott vád a valutarejtegetés bűntette volt, amelyet ï a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről 1922-ben hozott XXVI. törvényre hivatkozva ï a 8400/1946. ME sz. rendelet állapított meg. A 17. § (1) bekezdés megtiltotta, hogy magánszemély külön engedély nélkül valutát tartson magánál, így azt be kellett szolgáltatni az állami hatóságoknak, vö. Magyar Törvénytár 1922. 195-198. ï A forint stabilizációjának korai időszakában azonban még a lakosság jelentős része tartott magánál kisebb-nagyobb valutamennyiséget, a nehéz időket megélő emberek afféle vésztartalékaként. Az egyházak pedig külföldi testvérszervezeteiktől sokszor valutában kaptak segítséget. A valutabűntény így kézenfekvő és eredményesen használható eszközzé vált az államrendőrség kezében a politikai ellenfelek kompromittálására. ï Tolnai követ 1949 szeptemberében így külön jelentésben értesítette Kállai külügyminisztert, hogy a disszidens magyar papok "igyekeznek összevásárolni a legsötétebb zug-árfolyamot is felülmúló alacsony áron a Rómában elérhető forintokat. 100 forintért általában 2800-3000 lírát adnak a zugbeváltók Rómában. A papok 1800-2000 líráért igyekeznek hozzájutni. Ha ennyiért nem megy, mennek feljebb is, mert forintra szükségük van! [*Kiemelés az eredetiben. ï CsL.*] Hogy pontosan milyen célra? Nem tudni. Azonban nem kétséges, hogy hazajuttatják az imperialista futárszolgálat segítségével!", ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 20/b. 9784/49. Tolnai Gábor (Róma, 1949. szeptember 1.) ï Kállai Gyulának.

persze természetes velejárója a memoárirodalomnak, és szinte minden emlékiratírónál tetten érhető, csak talán nem mindig ennyire nyilvánvalóan, mint a volt római követ esetében.

Tolnai követi működésének "mindennapjaira" térve, már fentebb említettük, hogy éppen megérkezésével egyidőben bontakozott ki egy jelentős probléma a magyar-olasz kapcsolatokban: a milánói főkonzulátus bezárásának ügye. Mint szintén említettük, 1946-ban nem nyitották meg újra a két világháború között működő milánói főkonzulátust, hanem egyelőre a Római Követség Milánói Konzuli Kirendeltsége néven működtették az irodát. Egy 1965 januárjában készült áttekintés szerint azonban "amikor 1949-ben a KÜM [külügyminisztérium] Czink Antal követségi tanácsost[520] küldte ki Milánóba a főkonzulátus vezetése és újjászervezése céljából, elkövette azt a hibát, hogy az új főkonzul részére csak Olaszországba érkezése után kért működési engedélyt. Az olasz KÜM 1949. március 28-i jegyzékében közölte, hogy mivel a milánói magyar konzuli kirendeltség működését a háború után csak ideiglenesen engedélyezték, [...] április 1-től azt »bezártnak tekintik«. Válaszul római követségünk március 29-i jegyzékében közölte, hogy tudomásul veszi az ideiglenesen jelleggel működő milánói magyar konzuli kirendeltség bezárását, és ugyanakkor meg kívánja nyitni a milánói magyar főkonzulátust, és egyben engedélyt kér Czink Antal főkonzul, a milánói magyar főkonzulátus vezetőjének működéséhez."[521] Ez az összefoglalás azonban nem teljes, így ki kell egészítenünk az olasz külügyi iratok információival.

Az eseményeket valójában az indította el, hogy egy régi ismerős, Gál Imre újra az olasz hatóságok látókörébe került. A milánói prefektus fölfigyelt arra, hogy a lombard fővárosban működő diplomaták jegyzékében Gál magyar főkonzulként szerepel, miközben nem kapta meg ehhez a köztársaság elnökétől az "*exequatur*"-t. A rendőrség az előző év nyarán már jelezte a Külügyminisztériumnak, hogy az állítólagos főkonzul tiltott kereskedést folytat, és csak a magyar követség többszöri intervenciójára tekintettek el visszarendelésének követelésétől.[522] Ennek kapcsán szögezte le egy külügyi feljegyzés, hogy a magyar fél volt az, amely 1946. október 8-i jegyzékében nem kérte ő a háború idején a római svéd követség B szekciójaként működő főkonzulátus újramegnyitását, hanem közölte: ideiglenes jelleggel ("*in via temporanea*") a Magyar Követség Konzuli Kirendeltsége működik helyette Milánóban. Ebből következően a feljegyzés szerzője, Francesco Taliani protokollfőnök javasolta: jegyzékben szólítsák fel a magyar felet, hogy március elsejével ezt a kirendeltséget, amely formájával még a fegyverszünet idejének ideiglenes viszonyaira emlékeztetett, zárja be (erről párhuzamosan a milánói prefektust is értesítik), ám

---

[520] Czink Antal eredetileg vasöntő munkás volt, majd papirtechnológiai tanfolyamot végzett a Papírértékesítő Nemzeti Vállalat dolgozójaként. 1949 áprilisában került külügyi szolgálatba, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Czink Antal szolgálati táblázata.

[521] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-005942-1964. Réti György feljegyzése (Budapest, 1965. január 16.) ő A feljegyzés annak nyomán készült, hogy a minisztérium kollégiuma 1964. március 20-i ülésén megtárgyalta a "Magyar-olasz kapcsolatok" tárgyú előterjesztést, és határozatot hozott arról, hogy meg kell vizsgálni a milánói konzulátus felállításának lehetőségét, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-005942-1964. Tömpe Istvánné feljegyzése (Budapest, 1964. március 28.) ő Tatai Józsefnek. ő Réti feljegyzésére, amelynek az a konklúziója, hogy a Területi Osztály "nem tartja aktuálisnak" a megnyitást, ugyanakkor ismeretlen személy ráírta: "Feltételezem, hogy ezt nem gondolták komolyan. Gondolom, hogy ez való a selejtdossziéba. PB [MSZMP Politikai Bizottsága], MT [minisztertanács] határozat van, tehát már meg kellett volna kísérelni. Tettünk lépést ilyen irányban?", ld. uo.

[522] A belügyminisztériumban 1948 júniusában keletkezett feljegyzés szerint amikor Gál 1946 júniusában vízumot kért Olaszországba, az a hír járta, hogy korábban titokban pápai segélyszállítmányt vitt Magyarországra, ám a megkérdezett vatikáni hatóságok cáfolták, hogy ismernék őt. Vízumot szerzett azonban számára a Besana milánói édesipari cég, amely magyar cukrászati szakembereket hozatott Olaszországba. 1945 utolsó hónapjaiban nagyarányú tiltott svájci frank-eladást észlelt a milánói rendőrség a fekete valutapiacon, melyet egyértelműen Gállal és feleségével, Szili Judittal lehetett kapcsolatba hozni. Mivel mindketten azoknak a külföldi ügynököknek a sorába tartoztak, akiknek a "hirhedt Elkam Zoltán" áll az élén, tiltólistára kerültek. A magyar követség azonban reklamálta a diplomata Gál Imre vízumának engedélyezését, így egy ideig azt hitték, két (!) Gál Imre létezik, ám nincs kétség: a diplomata és a feketézők ugyanaz a személy, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Az olasz Belügyminisztérium (Róma, 1948. június 1.) ő az olasz Külügyminisztériumnak.

ugyanakkor nem fognak elzárkózni attól, hogy megvizsgálják a fŐkonzulátus újramegnyitásának lehetőségét.[523]

Szekeres tanácsos április elején próbált is intézkedni, de tárgyalási pozícióját jelentősen nehezítette, hogy a Szovjetunió éppen ekkoriban saját elhatározásából bezáratta összes olaszországi konzulátusát.[524] Az olasz fél június 15-én válaszolt, elutasítóan: nem engedélyezik a milánói fŐkonzulátus megnyitását, mert nem lehetséges a kölcsönösség. "A magyarországi olasz kolónia nagymértékű megfogyatkozásával [ugyanis] megszünnek az indokai a budapesti olasz konzulátus megnyitásának, és ezzel a milanói magyar fŐkonzulátus megnyitásának is, legalább is addig, amig az olasz állampolgárok érdekeit károsan érintő jelenlegi állapotok fennállanak Magyarországon."[525] A megfelelő válaszon dolgozó Tolnai tájékoztatta Kállai Gyula külügyminisztert,[526] hogy a románok és a bolgárok hasonló helyzetben vannak, mint mi, míg a szovjetek még azelőtt bezárták milánói irodájukat, mielőtt az olaszok "elkezdték volna mesterkedéseiket". Kérdezte viszont, hogy az átadandó tiltakozó jegyzékben utaljon-e a "magyarországi olasz fasiszták" kiutasítására?[527] A válasz határozott igen volt, sőt felszólították, tiltakozzon ellene, hogy a fŐkonzulátus ügyét összekössék a "fasiszták" kiutasításával, mert ez utóbbi egyéni elbírálás alapján történt, és semmi köze az olasz állampolgárok általában vett érdekeinek képviseletéhez Magyarországon.[528] Formailag a magyar félnek igaza volt ugyan, de ha összevetjük a két eljárást, aligha kétséges, hogy egy intézmény bezárása a nyomásgyakorlás humánusabb eszközének minősíthető, mint fizikai személyek kiutasítása.

A fŐkonzulátus újramegnyitásának kudarca[529] átalakította a követség belső munkamegosztását, így Czink Antal tanácsos eredeti feladatköre helyett elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozott. Nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, mindjárt bírálva elődjét, a disszidens Soltész Pált. Így 1949. május 24-i jelentésében közölte, hogy a külkereskedelmi rendelések (szerszámgép, golyóscsapágy, stb.) nem elég körültekintően történnek, így 25-30 %-os károsodás éri az államot. Ha a közvetlen kapcsolatok helyett a rendeléseket ezután minden esetben ő továbbítaná, akkor "a fent leirt tények kiköszöböltettnek [*sic!*]".[530] Politikai éberségét igyekezett bizonyítani egyik júniusi jelentésében, amikor Romeo Pulga mérnöknek, az olasz külkereskedelmi minisztérium munkatársának budapesti útja kapcsán hívta fel arra a figyelmet, "hogy ez az ember körül gyanús jelenségek merültek fel". Egyfelől minden kiviteli engedélyt el tud intézni. Másfelől kapcsolatban van a Magyar Kereskedelmi Kirendeltségen dolgozó Szalai Edittel, aki a disszidensek lapját

---

[523] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Francesco Taliani följegyzése a Politika FŐosztály részére (Róma, 1949. február 18.)

[524] MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. április 3.) → Berei Andornak.

[525] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-278/1949. *Nota Verbale*. (Róma, 1949. június 15.).

[526] Kállai Gyula pályájára ld. Horváth 2005. 346., Károlyi 2003. 751., Szabó 2005 i.m 473.

[527] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-278/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. június 20.) → Kállai Gyulának.

[528] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/a-278/1949. Kállai Gyula (Budapest, 1949. július 7.) → Tolnai Gábornak. → Az említett eseményekre vonatkozóan számos irat található az olasz Külügyminisztérium magyar referatúrájának anyagában, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia.

[529] Az olasz hatóságok bezárták az IBUSZ-képviseleteket is, és ezeket sem sikerült újra megnyittatni, ld. Tolnai 1987. 255-258. → A kudarc a külügyminisztérium felső vezetését is mozgósította. A Kollégium 1949. október 22-i ülésén Sebestyén követ számolt be arról, hogy a magyar-olasz konzuli egyezmény még az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből való, mire Berei államtitkár azonnali átdolgozásra utasította, ld. MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma (1.d.) 1949. október 22. → A Budapesten kiadott, olasz nyelvű *Bolletino Ungherese* 1949. december 6-i számában hozta Boldizsár Iván államtitkár november 16-i sajtótájékoztatójáról a beszámolót, miszerint: "Magyar részről energikusan tiltakoznak a bevett nemzetközi szokások önkényes megsértésével szemben, amiképpen az is világos tény, hogy az Olasz Kormány intézkedései nem a nép akaratát fejezik ki, csupán jelentéktelen megnyilvánulásai annak a politikának, amelyet a jelenleg Olaszországban hatalmon lévő reakciós erők kötelesek szolgálni", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. *Bolletino Ungherese* Nr. 3. 1949. december 6.

[530] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-149-1949. Czink Antal (Róma, 1949. május 24. Róma) → KÜM-nek.

(*Hungária*) szerkesztR Baranyai Dönis jó barátnRje,[531] és másokkal is, akiknek csomagokat visz ide-oda a határon át. "Ezek után feltételezhetR az, hogy egy oly ember akinek nagy összeköttetése van olasz hivatalos körökkel, ugyanakkor Szalaival gazdasági ügyeken kívül mással is foglalkozik, pld. Jelentések ki és behozatalával is. Hangsúlyozni kívánom, konkrétum erre nincs, de véleményem szerint ilyen embernek nem kívánatos Magyarországra utazása".[532] Pulga mérnök felbukkan egy augusztusi beszámolóban is, amikor Czink tanácsos a külkereskedelmi minisztériumban Dall'Oglio osztályfRtanácsost kereste fel, és megszerezte 1500 tonna pirit kiviteli engedélyét, amelyre égetR szükség van ("mert megáll a csepeli gyár"), de eddig késett a jóváhagyás. Kérte a "szerszámgépcontingens" felemelését 150 millió lírára, mire az olasz fél az igényelt típusok listájának benyújtását kívánta (kommentár: az amerikai befolyás miatt nyilván csak meghatározott típusokra adhatnak engedélyt), de ezt sikeresen elhárította. Az olasz fél hozzájárult 250 tonna magyar vaj behozatalához. A partner személyek kapcsán Czink jelezte, hogy Gorga, a magyar ügyek referense közismerten korrupt személyiség, és összejátszik Pulga és Cacciaguerra referensekkel.[533]

Az elRzmények folytán ugyanakkor Czink megmaradt "Milánó-felelRsnek", annál is inkább, mert a külkereskedelmi és gazdasági problémák körében való tájékozódás miatt sokszor kellett Észak-Itáliába utaznia. Így nyilván jól ismerte azt a jelentést is (nyugodtan nevezhetjük feljelentésnek is), amelyet augusztus 24-én küldött haza a Bem rakpartra Tolnai követ arról, hogy a milánói lektorátusok és az ottani Kultúrintézet közös vezetRje, Ruzicska Pál professzor "ízlésben, gondolkodásban, politikai tájékozódásban a Horthy-korszak talaján áll". "Horthyék silány kiszolgálóját, Harsányi Zsoltot propagálja az olasz kiadóknál, [...] viszont PetRfit, az igazi PetRfit, a mi PetRfinket nem!" A kommunista hatalomátvétel szellemében átstilizált 1848/49-es Centenárium hamis hangja szólalt itt meg újra a gyakorlott propagandista tollán, párosulva a rutinos bíráló kiméletlenségével. Ruzicska mTködése kártékony ï jelentette ki ï, mert sokat dolgozik ugyan, ám munkájában nem érvényesül annak az országnak a kultúrpolitikája, amelytRl a fizetését kapja. Óráit a baloldali diákok nem látogatják. Azt javasolja tehát, hogy mielRbb le kell váltani, és a lakásán lévR intézeti könyvtárat a követségnek át kell vennie. Emellett a katolikus egyetemen létesített lektori állásának fenntartása is teljesen fölösleges kiadás ï elég az állami egyetemen mTködR katedra.[534]

Ám október 30-án meglepR fordulatra került sor: a Milánói Magyar Egyesület élére a Milánói Kultúrintézet hazahívás elRtt álló, "fasiszta" vezetRjét, Ruzicska Pált választották meg! November 20-i jelentésében Tolnai világossá tette, ki a hibás. Mint írta, nyomatékosan figyelmeztette Czink Antal tanácsost, a milánói ügyek felelRsét, hogy érje el a tisztújítás elhalasztását, de R ezt elmulasztotta. Mivel egyébként a munkájával nincs baj, e fegyelmezetlenség oka a hiúság lehet ï elemezte a helyzetet a követ. Mivel eredetileg milánói konzulnak jött ki, de állomáshelyét bezárták, így a lombard fRvárost mintegy "saját" területének tekintette, sokat foglalkozott vele ï és most megsértRdött, hogy a fRnöke beleavatkozott az ottani ügyekbe. De a hiúság nem mentség ï vonta meg a mérleget a követ ï, hanem éppenséggel súlyosbító körülmény.[535] Nem is hagyta megbírált munkatársára az újabb fontos manRver megszervezését, hanem Mályi Vilmos követségi titkárt bízta meg azzal a feladattal, hogy 1950. január 1-én kézbesítse Ruzicska Pálnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter visszahívó rendeletét, továbbá a római követ utasítását a leltári tárgyak és

---

[531] Az említett Baranyai Dönis valószinTleg csupán külsR munkatársa lehetett a Münchenben szerkesztett *Hungária* címT lapnak, vö. Borbándi 1992. 161-162.

[532] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-30/b-273/1949. Czink Antal (Róma, 1949. [június n.n.] [KÜM-be érkezett: június 31.]) ï Kállai Gyulának.

[533] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-531-1949. Czink Antal (Róma, 1949. augusztus 19.) ï Kállai Gyulának.

[534] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/c-532/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. augusztus 24.) ï Kállai Gyulának.

[535] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/c-532/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. november 20.) ï Kállai Gyulának. ï Mivel Czink Antal nem vált be, 1949. október 29-vel visszarendelték Magyarországra, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FRosztály. Czink Antal szolgálati táblázata.

a könyvtár átadásáról. Mályi ennek értelmében szólította fel azután a professzort, hogy a pénztárkönyvről csináljon másolatot, az egyetemeken lévő könyveket (853 db) pedig gyűjtse össze és adja át Dobos Ferenc munkatársnak.[536]

Ide tartozó fejlemény még, hogy 1950 májusában egy milánói magyar, Vadas László (akit az olasz hatóságok – ahogy mesélte – azonnali hatállyal kiutasítottak, és éppen indult haza Magyarországra[537]) kereste fel Tolnait, és részletesen beszámolt a kolónia körülményeiről a háború óta eltelt időszakban. Bár a követ szerint ezeket az adatokat erős kritikával kell kezelni, ő is úgy látta, hogy immár valóban elérkezett az ideje egy új milánói olasz-magyar kulturális egyesület megalapításának. Az elnök Antonio Banfi professzor, kommunista szenátor[538] lehetne. A cél ellensúlyozni a "fasiszta nyomás" alá került régi Magyar Egyesület befolyását, és idővel megváltoztatni a milánó magyarok politikai beállítottságát.[539] A feladattal Kalmár György kulturális attasé is foglalkozott, aki így emlékezett vissza a kezdetekre: "[...] ezek a baráti társaságok [...] voltaképpen az európai országokban működő kommunista pártok együttműködésének gyümölcsei voltak és alig burkolt politikai propagandát fejtettek ki. [...] Az Olasz -Magyar Baráti Társaság olaszországi csíráját jelentette a Milánóban létrejött »Circolo Culturale Amici dell'Ungheria« (Magyarország Barátainak Kulturális Köre), amelynek átadtuk az olasz hatóságok által akkoriban bezárt konzulátus helyiségeit és rendszeres havi szubvencióval, valamint filmek, kiállítási anyagok, hanglemezek, könyvek, stb. rendelkezésre bocsátásával biztosítottuk tevékenységét. E tevékenység igen széleskörű volt: Milánóban akkoriban meglehetősen nagylétszámú baloldali magyar emigráció élt, amely aktívan részt vett a Kör munkájában".[540]

1949 augusztusában Szekeres György tanácsos bizalmi feladatot kapott: a Nehézipari Központ kiküldötteit, Nyerki Antalt és László Tibort kísérte el azokra a tárgyalásokra, amelyeket a milánói Magiara vállalat átszervezésével kapcsolatban folytattak az új partnerrel, Augusto Doro úrral. A céget még a háború előtt alapították, magyar tulajdonrésze az államosítások révén került a Nehézipari Központ látókörébe. Doro "elvtárs" révén új perspektíva körvonalazódott: mivel ő egyben az Olasz Kommunista Párt gazdasági szakembereként dolgozott, a Magiara olyan "pártvállalattá" alakítása kerül szóba, amelyet elsősorban a Magyarországgal való nehézipari üzleti kapcsolatokat bonyolítaná. Ezért is kérdezte Háy László államtitkárhoz[541] intézett jelentésében Szekeres, hogy hány százalék részvény maradjon magyar kézben (49, 51 vagy annál is több)?[542] Hogy mennyire volt eredményes az eszmecsere, arra Tolnai követ jó háromnegyed évvel későbbi beszámolójából is következtethetünk. 1950. április 4-én ő is tárgyalt Doróval, aki "az összes pártvállalatok jelenlegi vezetője". A megbeszélésen részt vett Sugár Imre kereskedelmi attasé is.[543]

---

[536] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-0045/1950. Mályi Vilmos köv. titkár jelentése (Róma, 1950. január 8.).

[537] Vadasról azonnal jelentett a budapesti olasz követség is, jelezve: a majd húsz éve Milánóban élő, egy csehszlovák cég kereskedelmi képviseleténél dolgozó férfi azt mondta, azért kényszerült hazatérni, mert a milánói hatóságok nem hosszabbították meg a tartózkodási engedélyét. Amúgy Vadas állítólag a háború után sajtóattaséként dolgozott a milánói [fő]konzulátuson és elsősorban kommunista értelmiségi körökkel (pl. az elektromos kerámiaiparban hírnevet szerző mérnökkel, Korach Mórral) állt kapcsolatban, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Passaporti. A budapesti ügyvivő (Budapest, 1950. május 5.) → az olasz Külügyminisztériumnak. → Korach Mór pályájára ld. ÚMÉL III. 1073.

[538] Antonio Banfira ld. ASP 1955. 402-403.

[539] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/b-00692/1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. május 8.) → Kállai Gyulának. → 1949 augusztusi milánói látogatásáról Tolnai az emlékirataiban is beszámol, ld. Tolnai 1987. 203-204.

[540] Kalmár György szíves közlése. → A Jenni Wiegmann szobrászművész és Enrico Somaré művészkritikus vezette milánói magyarbarát társaságra ld. meg ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Marcello Bocchini (Róma, 1954. szeptember 2.) → a budapesti Olasz Követségnek.

[541] Háy László pályájára ld. Bölöny 1992. 304-305., Rákosi 1997. 1077.

[542] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-476-1949. Szekeres György (Róma, 1949. augusztus 9.) → Háy Lászlónak.

[543] Sugár az olasz Külügyminisztériumnak küldött tájékoztatás szerint formálisan Szekeres György helyére érkezett, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Az olasz Belügyminisztérium (Róma, 1950. április 5.) → az olasz Külügyminisztériumnak. → Berei Andor államtitkár 1950 júniusában bizalmas jelentést kért Murai István ügyvivőtől Sugár Imre munkájára vonatkozóan. A válasz szerint Sugárnak kezdetben bizonytalanságból fakadó

Doro kifogásolta, hogy a magyar nemzeti vállalatok nem az általa felügyelt cégek útján bonyolítják olaszországi üzleteiket, pedig erre tavaly, budapesti látogatásakor igéretet kapott. Konkrét példaként említette, hogy az elŐzŐ évben a Nehézipari Központ embereinek is "erkölcsi és anyagi" segítséget adtak, és mégis mással kötöttek üzletet! Azt tervezik tehát, hogy képviselŐt küldenének a magyar fŐvárosba, hogy újratárgyaljon minden kereskedelmi ügyletet. Sugár felvetette, hogy ha a legmagasabb olaszországi napi árat fizetik, és az üzletkötés 8 napon belül megtörténik, akkor máris át tudunk adni bizonyos árukat ï kéri az olasz fél által igényelt cikkek jegyzékét. Tolnaiék azt firtatták, hogy az olaszok esetleg elkövettek-e valamilyen hibát a magyar kapcsolatokban, mert hátha ez az otthoni tartózkodás oka? ï de Doro állította, hogy nem. A követ mindamellett nem adott azonnali választ, hanem jelezte: a felvetésekrŐl Budapesten fognak dönteni.[544]

A pártvállalatok révén bonyolított üzleti kapcsolatok fontos részét képezték a nyugati kommunista pártok gazdálkodásának. "A napokban felkeresett [Vittorio] Vidali elvtárs, a trieszti kommunista párt fŐtitkára[545] ï számolt be Szekeres a Palmiro Togliattival folytatott egyik bizalmas beszélgetésérŐl Berei Andornak. ï Trieszten keresztül lebonyolított kereskedelmi ügyleteinkbe való bekapcsolódással kíván némi pénzt szerezni az ottani párt számára. Felkereste ebben az ügyben a többi népi-demokratikus követséget is. ï Ami engem illet, mondotta Togliatti elvtárs, nem vagyok híve ennek a kereskedelmi ügyletekbe való bekapcsolódásnak. Minden egyébtŐl eltekintve azért sem, mert ez a kereskedelem anyagilag sem jár számottevŐ eredménnyel. De ez az én egyéni véleményem, a vezetŐség néhány tagja más véleményen van." Arra is utalt Togliatti, hogy valójában nem szólnak bele, "Vidali elvtárs cselekedjen belátása szerint".[546]

A gazdasági kapcsolatok rendhagyó elemének tekinthetjük azt a javaslatot, amelyet Tolnai követ 1949 decemberében juttatott el Budapestre. Mivel Umberto Terracini kommunista szenátor[547] legutóbbi magyarországi tartózkodása alkalmából[548] azt az információt kapta, miszerint "vannak lehetŐségek arra, hogy a magyar ipar politikailag megbízható és szakmailag képzett idegen munkásokat alkalmazzon", így most azt javasolja, hogy a nemrég bezárt Orsi-Mangelli mŰnyaggyár (Forlì) szakmunkásai bevándorolhassanak Magyarországra és a magyar iparban helyezkedhessenek el. "Terracini hangsúlyozta, hogy a szóbanforgó munkások politikai szempontból megbízhatók:

---

kisebbségi érzése és üldözési mániája volt, továbbá emiatt sokszor túlságosan fecsegŐen és bizalmaskodóan viselkedett ï de már sokat javult, és az olasz partnerek is elfogadják munkatársnak, ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. június 5.) ï Berei Andornak. ï Ennek ellenére a novemberben Budapestre rendelt Sugárt már nem küldték vissza Rómába, és a kereskedelmi kirendeltség vezetŐje utasítást kapott, hogy "ingóságait sziveskedjék budapesti címére feladni", ld. MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/1-15. Buzás József (Budapest, 1950. november 16.) ï a római kirendeltségnek.

[544] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/a-00570-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. április 14.) ï Kállai Gyulának.

[545] Önéletrajzi visszaemlékezéseit ld. Vidali 1980. ï Spanyol polgárháborús emlékeit külön is megírta, ld. Vidali 1983., életútjának problematikus (pl. Trockij halálával is állítólag kapcsolatba hozható) elemeire ld. Pressburger 2000., Farkas 1990. 299., 635.

[546] MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. október 4.) ï Berei Andornak. ï A magyar diplomácia természetesen tervezte a trieszti képviselet megnyitását, pl. 1948 Őszén is szerepelt a következŐ évi külügyi költségvetésben, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Questioni religiose. Bellia (Budapest, 1948. december 29.) ï az olasz Külügyminisztériumnak

[547] Terracinire ld. IDC 1946. 254-255., ASP 1955. 533-534.

[548] 1949 augusztusában Terracini a Világifjúsági Találkozón résztvevŐ olasz delegáció vezetŐjeként érkezett Budapestre. Az olasz Külügyminisztériumtól 1949 januárjában kérte a rendezvényhez a hivatalos segítséget, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Rapporti culturali. Umberto Terracini (Róma, 1949. január 31.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A Politikai FŐosztály azonban bizonytalan volt a problémakör megítélésében, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Rapporti culturali. Appunto per la Segreteria Generale (Róma, 1949. március 12.). ï A rendezvényt követŐen ï amiként Benzoni követ jelentette Rómába ï Terracini és Walter Audisio (a Mussolini kivégzését egykor vezénylŐ volt partizánparancsnok) egy pártüdülŐben nyaraltak, nélkülözve a helyi pártszervek figyelmességét, amit Terracini némiképp észrevételezett is, lévén Rákosi régi elvtársa még az 1920-ban tartott livornói OKP-kongresszus idejébŐl, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. augusztus 10.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

nagy többségük az olasz kommunista párt tagja."[549] A szocializmus építésének korai, lelkesítő éthosza közismerten jelentős vonzerőt gyakorolt az európai országok baloldali érzelmű munkásaira, így különösen a huszas évekből több pédáját ismerjük az olyan munkáscsoportoknak, amelyek szervezett formában indultak a Szovjetunió közép-ázsiai területeire, hogy ott "első tanítóként" a modern ipari civilizáció megteremtésében részt vegyenek.[550] E romantikus kezdetek kései visszfényeként értékelhető a Terracini-féle javaslat, mutatva, hogy ebben az időben az olasz munkástömegek körében mennyire eleven illúziók éltek a magyar szocializmussal kapcsolatban. A javaslat további sorsáról nem találtam újabb adatokat.

A bizalmas politikai ügyek közé tartozott természetesen a magyar emigráció mozgásának figyelése, elemzése.[551] Már Tolnai volt a követ, amikor maga Horthy volt kormányzó is átutazott Itálián, de erről – jelen ismereteink szerint – a római magyar misszió nem szerzett tudomást.[552] Viszont 1949. szeptember 8-án jelentette Tolnai, miszerint még június elején Apor Gábor báró volt szentszéki követ és Péterffy Gedeon, a Pápai Magyar Egyházi Intézet vezetője kihallgatáson jártak Mario Scelba olasz belügyminiszternél. Támogatását kérték a "Magyar Nemzeti Bizottság"[553] nevű emigráns szervezet római "albizottmányának" létrehozásához. Apor és Péterffy május végén-június elején az Ankarából Párizsba tartó Perényi-Lukács Györggyel[554] is találkoztak. Mint írta, az olaszországi disszidenseket a háttérből Apor irányítja, neki van egyedül komoly tekintélye a Vatikánban, az olasz kormánykörökben és az amerikai diplomáciában.[555] Tolnai időnként kapott híreket Kállay Miklós volt miniszterelnökről is, aki szintén Olaszországban élt, és akiről a baloldali politikai vezetők is úgy tudták, hogy 1950 tavaszán részt vett a keresztény pártok sorrentói konferenciáján.[556] Az emigránsokkal foglalkozás új területtel bővült 1950. április 4-től, amikor a

---

[549] MOL XIX-J-01-u. BAH Tolnai Gábor (Róma, 1949. december 16.) – Berei Andornak.

[550] Ilyen volt pl. a Csehszlovákiában, Zsolnán – számos magyar munkás részvételével – 1923-ban alapított Interhelpo szövetkezet, ld. Demszky 2008. 106-174. – Említ hasonló vállalkozást Fejtő Ferenc is, ld. Fejtő 1990. 228.

[551] Az ún. lojális magyarok ekkoriban elenyészően kisebbséget képeztek Rómában. Amikor nagy nehezen sikerült számukra követségi rendezvényt szervezni, 42 meghívót tudtak kiküldeni és abból 26 fő jött el, ld. Tolnai 1987. 202.

[552] A berni olasz követség jelentette, hogy Bajorországból Horthy exkormányzó (feleségével, menyével és unokájával együtt) Svájcba utazott, és pár napot pihent a Genfi-tónál és Zürichben, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Passaporti. Az olasz Külügyminisztérium (Róma, 1949. június 5.) – a budapesti és a lisszaboni olasz követségeknek. – A genovai prefektus arról adott hírt, hogy a Horthy család Genovában behajózott az *Anna Costa* hajóra Portugália felé, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Passaporti. Vitelli (Genova, 1949. június 9.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – A volt kormányzó a lisszaboni olasz követnek, akivel együtt ebédelt a portugál fővárosban, azt említette, hogy nagy örömel látta viszont Itáliát, és konstatálta a gyors újjáépítés, fejlődés virágzó jeleit, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Passaporti. Lisszaboni Olasz Követség (Lisszabon, 1949. június 20.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[553] Helyesen: Magyar Nemzeti Bizottmány. A Bizottmányt Varga Béla volt parlamenti elnök és Nagy Ferenc volt miniszterelnök vezetésével, a "negyvenötös" és a "negyvenhetes" emigráció kooperatív tagjai hozták létre, Washington központtal, hogy közös, "össznemzeti hivatású" szervezetként működjön, képviselve az otthoni diktatúrával szembeni demokratikus alternatívát, ld. Borbándi 1989. I. 141. skl., Nagy 1984. 112.

[554] Perényi-Lukács György külügyi pályájára ld. IMKSZT 1994. 109., ekkoriban a Magyar Nemzeti Bizottmány törökországi képviselője volt, ld. Borbándi 1989. I. 161.

[555] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-659/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. szeptember 8.) – Kállai Gyulának. – Az értesülés helyes volt, a római megbízott Apor báró lett, ld. Borbándi 1989. I. 161. – Tolnai egy másik ekkori értesülése szerint Aporék arra akarták rávenni az amerikai diplomáciát, hogy a magyar koronázási ékszereket, amelyek a háború végén az amerikai hadsereg kezébe kerültek, helyezzék el a Vatikánban, ld. Tolnai 1987. 244. – Érdemes emlékeztetni arra, hogy a korona-motívum a Mindszenty-per egyik lényeges szála volt, ld. Balogh Margit 2002. 225-227., Mindszenty 1949/I. 31-49.

[556] Tolnai 1987. 423. – Az *Europeo* képes hetilap riportere is találkozott ebben az időben Kállayval Capri szigetén, ám számára úgy látszott, politikai kérdésekben nem aktív, "buta embernek tettette magát", aki a világtól elvonulva éldegél Svájcban elhelyezett tőkéjének kamataiból, ld. Tolnai 1987. 243-244. – Kállayt, mint föntebb említettük, az amerikaiak internálták Capri szigetére, de annak feloldása (1945 augusztus) után is a szigeten maradt. Emlékirataiban megírja, hogy Budapesten, az ostrom során meghalt a felesége, és a szörnyű hírt itt tudta meg Capriban – így meglehetősen letargikus állapotba került, amelyet azután csak fiainak és családjaiknak megérkezése enyhített valamelyest, ld. Kállay 1991. I. 249- 254. – Capriban beszélt Kállayval egy magyar emigráns kormány lehetőségeiről a jezsuita Nagy Töhötöm is, ld. Nagy 1990. 209. – A később Firenzébe költözők Kállayval találkozott Cs. Szabó László is, ld. Cs. Szabó 2004. 100. – A

magyar kormány amnesztia-rendelete[557] megnyitotta a lehetőséget, hogy azok, akik ugyan illegálisan kerültek nyugatra, de nem követtek el olyan bűnt, ami miatt népbírósági felelősségrevonás várt volna rájuk, jogi következmények nélkül hazatérhettek. A sajtótájékoztatón is népszerűsített rendelkezés főképp a három fontosabb olaszországi gyűjtőtáborba (Trieszt, Róma-Latina, Nápoly-Bagnoli) kerülő "kisdisszidensek" körében fejthetett ki vonzó hatást, és a következő időkben ő már Tolnai hazatérése után ő Mályi titkár egyik fontos feladata volt a táborokból hazatérésre jelentkezettek ügyeinek intézése. De egyfelől Olaszországban eleve kevés volt ezek száma, mert nem a világháborús vesztes volt a magyar menekülők vágyott célországa, másfelől amiatt sem lehetett nagy tömegekre számítani, mert a hidegháborús szembenállás kibontakozásakor a nyugatra eljutók ténylegesen rossz tapaszatalait nyilván méginkább fölerősítette az ekkortól kiszélesedő kommunistaellenes tájékoztatás.[558]

Más jellegű, de szintén bizalmas politikai ügynek számított 1949 decemberében Szekeres György id. ügyvivő megbeszélése Ambrogio Donini szenátorral,[559] az Olaszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának tagjával, aki ebben az időben a párt által nem hivatalosan támogatott könyvkiadási ügyekben volt illetékes. Boldizsár Iván államtitkár[560] javaslatára Szekeres fölvetette, hogy meg kellene jelentetni a közben lezajlott Rajk-per[561] teljes anyagát olaszul. Donini a "Milano-Sera" kiadót ajánlotta, ahol egy évvel korábban a Mindszenty-ügyet ismertető kiadvány is megjelent. Jelezte azonban, hogy olyan áron, amely a néptömegek számára is elérhető (300 líra), csak támogatással lehet kiadni a munkát ő ennek összege a Mindszenty-kötet alapján kalkulálva, kb. 700-900 $ lehetne. Ha mindezzel a központ egyetért ő zárta jelentését Szekeres ő, akkor francia vagy angol eredeti példányt kér a fordítás számára, továbbá engedélyt, hogy "a kiadványt az általam őrzött bizalmas svájci-frank letétből a szükséges mértékig támogassam".[562]

---

volt magyar miniszterelnök mozgását az olasz hatóságok 1945 augusztusától semmiben nem korlátozták, vízumkérelmeit teljesítették, bár erről a Belügyminisztériumot értesítették. Pl. 1946. március 15-én ki- és belépési vízumot kapott Svájcba, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Passaporti. Gian Gaspare Cittadini (Róma, 1946. március 22.) ő az olasz Belügyminisztériumnak.

[557] Az 1950. március 25-én kihirdetett, 1950. évi 9. számú törvényerejű rendelet kimondta, hogy „a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének szilárdsága lehetővé teszi, hogy az ország felszabadulásának 5. évfordulója alkalmából széles körben amnesztiában részesüljenek azok, akik politikai, gazdasági vagy más, közönséges bűncselekményeket követtek el. Ezen kívül a Magyar Népköztársaság büntetlen hazatérést kíván biztosítani olyan magyar állampolgárok részére, akik a háborús eseményekkel kapcsolatban távoztak nyugatra, vagy ellenséges hírverést ől megtévesztve, a felszabadulás óta hagyták el törvénybe ütköző módon az ország területét, de ma már belátják, hogy boldogulásukat csak hazájukban, a magyar dolgozó nép körében találhatják meg” ő, ld. Törvények... 1951 i.m 51. ő A tvr végrehajtásáról a 83/1950. (III. 25.) M. T. sz. rendelet gondoskodott, ld. uo. 271. ő A tvr. 3. és 4. §-a a visszatérés végső időpontjaként 1950. október 4-t jelölte meg, vagyis aki addig visszajön, azzal szemben a tiltott útlevélhasználat, tiltott határátlépés stb. miatt sem lehet bűnvádi eljárást indítani.. Később az 1950. évi 48. számú törvényerejű rendelet a hazatérési dátumot egy évvel meghosszabbította, ld. uo. 147. old. ő ő A rendeletről beszámol egy olasz külügyi följegyzés is, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Politica interna. "Amnistia concessa dal Governo Ungherese." (Róma, 1950. április 22.). Újabb meghosszabbítását a budapesti olasz követség annak beismeréseként kommentálta, hogy csupán kevesen éltek a hazatérés lehetőségével, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Politica interna. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1951. október 8.) ő az olasz Külügyminisztériumnak. ő A rendelkezést lényegében megismételte az 1953. évi 11. számú törvényerejű rendelet is, mert a benne meghirdetett közkegyelem a külföldre távozottakra is vonatkozott, ahogy általában mindenkire, akit a bíróság jogerősen két évet meg nem haladóan börtönre vagy javító-nevelő munkára ítélt, továbbá időtartamra tekintet nélkül a fiatalkorúakra, a teherben lévő nőkre, azokra az anyákra, akiknek a gyermeke 10 évnél fiatalabb, továbbá az 50 évnél idősebb nőkre, és a 60 évnél idősebb férfiakra, ld. Törvények... 1953. 14.

[558] Tolnai 1987. 409-412.

[559] A neves filozófiaprofesszor pályájára ld. ASP 1955. 446-447., HDFI 1992. 174-175.

[560] Boldizsár Iván pályájára ld. ÚMIL I. 1994. 255-256., Károlyi 2003. 746.

[561] Az olasz közvéleményt és a politikai vezetést természetesen nagyon érdekelték a Rajk-per eseményei. Az olasz Külügyminisztérium iratanyagában külön tárgycsoportban őrzik az ezzel kapcsolatban összegyűjtött iratokat, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.9. Processo contro Rayk [*sic!*] ex Ministro degli Esteri ungherese.

[562] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/b-687/1949. Szekeres György (Budapest, 1949. december 22.) ő Kállai Gyulának. ő 1949 októberében Vittorio Vidali, a Trieszti Kommunista Párt fentebb említetett főtitkára is jelezte Szekeresnek, hogy a Rajk-perről megjelent könyvet kiadatná szerb vagy szlovén nyelven. A tervet Togliatti is helyeselte, arra utalva, hogy "a

Fontos gazdasági kérdésekben folyt az információcsere 1950 elsŐ hónapjaiban. Januárban összeült az Olasz-Magyar Gazdasági Vegyesbizottság, melynek január 19-i ülésén az olasz fél átadott egy emlékeztetŐt a magyar állam kölcsöntartozásairól: a) az 1924. évi 7 %-os Magyar Királyi Államkölcsön, amelynek törlesztése 1944 februárjában megállt, b) az 1941, évi ún. egyesített lírakölcsön, amelynek a törlesztése 1943 áprilisa óta szünetelt. Mi a magyar kormány szándéka "e mŤveletek rendezése tekintetében"? ï tették fel a kérdést az olaszok a jegyzék utolsó oldalán. A magyar fél válaszában "újólag kinyilvánítja a szóbanforgó két adósság rendezése kérdésének tárgyalására irányuló készségét, mindazonáltal e tárgyalások megkezdése elŐtt meg kell gyŐzŐdjék arról, hogy a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége nem emel-e igényt a fenti követelésekre." Az Olasz Kormány a válaszban foglalt információt tudomásul vette.[563] Tárgyalások folytak az olasz kikötŐk magyar használatával kapcsolatos feltételekrŐl is, különös tekintettel azokra az érdekekre, amelyek az egyelŐre rendezetlen helyzetŤ Trieszt kikötŐjével voltak kapcsolatosak.[564]

1950. március 28-án a két ország közötti vámszabályzat tárgyában vettek fel jegyzŐkönyvet Budapesten az olasz és a magyar szakértŐk. Ebben a következŐkrŐl szóló megállapodást rögzítették: biztosítják egymás számára a "legkedvezettebb nemzetnek nyújtott bánásmódot" (1. cikk), az egymás területérŐl származó nyersanyagokra és gyártmányokra sem a bevitelnél (2. cikk), sem a kivitelnél (3. cikk) nem vetnek ki más vagy nagyobb vámot, mint más államok kereskedelmi tételei esetében, megállapítanak speciális kivételeket (4. cikk), rögzítik, hogy az 1928. évi Kereskedelmi és Hajózási SzerzŐdés és a hozzá kapcsolódó megállapodás mely cikkei maradnak hatályon kívül (5. cikk). A megállapodás ideiglenesen április 30-án lépett életbe, míg véglegesen akkor, ha a két állam hatóságai a megfelelŐ belsŐ eljárások során jóváhagyják. A dokumentumot a delegációk vezetŐi: Giorgio Benzoni rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, valamint Buzás József osztályfŐnök (Magyar Kereskedelmi Minisztérium) írták alá.[565] A jóváhagyás ügyében maga az aláíró, Buzás József intézkedett: 1950. május 19-én a KÜM Nemzetközi Jogi Osztályára beküldött levelében azt kérte, hogy a külügyek vezetŐje a Minisztertanács 1950. április 28-i határozata alapján eszközölje ki az Elnöki Tanácsnál a magyar-olasz vámmegállapodási jegyzŐkönyv jóváhagyását, majd küldesse ki Rómába, hogy kicseréljék az olasz kormány példányával. Ha ez is megvan, akkor pedig azért kér újbóli értesítést, hogy a végleges hatálybalépést célzó törvényerejŤ rendelet tervezetét fölterjeszthesse.[566]

Tolnai követ sokat foglalkozott a szocialista kulturális propaganda kérdéseivel is. Mint alább látjuk majd, élesen bírálta a Római Magyar Akadémiát, hogy nem olyan kulturális politikát folytat, mint ami szerinte a "népi demokratikus" Magyarországnak és az olasz balodalnak a leginkább megfelel. Két területen példát is mutatott arra, miféle kulturális propagandát szeretne kifejteni szerte Olaszországban. Ezek kétségkívül rendkívül sikeres vállalkozásoknak bizonyultak ï de elsŐsorban nem a bennük foglalt kulturális teljesítmény (amúgy különlegesen magas) színvonalának, és nem is a követségi dolgozók kitartó és lelkes szervezésnek (mai szóval: PR-munkájának) köszönhetŐen. A valódi ok két, egymással szorosan összefüggŐ olasz belpolitika körülményben keresendŐ: a) a kormányból kiszoruló olasz baloldal, tömegbefolyásának fenntartása érdekében, éppen ekkortól

---

trieszti kommunista pártnak számos lehetŐsége van arra, hogy a kiadványt Jugoszláviában terjessze", ld. MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. október 4.) ï Berei Andornak.

[563] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/c-00745-1950. [olvashatatlan név], az Olasz Delegáció elnöke levele (Budapest, 1950. február 9.) ï Kádár Lajosnak, a Magyar Delegáció elnökének. ï A tárgyalásokról Tolnai Gábor követ is írt emlékirataiban és azokat általában sikertelennek minŐsítette, ld. Tolnai 1987. 297-298., 301.

[564] HTL MN 102/08/11. Vezérkar 2. Csfség. 1946-56 összegyŤjtött diplomáciai táviratok. Giorgio Benzoni budapesti olasz követ négy távirata az olasz Külügyminisztériumba (Budapest, 1950. január 18., 21., február 10.).

[565] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/c-00745-1950. JegyzŐkönyv az Olaszország és Magyarország közötti vámszabályzat tárgyában (Budapest, 1950. március 28.).

[566] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/c-00745-1950. Buzás József (Budapest, 1950. május 19.) ï KÜM-nek.

kezdte fokozottabban kihasználni a kulturális rendezvények adta agitációs lehetőségeket, b) a hidegháború viszonyai között a "létező szocializmus" országainak társadalmi, gazdasági, kulturális stb. sikereit úgy lehetett népszerűsíteni, mintha közvetlenül bizonyítanák az olasz balodal politikai céljainak fölényét a jobboldaléval szemben. Így azután pl. a *Talpalatnyi föld* (Bán Frigyes filmje, 1949) 1950 januárjában hatalmas sikerrel került vetítésre Róma, Milánó, Trieszt, Nápoly, Piacenza, Torino, Pineta di Sortenna stb. filmszínházaiban. Tolnai természetesen tisztában volt az ezreket és tízezreket megmozgató hatás valódi természetével ï sőt, örült ennek! ï, mert ezt jegyezte fel emlékirataiban: "Az ekkori olasz politikai körülmények ismeretében nem szorul magyarázatra, hogy e kíváló film művészi erejével együtt járó politikai hatása elválaszthatatlan a délvidéki parasztmozgalmaktól s a velük összefonódó földfoglalásoktól."[567]

De ugyanez volt a helyzet másik kedvenc programja, a forradalmár Petőfi Sándort bemutató válogatás-kötet esetében is. A jeles művfordító, Folco Tempesti professzor[568] átültetésében mintegy ötven verset tartalmazó, a firenzei Vallecchi Editore gondozásában 1949 karácsonyára megjelenő kötetet[569] Rómában, Milánóban, Genovában, Bariban különféle baloldali szervezetek (Olasz Nőszövetség, a szakszervezetek, pl. a C.G.I.L., a *Casa delle Cultura* hálózat, stb.*)* kezdték el bemutatni, népszerűsíteni.[570] De a kisebb városok, Ferma, Santa Maria Caporetara, Prato, Suzzaro baloldali tömegei éppúgy örömmel tapsoltak a szabadságharc költőjének, mint a nézők Bari színházának karzatán, ahol "a dokkmunkások kemény kezei ökölbe szorítva emelkedtek felfelé, erősítést, lelkesedést nyerve harcaikhoz Petőfi Sándortól. Hogy mi játszódott le a bari munkások gondolatvilágában? Annak a néhányuknak a szavai sejtették [*sic!*], akik mintegy küldöttségként jöttek hozzám az ünnepség után: ï »Sandor« címét kérve, hogy írhassanak neki."[571] Nem vitás persze, hogy e rendkívüli népszerűségnek Petőfi zsenije és Tempesti fordítói bravúrja egyaránt elengedhetetlen összetevője volt. De a hatás alapvető, meghatározó okát és irányát Tolnainak az a személyes emléke jellemzi a legjobban, miszerint "láttam tömegfelvonulást ï mégpedig Nápolyban ï, földet követelő parasztok felvonulását, amelynek tagjai egyéb feliratos táblák közt olyat is vittek, amelyen ez volt olvasható: *Még kér a nép, most adjatok neki!*"[572]

A római követség "Tolnai-korszakából" még sok érdekes és furcsa ügyről találunk adatokat, jelezve az átmeneti korszak sokarcúságát. Személyi információk,[573] csempészési ügyek,[574]

---

[567] Tolnai 1987. 259-260.
[568] Tempestire ld. Lui... 1969. 693. ï A Tempesti-házaspárról portrét rajzol Csorba Győző 2002. 18.
[569] Tolnai 1987. 262-265.
[570] Tolnai 1987. 321-339.
[571] Tolnai 1987. 326.
[572] Tolnai 1987. 328. ï A Petőfi-kötet rendezvénysorozatának helyszíneit részletesen felsorolja Tolnai 1970. 421. ï A könyvbemutatót követően, 1950. március 15-re egy kiállítás is érkezett, hogy ugyanezt a szellemiséget és politikai célt propagálja. "Bízom abban ï írta 1950. február 4-i jelentésében Tolnai ï, hogy az aktualizált, átpolitizált kiállításnak jó hatása lesz Olaszországban, annál is inkább, mivel a Sztálin hetvenedik születésnapjára kiadott verskötet révén Petőfi körül már megfelelő légkör van itten". A sebtében elkészített kiállítás aktualizáltságát jelzi ï kommentálja a fenti megállapítást Kalmár György kulturális tanácsos ï, hogy "már a bejárat két oldalán egy-egy hatalmas táblakép fogadta a látogatót: Sztálin és Rákosi portréja". (Kalmár György szíves közlése.)
[573] Egy érdekes példa: az egyik jelentés szerint Valiani (Weizen) Leo fiumei magyar származású olasz állampolgár, az olasz javak ügyét intéző szovjet-olasz vegyes bizottság tagja, állítólag Magyarországon tartózkodik. Egykor kommunista (börtönben és koncentrációs táborban is volt), majd az "akció-párt"-hoz tartozott, most állítólag trockista. Kereskedelmi ügyletei is vannak ("állítólag részt vesz Kunos, Gál, és más milánói magyar disszidensek gazdasági vállakozásaiban is"). Az aktára rávezetve: a külügy a személyről információt kér a belügytől, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/i-317/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. július 8.) ï Kállai Gyulának. ï A jelentésben Leo Valianiról, a háború utáni Olaszország jelentős poltikai személyiségéről, örökös szenátorról, a Milánói Egyetem későbbi történész-professzoráról van szó, aki valóban járt Magyarországon a jelzett időpontban, mert a Banca Commerciale munkatársaként a budapesti és a bukaresti fiókokat neki kellett fölszámolnia 1949 tavaszán, ld. Valiani 1983. 136. ï Pályájára ld. DDR 2001. 660.
[574] Pl. Szekeres György id. ügyvivő egy feljegyzése szerint meglátogatta őt Oscarre Di Franco, a budapesti olasz követség attaséja, és kifejtette, hogy a 17 börönd ezüstholmi csempészése miatt elítélt Marchettiné (egyik követségi

vízumproblémák[575] foglalkoztatták szinte naponta a követség vezető munkatársait. Közben a központ 1950 januárjában belső ellenőrzést is végrehajtott Rómában, amelynek részeként a korábban kinn dolgozó, de ekkoriban már Budapestre visszatérő Mágori Varga Erzsébet, az olasz ügyek elődadója készített feljegyzést volt munkatársai politikai teljesítményéről. Bár úgy látta, okozott zökkenőket a káderek nagymérvű kicserélése, a munka mennyisége és minősége mégis egyaránt emelkedik. Jó a kulturális aktivitás, a tömegszervezetekkel való kapcsolat ï különösen az Olasz Kommunista Párttal (OKP). A jelentőmunka viszont rendszertelen, ötletszerű, kevés a bizalmas politikai információ. A munkatársak időnként vitathatóan értelmezik a központi utasításokat, és így nem ellensúlyozzák eléggé a sajtóban ellenünk megjelenő rágalmakat. Ez a megállapítás azonban nem vonatkozik a "nagy" ügyekre (Mindszenty-per, Rajk-per) ï ezeknél megfelelő volt a sajtómunka. Kiváló a kapcsolat a "népi demokratikus" országok követeivel. A követség általános politikai munkája "jó és komoly", "hiszen "politikailag fejlett, elsőrendű káderek" (Tolnai, Szekeres) irányítják". Kettőjük személyes viszonya azonban rossz: Szekeres féltékeny a követre, Tolnai pedig bizalmatlan első tanácsosával szemben.[576]

Tolnai és Szekeres viszonya valóban nem volt jó. A Velics otthontartása után az ügyvivői tisztet ellátó tanácsos 1949. április 3-i levelében azt írta Berei Andornak, "[a]zt hiszem, hogy Tolnai követ kiválasztása a lehetséges legjobb megoldás Róma számára a jelenlegi helyzetben, a Mindszenty-ügy után. Lévén politikailag nem tulságosan exponált személyiségről szó, itt sok irányban posszibilis marad."[577] Kérdés azonban, mennyire voltak őszinték ezek a szavak, és mennyire számított Szekeres arra, hogy esetleg ő lesz a követ Velics után. Tolnai ugyanis júliusban arról számolt be Bereinek, hogy "[m]egérkezve Rómába, az első napokban világossá vált előttem, hogy Szekeresben nem kapok megfelelő támaszt. Hiúságában vérig sértett ember volt előttem, aki alig tudta leplezni afölötti keserűségét, hogy a követ nem ő lett, hanem én."[578] A helyzet lélektanilag érthető, amit nyomatékosít, hogy Tolnainak tudnia kellett: Szekeres sokkal jobb pártkapcsolatokkal rendelkezik, mint ő[579] ï így hajlanánk arra, hogy elfogadjuk Tolnai érveit. Ám a levél következő másfél oldalán olyan töményen ömlik a vád a "fölényes, őrmesteres modorú, elvtársiatlanul viselkedő" emberre, aki emellett "rossz munkaerő, lusta; rendszeres, fegyelmezett munkára képtelen", aki mindezért "rendkívül demoralizálóan hat" a követség munkájára", hogy végül az lesz a benyomásunk, hogy

---

kollégájának felesége) valójában maga is áldozat. Egy ravasz szélhámosnő, Simonicsné csapta be, "aki értékcikkeknek külföldre való csempészését ipari méretekben űzi s ezen felül még sokkal sötétebb ügyekkel is foglalkozik." Így szerepe volt "Nagy Ferencnek Magyarországról való kicsempészésében" [?] is, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/d-00176-1950. Szekeres György id. ügyvivői feljegyzése (Budapest, 1950. január 11.) ï Kállai Gyulának. ï Ugyanakkor Murai István ügyvivői 1950 decemberében jelentette haza a Matteo Secchiától (Togliatti egyik titkára) kapott információt, "amely szerint a budapesti Olasz Követség Oscarre Di Franco nevű attachéja Budapesten a nála letétben levő különböző pénzekkel valuta-spekulációt folytat jó összeköttetései révén", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. december 1.) ï Berei Andornak.

[575] Pl. Szekeres György id. ügyvivői feljegyzése szerint a 75 éves, trieszti Horniker Gisella (szül. Weitz Clara) beutazási vízumot kért Magyarországra, hogy meglátogassa Kőbányán élő, 77 éves nővérét. A kérést 1949. október 9-én elutasították. Vittorio Vidali, a Trieszti Szabad Terület kommunista pártjának főtitkára 1950. január 11-i levelében kérte, hogy a magyar hatóságok fontolják meg újra a vízum megadását ï a hölgyért több kommunista, köztük egy KB-tag is vállalja a felelősséget. Vidali levelét ï amelyet Palmiro Togliatti pártfőtitkár egyik titkárától, Massimo Caprarától kapott ï Szekeres felterjesztette intézkedés végett, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/a-00178-1950. Szekeres György id. ügyvivői feljegyzése (Budapest, 1950. január 16.) ï Kállai Gyulának.

[576] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-1950. Mágori Varga Erzsébet olasz előadó feljegyzése a római követség politikai munkájáról (Budapest, 1950. január 11.).

[577] MOL XIX-J-01-u. BAH Szekeres György (Róma, 1949. április 3.) ï Berei Andornak.

[578] Ez a meggyőződése emlékirataiban is fölbukkan, ld. Tolnai 1987. 367.

[579] Kalmár György emlékei szerint a kiutazása előtti felkészítés során "fel kellett keresnem az Andrássy út 60-ban székelő »illetékes elvtársat« is (Szarvas Pálnak hívták és és később a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztályán tűnt fel), aki »államvédelmi szempontból« készített fel a követségi munkára. Két emberre külön is felhívta a figyelmemet: kért, hogy mindenben támaszkodjam Szekeres György tanácsosra, aki igen megbízható »káder«, és viselkedjem tartózkodóan Tolnai Gábor követ irányában, aki nem más, mint egy »ingadozó éretelmiségi«, azaz megbízhatatlan útitárs." (Kalmár György szíves közlése.)

talán mégsem elsŐsorban Szekeresen múlott, hogy "tarthatatlanul feszültté vált a helyzet közöttünk".[580]

Mágori Varga fél esztendŐvel késŐbb ennek a konfliktusnak a jeleit érzékelte ï de bizonyos értelemeben még mélyebb és erŐsebb volt válság, mint ahogy azt Ő a rövid római napok alatt láthatta, érzékelhette. 1950 februárjában Szekeres György visszahívó levelet kapott BudapestrŐl, Berei Andortól. Már régóta keresnek valakit egy fontos munkakörre ï értesítette az elsŐ beosztottat az államtitkár ï , és most úgy döntöttek, hogy ezt vele kívánják betölteni.[581] A "politikailag fejlett" Szekeres elvtárstól aligha várható fejlemény, hogy ï hosszú vívódás után, de véglegesen csak a hazaindulás elŐtti napokban ï végül úgy döntött, nem a budapesti, hanem a párizsi vonattal hagyja el az Örök Várost.[582] Elhatározásáról Bereit március 5-én kelt levelében tájékoztatta.[583] ElŐször is arról biztosította, hogy változatlanul Őszintén vallja életének addig követett kommunista eszméit, és sem a nemzetközi munkásmozgalom, sem a hazai pártvezetés irányvonalával nincs vitája. Ezt követŐen két, egymással összefüggŐ okkal magyarázta tettét. EgyfelŐl leszögezte: noha "meg vagyok gyŐzŐdve Rajk és társainak politikai felelŐsségérŐl és bŤnösségérŐl, [...] de a Rajk-ügy fényében, a nyugati országokból visszatért értelmiségiek politikailag szükséges elpusztításának, vagy karanténba zárásának fényében, a magyar népi demokrácia körülményeibe való beilleszkedés mégis csak probléma egy olyan személy számára, aki életének túlnyomó részét külföldön, egy más ország fejlŐdési viszonyaihoz majdnem teljesen asszimilálódva töltötte el." Elfogadta tehát azt a gondolatot, hogy ez a leszámolás "politikailag szükséges",[584] de úgy vélte, fizikailag mégse Őrajta statuálják a példát.[585] MásfelŐl joggal sérelmezte, hogy amiatt, mert múltja következtében mondhatni emblematikusan felelt meg annak az ellenségképnek, amelyet a Rajk-per koholói kitaláltak, egyes követségi munkatársak feljogosítva érezték magukat arra, hogy gátlástalan éberségi játszmát indítsanak ellene.

---

[580] MOL XIX-J-01-u. BAH Tolnai Gábor (Róma, 1949. július 1.) ï Berei Andornak. ï Az államtitkár válasza annyira közhelyes volt, hogy feltételezhetjük, nem vette komolyan Tolnai vádjait: "nézetem szerint, helyes lenne a kollektív munka szellemét kifejleszteni a követségen és gondoskodni, hogy Szekeres is bekapcsolódjon a kollektív munkába. Ennek egyik elŐfeltétele a pontos munkamegosztás a követség beosztottjai között. Remélem, hogy ilyen intézkedés a felvetett kérdés végleges megoldásáig biztosítani fogja a követség rendjét és munkáját", ld. MOL XIX-J-01-u. BAH Berei Andor (Róma, 1949. július 23.) ï Tolnai Gábornak

[581] Szekeres-Varsa Vera szerint Berei levele segítségével a titkosrendŐrség az ún. "legendával hazahívás" módszerét alkalmazta Szekeressel szemben, ld. Szekeres-Varsa 2004.

[582] Ezt útlevele is bizonyítja, amelybe korábban szerezte meg az osztrák, és csak késŐbb a francia vízumot, ld. Szekeres-Varsa 1985. 227.

[583] E különleges dokumentum felbukkanásáról ezt írja Szekeres-Varsa Vera: "A levél kézírásos piszkozatának elŐkerülése fordulatos eseményekben gazdag történet, olyan, amelyik bujkálásának és felbukkanásának viszontagságaival is dokumentálhatja a kort és az érintett országokat: zsákutcának bizonyult minden elgondolható kísérlet arra, hogy Magyarországon megtaláljam, tudomásul kellett vennem, hogy végleg elveszett. Végül 47 évvel a megírása és 24 évvel írójának halála után egy vidéki francia városban élŐ család tagjai, akik az anyag legalább ötödik Őrzői voltak, és akik Szekerest a legáttételesebben sem ismerték, hosszas nyomozás után bukkantak Szekeres francia unokájának a nyomára, és juttatták el hozzá a vastag dossziét, amelyre idŐközben egy ma már nem azonosítható kéz franciául ezt írta: elégetendŐ", ld. Szekeres-Varsa 2004. ï A levél eredeti, továbbá a Tolnai követnek szóló másolati példánya Berei Andor ún. "fŐnöki" levelezési dossziéjában maradt fenn a Külügyminisztérium irattárában, és csak 2003-ban került át az Országos Levéltár Őrizetébe, így valóban korábban hozzáférhetetlen volt a tudományos kutatás számára. ï Szekeres felhatalmazta Tolnai követet, hogy a neki megküldött másolati példányt megmutathatja a követség fogalmazókari munkatársainak is, ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Szekeres György (Róma, [é.n.] március 6.) ï Tolnai Gábornak.

[584] Bár a levélben azért jelezte a dolog abszurdumát, amikor a politikai hŤségnyilatkozathoz hozzáfŤzte: "ha megfelelŐ adatok és egyes szóban forgó személyek alaposabb ismeretének hiányában nem is tudom mindig ésszel felfogni, hogy a Franciaországból, Angliából stb. hazatért személyek túlnyomó többsége tudatos kártevŐ volt", ld. Szekeres-Varsa 2004.

[585] Nem sokkal korábbi budapesti tartózkodása során tanúja volt "egy régi ismerŐse, vezetŐ külügyi tisztviselŐ, Olaszországban diplomázott volt illegális kommunista letartóztatásának", ld. Szekeres-Varsa 2004. ï A Politikai Osztály fentebb említett vezetŐjérŐl, Beck Jánosról van szó, ld. Szekeres-Varsa 1985. 226-227., Tolnai 1987. 124., Hajdú 1992. 29., Száll-Ungváry 2003. 30. ï Beck azután a perben mint Rajk "kémbarátja" szerepelt, ld. Rajk 1989. 10., 51.

"Mint mondottam, a kitŤzött dátum elŖtt két-három nappal határoztam el, hogy nem térek haza ï ismertette levelében a konkrét körülményeket Szekeres. ï A döntŖlökést ehhez az elhatározáshoz Mályi Vilmos titkárnak velem szemben tanúsított magatartása adta.[586] Ez sem volt egészen új keletŤ, de az utolsó napokban olyan méreteket öltött, hogy joggal az a gondolat támadt bennem, hogy ez a megbízható, de alapjában véve korlátolt ember valamiféle hazai utasítás vagy biztatás nélkül nem merészelne velem szemben így viselkedni. Régebbi szisztematikus törekvését, hogy a követség többi tagját szembeállítsa velem, hogy a bizalmatlanság és elszigeteltség légkörét hozza létre körülöttem, hogy politikailag lejárasson, illetŖleg túllicitáljon, az utolsó napokban olyan cselekedetekkel tetézte, amelyeket nemcsak én, de senki más sem volna hajlandó elviselni. Például a lakásomon lévŖ magyar állami holmik átadásával kapcsolatosan. Elvégre ott még nem tartok, hogy elviseljem, hogy úgy bánjanak velem, mint egy elbocsátott, megbízhatatlan szolgával. Egyéb részletekrŖl, kisded megfigyelésekrŖl és hasonlókról nem is akarok beszélni. A provokációnak abban a légkörében, amelyben az utolsó napokban éltem, már nem is tudom megkülönböztetni, hogy mi jött errŖl az oldalról (például a sorozatos éjjeli telefon felcsengetésekkel kapcsolatban) és mi a túloldalról."

Szekeres világosan kimondta: Mályi viselkedése ï "ha miniatŤr méretekben is",de ï arra döbentette rá, hogy milyen helyzet várna rá, ha hazatérne Magyarországra. "Mályinak ez a magatartása ï amelyben bizonyos mértékig a követ is segédkezett[587] ï felszúrt egy daganatot, amelynek kezdetei 1945-re nyúlnak vissza, kirobbantott egy válságot, amelynek kérdései különösen az utóbbi néhány hónapban sokat foglalkoztattak, de a legutolsó napokig sohasem abban a formában, hogy megtagadjam a hazatérést. Ezek a kérdések ï mondottam már ï a nyugati országokban meghonosodott és onnan hazatért kommunista értelmiségi elemek sorsával kapcsolatosak.[588] [...] Mégsem tudom nemlétezŖnek tekinteni azt a tényt, hogy egy néhány napos utazástól eltekintve 31 éves koromban mentem elŖször Magyarországra; hogy majdnem egész ifjúságomat Franciaországban töltöttem; hogy ott voltam katona és ellenálló; hogy családi és baráti kapcsolataim Franciaországhoz, pontosabban a francia mozgalom fejlŖdéséhez fŤznek. [...] Életem legnagyobb tévedését akkor követtem el, midŖn a magyar viszonyok között való zsákutcába jutás egy fajta elŖérzete ellenére 1948-ban ismét visszatértem Budapestre..."[589]

Szekeres döntése annyiban valóban egyedülálló volt, hogy Ŗ tényleg elhatározta, hogy megmarad kommunistának. Tragikus sorsát tkp. elŖre megérezte, mert ahogy írta, "az az elhatározás, amelyre most jutottam, valószínuleg sokkal több nehézséggel, kellemetlenséggel, bajjal jár majd, mint az, ha szépen felültem volna a vonatra és hazautazom. Mi marad hátra számomra? Nagyon valószínŤ, hogy rövidesen a saját bŖrömön fogom kitapasztalni: nemcsak a politikában nincsen harmadik út, de a mai világban, a hallatlanul éles harcok korában az egyén számára sincsenek outsider megoldások. A túloldal felé sohasem tettem engedményeket, ï je n'ai pas donné des gages [kb. nem

---

[586] Ugyanezt erŖsíti meg a Tolnai követhez intézett búcsúlevélben is: "Higyje [*sic!*] el, sajnálom, hogy az utazással kapcsolatos számomra undorító komédiát három nap óta ï mert elhatározásom csak három napos ï az utolsó pillanatig végig kellett játszanom. Sajnos Mályinak velem szemben tanúsított magatartása miatt ï e magatartás nem kis szerepet játszott végsŖ elhatározásomban ï nem volt más választásom", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Szekeres György (h.é.n.) ï Tolnai Gábornak.

[587] Szekeres-Varsa is figyelmeztet arra, hogy Tolnai követ "önmagát egyszerre ébernek és jóhiszemŤnek feltüntetŖ", de valójában "inszinuáló" jelentéseket küldött haza SzekeresrŖl, ld. Szekeres-Varsa 2004.

[588] A budapesti olasz követség a Rajk-per kapcsán hazaküldött egyik jelentésében külön felhívta erre a szempontra az olasz Külügyminisztérium figyelmét. A sajtóban megjelenŖ, a "trockista kémek" példás megbüntetését követelŖ felhívások kapcsán a jelentés készítŖje megjegyzi: "Mindez nehéz idŖk eljövetelét jelzi a nyugati típusú, vagyis a mérsékeltebb kommunistákra; oda vezet végül, hogy sokan közülük ezekben a napokban terrorban élnek", ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Rapporti politici. Bellia (Budapest, 1949. június 28.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[589] Szekeres-Varsa 2004.

adtam garanciát] ï , mivel ilyeneket a jövRben sem vagyok hajlandó tenni, hiszen az elsR hatás múltán jelenlegi cselekedetem sem számít majd annak, tulajdonképpen két malomkR közé kerültem. A túloldalon nagyon jól tudják, hogy ki voltam és ki vagyok. Ezért már az elsR lépésnél a legnagyobb nehézségekkel találom szemben magamat. De ha már egyszer erre az útra léptem, végigjárom..." Így is történt. Miután a francia titkosszolgálat beszervezési kísérlete kudarcot vallott, a volt római diplomatát kiutasították,[590] méghozzá úgy, hogy a németországi szovjet hatóságok kezére adták, ahonnan az út egyenesen a magyar államvédelmi hatóság börtönébe vezetett.[591]

A levélbRl ï minden drámai Rszintesége mellett ï a döntés egy igen lényeges szempontja természetesen hiányzik. Egyik korábbi francia barátja, Roger Vailland,[592] amikor 1950. március 20-án Párizsban meglátogatta a magyar exdiplomatát, ezt jegyezte fel este a naplójába: "Disszidálása közvetlen okainak kevéssé világos magyarázata: »FegyelembRl mindent el tudok fogadni, csak azt nem, hogy birkát csináljanak belRlem«".[593] A megjegyzés elsR pillantásra csupán annyit jelenthet, hogy a kiszemelt áldozatnak van annyi esze, hogy a túl átlátszó csapdába nem kíván önként besétálni. Szekeres-Varsa Vera azonban ï nyilván a férjével késRbb folytatott beszélgetések alapján ï olyan eltérR, mélyebb magyarázatát adja e megjegyzésnek, ami utólag eloszlathatja Vailland értetlenségét. "Rabelais-ra utaló szólás ï értelmezi a birka említését ï , akinél az akarat nélküli, gondolkodni nem tudó birkák a tengerbe dobott vezérürü bégetését követve a vízbe vetik magukat és belefulladnak. Sz.Gy. megjegyzése a többieket is veszélyeztetR vezérürü szerepére vonatkozik."[594] Természetesen nincs okunk kétségbe vonni Szekeres-Varsa személyes emlékének hitelességét, de az értelmezést egyelRre nem tudjuk külsR forrásból megerRsíteni. Szekeres Györgynek a dokumentumokból kirajzolódó személyiségével mindenesetre semmiképp sem ellentétes egy olyan morális döntés feltételezése, amely szerint a hívR kommunista a saját sorsára nézve vállalta tette minden következményét, de annak erkölcsi felelRsségét már nem, hogy ï a birka-párhuzam értelmében ï mások esetleg az R példáját követve térjenek haza, és kerüljenek ártatlanul az államrendRrség kezébe.

A történtek áttekintése során néhány további aspektus is figyelmet érdemel. Igy pl. kézenfekvRnek látszik az a feltevés, hogy Mályi viselkedését motiválhatta az a tény, miszerint egykor R is harcolt a spanyol polgárháborúban,[595] így a Rajk-perben fölbukkanó szempontok alapján az R múltját is éppúgy kifogásolni lehetett volna, mint Szekeresét! Éberségi akciója eszerint "elRre menekülés"-ként is értelmezhetR, annak hárításaként, hogy egy "még éberebb" elvtárs Rt fogja gyanúba? Lehetséges ï de van egy még ennél is nyomósabb érv, ami Mályi kiméletlen aktivitását elég jól magyarázza. Követségi munkája mellett ugyanis "Benedik Mihály" fedRnéven a magyar állambiztonsági rendRrség számára titkos hírszerzR tevékenységet is folytatott ï mi több, rezidens volt, vagyis a követségre telepített hírszerzR csoport vezetRje, aki számos ügynök "tartójaként" gyŰjtött és közvetített információkat.[596] Természetesen kizártnak tarthatjuk, hogy ezt az alapvetR tényt Tolnai követ ne tudta volna, így újabb motívummal gazdagodik Mályival való tüntetR barátkozása. A szemtanú Kalmár György emlékei szerint "Tolnai nem titkolta »balos« elkötelezettségét [...]. Ezért nem okozott különösebb meglepetést, amikor [...] végleges hazautazása elRtt »felfedte« kommunista párttagságát. Mályival, aki ebben az idRben a követség »erRs embere« volt, ennek a szerepnek akceptálásával szorosan együttmŰködött és ï az óriási intellektuális különbözRség ellenére, sRt: valószínŰleg annak szándékolt elfedésével ï teljes harmóniára

[590] Hajdú Tibor utal rá, hogy hasonló lehetett volna a párizsi követség sajtóirodájának vezetRi állását elhagyó FejtR Ferenc sorsa is, és alighanem csupán a szerencsés véletlennek köszönhette, hogy elkerülte azt, ld. Hajdú 1999. 230-231.
[591] Szekeres-Varsa 2004., továbbá Szekeres-Varsa 1985. 248-263.
[592] Szekeres párizsi barátait és ismerRseit Vailland telefonálta körbe, hogy a "párt" elítéli Szekeres tettét; Jorge Semprun visszaemlékezését idézi Szekeres-Varsa 1985. 237-238.
[593] Szekeres-Varsa 1985. 236.
[594] Uo.
[595] Tolnai 1987. 250.
[596] ErrRl ld. részletesebben az *Állam az államban ï belügy a külügyben* fejezet vonatkozó részeit.

törekedett."[597] Emlékirataiban is bizalmas munkatársaként jellemzi a csepeli munkáskádert, elismeréssel és szimpátiával mutatja be életútját, hozzátéve: "a szókimondó, mindig jó kedélyŤ férfit nagyon megszerettem".[598]

E kijelentés Ąszinteségének problematikussága alighanem belsĄ kapcsolatban áll azzal a mély Ąszintétlenséggel, amellyel Tolnai az emlékirat lapjain a Rajk-per okozta traumát ï a kor kommunista politizálásának túlzás nélkül központi dilemmáját ï kezeli. EgyfelĄl nyilván hitelesen ír a Rajk-per kapcsán Ąbenne magában feszülĄ ellentétekrĄl, kétségeirĄl, a hit akarásáról és az értelem kérdĄjeleirĄl.[599] MásfelĄl azonban, amikor a bizalmatlanság és a gyanakvás kóros terjedésérĄl szól a követség munkatársai körében, nem említ neveket vagy más konkrétumokat[600] ï miközben a fenti pozitív jellemzést adja arról a Mályi Vilmosról, aki Szekeres irányában ezt a magatartást a legélesebben képviselte! E sajátos "logikátlanság" funkciója aligha lehet más, mint az eseményekben játszott saját negatív szerepének lehetĄség szerinti elleplezése. Az Ą beállításában Szekeres György fölényeskedĄ, a beosztottakat lekezelĄ ember, akit munkatársai nem kedvelnek, és tkp. a személyes utálat miatt kezdik el ellene az éberségi, gyanúsítási játszmát. Tolnai a maga kontójára annyit ismer el mindebbĄl, miszerint "voltak pillanatok ï ezzel is tartozom az igazságnak ï , amikor magam is befolyása alá kerültem a követség tagjai »éber« véleményalkotásának."[601] Nyilván nem volt véletlen, hogy Mágori Varga Erzsébet fentebb ismeretett, 1950 januári káderjelentésében is éppen a "bizalmatlan" szóval jellemezte Tolnai viszonyát Szekereshez. Tolnai "bizalmatlansága" egyébként sokan mások ellen is megnyilvánult római kiküldetése idején, amiként annak látjuk majd példáját a Római Magyar Akadémia esetében is.

Ha Tolnai végsĄ soron örült is annak, hogy megszabadult SzekerestĄl, bizonyára érzékelte a veszélyt: a "kiélezett osztályharc" ezerféle gyanúsítástól mérgezett légkörében bizony Ąt is könnyen el lehetett volna marasztalni azért, hogy nem leplezte le korábban az "ellenség ügynökét". Sietett hát megelĄzni az esetleges vádat, és ï a pillanat dramaturgiai kényszerében ï megpróbált nagyívŤ kémdrámává összedolgozni két, egymástól amúgy teljesen független jelenségcsoportot: Szekeres ügyét és a Pápai Magyar Egyházi Intézettel kapcsolatos politikai kudarcokat. Három nappal az elsĄ beosztott távozása után készített bizalmas jelentésében "leleplezte", milyen is volt a "tervszerŤ szabotáló, minden építĄ munkát tudatosan megakadályozni akaró törekvése ennek a figurának". A konstrukció elsĄ lépéseként meg kellett teremtenie a fizikai kapcsolatot Szekeres és a disszidensek között: erre Szabó Gyula követségi altiszt, portás személye látszott a legalkalmasabbnak. "Szabó bizalmi embere volt Szekeresnek ï jelentette ki ï , bizonyos vagyok benne, hogy báró Apor Gábor felé az összekötĄje. (Szabó Apor mellett volt altiszt a szentszéki követségen.)" A második lépés a volt elsĄ beosztott kémtevékenysége veszélyességének hangsúlyozása volt: amikor azután az "olasz fasiszta újságokban" támadták az Akadémia kapcsán a követséget, "nem volt kétséges elĄttem, hogy az információk honnan származnak!" Szerencsére azonban "Dugo [ügyvéd] felgöngyölítette az Akadémiában lakó fasiszták tevékenységét. Az olasz pártban hajlandóság mutatkozik arra, hogy e kémtevékenységet, más egyébbel összekötve leleplezze a sajtóban." Erre az építményre helyezte rá azután a tetĄt a következĄképpen: mivel Péterffy Gedeon a jelzések szerint most meg akar egyezni a magyar állammal, ennek csakis (!) az lehet az oka, hogy a "fasiszták" immár elveszítették titkos

[597] Kalmár György szíves közlése.
[598] Tolnai 1987. 250-252.
[599] Tolnai 1987. 162-163. ï Feszült lelkiállapotát valóban jellemezheti, hogy komolyan foglalkozott azzal a korabeli római pletykával, miszerint Rajk Júlia (akit természetesen férjével együtt letartóztattak, de ezt elhallgatták) titokban a Vatikánban járt és a pápa közbenjárását kérte férje kiszabadításához, ld. Tolnai 1987. 179-181.
[600] Tolnai 1987. 124-126. ï Kalmár György szíves közlése szerint "az akkori hidegháborús hangulatban, a Rajk-ügy nyomasztó árnyékában Mályi a Szekeres iránti magatartásában nyílvánvalóan nem rejtette véka alá annak *maquisard*-múltjával kapcsolatos gyanakvását és az sem kétséges, hogy ettĄl ï ha nem mutatta is ki direkt formában ï Tolnai sem állt messze."
[601] Tolnai 1987. 368.

követségi informátorukat és támogatójukat, Szekeres Györgyöt![602] De nem épület volt ez, hanem csak gyenge tákolmány, amire Berei érdemben nem is reagált, csupán azt emelte ki válaszában, hogy ha van a kémkedésre vonatkozóan bizonyíték, akkor azt nyilvánosságra kell hozni ï ám "hogy ilyen konkrét adatokkal rendelkezünk-e, az sajnos a nekünk megküldött információkból nem derül ki".[603]

Ismét érdemes az eddig ismertetett dokumentumokkal összevetni azt a képet, amit Tolnai a Szekeres-ügyről a *Szóbeli Jegyzék* lapjain rajzol ï de igazi meglepetés már nem fog érni minket. A fenti primitív vádaskodásnak itt már persze semmi nyoma. Az ő értelmezésében Beck János elhurcolásának drámai tapasztalata, továbbá a többi letartóztatások és perek személyes félelmet keltettek a római tanácsosban, és emiatt döntött végül a disszidálás mellett. Ám egy bizonyos D. I.,[604] aki ismerte Szekerest, jóval később azt állította Tolnainak, hogy volt kollégája mégsem Párizsba ment, hanem egyenesen haza ï mire ő örömmel jegyezte meg, hogy erre a hírre Szekeres "személye nagyot nőtt gondolkodásomban. Ahogy ezt követően végigtekintettem pályáján, gyengeségei szinte feledésbe mentek. Azáltal, hogy az egyéni félelem teremtette törést sikerült végül legyőznie, értékei léptek előtérbe."[605] De álljunk meg egy pillanatra: minek is örül itt Tolnai? Mi lett volna szerinte a helyes cselekvés? Akkor, 1950-ben, rajongó és naív kommunistaként persze könnyen mondhatta, hogy ha a párt üzen, akkor haza kell menni, bármilyen egyéni félelmekkel is kell közben megküzdeni. De hogy mondhatja ugyanezt évtizedekkel később, amikor már közismert tény, hogy a párt vezetői hazudtak és a hazahívott ártatlanokat sokkal több esetben hurcolták meg, sőt pusztították el, semhogy ennek megtagadását immár ne lehessen, teljes joggal, a józan ész, a természetes önvédelem magától értetődő reakciójának tekinteni! Tolnai azért ujjong, és becsüli Szekerest, mert végül volt bátorsága (?) hazajönni, hogy ártatlanul és igazságtalanul elítélhessék és bebörtönözhessék! És akkor arról a szempontról még nem is beszéltünk, amit fentebb Szekeres elhatározása alighanem döntő okának fogadhattunk el ï hogy még ha vele tényleg nem is történne semmi, hazatérésével más ártatlanokat juttathatna a koncepciós eljárásra készülő államvédelmi hatóságok börtönébe. Tolnainak eszébe sem jut ez a szempont ï de nem is juthat, mert tkp. a klasszikus sztálinista álláspontot képviseli, méghozzá érzelmileg színezetten, jó három évtizeddel nemcsak Sztálin halála, de a legjobb magyar tanítvány bukása után is. Azt az álláspontot, amelyet Jorge Semprun így fogalmazott meg a maga egykori, hasonló illúzióinak vezérmotívumaként: jobb a párttal tévednünk, semhogy igazunk legyen a párt ellenében![606]

Szekeres beosztását hamarosan Murai István vette át, akit Párizsból vezényeltek Rómába, hogy ellássa az első beosztotti teendőket. De jószerével csak egy hónapot dolgozhatott együtt Tolnaival, mert a követ április végén megkapta hazahívó levelét. Emlékirataiban is kitér arra, hogy mivel felesége, Berkovits Ilona idegrendszere nem bírta jól a diplomataélet megpróbáltatásait, és kisgyermekükkel pár hónap után hazatért, így Tolnai hivatalosan kérvényezte missziójának

---

[602] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 8.) ï Berei Andornak. ï Szinte fölösleges említeni, hogy Péterffy korabeli leveleiből persze egyértelműen kiderül, hogy Szekeressel semmilyen kapcsolatuk nem volt, és az egyezkedést éppenhogy Tolnai követ ajánlotta fel, ld. PMI 9d/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. május 21.) ï Lepold Antalnak, PMI 9c/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. március 7.) ï Drahos János esztergomi érseki ált. helytartónak.

[603] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Berei Andor (Róma, 1950. március 27.) ï Tolnai Gábornak.

[604] Nagy valószínűséggel Dékán István volt áv. vezérőrnagyról ról van szó, aki 1944 decemberétől dolgozott a Politikai Rendőrségen, 1953 májusától az Államvédelmi Hatóságot vezette; az 1956-os forradalom után azonban eltávolították korábbi tisztségeiből. Az 1960-as évektől a vendéglátóiparban helyezkedett el, de előtte rövid ideig az Európa Kiadóban együtt dolgozott Szekeressel, ld. BM Kollégiuma I. 2001. 29., Jelentés 2001. 691., Iratok 1993. 877., továbbá Lator László szíves közlése.

[605] Tolnai 1987. 369-371.

[606] Szekeres-Varsa 1985. 241. ï Semprun visszaemlékezéseiben olyan drámai szuggesztivitással írja le, hogy véletlen találkozásukkor miképp igyekezett pillantásával "a semmibe küldeni" Szekerest, vagyis érzékeltetni vele, hogy a mozgalom számára már halott, nem létezik, hogy Litván György vonatkozó tanulmányában ezzel a jelenettel érzékelteti a legplasztikusabban a sztálinista "lelki beállítódás" antihumanista lényegét, ld. Litván 1988. 155-156.

befejezését.[607] Érzelmei ugyanakkor mégsem lehettek egyértelmŤek, mert amiként Murai egy bizalmas levélben Berei Andornak megírta, "Tolnait a hazarendelés meglepte és láthatóan kellemetlenül érintette, annak ellenére, hogy elŗttem is többször felvetette, hogy szívesebben dolgozna otthon".[608] Csak találgathatjuk a követ lelkiállapotának motívumait, melyek között bizonnyal fontos szerepet játszott az a bizonytalanság, hogy nem kapott arról információt, milyen beosztásba kerülne odahaza. Joggal utalt erre válaszlevelében: "kicsit sután nézne ki, ha ilyen kérdésre nem tudnék felelni".[609] Ennél komolyabb kérdésekre sem kaptak azonban akkoriban választ a "népi demokratikus" országépítés mégoly elkötelezett külföldi képviselŗi sem, így Tolnai is úgy bonyolította le utolsó látogatásait,[610] hogy a "merre tovább?" ilyenkor gyakran fölhangzó kérdésére nem tudott pontos választ adni. Május 11-én kereste fel Francesco Taliani protokollfŗnököt, és politikai feladatának tartotta, hogy búcsúzóul kifogásolja: a kulturális egyezmény keretében azért nem tehetett semmit, mert az olasz kormány a Magyar Akadémián bennlakó "disszidens magyar papokat és civil fasisztákat" támogatta. Taliani nem reagált közvetlenül, hanem a magyar követ nyelvtudását dicsérte ï ám Tolnai a beszámoló jelentésben joggal jegyezte meg, hogy ezt már akkor is megtette, "amikor kínlódva dadogtam az elsŗ találkozásunkkor". Mivel Sforza külügyminiszter távol volt, még Brusasca álllamtitkártól köszönt el a Palazzo Chigiben, meglehetŗsen fagyos hangulatban.[611] Május 16-án követségi búcsúebéden látta vendégül legjelentŗsebb politikus partnereit, Palmiro Togliattit és Pietro Nennit. "Meleg, baráti hangon búcsúztak el" tŗle, ahogy a tömegszervezetek vezetŗi, és a három baloldali szenátor, Eugenio Reale,[612] Ambrogio Dononi[613] és Mario Berlinguer is.[614]

Tolnai hazatérését sajátos közjáték tarkította. Május 18-án reggel vett "végsŗ" búcsút munkatársaitól, de estére már újra a körükben volt, mert a központ táviratilag visszarendelte frissen elhagyott állomáshelyére, azzal a feladattal, hogy az UNESCO május 22-én, Firenzében nyíló 5. világkongresszusán képviselje a szovjetbarát országok álláspontját. Az utasítás demonstratív tiltakozás volt azellen, hogy az ENSZ kulturális világszervezetében Tajvan foglalta el a Kínai Népköztársaság helyét. A hidegháború korszakának ez a számos összefüggésben fölbukkanó világpolitikai problémája (amelynek hátterében a nemzetközi kapcsolatoknak az az állandó ellentmondása húzódott meg, hogy a belsŗ rezsimváltások miképp befolyásolják a nemzetközi érintkezésben résztvevŗ országoknak a kapcsolatrendszeren belüli legitimitását) a szovjet tömbön messze túlterjedŗ baloldali rokonszenvet, és így hatásos búcsújelenetet biztosított az elsŗ "népi

---

[607] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 30.) ï Berei Andornak; Tolnai 1987. 419-420.
[608] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. május 21.) ï Berei Andornak;
[609] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. április 28.) ï Kállai Gyulának.
[610] Ennek menetrendjét elŗre megírta otthonra, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. május 10.) ï Kállai Gyulának.
[611] Az olasz partnerek találgatásaira fényt vet Benzoni követ kommentárja, amikor jelentette a budapesti lapok híradását Tolnai visszahívásáról. Eszerint a frissen leváltott Ortutay miniszter protezsáltjaként elveszítette a kormány bizalmát, amit úgymond már az is elŗre jelzett, hogy a feleségét nem volt képes visszahozatni Rómába. Mindezt betetŗzte, hogy nem tudta megakadályozni annak a Szekeres Györgynek a disszidálását, akinek pedig ï és itt Benzoni közbeszúrta: Ăíme a rendszer iróniája: » qui custodit custodem? [ki ŗrzi az ŗrzŗket?] «ò ï a párt bizalmi embereként éppen az volt a feladata, hogy ŗt ellenŗrizze, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1950. július 12.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Benzoni feltételezései logikusak voltak, bár mint láttuk, nem feleltek meg a tényeknek. ï Ortutay Gyulát 1950. február 25-én mentették fel miniszteri funkciójából, ld. Bölöny 1992. 362.
[612] Realéra ld. IDC 1946. 223-224.
[613] Dononira ld. ASP 1955. 446-447., HDFI 1992. 174-175.
[614] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-00788-1950. Murai István (Róma, 1950. május 21.) ï Kállai Gyulának. Melléklet: Tolnai Gábor követ beszámolója a külügyminisztériumban tett búcsúlátogatásáról [h.n. nélkül]. ï Vö. Tolnai 1987. 420-424. ï Megjegyzendŗ, hogy a Togliattiéknak rendezett búcsúebéden került szóba Kállay Miklós exminiszterelnök már említett részvétele a sorrentói kereszténydemokrata konferencián, melynek kapcsán derültséget váltott ki Tolnainak az a megjegyzése, hogy a Kállay család református, ld. Tolnai 1987. 423. (A nevetés pontos oka nem világos: talán az a "naívság" kelthette, hogy a követ látszólag azt hitte, a felekezeti különbség fontosabb a politikai szolidaritásnál.) ï Berlinguerre ld. ASP 1955. 35.

demokratikus" itáliai magyar követnek, és az efölötti öröm besugározza az emlékiratok errRl szóló, három és fél évtizeddel késRbb papírra vetett sorait is.[615] Tolnai késRbbi pályája elkanyarodott a külügyektRl: elRbb minisztériumi tisztségeket töltött be,[616] majd 1953-tól 1980-ig az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékét vezette.[617] Tudományos pozíciójának alakításában sokszorosan kizsákmányolta a Radnóti Miklóshoz fTzRdRk egykori barátsága emlékét.[618] Kutatói életmTve több mint ellentmondásos[619] ï írásaiban ugyanakkor viszonylag értékálló motívum az olasz kultúra iránti, egész életét végigkisérR rajongása.[620] Érdekesek a Róma Magyar Akadémia orvosára, az Rt is kezelR Lénárd Sándorra vonatkozó személyes emlékei.[621] A nagyszerT polihisztor kivételes tehetségét persze akkor még sokan mások is inkább dilettáns mTkedvelésnek látták, és nem sejtették, hogy a világból önmagát a brazil RserdRk szélére számTzR nyelvzseni olyan világsikerT remekmTvel tesz majd hitet az európai kultúra iránti örök szerelmérRl, mint a *Micimackó* latin fordítása.[622]

---

[615] Tolnai 1987. 439-449.

[616] E minRségében Rmondott fel 1950. augusztus 23-án a budapesti tudományegyetem összes hittudományi tanárának és oktatójának, amivel megszünt a Pázmány Péter Tudományegyetem Teológiai Kara, ld. Szabó 2000. 226.

[617] A további pályára ld. MTA tagjai 2003 III. 1307.

[618] Radnóti egyébként tisztában volt barátja sajátos karakterével. Amikor 1937 októberében korábbi német szerelme, Klementine Tschiedel meglátogatta Budapesten a már házas költRt, a Múzeum kávéházban "vélelenül ablakhoz ülnek ï írja Radnóti felesége, Gyarmati Fanni ï, és az arra menR [Tolnai] Gábor és [Ortutay] Gyula megdöbbenve konstatálják Miklóst hajnali 9 órakor egy idegen nRvel ott a kávéházban. Érdekes volt ï meséli Mik[lós] ï, hogy kijött a valódi természetük a fiúknak az ilyen kényes váratlan helyzetben. Gábor pillanatra megdöbben, azután behúzza nyakát és sunyítva, mint aki nem vesz észre semmit, távozik, köszönés nélkül. Gyula szélesen és meghökkenten mosolyogva köszön", ld. Ferencz 2005. 121. ï A "nagy barát" egykor bizony értetlenül bírálgatta a költRt, ld. Ferencz 2005. 344-345., 363., vallásosságáról hamisan nyilatkozott, ld. Ferencz 2005. 577-579., írásaiban mítoszokat gyártott, hogy magát is annak részesévé tegye, ld. Ferencz 2005. 721-723. ï Tolnai problematikus egyéniségéről, jellemérRl fontos adatokat közöl: Ortutay 2009. ï Radnóti Miklós felesége egy 1980-as levelében arra is céloz, hogy a vészkorszakban Tolnai az üldöztetés elRl is adhatott volna védelmet a költRnek, ld. Ferencz 2005. 649. Ez azonban alighanem túlzás, hiszen Tolnai maga is (anyai ágról) az üldözöttek közé számított (Ferencz GyRzR szíves közlése).

[619] Tolnai pályájának ideológiai sajátosságait, továbbá teljesítmény és pozíció kiáltó különbségének emblematikus voltát, és ezáltal a kádárizmust sokban jellemzR "Tolnai-jelenség" lényegét plasztikusan mutatja be Madarász Imre, ld Madarász 2007. 67-82.

[620] Ez az "italománia" persze nem volt politikailag semleges. A hívR kommunista *ab ovo* ideológikus történelemszemléletére mélyen jellemzR az a vallomása, miszerint a Colosseum idR-dimenziójának valódi mélységére érzelmileg az a jelenet döbentette rá, amikor egy látogatás során meghallotta, hogy az ifjúkommunisták kórusa benn az arénában éppen a *Milánói munkásindulót* énekli! (Tolnai 1965. 64-66., Tolnai 1987. 175-176.,) ï Többen magasztalták Tolnai kitTnR Itália-ismeretét, és Rmaga is leírta: "szakképzett idegenvezetRként magyarázok" (Tolnai 1965. 72., 117.). Madarász Imre bíráló megállapításainak (ld. elRzR jegyzet) illusztrálására így érdemes megemlíteni, hogy még e számára legkedvesebb területen is mennyi alapvetR hibát vétett. Nem probléma természetesen, hogy még tévesen írja azt, hogy a fiatal Hunyadi János is elkisérte Luxemburgi Zsigmond magyar és német királyt a római császárkoronázásra, mert ezt csak az utóbbi idRben tartja valószínTtlennek a szakkutatás (Tolnai 1965. 84., Tolnai 1987. 431., vR. Teke 1980. 86.). De pl. elemi tévedés azt írni, hogy Tivoliban Mikszáth "kis prímása", vagyis Beatrix magyar királyné nRvérének fia építtette a csodálatos viziparkot, miközben valójában annak unokaöccse, a másik Este-i Hippolit bíboros, I. Alfonz ferrarai herceg és Lucrezia Borgia fia volt a megrendelR. Éppígy nem a "fiatal" Liszt Ferenc élt és dolgozott a Villa d'Este szobáiban, hiszen a nagy zeneköltR már elmúlt 50 éves, amikor elRször élvezhette ï az épületet az 1860-as években bérlR ï Gustav von Hohenlohe bíboros vendégszeretetét (Tolnai 1987. 261.). A Piazza Navona híres templomának neve helyesen S. Agnese in Agone (és nem Agonale ï Tolnai 1987. 284.). Hiúság és ismerethiány együttesen teszi utólag kissé mulatságossá Tolnai visszaemlékezését az ankarai követtársával, Gyetvai Jánossal közös sétájukra. Amikor ugyanis a Palazzo Venezia belsR udvarán "János bácsi" Lucrezia Borgia sírját kereste, a római követ azt hitte, viccel vele, és csupán az R "»mindent tudó« idegenvezetRi szerepét" karikírozza a diplomata kolléga! Pedig Gyetvai alighanem olvashatott arról (csak már nem emlékezett rá pontosan), hogy a palotához tartozó templomban, a San Marcóban temették el annak idején Lucrezia Borgia édesanyját, Vannozza Cattaneit ï akinek a síremléket ugyan a "Sacco di Roma" idején szétverték a német zsoldosok, de a feliratos fedRlapot utóbb újra összerakták és beépítették a templom nyitott elRcsarnokának falába (Roma... 1993. 187.) Ám minderrRl a "szakképzett idegenvezetR' Tolnai láthatóan nem tudott semmit (Tolnai 1987. 186.).

[621] Kardos Tibor kérte föl erre a posztra Lénárdot, aki sok humorral idézi fel a gyomorrontásos és napszúrásos páciensekkel kapcsolatos emlékeit, ld. Lénárd 1973. 499-501.

[622] Tolnai 1987. 347-351. ï Lénárdra ld. még Karinthy 1989. 53-79., Cs. Szabó 2004. 254., Lengyel 1995. 25., ÚMÉL IV. 173.

7) Újabb egyházpolitikai és kulturális politikai konfliktusok a Via Giulián

A két legjelentősebb olaszországi magyar intézmény, a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet történetét onnan folytatjuk, hogy 1947 őszétől kezdve az egyházpolitika magyarországi fordulatai a lehető legközelebbről érintették sorsukat és kapcsolatukat. Miközben az RMA természetesen a "népi demokratikus" politikai vonalvezetést követte híven, addig az épület második emeletén működő katolikus intézmény vezetősége és tagsága azzal a küzdelemmel vállalt teljes szolidaritást, amelyet Mindszenty József hercegprímás indított a hazai politikai élet mind erőteljesebb balratolódása ellen. A két intézményvezető kezdetben kölcsönösen ápolt jó viszonyát így fokozatosan az idegenkedés, majd a feszültség váltotta fel. Apró jele volt ennek az az ironikus panasz, amellyel Kardos Tibor 1947 novemberében a neves katolikus tudósnak, Gabriel Asztriknak felemlegette, miért nem tudta meghallgatni római előadását. Mert akarni akarta, "de hajh!, nem lehetett. Nem voltunk papok vagy franciák, így kívül rekedtünk második emeletünkön. A kis apróság méltón helyezkedik el a nagy Gida diplomáciai működése közé [sic!]."[623] A feszültségek fokozatos élesződésének szintén kisebb, de egyértelmű jele volt az az eset is, hogy amikor az igazgató Zarándy Nándor tanulmányi munkájáról jelentést küldött az érdeklődő minisztériumnak, az ösztöndíjas fiatalember zaklatásnak vette az informálódást, és átköltözött a papi intézetbe.[624]

Péterffy már 1947 márciusi jelentésében felpanaszolta, hogy különösen nehéz az illetékes köröket tájékoztatnia, mivel nincs diplomáciai kapcsolat a Vatikán és Budapest között, miközben Magyarországról "olyan hírek érkeznek, hogy a kultuszkormányzat részéről az Egyházzal szemben barátságtalan lépések megtételére készülnek".[625] De egy ideig mégis úgy látszott, a fizikai elkülönüléssel elkerülhető lesz az újabb "kultúrharc" római felvonása. Az egyház és az állam következetes szétválasztását többek között a Pápai Magyar Egyházi Intézet költségvetési támogatásának megvonásával képzelték el a minisztériumban, és a tárgyalások során többféle megoldás merült fel az új elhelyezkedés megtalálására. Az egyik elképzelést Ortutay miniszter 1946 januárjában érkezett levele képviselte, amelyben megbízta Péterffyt: tegyen lépéseket azirányban, hogy a PMI a Santo Stefano Rotondo[626] melletti kolostorba költözhessen át, melynek bérleti díját az állami költségvetés fedezné.[627] Érdekes mozzanat, hogy Ortutay egyben azzal is megbízta Péterffyt, hogy kezdeményezze a Santo Stefano Rotondo "magyar nemzeti templomá" nyilvánítását. A magyar kultúra itáliai kapcsolatai iránt érdeklődő hazai közvéleményben ugyanis élt az igény, hogy a legtöbb magyar emlékkel rendelkező római egyház megkaphassa ezt a kitüntető címet is, sokak számára egybekeveredett a vágy és a valóság, mert számos dokumentumban ez a megnevezés már kész tényként szerepelt.[628] A Rotondo "visszaszerzését" (vagyis a jezsuiták helyett a pálos

---

[623] MOL XXVI-J-l-b. 439/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1947. november 11.) Gábriel Asztriknak.

[624] MOL XXVI-J-l-b. 42/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1947. augusztus 18.) Ortutay Gyulának. Persze információt sokféle okból kérhettek Budapestről: a szobrász Amerigo Tot vagy Lénárd Sándor doktor esetében pl. azért, hogy esetleg kitüntessék őket, ld. MOL XXVI-J-l-b. 1360/1947-48. Feljegyzés Kardos Tibornak [h.é.n.]

[625] PMI 25/1947. Péterffy Gedeon jelentése (1947. március).

[626] A Santo Stefano Rotondo történetére ld. Gerő 1944., SSRR 2000., magyar emlékeire Banfi 2005. 235-239., illetve Csorba 2003. 102-107.

[627] Németh 2006. 173. A miniszteri javaslat alapját Szentmihályi János miniszteri tanácsos előző őszi római látogatásának tapasztalatai képezték, ld. uo. 170.

[628] Az utóbbi években Sárközy Péter állította munkáiban, hogy a 15-16. század nagy részében a magyar pálos rend által kezelt, majd a Collegium Germanicum et Hungaricum birtokába került egyház mindmáig a magyarok "nemzeti temploma". Mint írja, VI. Pius pápa "1776. június 20-án kiadott bullájában elrendelte, hogy a Santo Stefano Rotondo oltárát a három magyar szent király tiszteletére is szenteljék, illetve hogy Szent István tiszteletére külön kápolnát építsenek a körtemplomhoz [...]. A máig érvényben lévő pápai bulla alapján Róma város egyik legszebb ókeresztény kerektemploma számít a magyarok »nemzeti templomának«", ld. Sárközy 1996/I. 207. Fentiek bizonyítására Oreste Ferdinando Tencajoli professzornak, a két világháború közötti korszak ismert olasz történészének egy Rómában, 1928-ban megjelent munkájára hivatkozik. A könyv címe Sárközynél így olvasható: "*Le chiese nazionali e italiane in Roma*" ám ha a munkát kézbevesszük, kiderül, hogy a cím valójában "*Le chiese nazionali italiane in Roma*", vagyis "e"

nélkül ï tehát nem Róma nemzeti "és" olasz templomairól van benne szó, hanem az Örök Város "olasz nemzeti templomairól". A Római Birodalom bukásától az olasz egyesítésig (476-1870) állami széttagoltságban élŗ Appennin-félszigeten ugyanis a kisállamok eltérŗ etnográfiai sajátosságokkal is rendelkezŗ, más-más dialektust beszélŗ népcsoportjait gyakran nemzeteknek nevezték, így Rómába beköltözŗ lakosaik templomaira, kápolnáira is az olasz nemzeti templomok összefoglaló elnevezést alkalmazták ï ezért mutatja be így Tencajoli pl. a bergamói, a nápolyi, a bolognai, a sienai, a firenzei stb. nemzeti termplomokat. Ennek megfelelŗen tehát ebben a könyvben valójában nem foglalkozik azokkal a "nemzeti" templomokkal, ahogy manapság e kifejezést használjuk, vagyis az Alpokon túli európai nemzetek (franciák, németek, spanyolok, lotharingiaiak, horvátok, stb.) egyházaival ï és így természetesen a feltételezett magyar "nemzeti templommal" sem. Sárközy nem is ad meg oldalszámot, ami érthetŗ, mert nem is lett volna mit megadnia. Felmerül viszont a kérdés, hogy akkor milyen alapon állítja, hogy VI. Pius pápa bullája és a többi, általa említett információ ebben a könyvben szerepel? Ez nem tudható, de az figyelemre méltó, hogy hivatkozásában Tencajoli egyik keresztnevének betŤjelét hibásan adja meg: "O. J." (a helyes "O.F." helyett) ï márpedig az a magyar szerzŗ, aki Sárközy elŗtt egyedül említi az olasz kutató mŤvét (irodalomjegyzékben), ifj. Gerŗ László szintén elköveti ugyanezt a betŤtévesztést, ld. Gerŗ 1944. 68. Feltételezhetŗtehát, hogy Tencajoli írásának meglétére Sárközy az építész Gerŗ munkája nyomán figyelt föl, ám nem vette kézbe magát az írást, és így csak feltételezte, hogy mirŗl szól. ï Fenti állítását Sárközy újabb munkájában még kétszer megismételte. Eszerint "1580-tól a templom és a kolostor a magyar és a német katolikus egyház közös római kollégiuma kezelésébe került, és máig e két nemzet római szeminaristái vallják magukénak ezt a gyönyörŤ ókeresztény kerektemplomot, mely VI. Pius pápa 1776. június 20-i bullája alapján egyúttal a »magyar nemzet római temploma« is", ld. Sárközy 2001. 6. A szerzŗe kijelentése szakirodalmi hivatkozásaként Gerŗt és Tencajolit immár együtt szerepelteti, ld. Sárközy 2001. 31. ï A második ismétlés: VI. Pius "1776. június 20-án kiadott bullájában elrendelte, hogy a Santo Stefano Rotondo oltárát a három magyar szent király tiszteletére szenteljék fel, illetve, hogy Szent István tiszteletére külön kápolnát építsenek a körtemplomhoz, mely a magyar nemzet római templomának címét kapta a bullában", ld Sárközy 2001. 18. Itt a jegyzetben csak Gerŗ könyve szerepel, de éppúgy, mint korábban, oldalmegjelölés nélkül. ï Végül a tévedést Sárközy nyomatékosan megismétli legutóbbi könyvében is, (szintén a hibás Tencajoli-hivatkozással): ĂTöbben vitatják, hogy miért nevezzük [...] a Santo Stefano Rotondót a magyar nemzet római templomának [...]. EgyszerŤ a válasz: azért, mert VI. Pius pápai bullája ezt így rendelte el, amely pápai rendelkezés azóta sem vesztette el érvényétò, ld. Sárközy 2010. 31. ï Márcsak azért sem érthetŗ, mi lehet vajon e folymatos tévedések oka, mert van Gerŗ könyvében olyan kijelentés, amelyre hivatkozni lehetett volna ï és amelyet így nagy valószínŤséggel az egész fenti, hibás gondolatmenet részleges forrásának tekinthetünk. Gerŗ ugyanis ezt írja: "[a] Santo Stefano Rotondo magyar nemzeti templom jellegét VI. Pius pápa bullája igazolja, melyben az Ŗ rendeletére lerombolt Szt. Péter-templom melletti Szent István-templom funkcióit átruházza és elŖírja a Stefano Rotondora", ld. Gerŗ 1944. 8. ï Azt hihetnénk, hogy mindezt Gerŗ természetesen a sokat idézett pápai bulla szövege alapján állítja ï de nem így van: ehelyett a jeles történész-püspöknek, Fraknói Vilmosnak arra az alapvetŗ tanulmányára hivatkozik, amelyben a Szent István nevéhez köthetŗ egykori római zarándokházról fönmaradt történeti adatokat gyŤjti össze. Ebben Fraknói kijelenti, hogy "[a] pápa ez iránt [ti. a Szent Péter-templom sekrestyéjének építése miatt a régi magyar *ospitium* és környéke épületeinek lebontásáról] 1776. június 20-án kelt külön bullában intézkedett és a német-magyar kollégiumnak 7500 tallért rendelt kárpótlásul oly kötelezettséggel, hogy ezen összeget az éppen épülŗ új kollégium czéljaira használja föl." Ehhez megadja a *Bullarii Romani* megfelelŗ kötetébŗl a pontos oldalhivatkozást. Majd így folytatja: "A pápa egyszersmind [*kiemelés tŗlem ï Cs.L.*] elrendelte, hogy Szent István vértanúnak Coelius-hegyi templomában [= Santo Stefano Rotondo] szent István magyar király tiszteletére új kápolna építtessék, amelybe évenkint szent István ünnepét, szeptember 2-ikán, a kollégium növendékei megüljék. Camporese Péter építész bízatott meg az építkezéssel. [...]" Elsŗ olvasásra nyilvánvalónak látszik, hogy az "egyszersmind" kifejezés itt azt jelentheti, hogy ez utóbbi rendelkezés is ugyanabban a pápai bullában szerepel. Ám Fraknói ehhez a mondathoz új jegyzetet fŤzött: "A kollégium telekkönyvében található feljegyzés", ld. Fraknói 1893. 189-190. Vagyis az adat NEM a bullából való! ï tehát az "egyszersmind" ez esetben nem azt jelenti, hogy a pápai intézkedést maga a bulla tartalmazza, hanem csupán azt, hogy az egyházfŗ közel egyidejŤleg rendelte el ï ezért is kellett Fraknóinak ez utóbbihoz új hivatkozást csatolnia: a telekkönyvre utalást. ï Mindezek után nyilván érdemes megnézni, hogy végül is tényleg mit tartalmaz maga a bulla, amelyet az egyházfŗ Henry Benedict Stuart yorki herceghez, Frascati bíboros püspökéhez, alkancellárhoz, a dóm építkezéseit felügyelŗ Fabrica di San Pietro prefektusához (amúgy az utolsó jakobita skót trónkövetelŗhöz) intézett. Ebbŗl a következŗ derül ki: mivel az új sekrestye építéséhez szükség van arra a régi házakkal egyesített, kicsiny és régi templomra, amely Szent Istvánnak, Magyarország királyának tiszteletére van szentelve és most a Collegium Germanicum et Hungaricumhoz tartozik ("*parvae antiquae ecclesiae hujusmodi domibus unitae sub invocatione sancti Stephani Hungariae regis, pertinentium ad collegium Germanicum et Hungaricum*"), ezért "kényszereladás parancsoltatik" ("*coactiva venditio precipitur*"), majd az árat a Szentlélek bankban kell elhelyezni és annak az új épületnek a létrehozására kell költeni és fordítani, amelyet a kollégium épp ekkoriban építtet az ágostonos remete testvérek rendjének templomával és rendházával szemben ("*quod pretium* [...] *pertinentia deponi debeant in banco s. Spiritus, ad effectum convertendi, et erogandi in novum aedificium, quod a collegio praedicto nunc reipsa* [sic!] *erigitur e conspectu ecclesiae, et conventus fratrum ordinis eremitarum sancti Augustini*"), ám ez az összeg a 7500 tallért nem haladhatja meg ("*pro rata scutorum septem millium quingentorum obligatum remaneat*"), ld. Bullarii Romani 1842. 248-249. ï (A Piazza Navona mögött a S. Agostino templommal szembeni épületet valóban ma is függŗfolyosó-

örökségre visszautalva ï ismét magyar kezelésbe vételét) a tituláris bíboros, Mindszenty hercegprímás is olyan fontos feladatának tartotta, hogy már elsŐ római útjától kezdve, 1945 decemberétŐl dolgozott e terve megvalósításán.[629] Egy késŐbb elŐtérbe kerülŐ, másik elképzelés szerint a bíboros elfogadta volna az államsegély megszüntetését és a Palazzo FalconieribŐl való kiköltözést, ha cserébe az egyház megkapja a Fraknói-villát. ErrŐl tájékoztató, 1948 májusi levelében a fŐpap különösen fontosnak tartotta, hogy Péterffy útján is felhívja a Szentszék figyelmét: "az iskolák államosítását követelŐ táviratok és gyŰlések a legdurvább erŐszak, megfélemlítés és sok esetben csalás szülöttei".[630] Ugyanakkor a rektor folyamatosan tájékoztatta a bíborost és rajta keresztül a püspöki kart arról, hogy a pápa bízik kitartásukban, és elvárja tŐlük, hogy ellenálljanak a diktatórikus államhatalom nyomásának.[631]

A Fraknói-villával kapcsolatos terv egyébként annyira elŐrehaladott állapotban volt, hogy a kultúrpolitika "szocialista" fordulatában közismerten igen jelentŐs szerepet játszó Ortutay Gyula miniszter 1948 júliusában már közölte is Péterffyvel: "a Pápai Egyházi [sic!] Magyar Intézet jelenlegi elhelyezését a Palazzo Falconieri II. emeletén folyó évi szeptember 1-tŐl megszüntetem és számára az ún. Fraknói-villában biztosítok elhelyezést."[632] Biztató jelnek számított, hogy Mindszenty prímás mellett a szemináriumok kongregációjának prefektusa, Giuseppe Pizzardo bíboros is pártolta a tervet. A villát bérlŐ Società Anonima Pesca Reti Italiana (S.A.P.R.I.) számára

---

rendszer köti össze a S. Appolinare palotával, a kollégium akkori székhelyével.) ï A bulla hátralévŐ részében a pápa még klasszikus formulákban gondoskodik a fenti rendelkezésekkel kapcsolatos kifogások elŐre elhárításáról ï de a szövegben semmilyen más intézkedés nem található! Nincs szó tehát arról, hogy a régi " Szent István-templom funkcióit átruházza és elŐírja a Stefano Rotondóra", ahogy GerŐ gondolja, nincs szó magyar kápolna építésérŐl, az oltárnak a három magyar király tiszteletére szentelésérŐl, és így arról sem, hogy ezután a Rotondo a "magyar nemzet római temploma" lenne, ahogy Sárközy véli. EgyértelmŰen leszögezhetŐ tehát, hogy az immár évszázados szóbeszédnek, a bizonnyal jószándékú pletykáknak nincs történelmi alapjuk: a Santo Stefano Rotondo nem a magyarok római nemzeti temploma ï ezt állítani egyértelmŰen tudományos tévedés. ï Hogy a fenti hibák egy része bizonnyal Fraknói tartalmilag teljesen korrekt, de az ízes fogalmazás miatt esetleg félreérthetŐ szövegébŐl származhat, közvetetve valószínŰsíti, hogy bizonyos mértékig elkövette ugyanezt a hibát a neves középkorász kutató, Florio Banfi is. Ő bizonnyal kézbe vette a pápai dokumentumot (tudjuk, hogy a másolatát 1947 tavaszán Ő juttatta el Péterffy Gedeonnak, aki továbbküldte Mindszenty bíborosnak Esztergomba, ld. Németh 2006. 168.), mert hosszan idézi belŐle a 7500 tallérra vonatkozó latin szöveget, ám utána mégis kijelenti, hogy ugyanez (!) a bulla kötelezte a kollégiumot a kápolna építésére a Rotondóban, ami viszont már tévedés ï ám itt Ő sem a bullára, hanem Fraknóira és a telekkönyvre hivatkozik! Rejtélyes tehát, hogy a szöveget végigolvasva, hogyhogy nem jött rá arra, hogy a kápolna kapcsán már Fraknói sem a bulláról beszél, hanem a telekkönyvrŐl? Minderre ld. Banfi 1952. 37-40. ï A "nemzeti templommal" kapcsolatos kérdéskört legújabban ismét áttekinti Németh 2009. 117-118.

[629] ErŐfeszítéseit, amelyek végül sikertelenek maradtak, tanulmánysorozatban, majd önálló kötetben dolgozta fel Németh László, ld. Németh 2002.198-199., Németh 2004. 165-194., Németh 2006. 163-180., Németh 2007/I. 64-98., Németh 2009., vö. továbbá Nagy 1990. 209.

[630] PMI 9b/1950. Mindszenty József (Esztergom, 1948. május 31.) ï Péterffy Gedeonnak.

[631] Így pl. Mindszenty bíboros Péterffy levelére hivatkozva közölte 1948. május 29-én a püspöki kar tagjaival, hogy "az állammal való kiegyezés lehetŐsége bizonyos nyugtalanságot keltett a Vatikánban", ld. Püspökkari 1945-1948. 338. ï A június 24-i püspökkari konferencián a rektor újabb levelét tárgyalták a magyar fŐpapok, amelyben Péterffy egyfelŐl megismételte, hogy a Szentszék a konfliktusban "intranzigens" álláspontot foglal el és 100 %-ig a püspöki kar mellett áll. MásfelŐl részletesebb utasítást kért a papi intézet ügyében: mŰködhet-e az intézmény odakinn, ha otthon az egyház illegális helyzetbe kerül, illetve elfogadhatja-e akkor is az államtól a fizetést, ha közben odahaza mindent elvesznek? Jelezte álláspontját, hogy szerinte a PMI felszámolására ï a várható külföldi tiltakozások miatt ï nem kerülne sor, de elnéptelenedhet, "mert az olaszok nem akarnak beengedni kommunista ifjakat". Arra kéri tehát a püspököket, hogy komoly, megbízható embereket küldjenek az ösztöndíjas helyekre. Most a fŐ jelszó: "kivárni!" ï és ha kell, megállnak majd a saját lábukon is, ld. Püspökkari 1945-1948. 384. old. ï A július 17-i püspökkari konferencián került ismertetésre a szezetesrendek fŐnökeinek tudakozódására a Péterffy útján közvetített válasz: bízzák magukat a püspöki kar felelŐsségére, mert Ők tudják, hogy az otthoni körülmények között mit tehet és mit kell tenni. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy a hangnem ez esetben nem volt kérlelhetetlen, mert így szólt a záradék: "Komoly biztosítékok mellett lehetséges a megegyezés", ld. Püspökkari 1945-1948. 387. ï Mindszenty bíboros Péterffy iránti változatlan bizalmát jelezte, hogy a november 4-i püspökkari értekezleten közölte püspöktársaival: minden kiutazó papnak Rómában Péterffy Gedeon pápai kamarás, ügyvivŐ, h. igazgató "mindig készségesen és eredményesen segítségükre tud lenni", ld. Püspökkari 1945-1948. 430.

[632] PMI 70/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. július [n.n]) ï Péterffy Gedeonnak.

azonban nem volt könnyű hasonló színvonalú elhelyezést találni; közbejött a feltételeket nehezítő új olasz lakhatási törvény is, Péterffyék tehát fontosnak tarthatták, hogy legyen alternatív terv a tárgyalóasztalon. Már említettük, hogy a legtöbb magyar emlékkel rendelkező templom, a Santo Stefano Rotondo és a mellette lévő szerzetesház megszerzésének gondolata merült fel (amelyek immár több mint harmadfélszáz éve a jezsuita Collegium Germanicum et Hungaricum tulajdonában voltak), esetleg a Fraknói villáért cserébe. "Tudomásom szerint megindultak a tárgyalások a Santo Stefano Rotondo és a Fraknói-villa cseréje ügyében, mely remélhetőleg rövidesen második emeletünk felszabadításához fog vezetni" – jelezte havi jelentésében az új fejleményt Kardos igazgató is.[633] Nyáron és kora ősszel a két intézetvezető egyaránt levelezett főhatóságaival ebben az ügyben, de egyelőre nem sok sikerrel.[634]

E ponton érdemes némiképp kitérni a Fraknói-villa sorsával kapcsolatos követségi erőfeszítésekre, hiszen az épület nyilván csak akkor állhatott volna a PMI rendelkezésére, ha előbb onnan a bérlő kiköltözik. A villa – amelyet a tudós püspök még 1894-ben építtetett az általa alapított, a Vatikáni Levéltár forráskincseit feltárni hivatott kutatóintézet céljára[635] –, 1929-ben megürült, mert a jeles intézmény a Római Magyar Akadémia része lett és beköltözött a Palazzo Falconieribe. A bérbeadást a Magyar Tudományos Akadémia illetékes bizottsága megbízásából az intézet titkára intézte, mert az alapítványtevő püspök örökhagyása szerint a villa bérleti díját a tudós testület történeti forrásmunkák kiadására fordíthatta. A bérleti szerződés 1930. január 1-jével lépett életbe, és Filippo Merlini ügyvéd úr (az említett S.A.P.R.I.cég vezetője) alighanem úgy érezte, jó vásárt csinált, mert – miként azt egy levéltöredék hírül adja –, "a szerződésben az első három évre előírt munkálatokon felül még kb. 15 000 líra értékű egyéb, bérbeadó szakértője által jóváhagyott munkát is végeztetett, tehát a bérletben előreláthatólag öt évig kíván maradni."[636] Az öt évből – harminc esztendő lett, egy egész emberöltő! Filippo Merlini kenyere javát a Fraknói-villában ette meg. Kezére játszott ebben két – az ő lakásviszonyai szempontjából persze bizonyára véletlennek tekinthető – világtörténelmi eseményfolyam: a második világháború, illetve a sztálinista típusú diktatúrák berendezkedése a közép- és kelet-európai országokban, így Magyarországon is. Az előbbi következtében jóidőre olyan jogi szabályozás született Olaszországban, amely a lakásbérlőt behozhatatlan jogi előnyhöz juttatta a bérbeadó ellenében, utóbbi pedig a maga sajátos hatalmi ciklusaival és személycseréivel hosszú ideig lehetetlenné tette, hogy a római kiküldöttjei tényleg végig tudják vinni a Fraknói-villa bérleti vitájának "ügyét".

1930-tól 1946-ig a ház bérleti díját a megfelelő áttételekkel mindig rendben megkapta az akadémiai bizottság és – híven a jeles alapító szelleméhez – történelmi forráskiadványok támogatására fordította. Egy 1932-ben kelt feljegyzésében Miskolczy Gyula, a Római Magyar Akadémia akkori igazgatója megemlítette az MTA főtitkárának, hogy Merlini kilenc éves bérletet szeretne, de ő ezt

---

[633] MOL XXVI-J-l-b. A Római Magyar Intézet havi jelentései, 1948. január.

[634] MOL XXVI-J-l-b. 1511/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1948. június 30.) – ismeretlen minisztériumi osztályvezetőhöz, PMI 71/1948. Péterffy Gedeon (Róma, 1948. szeptember 14.) – Mindszenty Józsefnek. – Érthető ugyanakkor, hogy az 1948 őszén-telén zajló drámai változások ellenére sem került le teljesen a téma a napirendről, mert a kiköltözés mindkét fél számára megoldotta volna az akut helyzetet. Péterffy 1949 tavaszán az Isola Tiberinára, a festői kórház-szigetre, közelebbről az ott álló ferences kolostorba költözés ötletét vetette fel Kardosnak, aki megigérte, hogy beszél róla Tolnai Gábor követtel, ld. PMI 6/1949. Kardos Tibor (Róma, 1949. május 26.) – Péterffy Gedeonnak. – Péterffy természetesen azt is jelezte, hogy csupán a 12 főős intézet teljesen azonos anyagi ellátása esetén lehet szó a költözésről, ld. PMI 7/1949. Péterffy Gedeon (Róma, 1949. május 30.) – Kardos Tibornak. – Németh László a Tiberis szigetével kapcsolatos javaslat egyik motívumaként azt említit, hogy az ottani San Bartolomeo templomban őrzik Szent Adalbertnek, az Esztergomi Főegyházmegye védőszentjének ereklyéit, ld. Németh 2002., 198., egy másik tanulmányában viszont arról ír, hogy "a gondolat a levelezés alapján, minden valószínűség szerint, az RMA vezetőségétől származott", ld. Németh 2007/I. 69.

[635] A Fraknói-villa építéstörténetére és a magyar-olasz kapcsolatokban játszott szerepére ld. Csorba 2001. 113-135.

[636] A töredék valószinüleg Várady Imrétől, a Történeti Intézet ekkori titkárától származik, ld. MTAKK K 1244. 193.

nem javasolja[637] ï ám ennyiben maradt a dolog, nem történt ezen túl érdemleges egyeztetés. KésRbbi adatok alapján következtethetünk csak arra, hogy valószinTleg 1935-tRl elRbb öt, majd 1940-tRl tíz esztendRre hosszabbították meg a szerzRdést, de az erre vonatkozó megállapodásokat eddig nem sikerült fellelni az iratanyagban.

A magyar hatóságok gyakorlatában 1946 novembere az a pillanat, amikor a villa sorsa újra szóba került. ValószinT, hogy az állomáshelyét alig egy hónappal korábban elfoglaló Kardos Tibor professzor hívta föl az illetékesek figyelmét az épületben rejlR anyagi és helyiséggazdálkodási lehetRségekre. Ezért kaphatott Papp Álmos ügyvivR olyan sürgönyt Gyöngyösi János külügyminisztertRl 1946 novemberében, miszerint "haladéktalanul" hozassa rendbe a villát és költözzék be az Orbán házaspárral együtt annak emeletére. Majd december 9-én a követség igazgatási tanácsosa, Szász Viktor jelentette, hogy kérésére maga Kardos igazgató mondta fel a villa bérletét 1947 áprilisi kiköltözéssel, mivelhogy tudomása szerint a törvény négy hónapos felmondási idRt ír elR. A tavaszon (1947. március 7.) már árajánlat kérésére is sor került, illetve a Külügyminisztérium ahhoz a változathoz is elRzetes hozzájárulását adta (április 11.), hogy az MTA-tól béreljék az épületet (az elRzmények ismerete nélkül tanulmányozott dokumentumokból ugyanis az illetékesek egyelRre arra a következtetésre jutottak, hogy a villának minden valószinTség szerint a bérletösszeget élvezR MTA a tulajdonosa). Ám Kardos 1948. augusztus 12-érRl keltezett jelentésében arról volt kénytelen beszámolni, hogy a bérlR nem vette tudomásul a felmondást, és erre az akkoriban érvényes lakásügyi rendelkezések valóban meg is adták a lehetRséget.[638] Az épület amúgy nincs jó állapotban ï egészítette ki feljegyzését az igazgató ï , a tetR láthatóan beomlik stb. "Amennyiben a követség a felmondást hatályosítani tudná, természetesen ez is megoldódna" ï zárul a jelentés.[639] 1948 nyarán Kubinszky minisztériumi osztályfRnök és Dr. Dárday Abriani Gábor akadémia ügyész tartottak megbeszélést arról, hogy a jogi helyzet tisztázásáig az MTÁ-t tekintik tulajdonosnak, és a minisztériumot az R nevében eljáró intézménynek, azon gyakorlati lehetRség kihasználása érdekében, hogy egy katolikus szervezetnek lehessen átadni a villa bérleti jogát.[640]

A két történet itt találkozik össze: a szóbanforgó katolikus szervezet ï az elRzmények ismeretében szinte bizonyosan ï a Pápai Magyar Egyházi Intézet lett volna. Az MTA Kézirattárában elfekszik ugyanis egy 1948-ból való szerzRdéstervezet, amely szerint Péterffy Gedeon megbízott igazgató tíz esztendRre vette volna bérbe a villát. A tervezet szövege szerint az állami oldal részérRl az aláíró Boér Miklós[641] lett volna, a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium kiküldött tisztviselRje, és egyben a Magyar Tudományos Akadémia megbízottja.[642] Az ügyvédet azonban egyelRre nem sikerült kitenni a házból, ugyanakkor az állam részérRl valóban megkezdRdött az egyházpolitikai "barátságtalan lépések" sorozata. Ortutay Gyula kultuszminiszter 1948. szeptember végén levelet intézett a külügyminiszterhez, amelyben egyfelRl diplomáciai közbelépést kért amiatt, hogy a vatikáni sematizmusban még mindig a "fasiszta magatartásáról hirhedt" Luttor Ferenc szerepel a Pápai Magyar Egyházi Intézet igazgatójaként, pedig már évek óta nincs Rómában. (Nem zárta ki ezügyben elRdje apparátusának hibáját: az ok eszerint az lehetett, hogy Péterffy ténylegesen nem

[637] Feljegyzés a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kézirattárában a Fraknói-villával kapcsolatosan fellelehetR anyagokról. MOL-XIX-J-1-j-OLASZ-2/a-00570/7-1960.

[638] A háború után a kormányba bekerülR baloldali pártok ï fRképpp a kommunisták ï az alsóbb néprétegek körében azzal a rendelkezéssel szereztek tartós népszerTséget, hogy nem engedték felmondatni a lakásbérleti szerzRdéseket, miáltal béremeléssel senkit nem lehetett kitenni az utcára. A rendelkezés persze ï mint Merlini esetében ï kapóra jött a gazdag lakásbérlRknek is.

[639] A hivatkozott dokumentumokat ld. MOL-XIX-J-1-j-OLASZ-2/a. Fraknói Villa Ügye. I.kötet.-2., 3., 8.

[640] MTAK K 1244. 231.

[641] Boér Miklós pályjára ld. Borbándi 1992. 59-60., Nagy Csaba 1990. 91., Mindszenty 1989/I. 89., 45., Beke 2008. 86., Ispánki 1995. 22., 277-278. ï Boérnak a PMI érdekében végzett minisztériumi mTködésére ld. Németh 2006. 174-178. Hamarosan római ösztöndíjas, majd emigráns pap lett, ld. A magyar katolikus ... 2008. 90.

[642] MTAK K 1244. 231.

kapta kézhez kinevezését.[643]) MásfelR kijelentette, hogy a "rektort" egyébként is haza kell hívni, mert "magatartása a népi demokratikus Magyarországgal szemben [...] erRsen kifogásolható" (többek között a vatikáni rádió magyar bemondója).[644] SRt, meg kell vizsgálni azt az alapvetR kérdést is, hogy "a jelenlegi körülmények között indokolt-e az Intézet további fenntartása".[645]

Ortutay lépését ugyanaz a pártdöntés határozta meg, amelyre a milánói és nápolyi lektorátusok, illetve a firenzei intézet bezárása kapcsán már utaltunk. A Magyar Dolgozók Pártja Értelmiségi Osztályán szeptember 7-re összehívott megbeszélés ugyanis a PMI-re is hozott határozatot: "teljesen megszüntetendR". Az indoklást az MDP Tudományos Bizottsága október 6-án fogalmazta meg: "szinte nevetséges, hogy még ma is a magyar demokrácia fizeti a Mindszenty által kinevezett egyházi intézeti vezetRt, ki egyébként a vatikáni rádió bemondója és a pápa ma is vezetRként Luttor püspököt [*sic!*], a délamerikai magyar fasiszták egyik vezetRjét ismeri el."[646] A döntés végrehajtására az esztendR végén került sor. Péterffy félbevágott A/4-es papírlapon, egyetlen kijelentR mondatban kapott hírt az új korszak kezdetérRl. "Értesítem Igazgató Urat ï közölte Ortutay miniszter 1948. december 18-án kelt leirata ï , hogy a római Pápai Egyházi Intézet folyó évi november-december havi ellátmányát nem áll módomban folyósítani." Érthetnénk úgy is, hogy januártól jön majd a pénz újra ï de errRl szó sincs: ettRl kezdve tizenöt esztendeig nem kapott rovatot a magyar katolikus papság felsRfokú római tanulmányait szervezR intézet a magyar állami költségvetésben. Péterffy már korábban sejthette, mire készül a tagkönyve szerint ugyan még a Független Kisgazdapárthoz tartozó, de titokban rég a kommunista politikát szolgáló néprajztudós. Az R 500 Ft-os tiszteletdíját ugyanis már egy hónappal korábban, november elsejétRl megszüntette a miniszter, sRt a novemberre már kiutalt pénz visszafizetését is elrendelte, december végén pedig már mint "volt" igazgatót szólította fel számadásra.[647]

A csata véget ért, a frontok tisztázódtak ï a fillér nélkül hagyott Péterffy Gedeont nyilván tárt karokkal fogadják az emigrációban. Ám R nehezebb útra lépett, melynek motívumairól részletesen beszámolt Lepold Antalnak, a társintézmény, a bécsi Pázmáneum rektorának.[648] A miniszter elvtárs ugyan szakított Péterffy Gedeonnal, de R még nem szakított Magyarországgal. "Különösképpen óvatosságra és megfontoltságra int az a körülmény ï magyarázta rektortársának ï , hogy még ma is több magyarországi püspökséggel levelezésben vagyok és a püspököknek római ügyeiben törekszem szolgálatára lenni. Amikor minden jel arra mutat, hogy a magyar katolicizmusnak Rómával való kapcsolatait megszakítani akarják, akkor szerintem mindazt a vékony szálat, ami még Magyarországgal összeköt bennünket, féltR gonddal ápolni és erRsíteni kell." Úgy látta, hogy az intézet alapítási céljának és alapszabályainak pontos betartása esetén nem is követhetR más viselkedési stratégia. "A magam részérRl semmi olyat nem akarok tenni ï nyomatékosította álláspontját ï , ami személyem miatt okot szolgáltatna arra, hogy ezeket a kapcsolatokat megszakítsák. Emiatt semmi olyan mozgalomban nem veszek részt, ami politikai vagy emigráns jellegénél fogva politikai térre sodródva, ilyen veszélyeknek vagy felelRtlenségeknek tenne ki."[649] E a törekvés perspektíváját azonban behatárolta az a tény, hogy Péterffy neve igencsak kompromittáló módon bukkant fel az 1949 februárjában megrendezett Mindszenty-perben. Már a vádlott bíboros

---

[643] Ortutay láthatóan nem volt tisztában azzal, hogy Péterffy a kinevezést a pápától kapta volna meg ï ha megkapta volna.

[644] 1948 januárjában Mindszenty bíboros elismeréssel értékelte és köszönte meg Péterffy rádiós munkáját, ld. Németh 1999. 235-236. ï A Vatikáni Rádió magyar adásának történetére ld. Szabó Ferenc 1999. 101-108., Mócsy 2007. 49.

[645] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/c-34/biz/6/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. szeptember 28.) ï KÜM-nek.

[646] Szentmihályi János feljegyzései 1948. szeptember 7-rRl és október 6-ról, ld. MOL XXVI-J-1-a-5.d.-24.t.

[647] PMI 86/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. december 18.) ï Péterffy Gedeonnak, PMI 87/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. december [n.n]) ï Péterffy Gedeonnak.

[648] Lepold Antal pályájára ld. ld. Beke 2008. 431-432., Borbándi 1992. 222-223., a Pázmáneumra pedig uo. 287., továbbá Pázmánem 2002.

[649] PMI 1949. Péterffy Gedeon (Róma, 1949. szeptember 26.) ï Lepold Antalnak.

titkárának, Zakar Andrásnak a vallomásában is szerepelt, hogy leveleket váltott Péterffyvel.[650] De maga a hirhedt ügyész, Alapy Gyula egyenesen azt jelentette ki vádbeszédében, hogy "Dr. Zakar András [...]továbbította Rómába Mindszenty Józsefnek azt a beszámolóját, amelyet a magyar politikai élet eseményeirŐl és kiértékelésérŐl Péterffy Gedeonnak továbbított, aki már Mihalovics[651] szervezkedésébŐl ismert kém és provokátor ez idŐszerint Rómában."[652]

A "kémnek" és "provokatŐrnek" azonban egyelŐre nem a hazai jóhíre volt a legnagyobb gondja, hanem az intézet lassan emigránssá váló lakóinak[653] napi szükségleteirŐl kellett gondoskodnia. Ezt végül vatikáni közvetítéssel, fŐképp amerikai katolikus szervezetek segítségével (NCWC) sikerült is megoldania.[654] Ám Ortutay miniszter további intézekedésekrŐl is levelezett külügyi kollégájával. 1949. márciusi átiratában vázolta a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetét, majd megállapította, hogy a jelen helyzetben a tagok megszegik a magyar törvényeket: ezért 1948. november 1-tŐl megszüntette a személyi és a dologi ellátmányt, továbbá javasolta Péterffy hazahívását. Az ellentétek és sérelmek miatt fölvetette a "felmondás" (értsd: az ingatlanból való kiutasítás) lehetŐségét is, bár ï kellŐ realitásérzékkel ï hozzátette, hogy ez valószínŰleg csak csereingatlan felajánlásával menne (pl. Fraknói villa).[655]

Miközben a Pápai Intézet már a politikai küzdelem frontvonalába került, és létproblémákkal kellett küszködnie, a Római Magyar Akadémia kulturális szervezŐmunkája egyes területeken még sikerrel haladt elŐre.[656] Az 1948. májusi mŰvészeti kiállításról örömmel tudósíthatott úgy az igazgató, hogy "mióta az Intézet vezetését átvettem, vagyis két éve, nem volt magyar mŰvészi esemény, de semminemŰ kulturális esemény, melynek Rómában ehhez fogható sajtója lett volna". Tegyük hozzá, hogy a milánói "Lux Film" studió ezen a nyáron dokumentumfilm forgatását tervezte az ösztöndíjasok életérŐl.[657] Igaz viszont, hogy az év tavaszán-nyarán szervezett programok zömét, bár fŐként az 1848-as szabadságmozgalmak centenáriuma köré csoportosultak, mindinkább áthatotta a politikai polarizáció. A cataniai szereplést például majdnem meghiúsította ellenpropagandájával a "jobboldali emigráció", és csak a baloldali kapcsolatok gyors mozgósításával sikerült végül

---

[650] Mindszenty 1989/I. 61., 96.

[651] Mihalovics Zsimondra, az Actio Catholica volt vezetŐjére ld. Beke 2008. 490-491., Seres 1933., Nagy Csaba 1992. 258., Palasik 2000. 283-284., az Actio Catholica korabeli mŰködésére és felszámolására ld. Szakács-Zinner 1997. 387-389., Gianone 2003., a külföldi magyar Actio Catholica megszervezésével kapcsolatos emigrációs tevékenységére pedig ld. Borbándi 1989. I. 157., 202-203., 247., 328., 508., továbbá Németh 2002. 206. ï A menekült prelátus a Mindszenty-per koncepciós "kémkedési vonalának" lett a kitalált legfŐbb külföldi kapcsolata, ld. Mindszenty 1989/I. 443., 511., Ispánki 1995. 66-67., 70., 396-397

[652] Mindszenty 1989/I. 178. ï A vád konstrukciója szerint Mihalovics is juttatott vissza titkos anyagokat Magyarországra egy Madame Pomlerot nevŰ küldött segítségével. Ispánki Béla úgy emlékszik vissza, hogy fölismerte a provokációt, és óvta Mindszenty bíboros környezetét attól, hogy a küldeményt átvegyék, de Zakar András prímási titkár elŐvigyázatlansága miatt a trükk sikerrel járt. Ispánki szerint ugyanis a hölgy nem Rómából érkezett, hanem a magyar államrendŐrség ügynöke volt, ld. Ispánki 1995.139., 143., 396-397. Vö. Mindszenty 1949/I. 59-74.

[653] Az emigráns-lét vállalásában bizonyára hatottak rá Mindszenty prímás 1948. július 11-i levelének következŐ sorai: "A jelenlegi körülmények között nem szükséges kintlévŐ papjaink hazatérése, sŐt ï esetleg ï nem is kívánatos. Használják fel az idŐt értékesen a további felkészülésre a jobb idŐkre", ld. Németh 1999. 238.

[654] PMI 1/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. január 5.) ï Edward S. Swanstrom püspöknek, az NCWC (National Catholic Welfare Conference) ügyvezetŐ igazgatójának. A köszönetnyilvánításra többek között Pizzardo bíboros nevében és megbízásából került sor. ï Az NCWC tevékenységére ld. EA 1963. 726-727., Németh 2002. 209.

[655] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-17/c-027030/1949. Ortutay Gyula (Budapest, 1949. május 3. Bp.) ï KÜM-nek.

[656] Ortutay miniszter 1948 márciusában elismeréssel nyugtázta Kardos beszámolóját és terveit, de figyelmeztette, hogy az intézet "olykor erején felül vállal magára feladatokat", és ez vezet az adósságok felhalomozódásához. Ügyeljen továbbá arra is, hogy a meghívások során az írók ("és nem is mindig élvonalbeli írók") túlsúlya helyett "a mŰvészek, írók, tudósok egészséges és célszerŰ aránya" valósuljon meg, ld. MOL P 2076 OGYI 15.d. 1347/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. március 10.) ï Kardos Tibornak. 136-138. (Donáth Péter szíves közlése.)

[657] A budapesti követség jelentése alapján ï amely a *Magyar Nemzet* római tudósításán alapult ï az olasz Külügyminisztérium Politikai FŐosztálya külön feljegyzést készített a Római Magyar Akadémia sikeres mŰködésérŐl és megküldte a társminisztériumnak, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Rapporti culturali. Francesco Maria Taliani (Róma, 1948. július 7.) ï az olasz Közoktatásügyi Minisztériumnak.

elegendő közönséget verbuválni ï és így megmenteni a presztízst és a rendezvényt. "Catania aligha lesz alkalmas talaj az ellenünk való politikai hazudozásra" ï summázta a történteket megelégedéssel Kardos professzor. Az Accademia dei Lincei illusztris helyiségeiben márciusban megrendezett újjáépítési kiállítás pedig már kifejezetten a politikai propaganda jegyében fogant, amint azt a kommentár is jelzi: "tapasztalatom szerint fényképeink, a földreform grafikonja, az állattenyésztés grafikonja, a hároméves terv falitáblái és az etnográfiai térkép tették a legnagyobb hatást".[658] Ez utóbbi tárlat formavilága ugyanakkor már mindinkább emlékeztetett azokra a módszerekre, amelyekkel a "fényes szellők" korszaka formálta át az úri és a polgári Magyarország politikai kommunikációs illemkódexét. Valamikor 1947 végén vagy 1948 elején Kardos igazgató a következő szöveggel jelentéssel tett eleget az új típusú minisztériumi elvárásoknak: "Számtalan magyarországi hivatal és üzem példájára faliújságot szerkesztettünk. Ez az újság egyelőre mint képes heti híradó működik, nem bántó élű karikatúrákkal. Mivel sikerült az érdeklődést felkelteni, most már ki fogjuk bővíteni alkalmi versekkel, karcolatokkal, napi hírekkel."[659] Ha egyszer majd lesz monográfiája Kardos professzor itáliai éveinek, bizonnyal pontosan megtudjuk belőle, hol is húzódott a meggyőződéses azonosulás és a taktikai igazodás határvonala a tudós belső világában ï merthogy azt nyilván világosan érzékelte, hogy az új elvárások fokozatosan kezdenek elkanyarodni az ő humanista akadémiájának ideáljaitól.

A "fordulat évében" járunk: az állampárti diktatúra kiépülésének látványos záródordulatai kényszerűen megérlelték a döntéseket Rómában is. A neves szakemberek egy része nem tért vissza Magyarországra,[660] de így döntött a fiatalabb nemzedék jó néhány tehetséges tagja is.[661] Tolnai követ persze igyekezett visszatartani a "disszidálás-gyanús" honfitársakat, de erőszakos fellépése alighanem csak növelte a távozni szándékozók elszántságát.[662] A kialakuló helyzetnek már ekkor is megvoltak a későbbiekre oly jellemző abszurd vonásai: az intézet váratlanul hazarendelt titkára, Pásztor Lajos például kénytelen volt visszakérdezni: "mivel távozásom okával kapcsolatban az olasz s a római külföldi tudóskörök egészen biztosan kérdést intéznek majd hozzám a búcsú során, tisztelettel kérem miniszter urat, hogy visszahívásom okát velem közölni szíveskedjék". A felvilágosítással azóta is adós a kultusztárca, így a jeles történész az emigrációt választotta, bár egyelőre még ï hátralékos fizetése fejében ï benntlakó maradt az akadémián.[663] És miközben ezek

---

[658] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-17/c-9781/1949. Kardos Tibor igazgató jelentése a Római Magyar Intézet május havi működéséről, továbbá MOL XXVI-J-l-b. Kardos igazgató 1948. januári, márciusi és június havi jelentései. ï A Római Magyar Akadémia sikereit, és ebben Kardos professzor érdemeit elismerően méltatta a *Dunántúli Népszava* 1948. február 18-i számában Csorba Győző, ld. Csorba Győző 2002. 95-96.

[659] MOL XXVI-J-1-b. [Kardos Tibor] jelentésének részlete [1947 vége, 1948 eleje].

[660] Egy eset az igazgató közelebbi baráti-ismerősi köréből: "Sajnos Kerényi professzor egyéb elfoglaltságára való tekintettel váratlanul lemondta az előadást. Nagyon sajnáltuk, mert a professzornak így módja lett volna kinyilvánítani, együtt szerepelve a demokratikus Magyarország hivatalos küldöttével, hovatartozását", ld. MOL XXVI-J-1-b. 780/1948-49. Időközi jelentés magyarok részvételéről a IJO Convegno Internazionale degli Studi Sardi-ban.

[661] Külön nyilatkozattal búcsúzott posztjától Halász Zoltán, az MTI munkatársa, arra hivatkozva, hogy tudósításait a hírügynökség új irányítói célzatosan megváltoztatják (*tendenziosamente trasformate*), ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Stampa e giornalisti. Külügyminisztérium, Sajtóhivatal (Budapest, 1948. augusztus 7.) ï az olasz Minisztertanácsnak és a Belügyminisztériumnak.

[662] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/d-475-1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. augusztus 3.) ï Kállai Gyulának. ï Tolnai arról számol be felettesének, hogy Koszó István operaénekest, aki két hónapja elmaradt ösztöndíját reklamálta, felelősségre vonta a "disszidensekkel" való kapcsolattartásért. Hozzátette, hogy szerinte ő és ösztöndíjas társa, a szintén operaénekes Jámbor László is "disszidálásra" készül, így kéri azonnali visszarendelésüket.

[663] MOL XXVI -J-1-b. Személyi ügyek. Intézet alkalmazottai 1946/48. Pásztor Lajos (Róma, 1948. november 20.) ï Ortutay Gyulának. ï A hazahívás kapcsán fölmerül a kérdés, Ortutay miniszter hogyan tette túl magát azon a problémán, hogy alig négy hónappal korábban még így értékelte "kedves barátja" teljesítményét: ""Szorgalmad annál inkább méltánylandó, mert titkári teendőid is elég munkát adnak egy annyi bajjal, gonddal küzdő intézetben, mint a tiétek. [...] [Az előadásaidat] kísérő sajtó-visszhang arról győzött meg, hogy nem hozol szégyent a fiatal magyar történészekre, [...] Tudva azt, hogy egyes magyar olaszországi kiküldöttek, kutatók milyen elszigetelve élnek lent, különösen örülök, hogy Neked sikerült nemzetközi tudományos kapcsolatokat létesítened." Sőt, néprajztudósként külön imponált neki Pásztor teljesítménye: "Mondanom sem kell, hogy a magyar néprajztudomány külföldi ismertetése

a fundamentális változások zajlottak, a minisztérium azon huzakodott az igazgatóval, hogy túl magas szerzői és szerkesztői honoráriumot vett fel a *Janus Pannonius* legutóbbi számáért, mi több, térítse meg a lakásában égő villany árát, mert azt tévesen számláztatta az intézet terhére! Meglehet, ezekre válaszul küldte az igazgató azt a gúnyos felterjesztést Budapestre, amelyben nem kisebb jelentőségű ügyről adott jelentést, mint Márkus István osztálytanácsos tükrének elkallódása ...[664]

Hamarosan egyébként Márkus István is a "szabad világot" választotta, amiként jó páran azok közül, akiknek eredetileg Kardos professzor javasolt ösztöndíjat: emiatt is zajlott némi ingerült hangú levélváltás Budapesttel. "Úgy vélem ï panaszkodott Kardos az említett Szentmihályi Jánosra (a későbbi neves bibliográfusra) a jóbarát Sőtérnek ï , hogy az én ajánlásom nem kevesebb garancia, mint az övé. Ugyanis már megléptek olyanok, akiket én ajánlottam, és olyanok is, akiket ő ajánlott. Errare humanum est!"[665] Ez igaz volt ugyan, de olyan világba tartott Magyarország, ahol nem a latin életbölcsességek szerint ítélték meg az emberi dolgokat. Talán az sem volt véletlen, hogy ekkoriban, 1948 őszén találjuk első írásos nyomát annak, hogy az igazgató katedrát kapna idehaza és visszahívnák Budapestre. "Kinevezésem és hazarendelésem várom minden percben ï jelzi ugyanebben a levélben Kardos ï és úgy látom, hogy [1949.] február 1-re otthon leszek. Ha valamelyest elhúzódna, az tisztára technikai kérdés lenne, az átadás komplikált feladat, az utód leérkezése és személyének kiválasztása. "[666]

Ez végül is annyira komplikált feladatnak bizonyult, hogy még egy teljes évet kellett várni rá. Az igazgató ezzel kapcsolatos lelkiállapotát jól megvilágítják Lukács Györgyhöz intézett sorai 1949 júliusában: „Itt tovább már nem birom. Három éve vagyok itt ezen a súlyos helyen, úgy érzem, méltányos, hogy hazamehessek. Ortutay nem ad életjelt magáról. Szabó Árpádot[667] ajánlanám utódomnak. Azt hiszem, meg tudna felelni. Tolnai Gábor nagyszerű követ, kiváló ember és amint engem segít, támogatná őt is.ò[668] Ortutay miniszter feltehetően azért nem adott életjelet, mert barátként kezelte Kardost, és előbb biztosítani akarta számára a budapesti tanszékvezetői állást, ám ez nem csupán tőle, hanem az egyetemi szervek és adminisztráció munkarendjétől is függött. Hogy Róma „súlyos hellyéò vált Kardos Tibor számára, abba persze a politika is belejátszott vastagon. Az

---

mennyire szívügyem, ép[p]en ezért nagy örömmel hallom, hogy ezen a téren is szép eredményket tudsz felmutatni." Ld. MOL P 2076 OGYI 18.d. 3089/1948. Ortutay Gyula (Budapest, 1948. július 15.) ï Pásztor Lajosnak. 681-682. (Donáth Péter szíves közlése.)

[664] A pénzügyekre ld. Szentmihályi János miniszteri osztálytanácsos 1948. március 12-én (MOL XXVI-J-1-b. 1033/1947-48.), továbbá április 15-én (MOL XXVI -J-1-b. 1248/1947-48.) kelt leveleit; a tükörügyben pedig ugyanő azt írta, hogy "a leghatározottabban felhivom Igazgató Urat, hogy a jövőben ilyen jelentéktelen és nevetséges ügyekkel ne zavarja a minisztérium munkájának menetét és ne vegye el az időt azok elől a fontos feladatok elől, melyeket Igazgató Úr is nagyon jól ismer. Elvárom, hogy saját hatáskörében ugyanerre az álláspontra helyezkedjék, mint Márkus István, mind más hasonló esetekben és az érdekelteket a kultuszkormány intézményei munkájának komolyságára kellő eréllyel figyelmeztesse", ld. MOL XXVI-J-1-b. 1528/1947-48. Szentmihályi János (Budapest, 1948. június 23.) - Kardos Tibornak. ï Márkus minisztériumi tanácsos esete annyiban bonyolultabb volt, hogy ő eredetileg az 1848/49-es forradalmak centenáriumára készülés jegyében kapott 1947 nyarán ösztöndíjat római történeti kutatásokra, de visszatetsző magatartása, rossz emberi tulajdonságai miatt olyan komoly ellentétbe került Kardossal, hogy az igazgató 1948 szeptemberében (amikor Márkus már több mint egy éve lakott az RMÁ-n) kérte sürgős visszarendelését, ld. MOL P 2076 OGYI 19.d. 4663/1948. Kardos Tibor feljegyzése Dr. Márkus István ügyében ([Róma, 1948. szeptember 25.). 89-91. (Donáth Péter szíves közlése.)

[665] Szentmihályi talán azért is volt érzékeny erre a kérdéskörre, mert ő készítette el a VKM X. főosztálya "kommunistáinak munkatervé"-t 1948 első félévére, és ebben vállalásként szerepelt, hogy "folytatjuk nehéz harcunkat annak érdekében, hogy a külföldi kulturális kapcsolatok ápolása címén tudományos életünk kiválóságai ne vándorolhassanak ki", ld. Szentmihályi János (Budapest, 1948. február 25.): Munkaterv. A VKM X. főosztálya kommunistáinak munkaterve, 1948[.] június 1-ig. MOL XXVI-J-1-a-27.t.-(5.d.) (Donáth Péter szíves közlése.)

[666] MOL XXVI-J-l-b. Iktatás nélküli vegyes iratok 1946-48. [Kardos Tibor] (Róma, 1948. december 7.) ï [Sőtér] Istvánnak. ï Özv. Kardos Tiborné szíves közlése szerint is 1948 végétől folyamatosan napirenden volt, hogy mikor térnek vissza végképp Magyarországra.

[667] A neves ókortörténészről van szó, pályájára ld. MTA tagjai 2003. 1175-1176.

[668] LAK LGYL Kardos Tibor (Róma, 1949. július 17.) ï Lukács Györgynek.

igazgató ugyan korábban sem rejtette véka alá kommunista meggyőződését,[669] az új helyzet azonban már mondhatni demonstratív pártmunkát követelt. Ebből az időből származik a pápai intézet rektorának az a megfigyelése, miszerint Kardos professzor már nem tudományos és oktatómunkát, hanem mindenütt kommunista propagandát folytat, és tagokat igyekszik toborozni a pártba.[670] Helyzetének kényességét minden bizonnyal fokozhatta, ha olyan tanulmányi vendég, ösztöndíjas stb. disszidált, akihez korábban baráti szálak fűzték ő és ilyenkor, meglehet, reakcióit a szolidaritásnál jobban befolyásolta a félelem.[671] Ekkoriban a legtöbb vesződséget az a problémakör okozta számára, amellyel kapcsolatban a leginkább vártak el tőle eredményt Budapesten: az illegális bentlakók elleni hatékony fellépés ügye.

Egy 1948. novemberi jelentés szerint engedély nélkül hét olasz állampolgár lakott a házban: közülük három az Azione Cattolica eltávolított internátusából ittmaradt egyetemista (Pasquale De Salve, Natale Grasso, Alberto Maglione), akiket erőszakkal sem lehetett kirakni, mert a rendőrség visszahelyezte őket az intézeti társalgóban berendezett szállásukra. Amelia Camboni autodidakta szobrászművésznőt "a sardegnaiak szövetségének könyörgésére engedtük be ideiglenesen", míg Armando Brasini építész szerződés alapján tárolta ugyan a Tempio di Pace terveit a Borromini-lakosztályban, de törvénytelenül adta ki annak egy részét albérletbe Nicolo Dugo ügyvédnek ("aki kommunistának vallja magát"), illetve a Ciprusi Aranysarkantyús Lovagrendnek ("inkább hiú emberek gyengeségére felépített társulat, semmint politikai állásfoglalás"). Az illegálisan benntartózkodó magyarok gyakorlatilag disszidenseknek számítanak: Hadnagy Domokos őrnagy és családja (szerepelt a Nagy Ferenc-féle összeesküvésről kiadott Fehér Könyvben[672]), a volt csehszlovák állampolgár Uvay Tibor (1938 óta), Küry Béla (az MTI egykori megbízottja, 1943 óta),[673] a nagyváradi, román állampolgár Imrik Ágoston és családja (az UNRA [United Nation Refugees Association] követelésére engedte be Magyary inspektor), a "beszivárgó" katonatiszt Kápolna Sándor és felesége, a volt belügyminisztériumi osztálytanácsos Simon Jenő és neje, valamint az operaénekes Halmos József. "Ez a csoport ő összegezte Kardos ő együttvéve súlyosan megterheli az Intézetet és meglehetősen ellenségesen áll vele szemben, összességében reakciósnak

[669] Jászay Magda történész, egyetemi tanár (ELTE BTK) szíves közlése, aki 1947-ben öt hónapot töltött az akadémián. ő Ugyanezt humorral idézte föl Cs. Szabó László is, Illyés Gyulának és Kardos Tibornak a dialektikus materializmusról folytatott vitájáról írva, ld. Cs. Szabó 2004. 162-164.

[670] PMI 13/ 1949. [Péterffy Gedeon:] Szempontok dr. Kardos Tibor működésének elbírálásához.

[671] Cs. Szabó László, aki 1949 tavaszán épp római ösztöndíjáról nem tért már haza Budapestre, visszaemlékezéseiben iróniával ábrázolja Kardos emiatti őszintétlenségét, ld. Cs. Szabó 2004. 94-96. ő Cs. Szabó kinnmaradásának motívumaihoz értékes adatokkal szolgálnak a másik régi baráthoz, Ortutay miniszterhez intézett ekkori levelei, ld. MOL P 2076 OGYI 23.d. 439/1949. Cs. Szabó László (Róma, 1949. január 26.) ő Ortutay Gyulának. 66-70., MOL P 2076 OGYI 24.d. 906/1949. Cs. Szabó László ([Róma, 1949. április 9. körül]) ő Ortutay Gyulának. 66-70., (Donáth Péter szíves közlései.) ő Kardosnak a disszidálásokkal kapcsolatos viselkedéséhez adalék az az Ispánki Béla visszaemlékezésében fönnmaradt történet, miszerint 1947-ben az RMA titkárnője segítette külföldre közvetíteni Kovács Béla kisgazdapárti főtitkár leveleit, így elkezdték valahogy belekeverni a Magyar Közösség "összeesküvési" ügyébe. Amikor hazahívó levelet kapott állítólag beteg édesanyjától, a Rómában éppen doktori tanulmányokat folytató Ispánkihoz fordult, mit tegyen. Ispánki az elbeszélés szerint kiderítette, hogy az édesanyának semmi baja, titkosrendőrségi "legendáról" van szó tehát, így tanácsára a hölgy látványosan hazaindult Budapestre, de Velencében leszállt a vonatról és hamarosan Londonból küldött köszönő levlapot megmentőjének. A szerző úgy emlékezett, hogy Kardos igazgató "ideges, dühös" volt annak hallatán, hogy nem sikerült a becsapás és egy fontos tanú kicsúszott a rendőrség kezéből. Minderre ld. Ispánki 1995. 80-81. ő A történet szereplőit és igazságtartalmát egyelőre nem sikerült azonosítani, illetve ellenőrizni.

[672] Ez téves adat, Hadnagy nem szerepel a kötetben.

[673] Küry Bélára ld. Németh 2003. 128. ő Egy Küry személye iránt végletesen elfogult, bár valóságos életrajzi adatokat is tartalmazó állambiztonsági ügynöki jelentés szerint eredetileg ösztöndíjasként került Rómába, majd a háborút átvészelve, egyfelől Apor báró mellett dolgozott magántitkárként és a Szabad Magyarok Egyesületét szervezte, másfelől Magyary Gyula prelátus megbízásából az RMA titkári ügyeit is vitte egészen 1946 őszéig.1947-51 között az IRO olaszországi részlegénél a magyar irodát vezette, és ennek során szoros kapcsolatban volt a PMI által a Via Giuliára befogadott segélyezési részleggel, amelyet Vajda Ferenc vezetett. Az ügynök úgy tudta, "sajnos Veress Sándort a Liszt Ferenc Zeneakadémia tanárját is ő vitte disszidálásba", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok" "Amadeo" jelentése (Róma, 1958. május 22.) 136-139.

tekinthetŐ." Végül 1948 márciusától megkezdŐdtek ellenük a kilakoltatási perek, melyek sürgetéséhez az olasz belügyminisztérium is megígérte segítségét.[674]

A probléma megoldásához érdekes módon a budapesti olasz követség is hozzájárulhatott, mert a magyar illetékesek többször céloztak arra, hogy ï az olasz kulturális aktivitás magyar állami elŐsegítésének ösztökélésére ï Benzoni nyomást gyakorolhatna fŐnökeire annak érdekében, hogy a Via Giulia "rosszhiszemŰ jogcímnélküli" lakóit segítsenek kilakoltatni. A követ így 1948 októberében levéllel fordult Gastone Guidottihoz, a Külügyminisztérium Politikai FŐosztályának munkatársához, és kérte az ügy mielŐbbi elintézését. Válaszul részletes följegyzést kapott, amelyben kollégái összefoglalták a lényeget: a lakókat maga a Római Magyar Akadémia vezetŐi fogadták be még a háború idején, majd közvetlenül azt követŐen, márpedig az olasz lakástörvények védik a bérlŐt. Világos persze, hogy az intézmény nem tud megfelelni az államközi egyezményben elŐírt hivatásának, ha helyiségeit nem teheti szabaddá. A követségnek azt a javaslatát azonban, miszerint a Külügyminisztérium adjon "fél-területenkívüliségi" jogállást ("*semi-extrateritorrialità*") a palotának, nem lehet megoldani. Így a Politikai FŐosztály is csak azt javasolhatja a magyar partnereknek, hogy forduljanak az olasz bírósághoz.[675]

Az év végére, a következŐ esztendŐ elejére tovább növekedett a kilakoltatandók létszáma: a már említett Pásztor Lajos és Márkus István mellett Szeredai Miklós gondnok és felesége, Tóth László római s nápolyi lektor és családja, Ninetta Onori kulcsárnŐ és férje, valamint Auguszt Józsa és Zakariás Margit volt ösztöndíjasok kapták meg az elsŐ bírói idézéseket. De a "fizikai" nyomásgyakorlás sem hiányzott a fegyvertárból: "a nyugatosok által túlnyomó részben elfoglalt, különálló Palazzina épület áramszolgáltatását ï említi az igazgató 1949 márciusában ï teljesen megszüntettem, fŐépület áramszolgáltatását korlátoztam".[676] E rendelkezést egyébként a mind sürgetŐbb pénzhiány is indokolta, ami miatt ï továbbá az ösztöndíjasfogadás gyors leépítése következtében ï 1949 márciusában felmondásokra került sor. Ha alig jön tanulmányi vendég, akkor elbocsátható egy portás, egy takarítónŐ, a menza vezetŐje vagy az orvos. De a tudományos alkotómunkának és adminisztrációnak két olyan oszlopa is obsitot kapott, mint a költŐ és mŰfordító Folco Tempesti, a *Janus Pannonius* addigi felelŐs szerkesztŐje, valamint Faragó Magda, a lap kiadóhivatalának vezetŐje, az intézet könyvtárosa, Bármilyen meggondolásból tartott ki Kardos Tibor a posztján, a megelŐzŐ évek gyarapodásának, remek eredményeinek és szárnyaló terveinek ismeretében nem nehéz elképzelnünk, milyen érzésekkel bonthatta azt az épületet, amelynek felrakásáért annyi energiát áldozott. Jól tudta azt is, hogy a politikai változások az egész addigi magyar italianisztika szervezetét szétzilálták, hisz akkorra már a legtöbb magyar lektor Ădisszidensként oktatott: Tóth László Rómában, Pálinkás László Firenzében,[677] Ruzicska Pál Milánóban, Várady Imre Bolognában és egy rövid ideig Márkus István Palermóban.[678] Világosan

---

[674] MOL XXVI-J-l-b. Kardos Tibor (Róma, 1948. november 9.) ï Velics László követnek; MOL XXVI-J-l-b. A római Magyar Akadémia lakóinak névsora 1948. október 31-én; MOL XXVI-J-l-b. 1188/1947-48. Kardos Tibor (Róma, 1948. április 27.) ï ismeretlennek.

[675] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. Giorgio Benzoni (Budapest, 1948. október 22.) ï Gastoni Guidottinak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. Gastoni Guidotti (Róma, 1948. november 17. [elŐtt]) ï Giorgio Benzoninak, ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.7. Miscellanea. [A Külfödi Kapcsolatok FŐosztályának följegyzése a Római Magyar Akadémiáról] (Róma, 1948. november 10.).

[676] MOL XIX-J-l-k. 1269/1948-49. Promemorie e proposito degli abitanti illegali dell'Accademia d'Ungheria in Roma. (1949. november 5.), MOL XIX-J-l-k. 1203/1948-49. Kardos Tibor (Róma, 1949. október 15.) ï Comissario di S. Eustachio [rendŐrfelügyelŐség], MOL XIX-J-l-k. 544/1948-49. Kardos igazgató 1949. márciusi jelentése.

[677] 1950 jaunárjában a Közoktatási Minisztérium kérte a Külügyminisztérium állásfoglalását azügyben, hogy a Firenzei Egyetem továbbra is alkalmazná magyar nyelv- és irodalomtanárként Pálinkás Lászlót, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Scuole ï Universitarià. A Külföldi Kulturális Kapcsolatok FŐosztálya följegyzése (Róma, 1950. január 28..). A válasz egyelŐre az volt, hogy nincs elegendŐ információjuk, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Scuole ï Universitarià. Gastoni Guidotti följegyzése (Róma, 1950. február 16.).

[678] Márkus az olasz Közoktatásügyi Minisztérium FelsŐoktatási FŐosztályán kérvényezett olyan állást, ahol magyar nyelvet és irodalmat taníthat, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Rapporti culturali. Gonella (Róma, 1949. április

utalt erre már 1948 novemberében, amikor a milánói, firenzei, nápolyi bezárásokról intézkedő miniszteri rendeletet megkapta. "Mindenki felé teljes mértékben képviselem intencióid ï jelezte Ortutay miniszternek ï, melynek motívumait, bár a négy rendeletet illetően soha nem beszéltünk, úgy vélem, értem. Maguk a tények mégis fájnak, mint ahogy nehezen búcsúzom Rómától is, pedig én magam akartam és akarnék hazamenni."[679] De minden leépítés mellett is, az új akadémiai költségvetés elősterjesztésekor a kiadványok pénzéből nem akart engedni, mert joggal hivatkozott arra, hogy ezen áll az intézet megítélése, sőt egyáltalán a tudományos léte. Inkább egy propagandisztikus dokumentációs sorozat elindítását is kezdeményezte, csak biztosítva legyen a tudományos kiadvány jövője, Az új sorozatba olyan kurrens politikai témák is bekerültek, mint például a tudományos kutatás állapota hazánkban, a közoktatás, a közegészségügy vagy éppenséggel a népdal helyzete a felszabadulás óta, stb.[680]

1949. március 10-én ï a londoni mellett ï a Római Magyar Intézet helyzetének áttekintése szerepelt a Boldizsár Iván államtitkárnál tartott külügyminisztériumi értekezlet napirendjén. A felszólításon túl, hogy fokozni kell az olasz baloldali tömegek irányában a kulturális tájékoztatást, két fontosabb kérdés került megtárgyalásra: az illegális lakók elleni perek állása és a papi intézet eltávolításának új koncepciója. Ha ugyanis ï fejtegette Kardos igazgató ï a magyar követség egyes szerveit a Palazzo Falconieriben helyeznék el, kérni lehetne az olasz hatóságoktól, hogy adjanak számára ún. területenkívüli (diplomáciai) státuszt, melynek alapján azután követelni lehetne a papi intézet távozását. Szávai Nándor, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára pár nap múlva részletes átiratban tájékoztatta ezügyben a külügyminisztert.[681]

A probléma feltérképezéséhez Martinkó András előadó egy ï jogi vonatkozásaiban is ï igencsak alapos, a gyakorlati kérdéseket illetően pedig viszonylag józan szemléletű szakvéleményt készített, melyet Ortutay miniszter küldött át a külügybe. A feljegyzés kiindulásul elfogadja, hogy pápai alapítású ï tehát magyar kormányhatósági intézkedéssel vagy jogszabállyal fel nem oszlatható ï intézményről van szó, így intézkedésre csupán két esetben találhat jogcímet a magyar állam. Az első, ha a Szentszékkel közösen jóváhagyott alapszabályoknak azokat a pontjait sértik meg a papok, amelyek az egyházi kollégiumnak az akadémia többi osztályához való kapcsolatáról szólnak. Mivel az alapszabály szerint csak a magyar püspökök által felsőbb tanulmányokra kiküldött személyek nyerhetnek elhelyezést az intézetben, a disszidensek befogadásával Péterffyék megszegték ezt a rendelkezést. Az alapszabály formális jelentésadási kötelezettséget is kiró a papi intézet vezetőjére (hogy az akadémiai igazgató jelentésében a papi osztályról is pontos adatok szerepelhessenek), de az intézetvezető ennek sem tett eleget. A második lehetőség a magánjogi jellegű szerződéses jogviszony logikájából következhet, amelyet azért lehet ï szerinte ï alkalmazni erre a helyzetre,

---

19.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A Kulturális Kapcsolatok Főosztálya nem emelt kifogást, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Rapporti culturali. *Dr. Stefano Markus* ***ï*** *incarico presso un Ateneo italiano*. (Róma, 1949. szeptember 22.).

[679] MOL P 2076 OGYI 21.d. 5596/1948. Kardos Tibor (Róma, 1948. november 17.) ï Ortutay Gyulának. 316-317. (Donáth Péter szíves közlése.)

[680] MOL XIX-J-l-k. 517/1948-49. Kardos Tibor (Róma, 1949. március 21.) ï Ortutay Gyulának; továbbá az igazgató júniusi (MOL XIX-J-l-k. 857/1948-49.) és augusztusi (MOL XIX-J-l-k. 1075/1948-49.) jelentései, valamint új munkaterve MOL XIX-J-l-k. 028279/1949. ï Az ösztöndíjasok drasztikus létszámcsökkenését jelezte valamivel korábban Pálinkás László firenzei lektor is, 1948. szeptember havi jelentésében említve, hogy amig 1947-ben harmincöt, addig most csupán két magyar hallgató tanul a külföldiek oktatására specializálódott perugiai egyetemen, ld. MOL XXVI-J-l-b. 318/1948. Pálinkás László szeptember havi jelentése. ï Ugyanezt a tendenciát állapította meg a pápai intézet vezetője, Péterffy Gedeon is egy feljegyzésében, ld. PMI 13/1949. Szempontok a római Magyar Akadémia helyzetének elbírálásához.ï A disszidált lektorok egyetemi helyzetére, az ellenük való állami fellépés korlátozott ï mert a velük politikailag szolidáris egyetemek autonómiája által behatárolt ï lehetőségeire ld. MOL XXVI-J-1-b. Tóth László, a magyar nyelv volt lektora a római és a nápolyi egyetemen. [H.é.n.]

[681] MOL XIX-J-l-k. 028279/1949. Feljegyzés a Boldizsár Iván államtitkár úrnál a londoni és a római Magyar Intézet kulturális munkájával kapcsolatos értekezletről 1949. március 10-én.; MOL XIX-J-l-k. 266.950/ 949. X. szám. Szávai Nándor (Budapest, 1949. március 18.) ï Rajk Lászlónak.

mert a papi intézet ellátásához való hozzájárulást a magyar állam nem nemzetközi szerzŐdésben vállalta. A magánjog például felmenti az adományozót vállalt kötelezettsége alól, ha a megadományozott szembefordul jóakarójával ï márpedig a szakvélemény szerzŐje szerint az egyházi intézet "államellenes irányt vett fel" ï , így az állam nemcsak az ellátást szüntetheti meg, de visszaveheti a rendelkezésre bocsátott helyiségeket is. E szempontokat azonban végül az olasz bíróságok elŐtt kell majd képviselni, és egyáltalán nem biztos, hogy az olasz bírák el is fogadják azokat, jobb lenne tehát megegyezni valamilyen méltányos cserében ï zárul végül reális javaslattal az érdekes dokumentum.[682]

Természetesen maga Kardos igazgató is kereste a jogi tisztázás lehetŐségét. Megbízásából Franco Leonardi ügyvéd is készített szakvéleményt a szerinte kizárólagosan vatikáni intézménynek tekinthetŐ papi intézet jogi helyzetérŐl, a következŐ okfejtéssel: ,,Az a körülmény, hogy a Magyar Állam 1948 novemberéig ellátmányt adott a kollégiumnak, s továbbra is ingyenes szállást adott neki, a kollégiumban nem támaszthatott jogot ezen szolgálatok igénylésére Ilyen jog csak akkor jöhetett volna létre, ha 1939/40-ben kétoldali szerzŐdések létesültek volna a Szentszék és a Magyar Állam között. De ennek hiányában (valóban semmi sem mutatja, hogy ilyesmi történt volna), az említett szolgáltatások jogi szempontból csak mint nagylelkŰ ténykedések jöhetnek számba, melyeket az a körülmény igazolt, hogy magyar papoknak az egyházi alapból [vallásalap] származó ellátmánnyal való segitésérŐl volt szó.[683] E célszerŰségi ok is tehát módot nyújthat a Magyar Államnak, hogy az ország Primásához intézett egyszerŰ jegyzékkel, anélkül, hogy bármiféle összeg fizetésére kötelezve volna, érvényesítse jogát azon helyiségek felett való rendelkezésre, melyekben a kollégium el van szállásolva".[684] Egy másik emlékirat (szerzŐje ï a stilus és a körülmények figyelembevételével ï valószínŰleg maga Kardos) arra figyelmeztet, hogy a papi intézet idŐvel konkurrenciát teremthet az akadémiának, de ez nem baj, mert "ami az esetleg kialakuló szellemi versenyt illeti, attól egyáltalában nem félünk, sŐt szerfelett kívánatosnak tartjuk".[685]

Komoly segítségként értékelhette Kardos Tibor azt az 1949. május 10-én kelt levelet, amelyben az új követ, Tolnai Gábor kérte a külügyminisztertŐl az intézet sokadszori súlyos pénzgondjainak enyhítését. ,,Az Akadémia épületében bent lakó fasiszták számára mosoly tárgya Kardos igazgató állandó küzködése [*sic!*]", toldotta meg egy nyomós politikai presztízsérvvel is javaslatát a kommunista diplomata, jelezve, hogy Ő maga egyik fŐ feladatának tekinti az akadémia "egész szerkezetét átszervezni népi demokráciánk kultúrpolitikája szempontjaira [*sic!*]".[686] A jelek arra vallanak, hogy Kardos talán soha nem tudta meg, miféle "jóakaró" telepedett föléje Tolnai személyében,[687] aki ï mint láttuk már ï az állampárti diktatúra elsŐ kíméletlen érvényesítŐje lett az Örök Városban székelŐ hivatalos magyar kolóniában. Az igazgató természetesen vállalta a követtel a politikai együttmŰködést,[688] noha az egykori bölcsész kolléga az Ő háta mögött küldött részletes

---

[682] MOL XIX-J-l-k. 266.315/1949. VIlI. szám. Tárgy: Római Pápai Egyházi Magyar Intézet helyzete. ElŐadó: Martinkó András áll. gimn. tanár. ï Valóban, ezen a tavaszon újra elŐtérbe kerültek a Fraknói-villával vagy az Isola Tiberinával kapcsolatos átköltözési ötletek; ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . 666/1948-49. Kardos igazgató 1949. április havi jelentése és ennek külügyi aktája: MOL XIX-J-1-k. Olaszo.28.279/1949. ï A PMI jogi helyzetét átfogóan tárgyalja a *Rövid áttekitekintés: a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetének problémája* címŰ fejezet.

[683] A Vallásalappal kapcsolatos érveléssel a *Rövid áttekitekintés: a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetének problémája* címŰ fejezetben részletesen foglalkozunk

[684] MOL XXVI-J-1-b. [1949] Avv[ocato] Franco Leonardi: *Pontificio Istituto Ecdesiastico Ungherese in Urbe.*

[685] MOL XXVI -J-1-b. [1949] [Kardos Tibor]: *Kitelepítés és újjáépítés.*

[686] MOL XIX-J-l-k. 205/Biz.1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. május 10.) ï Rajk Lászlónak.

[687] Baráti érzelmeit a Lukács Györgyhöz 1949 júliusában intézett, föntebb idézett levele is bizonyítja. ï Özv. Kardos Tiborné szíves közlése szerint férje Őszinte barátjának tartotta Tolnait és nem volt tudomása a követi jelentések rá vonatkozó negatív kitételeirŐl.

[688] Így pl. átadott neki olyan, birtokába kerülŐ dokumentumokat, amelyeket fel lehetett használni a pápai intézet lakói ellen. "A fenti anyagot ï közölte a követ egy levéltöredékrŐl amelyet a British Broadcasting Corporation intézett Boér Miklós katolikus paphoz ï Dr. Kardos Tibor[tól,] a római Magyar Akadémia igazgatójától kaptam, akinek lakásához tartozó teraszra fújta le a szél, az Akadémia fölötte lévŐ emeletérŐl, ahol a Pápai Magyar Intézet székel és Boér Miklós

összefoglalót Budapestre "az Akadémia mŤködésének hiányosságairól, hibáiról, politikai megalapozottságot nélkülözöttségérŗl [*sic!*]". Ez az 1949 augusztusában fogalmazott, kizárólag az RMA helyzetével foglalkozó jelentés ï személyi vonatkozásban nyugodtan nevezhetjük feljelentésnek is ï bizonyítja, hogy az az elképzelés, miszerint az akadémia a magyar tudomány és mŤvészet itáliai népszerŤsítése helyett álljon inkább a direkt pártpropaganda szolgálatába, kifejezetten Tolnaitól eredt. Olasz baloldali tudósokra hivatkozva állította: az RMA "mai formája" nem megfelelŗ. A koncertek rendezésével, az ösztöndíjasok munkájának segítésével az intézmény csupán "dokumentálja magát", miközben kiadványaiban a publikációk "nem képviselték a népi demokratikus, haladó Magyarország tudományát". Pedig az itteni baloldali lapok "boldogan regisztrálnának mindent, ami egy népi demokrácia felŗl jön, ami közvetít, ami támasz számukra a haladás irányába" ï de Kardos egy ilyen irányú átalakítás megvalósítására teljesen alkalmatlan. Ki tudja, milyen mélyebb lélektani háttere lehet (politikai éberségi paranoia, vagy csak a szakmailag sikeres pályatárs iránti "szimpla" irigység?, stb.) annak a hasonlatnak, ami a jelentésnek ezen a pontján a követ tollára futott: az igazgatót az "ellenséges szándékú személyek valósággal megszállják, mint a hullát a legyek." "Az Akadémia számára pedig [Kardos] ittléte felmérhetetlen rossz hatású volt" ï tetézte kritikáját, többek között ŗt okolva a "fasiszta" bentlakók maradásáért is. Javasolta továbbá, hogy válasszák szét az évtizedek óta közös feladatköröket: az intézet élére "egy politikailag megbízható fiatal ügyvezetŗ" kellene, míg az egyetemi katedrát egy olyan nemzetközi rangú tudós láthatná el, mint például Kerényi Károly ï bár ez utóbbi konkrétan nem, mert éppen "átállt az ellenséghez." Az új vezetŗ kapcsán Klaniczay Tibor, Debreceni Ferenc, Simó Jenŗ[689] nevét vetette fel, de hozzátette: ha nincs megfelelŗ jelölt, akkor inkább be kell zárni az intézetet. Jelezte feletteseinek azt is, hogy komoly esély lenne a papi intézet kiköltözésére, ha lelépést fizetne az RMA.[690]

Kardos tehát politikailag már nem eléggé megbízható? Tolnainak semmiképpen sem. Egyik, 1949. júliusi jelentésében az éberség hiánya miatt jelentette fel kollégáját, "aki a politikai realitások iránt teljességgel érzéketlen". Ajánlólevelet adott ugyanis annak a Cagliariból jelentkezŗ Alberto Boscolo egyetemi adjunktusnak és dékáni titkárnak, aki a Világifjúsági Fesztivál alkalmából Budapestre akar utazni, "érdeklŗdése azonban számomra nagyon átlátszó volt". Az elŗzŗ alkalommal az illetŗ a debreceni nyári egyetem miatt járt Magyarországon, ám a jelentések szerint mindvégig Budapesten maradt! Kevés tudóst ismer, azok is jobboldaliak, a nyelvet viszont tudja, pedig szakmájához nincs is rá szüksége. Tolnai nem mondja ki, de következtetése világos: a naív Kardos valójában egy olasz hírszerzŗ ügynök beutazását pártfogolja![691] Ám ahogy múlt az idŗ, úgy váltott egyre keményebb hangnemre a denunciálás. A politikai mellett, azt hiszem, nem túlzás a személyes rosszindulat jelének is tekinteni, hogy a pár hónappal korábbi jelentés legerŗsebb ï de egyben a legvisszataszítóbb ï képét ismételte meg Tolnai. "Egy régebbi jelentésemben elŗadtam, hogy Kardos Tibor köré úgy gyülekeznek a különféle gyanús »tudományos személyek«, mint hullára a legyek. Akkor [...] még nem láttam világosan Kardost, jóhiszemŤ, de puha egyénnek gondoltam, akinek gyengeségeit felhasználva, ezek a személyek ï mint Banfi is ï körülötte végzik a maguk üzelmeit" A kor feljelentŗ irodalmának jellegzetes nyelvi paneljeit idézik Tolnai fordulatai: az önkritikus elem hivatott fokozni a leleplezés bombasztikus hatását. Ebben a jelentésben egyébként az ismert történész, Florio Banfi[692] áll a középpontban, akit az intézet tudományos

---

is lakik", ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . 201f. 6738/biz. Tolnai Gábor (Róma, 1949. július 1.) ï Kállai Gyula külügyminiszternek. ï A jelentést átküldték a belügyminisztérium ÁVH-kirendeltségére.

[689] A fiatal szakemberek közül egyedül Klaniczy Tibor rendelkezett komolyabb szakmai múlttal.

[690] MOL XIX-J-l-k. 185/biz.-Olaszo.-17/c-473-1949.-8. Tolnai Gábor (Róma, 1949. augusztus 3.) ï Kállai Gyulának. ï Kerényi kinnmaradásáról elŗzŗ nap jelentett a követ, ld. MOL P 2076 OGYI 27.d. 2107/1949. Tolnai Gábor jelentése Kerényi Károly egyetemi tanár magatartásáról (Róma, 1949. augusztus 2.). ï A témák egy részére visszatért a következŗ hónapban is, ld. MOL XIX-J-l-k. 185/biz.-1949.-8. Tolnai Gábor (Róma, 1949. szeptember l1.) ï Kállai Gyulának.

[691] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-412/pol/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. július 15.) ï Kállai Gyulának.

[692] Florio Banfi pályájára ld. ÚMIL 2000. 135. Személyével egy késŗbbi fejezetben részletesen foglalkozunk.

kutatásra alkalmazott, és akit Kardos ï Pásztor Lajos visszahívása után ï az intézet titkárának javasolt, de akirŗl a komisszár-diplomata kétely nélkül kijelentette: "hogy az ellenségnek beszervezett kémje-e, vagy nem, tényekkel nem bizonyítható, de szinte bizonyos!" Boldizsár Iványt mindenesetre sikerült Tolnainak meggyŗznie, és az államtitkár egyetértett az eltávolítási taktikával is. "Kardos visszahívása esedékessé vált", biztosította a követet, ha pedig Banfi átadja majd a könyvtárat, ŗt is rögtön el kell bocsátani.[693]

Ezen elŗzmények ismeretében válik világossá mindaz, ami végül 1949 ŗszén-telén az akadémián történt. Kardos Tibor tovább folytatta kulturális munkáját,[694] ugyanakkor végrehajtotta a fentrŗl érkezŗ utasításokat, így frontot nyitott a Pápai Magyar Egyházi Intézet ellen. Az elsŗ igazán drámai lépésre 1949. szeptember 24-én került sor: lopásokra és rendŗrségi tanácsra hivatkozva az igazgató lezáratta a Palazzo Falconieri kapuját, és ettŗl kezdve csupán portai ellenŗrzéssel, az idegeneknek látógatójeggyel lehetett bejutni az intézmény területére. Péterffy természetesen nem kifogásolta, hogy a Római Magyar Akadémia ellenŗrizni akarja a látogatóit, de feljelentéssel fenyegetŗzve kérte ki magának ugyanezt az eljárást a papi intézet vendégeivel szemben. És valóban, a San Eustachio kerület rendŗrfelügyelŗje hamarosan elsŗ ízben ï de távolról sem utoljára ï olvashatta, hogy a "*direttore communista*" ezzel az "*evidentemente politico*" intézkedéssel jogtalanul korlátozza egy pápai intézmény szuverenitását, melynek sürgŗs helyreállítása tehát gyors rendŗri beavatkozást igényel.[695]

Péterffy természetesen nem mérlegelhette Kardos Tibor tevékenységének összetett motívumait, és az intézet fenmaradásáért vívott harcban csak az ellenséget láthatta benne. Miként egy ekkori bizalmas feljegyzésében írta, meggyŗzŗdése szerint "az igazgatói állást mint pártember kapta meg és eddig egész mŤködésében a párt intenciói szerint járt el." Úgy látta, hogy már nem folytat tudományos munkát, hanem a szakszervezeti gyüléseken, a tanórákon, az ösztöndíjasokkal foglalkozva, mindenütt kommunista propagandát folytat, és tagokat igyekszik toborozni a pártba. Az akadémia lakóinak egy része ellen "politikai hajszát" indított, noha ï mint Péterffy nyomatékosan hangsúlyozza ï ezek zömét ŗ maga, tehát "az Akadémia mostani igazgatója fogadta be, velük kötött megállapodásokat, bérleteket és politikai hangulatváltozásnak kell tulajdonítani, hogy ellenük eljárást indított. A kommunista párt-taktikának megfelelŗen elŗször meg akarta ŗket nyerni jóindulattal és kedvezéssel, ezért engedélyezett nekik bennlakást, mikor azonban kitünt, hogy ezek nem hajlandóak a kommunista szellemnek és vezetésnek alávetni magukat, akkor kezdte el üldözni ŗket." Ez az elemzés nyilván vitatható, de Péterffy azt az érvet valóban elsŗ kézbŗl cáfolhatta, hogy a helyiséghiány lenne a kilakoltatások oka, hiszen naponta láthatta, hány üres szoba van még szerte a palotában. Az igazgató tevékenységének hátterérŗl szólva mint átfogó tendenciát állapította meg, hogy azért egyre aránytalanabb az ösztöndíjasok, kutatók cseréje a két ország között, mert a magyar állam szemmel láthatóan leépíti nyugati kulturkapcsolatait.[696]

A pápai intézettel kialakult ellentétek elmérgesedését ï és ezen belül Péterffy és Kardos viszonyát ï fontos szemszögbŗl világítja meg az a feljegyzés, amelyet a Római Magyar Intézet titkára ï a már említett Florio Banfi ï készített arról a beszélgetésrŗl, amelyet 1950. augusztus 29-én Giuseppe Pane úrral, a Sacra Congregazione dei Seminari egyik osztályának, az Ufficio Scolastico Centralénak a munkatársával folytatott. A cél az igazság szeretete, a szenvedélyek lecsillapítása ï

---

693 MOL XIX-J-l-k. 18/b. 493/biz.1949.Taj. Tolnai Gábor (Róma, 1949. december 5.) ï Kállai Gyulának.

694 Eredményeirŗl, gondjairól részletesen szól 1949. augusztusi jelentésében is, ld. MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-17/c-1075/1949 Kardos Tibor igazgató jelentése a Római Magyar Intézet augusztus havi munkásságáról (Róma, 1949. szeptember 2.).

695 PMI 10/1949. és PMI 11/1949. RendŗrségiFeljelentések.

696 PMI 13/1949. [Péterffy Gedeon:] Szempontok a római Magyar Akadémia helyzetének elbírálásához., [Péterffy Gedeon:] Szempontok dr. Kardos Tibor müködésének elbírálásához. ï Mint utaltunk rá, ekkoriban már zajlott a magyar lektorok és tanszéki oktatók hazarendelése Magyarországra.

jelentette ki Banfi, "éppen ezért nem is mint a Római Magyar Intézet titkára ténykedek ezúttal, kérve mindenkit, akik e beadványt olvassák, hogy azt egyszerűen csak magánkezdeményezésnek minősítsék". Szerinte a két intézmény közötti normális viszony azután is fennmaradt, amikor a magyar kormány "kénytelen volt megvonni a szubvenciót a Pápai Intézettől, mely azonban továbbra is örvendett a Magyar Intézet székházában való díjtalan vendéglátásnak, bútor- és ágyneműhasználatnak", valamint a számukra szintén ingyenes vízellátásnak, illetve szemétszállítási és portaszolgálatnak. A fordulat Vajda Ferenc[697] személyéhez fűződik, aki "mint a római magyar kolónia plébánosa 1949 őszén költözött az intézetbe".[698] De a politikai menekültek segélyezésére Vajda már jóval korábban fizetéses alkalmazottakat foglalkoztató irodát (a " Comissione Pontificia d'Assistenza Magyar Osztálya") hozott létre az épületben ï már ezt is az igazgató tudta nélkül, de Kardos utólag (bár jól látta, hogy ez nemigen illik az akadémia profiljához) nem emelt kifogást. Amikor azonban az igazgató 1949 márciusában Pestre utazott, Banfi szerint Vajdáék rávették Szeredai Miklós gondnokot, hogy adja nekik bérbe a földszinti volt iskolahelyiséget hat hónapra. Nem bútorokat tároltak ott azonban, ahogy eredetileg ígérték, hanem az IRO (International Refugees Organisation) élelmiszercsomagjait osztogatták, "minek következtében a Római Magyar Intézet a magyar politikai menekültek valóságos Mekkájává változott".

Visszatérése után Kardos ï folytatja Banfi ï mindent elkövetett a "fondorlatosan elvett iskolahelyiség visszaadására", de hiába. Reklamációjára Péterffy állítólag így válaszolt: "Végre mi csaptunk be téged, nincs más hátra, mint belenyugodnod a változtathatatlanba!" Ettől kezdve állandó lett a napi százötven-háromszáz látogató ki-be mászkálása, megnövekedett a portás munkája, a felvonóhasználat és így a villanydíj (a szokásos 8000 helyett 30 000 lírára, így a lifthez csak a bentlakóknak járó zsetonokat kellett rendszeresíteni), ha pedig valaki mindezt szóvá tette, a papok "az egész dolgot politikai üldözésnek igyekeztek feltüntetni". ,,Az egész ellenállás lelke Vajda páter volt", szögezte le Banfi, hozzátéve, hogy ugyanakkor maga a rektor vetette fel többször is, hogy méltányos kárpótlás esetén (kétmillió líra, négy lakás lelépési díja) esetleg átköltöznének a San Bartolomeo-konventbe.[699]

Kardos valóban igyekezett fellépni a tudtán kívül keletkezett *fait accompli* ellen. "A Pápai Egyházi Intézet vezetőségét felkértem, alapszabályaikra való hivatkozással, hogy szüntessék meg szeretet-csomagok osztogatását ï írta áprilisi jelentésében ï, különösképen [sic!] pedig, hogy ezt egy földszinti raktárhelyiségből végezzék, amely helyiség használatára engedélyt nem adtam. Ez utóbbi már megtörtént, a csomagok osztogatását felvitték a papi osztályra [a PMI II. emeleti helyiségeibe], sőt igéretet kaptam, hogy olyan megoldást találnak, amelyik az épületen kívülre helyezi az ilyen segély-osztogatásokat. A maguk részéről felhívták figyelmemet arra, hogy az intézet szeretne kiköltözni a Római Magyar Intézet épületéből, és kérték a magyar kormány támogatását [...]."[700]

Péterffy rektor április végén írásos ajánlatot tett arra vonatkozóan, mekkora "lelépési" összeget tartana méltányosnak. Eszerint "jelenleg a második emeleten 27 helyiségből áll a Papi Intézet, amely leszámítva a folyosókat, járulékos helyiségeket, 4 egyenként 5 szobás lakosztálynak felel meg. E 4 lakosztály lelépési díját és bérét kéri a Pápai Intézet vezetősége."[701] (Megjegyzendő, hogy az eseményekkel egykorúan az említett raktárhelyiséget a PMI vezetője maga sem tekintette saját területének, hiszen különben nem hagyta volna ki a fenti felsorolásból.) Kérdés viszont, hogy a Banfi-féle anyagban megjelölt kétmilliós lelépési összeg mennyire volt reális, mert Dugo ügyvéd

[697] Vajda Ferenc pályájára és római lelkészi működésére ld. Németh 2002. 205-214., Németh 2004. 186-190.
[698] A kinevezés 1948. október 8-án kelt, ld. Németh 2002. 205.
[699] MOL XXVI-J-l-b. [Florio Banfi:] *Emlékirat a Római Magyar Intézet székházában működő Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese és tagjai tevékenységéről (Pro domo).*
[700] MOL XXVI-J-1-k-Olaszo.-17/b-28279-1949. Kardos Tibor 1949. áprilisi jelentése. ï
[701] MOL XXVI-J-1-k-Olaszo.-17/c-764-1949. Kardos Tibor 1949. májusi jelentése.

májusi tárgyalásai során a rektor 12 millió líra esetén helyezte kilátásba, hogy augusztusig kiürítenék a második emeletet.[702]

Úgy látszik, a segélyosztás átszervezése mégsem járt a kellő eredménnyel, mert Kardos augusztusi jelentésében már jóval határozottabb intézkedéseknek találjuk nyomát. "A Szeredai Miklós [a korábbi gondnok] által csalárd módon hat hónapra bérbeadott raktárhelyiséget hivatalosan felmondottam, leszögezve, hogy a bérbeadás akaratom ellenére történt, s nem ismerem el.[703] A papi intézet vezetőségétől felajánlott bérösszeget visszautasítottam. A vezetőséggel közöltem írásban és szóban, hogy a magyarellenes kőnyomatosok elhállítását az épületben és politikai menekülteknek ajándékokkal való támogatását alapszabályellenesnek tartom. Dr. Péterffy Gedeon szeptemberben visszatér Amerikából, s akkor utoljára mégegyszer békés megegyezést ajánlok fel. Ha nem sikerül, a bírósághoz fordulok. Egyházi részről hangsúlyozzák, hogy az I.R.O. felszámolás alatt van, s csupán türelmi időről van szó."[704] Az ügyben sajátos szerepet játszó Szeredai gondnokot nyilvánvalóan a fentebb már említett felmondás és kilakoltatási végzés is motiválta, amikor közremű ködött az akadémia elleni manőverben ï ám lehetséges, hogy a másik oldalon sem sikerült maradéktalanul megkedveltetnie magát. Tolnai követ egy nyári jelentésében arról írt, hogy az olasz hatóságok kiutasították az országból ezt az embert, és bár hivatalból tiltakoznia kellett, valójában ő is olyannak tartja, akiről minden rosszat fel lehet tételezni. Valószínű leg a pápai intézet elégelte meg a dolgait, és szorgalmazta az olaszoknál eltávolítását.[705] Maga Szeredai viszont egyértelmű en Kardos "rágalmazó intrikáját" gyanította a háttérben.[706]

1949 őszére tehát a személyes indulatok is jócskán elmérgesedtek, hiszen miközben Péterffyék ostromlott várban érezték magukat, Kardos is úgy gondolhatta, nem tisztességes eszközökkel folyik ellene a küzdelem. Ám ő ekkorra már az a mór volt, aki megtette kötelességét, és már csak egyetlen feladata maradt: mehet ï mármint haza, végső jelentéstételre miniszteréhez. Ismétlem, csak találgatni lehet, miféle indulat munkálhatott Tolnaiban, amikor a Kardos elleni kétszínű játszmáját a lehető legfelsőbb helyen teljesítette ki: magával Rákosi Mátyással beszélte meg, milyen hazugsággal kellene hazacsalni az akadémiai igazgatót Rómából. A részletekről 1949 december elején bizalmas levélben tájékoztatta Berei Andort. A főtitkár kérdésére "[a]zt feleltem, [Kardos] abban reménykedik, tanár lesz a pesti egyetemen. Tanári kinevezésre biztos hazajönne. De mivel tanár nem lesz, hazajövetele kétséges. Rákosi elvtárs erre azt mondotta, Ortutay olyan formában hívja haza, mintha a kinevezés megvalósulna, csupán felmerültek bizonyos szempontok a katedra átszervezése, jellegének megváltoztatása körül. S ezeket a szempontokat magával az érdekelt professzorjelölttel kell megbeszélni. Tehát a hazahívás párnapos megbeszélésre szólna. Az itteni

---

[702] MOL XXVI-J-l-b. A Római Magyar Akadémia havi jelentései. Nicolo Dugo (Róma, 1950. június 1.) ï M[urai] Istvánnak.

[703] Az igazgató Franco Leonardi ügyvédet bízta meg, hogy eljárjon, ld. PMI 1949. Franco Leonardi (Róma, 1949. augusztus 22.) ï Péterffy Gedeonnak.

[704] MOL XXVI-J-1-k-Olaszo.-17/c-1075-1949. Kardos Tibor 1949. augusztusi jelentése.

[705] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-276/1949. Tolnai Gábor (Róma, 1949. június 15.) ï Kállai Gyulának.

[706] Szeredai 1949. júniusában följelentő táviratot küldött Ortutay miniszternek: "Jelentem, hogy az olasz hatóság tartózkodási engedélyemet megvonta Kardos rágalmazó intrikája miatt, melyet tavaly tavasszal lejövetelem eloett kezdett Tempestiné[vel] és Onorinéval egyuett ellenem. Aknamunkájukat most is tovább folytatják. Tolnai koevetuenk uegyemben e[l]járt [az] olasz kueluegy[b]en [a] sérelem reparálására. Minisztériumába részletes jelentést kueld. [...] Kardos igazgató fél, hogy [az] igazság kiderül és [a] minisztérium tisztán látja rossz uegyvezetését. Ennek megakadályozására minden tisztesség[t]elen eszkoezt is felhasznál. Kérem Kardos igazgató azonnal felfueggesztését, Tempestiné elbocsátását a felmondás alatt álló Onorinéval egyuett [az] intézet[t]oel [avaló] elbocsátásukat. Dr. Szeredai." A miniszter jelentést kért az esetről, továbbá ennek kapcsán is tájékoztatást arról, hogyan áll Kardosnak az elő ző ősszel elindított visszahívási ügye, ld. MOL P 2076 OGYI 25.d. 1510/1949. Szeredai Miklós ([Róma, 1949. június 15.) ï Ortutay Gyulának. 1053-1055. (Donáth Péter szíves közlése.)

körülmények értelmében most volna helyes a fenti, Rákosi elvtárs elrendelte módon hazahívni Kardost."[707]

A nagy manőver pontosan a fenti forgatókönyv szerint játszódott le. Kardos a minisztertől tudta meg Budapesten, hogy még a családjáért sem térhet vissza Rómába – az asszony a két gyermekkel csak Boldizsár államtitkár közbenjárására kapott végül annyi pénzt, amennyivel haza tudott térni Magyarországra.[708] Tolnaihoz már Budapestről intézett, a segítséget elváró levelében azt kérte, hogy váratlan hazarendelését ne közöljék az "olasz kultusz" illetékeseivel, majd utódja az egyetemi tanszéken bejelenti a váltást, ugyanúgy, ahogy eddig is történt. Nyilván fogalma sem volt róla, hogy közben Flori Banfi lett a fő osztályellenség, mert azt is kérte, hogy – "hibáival együtt" – tartsák meg, ne tegyék az utcára, mert van, amiben hasznosan működik. Mivel már útban van Rómába a november-december havi ellátmány, javasolta, hogy várjanak az intézet gazdasági átadásával, amíg az meg nem érkezik. Tolnai figyelmébe ajánlotta Tempestiéket, továbbá arra kérte őt, "mint barátomat", hogy segítse a családját a hazatérésben. Az odahagyni kényszerített "múlt", és nem a jövő miatt aggódott tehát Kardos Tibor, mert nem érezte magát "bukott kádernek": ha tényleg Horváth János tanszékét kapja meg, tette hozzá, akkor "az élettől" ennél többet nem kívánhat.[709] Az igazgató visszahívásának ezzel a maga módján meglehetősen kiméletlen epizódjával zárult le a Római Magyar Akadémiának egy – minden sajátossága mellett is – eredményekben igen gazdag korszaka, és kezdődött meg a humanista művészeti és tudósközpontnak kommunista propagandaintézménnyé történő gyors átalakítása.

---

[707] MOL XIX-J-01-u. BAH Tolnai Gábor (Róma, 1949. december 8.) – Berei Andornak. – A levél további része egészen elképesztő vádaskodás Kardos ellen, ahhoz hasonló stílusban – és nyilván hasonló lelkiállapotban –, mint a Szekeres Görgy távozásakor írott feljelentés (időben egyébként ez a korábbi). Mindjárt azzal kezdődik, hogy a követ azért nem volt elég éber, mert "Szekeres jó véleménnyel volt róla, egyetlen jelentést sem tett az Akadémia kérdéséről a KÜM-nek." (Ez, mint fentebb láttuk, természetesen nem volt igaz.) A következőkből áll az igazgató bűnlajstroma: a) meghívásokat kap olyan követségekre (angol, francia), ahová a népi demokrata követek meghívót nem kapnak, b) miközben csak 200 dollár a fizetése, a felesége "nagyvilági dámává vált Rómában, aki a nagykapitalisták utcájában, a Via Veneto-n és annak éttermeiben olyan tájékozott, mint egy amerikai delnő!", c) nem szorgalmazza eléggé az akadémiai illegális bentlakók elleni pereket, csak ha úgymond neki is személyes ellensége az illető (Szeredai volt gondnok), vagy ha jó pontot akar szerezni a VKM-nél a remélt egyetemi tanári kinevezéshez, d) erősen támadja a "magyarnyelvű fasiszta sajtó", "mintha hazatérésének várt terminusára jó demokratává akarnák ütni!" (Tehát még az is Kardos jobboldaliságát bizonyítja, hogy a jobboldali sajtó támadja!) Tényszerű bizonyíték tehát sehol – csak a durva vádak egymás után. Majd a zárszó: "Az elmondottakból gondolom világosan kibontakozik arcképe. 200 dollár fizetéssel, szolgálati útlevéllel ugyanaz, közibük tartozik azoknak, akik ellen látszat-pereket folytatott: az ellenség embere." – Ennek a minden bizonyítékot, logikát nélkülöző, össze-vissza vádaskodó beszédnek talán az a félelelem lehetett az igazi mozgatója, hogy a nyilvánosság előtt barátinak ismert viszonyuk miatt esetleg neki is baja eshet.

[708] Lengyel Balázs i. m., 28. – A család emlékei szerint a hazaköltözésben sokat segített a kinn kutató történész, Hanák Péter. – Kardos sajátos hazakerülése különféle szóbeszédeket indított el Rómában. A papi intézetben lakó, a *Római Magyar Kurír*t szerkesztő Vajda Ferenc – Péterffy mellett a Mindszenty prímás érdekében szervezett demonstrációk főszereplője – úgy tudta, "a disszidálás felé kacsintgató kommunista igazgatót rejtélyes körülmények között haza [...] szólították Magyarországra", ld. Vajda 1957. – De nemcsak a papi, hanem a tágabb ismeretségi körben is – Jászay Magda szíves közlése szerint – körbejárt a „disszidálásiò szándékáról regélő pletyka. Maga Kardos azonban élénken tagadta a szándékot, és családja is úgy emlékszik, komolyan nem foglalkozott ezzel a gondolattal. Simonyi Pál előadó, aki 1950. május 6-án egyes pénzügyi kérdések megbeszélése céljából hívatta be a volt igazgatót a Külügyminisztériumba, az erről szóló feljegyzésében szintén arról számolt be, hogy "Kardos beszédmódjából az volt kivehető, hogy megbántva érzi magát a vele történtekkel kapcsolatban", ld. MOL XIX-J-l-k. 0282767/1949. Simonyi Pál feljegyzése (1950. május 6.). – Volt azután egy másik vonulata is a Kardos-pletykáknak: egy titkos ügynöki jelentés szerint állítólag jobboldali emigránsok is küldtek haza Magyarországra névtelen, rágalmazó feljelentéseket, "mint Kardos esetében Magyar Sándor nyíltan bevallotta, hogy Kardost ők juttatták az Andrássy útra", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 135. – E rágalmazó feljelentésre nincs semmilyen független bizonyíték.Magyar Sándor pályájára ld. a 720. jegyzetet. – A sajtóban is szellőztetett pletykák híre Budapestre is eljutott, így az olasz követség jelentette Rómába, hogy a professzornak semmi baja, az Eötvös Kollégiumban tanít, és tárgyalásokat folytat egyetemi katedrájának elfoglalásáról, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Külföldi Kulturális Kapcsolatok Főosztálya (Róma, 1950. február 8.) – a Politikai Főosztálynak.

[709] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-0045/1950. Kardos Tibor (Róma, 1949. december 31.) – Tolnai Gábornak.

1950 januárjában Péterffy már a követtel, Tolnai Gáborral igyekezett tisztázni egy kínos problémát. Amikor annak idején Ortutay miniszter "minden indoklás nélkül" megszüntette a dotációt ("jóllehet az intézet fenntartására a magyar kormány az Apostoli Szentszék elŐtt kötelezettséget vállalt"), az utcára került egy olasz alkalmazott is, a már 17 éve itt szolgáló Giovanni Carrano. Bár jogilag talán vitatható, erkölcsileg és szociálisan az öreg altisztnek végkielégítés jár ï figyelmeztette a követet Péterffy ï, melyet a minisztériumnak kell biztosítania.[710] Február 8-án ismételten sürgette az ügy elintézését, közben azonban megváltozott a játéktér: újabb felvonásához érkezett a bejárati kapu drámája.

[710] PMI 4/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. január [n.n]) ï Tolnai Gábornak. ï A rektor fŐérve az volt, hogy nyilván "a Követ Úr által képviselt kormány érdekei és presztizse is megkívánják", hogy a Carrano által kezdeményezendŐper kínos botrányát elkerüljék.

8) Hidegháború a kertkapunál

,,A külügyminisztérium tudomásul veszi ï nyugtázták megelégedéssel az illetékes elvtársak a Bem raparton, a magyar külügyek fellegvárában az olasz kormány 1950 februárjában kelt *Szóbeli Jegyzék*ét ï , hogy a római Magyar Akadémia és a milánói Magyar Kultúrintézet 1950. január 1-tRl a Magyar Népköztársaság Kügyminisztériumának fennhatósága alá került, területe a Magyar Követség ellenRrzése alá helyeztetett. Úgyszintén a külügyminisztérium tudomásul veszi [...], hogy a római Magyar Akadémia vezetését ideiglenesen Kalmár György úr látja el.ò[711] Tolnai 1950. január 9-én jelentette haza, hogy "január 2-án délután Kalmár György köv[etségi] attasé,[712] az új vezetR átvette az akadémiát jegyzRkönyv alapján, és beköltözött az épületbe." EgyelRre annyi ellátmányt kér, amennyit eddig kapott az RMA. Hamarosan javaslatot tesz "az Intézet munkájának kiszélesítésére" és kidolgoztat egy "háromhónapos munkatervet".[713]

Ezzel a rendelkezéssel egy hosszabb ideje mindinkább érvényesülR tendencia érkezett el újabb fontos állomásához. Budapesten ugyanis 1949 Rszére megérett a döntés: a lektorátusok és egyes intézetek elRzR évi bezárása után immár a még meglévR kulturális intézeteket is közvetlenül külügyi kézbe kell venni, hogy az autonóm kulturális akciók helyett egyértelmŸen a szocializmusépítés propagandáját szolgálják. A Külügyminisztérium Pártkollégiumának 1949. október 17-i ülésén Berei Andor államtitkár egyetértett Boldizsár Iván államtitkár ilyen értelmŸ elRterjesztésével, az intézetek feladataként ennek megfelelRen a "tájékoztatást" szabta meg, elutasította azt az ötletet, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak maradjon valamiféle társfelügyelRi szerepe, továbbá ï az intézetek értékes könyvtáraira utalva ï kijelentette: "a követségeket felelRssé kell tenni azért, hogy ne lopkodják a könyveket". A folyamatot minisztertanácsi határozatnak kell szentesítenie ï a javaslat kidolgozására Boldizsár Iván és Sebestyén Pál kapott megbízást.[714] A november 1-re keltezett, fentieket összefoglaló kollégiumi elRterjesztést (amelyet Ortutay miniszter is elfogadott) másnap megtárgyalta a Magyar Dolgozók Pártjának Titkársága is, elveiben elfogadta, és "úgy határoz, hogy a nyugati országokban lévR Magyar Intézetek mŸködését egyelRre be kell szüntetni és a követségek hatáskörébe kell utalni. Az összes Magyar Intézeteket meg kell vizsgálni és sürgRsen eltávolítani az oda nem való elemeket."[715] "A római és milánói Magyar Intézeteket minisztertanácsi határozat alapján f. hó [november] 15-én átadtuk a Külügyminiszter úrnak" ï jelentette két nappal ennek megtörténte után Ortutay miniszternek az illetékes elRadó, Murányi Kovács Endre.[716] Az 1950. január 3-i ülésen már kifejezetten azt a formulát használták, hogy a követségnek a kulturális munkát az átvett intézet "neve alatt" kell folytatnia.[717]

Tolnai is megkapta a parancsot az RMA átvételére. Mint Kállai külügyminiszternek szóló, 1950. január elején keletkezett jelentésében írta, az akciót Kardos hazautazása után akarta végrehajtani

---

[711] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . 5/e. 00992121. Az olasz Külügyminisztérium *Szóbeli Jegyzék*e (Róma, 1950. február 6.). ï A jegyzék a kiköltöztetésekkel kapcsolatban megemlíti azt a többször hangoztatott érvet, miszerint a lakókat eredetileg maga az akadémia fogadta be, tehát nem kérhet ellenük külön olasz hatósági intervenciót, csupán a magánjog keretein belül, az olasz bíróságok elRtt léphet fel igényeivel.

[712] Az eredetileg írógépmŸszerész foglalkozású Kalmár György (1945-ig családi neve Eckstein) 1945 tavaszától PestszentlRrincen dolgozott a városházán, elRbb kisegítR tisztviselR, majd (a közigazgatási képesítR tanfolyam elvégzése után) II. o. aljegyzR, valamint teljes jogú anyakönyvvezetRhelyettes beosztásban. KésRbb tervmegbízott lett. 1948 Rszén került a Külügyminisztériumba, ahol nagy hasznát vette az Eötvös Gimnáziumban szerzett, alapos francia-nyelvtudásának, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai FRosztály. Kalmár György szolgálati táblázata.

[713] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-0045/1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. január 9.) ï Kállai Gyulának.

[714] MOL XIX-J-1-o. (1.d.) KÜM Kollégiuma.1949. október 17.

[715] MOL M-KS-276.f.-54. Az MDP Titkárságának 1949. november 2-i határozatai. (Donáth Péter szíves közlése.)

[716] MOL P 2076 OGYI 29.d. 9/c. Murányi Kovács Endre jelentése (Budapest, 1949. noveber 17.) ï Ortutay Gyulának. 375-376. (Donáth Péter szíves közlése.). ï Murányi Kovács Endre késRbb az olasz-magyar kulturális kapcsolatok egyik sikeres közremŸködRje lett, amennyiben R írta a közös történelmi örökségrRl az egyik legszebb ifjúsági regényt *Garibaldi dobosa* (Budapest, 1961.) címen; pályájára ld. ÚMIL 2000. 1541-1542.

[717] MOL XIX-J-1-o. (1.d.) KÜM Kollégiuma. 1950. január 3.

(ugyanígy 1950. január 1-én Mályi Vilmos követségi titkárt felküldte Milánóba, hogy az ottani Kulturális Intézet átvételét egyidejűleg intézze). Ám december 31-én felhívta őt Tempestiné, Kardos titkárnője, azzal a hírrel, hogy a volt igazgató sürgönye szerint a fizetést a követségről kapják majd. Az átadás tényét tehát, amelyről a követ "szigorúan bizalmas" formában jelentett otthonra, Kardos nyílt táviratban megírta Rómába! Éberségi kényszerében a követ rögtön bekérte a sürgönyt, "mivel véleményem szerint ő nem kétséges, hogy előre megbeszélt formula alapján ő rejtett üzenetet is tartalmaz". Majd hozzátette: "Egyébként én is kaptam tőle január 3-án postán egy levelet, amiben ő mellékelem ő rendkívül jellemző sorok olvashatók, a fasiszta olasz cenzúra rendelkezésére bocsájtva!"[718] A központ azonban ez esetben sem volt "vevő" Tolnai túlbuzgalmára, érdeklődéssel várták viszont Kalmár György első jelentését.

A fiatal kommunista diplomata[719] bizonyára úgy érezte, a klerikális reakció elleni osztályharc frontvonalába érkezett a Via Giuliára, szembesülve azzal a kétségkívül furcsa helyzettel, hogy a kommunista magyar állam intézményének területén rendszeresen olyan személyek tartózkodnak, akik ádisszidálásukkalò, nyilatkozataikkal és magatartásukkal világosan jelezték az ugyanezzel az államhatalommal való teljes politikai szembenállásukat. Az ellenfél minősítése természetesen nem objektív tényeken alapult, hanem a helyzetből fakadt: így írhatta azt egyik első beszámolójában, hogy az intézet mindeddig "a bentlakó fasisztáknak és rendőrügynököknek szabad garázdálkodási területe volt". A kaput ugyan zárva tartották, de aki azt mondta, hogy a második emeletre, a papi intézetbe megy, azt ő "Kardos volt igazgatónak a kerületi rendőrkapitánysággal való megegyezése értelmében ő akadálytalanul beengedték". Valószínű, hogy Kalmár, aki csak a háború után lépett külügyi szolgálatba, nem minden részletében ismerhette a római helyzetet, így nem személyes tapasztalatai, hanem követségi kollégáinak tájékoztatása alapján írta a következőket: "tekintettel arra, hogy ezek a személyek csaknem kivétel nélkül disszidensek, fasiszta kémek és rendőrügynökök voltak (főleg Hlatky Endrét, Magyar Sándort[720] értem ezalatt), érthető, hogy az épületből az elmúlt években a papi irányítás alatt működő magyarellenes, fasiszta szervezkedésnek

---

[718] Minderre ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-0045/1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. január 9.) ő Kállai Gyulának.

[719] Kalmár a Pestszentlőrinc szovjet felszabadítását követő napokban, 1945. február 11-én lépett be a Magyar Kommunista Pártba, ld. MOL XIX-J-1-w. Humánpolitikai Főosztály. Kalmár György szolgálati táblázata.

[720] Magyar Sándor komoly sporthírnévnek örvendett világszerte, mert ő volt a *Justice for Hungary* repülőgép navigátora. 1931. július 16-17-én Endresz György pilótával leszállás nélkül átrepülte az Atlanti-óceánt, és az addigi próbálkozók közül a legmélyebbre jutott az európai kontinens belsejébe. Emiatt Rómában is "az óceánrepülő" néven emlegették, ld. Miszlay 2002., Zeidler 2008. 40-48., továbbá önéletrajzi munkáját Magyar 1941. ő Olaszországba kerüléséről később így nyilatkozott: "A német megszállás alatt, mikor a názik [*sic!*] halálra kerestek, [...] sikerült egy repülőgépen a Földközi tengeren keresztül Olaszországba menekülnöm. Ez mint repülőteljesítmény, nem volt hasonló az óceánrepüléshez, de annál inkább bővelkedett izgalmakban és kockázatban is. A német jelzésű géppel repültünk át három hadszinteret Európában, 1945 februárjában, a háború utolsó szakaszában. Azóta éltem keserü DP-sorsom [*displaced person* = tkp. hontalan]; voltam az UNRRA és az IRO (International Refugee Organization) [amerikai segélyszervezetek] kötelékében. Szerencsésebb helyzetben voltam, mint sokszázezer menekült honfitársam, amit persze főleg az angolszász világban eltöltött éveknek és ottani barátaimnak köszönhettem....", ld. Weber 1950. ő Prattinger Ferenc újságírónak ís úgy nyilatkozott, hogy "[é]n egy tábornokkal az utolsó percben repültem le Rómába a tábornok privát gépén az oroszok bevonulása előtt. [...] Olaszországban az IRO-nak dolgoztam egy ideig, az Amerikába vándorolt és Olaszországban élő hontalanokat rostálgattuk az amerikai hatóságok embereivel s végül magam is kijöttem, mint hontalan három évvel ezelőtt s azóta New Yorkban képviselek egy olasz selyemáru céget...", ld. Prattinger 1953. ő Lehetséges, hogy Magyar Sándor nemcsak a menekültek adminisztrálásával foglalkozott azokban az itáliai években, mert a magyar hírszerzés egyik ügynöke akkoriban ő egy olasz rendőrségi kapcsolat révén ő látta az Idegeneket Ellenőrző Hivatalban őrzött személyi lapját, amely szerint "Magyar Sándor volt repülő százados 1950-ben az ellenséges szerv beosztottja volt", ld. ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. Posztós Vince áv. fhdgy jelentése (Budapest, 1955. május 24.) 11v.ő Vasváry Ödön, református lelkész és újságíró, az amerikai magyarság történetének neves gyűjtője úgy tudta, hogy "[a] második világháború végéig Magyarországon élt, majd 1950-ben átjött az Egyesült Államokba és New Yorkban egy elegáns nyakkendő üzletet nyitott a Madison Avenue-n. Visszavonultan él, nem hallani róla. Most ő reméljük, teljes egészségben, ő 73 éves", ld. Vasváry 1971. ő Megjegyzendő, hogy az amerikai magyar emigráció (önkéntes adatszolgálatatáson alapuló) lexikonában csak az 1963. évi kötetben szerepel, azután már nem, ld. Hungarians 1963. 260. ő A Magyar Sándorról idézett cikekk a szegedi Somogyi Könyvtár Vasváry Gyűjteményében (M1b irattartó) is megtalálhatók E jegyzet elkészítéséhez köszönöm Kórász Mária segítségét.

egy központi helyisége lett. Napirenden voltak a botrányos jelenetek, sőt [...] betörések, lopások is, ezen felül pedig a »papi intézet« egyes funkcionáriusai (Boér, Magyary, Péterffy) gátlástalan szerelmi életükkel és durva, pökhendi viselkedésükkel tették hírhedtté az Intézetet a környék lakosai előtt."[721]

Nincs független forrás, ami megerősítené ezeket az állításokat, de az valószínű, hogy a fiatal kommunista diplomata – a "klerikális reakció" elleni hazai politikai hisztéria légkörében – bizonyára hitte is azt, amit leirt. Mindezekre hivatkozva azután jelentősen megszigorította a palotába való bejutást, ami – folytatódik a jelentés – "az illegális bentlakókból – különösen a papokból természetesen – dühöt és ellenkezést váltott ki. Az elmúlt napokban a legvadabb útonálló módszerektől sem riadtak vissza: egymást követték a tumultuózus jelenetek, erőszakoskodások, a zárak leverése kalapáccsal, botokkalò, stb. A rendőrség azonban nyilvánvalóan mértéktartással kezelte a feljelentéseket, és a nyomozások "feltűnő vontatottsága – jegyezte meg Kalmár – bizonyítani látszanak Leonardi volt intézeti jogtanácsosnak azt a rendőrségen nyert értesülését, amely szerint az olasz minisztérium bizalmas rendeletben »semleges« magatartásra utasította a rendőri szerveket az Intézettel kapcsolatos ügyekben". Nos, a rend olasz őreinek kétségkívül érzékelhető lanyhaságába talán nem túlzás belelátni a politikai pártatlanságra törekvést. Hiszen miközben a hivatalos Olaszország kereszténydemokrata vezetői természetesen korrekt kapcsolatokra törekedtek a mind "népibb" magyar demokráciával, nem titkolták, hogy politikai szimpátiájuk azoké a polgári pártoké, amelyeket 1947 nyarára már gyakorlatilag kiszorítottak a hatalomból. Mivel pedig az illegális lakók egy része politikai üldözöttnek minősítette önmagát, az olasz rendőrségnek nemigen akaródzott állást foglalni a számára kibogozhatatlannak látszó vitákban.

Péterffy a történtekről sajtótájékoztatót tartott,[722] és az újságok természetesen címlapon tálalták a szenzációt: "Magas feszültségű villanyáram és sziréna védi a Via Giulia-i Kremlt" (*Il Popolo*, félhivatalos), "Kémközpont a Magyar Akadémián" (*Il Momento*), "Urániumkutatásra jött egy

---

[721] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . Kalmár György követségi attasé feljegyzése (Róma, 1950. február 16.) – Többek között a betörésekre, lopásokra utalás, ami – mint fentebb láttuk – a papi intézettel semmiféle formában nem hozható kapcsolatba, jelzi világosan, hogy Kalmár itt mások intenciója alapján írta beszámolóját. A papok életmódjával kapcsolatos pletykák átvétele is annyiban talán érthető, hogy ezek terjesztése ekkor már évek óta tudatos propagandafogása volt a "klerikális reakció" elleni küzdelemnek, így egy öntudatos kommunistának illett elhinnie azokat (pl. többek között felhasználták a Grősz-per mellékpereiben is a pálosok "orgiáit", ld. Szabó 2001. 26.; a szexuális bűnvád államrendőrségi használatára ld. Tomka 2005. 432-440., kultúrtörténeti előzményeire pedig Klaniczay 1990. 194-209.). – A Külügyminisztérium olasz előadója, Mágori Varga Erzsébet (mint említettük, a követségen Kalmár előtte) egy március 20-i feljegyzésében azonban külpolitikai szempontból nem helyeselte a papok magánéletére vonatkozó utalásokat; szerinte "a provokációkra nem felelhetünk a »papok erkölcstelen életének« kiteregetésével a sajtóban. Úgy hiszem, ezt az olasz baloldali sajtó sem vállalná szívesen, különösen ebben a pillanatban, amikor a Párt az olasz katolikus tömegeket is igyekszik mindjobban bevonni a békemozgalomba. Az olasz baloldali sajtó ideológiai és politikai harcot folytat a Vatikán ellen, de nem foglalkozik a papok »erkölcstelenségeivel« (amelynek különben hagyományai vannak Olaszországban)", ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . 028279/1949. Mágori Varga Erzsébet olasz előadó feljegyzése (1950. március 20.) – Nyilvánvalóan erre az anyagra reflektálva írta azt Berei államtitkár, miszerint Tolnai követ kérdésére ("az olasz baloldali sajtó leleplezze-e Péterffy és társai kémtevékenységét, valamint azokat az erkölcstelen üzelmeket, amiket az Akadémián folytatnak"?) a válasz az, hogy meg kell nézni, "olasz barátaink vonalával mennyire fér össze egy kampány, mely egyházi személyek erkölcselenségével foglalkozik", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 8.) – Berei Andornak; MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Berei Andor (Róma, 1950. március 27.) – Tolnai Gábornak.– A betörések közül egyébként a legutolsó valóban komolyabb figyelemre érdemes. „Az átvétel után néhány nappal – jelentette fentiekben idézett feljegyzésében Kalmár –, Hegedűs Tibor [volt intézeti gépész] disszidálásának és eltűnésének éjszakáján, ismeretlen tettesek betörtek az első emeleti igazgatói helyiségekbe és minden fiókot, szekrényt, íróasztalt feltörtek, felforgattak. Annak ellenére, hogy minden gyanú Hegedűsre irányul, a rendőrség a legcsekélyebb erőfeszítést sem teszi, hogy kézrekerítse." „A kapitánnyal közöltük gyanúnkat Hegedűssel kapcsolatban – konkretizálta a vádat egy másik levelében a kultúrattasé –, minthogy a boszorkányos ügyességgel kiemelt vasakat annak idején ő szerelte fel", ld. MOL XIX -J-1-k. 66/Biz.1950. Kalmár György feljegyzése (Róma, 1950. február 5.).

[722] A kelet-európai helyzetnek a korabeli olasz sajtóban történő megjelenését átfogóan mutatja be Bianchini 1990. 447-464.

magyar kommunista Rómába" (*Il Tempo*), "KeletrŐl jöttünk a római civilizációt megdönteni" (*Libertà*, a DC [kereszténydemokraták] balszárnyának lapja), "Hidegháború a Falconieri-palotában" (*Giornale d'Italia*), stb. A botrány jól jön az olasz hivatalos köröknek ï értékelte a sajtókampányt a magyar külügy olasz referense ï , mert igazolni látszik ,,a »feljelentŐk« rágalmainak igazát: hogy az Akadémia nem egyéb, mint politikai progandaközpont és kémszervezet, amely az ellenség elleni katonai kémkedés céljait szolgálja". Így a *Popolo* taIálgatása szerint a palota "valószínŰleg a Kominform kémjeinek fog szállodául szolgálni", stb.[723]

Péterffy természetesen azonnal tiltakozó levelet intézett Tolnai követhez. "Követ Ur rendeletére hivatkozva a követség egyik fiatal tisztviselŐje ï akit nincs szerencsém személyesen ismerni ï a Követség pecsétjével ellátva olyan hirdetményt tett közzé és a Palazzo Falconieri személyzetének olyan szóbeli utasításokat adott ki, amelyek mind a magunk, mind a velünk közlekedŐ személyek mozgási szabadságát súlyosan sértik." Udvariasan és taktikusan nem vonta kétségbe Kalmár György jóhiszemŰségét, mert hozzátette: "fel kell tételeznem, hogy az intézkedést kiadó tisztviselŐ nem volt tisztában az igazgatásom alatt álló Pápai Magyar Egyházi Intézet helyzetével, mert különben ezt nem tette volna meg."[724] Ugyanakkor világosan leszögezte álláspontját: hiába váltja fel az akadémiát a követség ("ebben a pillanatban a Római Magyar Intézetben sem ösztöndíjas, sem tanulmányi vendég nem tartózkodik, az Intézet könyvtára pedig zárva van a kutatók elŐl"), ettŐl még a Palazzo Falconierit nem illeti meg a diplomáciai területenkívüliség joga, mivel benne székel az önálló jogi személyiséggel rendelkezŐ Pápai Magyar Egyházi Intézet is. A Kalmár-féle rendelkezést annyiban nem vitatta, hogy elismerte: az akadémiának ï illetve immár a követségnek ï a bejárati kapunál nyilván joga van ellenŐrizni saját tisztviselŐit, ösztöndíjasait, vendégeit. Ám ugyanezt az egyházi intézethez tartozókkal, az oda igyekvŐkkel stb. már nem teheti meg! Emiatt a rektor "az önkényes intézkedésbŐl eredŐ esetleges incidensekért, amit a személyes szabadságukban korlátozottak jogos felháborodásukban esetleg elkövetnek", minden felelŐsséget eleve a provokáló intézkedés kiadóira hárított. A helyzetet diplomáciai manŐver is bonyolította: a magyar külügyminisztérium azzal támogatta a Palazzo Falconieriben indított akciót, hogy egy kemény hangvételŰ jegyzékben ("*dura nota*") azzal vádolta meg az olasz kormányt, hogy fasisztáknak és Horthy-funkcionáriusoknak ad politikai menedéket. A hivatalos olasz válasz ugyanazt az ellentmondást tette nyilvánvalóvá, amit már a Kardos igazgató tevékenységét értékelŐ, fentebb idézett Péterffy-feljegyzés is megállapított: ezek az emberek, családok eddig az akadémia által ellátott, szabályos bérlŐk voltak; hogyan váltak most hirtelen fasisztákká?[725]

A kommunista diplomácia természetesen azonnal riposztozott: az *Il Paese* hasábjain pár napra rá terjedelmes cikk taglalta, hogy a "törvénytelenségek és provokációk" miféle láncolata miatt rendelte el végül a budapesti kormányzat az egyházi intézet elleni zárlatot. A szerzŐ a kereszténydemokrata, az egyházi és a kormánysajtó egyöntetŰen elítélŐ véleményével szemben kiállt a "*chiusura*" mellett, elfogadva azt a hivatalos magyar állítást, miszerint az egykor a magyar állam által alapított egyházi

[723] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. Kalmár György követségi attasé feljegyzése (Róma, 1950. február 16.), MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 028279/1949. Mágori Varga Erzsébet olasz elŐadó feljegyzése (1950. március 20.) ï Az olasz ügyek elŐadója egyébként egy korábbi áttekintésében azt állapította meg, hogy "utódom, Kalmár György a jelek szerint minden tekintetben jól beválik" (MOL XIX-J-l-k. 1/a. Mágori Varga Erzsébet 1950. január 11-i jelentése), de ï nyilván az újabb fejlemények ismeretében ï február 23-án kelt feljegyzésében (MOL XIX· J -l-k. 17 lb. 028279.) már az egész eljárást bírálta: szerinte "a követség nem járt el az Akadémia átvételénél elég politikusan és elég taktikusan. Legnagyobb hiba, hogy nem elsŐsorban a papok kiköltöztetésével foglalkoztak", noha errŐl már indultak tárgyalások stb.

[724] PMI 7/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 8.) ï Tolnai Gábornak.

[725] PMI 7/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 8.) ï Tolnai Gábornak, továbbá PMI 9d/1950. [korabeli olasz újságkivágat, cím és kelet nélkül; tartalmából ítélve a tudósítás az 1950. február 7. utáni napokban keletkezhetett] ï A magyar jegyzékrŐl beszámolt az olasz sajtó is, ld. *Protesta ungherese a Roma*. = *Il Momento* 1950. február 8. ï Ugyanakor Benzoni budapesti követ arra figyelmeztette római fölötteseit, hogy ha nem adnak segítséget az illegális lakók eltávolításához, akkor válaszlépésként korlátozni fogják az olasz nyelv tanítását Magyarországon, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1950. feburár 2.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

intézet mostanra az ugyanezen államhatalom elleni kémkedés és propaganda központjává vált. A kezdetet Mihalovics Zsigmondnak abban ï a Mindszenty hercegprímás elítélése ellen tiltakozó, 1949. január 23-án a Santo Stefano Rotondóban tartott misén elmondott ï prédikációjában jelölte meg, amelyben a szónok a Magyarországon zajló egyházüldözést a Nero-koriakhoz hasonlította. Azután következtek az egyházi intézetben tartott sajtótájékoztatók, és az ott osztogatott sokszorosított füzetek, amelyeknek a kommunista rendőrség manipulációira vonatkozó leleplezéseit a cikkíró azzal igyekezett hatástalanítani, hogy azok szerzőjét, egy bizonyos "Hamy Tibort" egykori fasiszta képviselőnek titulálta.[726]

Milyen lépések tartoztak még az *Il Paese* szerint a provokációsorozatba? Mindszenty-barát tüntetés a magyar követség előtt 1949. február 1-én, újabb sajtótájékoztatók, illetve cikksorozatok a bíboros kiszabadítása és az egyházpolitikai elnyomás leleplezése érdekében (mindebben élenjárt a pápai intézetben Vajda Ferenc által szerkesztett *Római Magyar Kurír c*ímű lap), és főként egy titokzatos ï úgymond dokumentumokat keresők ï éjszakai idegen látogatása Kardos igazgató akkor éppen üres lakásában. Utóbbira hivatkozva egyébként újabb diplomáciai jegyzék is készült, amely a palotában illegálisan lakást foglaló "fasiszták, SS-tisztek, volt horthysta ügynökök" (akik állítólag már katonai alakulatba is szerveződtek!) kitoloncolását követelte. 1949. május 19-én újabb demonstrációra került sor: két teherautónyi magyar "disszidens" (kb. hetven fő) tüntetett a Római Magyar Akadémia bejáratánál. A cikkíró megrovóan állapította meg, hogy a kihívott rendőrség, Dr. Giampaoli felügyelővel az élen, annak ellenére nem tett semmit, hogy nyilvánvalóan kiderült: Péterffy volt a megmozdulás szervezője. Végül 1950 januárjában már odáig merészkedtek a "provokatőrök", hogy magyar állami tulajdont képező bútorokat és tárgyakat kezdtek el kihordani a palota területéről.[727]

Mivel sem a szóbeli tiltakozás, sem a levelezés nem használt, Péterffy 1950. február 27-én újabb feljelentéssel fordult a San Eustachio negyed rendőrfelügyelőjéhez. Miután ismertette, milyen történeti okok miatt székel ugyanabban a palotában a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet, felpanaszolta az új igazgató, Kalmár György ï aki már nem is az akadémia, hanem az annak épületét átvevő követségi kulturális osztály vezetője ï sérelmes intézkedéseit: 1) csak belülről nyitható lakattal és lánccal záratta le a bejárati ajtót, így azon a papi intézet tagjai sem közlekedhetnek a saját kulcsaikkal, hanem ki kell hívniuk a portást; mi több, éjjel még 50-100 líra kapupénzt is kell adniuk; 2) a rektor immár nem tudja fogadni az új hallgatókat és papokat; 3) a

---

[726] Valójában Hám Tiborról van szó, aki kisgazdapárti képviselő volt, és a Magyar Közösség-ügy nyomozása során letartóztatták, de a bíróság felmentette, majd 1948-ban nyugatra menekült, és jelentős szerepet játszott a Magyar Nemzeti Bizottmányban, ld. Borbándi 1992. 146-147., Palasik 2000. 203-204. ï Az említett sajtótájékoztatóról Szekeres György ideiglenes ügyvivő 1949. február 8-i jelentése számolt be. Eszerint egy héttel korábban, február 1-én Mihalovics Zsigmond és Péterffy Gedeon az egybehívott újságíróknak három dokumentumot mutattak be: Mihalovics nyílt levelét a magyar igazságügyminiszterhez, Péterffy "kritikai megjegyzéseit" a Mindszenty-ügy aktáit közreadó *Sárga könyv* állításairól, továbbá a magyar rendőrség vallató módszereit leleplező beszámolót, amelyet az említett Hám Tibor (nyilván személyes emlékei alapján) írt és amelyet a február 2-i *Osservatore Romano* teljes terjedelmében közölt. Szekeres ez utóbbit "rémregény"-nek titulálta, Péterffy kritikáját pedig úgy jellemezte, hogy nem vonja kétségbe a vádlottak vallomásainak hitelességét, de "lélektani, stilisztikai és grafológiai érvekkel próbálta bizonyítani, hogy ilyen vallomást az esztergomi érsek csak kényszer hatása alatt tehetett", ld. MOL XIX-J-1--Vatikán. 4/Pol-1949. Szekeres György (Róma, 1949. február 8.) ï Rajk Lászlónak. ï Mihalovics fentemlített levelét, amelyben cáfolja a *Sárga könyv* vele kapcsolatos állításait, ld. MOL XIX-J-1-j-Vatik án. IV-14-725-1949. Mihalovics Zsigmond (Róma, 1949. február 1.) ï [Ries István] igazságyügyminiszternek.

[727] *Perchéó il governo di Budapest ne ha ordinato la chiusura. Una serie di illegalità e di provocazioni ordite dallóIstituto ecclesiastico ungherese a Roma. = Il Paese* (1950. február 5.) 5. ï A cikk megjelenését követő napon a magyar követség *Szóbeli Jegyzék*ben kérte az olasz kormányt, hogy telepítsen rendőri posztot a Via Giuliára, mert oda költözött át a követség Kulturális Osztálya, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Nota Verbale. A magyar követség (Róma, 1950. feburár 6.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Ennek nyomán a Belügyminisztérium tapintatos rendőri megfigyelésről ("*discreto servizio di vigilanza*") döntött, mivel még nem dőlt el, hogy elismerik-e a palota területenkívüliségét, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Külföldi Kulturális Kapcsolatok Főosztálya (Róma, 1950. feburár 27.) ï a Politikai Főosztálynak.

bejáratnál ugyanis részletes kérdőívet kell kitölteni, és csak igazgatói engedéllyel lehet belépni az épületbe. Mindezek eredményeképpen február 15. óta Kalmár igazgató az egyházi intézeti rektor egyetlen látogatójának ï köztük a bécsi Pázmáneum igazgatójának! ï sem engedte meg, hogy belépjen a palotába; ugyanígy senki külső alkalmazott nem jöhetett be dolgozni az inasoktól kezdve a sekrestyés fiún át a ruhatáros lányig; de bárki egyéb látogató előtt is zárva maradt a kapu, így a papi intézet tagjait gyakorlatilag elzárták a minden állampolgárt megillető normális életviteltől. Az olasz törvények azonban mindenkinek biztosítják az individuális szabadságjogokat, a rektor tehát kéri az azonnali rendőri beavatkozást.[728] A zárlatból "humanitárius" problémák is következtek: a dokumentum szerint azt az orvost is durva szavakkal utasították el a kaputól, akit Mester István, a római magyarok papja hívatott el egy haldoklóhoz.[729]

Kalmár attasé az egyházpolitikai csatában a fontosabb lépéseket természetesen az olasz kommunista párt (Partito Communista Italiano, PCI ï Olasz Kommunista Párt, OKP) illetékeseivel is egyeztette. Mivel erélytelennek találta a még Kardos igazgató által felkért Leonardi ügyvédet, és ugyanakkor megtudta, hogy Nicolo Dugo ï amúgy, mint említettük, Brasini építész albérlője ként a Palazzo Falconieri egyik félillegális bennlakója! ï az Italia-URSS (Olasz-Szovjet Baráti Társaság) és a TASZSZ-irodák jogásza, akinek az OKP is rendszeresen igénybe veszi a szolgálatait, őt bízta meg a kilakoltatási perek továbbvitelével és az RMA jogi ügyeinek intézéséve1.[730] Erre a követségnek sürgős szüksége is volt, mert a botránysorozat folytatódott: a papi intézet tagjai nem nyugodtak bele egy olyan hatalom politikai kontrolljába, amelyet nem tekintettek törvényesnek. Mivel ï mint fentebb láttuk ï birtokában voltak az egyik földszinti raktárhelyiségnek, első megoldásként kifŤrészeltek az egyik földközeli utcai ablak vasrácsát, hogy így biztosítsák a zavartalan be- és kijárást, de hamarosan jobb megoldás adódott. Miután Kalmár és Péterffy összeszólalkoztak az udvaron, és immár kölcsönösen nem voltak hajlandóak személyesen tárgyalni egymással, a rektor döntő lépésre határozta el magát.

A Palazzo Falconieri belső díszudvaráról, kis lépcső közvetítésével, dekoratív vasrácsos kapu (*cancello*) nyílik ma is a Tevere-partra. "Március 21-én 17 óra körül ï tudósít Tolnai követ jelentése ï megjelent két olasz munkás az intézet 1. számú udvarának a Tevere felé nyíló vaskapujánál, és a kapu zárjának leverését kezdte meg. Barabás titkár [Florio Banfi] közbelépésére a munkások

[728] PMI 14/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 27.) ï Comissario di pubblica sicurezza di S. Eustachio.
[729] PMI [iratszám nélkül] "Il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese a Roma" [1952. július 2.]
[730] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. . Kalmár György követségi attasé feljegyzése (Róma, 1950. február 16.). ï Nicolo Dugót eredetileg Szekeres György hozta javaslatba a következő indoklással: mivel az RMA illegális benntlakóinak kilakoltatására a törvényes út sajnos járhatatlan, vagy nagyon lassú, ilyen esetben a "görbe" utat is meg lehet próbálni. Giuseppe Berti szenátor (az OKP KB tagja, az Olasz-Szovjet Baráti Társaság [OSZBT] főtitkára ï ld. ASP 1955. 38.) ajánlotta Niccolo Dugo ügyvédet, aki ugyan szintén az RMA félillegális bentlakója, de járatos az ilyen bonyolult ügyekben, és hajlandó is az együttműködésre. Persze ha sikerrel jár ï tette hozzá Szekeres ï , akkor lehet, hogy az OSZBT-nek kell majd helyet adni a Falconieri-palotában, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/c-473-1949. Szekeres György köv. tanácsos feljegyzése "a római Magyar Intézet megtisztításáról" (Róma, 1949. augusztus 3.) ï Tolnai követ azonban nem értett egyet Kalmárnak ezzel a lépésével, mert szerinte Dugo nem elég tekintélyes és rendezetlen lakásviszonya is hátránnyal járhat a bíróságon, ld. MOL XIX-J-l-k. 149/Biz.-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 29.) ï Kállai Gyulának. ï Kálló Iván követ egy 1952. szeptemberi levelében megerősítette, hogy eredetileg valóban Berti szenátor, "az Italurs [*sic!*] cég elnöke ï az OKP központi vezetőségének tagja ï ajánlotta Dugót, de most kijelentette, hogy már két éve (!) szakitottak vele!ò Giovanni Germanetto (ekkoriban a párt Központi Ellenőrző Bizottságának tagja (pályájára ld. EAR 1971. 517-518.) ugyanakkor igyekezett megnyugtatni a magyar követet, hogy ha Dugo a lelépés fejében elfogadhatatlan feltételeket támasztana, ők akár a pártból is hajlandóak kizárni, ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. l/f. 04522/4.1952. Kálló Iván (Róma, 1952. szeptember 25.) ï Kiss Károlynak. ï 1953 elejéig eltartott, amíg cserehelyiség felajánlásával, stb. végül sikerült megfelelő pénzügyi kompromisszumra jutni. Kálló többször is figyelmeztette a minisztériumot: "véleményem, mely már részben ismert a központban is, az, hogy Dugo teljes egészében ellenségünk, bár tagsági könyvvel rendelkezik, véleményem róla az, hogy fasiszta", aki "becsmérli, pocskondiázza a népi demokráciát", ld. pl. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. l/f. 01841/1.1953. Kálló Iván (Róma, 1953. február 9.) ï Kiss Károlynak. ï A követség új ügyvédjei Pasquale Schíano és az esetenként segitő Andrea Capezza lettek, ld. a könyvtári ügyben hozott 2887/1955. sz. ítéletet: MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 007750/1/1955. [Itélet az RMA könyvtára ügyében.]

felmutattak egy levelet, [...] ebben Péterffy adott felhatalmazást a zár eltávolítására." Ekkor még sikerült leállítani az akciót, de 23-án már nem: ,,10 óra körül Péterffy és Vajda nevű fasiszta papok nyolc, részben ismert, részben ismeretlen egyén kíséretében az említett vasrácsos ajtóhoz közeledtek, és a 10 főnyi csoport fedezete mellett kalapáccsal leverették a zárat, és helyébe saját lakatjukat szerelték fel". A "disszidens fasiszták" ettől kezdve őrizték a bejáratot, lehetetlenné téve, hogy Ollé Gyula portás visszaszerelje a "hivatalos" láncot a *cancelló*ra. A rendőrség pedig többször is kijelentette, hogy nincs módjában közbelépni: a két csoportnak bíróság előtt kell tisztáznia ellentéteit.[731]

Tolnai követ március 24-én küldött rejtjeltáviratában újabb fejleményekről értesítette külügyi feletteseit. "Papokkal tárgyalás 40 ezer dolláros követelésük miatt megrekedtek[*sic!*]. Március 23-án és 24-én ismét erőszakos betörést kíséreltek meg a papok és cinkosaik. Rendőrség megjelent, de ismét passzív voltak [*sic!*]. Rendőri és diplomáciai lépéseket tettem. Utasítást kérek."[732] Március 25-én egy teherautónyi bútort szállíttatott el a rektor a palotából, melyekről Kalmár attasé azt állította, hogy a magyar állam tulajdonát képezik. A követi jelentés szerint "Kalmár az Intézet udvarán a vele szembejövő Péterffynek a következőket mondta: »Tudja-e, hogy amit tesz, az lopás?« »Tudom – mondta Péterffy –, de csak tegyék meg a feljelentést, maga úgysem lesz már itt, hogy a következményeit láthassa«." Tolnai kapacitálására Dugo ügyvéd emberei 26-án új lakatot szereltek a kerti vasajtóra, de egy kisebb verekedés során a papi intézet hívei eltávolították azt is és a láncot is.[733]

Az erőszakos jelenetek nyilvánvalóan tovább mélyítették az ellentéteket és tovább merevítették a kölcsönösen előítéletes értelmezési sztereotípiákat. Láttuk, az olasz sajtó határozottan állitotta, hogy a sztálinisták titkos kémközpontot telepítettek a Via Giuliára. Saverio Polito római rendőrkapitány egy jelentésében – nem kis túlzással – arról értesítette milánói kollégáját, hogy "Kolmar [*sic!*] – akit a Rómában lakó magyar kommunisták vezetőjének tartanak – a közelmúltban vélhetően gondosan szervezett megfigyelő-szolgálatot épített ki a római kolóniát alkotó honfitársainak politikai tevékenysége felett".[734] De a kommunista diplomaták jelentéseiben is egyértelmű a meggyőződés: a Vajda páter vezette segélyakció "csak ürügy. Ezen a címen minden kiszökött nyilas vagy fasiszta először hozzá megy, azonban a lényeg egészen más. Szabályos hírszerzés folyik. A híranyagot az angol követség összekötőjével közlik, közvetlenül odautasítva a szökötteket. Ugyanakkor az IRO-n keresztül az amerikai hírszerzés is szerez be adatokat tőlük."[735] Ha mindkét félnek hiszünk, a szalonokban és termekben, ahol egykor Francesco Borromini nyugtalan zsenije formálta az Urbs legszebb barokk stukkóinak javát, most kémek siserahada nyüzsgött és gyűjtögette egymásról hangyaszorgalommal a hidegháborús információkat ...

"A kölcsönös feljelentések nyomán már a vizsgálóbírónál is voltunk – jellemezte az így kialakult helyzetet a Lepold Antalnak szóló újabb Péterffy-levél –: az ügy azonban holtponton van. Az akadémia vezetősége belátta, hogy erőszakkal nem tehetnek ki bennünket, a helyzetünket nem

---

[731] MOL XIX-J-l-k. 149/Biz.-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 29.) – Kállai Gyulának. – Az ablakrács kifűrészeléséről, továbbá az intézet anyagi állapotáról, az épületek karbantartásáról, a személyi viszonyokról, az illegális lakók helyzetéről, a kulturális aktivitás lecsökkenéséről, a könyvtári és adminisztratív tevékenységről, továbbá a pápai intézettel zajló viszályról részletesen beszámol: MOL XXVI-J-1-b (12.d.) [Kalmár György kulturális attasé beszámolója] A Római Magyar Intézet 1950 március havában (1950. április 8.).

[732] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 2502. Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 24.) – KÜM -nek.

[733] MOL XIX-J-l-k. 149/Biz.-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. március 29.) – Kállai Gyulának. – A Kalmár-Péterffy-szóváltás tényeinek ellenőrzése és érdemi értékelése kontrollforrások, továbbá a teljes kontextus ismeretének hiányában természetesen nem lehetséges.

[734] Kalmár György szíves közlése. – Saverio Polito pályájára ld. Chi è 1948. 736.

[735] MOL XIX-J-l-k. 20/f. Jelentés a Római Pápai Egyházi Intézet és a disszidens magyarok helyzetéről és tevékenységéről. – Az ismeretlen jelentéskészítő szerint a magyar emigránsok szervezése "legitimista eckhardtiánus" szellemben folyik, hangadóik Mihalovics Zsigmond és Hlatky Endre, vezetőújságíróik Kóbor Imre és Fóth[y] Ernő.

tehetik lehetetlenné, mert nyitottunk magunknak szabad utat. Igy most már egy hónapja egyezkedést ajánlottak fel, azonban egyelőre azt a feltételünket, hogy biztosítsák máshol az elhelyezésünket, eddig még nem tudták vagy nem akarják teljesíteni."[736]

De nincs kollégium tanulók nélkül, így a Pápai Magyar Egyházi Intézet elszigetelésére törekvés azért igérkezett halálos szorításnak, mert a kommunista államhatalom immár nem adott útlevelet a hazai egyházmegyék római ösztöndíjra kijelölt ifjainak. "A jövő tanév természetesen még nagy kérdőjel előttem ï utalt e gondok financiális vonzataira fentebb már idézett, Lepoldnak szóló levelében a rektor ï , leginkább az anyagi alapok előteremtése a nagy kérdés, ha sikerül valami rendszeres vagy komoly segítséget biztosítani, akkor nem lesz akadálya akár itt, akár máshol, ahol kárpótlásként helyet kapunk, az intézet működése folytatásának."[737] A tanulókat az emigráció biztosítaná, a pénzt a nemzetközi katolikus szervezetek ï lényegében ez volt az a konstrukció, amelyben az intézet megtalálhatta a jövendő számára a túlélést biztosító modus vivendit.

Valóban, a kertkapunál zajló "hidegháborús" összecsapások utáni hónapokban ï a május 19. délutánján tartott, mintegy kétszáz főt megmozgató Mindszenty-barát tüntetést leszámítva[738] ï inkább a békésebb megegyezés esélyeit kereste mindkét fél. Az állami oldal igyekezett felmérni a pápai intézet elköltöztetésének anyagi vonzatait,[739] míg magán az akadémián tovább folyt a leépítés, bár nem olyan ütemben, ahogyan a követ szerette volna. "Az alkalmazottak elbocsájtását nem egyszerre, hanem fokozatosan kellett végrehajtanunk ï emlékszik vissza Kalmár György ï , amit én komolyan vettem és jó darabig békés együttélésben, egy fajta kollegiális jóviszonyt tartva fenn, dolgoztam velük. Valamikor kora tavasszal azután Tolnai követ magához hivatott és szinte rikácsolva vont felelősségre azért, hogy »elszabotáltam« egyes akadémiai alkalmazottak eltávolítását. Még azzal is megvádolt, hogy gyanúja szerint viszonyom van Kardos professzor volt titkárnőjével (Folco Tempesti költő, műfordító felesége, Kertész Márta, egy kisajátított hajdúsági földbirtokos-család tagja volt) s ezért halogatom a felmondólevél átadását."[740] Tempestinének tehát mennie kellett, de elküldték Gino Cannoni küldöncöt és a feleségét, Tóth Teréz szakácsnőt is, mert megszűnt a menza. A hátralékos járulékok és a végkielégítések ügyében megkezdődtek a tárgyalások a Betegsegélyező Egyesülettel (INAM ï Istituto Nazionale di Assicurazione contro le Malattie) és a Camera del Lavoro titkárságával. Pár kilakoltatási ügy közben befejeződött, és az olasz bíróságnak, minden politikai antipátia ellenére, végül is akceptálnia kellett a háztulajdonosi jogokat: többek között ekkoriban hagyta el az épületet Pásztor Lajos volt intézeti titkár és a felesége is.[741] De azért a sok leépítés közepette volt némi fejlesztés is: éjszakánként kivilágították az

---

[736] PMI 9d/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. május 21.) ï Lepold Antalnak. ï Hasonló puhatolózó tárgyalásokra ld. PMI 9c/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. március 7.) ï Drahos Jánosnak.

[737] PMI 9d/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. május 21.) ï Lepold Antalnak.

[738] MOL XIX-J-l-k.503/biz.-1950. Murai István követségi tanácsos (Róma, 1950. május 21.) ï Kállai Gyulának. ï A jelentésben idézett *Il Paese* cikke szerint viszont csak mintegy hetven tüntető vett részt a megmozduláson.ï Megjegyzendő, hogy Paolo Alatri szerint "az »*Il Paese*« burkoltan a [kommunista] párt lapja és munkaköre elsősorban az értelmiség felé irányul", ld. MOL XIX-J-l-k. 18/b. Buzás Ferenc előadó jelentése Paolo Alatri elvtársnak, az *Il Paese* című demokratikus napilap igazgatóhelyettesének magyarországi látogatásáról [1960-as évek eleje].

[739] Így 1950 augusztusában Murai István ügyvivő felkérésére Pietro Calamandrei ügyvéd szakvéleményt készített a Pápai Intézet jogi helyzetéről. Megállapította: bár a magyar állam tulajdonjoga kétségtelen, a kiindulási helyzet az, hogy az általa adott engedmény alapján lakik benn a papi intézet, márpedig "a tulajdonos, tehát a magyar állam nem vonhatja vissza tetszése szerint az adott engedményt". Nagyon elhúzódó ügy lenne tehát ï így jobb lenne megegyezni a lelépésben (kártérítés), melynek érdekében 2 millió lírát kellene készenlétbe helyezni. Az augusztus 30-án született miniszteri döntés hozzájárult az összeg biztosításához, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-001329-1950. Murai István (Róma,1950. augusztus 24.) ï Kállai Gyulának.

[740] Kalmár György szíves közlése.

[741] Pásztor Lajos a következő évtizedekben kiemelkedő tudományos pályát futott be, mint a Vatikáni Levéltár (eddig egyetlen magyar nemzetiségű) munkatársa, míg felesége, Pásztor Edith a római La Sapienza Tudományegyetemnek lett neves középkorász professzora. Pásztor Lajos a magyar emigrációs politizálásnak az anyanyelvi kultúra ápolásával kapcsolatos részéből is kivette a részét, amikor többekkel együtt, a Külföldi Magyar Actio Catholica keretében, 1951 nyarán létrehozta az Anonymus Kiadót, ld. Borbándi 1992. 30., 285-286., Németh 2002., 213-214.

udvarokat, és "az Intézet éjjeli őrzésére ï olvasható a márciusi jelentésben ï egy tisztavérű fiatal elzászi farkaskutyát vásároltunk. Részben meglévő anyag felhasználásával egy kutyaólt kellett készíttetnünk számára."[742]

Természetesen, amikor a leépítés tényeit soroljuk, nem az intézményről, hanem csupán az érdemi kutatóintézeti és művészképző funkciókról beszélünk. Magát az akadémiai keretet a kommunista diplomácia nagyon is meg akarta tartani, mert a folytonosság látszatát őrizve kívánta a tudomány és a művészet csarnokában megszólaltatni a politikai propaganda szólamait. Májusban "újrakezdődtek" az akadémiai konferenciák, csak a témák és a résztvevők jelezték a változást. Az első előadást Mario Berlinguer szocialista szenátor tartotta a rákosista magyar alkotmányról és az ország politikai fejlődéséről. A további rendezvények témái önmagukért beszélnek: a hároméves terv eredményei, a sztahanovista mozgalom, az ifjúság, a parasztság és értelmiség az új világban, a szociális gondoskodás fejlődése, stb. ,,A Római Magyar Akadémia működése kulturális egyezmények függvénye ï vázolta a helyzet két kulcselemét Tolnai követ egyik feljegyzésében. ï Márpedig a római akadémia működésére súlyt helyez [az] olasz Párt; az ott kéthetenként olasz vezető politikai személyiségek által tartott előadások nem jelentéktelenek számukra, valamint római követségünk 1950. január 1. óta minden rendezvényét a Római Magyar Akadémia cégére alatt hajtja végre."[743]

E megjegyzésével Tolnai Gábor akaratlanul is rátapintott az új helyzet lényegére. Ez lett a Fraknói megálmodta, Klebelsberg kiteljesítette, Gerevich, Genthon és társaik, legutóbb Kardos fejlesztette római tudományos és kulturális műhely sorsa: cégér csupán, üres felirat a homlokzaton, amivel könnyebben eladhatók a kommunista politikai propaganda manipulatív termékei.[744] A számítás kezdetben nem is tűnt rossznak: erről tanúskodik Murai István ügyvivőnek a második rendezvényről beszámoló jelentése. "Az előadás után az épület II. emeletén lakó fasiszta papok körében nagy mozgolódás volt tapasztalható ï szól a tudósítás ï, Péterffy több paptársának izgatottan magyarázva vonult be a folyosón keresztül a társalgó helyiségeibe. Az Akadémia II. emelete hasonló volt ï talált rá az ügyvivő a pontos képre ï a kiöntött ürgelyukhoz. Ezek az előadások, melyeket az Akadémián rendezünk, mindinkább fokozódó érdeklődés mellett, a fasiszta papok és egyéb más ottlakó [sic!] fasiszták között félelmet keltenek és zavart idéznek elő köreikben."[745] A tudományos intézet látszatának fenntartása érdekében tartották egy ideig napirenden a folyóirat, illetve évkönyv ügyét is. A még az előző év végén összeállított tervről ï Trencsényi Waldapfel Imre, Nagy Tibor, Florio Banfi, ifj. Horváth János, Meller Péter, Szauder József írásai ï azonban Tolnai követ így nyilatkozott: "a Kardos által közlésre tervezett anyag

[742] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. [Kalmár György:] A Római Magyar Intézet 1950. március havában. ï A kutyáról (kissé irodalmiasított formában) megemlékezik az emigráns Cs. Szabó László is, aki az ötvenes évek legelején többször is megszállt a papi intézetben: "Nem hiányzott a harcból a komikus ponyvaelem se; a fodmegek besötétedés után két vérebet szadbadítottak a kertre, hamarosan felfordult mind a kettő. A papok diszkréten mosolyogtak: mohó volt az a szerencsétlen két dög!", ld. Cs. Szabó 2004. 170.

[743] MOL XlX-J-1-k. 189/biz.-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. május 10.) ï Kállai Gyulának, MOL XlX-J-1-k. 903/biz.-1950. Murai István (Róma, 1950. május 21.) ï Kállai Gyulának, MOL XlX-J-1-k. 18/i. 001084/1950. Tolnai Gábor feljegyzése a magyar-olasz kulturális egyezmény kérdéseiről (1950. június 13.). ï A budapesti külügyminisztériumban 1950. január 7-én, Boldizsár Iván államtitkárnál tartott értekezlet ï amelyen Kardos Tibor is részt vett ï szintén megállapította, hogy az akadémia nagy lehetőség a külügy kezében közös "népi demokratikus" rendezvények megtartására.

[744] Tolnai emlékirataiban is többször foglalkozik az RMA akkori problémáival, de egykori feljelentő tevékenységét és a sztálinista politikai propagandát erőltető törekvéseit ï amelyet föntebb bőven dokumentáltunk ï utólag elhallgatja, ld. Tolnai 1987. 259-260., majd 291-297., 382-386., 407.

[745] MOL XlX-J-1-k. 3211950/biz. Murai István (Róma, 1950. június 5.) ï Kállai Gyulának. ï "Tehát két pozitív eredményt értünk el ï összegezte a történteket a jelentés készítője ï, az egyik, hogy felvilágosító munkánk nyomán népszerűsítjük Népi Demokráciánk eredményeit és ezzel egyidőben erősítjük az itt élő dolgozók harcát az elnyomók ellen. A második pozitívum, hogy a fasiszták körében nyugtalanságot és idegességet váltottunk ki az előadások megrendezésével az Akadémián".

majdnem teljes egészében használhatatlan".[746] Hogy mi lehetett a baj, világossá teszi a javasolt új névsor: Andics Erzsébet, Révai József, Rudas László, Molnár Erik ... Az évkönyv folytatásából végül még ebben a formában sem lett semmi, és később csak a szokásos külügyi lap – itt *Bollettino Ungherese* címen – jelent meg olaszul is.[747]

[746] Szinte fölösleges jeleznünk, hogy visszatekintő emlékirataiban Tolnai "elfelejtette" megemlíteni fenti följelentését, és meleg szavakkal méltatta a *Janus Pannonius* folyóirat érdemeit, ld. Tolnai 1987. 111. – A folyóirat tudományos sikere nem számított, csak a politikai, így sorsát mindhatni előre jelezte az a széljegyzet, amelyet egy ismeretlen kéz írt rá a Római Magyar Akadémia gazdálkodásáról a VKM X. főosztályán 1948. decemberében született *Jelentés* szélére: "a Janus Pannoniusra költött összeg nem áll arányban az elért eredménnnyel", ld. MOL XIX-J-1-l-Római Magyar Intézet-1948 (4.d.) X. főosztály. Jelentés a 944. számú PÁT [politikai államtitkár] ügyirathoz (Budapest, 1948. december 1.).

[747] MOL XIX-J-1-k. 99/biz.-1950. Tolnai Gábor (Róma, 1950. február 16.) – Kállai Gyulának, továbbá MOL XIX-J-1-k. 326/biz.-1950. Murai István (Róma, 1950. június 19.) – Kállai Gyulának. – Kálló Iván követ azért halasztotta el az évkönyvet 1952-re, mert szerinte "a követségnek ma elsősorban olyan népszerű kiadványokra van szüksége, amely a néptömegekhez jut el", ld. MOLXIX-J-1-k. Olaszo. 17/b. 521/biz.-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. augusztus 6.) – a külügyminiszternek. – Jelen ismereteink szerint az évkönyv sohasem jelent meg.

9) A frontok megmerevednek – Murai István ügyvivői időszaka

Tolnai berendelése után a római követség vezetését Murai István követségi tanácsos vette át, akit – mint említettük – Szekeres György távozását követően Párizsból érkezett a Tevere partjára. Az eredetileg mintakészítő szakmunkás foglalkozású, de a háború után magasabb végzettséget szerző Murai előbb a kispesti városházán, majd a nagybudapesti pártbizottságon dolgozott, és 1949-ben került "külügyi vonalra".[748] Párizsba a Rajk-per bonyodalmainak tetőpontján érkezett, nem sokkal Károlyi Mihály lemondása előtt,[749] annak a Mód Péternek[750] a helyére, akit szintén letartóztattak a Rajk-ügy részeként. Rómában pedig azt a Szekeres Györgyöt követte, aki azért nem tért haza, mert nem akart Mód sorsára jutni... Sajátos párhuzamosság – Murai azonban szemmel láthatóan nem ijedt meg a nehéz feladatoktól, bár persze kérdés, milyen színvonalon tudta megoldani őket. Pozíciójának pontosabb értéséhez tudnunk kell, hogy tanácsosi beosztása mellett egyben titkos hírszerző tevékenységet is végzett a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának megbízásából.[751] De valahogy a titkosszolgálati ügyek diplomata pályájának majd első percétől fogva elkísérték Murai Istvánt. Már Párizsba is azért került, mert előjét egy kémügy fedezése miatt kiutasították Franciaországból. Havas Endre és Mód Péter követségi munkatársak ugyanis kapcsolatban álltak egy Nagy Gábor nevű (szintén "katpol"-os) ügynökkel, és úgy rendelkeztek, hogy az anyagok közvetítését Brocskó Jánosné (a kereskedelmi kirendeltség egyik munkatársának felesége) intézze. Havas volt titkárnője, Kiss Elekné azonban ádisszidáltó, és a francia rendőrségen leleplezte a kapcsolatot, mire 1949. június 10-én Brocskónét és férjét letartóztatták. A vallomástételt Havas és Mód már említett kiutasítása követte – és már a helyükre érkező Murai István hallgathatta a követség ügyvédjének dühöngését, aki nem értette, hogyan lehetett egy ennyire szerény intellektusra, mint Brocskóné, bármilyen fontosabb ügyet rábízni. A letartóztatottak kiszabadításában azután szerepet játszott az a sajátos párhuzamosság, hogy közben Budapesten a bécsi francia misszió egyik munkatársát, Gouazé századost tartóztatták le a magyar hatóságok – így cserével ért véget az incidens.[752]

Sajátos kudarc is fűződött Murai párizsi manővereihez. Mivel odahaza döntés született arról, hogy Fejtő Ferencet esetleg "legendával" haza lehetne hozatni és a készülő perben felhasználni, így Murai kapta a feladatot, hogy egy fontos értekezletre való meghívással hazacsábítsa a követségi sajtóiroda vezetőjét. De ügyetlenül csinálta, Fejtő megsejtette a csapdát, nem ment Budapestre – és így elkerülte Mód Péter sorsát.[753]

Murai István végül szinte napra pontosan egy évig töltötte be az ideiglenes római ügyvivő posztját, egy olyan időszakban, amelynek alapvető körülményei, politikai-diplomáciai meghatározottságai azonosak voltak az előző perióduséival. E sajátos korszak hangulatát – a hidegháború viszonyai között a hírek és rémhírek egybefonódását – mindjárt az ügyvivő egyik legelső, 1950. július 9-én kelt, Berei Andor államtitkárnak címzett jelentése jól érzékelteti. Nyilván a világháborús készülődés

---

[748] Murai pályájára ld. Károlyi 2008. 526., Tolnai 1987. 386-389. – A politikai döntések prioritására jellemző, hogy Murai egy év alatt persze nem tudott rendesen megtanulni franciául, de máris áthelyezték Olaszországba. Két hónappal megérkezése után írta: "[...] és mint már említettem, nálam még jelenleg is elég nagy akadály, hogy nem tudom magam eléggé kifejezni a tárgyalások során francia nyelven, és így információkat csak közvetve tudok szerezni a jelentéseimhez", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. május 21.) – Berei Andornak;

[749] Murai kezdeti párizsi tanácsosi, ügyvivői működéséről Hajdú Tibor több iratot közöl, ld. Károlyi 2008.

[750] Mód Péter pályájára ld. Szász 1989. 367.

[751] Erről bővebben ld. az *Állam az államban – belügy a külügyben* című fejezetben.

[752] Minderre részletesen ld. Hajdú Tibor jegyzeteit: Károlyi 2008. 34-35.

[753] Részletesen tárgyalja Hajdú 1999. 229-234., Károlyi 2008. 65. – Fejtő akkori bonyolult helyzetére jellemző, hogy eközben barátnője, a követség titkárnője, Kiss Nóra – amiként azt később megtudta, és ismerőseinek-barátainak a hazai rendszerváltozás után elmesélte – egyszerre dolgozott az amerikai és a francia titkosszolgálatoknak. (Kalmár György szíves közlése.)

jeleként küldte haza azt a kissé bizarr információt, miszerint az amerikaiak úgymond "2 millió embert mozgósítottak". és megsürgették azon "1 millió méter kekiszínŤ katonai szövet gyártását", "amelyet "Biella, Verona és Milánó textilgyárai készítenek".[754] Az olasz baloldalt fenyegetŗ veszély erŗsödését jelezte azzal a hírrel, hogy megkettŗzték Togliatti elvtárs személyi testŗrségét. Murai arról is beszámolt, hogy támogatja Sugár kereskedelmi attasé erŗfeszítéseit a magyar hadsereg számára vásárolt olasz teherautók hazaszállítására vonatkozóan. Többek között tárgyaltak Bulgária római követével is a Fekete-tengeri kikötŗk használatáról, "hogy így az amerikai provokációt elkerüljük az Ausztrián keresztül való szállítás során". Ez az akció persze már túlnyúlt a szorosabban vett kereskedelmi ügyeken, így az ügyvivŗ kérte Berei jóváhagyását a kereskedelmi attasé munkájának ilyen mértékŤ segítéséhez.[755] A bulgár-magyar együttmŤködésre az olasz hatóságok is felfigyeltek. A Moszkvából Párizsba kerülŗ Pietro Quaroni nagykövet balkáni disszidensektŗl begyŤjtött hírei szerint pl. a milánói "Scambi Internazionali" cég valójában a magyar kommunisták fedŗvállalata, melynek "Kukos Ernŗ" (valójában Kunos) és Lindenfeld Imre mérnök voltak a tulajdonosai. "Lukres László" (valójában: Lukács) és Bartoch (valójában: Bartos Zsigmond) vezették azt a kereskedelmi küldöttséget, amely nagy tételben vásárolt selymet és nylonzsinórokat ejtŗernyŗk céljára. Lónyai Dezsŗ azért tartózkodott a lombard fŗvárosban, hogy 300 jeep gépkocsit és 1000 (!) kamiont vásároljon a MOGÜRT számára. Vele dolgozott egy bizonyos Radványi Katalin, elvált aszony, aki idŗnként megbízásokat kapott Sugár Imrétŗl, a római követség keresekedelmi attaséjától is. A genovai kikötŗ révkapitányságától származó jelentés szerint a "*cominformisti ungheresi*" mellett bulgár ügynökök is tevékenykedtek Észak-Itáliában (a vezetŗ milánói megbízott két zsidó származású bolgár állampolgár: Eliezer Memorah és Raffaele Pilosoff vagy Filosoff), akik szintén katonai célú beszerzéseket bonyolítottak, majd Genovában behajózták a szerzeményt olyan hajókra, amelyek papíron Panama vagy Dél-Amerika felé indultak el, de kinn a nyílt tengeren megváltoztatták az útiparancsot a Fekete-tenger felé.[756]

A háború vége óta már öt esztendŗ telt el, de még mindig nem fejezŗdött be teljesen az európai népek nagy felkavarodása utáni átrendezŗdés. Az újabb migrációs folyamatok egy részét a gyŗztes hatalmak erŗszakos intézkedései mozgatták ("*malenkij robot*"-ra hurcolás, lakosságcserék, stb.), más részét viszont a közben zajló politikai folyamatok befolyásolták (politikai okból Ădisszidálásò). A magyar kormány ezért ï mint föntebb már említettük ï 1950. április 8-án amnesztiarendeletet bocsátott ki mindazon magyar állampolgárok számára, akik az illegális külföldre távozáson kívül más politikai vagy köztörvényes bŤnt nem követtek el, és felhívta ŗket a hazatérésre, mentesítést biztosítva minden, a távozásából esetleg eredŗ hátrányos következmény alól.[757] A rendeletet a követség sajtótájékozatón népszerŤsítette, és a következŗ idŗszak egyik fontos politikai feladatává vált a hazatérŗk toborzása, elsŗsorban azokból a táborokból, ahová az olasz hatóságok a sokszor számottevŗ anyagi erŗ nélkül érkezŗ menekülteket elhelyezték. A hidegháborús propagandaküzdelem frontvonala ez esetben ott húzódott minden személyes választásban: ha valaki

---

[754] A rémhírek a másik oldalon is terjedtek: a prágai olasz követség 1950 júliusában arról adott hírt, hogy újabb Nemzetközi Brigádot szerveznek Budapesten, fŗképp görög és olasz, tovább spanyol és titóellenes jugoszláv ("*jugoslavi antititini*") részvétellel, az orosz Sinkov tábornok parancsnoksága alatt, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Politica interna. *Brigata Internazionale in Ungheria*. (Prága, 1950. július 29.). ï A hírt BudapestrŗI cáfolták, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.12. Politica interna. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. augusztus 29.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[755] XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-1950. Murai István (Róma, 1950. július 9.) ï Berei Andornak.

[756] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Spionaggio. Pietro Quaroni (Párizs, 1950. december 5.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. *Cominformisti ungheresi in Italia*. (Róma, 1951. január 3.), ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. *Cominformisti ungheresi e bulgari in Italia*. (Róma, 1951. január 27.). ï Mivel Radványi Katalin ï mint alább látjuk majd ï a követségi hírszerzŗ rezidentúra látókörébe is bekerült, így ez a tény bizonyos mértékig óvatosságra int a Quaroni-féle információk értékét illetŗen. Ha ugyanis valóban a Kominform munkatársainak dolgozott volna, akkor természetesen nem kerülhetett volna szóba beszervezési célú tanulmányozása.

[757] A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetŗsége 1950. március 8-án tárgyalta a törvényerejŤ rendelet tervezetét, majd kétszer is meghosszabbították a hatályát, ld. MDP KV... 2005. 94., 120., 143.

a külföldön maradás mellett döntött, akkor azt tanúsította, hogy a pokolból menekült el, míg ha valaki a visszatértést választotta, akkor indirekt módon cáfolta a diktatúráról terjesztett "rágalmakat". A különféle emigráns szervezetek támogatni próbálták a kinnmaradást, népszerűsítve a más nyugati államba való átköltözést is. Tevékenységüket az olasz (és az országban állomásozó szövetséges haderőhöz tartozó katonai) hatóságok – a politikai szimpátia miatt – inkább támogatták, míg a követségiek erőfeszítéseit – persze nem nyíltan, de azért érzékelhetően – inkább fékezték, nehezítették.

A menekülttáborok látogatása során a követségi munkatársak tapasztalatai zömében kedvezőek voltak. Május 18-án Mályi Vilmos és Kalmár György a Le Fraschette táborban jártak, és az erről szóló hivatalos olasz jelentés csupán egyetlen kifogást rögzített: Mályi szerint többen jelentkeznének hazatérésre, ha a táborokban nem tevékenykedhetnének nyíltan a jelenleg magyar rendszer ellenségei.[758] Valószínűleg 1950. július közepén kelt Murai ügyvivőnek az a jelentése, amelyben az IRO-táborokban (Bagnoli, Le Fraschette) szerzett tapasztalatairól számolt be budapesti feletteseinek. Bagnoli 3500 táborlakójából kb. 100-110 érkezett/menekült Magyarországról. Június 27-én meglátogatta a hazatérésre jelentkezőket (8 fő), akik elmondták, hogy az utóbbi időben megnehezültek az életkörülményeik, miközben a velük foglalkozó papok, Vajda Ferenc katolikus és Tőke László[759] református lelkészek erős propagandát folytatnak egy németországi "tráncport" összeállítása érdekében. Július 3-án Murai a Le Fraschette-i táborban járt, ahol a 48 magyarból 20 jelentkezett hazatérésre. Megállapította, hogy a „disszidensek" körében az amnesztiarendelettel szembeni kezdeti vad ellenállás immár érzékelhetően lecsökkent – eddig összesen 94 fő döntött úgy, hogy inkább visszatér Magyarországra. Tőke László református lelkész, aki ugyanebben a táborban lakik, lelepleződött előttük – mesélték többen Murainak –, mert kiderült, hogy a kinnmaradási propagandáért pénzt kap az IRO-tól (International Refugee Organization). Az ügyvivő kérte a külügyminisztert, hogy az elsők hazatérésre jelentkezettek mielőbb kapják meg az engedélyt, mert "baráti" csoporttá váltak, és jó hatást tudnának kifejteni a még ingadozók körében.[760]

Az egyik helyszín, amelyet az ügyvivő meglátogatott, bekerült a magyar irodalomba is. A Magyarországot elhagyó Márai Sándor 1948-1952 között Nápoly nyugati külvárosában élt.[761] Ha napi sétái során, a Posillipo-félsziget magas dombtarajáról a tenger felé tekintett, a Vezúvtól Sorrentón át Capri szigetéig és Ischiáig foghatta át a kék horizontot a tekintete. A másik oldalon viszont a tengerparti kis településeket láthatta, óriási üzemekkel, közöttük is elsők között Bagnoli házcsoportjait. Élményeit, a nápolyi olasz életet humorral és meleg érzelmekkel jelenítette meg a korra és a helyszínre visszaemlékező regénye, a *San Gennaro vére* lapjain, egybeszőve azt az önkéntes emigráns mélyen átélt dilemmáinak vallásos-filozófikus reflexióival. "Fiatal emberek rohantak a Posillipo széles sugárútján, püffögő, büdös, divatos alacsony motorkerkpárokon. [...] Madarak repültek a Posillipo bércfoka felé, villa alakban. A nap Baiae mögött ment le, és vastag, olajos aranyfoltot hagyott a mélykék ég alján. Bagnoliban az Ilva-gyár szirénái sivítottak. Ezek a szirénák még a háborúból maradtak itt, amikor a bombákat és a halálos veszélyt jelezték."[762]

---

[758] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Rimpatri e protezione. Romolo Zanetti följegyzése (Róma, 1950. május ?.). – Zanetti az olasz Külügyminisztérium tisztviselőjeként, hivatalból kisérte el a magyar követség tagjait a táborlátogatásokra.

[759] Tőke Lászlót már említettük a Római Magyar Akadémia illegális bennlakói között, a Magyary-korszkból.

[760] XIX-J-1-j-Olaszo.-21/f-001087-1950. Murai István (Róma, 1950. [valószínűleg július közepe]) – Kállai Gyulának. – Ugyanerről a látogatásról az olasz jelentés is fönnmaradt, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Rimpatri e protezione. Romolo Zanetti följegyzése (Róma, 1950. július ?.)

[761] Életének erre a korszakára ld. Mészáros 2006. 80-87., Csorba 2009/II.

[762] Márai 1995. 13.

Bár a rokoni-baráti segítség folytán az írónak nem kellett végigjárnia a kivándorlók olaszországi rendészeti kezelésének nem éppen kellemes fizikai stációit,[763] természetesen személyesen is megfordult a Bagnoli melletti táborban. ErrŘl tanúskodik 1950-ben született, *Campo Bagnoli* címŤ írása,[764] amelyben korai emigráns éveinek ï a *San Gennaro véré*bŘl is ismerŘs ï alapgondolatát fogalmazta meg: a tengerentúlra távozók sorsa azért reménytelen, mert kiszakadnak abból az alkotói "összjátékból", amely az európai kultúrát létrehozza és élteti. És amiként a táborbeli lét lelki-szellemi alapmotívuma azonos a regény egyik nagy gondolati vonulatával, éppúgy bukkan fel egy tábori jelenet is a regényben, méghozzá annyira "valóságszagú" ábrázolásban, hogy szinte bizonyosra vehetjük: közvetlen tapasztalat lehet a hátterében. Mint közismert, Márai talán legszebb ï de bizonnyal a legismertebb ï verse, a *Halotti beszéd* itt született a Posillipón, 1951 nyarán, benne az emigráns-sors egyik legerŘsebb pusztulás-szimbólumával: "Az ohioi bányában megbicsaklik kezed / A csákány koppan és lehull nevedrŘl az ékezet".[765] Nos, aligha véletlen, hogy a *San Gennaro vére* lapjain az emigráns identitásválság tragédiájának ugyanezt a mozzanatát, az ékezetvesztést épp erre a helyszínre dramatizálja a szerzŘ! "Ezek az emberek, akik mostanában a vasfüggöny mögül jönnek, mind ragaszkodnak az ékezethez ï magyarázza a jelenséget a regénybeli nyomozást vezetŘ rendŘrágens a fŘnökének, a vicequestornak. ï Bagnoliban, a hivatalokban, ahol kiállítják az okmányaikat, kiabálni kezdenek, hogy adják vissza nekik az ékezetet. Úgy látszik, ezekben az országokban az ékezet fontos. Mindenféle jel és ékezet van a nevükön, az irataikban, a magánhangzókon, sŘt a mássalhangzókon is van ékezet. Vagy olyasféle jel, mint az ékezet. Külön ékezetük van a magyaroknak, aztán a románoknak, a cseheknek és a lengyeleknek. Ehhez ragaszkodnak. Láttam Bagnoliban egy cseh ügyvédet, aki izgatottan járt fel és alá a folyosón, mikor megkapta a vízumot, vissza akart menni az amerikai konzulhoz, mert a névre nem tették fel az ékezetet. Azt hitte, ez fontos. Úgy látszik, már nincsen semmijük, s egy napon feleszmélnek, hogy ékezet nélkül nem egészen azok a világban, mint voltak régebben, amikor még ékezetük volt. Ezért cipelik magukal görcsösen, földrészeken át, a régi, rozoga írógépeiket, amelyeken vannak még ékezetes betŤk."[766]

Murai ügyvivŘ mindenesetre azon volt, hogy minél kevesebb disszidens veszíthesse el a nevérŘl az ékezetet. Júliusban újra meglátogatta a táborokat (Bagnoli, Le Fraschette, Trieszt), propagandaanyagot is vitt magával, de jelentésében kénytelen volt megállapítani, hogy a Magyarok Demokratikus VilágszövetségétŘl érkezŘ könyvek egy része értéktelen ponyva. A politikai célt azonban sikerült teljesíteni: a hazatértek levelei ugyanis "jó hatást" gyakorolnak az egyelŘre még kinnmaradók körében, amiként a *Szabad Nép* július 27-i cikke[767] is: a "Vajda és TŘke papokról

---

[763] Feleségének nagybátyja, Marton Lajos egy idŘben éppen a Bagnoliban dolgozó IRO-tábor adminisztrátora volt, de sokat segített egy Rómában élŘ barát, a neves színésznŘ, Cerrutiné Paulay Erzsébet is. Mindketten többször fölbukkanak az írói ekkori naplójegyzeteiben. Vittorio Cerruti, aki 1919-20-ban szolgált Budapesten, ekkoriban már az olasz Külügyminisztérium magas beosztású tisztviselŘje volt, ezért tudta elintézni Máraiék állandó tartózkodási engedélyét. Pályájára ld. Chi è... 1931. 174-175., Chi è... 1958. 135. ï Paulay Erzsi segítségérŘl, vendéglátásáról megemlékezik Cs. Szabó László is, ld. Cs. Szabó 2004. 253.

[764] A clevelandi *Szabadság* hasábjain 1950. február 15-én megjelent írást újraközli SzŘnyi 2000/I. 143-146. ï De megjelent a *Die Zeit*ben is, ld. Márai 2001. 34. ï Az IRO-táborokban zajló szakmai vizsgákról ï amelyek megszerzése sokszor a kiválasztott célországba való bevándorlás elengedhetetlen feltétele volt ï finom humorral ír Lénárd Sándor, ld. Lénárd 1973. 460-462.

[765] Márai Sándor 2000. 323-324. ï A vers születésének idŘpontjára ld. Mészáros 2006. 86, Borbándi 2002/I. 148-151., szakirodalmából pedig ld. Szathmári 2000. 267-275., Szegedy-Maszák Mihály 1991. 50-51.

[766] Márai 1995. 126-127. ï Ezt a részletet ï a verssel való egybekapcsolás nélkül ï idézi Mészáros Tibor is, ld. Mészáros 2006. 97. ï Márai is cipelte magával kontinenseken át az öreg, magyar billentyŤs írógépet, talán többet is. Az egyiket 1980-ban ajándékozta oda salernói barátainak, amikor feleségével végképp elhagyta Itáliát és visszaköltözött az Egyesült Államokba, ld. Mazzei 2003. 69. ï Az ékezetvesztés motívuma olyan erŘs, hogy önálló mŤalkotást is inspirált, ld. Keszei 1984. 85.

[767] A cikk *Hazatérés a nyugati embervásárból* címmel jelent meg a *Szabad Nép* 1950. július 27-i számában, N.Gy. (feltehetŘen Nemes György, ld. Gulyás 1978. 320.) tollából. A mosonmagyaróvári népi kollégium hálótermében zajló beszélgetésen Bokor Lajos és társai a koncentrációs táborokhoz hasonlították a körülményeket, a durva bánásmódot, amely elŘl ï hála a követség segítségének! ï immár sikeresen visszatértek Magyarországra. "A nemzetközi

szóló rész általános örömet szerzett, mert ezt a két emberkereskedŐt minden magyar utálja." A hivatalos propaganda amúgy hatástalan: csak a barátoktól, ismerŐsöktŐl érkezŐ levelek gyŐzik meg a táborlakókat, hogy a "szibériai és Andrássy-úti rémmesék" alaptalanok. A folyamatos kapcsolattartás, a pozitív hangulatteremtés érdekében igyekeznek futballcsapatot szervezni a menekültek körében. Eddig 49 fŐ jelentkezett hazatérésre, 30-at már felterjesztettek jóváhagyásra, és 16 fŐ haza is tért. Egy hazatérŐ megszökött, egyet pedig lopásért letartóztattak.[768]

Amit föntebb a hatóságok érezhetŐ akadékoskodásáról említettem, megerŐsítik Mályi Vilmos követségi titkár trieszti tapasztalatai. A Monarchia egykori tengeri "kapuja", amely 1918 Ősze óta Olaszországhoz tartozott, akkoriban két részre oszlott, annak megfelelŐen, hogy hol állították meg a nyugati szövetségesek a jugoszláv partizánhadsereg elŐrenyomulását. Az ún. A-zóna, a város és közvetlen környéke angol-amerikai kézben volt, míg az Isztriai-félsziget nyugati felének egy részét (szlovén tengerpart) tartalmazó B-zónát a titóista fegyveres erŐk ellenŐrizték.[769] A trieszti menekülttáborok természetesen a nyugati katonai területen feküdtek. Mályi július 26-án érkezett meg Perecz Rozália követségi munkatárssal az opicinai táborba, de mivel a keresett menekültek nem itt tartózkodtak, az opicinai táborparancsnokság átkísértette Őket a San Saba-i táborba. Ám amire megérkeztek, valaki "odacsŐdítette" az ellenséges magyarokat a bejárathoz, akik megpróbálták inzultálni a kommunista diplomatát. Neki azonban sikerült az érdeklŐdŐkkel egy, a táboron kívüli vendéglŐben találkoznia, és megbeszélni az amnesztiarendeletbŐl fakadó cselekvési lehetŐségeket. Ekkor két rendŐr igazoltatta Mályit, majd bekisérték a rendŐrségre, ahol állhatatosan tiltakozott a jogtalanság ellen és követelte kiengedését ï amire végül másfél óra múlva került sor. Utána folytatta a hazatérni kívánók tájékoztatását és a jelentkezŐk ügyeinek intézését.

Másnap, 27-én a trieszti Olasz Missziónál éppen az egyik hazatérŐ vízumügyével foglalkozott, amikor a rendŐrök ismét érte jöttek és bekisérték az "angol-amerikai minisztérium"-ba,

---

emberkereskedelem fŐhadiszállásain" az "amerikai légiókba", bányamunkára stb. folyik a toborzás, erŐszakos módszerekkel (ujjlenyomatvétel, fénykép), a legkülönfélébb nyomásgyakorlás révén ügyelve arra, hogy aki egyszer ide bekerült, ne menekülhessen. A propagandában magyar papok is szerepet vállalnak, Vajda "Páter", ez a "csuhába öltözött fiatal gazfickó", és TŐke László református pap, akik nem különbek, mint a "Big Bill" gúnynevŰ olasz pap, aki "elseftelte az ennivalók és ruhák egy részét". ï A cikkrŐl azonnal jelentett Benzoni követ, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Stampa-giornalisti. Giorgio Benzoni (Budapest, 1950. július 27.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A jelentés nyomán a Belügyminisztérium átírt a külügybe, hogy az állítások alaptalanok ("*privi di fondamento*"), nem igaz hogy politikai propaganda folyik a táborokban, és a munka sem nem "elcsigázó" ("*estenuante*"), sem nem kötelezŐ, amiként azt a volt táborlakók mellékelt köszönölevelei is tanúsítják, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.14. Stampa-giornalisti. Belügyminisztérium (Róma, 1950. szeptember 5.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Ha túlzás is volt a hazaérkezŐk beszámolóiban, azt ténynek tekinthetjük, hogy a nyugati országokban a vasfüggöny mögül érkezŐket elsŐsorban illegális gazdasági bevándorlóként kezelték. A helyzetet (az ún. DP = *displaced person* ï hontalan személyek ï sorsára utalva) így fogalmazta meg a szintén emigráns Márai Sándor: "a legújabb-kori történelem legnagyobb nyugati szégyene és bukása a DP-kérdés [...] Többmillió ember választotta a »szabadságot«, és kaptak helyette koncentrációs tábort, amelybŐl csak a régi rabszolgakereskedések módszereivel és gyakorlatával van módja kitörni. A Nyugat, morálisan, ebben a kérdésben bukott el a legfájdalmasabban. Dokumentálta, intézményesen, hogy nem hisz többé a szabadságban ï a társadalmi szabadságban éppen olyan kevéssé hisz, mint az egyéni szabadságban. [...] Azt hittük, az ember szabadsága és méltósága ellen elkövetett bŰnöket nemcsak elítéli, hanem jóváteszi a Nyugat. Nem teszi »jóvá«, a menekültek ügyébŐl nem erkölcsi, hanem rendészeti kérdést csinált. S ez végzetes tévedés ï több, mint bŰn. Ez hiba." Ld. Márai 2001. 210-212.

[768] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-30/d-001226-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 9.) ï Kállai Gyulának.

[769] A trieszti kérdés történetének egyik legutóbbi összefoglalását ld. Valdevit 2002. 601-650. ï A probléma jugoszláv megközelítését népszerŰsítette a korabeli baloldali magyar könyvkiadás, ld. Szántó 1946. ï Jugoszlávia korabeli politikájára átfogóan ld. Horváth 2005. 342-344. ï Az Olaszországgal 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerzŐdés független státusba helyezte a várost ("Trieszt Szabad Terület"), de ennek struktúrája nem épült ki, és az 1954. október 10-i amerikai-angol-olasz-jugoszláv egyezmény (London) határozott arról, hogy az addig katonailag igazgatott zónákban életbe léphet az olasz, illetve a jugoszláv polgári adminisztráció. Végül az 1975. november 10-i osimói olasz-jugoszláv szerzŐdésben a zónahatárt államhatárrá nyilvánították, ld. Pók 1986. 25-26., Horváth 2005. 613., Földesi-Stella 2006. 136-1398., 186., 189-190., Marconi 2005. ï A Jugoszláviának juttatott területekrŐl elmenekülŐ olaszok sorsára ld. Testimonianze 2010.

Badreill[770] ezredeshez. Az angol katonai kémelhárító osztály vezetője azt kifogásolta, hogy ha a magyar diplomatának hivatalos dolga van a zónában, miért nem rögtön hozzá fordult? A magyarázatot ő erről természetesen az opicinai táborparancsnokságnak kellett volna tájékoztatnia a látogatókat ő végül elfogadta és azt javasolta, hogy a hazatérők ügyében keressék meg a tábort irányító Kellett őrnagyot. Kellett irodájában azután Mályi találkozott a többi érdeklődő magyarral, és jelentésében összegezve úgy értékelte a történeteket, hogy az angoloknak be kellett látniuk: nem tudják "provokációjukkal" megzavarni a hazatérni szándékozók segítésének munkáját. A trieszti táborokban egyébként nemcsak a fizikai körülmények nagyon rosszak ő fűzte hozzá ő, hanem ráadásul azzal a különleges politikai és nemzetbiztonsági problémával is számolni kell, hogy "a magyarok között vannak volt fasiszta tisztek, tömeggyilkosok, a[kiknek] legnagyobb része Jugoszlávián keresztül került a trieszti táborba, ami alaposan arra enged következtetni, hogy Titóék megdolgozott emberei is köztük vannak."[771]

Budapesten a külügyminisztérium olasz elődadója véleményezte a történtekről szóló beszámolót. Mágori Varga Erzsébet azt javasolta, hogy a követségtől két információt kell beszerezni: a) milyen hatóságtól kérték a trieszti látogatáshoz szükséges vízumot (úgy tudja, erre a Szövetséges Főhatóság budapesti kirendeltsége illetékes), b) a diplomatát inzultáló "San Sabai-i kerületi olasz rendőrség" milyen fennhatóság alá tartozik. Ezen adatok birtokában lehet ugyanis eldönteni, hogy a július 26-27-i agresszív, a diplomáciai szokásokat sértő fellépés ellen tiltakozzanak-e, vagy sem.[772]

1950 tavaszán-nyarán újabb változások következtek be Milánóban is. A korábbi szervezőmunka eredményeként komolyabban kezdett működni az új magyar-olasz kulturális tömegszervezet. 1950 júniusában hazaküldött jelentésében az ügyvivő kérte, hogy az ügyvezető titkár, Federico Leghissa szabályos fizetéssel végezhesse munkáját. Természetesen olyan közvetlen volt az olasz pártfelügyelet, hogy az Olasz Kommunista Párt milánói "federációja" hagyta jóvá az elnökség névsorát. Ugyanakkor a genovai pártszervezet joggal kifogásolta, hogy az egyesület a bezárt magyar konzulátus helyiségeit használja: "Milánóban, amely a trockista irányzatok és a nagytőke centruma, rendkívül veszélyes támadási felület keletkezhetnék abból, ha egy, az OKP Központi Bizottságának egyik tagja által irányított egyesület a magyar állam által fizetett helyiségben fejtené ki működését".[773] A bérleti díjat egyébként 200 %-kal megemelte a háztulajdonos, így Murai utasítást kért a helyiségek ügyében. Sürgette a Petőfi-kiállítással kapcsolatos költségek kiutalását is. A milánói rendőrség "és más fasiszta szervek" akadályozzák a szervezést, nem fogadják el a szabályos beadványokat, stb., ami éppen azt bizonyítja, hogy szükség van egy "jólműködő [*sic!*] tájékoztató szervezetre" ebben a városban. Küldjenek az egyesületnek könyvtárat és keskenyfilmeket is.[774]

Fél évvel később Murai újra értékelte a milánói helyzetet és az olasz partnerek korrekciós közbelépéséről adott számot. A milánói pártszervezet ugyanis megvizsgálta a magyar-olasz kulturális társaság működését és leváltotta Leghissa főtitkárt, aki korábban ragaszkodott a trockista

[770] A jelentésben a katonatiszt neve többféle formában szerepel: Badreill, Bradliell, Bardliell.

[771] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-30/d-001226-1950. Mályi Vilmos (Róma, 1950. augusztus 9.) ő Kállai Gyulának. ő A helyzet persze kölcsönös volt: a táborokban olyan jugoszláv menekültek is akadtak, akiktől a magyar követség munkatársai szerezhettek értékes értesüléseket. Berei Andor irathagyatékában fönnmaradtak Stefan Cukovic, Cechomir Kojich, Slobodan Milosevich és társaik olasz nyelven fölvett vallomásai, többek között jugoszláv katonai objektumokról, ld. XIX-J-1-u. BAH. *Proseguono le informazioni militari del tenente jugoslavo Cukovic Stefan regentemente fuggito, attualemente nel Campo Fraschette.* (1951. június). ő A nevek természetesen olaszos helyesírással szerepelnek.

[772] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-30/d-001216-1950. Mágori Varga Erzsébet feljegyzése (Budapest, 1950. szeptember 7.).

[773] Bizonyítaná ugyanis az olasz jobboldalnak azt a gyakran hangoztatott vádját, hogy az olasz baloldalt a szovjet blokk országai anyagilag közvetlenül támogatják, stb.

[774] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/b-00978-1950. Murai István (Róma, 1950. június 20.) ő Kállai Gyulának.

Rognoniò[775] szerepeltetéséhez. A vezetŖség tagja, Krónné levélben számolt be Leghissa hibáiról a követségnek. Megemlítette, hogy Pajetta és Reale elvtársak fontosnak tartják a társaság mŤködését, de kérik, hogy a követség is sŤrŤbben ellenŖrizze a milánói munkát. Hasznos lenne továbbá egy munkáskáder bevonása az elnökségbe. Mivel az *Avanti* címŤ lapban helytelen nézetek jelentek meg az 1919-es magyar forradalomról és Kun Béláról, így "rendkívül fontos" a Rákosi-per olasz nyelvŤ megjelentetése, hogy azt a kort is értsék az olasz olvasók.[776]

1951 áprilisában már jelentŖs sikerekrŖl számolhatott be Murai István. A milánói Circolo Culturale Amici dell'Ungheria március 31-én gazdag felszabadulási mŤsort rendezett a Teatro Liricóban. A 3000 fŖs közönség különösen a filmvetítésekre (*Szabóné, Felszabadult föld, Talpalatnyi föld*) és a történelmi elŖadásokra volt kíváncsi, de az ekkoriban már kivételes prosperitással fejlŖdŖ milánói vásárban rengetegen keresték fel a magyar és a többi "népi demokratikus" ország pavilonjait is. A kör vezetŖi megkezdték egy, a kulturális szervezŖmunka eredményeit bemutató kiadvány tervezését is, fölismerve, hogy az jól kiegészíthetné a fŖleg politikai tartalmú követségi *Bollettinó*t. A fŖtitkár posztot Stefano Canzio (Giuseppe Garibaldi tábornok leszármazottja) régi kommunista párttag és partizán, a Risorgimento Múzeum igazgatója[777] tölti be, de a helyettese, Krónné is jól dolgozik, az "olvasóestek" magas látogatottsága neki köszönhetŖ. Probléma viszont, hogy a fényképkiállítások sokszor statikusak ï a hidak, vonatok, autóbuszok jobban mutatnának mozgásban, forgalomban, vagyis filmen.[778]

Mivel a kapitalista kizsákmányolók ellen idŖnként a saját fegyverükkel kellett fölvenni a harcot, Murai is foglalkozott azokkal a gazdasági kapcsolatokkal, amelyek az olasz kommunista párt érdekszférájába tartozó vállalatok révén bonyolódtak. És ha valamelyik cég nem váltotta be a hozzá fŤzött reményeket, ugyanúgy lépni kellett, ahogy azt a privát menedzserek teszik a profitorientált vállalkozások esetében. Továbbgördült a Magiara-ügy: 1951 januárjában a Külkereskedelmi Minisztérium utasította Durugy Ferencet, a római kereskedelmi kirendeltség titkárát, hogy indítson bírósági eljárást a cég felszámolására: Ehhez azonban elŖbb Renato Cigarini ügyvédnek át kellett tekintenie a cég könyvelését, ám erre a milánói bíróság csak a követséget vezetŖ ügyvivŖ hivatalos meghatalmazása birtokában adott engedélyt. Mivel nem akart idŖt veszíteni, Murai megadta az engedélyt, és utólag kért lépéséhez budapesti jóváhagyást. A felülvizsgálat a várt negatív eredménnyel zárult, így Durugy megbízta Cigarini ügyvédet a csŖdeljárás megindításával.[779]

A gazdasági ügyekhez képest az ügyvivŖ jóval többször jelentett olyan híreket és információkat, amelyek a hidegháborús szembenállással kapcsolatos "provokációkkal", továbbá a magyar emigráns szervezetekkel voltak kapcsolatosak. Így 1950 augusztusában arról számolt be, hogy a milánói konzulátus volt alkalmazottját, Dudás konzuli ig. tanácsost fölkereste egy bizonyos Guido Asvero Botussi nevŤ ügyvéd, aki azt állította, hogy a "Szabad Fiume Állam" titkos mozgalom vezetŖje, amelyet isztriai és trieszti menekültek alakítottak, és titokban támogatja az olasz állam is, csak nyíltan nem ismerheti el. A városnak magyar tradíciói is vannak, ezért szeretnének kapcsolatba lépni a magyar követséggel. Murai ï ahogy írta ï rögtön látta, hogy "provokációról" van szó, és figyelmeztette Dudást: errŖl a mozgalomról ("ha egyáltalában létezik") hallani sem akar a magyar diplomácia. A biztonság kedvéért a "Togliatti-titkárság" egyik funkcionáriusát is megkérdezte, aki "megerŖsítette állításomat, hogy közönséges provokációról van szó, mert Ŗk ilyen mozgalomról nem tudnak".[780] Hasonló esetnek minŖsítette azt is, amikor pár nappal korábban egy osztrák

[775] Luigi Rognoni neves zenekritikusról van szó, pályjára ld. Chi è... 1961. 577.
[776] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/b-002182-1950. Mályi Vilmos (Róma, 1950. december 15.) ï Kállai Gyulának.
[777] Stefano Canzio, a neves történész pályájára ld. nekrológját: *L'Unità* 1976. január 12. (Decio Canzio szíves közlése.)
[778] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00533-1951. Murai István (Róma, 1951. április 17.) ï Kállai Gyulának.
[779] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-002439-1951. Murai István (Róma, 1951. január 15.) ï Kállai Gyulának.
[780] A dezinformálás okát csak találgathatjuk, mert az természetesen nehezen hihetŖ, hogy az OKP központjában ne tudtak volna az olasz kormánykörök által is támogatott "Fiume Libero Stato" mozgalomról, hiszen ekkoriban a

állampolgárságú, de magyar nemzetiségű látogató jelentkezett a követségen, és táviratot akart küldeni a magyar katonai hatóságoknak a bécsi magyar követségen keresztül. Bár agresszíven viselkedett, végül sikerült kitessékelni a provokátort az irodából.[781]

A politikai emigránsok szervezkedését több jelentésében is tárgyalta Murai ügyvivő. Így 1950. szeptember 16-án arról számolt be, hogy az olaszországi magyar disszidensek gyűjtőszervezetét a Magyar Bizottmány Római Sport Tagozata néven jegyzik, ám az elnevezés megtéveszt: valójában minden politikai árnyalatot magában foglal. Tagjai "királypártiak, horthysta-fasiszták, és a Vatikán legmegbízhatóbb ügynökei", továbbá az angol-amerikai kémszervezetek emberei. Feladatai: az "európai hadsereg" részére magyar katonai alakulat létrehozása, politikai propaganda Magyarország és a magyarlakta területek felé, "kémek, diverzánsok Magyarországra csempészése", továbbá agitáció az amnesztiarendelet ellen. Habsburg Ottó is meglátogatta a római magyarokat, de őt a horthysták hidegen fogadták. A hírforrás egyébként viszonylag megbízható lehetett, mert Murai a valóságnak megfelelően sorolta fel a vezetőség tagjait, feladatkörüket. Beszámolt arról is, hogy a vezetők és az ún. "kisdisszidensek" között erős társadalmi-anyagi-életmódbeli ellentét feszül. Mivel általános a vélemény, hogy ha kitörne az újabb háború, a szovjetek lerohannák Olaszországot, így a disszidensek zöme szeretne Amerikába eljutni – de az amerikaiak ellenzik a tömeges áttelepülést. Péter Mihály pálos szerzetes (volt tartományfőnök) szerint Montini államtitkár (állítólag lengyel közvetítéssel) üzent Grősz József kalocsai érseknek,[782] hogy írja alá a megegyezést az állammal.[783]

Kifejezetten a papi emigránsokról közölt adatokat az 1950. július 16-i jelentés. Az Actio Catolica (AC) római magyar tagozata a Vatikán egyik komoly eszköze a béketábor elleni harcban – szögezte le Murai. Mihalovics Zsigmond a magyar tagozat felállítását az olasz AC egyik vezetője, Veronesi ügyvéd segítségével szervezte meg, aki – mint tudjuk – a Luttor Ferenchez fűződő jó kapcsolata révén 1945 közepétől 1947 januárjáig az RMA-n lakott. Veronesi révén indította el Péterffy Gedeon a Vatikáni Rádió rendszeres magyar adását is. Mihalovics titkára 1949 márciusáig a disszidens Pásztor Lajos neje, Klein Edit volt.[784] Kapcsolatban állnak Vajda Ferenc disszidens pappal is, "aki a Galileani [*sic!*] San Pastoreban élő magyar disszidensek vezetője".[785] Az AC magyar tagozata 1949 márciusában Mindszenty prímás mellett tüntetett a Szent Péter téren (200 fő). 1950 áprilisában

---

Jugoszláviához kerülő város olasz lakosságának köréből számos kommunista is visszaköltözött Olaszországba, ld. Loira 2002., Lino 1983., Stelli 1999. – Az OKP számára – amely nem sokkal korábban még arra készült, hogy a hatalom megragadása érdekében indítandó fegyveres felkeléshez igénybe veszi Tító hadseregének segítségét – ekkoriban egyre súlyosabb problémát jelentett az, hogy a Jugoszláviát elítélő Kominform-határozat következtében a Trieszt környéki megszállt területeken a titóista hatóságok kezdték ellenségesen kezelni, letartóztatni stb. az olasz kommunista funkcionáriusokat is. Erről Guido Bottazzi 1948 augusztusában – a modenai Ermanno Fortival együtt – jelentést készített a római pártközpontnak, kiemelve az OZNA (*Odjel za zastitu naroda*) titkosrendőrség szerepét. Nos, a követségi beszámolóban említett "Botussi" nagy valószínűséggel félreírt-félreolvasott névalak, és valójában Guido Bottazzi lehetett a Via Villini kissé elővigyázatlan látogatója. – Pár éve komoly szenzációt okozott az olasz nyilvánosságban, hogy kiderült: Guido Bottazzi bátyja, Dante Bottazzi nemcsak a kommunista partizánok által 1943 nyarán, Modena környékén elkövetett, gyilkosságokba torkolló, törvénytelen leszámolásokban vett részt ("Beta" fedőnévvel), de kimenekítették Jugoszláviába, ahol később Aldo Luppi néven, Fiumében az említett OZNA ügynöke lett, és együttműködött volt párttársai üldözésében is. Minderre ld. Ballarini-Micich-Sinagra 2006. 41-97.

[781] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/d-001330-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 17.) – Kállai Gyulának.

[782] Grősz pályájára ld. Grősz 1995., Szabó 2001. 387.

[783] MOL XIX-J-1-k. Olaszo -20/f-001452-1916. Murai István ([1950. szeptember 16. előtt], Róma)– Kállai Gyulának. – Az állítólagos üzenet valószínűleg beugrató információ lehetett: ha lett volna ilyesmi, a Grősz-per ekkoriban zajló, előkészítő nyomozása során bizonyára nyomára jutott volna a rendőrség. – Az említett Giovanni Battista Montini a későbbi VI. Pál pápa, pályájára ld. Agassi 1979., Gergely 1982. 383-408., Horváth 2005. 519., Szabó 2001. 394.

[784] Megjegyzendő, hogy Pásztor Lajos özvegye, Dr. Pásztor Edith, a római La Sapienza Tudományegyetem nyug. egyetemi tanára személyes közlésben cáfolta ezt az állítást.

[785] Ez tévedés, az említett emigráns csoportnak nem volt saját "vezetője". Vajda a római katolikus magyarok lelkészeként foglalkozott a Collegium Germanicum et Hungaricum "San Pastore" üdülőjében (a helység neve helyesen: Gallicano nel Lazio) kialakított Magyar Otthon menekült lakóival, ld. Németh 2002. 200., 209.

Mihalovics elutazott Amerikába, és posztját Juhász Vilmos katolikus újságíró[786] vette át. Az Ő titkára Bárány Istvánné Oberschall Magda (eredetileg művészettörténész, volt RMA ösztöndíjas).[787] Egy "uszító hangú" *Bulletin*t adnak ki. Mihalovics kapcsolatban állt egy COVINCO nevű, disszidenseket utaztató céggel, amelyet a magyar származású Mr. Morris vezetett, de 1949 októberében valószínűleg átköltöztek Amerikába.[788]

Egy közel egykorú állambiztonsági ügynöki jelentés alapján azzal egészíthetjük ki a fenti képet, hogy ebben a papi körben is jelentős befolyást gyakorolt Apor Gábor báró volt szentszéki követ, mivelhogy Ő "a lelke az olaszországi emigrációban élő magyarok antidemokratikus mozgalma azon árnyalatának, amely a Habsburg[ok] restaurációjáról álmodozik. Az irányzat alapvető rétegét a menekült klérus alkotja s így részt vesznek benne elsősorban Péterffy Gedeon és Mihalovics Zsigmond (mellettük 1949 végéig rendkívül agilis elem volt közöttük az akkor végleg Amerikába vándorolt Boér Miklós). Apor szoros kapcsolatban áll a más országokban élő magyar emigrációval s ezekkel való személyes érintkezés céljából maga is több ízben külföldre utazott. Barátai külföldi utazásai megett is az Ő akciója áll: 1949 nyarán Péterffy amerikai útja s korábban Boér angliai útja megett is. Magyaryval egyidőben szintén igen szoros kapcsolatban állott, de Magyary természeténél fogva mindenkivel előbb-utóbb összevész, így nem tudom, jelenleg milyen közöttük a helyzet."[789]

A kényszerű emigráns Apor alakját naplójában megörökítette az önkéntes emigráns Márai Sándor is. "Aport keresem fel [...]. A Colonna-palotában lakik. Déli féltizenkettőkor álmosan, vakarózva mászik elő a kopogásra. A palotában a herceg berendezett számára egy fürdőszobás szobát; a német idők vége felé Apor vatikáni követ volt és megmentette Colonna életét; most viszonzásképp lengyeleskedhet[790] nála. A palota káprázatos; a bíborral bélelt kabátot viselő svájci komor ünnepélyességgel vezet át az udvaron, a műkincsekkel, nemes képekkel tömött vestibülön át a félemeletre, Apor szobájának ajtaja elé. A boltíves szobában afféle gatyás, elegáns rendetlenség. Nemes holmik, könyvek, s ugyanakkor harisnyák száradnak a villanykályhán. Apor csipásan ül e rendetlenség közepette, van benne valami lovastisztes és kamaszos. Eszterházyról[791] beszélünk. Dünnyögve beszél a prímásról, aki »hibákat csinált«. Többek között számított Aporra, külügyminiszternek akarta az »új kabinet«-ben.[792] Ez az ember tisztességes és jellemes. Azt hiszem, nem különösebben okos. És mindenestől ï minden alkalmazkodási jó szándéka ellenére ï , az a fajta, aki szíve mélyén semmit nem tanult. ŕ az »úriember«, a magyar úriember... De azt hiszem, ennek az embernek ideje eljárt."[793]

---

[786] Juhász Vilmos pályájára ld. Németh 2007/II. 354-355.
[787] Bárány Istvánné Oberschall Magda pályájára ld. Borbándi 1992. 43.
[788] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/b-001134-1950. Murai István (Róma, 1950. július 16.) ï Kállai Gyulának.
[789] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 134.
[790] A kassai születésű Márai még jól ismerte ezt a reformkori eredetű kifejezést, amely arra utalt, hogy az 1830-31. évi oroszellenes lengyel felkelés leverése után a felvidéki magyar nemes családok számos lengyel menekültet fogadtak be és tartottak el ingyen, sokszor évtizedeken át.
[791] Nem tudjuk, a család melyik tagjáról lehetett szó. A legvalószínűbbek: a Mindszenty-perben elítélt és bebörtönzött Esterházy Pál (akire többször utal Márai emigráns naplóiban), Esterházy András, a követség volt munkatársa, aki ekkor még Rómában élt, vagy esetleg a volt miniszterelnök, Esterházy Móric, akivel Márai még Budapesten találkozott, pár hónappal az emigrációba indulás előtt.
[792] A szovjet csapatok kivonulásával kapcsolatos remények idején, 1947 tavaszán Mindszenty prímás környezetében fölvetődött, hogy ha egy esetleges politikai változás esetén az egyházfő közjogi szerephez jutna, milyen összetételű kormányt tartana kívánatosnak az ország számára. A javaslatot a bíboros egyik munkatársa, Baranyay Jusztin egyetemi tanár készítette el, és ebben valóban szerepelt Apor Gábor mint külügyminiszterjelölt, ld. Balogh Margit 2002. 21. ï A kormánylista nyilvánosságra jutott, mert közreadták a Mindszenty-pert kísérő hivatalos propagandakiadványokban, ld. Mindszenty 1949/I. 26., Mindszenty 1949/II. 41-42. ï Ugyanez a motívum a Grősz per vizsgálatai során is előbukkant, itt Bozsik Pál vallomásában szerepelt Apor külügyminisztersége, ld. Pallos 2007. 110.
[793] Márai 1999. 46-47.

Ez a benyomás persze nyilván erősen szubjektív – és talán Apor báró kicsit pórul is járt vele amiatt, hogy Márai rajta keresztül valami mélyebbet, a konkrét személyen túlmutatót akart megmutatni. Állítsuk hát vele szembe egy másik emigráns író, Cs. Szabó László másként elfogult impresszióját: "[Apor] Gáborral, a volt vatikáni követtel gyakran találkoztam római emigrációm kezdetén. Ritka egyenes, szókimondó, puritán ember volt, nem eshetett messze a *Metamorphosis Transylvaniae* hajdan való derék, goromba szerzőjétől, Pétertől".[794]

Murai információkat gyűjtött a ‘disszidens’ magyar egyetemi tanárokról is,[795] míg a Pápai Magyar Intézettel való foglalkozás mondhatni napi feladatai közé tartozott. 1950 augusztusában új fordulatról értesítette Kállai Gyula külügyminisztert: Hunter László mindenes alkalmazott (feltehetően magánbosszúból) feljelentést tett a S. Eustachio kapitányságon Vajda Ferenc ellen, aki tudomása szerint Péterffy Gedeon távollétében a papi intézetet vezette. Hunter vallomása alapján a Római Magyar Akadémia könyvtárából származó könyveket találtak Perényi Lukács Sándor lakásán – ezeket a rendőrség visszaszármaztatta. Úgy tudta, Irányi László, a piarista rend központi szemináriumának tanára[796] is arra készült, hogy feljelentést tegyen Vajda ellen, misepénzek sikkasztása és valutázás vádjával. Jelentette továbbá azt is, hogy a még akadémiai alkalmazásban álló Barabás Holik László (Florio Banfi) titkár állítólag az olasz és a magyar komunista pártokat becsmérlő kijelentéseket tett. Ha bebizonyosodik a vád, kérte az engedélyt elbocsátására.[797]

1950 őszén Murai ügyvivő – anélkül, hogy a pár hónappal korábban történtek miatt "hivatali önkritikát" gyakorolt volna – burkoltan javaslatot tett a Római Magyar Akadémia programszervező infrastruktúrájának részleges helyreállítására. Ahhoz, hogy az akadémiában rejlő lehetőségeket a követség valóban kiaknázhassa – írta a központnak –, "elsősorban egy gyakorlott, lehetőleg nyelveket tudó adminisztrátorra volna szükség, aki nemcsak az alkalmazottak ügyeit és az épület fenntartásával járó feladatokat látná el, hanem képes a levelezés, könyvelés elvégzése mellett a rendezvények, előadások, vetítések, kiállítások stb. technikai bonyolításának közvetlen irányítására".[798] Vajon a javaslat budapesti olvasóiban fölmerült a kérdés, hogy talán mégsem kellett volna annyira sietni az akadémia gyakorlott munkatársi gárdájának elbocsátásával...? Az ügyvivő javaslata ugyanakkor annak is jele volt, hogy ha csökkentett mértékben és a politikai szempontoknak alárendelve is, de lassan visszatért az igazi kultúra a Tevere-parti falak közé. Hiszen ideológia ide vagy oda: Fischer Annie zongorakoncertje magas művészet volt a javából, és az 1951. február 1-i előadásra maga a szovjet nagykövet, Mihail Kosztilev is eljött, noha csak néhány órával korábban tudta meg a rendezvény hírét.[799] Ráadásul ekkor fordult elő első ízben,

---

[794] Cs. Szabó 2004. 46.

[795] A külügyminisztériumi kollégák köszönték ezirányú aktivitását, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/f-00540-1951. [Külügyminisztérium] (Budapest, 1951. április 9.) – a római ügyvivőnek. – A központ javaslata szerint a magyar tanszékeket meg kell szüntetni, arra hivatkozva, "hogy ott olyan tanárok adnak elő, akiknek a működéséhez nem járulunk hozzá." Szerencsére azonban hozzátették, hogy előtte nézzen utána, ez az eljárás okozna-e valamilyen hátrányt a magyar állam számára az olasz-magyar kapcsolatokban.

[796] Egy állambiztonsági ügynöki jelentés szerint Irányi László a "közelmúltban" megvált a rendtől és az Egyesült Államokba telepedett át, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Amadeo". A magyar klérus aktivistái (h.é.n.) 318., ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1958. május 23.) 143.

[797] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-001225-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 8.) – Kállai Gyulának. – Murai a levélhez mellékelte a Hunter László 1950. augusztus 2-án, a követségen tett nyilatkozatáról készített jegyzőkönyvet is, amelyben a volt mindenes "szabad akaratából, aláírásával megerősítve" részletesen beszámolt mindarról, amit állítása szerint a papi intézetben vállalt szolgálata idején tapasztalt: a segélyezési ügyekről, a menekültekkel való kapcsolatokról, az akadémiával folyó viszály egyes lépéseiről, a telefon- és bútorügyekről, a papok "erkölcsi életéről", stb. – Az 1950. augusztus 24-i levélben az ügyvivő jelezte, hogy Barabás Holik László valóban elkövette a terhére rótt vétséget (a két párt becsmérlése), de javasolta: nem egyszerűen elbocsátani kellene, hanem hazarendelni, mert "sok jól felhasználható dolgot tudna otthon elmondani", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-001329-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 24.) – Kállai Gyulának.

[798] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. ll/c. 118/szig.biz.-1950. Murai István (Róma, 1950. október 30.) – Kállai Gyulának.

[799] Persze a szovjet diplomata nem minden magyar kulturális telejsítményért lelkesedett ugyanígy. Amikor az olasz mozikban újra vetíteni kezdték a *Ninocska* című, világsikerű amerikai filmvígjátékot, Greta Garbo főszereplésével – a

hogy a római kommunista külképviseletek "fŗelvtársa" is megtisztelte jelenlétével a magyar akadémiát ï eszerint a magas kultúra lenne a legjobb politikai propaganda a szocialista Magyarország számára? Bár már ekkor határozat született odahaza, hogy ezentúl két-három havonta tartsanak hangversenyeket is az akadémián,[800] mégis ez a tanulság majd csak a "kádárizmus" évtizedeiben kezdett komolyabb szerepet játszani az intézmény életében.

Murai ügyvivŗ folytatni próbálta azt a Tolnai követ által megindított irodalmi ï de "agitprop" elemektŗl vezérelt! ï programot is, miszerint a magyar próza és poézis Ăhaladóò hagyományaiból kellene minél többet lefordítani és elérhetŗvé tenni az olasz közönség számára. Berei Andor államtitkárnak hazaküldött javaslata szerint egy lírai válogatáskötet készülne, amelyben úgy mutatnák be Petŗfi Sándor, Ady Endre, József Attila és Komjáth Aladár költészetét, hogy érzékelhetŗvé váljon a magyar irodalomban az utóbbi évtizedekben végigment eszmei fejlŗdés. Berei válaszában jóváhagyta a kezdeményezést, de némi iróniával hozzátette: "Komjáth Aladárnak a nagy klasszikusokkal egy szintre emelése némileg mesterségesnek látszik."[801]

Amiként a kulturális, úgy a politikai propagandamunka szervezŗi is hamar fölismerhették, hogy munkájuk hatékonyságát jelentŗs mértékben növelheti a "pártoló tagság" megszervezése. Kardos Tibor már 1947 januárjában szétküldött egy tagtoborzó lapot azzal a céllal, hogy meginduljon egy római ,,Associazione Italo-Ungherese" szervezése. Az új Olasz-Magyar Társaság formálisan meg is alakult 1948-ban, ám hiába vállalta olyan neves tudós és közéleti ember az elnöki posztot, mint Guido de Ruggiero egyetemi tanár, személyi ellentétek miatt az érdemi munkára nemigen maradt idŗ és energia. A "fordulat évét" követŗen azután különösen sürgetŗvé vált a szervezés, mert amiként egy 1950-ben keletkezett feljegyzés megállapítja: ha a társaság "továbbra is funkcionálhatott volna, nem történhetett volna meg az a gyalázatos sajtó-kampány, melyet az év elsŗ hónapjaiban itt gyökértelen és illetéktelen elemek inszcenáltak az Intézet ellen". A társaságot tehát "fel kell támasztani, új életre hívni, kereteit kibŗvíteni, még pedig párhuzamosan azokkal az erŗfeszítésekkel, melyeket a Római Magyar Intézet újjászervezése érdekében teszünk". A római szervezésnél példaként szolgálhattak a már említett milánói fejlemények, mutatva, milyen hatékonyan segítheti a közös érdekeket az olasz kommunista párt aktív közremŤködése a pártoló szervezet létrehozása során.[802]

Az olasz baloldali pártokkal és szervezetekkel való aktív kapcsolattartás egyébként is a követség legfontosabb feladatai közé tartozott. Ugyanakkor a szocialista Magyarországgal való barátkozás semmiképp sem számított semleges terepnek az olasz belpolitikában! Így Murai arról az esetrŗl is értesítette a Bem rakpartot, amikor Eugenio Guidinek, a Vegyipari Dolgozók Olasz Szövetsége fŗtitkárának, a Vegyipari Dolgozók Világszövetsége elnökének útlevelét éppen akkor vonta be Mario Scelba belügyminiszter, amikor Budapestre indult volna a Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottságának ülésére. Ez utóbbi fŗtitkára, a szintén baloldali olasz Giuseppe Di Vittorio[803] június 19-én tiltakozó levelet írt Scelbának, aki 24-én kelt válaszában "a szóbanforgó intézkedés politikai retorzió-jellegét nem tagadja". A személyes találkozáskor (amelyre Di Vittoriót

---

szovjet kémnŗ kalandjainak forgatókönyvét Lengyel Menyhért írta ï, akkor Kosztilev tiltakozó jegyzéket küldött az olasz Külügyminisztériumba, ld. Fóthy Ernŗ: *Olasz választási képeslap. = Magyar Nemzet* 1948. április 7.

[800] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 18/a. 02714/biz./1952. Megbeszélés a Kulturális Kapcsolatok Intézetében, 1952. február 21.

[801] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. szeptember 11.) ï Berei Andornak, továbbá MOL XIX-J-1-u. (6.d.) 1617/B. Berei Andor (Budapest, 1950. október 14.) ï Murai Istvánnak.

[802] MOL XXVI-J-I-b. Névtelen feljegyzés az »Associazione Italo-Ungherese« tárgyában [1950]. ï Ez a jó tájékozottságra valló beszámoló az alelnök, Antonio Pedínelli ügyvéd személyes ambícióival magyarázta a korábbi kudarcot, úgy vélte, emiatt húzódtak vissza ugyanis az olasz közélet magyarbarát kitŤnŗségei a társaságtól.

[803] Di Vittorióra ld. IDC 1946. 98-99., ASP 1955. 136-138., Pankovits 2005. 56-57.

az érintett Guidi mellett elkisérte Fernando Santi[804], a CGIL fŐtitkárhelyettese is) "másfél órás szóharc után" Scelba meghátrált, és megigérte: megadja az útlevelet, bár Magyarországra nem lesz érvényes ï ám az útlevél azóta sem jött meg.[805]

Murai István ügyvivŐi korszakát összességében még a "nehéz" ötvenes években is az olasz-magyar diplomáciai kapcsolatok egyik mélypontjának tekinthetjük. Megmutatkozott ez abban is, hogy a Via dei Villinin mindinkább ostromlott várban érezte magát, olyannyira, hogy végül az RMA-ról hozatott át erŐsítést! "Az inspekciós szogálat felállítása mellett ï értesítette 1951 áprilisában bizalmas levélben Berei miniszterhelyettest ï még áthozattuk a követségre az akadémia nagy farkaskutyáját is. A követség kertészének bejelentése szerint 22-rŐl 23-ra virradó éjjel ismét jártak ismeretlen tettesek a követség kertjében és elvitték a kertész létráját."[806] A kertész kutyája ettŐl kezdve gondoskodott a védelemrŐl ï bár a követségi élet ekkoriban zajló jelenetei nem Lope de Vega, hanem a szocialista realizmus esztétikai és politikai normáihoz igazodtak! Volt persze olyan veszély is, amely ellen nem adhatott védelmet a legjobb szimatú kutya sem. 1950 októberében Murai bizalmasan jelentette Berei Andornak, hogy Németh Imre irodai altisztet megkörnyékezte a római rendŐrség egyik detektívje, azt is elárulva, hogy "a követségen belül van emberük, aki információt ad neki[k]". Murai azonnal rájött, hogy csak alacsony beosztású lehet a rendŐrségi informátor, "ezért lett volna szükség az adminisztratív irattárat kezelŐ és minden egyéb bizalmi ügyben eljáró Németh altiszt megnyerésére." Ennek megfelelŐen négy személy jöhetett csak szóba, két magyar és két olasz ï és ezek hazahívását, illetve nyugdíjaztatását kérte az ügyvivŐ az államtitkártól.[807]

A hivatalos kapcsolatok beszŰkülése ï tetézve a kiérkezŐ új külügyi munkatársak képzettségének és mŰveltségének hiányosságaival ï mindinkább annak a finomabb érintkezési kultúrának a mellŐzéséhez vezetett, amely pedig évszázadok óta csiszolódott a nemzetközi kapcsolatokban és aggályos betartását a világ legtöbb országában presztizskérdésként kezelték és kezelik. Az olasz diplomácia természetesen mesterfokon használta ezt a sajátos nyelvet ï jól mutatja ezt az az eset, amely 1950 karácsonyán történt. Amiként Mályi Vilmos titkár december 24-én kelt jelentésében beszámolt róla, elŐzŐ nap megjelent Einaudi köztársasági elnöknél, hogy a magyar kormány nevében újévi jókívánságait tolmácsolja. Ám csak a protokollfŐnök fogadta, és azt állította, hogy öt percet késtek: az elnök már visszavonult, így Ő fogja tolmácsolni az olasz üdvözletet. Mályi erre röviden sajnálkozott és rögtön eljött. KésésrŐl szó sem lehet ï biztosította miniszterét ï , mert a pontos idŐt jelzŐ postai szolgálattal ellenŐriztette az óráját. Az ok feltehetŐen az lehetett, hogy az elnök sértésként kezelte a távollévŐ ügyvivŐ helyett egy egyszerŰ beosztott kijelölését egy ilyen fontos protokolláris feladatra.[808] Az esethez egyfelŐl azt fŰzhetjük hozzá, hogy Mályi korrektül járt el, amikor nem próbálta politikai okokkal magyarázni a fiaskót. MásfelŐl viszont a diplomácia világában végképp nem lehet elfelejteni, hogy az emberi kultúra jelhasználó kultúra ï és ha valaki nem tartja be az egyezményes jeleket, akkor félreértéssel fog találkozni, és azzal, hogy a partnerek sem érzik majd vele szemben kötelezŐnek a jelhasználati szabályok betartását.

---

[804] Murai véletlenül eltévesztette a keresztnevet és Giuseppe Santit írt Fernando helyett, pályájára ld. WHO 1958. 358-359.

[805] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/a-001451-1950. Murai István (Róma, 1950. szeptember 12.) ï Kállai Gyulának. ï A jelentéshez mellékelve Scelba belügyminiszter levele Di Vittorióhoz, egykorú magyar fordítással. ï Benzoni követ az év elején beszámolt arról, hogy a *Népszava* február 23-i száma részletesen ismertette Guidi harcosan békepárti, antiimperialista beszédét, amelyet a Vegyipari Dolgozók Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségének budapesti alakuló ülésén tartott, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1950. feburár 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Guidi budapesti utazására végül 1952 márciusában került sor, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Ungheria-Italia. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. március 17.) ï az olasz Külügyminisztériumnak

[806] MOL XIX-J-1-u. BAH. Murai István (Róma, 1951. április 28.) ï Berei Andornak.

[807] MOL XIX-J-1-u. BAH. Murai István ([Róma, 1950. október 18.) ï Berei Andornak.

[808] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-002440-1950. Mályi Vilmos (Róma, 1950. december 24.) ï Kállai Gyulának.

De nemcsak az olasz protokoll ï a magyar külügyminisztérium is úgy ítélte meg, hogy Murai István sajnos nem megfelelŖ módon vezeti a magyar külképviseletet az Örök Városban. A személyi feszültségekrŖl persze folyamatosan értesült Berei miniszterhelyettes, mert ritkán múlt el olyan hónap, hogy Murai ügyvivŖ ne jelentette volna fel valamelyik munkatársát. Különösen érdekes párhuzamra figyelhetett fel Tolnai és Murai viselkedése között: ahogy az elŖbbi éppen két hónappal a kiérkezése után jelentette fel Szekeres Györgyöt, az utóbbi éppígy két hónap után Mályi Vilmost. Nem tudjuk, hogy már ebben is a katonai és az államvédelmi hírszerzŖi "vonal" rivalizálását kell-e látnunk,[809] de Murai alaposan besározta ellenfelét: fegyelmezetlen, rosszindulatú, erŖszakos, csal a napidíjjal, stb.[810] De Berei nem lepŖdhetett meg, hiszen akkor már régen befutott Murai hasonlóan szenvedélyes panasza Kalmár Györgyre is. Utóbbi így emlékezett vissza kapcsolatukra: "Murait örömmel fogadtam, hiszen pestszentlŖrinci éveim alatt szoros barátság alakult ki köztünk: Ŗ abban az idŖszakban a kispesti városháza egyik vezetŖje volt és két évig együtt koptattuk a közigazgatási képesítŖ tanfolyam padjait. Csakhamar kiderült azonban, hogy Murai aligha kaphatott rólam pozitív információkat: elsŖ pillanattól fogva jeges magatartást tanúsított velem szemben, s mindent elkövetett, hogy bebizonyítsa alkalmatlanságomat és elszigeteljen a követség többi munkatársaitól."[811] Mi lehetett ennek a viselkedésnek az oka? ï tehetjük fel a kérdést, és a választ megtaláljuk a Berei miniszterhelyettesnek szóló Murai-jelentésben. "Én, aki hosszabb ideje ismerem Kalmárt, rendkívülien [*sic!*] meglepŖdtem idejövetelemkor, hogy a régi aktív és sok jó tulajdonsággal rendelkezŖ Kalmár elvtárs helyett egy szétesŖ, tétova, valamitŖl állandóan rettegŖ embert találtam. Tény az, hogy közel 2 hetes ittlétem alatt valami kis javulást látok Kalmár elvtársnál, de a javulás ellenére az az érzésem, hogy Kalmár elvtársnak van valami elŖttem ismeretlen ügye, ami miatt állandó bizonytalanságban van."[812] "KettŖnk viszonya [...] olyan feszültté vált ï folytatja a történetet Kalmár ï , hogy hónapokon keresztül nem érintkeztünk egymással; hazaküldendŖ jelentéseimet titkárnŖjének adtam át."[813]

Nos, az ilyen és hasonló ügyek miatt a pohár 1951 nyarán telt be. Június 16-án kelt feljegyzésében Mágori Varga Erzsébet olasz referens kíméletlenül feltárta a római misszióvezetŖ súlyos hibáit. EgyfelŖl "lazaságok, a hibák elkenése, a Külügyminisztérium bírálataira való Ŗszintétlen, kibúvókat keresŖ, felelŖsséget másra áthárító magatartás jellemzi" ï állapította meg. MásfelŖl klikkrendszert alakított ki, mert a munka elosztásánál, emberi kapcsolataiban stb. a "baráti körrel" erŖsen kivételezik, míg másokkal bizalmatlan és rideg. EbbŖl a "szektáns [*sic!*] és gŖgös elzárkózásból" komoly hibák fakadnak: pl. az ügyvivŖ kedvence, Takács gépkocsivezetŖ nem volt hajlandó átvinni Ollé Gyula gondnokot a Római Magyar Akadémiára arra az idŖpontra, amelyet az olasz hatóságok az illegálisan bentlakó Tempesti házaspár kilakoltatatására hivatalosan megjelöltek ï így Ŗk még ma is benn laknak az épületben! Murai súlyosan vétett az éberség ellen is: Bíró [István], akit tolmácsnak alkalmaz, nem tagadja, hogy korában az Intelligence Service-nek is dolgozott.[814]

---

[809] Farkas Vladimír emlékei szerint ez a feszültség az ötvenes években is tovább tartott a titkosszolgálatok körében, ld. Farkas 1990. 290-291.

[810] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Murai István (Róma, 1950. július 22.) ï Berei Andornak.

[811] Kalmár György szíves közlése.

[812] MOL XIX-J-1-u. BAH.Murai István (Róma, 1950. március 25.) ï Berei Andornak.

[813] Kalmár György szíves közlése.

[814] Kalmár György így emlékezett visza ezekre a részletekre: Murai "az *Avanti* címŤ szocialista napilap egyik munkatársánál »rendelt« meghatározott tartalmú anyagokat, melyeket azután egy Bíró István nevŤ Rómában élŖ magyar férfival fordíttatott le és terjesztett fel saját jelentéseként. Bíró természetesen havi fizetést élvezett, emellett külön szobát kapott a követségen és Murai legbizalmasabb munkatársának számított. [...] Néhány hónap múlva azután lehullott a lepel: kiderült, hogy Bíró az olasz katonai elhárítás megbízásából végezte munkáját, ami természetesen azonnali eltávolítását vonta maga után." (Kalmár György szíves közlése.) ï Egy állambiztonsági jelentésben is szerepelt Bíró személyi lapja alapján az a megállapítás, hogy "1949-50-ben [...] a rendŖrség besúgója volt és rendszeresen informálta a rendŖrséget a követségen történtekrŖl", ld. ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. Posztós Vince áv. fhdgy jelentése (Budapest, 1955. május 24.).11v. ï Az éberségi kudarc annál kínosabb lehetett, mert egy katonai hírszerzŖ ment lépre ebben az esetben.

Hanyag, mert fontos levelek, dokumentumok tűntek el az asztaláról ï emiatt pl. nem sikerült megfelelő szállást foglalni a magyar ökölvívó válogatott milánói szereplésekor. De ami a legabszurdabb: a szakmai jelentéseket nem beosztottjaival készítteti, hanem oldalszámra vásároltatja, és úgy ezeket, mint a kereskedelmi kirendeltség jelentéseit is a sajátjaiként küldeti fel Budapestre! Fái Boris osztályvezető további súlyos érvekkel tetézte kolléganője kritikáját: mindez nemcsak a követség belső életet "rothasztotta", hanem kiszivárgott szélesebb körben is, és ezáltal csorba esett a követség, és így a Magyar Népköztársaság tekintélyén. "Feltételezhető az is ï adta meg a kegyelemdöfést ï , hogy komoly adatok jutottak az ellenség birtokába."[815]

A kutatás egyelőre nem tárt fel olyan információkat, amelyek azt valószínűsítenék, hogy a Murai hanyagságából kiszivárgott adatok segítségével az "ellenség" bármi komolyabb kárt okozott volna a "népi demokráciának"... De az immár Kiss Károly külügyminiszter[816] nevében megfogalmazott bírálat kétségkívül valódi gondokat tárt fel,[817] így a külső szemlélő számára némiképp furcsa lehetett, hogy a visszahíváson túl nem követte komolyabb retorzió. Murait megvédték igazi munkaadói, így diplomata pályája lendületesen ívelhetett tovább[818] ï Rómában pedig újra követ költözött be a Via dei Villini rezidenciájába: Kálló Iván.[819]

---

[815] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-1951. Mágori Varga Erzsébet feljegyzése (Budapest, 1951. június 16.) ï Hogy jelen esetben viszont nem egyszerűen a kor oly jellegzetes "feljelentő irodalmának" újabb darabjáról van szó, hanem valódi hibák észleléséről, az is jelzi, hogy Mágori Varga nyomatékosan hangsúlyozta a követségi dolgozók túlnyomó részének jó munkáját.

[816] 1951 tavaszán Kállai Gyulát is letartóztatták,, melyről Benzoni követ is jelentett Rómába, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1951. május 3..) ï az olasz Külügyminisztériumnak.. ï Kiss Károly pályájára ld. Bölöny 1992. 330., Horváth 2005. 373., Szabó 2001. 391.

[817] Az utód, Kálló Iván is azt írta első beszámolójában, hogy mintegy 1800 aktáról nincs tárgymutató, a konzuli területen 60, a számvevőin 55 elintézetlen ügy vár sorára, a leltár és a pénzek nyilvántartása (közte a konzuli bevételeké) hallatlanul hiányos. A politikai munka "egészen egészségtelen alapon" folyt: "fizetett, illetve pénzen szerzett jelentések, dolgozatok, cikkek alapján", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. június 20.) ï Kiss Károlynak.

[818] Berei Andor persze jól tudta, hogy a külügyi vizsgálatnak nem lehetnek komolyabb személyi konzekvenciái. Meg kell elégedni a visszahívás tényével, mert ezzel a lényeg ï a római követség működőképessége ï biztosítva van. Murai az ötvenes években Iránban, Törökországban, Afganisztánban, a hatvanas években pedig Szíriában, Libanonban és Jordániában vezette a magyar külképviseletet, ld. MÉL III. im. 144. ï Teheráni kirendelését ugyanez év őszén az olasz diplomácia is jelentette, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Politica interna. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1951. november 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[819] A követség áprilisban kérte meg az *agrément*-t Kállónak, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. A Magyar Követség *Szóbeli Jegyzék*e (Róma, 1951. április 23.). ï A Protokoll Főosztály két napra rá tudakolta az illetékes társfőosztályok véleményét, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. A Protokoll Főosztály följegyzése (Róma, 1951. április 25.). ï Murai 1951 május 2-án értesítette Budapestet, hogy Kálló megkapta az *agrément*-t, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 4845. Murai István (Róma, 1951. május 2.) ï KÜM-nek. ï A bukaresti követ is jelentette Kálló ottani tavozását, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Bukaresti Olasz Követség (Bukarest, 1951. május 8.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Kálló kinevezését természetesen gúnyosan interpretálta a magyar emigráns sajtó, amely szerint "római magyar körökben" úgy tudják, 1948-ban még a Győri Vagongyárban dolgozott, és "nyilván eddigi pártműködésének elismeréseként került a megtisztelő római posztra", ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. "Új népdemokrata követ Rómában." 1951 május 19. ï Az új követet jól ismerte Kalmár György is: "Kálló Iván [...] akinek iskolai »végzettsége« öt elemi volt [...] szinte szimbólumává vált a sikeres munkáskádernek. Mint BESZKÁRT [Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság] alkalmazott bekerült a közlekedési szakszervezet vezetőségébe és Rákosi személyes intézkedéseként lett belőle diplomata." (Kalmár György szíves közlése.) ï Kézenfekvő a visszautalás Tolnaira, aki, mint láttuk, három évvel korábban még provokációnak tekintette azt a feltételezést, hogy a "népi demokráciában" egy vasmunkást nevezhetnek ki követnek. ï Kálló pályáját összefoglalja az a minisztertanácsi előterjesztés, amelyben 1957-ben az izraeli követi posztra jelölték ld. MOL XIX-J-1-j. Izrael 1945-1964. Előterjesztés a minisztertanácshoz (1957. január n.n.). ï Köszönöm Pécsi Verának, hogy erre az iratra felhívta a figyelmemet.

10) Hideg diplomácia: Kálló Iván követi évei

Kálló követ természetesen tisztában volt azzal, hogy olyan körülmények között kellett szolgálnia a magyar "népi demokrácia" általános politikai propagandáját, amikor minden korábbinál erŗsebbé vált a két világrendszer és katonai tömb szembenállása, és így változatos úton-módon zajlott a hagyományos érintkezési formák legtöbbjének felszámolása, vagy legalábbis mellŗzése. Ahogy a budapesti olasz követség 1951. évi összefogalaló jelentésében szerepelt: "amiként lépésrŗl lépésre romlott a viszony a Kreml és a nyugati országok között Moszkva ellenséges magatartása miatt, párhuzamosan a budapesti kormány is mind nagyobb hidegséget és ellenségességet tanúsított a nem kommunista ["*non cominformisti*" ï tkp. a Kominformhoz nem tartozó] államok, így különösen az Egyesült Államok iránt."[820] Komoly olasz tiltakozást váltott ki Farkas Mihály honvédelmi miniszter 1951. január 28-i beszéde is, amelyben azzal vádolta Olaszországot, hogy az Egyesült Államok segítségével oly mértékben fejleszti haderejét, hogy immár megszegi a párizsi békemegállapodást. Magyarország nem így tesz ï hangoztatta a miniszter, akinek szavait az összes magyar lapok közölték.[821] Azonnal látható, hogy ez a nyilatkozat ï a konkrét aktualitásokon túl ï sajátos válasz volt Sforza olasz külügyminiszter 1948. decemberi, a magyar kormányt ï mint emlékszünk rá ï hasonló katonai fejlesztésekkel vádoló beszédére. Ebben a hangulatban Kálló mindenesetre nagy örömmel üdvözölte bukaresti ismerŗsét, Michele Scamacca protokollfŗnököt,[822] amikor elŗször jelentkezett nála a Palazzo Chigiben ï de nincs okunk feltételezni, hogy az olasz diplomata nem ugyanazzal a kimértséggel válaszolt, ahogyan errŗl jelentésében beszámolt.[823] Ugyanakkor több mint kínos lehetett Kálló számára Umberto Terracini szenátornak, a befolyásos kommunista politikusnak ï már említettük a nevét más ügyek kapcsán ï az érdeklŗdése 1951 júliusában arról, miszerint hitelt érdemlŗ baráti tájékoztatás szerint Budapesten május 7-én eltŤnt Vincenzo Sciotto könyvelŗ és raktáros, egy állami építkezési vállalat dolgozója. A bátyjának küldött értesítés szerint az 1924 óta Magyarországon élŗ férfi most, miután fia született, rokonait követve vissza kívánt költözni Olaszországba, így arra készült, hogy kiutazási vízumkérelmet nyújt be a Külföldieket Ellenŗrzŗ Országos Központnál. Ám azóta nem látták, a családja keresteti, de egyelŗre minden hiába. Terracini segítséget kért Kállótól, hiteles információt, hogy az érdeklŗdŗknek érdemben válaszolhasson.[824]

Ám nemcsak Terracini aggódott ï Benzoni követ is nagyon komolyan vette Sciotto eltŤnésének ügyét. A szicíliai eredetŤ Sciotto család a huszas évek óta virágzó déligyümölcskereskedést folytatott Magyarországon (továbbá Romániában, Temesváron), és bár a kedvezŗtlen politikai változások miatt az üzletet az utóbbi idŗben leépítették, azért a család az olasz kolónia tekintélyes tagjának számított. Sciotto édesanyjának riasztására így Benzoni május 11-én *Szóbeli Jegyzék*et intézett a magyar Külügyminisztériumhoz, majd 19-én már másodszor reklamált Berei Andor miniszterhelyettesnél és sürgette energikusan a tájékoztatást. Különösebb illúziója persze nem lehetett senkinek, és Romano Rossetti ügyvivŗ pár nappal késŗbbi jelentésében le is írta a kézenfekvŗ gyanút: "feltételezhetŗ, hogy ï kivéve valamiféle szerencsétlenség esetét, ami kevéssé valószínŤ ï Sciottót letartóztatta a rendŗrség, olyan okból, amelyet a Követség nem ismer."[825] Az okról júniusban küldött haza fontos információt Benzoni követ: fölfigyelt rá ugyanis, hogy az éppen

---

[820] ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1176. Politica interna. Legazione d'Italia ï Budapest. Rapporto annuale 1951. 20.
[821] Uo., továbbá ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Giorgio Benzoni (Budapest, 1951. május 7.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.
[822] Michele Scamacca del Murgo di Agnone pályájára ld. WHO 1958. 868.
[823] ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Michele Scamacca (Róma, 1951. június 14.) ï Carlo Sforzának.
[824] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-001555-1951. Umberto Terracini (Róma, 1951. július 26.) ï Kállló Iván követnek [korabeli fordítás].
[825] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1951. május 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. (a jelentéshez csatolva a május 11-i *Szóbeli Jegyzék*).

zajló GrŖsz-perben Csellár István JenŖ pálos rendfŖnök Ăbevallottaò, miszerint Sciotto segítségével váltott levelet vatikáni partnereivel és kapott valutát, amit azután a feketepiacon értékesített. Benzoni ugyanakkor hozzátette, hogy Sciotto nem jelent meg a tárgyaláson és tanúként sem idézték be.[826] A magyar Külügyminisztérium végül november 9-én ï tehát majdnem napra pontosan fél esztendŖvel az eltŤnés után ï közölte a budapesti olasz követséggel, hogy Sciottót azért nem találják családtagjai és ismerŖsei, mert a magyar államrendŖrség letartóztatta, bíróság elé állították és ï az elkövetett bŤn, az állambiztonság veszélyeztetése miatt zárt tárgyaláson ï négy év börtönre ítélték.[827]

Benzoni helyesen következtetett. A GrŖsz-persorozat fŖperének nyolcadrendŤ vádlottjaként szerepelt Csellár István JenŖ pálos rendfŖnök, akit a súlyosabb bŤnök mellett többek között azzal is vádoltak, hogy illegális levelezést folytatott a Vatikánnal. A per koncepciója szerint ebben segítette Ęt "Sciotto Vince 34 éves,olasz állampolgár, volt gyümölcskereskedŖ", akit azután a "Szabó Sándor és társai" mellékper tizedrendŤ vádlottjaként ítéltek el négy évre.[828] Sciotto és felesége, az egyetemi évek során megismert Udvari Kamilla valóban bensŖséges kapcsolatban álltak a Gellért-hegyi Sziklatemplom pálos szerzeteseivel, így maga Csellár rendfŖnök keresztelte az elŖbb említett fiúgyermeket, Cosimót. A férj és apa eltŤnése után a család Olaszországba utazott, ám Budapesten maradt az édesanya, és fáradhatatlanul ostromolta a magyar hatóságokat kérvényeivel.[829] Az olasz követség is többször interveniált ügyében, hogy levelezhessen fiával és csomagot vihessen neki, bár persze tudták, hogy kémkedési ügyben erre a kedvezményre nincs lehetŖség.[830] Az olasz fiatalember 27 hónapra tŤnt el a magyar börtönvilágban és végül a Nagy Imre nevéhez köthetŖ "új szakasz" politikai változásainak következtében kapott kegyelmet Edgar Sanders brit pénzügyi és könyvelési ellenŖrrel, a nevezetes Standard-per vádlottjával együtt, 1953 augusztusában.[831]

Visszatérve 1951 nyarára, Terracini nyilván azért próbált "pártvonalon" intézkedni, mert mint láttuk, a hivatásos diplomaták hosszú ideig semmiféle információhoz nem jutottak. Közben Benzoni

---

[826] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Giorgio Benzoni (Budapest, 1951. június 28.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[827] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1951. november 9.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[828] A perre ld. Szabó 2001. 26., 115. ï Ispánki Béla említi, hogy találkozott Sciottóval a börtönben, ld. Ispánki 1995. 317.

[829] E részletekrŖl bŖven beszámol Tino Chesani újságíró a szabadulás után készített cikkében, ld. Chesani 1953. 28-29.

[830] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. június 7.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[831] A kettŖs kegyelmi döntést ld. *Az Elnöki Tanács kegyelmet adott Vincenzó Sciottónak és Edgar Sandersnek. = Szabad Nép* 1953. augusztus 18. ï Sandersre és a Standard-perre ld. Kiszely 2000. 90-101. Pécsi 1989., Baczoni 2000. 333-361.ï A kegyelmi döntés elŖkészítésére ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-001529/1-1953. Nagy Imre miniszterelnök (Budapest, 1953. augusztus 14.) ï az Elnöki Tanácsnak. ï Rápecsételve, hogy a miniszterelnök javaslatára a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1953. augusztus 14-én Sciotto Vincenzo büntetésének még kitöltetlen részét kegyelmi úton elengedi (aláírás: Dobi István elnök, Darabos Iván titkár). ï A kegyelmet formálisan az édesanya kérésére adták meg. Sík Endre külügyminiszterhelyettes augusztus 18-án reggel magához kérette Romano Rossetti olasz ügyvivŖt és közölte, hogy Sciotto Vincenzót kiutasítják az országból, így délben 12-kor Hegyeshalomnál, a határon lesz szabadon bocsátva. A kérdésre, hogy az anyja beszélhet-e vele, nemmel felelt, de ha Sciottonénak érvényes útlevele van, akkor azonnal megkapja a kiutazási engedélyt, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-001529/1-1953. Feljegyzés Sík Endre küm.h. és Romano Rossetti olasz ügyvivŖ megbeszélésérŖl (Budapest, 1953. augusztus 18.), továbbá MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-001529/1-1953. Fái Boris osztályvezetŖ (Budapest, 1953. augusztus 27.) ï a római követségnek. ï Ugyanezt jelentette a budapesti olasz követség is, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. augusztus 24.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Sciotto késŖbb elmondta, hogy sem Ő, sem Sanders nem tudták, hogy a teherautó a határ felé tart, mert a körülményekbŖl akár arra is következtethettek, hogy kivégezni viszik Őket! Szerencsére nem ez történt, és Nickelsdorfnál Fumarola bécsi olasz konzul vette át a szabadulókat. Sciottóné csak egy nappal késŖbb hagyhatta el Magyarországot és találkozhatott Riva del Gardában a fiával. Minderre ld. Chesani 1953. 28-29., vö. továbbá *Sanders e un italiano liberati dal governo ungherese. = Il Messaggero* 1953. augusztus 18.

követ befejezte misszióját,[832] és bár minden elismerést megérdemel illúziótlan, ugyanakkor kitartó és következetes küzdelme azokért a honfitársaiért, akiket elkapott a kiépülő diktatúra erőszakgépezete, sajnos nemcsak Sciotto kapcsán, de pl. az eltűnt katonatisztek ügyében is úgy érezhette, kudarcot vallott.[833] Szeptemberben Giuseppe Guglielminetti vette át a budapesti misszió vezetését, de hiába harsogott a Kossuth téren, a tiszteletére adott díszes fogadáson a Mameli-himnusz,[834] ő sem sokat tehetett azokért az olaszokért, akik az államvédelmi hatóság kezébe kerültek.[835] Ráadásul ï a hidegháború újabb lépéseként ï a nyugati külképviseletek működésének minden

[832] A katonai rádiófelderítés megfejtette Sforza külügyminiszter hazahívó táviratát: ĂBenzoni részére. Desiffrálja ő maga. Mai nappal nagyméltóságod vissza van helyezve a minisztériumba. Kérjen hozzájárulást Z... követ kinevezéséhez. Kérek választ. Aláírás: Sforzaò, ld. HTL MN 1951/T. 102/08/11. MN VK 2. Csfség. 1951. évi diplomáciai táviratok. Carlo Sforza (Róma, 1951. május 21.) ï Giorgio Benzoninak. ï Lehetséges, hogy a fenti ĂZ...ò jelzés téves megfejtés volt, mert pár nappal később ezt jelentette a budapesti ügyvivő: ĂBa. ma átvette ügykörét. Rossetti.ò, ld. HTL MN 1951/T. 102/08/11. MN VK 2. Csfség. 1951. évi diplomáciai táviratok. Romano Rossetti (Budapest, 1951. május 30.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Jelenleg sajnos nem lehet azonosítani ĂBa.ò kilétét sem.

[833] 1951 februárjában Benzoni követ beszámolt Rómának arról a beszélgetésről, amelyet előző nyáron egy G. Battista Cargnel nevű olasz állampolgárral folytatott ï azért jelentett erről ennyire később, mert meg akarta várni, amíg biztonságban hazatelepítik Itáliába. Cargnel arról számolt be, hogy amikor mondvacsinált "valutabűntett" miatt letartóztatták, a börtönben egy katona fogolytársa arról beszélt: a budapesti katonai fegyintézetben találkozott két fiatal olasz hadnaggyal, akik egy jugoszláv koncentrációs táborból szöktek át Magyarországra még 1948 őszén, de itt kémkedés vádjával szintén fogva tartották őket. A követ úgy vélte, a SIM (Servizio Informazione Militare, az olasz katonai titkosszolgálat, a SIFAR utódszervezete) tisztjei semmit sem tudnak a magyar börtönökben sínylődő olasz tisztekről. ő maga Berei Andornál is érdeklődött, akinek "hitetlenkedését" természetesen kétkedéssel fogadta, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1152. Prigionieri di guerra. Giorgio Benzoni (Budapest, 1951. február 28.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[834] Az új követ említette ezt a körülményt a megbízólevél átadásáról beszámoló jelentésében, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1152. Miscellanea. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1951. szeptember 21.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[835] Az olasz külügyi iratokban fönmaradt levelezés számos ilyen esetet említ. Az oroszlányi táborban Sergio Girardi, a kistarcsaiban Arnaldo Cantoni, Pier Paolo Merlino és Domenico Fatigati sorsát kísérték figyelemmel; tiltott határátlépési kísérlet miatt kerültek fogságba, de végül mind a négyen hazatérhettek Olaszországba, ld. többek között ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1951. december 29.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Belügyminisztérium (Róma, 1952. január 4.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Sergio Girardi ([Oroszlány], 1953. augusztus 22.) ï a budapesti olasz konzulnak , ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. szeptember 2.) ï Marcello Bocchininak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Marcello Bocchini (Róma, 1953. szeptember 9.) ï a milánói prefektusnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. szeptember 28.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. október 27.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1217. Arresti ed espulsioni. Romano Rossetti (Budapest, 1953. november 19.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Espulsioni, arresti. Romano Rossetti (Budapest, 1953. devember 13.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Espulsioni, arresti. Külügyminisztérium (Róma, 1954. március 11.) ï a milánói prefektusnak. ï Guglielminetti követ (egy Giovanni Battista Muraro nevű, hazaköltöző olasz állampolgárnak a követségre nézve dehonesztáló kijelentései kapcsán) sérelmezte, hogy a Külügyminisztérium nem ügyel "a mi antikommunista sajtónkban" ("*la nostra stampa anticomunista*") megjelenő cikkekre, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Passaporti, visti. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. december 30.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Passaporti, visti. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. december 30.) ï Pietro Solarinak, vö. *La vita in Ungheria nel racconto di un italiano. = Il Messaggero* 1952. december 14., *I deportati ungheresi sono oltre quattrocentomila. = Il Tempo* 1952. december 14. ï Számos levél, jelentés foglalkozik azzal, hogy többszáz, egykor még Németországba deportált olasz hadifogoly lehet a magyar táborokban, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Passaporti, visti. Olasz Diplomáciai Misszió (Frankfurt, 1950. március 9.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Passaporti, visti. Olasz Konzulátus (Stuttgart, 1951. december 3.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Prigionieri di guerra. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. január 14.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Passaporti, visti. Olasz Követség (Brüsszel, 1952. október 8.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

korábbinál erősebb korlátozása, akadályozása kezdődött el éppen ebben az időszakban.[836] Amire persze azután az érintett országok hasonló válaszokat adtak szerte a nagyvilágban – így Rómában is. Kálló Iván 1951 júliusában jelezte miniszterének, hogy – amiként Eugenio Reale elvtárs, a befolyásos kommunista politikus (az OKP Központi Bizottságának tagja, egykor külügyi államtitkár) megtudta Zapi (helyesen: Zoppi) külügyminisztériumi főtitkártól, korlátozni fogják a "népi demokrata" diplomaták mozgását, válaszul az ottani országokban egy ideje bevezetett megszorításokra. Úgy tudja, a budapesti olasz követ most jelentette haza, hogy még a Balatonra sem mehet le fürödni! "Véleményem szerint jó volna – figyelmeztette a jobb kezet a követ, hogy figyeljen oda, mit csinál a bal –, ha ezen körülményt a magyar Külügyminisztérium mérlegelné, mert az utazás korlátozásának bevezetésével nem lesz lehetőségünk megfelelő propagandát kifejteni kulturális téren. (Kiállítások, filmbemutatók, stb.)".[837] A háttér egy lényeges elemére – az olasz baloldalnak a "népi demokráciák" külképviseletein zajló propagandája fékezésének szándékára – utalt egy augusztusi jelentés is, amely Oscarre Di Franco budapesti olasz követségi munkatárs információját elemezte. A vízumkérelmét intéző olasz diplomata azt mesélte, hogy az olasz külügyben sokallják a magyar követség aktivitását ("különösen a filmbemutatók nagyon számosak"), és "mintha szembeállították volna ezzel a budapesti olasz követség lehetőségeit." Ez a problémakör, úgy látszik, központi kérdés lett az olasz külügyek központjában – állapította meg a követ.[838]

A kulturális aktivitás színvonalának emelkedését – amelyre Murai István ügyvivősége idején már láttuk az első jeleket – szerint az olaszi külügyi illetékesek is érzékelték. Az sem kerülte el a figyelmüket, hogy az újra rendszeresen megrendezett akadémiai koncertek, továbbá a politikai előadások mellett valóban mind fontosabb propagandafeladatokat töltöttek be a filmvetítések. És itt már nemcsak az olyan "dokumentumfilmek" jöttek szóba, mint a *Szocializmust építő hazánk egy napja*, *A Sztálin-híd*, az *Épül a békem*ű vagy az *Úttörő-híradó*, melyek közismert módon persze nem a korabeli magyar valóságot, hanem inkább a pártközpont vízióit dokumentálták. Olyan valódi műalkotásokat is lepergetett a vetítőgép, mint a *Déryné* vagy a *Civil a pályán*. A kópiák hanganyagának, feliratozásának minőségi javítását azért is sürgette a követség, mert a szocialista magyar filmgyártás termékei csak igen ritkán kaptak forgalmazási engedélyt Olaszországban, így az akadémiai filmprogramnak kétségkívül lett némi hiánypótló jelentősége az itáliai kulturális élet baloldalán.[839]

---

[836] A budapesti olasz követség 1949 szeptemberében jelentette először, hogy a magyar hatóságok sokszor igen kíméletlenül fellépnek a nyugati országok követségeinek magyar személyzete ellen (letartóztatások, kémvádak, stb.), ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.8. Rapporti politici. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. szeptember 21.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – Azt, hogy a nyugati diplomaták a magyar főváros 30 km-es körzetét csak engedéllyel hagyhatják el, 1951. január 19-én rendelték el, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1176. Politica interna. Legazione d'Italia – Budapest. Rapporto annuale 1951. 20. – Ugyanebben a jelentésben is olvasható, hogy "miként közismert, néhány ország, köztük Itália, retorziós intézkedéseket alkalmazott" (mármint az olasz diplomaták mozgásának korlátozására válaszul hasonló korlátozásokat vezetett be Rómában), ld. uo. – Meglepő, hogy ugyanakkor akadt pozitív ellenpélda is: amikor az Olasz Kulturintézetben titkári, könyvtárosi és nyelvoktatói minőségben dolgozó fiatal történész, Jászay Magda kitelepítési végzést kapott, a Külügyminisztérium segített annak hatálytalanításában, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-1001034-951. Az Olasz Követség *Szóbeli Jegyzéke* a magyar Külügyminisztériumnak (Budapest, 1951. június 20.). – A hozzákapcsolt lapon szereplő feljegyzés szerint felhívták Romano Rossetti ügyvivőt, és közölték vele, hogy "az ügyben haladéktalanul eljártunk", majd rávezetve az aktára: "Az ügy el lett intézve. Követséggel (d'Alessandróval) telefonon beszéltünk. Móczi." – A fentieket személyes közlésében Jászay Magda is megerősítette. – Móczi Andrásra ld Károlyi 2008. 525., Hajdú 1999. 223. – Megjegyzendő, hogy Jászay édesanyját és húgát azonban nem lehetett mentesíteni a kitelepítési végzés hatálya alól, ld. Fried 2009.

[837] 128. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/g-001573-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. július 31.) – Kiss Károlynak.

[838] 129. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-001558-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. augusztus 9.) – Kiss Károlynak.

[839] A sikeres római koncerteket több esetben megismételték Milánóban is, és nemcsak klasszikus muzsikára kell gondolnunk: a Barletti együttest például azért ajánlja a központ figyelmébe a követ, mert a firenzei művészek szívesen vállalnák "a modern magyar zene népszerűsítését" is, ld. MOL XXVI-J-I-b. 813/biz.-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. október 30.) – Kiss Károlynak.– A filmvetítésekkel kapcsolatos számos levélből ld. elsősorban MOL XXVI-J-I-b. 92/biz.-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. február 16., március 28., szeptember 30.) – E levelekben a követ külön

A filmek forgalmazása persze egyben gazdasági kérdés is volt, nemcsak politikai, így a Külkereskedelmi Minisztérium Olasz Referatúrájának munkatársai is foglalkoztak vele. ŕ ket tájékoztatta Szilárd György, a MOKÉP igazgatója 1951 novemberében arról, hogy a következŐ évben 5 játékfilmet, továbbá "hiradóeseményeket" szándékoznak behozatni Itáliából, mintegy 23 millió líra értékben. "A magyar filmek olaszországi elhelyezésébŐl eredŐen devizakitermelésre nem számíthatunkï tette hozzá ï, mert megállapodásunk értelmében a kitermelt összegeket további magyar filmek szinkronizálására kell felhasználnunk, minthogy nem tudunk máskép[p]en lehetŐséget teremteni arra, hogy magyar filmek Olaszországban bemutatásra kerüljenek." Elvileg azonban lehetséges, hogy nagyobb lesz a forgalmazási bevétel, mint a szinkronizálási költség ï ezért is várható érdeklŐdéssel az elsŐ engedélyezett film, a *Talpalatnyi föld* hamarosan bekövetkezŐ premierje.[840] Lastofka Béla, a római kereskedelmi kirendeltség vezetŐje[841] 1952 májusában arról értesítette feletteseit, hogy a cenzúra egyelŐre mégsem engedélyezte a vetítést, így a *Déryné* szinkronizálását nem létezŐ forgalmazási bevételekbŐl nem lehet megoldani. Utóbbi film esetében a magyar fél nem reagál a Libertas forgalmazó cég igényeire, miközben az Interfilm is szívesen foglalkozna vele ï márpedig "[é]rthetetlen és megengedhetetlen az, hogy amikor magyar film külföldi propagálásáról van szó, azt a külföldi tŐkés vállalkozó szorgalmazza eredmény nélkül immár hónapok óta (még válaszra sem méltatják), a Magyar Külügyminisztérium és a magyar külkereskedelmi vállalat viszont bürokratikus elhúzással kezeli ezt a politikailag oly fontos kérdést."[842] A MOKÉP hamarosan közölte, hogy a döntés szerint a Libertas forgalmazhatja a *Déryné*t, ha idŐben megszerzi a cenzúraengedélyt, míg az Interfilm az *Úri muri* vetítését kaphatja meg, ha a cserébe ajánlott *Roma ore 11* filmet a magyar hatóságok elfogadják. Lastofkát és munkatársait pedig felkérték, "hogy a továbbiakban is olyan intenzíven foglakozzanak a filmkérdésekkel, mint ahogyan azt eddig tették".[843]

Miközben az olasz külügyesek ï akik persze nem ismerhették ezeket a belsŐ problémákat ï eredményesnek látták a Római Magyar Akadémia keretében zajló politikai és kulturális tevékenységet, ugyanakkor igazi megelégedéssel nyugtázhatták, mekkora sikereket ért el a budapesti Olasz Kultúrintézet. A hasonló francia intézmény mellett ez volt az egyetlen nyugati kulturális központ, amelynek a mŤködését engedélyezték a magyar kommunista hatóságok, amiként igazgatója, Francesco D'Alessandro[844] professzor is az utolsó volt a nyugati országokból érkezett lektorok közül, aki még taníthatott a budapesti tudományegyetemen. Ám dacára a kedvezŐtlen politikai körülményeknek, 1951-ben a nyelvtanfolyamokat mintegy 600 hallgató látogatta![845]

---

hangsúlyozza, hogy a film a legjobb lehetŐség a "pártonkívüli, semleges és ingadozó elemek" megnyerésére. ï A szárnyaló propagandatervek szürke hétköznapjaihoz tartozott, hogy a követség hiába kérte a reprezentációs keret felemelését, a központ figyelmeztette, miszerint "a rendezvényeket a takarékossági szempontok figyelembevételével tartsa", ld. MOL XXVI-J-I-b.1951. Kálló Iván (Róma, 1951. október 31.) ï Kiss Károlynak, MOL XXVI-J-I-b. 015689/biz.-1952. Kovács László gazdasági hivatalvezetŐ (Budapest, 1952. február 26.) ï Kálló Ivánnak.

[840] MOL XIX-G-3-k-Külkereskedelmi Minisztérium. 24. d. 49. t. 7333/24/102. Szilárd György (Budapest, 1951. november 8.) ï KKM Olasz Referatúrájának.

[841] Lastofka Béla római kiküldetését azzal a megszorítással fogadták az olasz Külügyminisztériumban, hogy kereskedelmi tanácsosként közvetlenül a követséghez, és ne a kereskedelmi kirendeltséghez legyen akkreditálva,. ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. A Protokoll FŐosztály följegyzése (Róma, 1951. december 15.).

[842] MOL XIX-G-3-k.. 36. d. 82. t. 0442/4/3/55. Lastofka Béla (Róma, 1952. május 11.) ï KKM Olasz Referatúrájának.

[843] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 0442/4/3/55.. Szilárd György (Budapest, 1952. május 27.) ï KKM Olasz Referatúrájának, MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 0442/4/3/55.. Szilárd György (Budapest, 1952. május 27.) ï Lastofka Bélának.

[844] Francesco D'Alessandro (1906-1963) a római egyetemen végzett, és hamarosan kulturális diplomáciai pályára került. A háború után Romániában szolgált, majd 1948-tól vezette a budapesti Olasz Kultúrintézetet. Innen 1954-ben Bécsbe helyezték át, az ottani Olasz Kultúrintézetbe. (Marinella DôAlessandro szíves közlése.)

[845] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Relazioni culturali. Bellia tanácsos feljegyzése a budapesti Olasz KultúrintézetrŐl (Róma, 1952. február 29.). ï A következŐ évben még impozánsabb volt a gyarapodás: a nyelvtanfolyamokat 1131 beiratkozott hallgató látogatta (36 osztályba osztva, 12 tanár vezetésével), továbbá 21 zenei,

Emiatt is valószínűbbnek tarthatjuk, hogy a magyar diplomaták hamarosan bekövetkező mozgási korlátozásával nem a kulturális sikerekre válaszolt az olasz Külügyminisztérium, hanem inkább "csak" a hasonló magyarországi intézkedésekre felelt vele. Szeptemberben valóban *Szóbeli Jegyzék* érkezett, amelyben az olasz külügyminiszter közölte: eddig várta, hogy a magyar hatóságok hátha nem foganatosítják az olasz diplomaták magyarországi mozgásával kapcsolatos korlátozásokat (1951. január 19-i *Szóbeli Jegyzék*), amelyek ellen már a február 6-i válaszjegyzékében is tiltakozott. Ez azonban nem következett be, így szeptember 30-tól kezdve az olasz fél a maga részéről is korlátozó intézkedéseket rendel el. Az ok a kölcsönösség: mert "az Olasz Kormány semmiféle esetben és semmiféle módon nem engedheti meg azt, hogy diplomáciai és konzulátusi hivatalnokai egy idegen országban kevésbbé [sic!] előnyös bánásmódban részesüljenek, mint aminőt annak az országnak a képviselői élveznek Olaszországban." A mellékelt térképeken bejelölt zónát csak engedéllyel szabad elhagyni, amelynek kérvényezésére 48 órán belül válaszolnak. Az engedélyeket olyan mértékben adják majd meg, amilyen mértékben a magyar kormány ad hasonló engedélyeket az olasz követségi dolgozóknak.[846] Az irat aljára a ügyintéző tisztviselő rágépelte: "Hasonló szóbeli jegyzéket kaptak még a románok és a bolgárok, a többi baráti állam még nem kapott."[847]

A "népi demokratikus" követségek válasza nyilván nem lehetett más, mint az olasz baloldallal való szövetség még szorosabbra fűzése, a politikai és a kulturális tevékenység társadalmi támogatásának fokozása révén. Az irányvétel helyességét többek között az 1951. augusztusában romagnai baloldali szervezetekkel közösen, Riminiben szervezett Olasz-Magyar Hét sikere bizonyította.[848] Így alig tíz nappal az említett olasz jegyzék vétele után már jelentette is a misszióvezető Budapestre, hogy a követség hatókörében egyelőre csupán egy baráti egyesület működik: a Circolo Culturale Amici

---

film- és egyéb művészeti programot sikerült lebonyolítani, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1216. Politica Estrea. Az olasz követség 1952. évi összefoglaló jelentése. ([1952.] h.n.n.) 17.

[846] A Külügyminisztérium vonatkozó közleményét a sajtóban is közreadták, ld. *Reciprocita del trattamento. Limitazioni alla circolazione di diplomatici dei paesi orientali*. = *Il Messaggero* 1951. október 4. ï Hogy a paritást mennyire szó szerint vették, mutatja egy jellemző példa: 1953 tavaszán a torinói Technikai Kiállításra a kért három helyett azért csak két személy részére adták meg a vízumot, mert a magyar hatóságok sem engedélyezték két olasz követségi tisztviselőnek, hogy egy Budapesten kívüli konzuli ügyben (katonai sírok exhumálása Aszódon) eljárjanak, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-001153-1953. Kálló Iván (Róma, 1953. május 14.) ï Molnár Eriknek. ï Az exhumálási üggyel kapcsolatban a zónatúllépési engedély megtagadására ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Onoranze funebri. Marcello Bocchini (Róma, 1953. június 1.) ï Romano Rossettinek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Onoranze funebri. Romano Rossetti (Budapest, 1953. június 10.) ï Marcello Bocchininak. ï Ugyanakkor Scamacca protokollfőnök kifejtette a bekéretett magyar követnek, hogy nem alkalmaznak megkülönböztető rendelkezést Magyarországgal szemben, amikor nem járulnak hozzá Dobai János konzuli megbízatásához San Marinóba. (A miniállammal 1951 őszén vette fel Magyarország a diplomáciai kapcsolatokat, ld. MOL XIX-J-1-z. Retjeltáviratok. 6261. Kiss Károly (Budapest, 1951. november 27.) ï [Kálló Ivánnak].) Van ugyanis egy megállapodás a Vatikánnal és San Marino Köztársasággal (mely államok kvázi-szuverenitását Olaszország szavatolja), hogy nem nevezhető ki hozzájuk diplomatának olyan személy, aki egyben az olasz követségen is hasonló beosztást tölt be, ld. uo. (Megjegyzendő, hogy ma már ez a szabály nincs érvényben.). ï 1952 tavaszán a római követség bejelentette a Palazzo Chiginek, hogy Vass Miklós sajtóattasé számára kér konzuli akkreditációt San Marinóba, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1176. Politica estera ï parti generali. Külügyminisztérium (Róma, 1952. szeptember 24.) ï a San Marino-i Olasz Konzulátusnak. ï Az engedélyt 1952. július 31-től kapta meg, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Missioni diplomatiche. Feljegyzés a Protokoll Főosztály számára (Róma, 1952. augusztus 11.). ï Ugyanakkor 1953 tavaszán, amikor megint Dobai János számára kérték az akkreditációt San Marinóba, az olasz Külügyminisztérium ismét elutasította a kérést, ugyanazzal az érveléssel, mint 1951-ben!, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Missioni diplom. consolari. Michele Scamacca (Róma, 1953. május 22.) ï Kálló Ivánnak. ï E sajátos következetlenségnek talán Dobai személye is oka lehetett, erre ld. az *Állam az államban* ï *belügy a külügyben* című fejezet vonatkozó részeit.

[847] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-4/g-1961-64. Az olasz Külügyminisztérium *Szóbeli Jegyzék*ének fordítása (Róma, 1951. szeptember 20.).

[848] A *Magyar Nemzet* cikke (1951. augusztus 1.) szerint elsősorban filmeket vetítettek, a Novelli Színházban a Carnignani-duó koncertezett, a Grand Hotelben pedig megnyílt az "Új Magyarország" kiállítás, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959.

d'Ungheria Milánóban, amelyet a rendes költségvetés terhére havi 180 000 líra támogatásban részesítenek.[849] (A másik milánói szervezet, a Magyar Egyesület sajnos "ellenséges beállítottságú" ï éppúgy mint az Actio Cattolica milánói tagozata, továbbá a Római Magyar Akadémia II. emeletén a Pápai Magyar Intézet, amelyet "a jelenleg Amerikában tartózkodó, a GrŗSz-perben is szerepelt Péterffy Gedeon vezet"). Megkezdŗdött ugyanakkor egy országos baráti társaság szervezése. Mivel a korlátozó intézkedések miatt "a követség operatív kulturális tevékenységét az Akadémia területére szorítják", így mindkét baráti egyesületet fokozottan kellene támogatni: 100 000 Ft-tal az országost, 70 000 Ft-tal a milánóit. Magyar tanító nincs a lombard tartomány fŗvárosában ï tájékoztatott a követ ï, de nem is kell: a milánói családoknál kevés az iskolás korban lévŗ gyermek, és sajnos egyébként is visszahúzódnak, mert "az olasz rendŗrség az utóbbi idŗben sorozatos kihallgatásokkal igyekezett megfélemlíteni ezeket a túlnyomórészt polgári beállítottságú személyeket."[850]

A szervezŗmunka pár hónappal késŗbb fordulóponthoz érkezett: a magyar követet neves baloldali politikusokból és közéleti emberekbŗl álló küldöttség kereste fel (Fernando Targetti szocialista szenátor, a képviselŗház alelnöke,[851] Ottavio Pastore kommunista szenátor,[852] Francesco Cerabona független képviselŗ,[853] Camilla Revera kommunista képviselŗ,[854] továbbá Vittorio Elmo), és bejelentették, hogy megalapítják az olasz-magyar kulturális baráti társaságot (Associazione Italiana per i Rapporti Culturali con l'Ungheria). Az alakuló ülés december 22-én lesz, magyar zenei mŤsorral, a Teatro delle Artiban. A találkozóról beszámoló jelentésében a követ ismertette az említett Vittorio Elmo életrajzi adatait, mivel ŗ "az OKP által az ügyvezetŗ titkári teendŗk ellátására kijelölt elvtárs". Kérte a központot, hogy sürgŗsen közöljék, mekkorra összeggel támogathatja a központi és a milánói egyesületet az 1952. évi költségvetésben, továbbá adjanak engedélyt, hogy 80 000 líráért fél évre helyiséget bérelhessen az egyesületnek.[855]

Hasonló téren nyílt meg az aktivitás lehetŗsége a trieszti zónában is. 1952 márciusában a követ több megbeszélést folytatott Vittorio Vidalival, a Trieszti Kommunista Párt fŗtitkárával, egy magyarbarát egyesület alapításáról, amelyre azért lenne szükség, mert szerinte Triesztet a kelet-európai országok közül Magyarországhoz fŤzik a legszorosabb kapcsolatok. Szükség lenne továbbá a trieszti magyar "emigránsok" ellensúlyozására is, akik az utóbbi idŗben ï angol-amerikai támogatással ï egyre aktívabbak lettek (iskolát alakítottak a "menekültek" gyermekei számára, "egy Szabó nevŤ ember" vezetésével). Az elŗkészítŗ bizottság elnöke Girolamo Pacco lehetne (Muggia polgármestere), az ügyvezetŗ titkár pedig "egy Faelli nevŤ fiatal elvtárs". A társaságnak érdemes lenne aktívan mŤködnie a szlovén területek felé is, így hasznos lenne egy rövid (négy oldalas) szlovén nyelvŤ *bulletin* kiadása.[856] Pár hét múlva már a tervezett egyesület mŤködésének költségelŗirányzatát is megküldte, amelyet Vidali elŗzŗleg az Olasz Kommunista Párt illetékes szerveihez juttatott el. A tervezet egy nagyobb és egy kisebb helyiség bérlése esetére tartalmaz kalkulációt, így a követ kérte a miniszter állásfoglalását, hogyan lépjen tovább ebben az ügyben.[857]

---

[849] Ez kb. 6000 Ft-nak felelt meg (kortársi visszaemlékezés szerint ekkoriban a magyarországi átlagfizetés 4-500 Ft között mozgott). Az ekkori líra-forint átváltásra ld. Csorba Gyŗzŗ 2002. 97.

[850] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.- 2/b-002128-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. szeptember 30.) ï Kiss Károlynak.

[851] Ferdinando Targettire ld. WHO 1958. 922.

[852] Ottavio Pastoréra ld. WHO 1958. 724.

[853] Francesco Cerabona az olasz parlament független baloldali képviselŗi csoportjának volt az elnöke, ld. WHO 1958. 243.

[854] Camilla Ravera tanárnŗre ld. WHO 1958. 802.

[855] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.- 20/b-002894-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. december 12.) ï Kiss Károlynak.

[856] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00921-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. március 25.) ï Kiss Károlynak.

[857] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00921-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. április 19.) ï Kiss Károlynak. ï A kulturális együttmŤködés kérdése a londoni szerzŗdést (1954) követŗen veszített jelentŗségébŗl, mert a Vidali vezette párt elveszítette önállóságát és az OKP helyi, trieszti szervezetévé alakult át, ld. Pankovits 2005. 63-64.

Mint láttuk, a baloldali szervezetekkel való szorosabb együttmŰködési kényszert egyértelmŰen a hidegháborús szembenállás váltotta ki. Ennek révén sikerült elkerülni, hogy a hivatalos olasz fél a potenciális ellenségnek tekintett magyar felet teljesen elszigetelje, kommunikációs vákuumba kényszerítése. A helyzet abszurdumát különösen szemléletesen jelenítette meg, mint láttuk, a diplomaták mozgásának területi-fizikai korlátozása. Így azután több mint figyelemreméltó ï és valamiképp az egész föntebb vázolt hidegháborús kapcsolati modell némi árnyalására sarkall ï , ha egy pillantást vetünk a gazdasági kapcsolatok állapotára. Az "üzletelés" volumene csökkent ugyan, de soha nem szakadt meg egészen! Nincs mód minden részlet ismertetésére, de pár szemléletes példával érzékeltethetjük a kép viszonylagos gazdagságát. Így pl. nem csökkent érzékelhetŐen a vásárok iránti érdeklŐdés: 1951 tavaszán a Milánói Vásáron, ugyanez év nyarán a Fiera del Levante (tkp. "Keleti Vásár", Dél-Olaszország és a Kelet-Mediterráneum egyik fontos kereskedelmi találkozója) Bariban zajló rendezvényein vettek részt a Magyar Kereskedelmi Kamara által kijelölt vállalatok.[858] Azután ekkoriban bukkant fel egy nevezetes kérdéskör az olasz-magyar élelmiszerkereskedelmi kapcsolatok történetében: az Adriára nézŐ friuli domboldalakon termelt száraz asztali fehér bor, a "Tocai" márkanevének és forgalmazásának problémája. Korszakunkban még ott tartunk, hogy a magyar külkereskedŐk azt hiszik, a híres magyar aszúbor valamiféle hamisításáról van szó, és a minisztérium közleményt kívánt közzétenni a római, milánói és veronai napilapokban, borszaklapokban ï a Hágai Nemzetközi Egyezményre hivatkozva ï a márkanév védelme érdekében.[859] A külkereskedelmi kirendeltség munkatársai 1951 júliusában felfigyeltek arra is, hogy az olasz hatóságok több ízben megtagadták olasz cégek herendi porcelánra vonatkozó behozatali kérelmét ï miközben még messze nem volt kimerítve a két ország közötti külkereskedelmi egyezményben erre rögzített keret.[860] De ha kellett, hazafelé is reklamáltak: pl. amikor a Banco di Roma egyik igazgatóhelyettese kifogásolta, hogy az elŐzetes egyeztetések ellenére az egyik cremonai ügyfél-cége számára a MOGÜRT nem a Banco di Romanál, hanem a Credito Italiano cremonai fiókjánál nyitotta meg hitelét, Tóth Ida kirendeltségi munkatárs máris kérte a hazai minisztériumi kollégák segítségét.[861]

Politika és gazdaság különleges összefonódását produkálták azok az esetek, amikor a kereskedelmi kapcsolatok olyan cégek segítségével bonyolódtak, amelyekben a szocialista magyar államnak is volt anyagi részesedése. Odahaza zajlott az osztályharc és a magántulajdon durva korlátozása ï a magyar magánvállalatok államosítása miatt azonban azok külföldi részvénytulajdona is állami kézbe került, így a kizsákmányolásmentes társadalom felépítésének harcos hirdetŐje kinn a nagyvilágban maga is a "kizsákmányolók" sorába lépett! Olasz viszonylatban ilyen cég volt pl. a Bolognában mŰködŐ, mezŐgazdasági gépekkel kereskedŐ Hoffher és Schrantz vállalat, amelyben a magyar tuajdonrészt a TECHNOIMPEX örökölte. Durugy Ferenc kereskedelmi titkár 1951 áprilisában megbeszélést folytatott a vezetŐséggel és folyamatos panaszaik hallatán szembesítette Őket a helyzettel: "saját bevallásuk szerint kaptak 75 millió líra értékben gépet, amelybŐl kiszámláztak 53 milliót, ebbŐl azonban semmit nem fizettek nekünk. Ez nem azt bizonyítja, hogy

---

[858] Az olasz Külügyminisztériumban is maradtak fenn ezzel kapcsolatos engedélyezési és vízum-iratok, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1152. Passaporti, visti. Giorgio Benzoni (Budapest, 1951. március 21.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1152. Passaporti, visti. "*XV Fiera del Levante: partecipazione d'Ungheria*". (Róma, 1951. július 26.).

[859] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/16/2. MONIMPEX (Budapest, 1951. február 13.) ï KKM Olasz Referatúra, MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/16/3. MONIMPEX (Budapest, 1951. május 11.) ï KKM Olasz Referatúra. ï Komolyabb lépések nem történhettek az ügyben, mert 1953 Őszén is még arról folyik a levelezés, hogy Durugy Ferenc kereskedelmi titkár a milánói Kenyery cég segítségével próbál Venetoból szerezni két üveggel a kérdéses borból, ld. MOL XIX-G-3-k. 43. d. 16. t. 0442/4/3/104. Durugy Ferenc (Róma, 1953. szeptember 11.) ï KKM IV. fŐosztály, mellette másolatban A. Kenyery szeptember 5-i levele.

[860] A reklamációra az engedélyeket hamarosan kiadták, ld. MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/83. Tóth Ida (Róma, 1951. július 6.) ï KKM IV. fŐosztály.

[861] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/48. Tóth Ida (Róma, 1951. április 11.) ï KKM IV. fŐosztály. ï Az intézkedés gyorsaságának sajátos oka is volt: mint alább látjuk majd, Lastofka kirendeltségvezetŐ és Antonio Deskovich igazgatóhelyettes az átlagosnál szorosabb munkakapcsolatban álltak egymással.

Budapest nem támogatja a vállalatot. [...] Összefoglalva az eddig tapasztaltakat, [...] [e]zeket az embereket a legsürgősebben fel kellene számolnunk [*sic!*] és utána teljesen új alapokra fektetnünk a vállalatot."[862] Ebbe a kategóriába számított a Magiara vállalattal kapcsolatos átszervezési munka is, amelynek előzményeiről már volt szó. Még Sugár Imre tanácsos figyelmeztette 1950 őszén az illetékeseket, hogy "[a] milánói Magiara cég igazgatója, Juhász Jenő mérnök hosszabb idő óta panaszkodik, hogy nem kap semmiféle támogatást azoktól a magyar vállalatoktól, amelyeket képvisel és főként áll ez a NIK-ra [Nehézipari Központ]. Ilyen körülmények között a vállalat nem életképes, ráfizetéssel dolgozik és ezen sürgősen segíteni kell. [...] Annyit megjegyzett, hogy az 1949-es év aktívummal zárult, de az 1950-es év már eddig is passzív. Egyébként több olyan kijelentést tett, amelyből arra lehet következtetni, hogy a vállalatot fel akarja számoltatni, mert így számára előnyösebb lenne." KönyvszakértŐi vizsgálat kellene tehát, "mielőtt Juhásznak lenne módjában [*sic!*] intézkedni" ï zárul a jelentés.[863] A vitát Juhásszal december 20-án már Durugy Ferenc titkár folytatta, egyelőre szintén nem sok sikerrel, így az OKP pártvállalatait felügyelő Eugenio Reale javaslatára Renato Cigarini milánói ügyvédhez fordult, és tőle kért jogi szakvéleményt.[864] Itthon közben eldőlt az alapkérdés: "[a] Minisztérium döntése értelmében a MAGIARA milánói céget, amely 100 %-ig magyar tulajdont képez, a legrövidebb időn belül liquidálni kell" ï értesítette a kirendeltséget Buzás József főosztályvezető.[865] Gondot jelentett viszont, hogy még a nehézipari cégek államosításában pár évvel korábban jelentős szerepet játszó, de ekkorra már leépített IKART (IparmŰvek Képviselete Állami Rt.) nevén volt a részvények többsége. Emiatt egy 1951. február 28-i feljegyzésre március 9-én ezt vezették rá: "a Kohó[-] és Gépipari [M]inisztérium már intézkedett, hogy az Ikartot élesszék fel. Ez pár nap alatt megtörténik." Durugynak intézkednie kellett a vállalat helyiségének ügyében is, mert közben az a terv is körvonalazódott, hogy ezt fel lehetne használni a közeljövőben megnyitandó milánói magyar kereskedelmi képviselet irodájaként. Sürgős feladat volt a Ganz egykori alkalmazottai követelésének rendezése is.[866]

A Külkereskedelmi Minisztérium anyagában százával maradtak fenn azok az utasítások, üzenetváltások, amelyek a mindennapi kereskedelmi kapcsolatok kisebb-nagyobb teendőinek intézésével voltak kapcsolatosak. Ezek sokrétűségét és gazdagságát a találomra kiválasztott példák is jól érzékeltetik. Sugár Imre 1950 augusztusában utasítást kapott, hogy állapítsa meg a "bálnazsírsav specifikációját", de ugyanebben a levélben arra is figyelmeztették, hogy hajtson fel 2000 tonna "nemzetgazdasági szempontból fontos" kénsavat. Durugy a következő év februárjában üzente is a CHEMOLIMPEX illetékeseinek, hogy egyelőre csak 200 tonna kénsav lekötésére van lehetőség. Kenderből meg éppen 200 tonna volt a kérés, de abból csak 75 tonnára adott kiviteli engedélyt az olasz minisztérium.[867] Gondot okozott viszont, hogy épp ebben az időszakban ï az

---

[862] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/57. Durugy Ferenc (Róma, 1951. április 28.) ï KKM IV. főosztály. ï Az aktán szerepel, hogy egy kéttagú delegáció fog leutazni Bolognába és átszervezik a céget. ï Az olasz kommunista pártvállalatok irányítójával, Eugenio Realéval 1951 őszén zajló megbeszélésen is felmerült, hogy ő ajánlana vezetőt a bolognai cég élére, ld. MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/106. Lastofka Béla feljegyzése az Eugenio Realeval folytatott megbeszélésről (Róma, 1951. október 9.).

[863] MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/3/21. Sugár Imre (Róma, 1950. október 10.) ï KKM IV. főosztály. ï Baló László 1947. januári *Szabad Nép*-cikkében szerepel a vád, hogy Juhász Jenő, a MÁVAG milánói képviselője a nyilas világ végén nagy mennyiségű precíziós műszert lopott, így felszólítja a külügyminisztériumot, hogy számoltassák el a mérnököt, ld. Baló 1947.

[864] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/3-5. Durugy Ferenc (Róma, 1950. december 29.) ï KKM IV. főosztály.

[865] MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/1-17. Buzás József (Budapest, 1950. december 4.) ï a római kirendeltségnek.

[866] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/24/21. Feljegyzés$ a római kirendeltséggel február 2-án folytatott telefonbeszélgetésről (Budapest, 1951. február 3.)., MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/42-43. Feljegyzés Katona elvtárs részére. Magiara-ügy. (Budapest, 1951. február 28.).

[867] MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/1/4. Központ (Budapest, 1950. augusztus 2.) ï Sugár Imrének, MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/24/21. Feljegyzés a római kirendeltséggel február 2-án folytatott telefonbeszélgetésről (Budapest, 1951. február 3.)., MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/42-43. Feljegyzés a római kirendeltséggel február 27-án folytatott telefonbeszélgetésről. (Budapest, 1951. február 28.).

erőltetett kollektivizálás és a "padláslesöprések" idején[868] – a komoly termelési gondokkal küszködő magyar mezőgazdaság nem tudta szállítani azokat a hagyományos cikkeket, amelyeknek pedig bejáratott piacuk volt Olaszországban. 1950 őszén Sugár jelzésére, hogy 10 000 tonna burgonyát venne egy olasz cég, az volt a válasz: "Szántó e[lv]t[árs] véleménye szerint burgonyánk nem lesz."[869] De 1951 őszén is fölmerültek hasonló gondok azon a megbeszélésen, amelyet Lastofka Béla tanácsos Eugenio Realéval folytatott. "Reale elvtárs elmondotta, hogy az olasz KKM egyik vezető funkcionáriusa említést tett előtte egy beszélgetés keretében arról, hogy Magyarország nem tud vágómarhát szállítani, pedig ez a cikk tradicionális jellegű. Olaszországnak szüksége van vágómarhára és ha Magyarországtól nem tud vásárolni, vásárol más államtól, pl. Jugoszláviától. [...] Reale elvtársat megnyugtattuk, igen valószínű, hogy még az év hátralevő részében szállítunk vágómarhát, de a következő évben azok a nehézségek, amelyek ezen a téren fennállottak, megszünnek és jelentős exportot fogunk teljesíteni ebből a cikkből Olaszország felé is." Fontos szemléleti mozzanat, hogy amikor Reale az említett olasz külkereskedelmi vezető szakember véleményét idézte, miszerint "addig főző dik érdeke Olaszországnak a Magyarországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatai ápolásához, ameddig Magyarország a tradicionális cikkeit, pl. vágómarhát, szállítani tudja", Lastofka a magyar gazdaság új kiviteli stratégiájának szellemében arra figyelmeztette, hogy "célunk új cikkek bevezetése is az olasz piacra, pl. szívesen exportáljuk gépiparunk termékeit."[870]

Eugenio Reale kiemelkedő szerepe a fentiekben ismeretett tárgyalásokon is jelezte, hogy a gazdasági kapcsolatok nem tisztán üzleti alapon folytak. A magyar fél így többek között felajánlotta, hogy szakembereit "leküldi" az olasz pártvállalatokhoz, hogy "megjavítsák munkájukat".[871] A "gazdaságon kívüli" szempont elsősorban a partnerek megválasztásában játszott fontos szerepet: pl. amikor a Ferunion Magyar Műszaki Külkereskedelmi Vállalat el akart adni 40 tonna patkószeget, hiába jelentkezett Federico Adler közvetítő és a vevő Crocetti cég, a kirendeltség a számla kiadását megtagadta, mert ők "politikai szempontból nem felelnek meg a követelményeknek" – és csak a központ ismételt utasítására kötötték meg velük az üzletet.[872]

A gazdasági kapcsolatok élénkítésének lehetőségét állapította meg Téglás Géza és Dr. Strausz Pál is, akik 1951 elején azokat a fontosabb pénzintézeteket látogatták meg, amelyek a magyar-olasz külkereskedelmi forgalom finanszírozását közvetítették. "A különféle olaszországi magánbankoknál, valamint a Cambitalnál[873] folytatott tárgyalások folyamán azt az általános képet tudtuk kialakítani, hogy olasz részről – ami az üzleti kapcsolatokat illeti – a legnagyobb készséggel tartják fenn az összeköttetéseket, sőt a maguk részéről igen nagy súlyt helyeznének a kapcsolatok kibővítésére. Másrészt viszont a politikai helyzet és az USA olaszországi gazdasági politikai befolyása az olaszok részéről jelentkező készség gyakorlatba történő átvitelénél komoly szerepet játszik."[874] Konkrétan ez azt is jelentette, hogy a diplomáciai viszony rosszabbodása lassan a külkereskedők fizikai mozgását is kezdte akadályozni: Viczenik Gusztáv tanácsos egyik feljegyzése 1951 februárjában arról tudósított, hogy immár 3-4 hónapig tart a kereskedelmi kiutazók vizumának

---

[868] A pártvezetés az "új szakasz" politikájának meghirdetésekor igyekezett korrigálni e súlyos hibákat, ld. Szöveggyüjtemény 2000. 70-71.

[869] MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/3/2-9. Sugár Imre a központnak (feltehetően 1950 őszén). – A HUNGEXPORT válasza is így szólt: "Burgonyát nem adhatunk."

[870] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/106. Lastofka Béla feljegyzése az Eugenio Realeval folytatott megbeszélésről (Róma, 1951. október 9.). – A magyar mezőgazdaság korabeli nehézségeire ld. Román y 1996. 485-493.

[871] Uo.

[872] MOL XIX-G-3-k. 6. d. 7. t. 7333/2-22. Buzás József (Budapest, 1950. november 2.) – a római kirendeltségnek

[873] Cambital, másként UIC = Ufficio Italiano dei Cambi, az Olasz Nemzeti Bank (Banca d'Italia) keretében 1945 óta működő koordinációs intézmény; fő feladata a fizetési mérleg és a valutatartalékok figyelemmel kisérése, továbbá az illegális pénzmosás megelőzése.

[874] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/24/39. Téglás Géza és Dr. Strausz Pál jelentése az 1951. január 19. és február 2. között lefolytatott olaszországi tárgyalásokról (Budapest, 1951. február 5.).

ügyintézése.[875] Eugenio Reale is abban látta az olasz pártvállalatok magyar segítésének fő akadályát, "hogy vizumnehézségekkel kel számolnunk, mert az olasz hatóságok mindig azzal vágnak vissza, hogy mi [ti. a magyar fél] akadályozzuk az olasz állampolgárok magyarországi beutazását."[876]

A feltételek nehezülése ellenére is tipikusnak tarthatjuk azt a képet, amit a gazdasági kapcsolatok dinamizmusáról pl. Lastofka Béla kereskedelmi kirendeltségvezető. 1952 júliusában hazaküldött rejtjeltávirata mutat: "Külkereskedelmi Minisztériumnak: Palmucci grossetói cég ajánl 200 tonna elektrolikus rezet 415 dollárban líbráját [kb. fél kiló], 140 tonna horgonyt 2400 dollárban tonnáját. Bolíviai eredetű szállítás, határidő július, kiviteli engedély megvan, melyre magyar határra szállíthat. Árak franko [bérmentesítve] [a] magyar határ[ig] értendő[k], és alkut [alku tárgyát] képezik. Ezenfelül még: 1) Sodacausztic [*sic!*] [*soda caustica* = marónátron, lúgkő], 2) carbonat de sodio [nátriumkarbonát, szóda], 3) Zolfo [kén], 4) Clorato di potas[s]io [káliumklorát, fertőtlenítő öblítő], 5) Carbonat di pota[s]sioval [-ról] [káliumkarbonát, hamuzsír] mindkét magyar vállalat tárgyaljon, telefonon az áru nevét elhagyni az ajánlat sorszámára való hivatkozással."[877] Ez az egyetlen példa is szemléletesen mutatja, hogy a politikai-katonai szembenállás ellenére is élénk és rugalmas gazdasági kapcsolatok kötötték össze az államosított magyar külkereskedelmet az olasz üzleti világgal, mely utóbbi körében ï részben az UNRRA-segélyek miatt, továbbá a Marshall-terv immár érzékelhető következményeként ï ekkor már megkezdődött a gazdaság gyors és rendszeres növekedése.[878] 1951 decemberében Kiss Károly külügyminiszter éves parlamenti beszámolójában hangoztatta, hogy a magyar külpolitika céljai közé tartozik "fenntartani és elmélyiteni a gazdasági kapcsolatokat azokkal a kapitalista országokkal, amelyek elismerik függetlenségét".[879] Ennek szellemében fogadták ugyanebben a hónapban a magyar illetékesek a Külkereskedelmi Minisztériumban Andrea Barigiani tanácsost, akivel megtárgyalták a részleteket, majd 1952 januárjában *Szóbeli Jegyzék*ben értesítették az olasz partnereket, hogy hozzájárulnak a két ország között még 1948 decemberében kötött árucsere egyezmény további egy évvel történő meghosszabbításához.[880]

A gazdasági kapcsolatok intézése persze elsősorban a kereskedelmi kirendeltség profiljába tartozott, így a követség munkájának értékelésénél csupán közvetetten vehető figyelembe. A Külügyminisztérium szakértői természetesen nem voltak abban a helyzetben, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is vitassák a pártközpontnak a követek személyi kiválasztásában is érvényesülő politikai akaratát. Ugyanakkor aligha lehetett véletlen, hogy 1951 őszén ï pár hónappal Kálló Iván hivatalbalépését követően ï bizottság érkezett Rómába, hogy általános ellenőrzést tartson a politikai és a kulturális munkától kezdve a pénztári és leltári rendig bezáróan. A minisztérium Kollégiuma azonnal meg is tárgyalta a jelentést, és ennek alapján határozatokat hozott a követség, illetve a kapcsolattartó minisztériumi részleg munkájának javítása, a tapasztalt hibák kiküszöbölése érdekében.[881] Az éberséggel nem is volt baj,[882] a tanulással sem,[883] sőt a diplomáciai

---

[875] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/24-24. Viczenik Gusztáv feljegyzése (Budapest, 1921. február 7.).

[876] MOL XIX-G-3-k. 24. d. 49. t. 7333/106. Lastofka Béla feljegyzése az Eugenio Realeval folytatott megbeszélésről (Róma, 1951. október 9.).

[877] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 1119. Lastofka Béla (Róma, 1952. június 17.) ï KÜM-nek.

[878] Olaszország már 1950-re elérte az 1938. évi életszínvonalat, ld. Horváth 2000. 196., 206-208.

[879] ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1176. Politica interna. Legazione d'Italia ï Budapest. Rapporto annuale 1951. 26-27.

[880] A magyar Külügyminisztérium *Szóbeli Jegyzék*e a budapesti Olasz Követségnek (Budapest. 1952. január 17.)

[881] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.- 1/b-002309-1951. A Kollégium [október] 20-i ülésén született feljegyzés a kiküldött bizottság jelentéséről (Budapest,1951.[hó, nap nélkül]). ï Kálló ugyanakkor bizalmas levelezést folytatott Berei Andorral, melynek során a munkahelyi helyezkedés és jópontgyűjtés klasszikus fogásait is alkalmazta. Így pl. 1951. június 26-i levelében a következőképpen reklamálta a minisztérium egyes részlegeinek erőteljesebb segítőkészségét: "nem úgy csinálják, mint Rózsa Irének és nem válaszolnak, nem reflektálnak egészen fontos jelentésekre és kérdésekre. Futáronként 4-5 fontos problémára nem válaszolnak. Úgy látszik Rózsa elvtársnő tapasztalatátadására volna szükség", ld. MOL XIX-J-01-u. BAH Kálló Iván (Róma, 1951. június 26.) ï Berei Andornak. ï Ugyanazon személy kétszeri

rafinéria terén is érzékelhetŐ volt a haladás...[884] Kálló Iványt bizonyára védte Rákosi protekciója, de időnként szüksége is volt rá: 1952 márciusában pl. az a kínos botrány következett be, hogy a magyar pártvezér 60. születésnapján az *Unità*[885] pártlap – a követség ellenőrzése híján – véletlenül a román államelnök, Petru Groza fényképét hozta le vezércikkében Rákosi portréja helyett...[886]

A legerősebb kifogások egyébként továbbra is amiatt érték a követséget, hogy lassan halad a Római Magyar Akadémiának az illegális bentlakóktól való "megtisztítása", illetve a Pápai Magyar Egyházi Intézet elleni "csata". 1952 januárjában Kálló követ – az RMA vezetésével megbízott Kalmár György beszámolója, továbbá a Pápai Intézet volt alkalmazottja, Hunter László, és az RMA volt munkatársa, Barabás Holik László jegyzőkönyvben rögzített közlései alapján – részletesen összefoglalta a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet közötti konfliktus főbb eseményeit az 1949 januárjától 1952 januárjáig terjedő időszakban. Kijelentette: a "papok" botrányos viselkedése és cselekedetei beleilleszkednek a horthysta-fasiszta emigráció mozgalmaiba, ami nem csoda, mert a PMI vezetője, Péterffy Gedeon a Grősz-perben is "fontos" szerepet játszott.[887]

Ezt a "fontos" szerepet talán érdemes kicsit közelebbről szemügyre vennünk. Miután Mindszenty prímás elítélése még nem törte meg a katolikus egyház vezetőinek ellenállását azzal a politikai nyomással szemben, hogy a pártállami diktatúra támogatását mintegy saját tudatformáló, erkölcsnevelő küldetésük központi programjává tegyék, kidolgozásra került a Grősz József kalocsai érsek elleni per koncepciója, illetve pontosabban: egész persorozaté, amely hivatva volt mindazoknak a társadalmi csoportoknak a megfélemlítésére és passzivitásba kényszerítésére, amelyek még valamiképp az egyházakhoz kapcsolódva próbálkoztak autonómiájuk maradékainak őrzésével.[888] A főperben és a legalább 24 mellékperben mintegy 200 személyt ítéltek el.[889] A

---

pozitív említését mindjárt értjük, ha tudjuk, hogy Berei és Rózsa nem csupán munkatársi kapcsolatban álltak egymással, ld. Száll-Ungváry 2003. 45-48.

[882] A követség 1951. augusztus 6-án *Szóbeli Jegyzék*ben tájékoztatta az olasz Külügyminisztériumot, hogy az illetékes hatóságok megbizonyosodtak arról: valóban ismeretlen eredetű fémdarabkát találtak a követi épület főbejáratának zárjában, így ez arra a feltevésre vezet, hogy betörési kísérletet hajtottak végre. A vizsgálat során azonban nem bukkantak olyan nyomra, ami "előre megfontolt bűnös terv létezését feltételezhetővé tenné". Jelezték azért, hogy a követség melletti őrszolgálatot "intenzívebbé" teszik, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.- 0011335-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. augusztus 10.) – Kiss Károlynak.

[883] A követség pártszervezete 1951 augusztusától tanulódélutánokat szervezett, mert "a követség beosztottjainak túlnyomó többsége elméleti téren eléggé le vannak [*sic!*] maradva", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) Dobai János (Róma, 1951. augusztus 12.) – Lázár Ferencnek.

[884] Amikor Kálló követ vacsorán látta vendégül Pietro Nennit, utána nem csupán azt jelentette haza, hogy az olasz szocialisták vezére pozitívan értékelte budapesti útját, üdvözölte a "munkásegységet", és kijelentette, hogy a Szocialista Párt kész ezügyben a következő kongresszusán határozottan állást foglalni. Arra is utalt, hogy Nenni feleségének nagyon tetszett a követségi herendi étkészlet – mivel pedig Nenniék nyilván tudják, hogy Corona képviselő (helyesen: szenátor) nemrég egy kristály-készletet kapott ajándékba, fölvetette: a Központ fontolja meg, ne küldjön-e herendi porcelánokat a befolyásos olasz politikus feleségének, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/d-002455-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. október 22.) – Kiss Károlynak. – Achille Coronáról alább még lesz szó.

[885] A lap címe olaszul *L'Unità*, de a bevett gyakorlat szerint magyar szövegkörnyezetben névelő nélkül írom.

[886] MOL XIX-J-1-u. BAH. Berei Andor (Budapest, 1952. március 15.) – Kálló Ivánnak. – Rákosi budapesti születésnapi ünnepségéről Giuseppe Guglielminetti követ részletes jelentést küldött Rómába. Említette a dolgozók felajánlásait (közte a vasutasokét, hogy többet nem késnek a vonatok, vagy egy tudósét, aki megfogadta, hogy a hármasikrek neurológiájáról ír könyvet Rákosi tiszteletére), továbbá hogy Giovanni Germanetto, az OKP Központi Bizottságának tagja közölt ünnepi laudációt a magyar pártlapban, fölidézve nagy barátja egykori itáliai tartózkodásának emlékeit. Ennek kapcsán Guglielminetti megemlítette, hogy Rákosi jól ért olaszul és szeret emlékezni élményeire: legutóbb egy beszélgetésben a nápolyi Nemzeti Múzeum egyik görög szobráról mesélt, dicsérte Firenze és Pisa szépségeit, és részleteket idézett Benvenuto Cellini híres önéletírásából, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Manifestazioni e celebrazioni varie. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. március 11.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[887] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/b-00255-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. január 15.) – Kiss Károlynak.

[888] A budapesti Olasz Követség 1951. évi jelentésében említésre került, hogy a per kapcsán Olaszországot is megvádolták azzal, hogy segített eljuttatni a Vatikán utasításait és pénzét a magyar klérusnak, bár "hozzá kell tenni,

kalocsai házkutatás során természetesen elŖkerültek GrŖsz érsek és a Vatikán kapcsolattartásának dokumentumai is, és mivel a levelezés egy része a püspöki kar római ágense, Péterffy Gedeon révén zajlott, természetesnek tekinthetŖ, hogy az Ŗ neve is felbukkant az iratokban. Az érsek ún. "önvallomásában" megemlítette, hogy az új segédpüspökök kinevezése kapcsán küldött köszönŖlevelet Rómába, amely "rendes postán ment. Így mennek általában azok az egyházkormányzati ügyek, amelyeket római ágensünkhöz (Péterf[f]y Gedeon) küldünk (miseengedélyek, felmentések, könyv és nyomtatványrendelések)". Czapik Gyula egri érseknek szatmári apostoli kormányzóvá történŖ kinevezésérŖl is megjegyezte: "ezt a levelet Péterf[f]y Gedeon ágensünk rendes postával küldte". ÖsszesítŖ vallomásában a fentieket még azzal egészítette ki, hogy"1949. január 7-én Péterf[f]y Gedeontól, a magyar püspöki kar egyik vatikáni megbízottjától táviratot kaptunk, melyben Péterf[f]y a vatikáni államtitkárság álláspontjára hivatkozva utalt arra, hogy térjünk ki a kormánnyal folytatandó tárgyalások elŖl."[890] Ezt azután GrŖsz érsek majdnem szó szerint megismételte a tárgyaláson zajló kihallgatáson is: "1949. január 7-én Péterffy Gedeon, a magyar egyházmegyék egy részének római ügyvivŖje egy táviratot küldött nekünk, amelyben a vatikáni államtitkárság álláspontjára hivatkozva óvott bennünket a tárgyalásoktól."[891] Ez volt tehát az a "fontos" szerep, amelyet Péterffy betöltött a népellenes összeesküvésben: hazaküldött Magyarországra egy nyilvános táviratot a pápai államtitkárság már ismert véleményérŖl...[892] Ez annyira a semminél is kevesebb volt, hogy a koncepciós per gyakorlott ügyésze, a hirhedt Alapy Gyula azzal próbálta valamennyire "javítani" a vád pozícióját, hogy a minŖsítést magával GrŖsszel mondatta ki. "*Ügyész*: [...] Kiket tud még megnevezni olyanokat, akik ilyen horthysta és fasiszta beállítottságúak, [...] akik szintén kint vannak Rómában, és intézik ott, illetve irányítják az egyház ügyeit? Milyen ilyen személyeket ismer? *GrŖsz*: Én ilyen személyeket Rómában név szerint ismerek: Péterffy Gedeont, Magyaryt, aztán Tóth János van még Rómában."[893]

Kálló követ elŖbb idézett jelentésében utasítást kért arra vonatkozóan is, hogyan viselkedjék az RMA-könyvtár papi látogathatóságát követelŖ ügyvédi felszólításokkal kapcsolatban.[894] Nos, 1951 és 1952 folyamán a Római Magyar Akadémia helyén mŤködŖ követségi kultúrosztály egyik legfontosabb akciója az akadémiai könyvtár jelentŖs részének Budapestre szállíttatása volt. Ha nem mŤködik a tudományos és a kulturális intézet, kétségkívül volt abban logika, hogy olyan helyre kerüljenek a mŤvek, ahol használják is Ŗket.[895] Kezdetben persze volt némi szakszerŤtlenség és bizonytalanság az intézkedések menetében, mert elŖbb született meg a hazahozatali döntés, mint az itthoni fogadókészség biztosítása. Emiatt elŖször a Külügyminisztérium könyvtárához került az anyag, és csak késŖbb, kellŖ mérlegelés után született meg az a döntés, hogy a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára legyen az elosztóhely és egyben a könyvek nagy részének új Ŗre. Többek között Kardos Tibor volt igazgatót is felkérték, tegyen javaslatot a hazaküldés sorrendjére, és Ŗ ï

---

hogy az ellenünk indított támadások nem voltak túlságosan erŖszakosak", ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1176. Politica interna. Legazione d'Italia ï Budapest. Rapporto annuale 1951. 24.

[889] Szabó 2001. 26.

[890] Szabó 2001. 190., 192., 244., A magyar katolikus... 2008. 57-58.

[891] GrŖsz 1951. 37-38., Összeesküvés 1951. 35., Balogh-Szabó 2002. 88., Salacz 1988. 39. ï GrŖsz hozzátette, hogy a pápa megegyezés-ellenes álláspontját több más forrásból is ismerték már, ld. pl. Szabó 2001. 244.

[892] Péterffy Gedeon természetesen igyekezett fönntartani, amíg lehetett, a levelezést a püspöki karral. 1950 januárjában pl. Drahos Jánosnak (aki Mindszenty bíboros letartóztatása óta az esztergomi egyházmegyét kormányozta) írta meg, hogy mi a vatikáni álláspont a papok állami esküjével kapcsolatban, ld. A magyar püspöki... 2008. 151.

[893] GrŖsz 1951. 44. ï Tóth K. Jánosra ld. Beke 2008. 750., Szabó 2005. 170-171., Ispánki 1995. 22-24., 142-143., Mészáros 2003. 118-119.

[894] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/b-00255-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. január 15.) ï Kiss Károlynak.

[895] Jelen ismereteink szerint a gondolat elŖször Berei Andor egy 1951 májusában kelt levelében bukkant fel: "célszerŤ lenne az Akadémia könyvtárában lévŖ legértékesebb mŤveket, fŖképpen a Rómára vonatkozó gyŤjteményt futárpostával fokozatosan hazaküldeni", ld. MOL XIX-J-1-u. BAH. Berei Andor (Budapest, 1951. május 24.) ï Murai Istvánnak.

aligha meglepetés! ï elsŐként a dantológiai, illetve az olasz mŰvészettörténeti és archeológiai munkákat jelölte ki a mintegy hat és félezernyi állományból.[896]

A könyvtár csomagolását és hazaküldését még Kalmár György kezdte el, de már nem Ő fejezte be. Pedig munkájával alapjában meg voltak elégedve, és politikai szempontból is csak kisebb kifogások merültek fel vele kapcsolatban.[897] De a kor általános légkörét ismerve végül is nem igazi meglepetés, hogy 1952 nyarán egy hazautazásról már nem engedték vissza Rómába. És bizony az sem számított rendkívüli esetnek, hogy az érintett csak tizenhárom évvel késŐbb, 1965-ben tudta meg annak okát, miért marasztalták odahaza. Már Bukarestben dolgozott a követség elsŐ beosztotti posztján, amikor a román fŐvárosba érkezett Berei Andor, ebben az idŐben a Kossuth Kiadó igazgatója. Beszélgetésük során egykori fŐnöke elmesélte: maga Palmiro Togliatti, az OKP fŐtitkára írt róla ï mert "egy ismert velencei trockista ügynökkel" tartott kapcsolatot ï följelentŐ levelet Rákosi Mátyásnak. A "vádlott" számára persze azonnal világos volt, hogy az ügyet nem maga a pártvezér, hanem a háttérbŐl valószínŰleg Paolo Robotti, az 1950-es évek elején az OKP agitációs és propaganda-osztályának vezetŐje "mozgatta". "Ez a nagytekintélyŰ pártvezetŐ ï jellemzi Kalmár ï savanyú, gyomorbajos, mindenkire gyanakvó, mindenkiben ellenséget szimatoló szélsŐséges sztálinista volt, akinek velem szemben való fagyos magatartása kezdettŐl fogva megnyilvánult."[898] Kálló követnek Berei miniszterhelyetteshez íntézett bizalmas beszámolója szerint Giovanni Germanetto, aki az olasz pártvezetés és a magyar követség között a kapcsolatot tartotta, arról tájékoztatta partnerét, hogy ï a postán dolgozó elvtársak segítségével megszerzett levelek információi szerint (!) ï Kalmárnak közeli barátja Dr. Bernát Sámuel velencei magyar ügyvéd,[899] akinek révén kapcsolatba kívánt kerülni a Velencei Biennale vezetŐjével, Sartorival. Ám "Germanetto elvtárs közölte, hogy Sartori együttmŰködik Magnani és Cucchi, a Pártból kilépett két képviselŐvel, és hogy Sartori elég sok kellemetlenséget csinált a Pártnak, és úgy néz ki, hogy Bernát is hasonló elem, mint Sartori."[900]

Ezek a kilépett exkommunisták[901] voltak tehát azok a "trockista elemek", akikkel a Togliatti-levél vádja szerint közeli kapcsolatot tartott Kalmár. Egy hónapokkal korábbi Murai-levél újabb

---

[896] A vonatkozó levelezésbŐl ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 924/biz. 1951. Kálló Iván (Róma, 1951. november 13.) ï Kiss Károlynak, továbbá uo. az 1951. december 5-én (973/biz.-1951.), az 1952. április 21-én (1012/biz.-1952.), a június 20-án (06380/biz-1952.) és a július 16-án (625/biz.-1952.) kelt leveleket. ï A konkrét részleteket Gonda Imre, a Külügyminisztérium könyvtárának vezetŐje beszélte meg Scher Tiborral, a MTA Könyvtárának vezetŐjével. ï A könyvekkel foglalkozók szakmai szinvonalára jellemzŐ, hogy az egyik láda kisérŐjegyzékében a neves egyháztörténész, Bunyitay Vince neve "Bumpaty" Vinceként szerepel.

[897] Az akkori kritika manapság persze már inkább dícséretnek hangzik: "Kalmár elvtárs továbbra is legbiztosabb a követségi munka szempontjából. Politikailag megbízható, hivatali munka szempontjából jó, munkatársaihoz való viszonya egy kis fölényeskedést mutat. Politikailag túlzottan jóhiszemŰ és nem eléggé éber. Feladatait egyébként jól látja el", ld. MOL XIX-J-l-k. IIc. 0028651-1951. Kálló Iván (Róma, 1951. december 5.) ï Kiss Károlynak. ï Mindezt az érintettnek is megmondhatták, mert a követ egy másik levele szerint "Ő maga teljes egészében magáévá tette a kritikát és a munka megy rendesen", ld. uo. MOL XIX-J-l-k. II e. 307/B-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. április 12.) ï Kiss Károlynak. ï Ám ugyanennek a levélnek egy utalása szerint Kálló követ már számolt azzal, hogy a kultúrattasét hamarosan leváltják, mert már ekkor kérte Berei Andor külügyminiszter-helyettest, hogy "mindenesetre ne nehezítsétek meg a helyzetünket Kalmár esetleges visszahívásával pótlás nélkül", ld. uo.

[898] Kalmár György szíves közlése.

[899] Bernát ügyvédre a magyar hírszerzés is felfigyelt: 1952 októberében a központ utasította Rómát, hogy küldjenek számára magyar nyelvŰ orvosi szaklapot, és ha válaszol, újabb utasításban adnak eligazítást, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. október 1.). ï A további hírszerzŐi levelezésben már csak szórványosan bukkan fel a neve, pl. 1953. januárjában említik, hogy foglalkozni kellene vele, de nincs elég kapacitás, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Martinuszik István áv. fhdhgy. jelentése (Budapest, 1953. január26.). 197.

[900] Kalmár György szíves közlése. ï Az idézett levelet ld. MOL XIX-J-1-u. BAH. Kálló Iván (Róma, 1951. november 28.) ï Berei Andornak.

[901] Valdo Magnani és Aldo Cucchi párhuzamos politikai pályát futottak be: korán csatlakoztak az OKP-hoz, partizánként harcoltak a világháborúban, majd képviselŐséget vállaltak. 1951 januárjában léptek ki a pártból, és új mozgalmat hoztak létre Movimento Lavoratori Italiani (késŐbb: Unione Socialista Indipendente) néven. Nézeteiket a

adalékkal egészíti ki a fenti történetet. Ebben az ideiglenes ügyvivŐ Eugenio Realéval folytatott beszélgetésérŐl tájékoztatta Bereit. "Reale elvtárs szerint ï írta Murai február 27-én ï változatlanul egységes a párt vezetŐ csoportjainak felfogása a Magnani és Cucchi titóista árulókkal szemben és annak ellenére, hogy most Silonéval[902] együtt készítik elŐ akcióikat (esetleg egy új párt megalapítását), Reale szerint ennek nincs nagy jelentŐsége."[903] Számunkra azonban van némi jelentŐsége, mert a trockizmus és a titóizmus említésének váltogatása még világosabban jelzi a vádaskodás ideológikumát: ugyanez a kettŐsség jellemezte ugyanis a Jugoszlávia elleni sztálinista támadásokat, és természetesen a Rajk-ügyben is összefonódva jelent meg a két motívum. Mindenestre a trockizmus némiképp elvontabb problémájához képest a titóizmus vádja valamivel konkrétabb fenyegetést jelentett, különösen Olaszországban, ahol a baloldali tömegek körében sem volt népszerŰ a Fiumét, Isztriát elfoglaló kelet-adriai szomszéd. Az októberi pétervári forradalom hajdani társvezérénél már gyŰlöltebb ellenségnek számított ekkoriban az "imperialista" Nyugattal szövetséges délszláv állam vezetŐje, a "láncos kutya".[904]

A súlyos veszélyt hordozó dokumentum ma már nem létezik,[905] ugyanakkor Száll József ï akkoriban a Tájékoztatás FŐosztály vezetŐje[906] ï is megerŐsítette Kalmárnak, hogy saját szemével látta ï így szinte bizonyos, hogy a levelet maga Berei semmisítette meg. Vajon miért? ï érdekes kérdés, amelyre csak találgathatjuk a választ. A visszaemlékezŐ Kalmár György úgy véli, ez a magasan kvalifikált értelmiségi, ugyanakkor Rákosi bizalmi embere, egyfelŐl rokonszenvvel kisérte a "fényes szelek" nemzedékének az Ő segítségével is külügyi pályára kerülŐ tagjait, míg másfelŐl némiképp lenézte azokat a megbízható, de korlátolt és mŰveletlen munkáskádereket, akik az "ŐrségváltásŐ során kerültek be a diplomáciai apparátusba, sokszor mindjárt vezetŐ beosztásba ï így azt semmiképp sem hagyta, hogy az utóbbiak boszorkányüldözésbe kezdjenek és tönkretegyék az értékes kádereket. Kalmár esete egyébként nem volt egyedülálló: miként Konrád EdittŐl, Berei akkori titkárnŐjétŐl később megtudta, a miniszterhelyettes "számos olyan munkatársát helyezte kevésbé szembetŰnŐ posztra [...], akiknek helyzete a hidegháborús légkör fojtogató szorításában ï származási, osztályszempontok, vagy más okok miatt ï veszélyeztetetté vált."[907]

Miután Robotti ellenszenve Kalmár Györggyel szemben a követségi kollégák körében is közismertté vált, Kálló elhatározta, hogy ï persze megfelelŐ pótlás biztosításával ï kéri az attasé hazarendelését. Döntéséhez azonban nem csekély személyes elfogultság is társult. "Legutóbb tudomást szereztem arról a szándékáról ï folytatódik ugyanis a fenti levél ï , hogy meg akar nŐsülni és el akarja venni követségünk gépírónŐjét, Nagy Annát, aki követségünk politikailag leggyengébb

---

Risorgimento Socialista címŰ lapban népszerŰsítették. Pályájukra ld. Chi è 1958. 166., 320., a mozgalomra pedig Casanone [1988]. 21., Boiardi [1988]. 212-213.

[902] Ignazio Silone, a neves író ekkoriban kezdett eltávolodni a kommunista párttól; munkásságára ld. Letteratura... 1991. 1637-1638., Madarász 1993. 421-422., FejtŐ 1990. 386-389.

[903] MOL XIX-J-1-u. BAH. Murai István (Róma, 1951. február 27.) ï Berei Andornak.

[904] A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) Jugoszláviát elítélŐ döntésére, ennek külpolitikai következményeire ld. Balogh 1988. 299-300., 321-322. ï Rákosinak 1949 júniusában a szovjet és a magyar sajtóban egyaránt közölt cikke már címével is a trockista vádat sulykolta: *A jugoszláv trockisták az imperializmus rohamcsapata*, ld. Rákosi 1952. 151-165. ï Egy jellemzŐ mondat a cikkbŐl: "A mai Jugoszlávia tipikus rendŐrállam, ahol a trockista klikk a Gestapótól kölcsönzött módszerekkel és a Gestapo-ügynökök segítségével tartja fenn uralmát", ld. uo. 164.

[905] Kalmár György igyekezett az OKP római archívumában és a Gramsci Intézetben is tájékozódni, hátha ott fennmaradt másolati példány, de a levéltárosok tájékoztatása szerint az ilyen jellegŰ, szigorúan bizalmas leveleket Togliatti mindig kézzel és egyetlen példányban írta. (Kalmár György szíves közlése.)

[906] Száll József pályájára ld. Száll-Ungváry 2003., Nagy Ferenc 1990 II. 158-159., 212., Rákosi 1997. 645., Szabó 2005. 488., Szabó-Soós 2006. 85., Noel Field 2005. 651. ï Száll pályaképe még ma is több vonatkozásban rejtélyes, mert római követségének befejezése után, 1970-ben családostul disszidált, állítólag azért, hogy a róla nyugaton terjesztett kémvádat megcáfolja. ï A Rajk-ügyben játszott szerepére fentebb már utaltunk.

[907] Kalmár György szíves közlése. ï Ugyanezt, részben az anticionista hisztéria kapcsán, megerŐsíti Száll József is, ld. Száll-Ungváry 2003. 48-49.

pontja, aki visszaminŗsített tagjelölt, aki ellen a legtöbb panaszunk volt kijövetelem után nyeglesége, felületessége és megbízhatatlansága miatt. [...] Most Kalmár, nem törŗdve semmivel, befolyása alá került és nem veszi észre, hogy ŗidomul Nagy Annához, és nem fordítva."[908]

Bár Kálló követ az összes lehetséges fórumon azt kérte, megfelelŗváltással térjen haza a rendkívül fontos kulturális tanácsosi posztot betöltŗkolléga, sajnos csalódnia kellett. "Kulturális téren a visszaesés meglepŗen nagy ï kommentálta óvatosan az új helyzetet 1952 augusztusában. ï Ennek oka, hogy Kalmár elvtárs váratlanul maradt otthon és munkaköre még betöltetlen."[909] És nem elég a kínos és Rómából nehezen átlátható szituáció; a központ ráadásul még kritizál is! ,,A kulturális felelŗs Kalmár elvtárs esetében ï méltatlankodik válaszában joggal a követ ï nem tudom, hogy lehetett volna az ügyeket átadni, amikor Kalmár elvtárs a kulturális értekezletre ment haza, váratlanul a még esedékes szabadságát is kivehette és bizonyos körülmények miatt otthon lett tartva. Az ilyen váratlan kiesések nehézségeit nem lehet elkerülni."[910] A kulturális kapcsolatok és programok szervezését végül Dobai János vette át, de egy év alatt sem sikerült belejönnie. A színvonalesés mértékét kellŗen érzékelteti Kálló követ panasza 1953 márciusából: "Dobai elvtárs nem kultúrmunkára való. Teljesen idegennek érzi azt. Ma jelentette ki, hogy inkább kapálni menne, mint a kultúrmunkát csinálja."[911]

1952 elején érdekes feladattal bízta meg Berei Andor a római követet. "Értesülésünk szerint egészen a legutóbbi idŗkig Olaszországban tartózkodott Márai Sándor magyar író ï vázolta a miniszterhelyettes a körülményeket ï , akinek többek között ismerjük egy Posilippo-ban [*sic!*] 1951 nyarán írt versét, amelynek hangja erŗsen csalódott és Amerika-ellenes.[912] Kérjük, igyekezzék megtudni, Márai Sándor jelenleg Olaszországban tartózkodik-e. Ha igen, mi a tartózkodási helye. Vannak itt olyan hírek is forgalomban, hogy a legutóbbi idŗk folyamán meghalt. Amennyiben ez igaz lenne, úgy légy szíves[913] halálának körülményeirŗl értesülést szerezni. Amennyiben életben van és Olaszországban tartózkodik, úgy jó lenne valamilyen kapcsolatot kiépíteni feléje és igen óvatosan értésére juttatni, hogy Magyarországra való visszatérésének részünkrŗl nincsenek akadályai."[914] A rendszerpropaganda szempontjából kiemelt feladat mielŗbbi megoldásához egy héttel késŗbb újabb adatokkal szolgált: "Egészen biztos, hogy Márai életben van és Olaszországban él, mégpedig Nápoly közelében. Magyarországon tartózkodó édesanyjával állandó kapcsolatban van. Helyes volna, ha valaki ï vagy erre alkalmas elvtárs a követségrŗl, vagy pedig egy kulturális kérdésekben járatos olasz elvtárs ï felkeresné és megnézné, hogyan viszonylik jelenleg a nemzetközi politika kérdéseihez és Magyarországhoz." Majd megismételte a lényeget: "Amennyiben általában kedvezŗ magatartást foglal el ï anélkül, hogy neki kifejezetten ajánlatot tennénk ï értésére lehetne adni, hogy ha Magyarországra vissza akarna térni, ennek részünkrŗl nem lesznek akadályai."[915]

---

[908] MOL XIX-J-1-u. BAH. Kálló Iván (Róma, 1951. november 28.) ï Berei Andornak.

[909] Kalmár György pályája azután darab idŗmúlva megint összefonódott a Római Magyar Akadémiáéval, és a hatvanas években, igazgatóként értékes eredményeket ért el a kulturális kapcsolatok fejlesztése terén, ld. Csorba 1998/II. 61.

[910] A panaszokra ld. MOL XIX-J-l-k. IIc. 010047/1952. Kálló Iván (Róma, 1952. augusztus 27.) ï Kiss Károlynak, MOL XIX-J-l-k. I/a. 939/biz/ 1952. Kálló Iván (Róma, 1952. október 30.) ï Kiss Károlynak.

[911] MOL XIX-J-l-u. BAH. Kálló Iván (Róma, 1953. március 23.) ï Berei Andornak.

[912] Berei utalása nyilván a *Halotti beszéd* címŤ versre vonatkozik, ám ebben csak áttételesen találhatók olyan sorok, amelyek esetleg az amerikai "*way of life*" kritikájának tekinthetŗk. EgyfelŗI a vasfüggöny mindkét oldalán tapasztalható elidegenedés-mozzanat értelmezhetŗ így: ĂTŤrd, hogy már nem vagy ember *ott*, csak osztályidegen, / TŤrd, hogy már nem vagy ember *itt*, csak szám egy képletenò. MásfelŗI az emigráns munkást szinte állatként kezelŗ munkaadó-tulajdonos képe emlékeztet a kizsákmányoló tŗkés sztereotípiájára: ĂNe mukkanj, amikor a boss megszámolja fogadò, ld. Márai Sándor 2000. 324.

[913] A magázás-tegezés váltását nyilván a levelet gépelŗ titkárnŗ tévesztette el.

[914] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) BAH. Berei Andor (Budapest, 1952. január 24.) ï Kálló Ivánnak.

[915] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) BAH. Berei Andor (Budapest, 1952. február 1.) ï Kálló Ivánnak.

"Márai Sándor íróval kapcsolatban értesítlek, hogy azonnal hozzáláttunk felkutatásához ï válaszolt március 6-án Kálló követ. ï Úgy nézett ki, hogy Szicíliában él, újabb értesülésünk szerint azonban majdnem biztos, hogy Capri szigetén él. Failoni, hossszú ideig Budapesten élt operaházi karmester fiától[916] szerzett értesítés szerint nagyon rossz anyagi viszonyok között él Capriban és nagyon el van keseredve. A közeli napokban keressük meg, ha tényleg ott van, persze kerülŗvel, óvatosan és, amint biztosat tudunk, értesítlek."[917]

Az író anyagi viszonyaira vonatkozóan viszonylag pontos volt az információ, lakóhelyére vonatkozóan azonban már nem. Márai csak nagyon kevés ismerŗssel közölte címét, mert valamiképp egész emigrációja során mindig számolt azzal a lehetŗséggel, hogy a magyar hatóságok esetleg "utána nyúlnak", megzavarják magányát, önkéntes számŤzetését, így erŗs gyanúval fogadott minden olyan hírt, kapcsolatot, érdeklŗdést, amely számára nem ellenŗrizhetŗ hazai forrásból származott. Még salernói tartózkodása (1967-80) idején, a világpolitikai enyhülés légkörében is sokak számára érthetetlen gyanakvással kezelte azokat, akik megfelelŗ elŗkészítés és ajánlás nélkül közeledtek hozzá.[918] Az író várható esetleges fenntartásaival persze a követ is számolt, így Berei javaslatára Vedres Márk szobrászmŤvészt kérte fel a közvetítésre. Az Olaszországban élŗ lányánál tartózkodó, Kossuth-díjas mŤvész[919] vállalta is a feladatot, de nincs arról tudomásunk, hogy valóban találkozott volna Máraival. Erre utal az is, hogy pár héttel késŗbb már kudarcról szólt Kálló híradása. "Máraival kapcsolatban kifejtett fáradozásunk hiábavaló volt ï jelentette a követ. ï Egyik címe[t] a másik után kaptuk és kerestük, de úgy látszik, nem tudjuk megtalálni. Egészen bizonyos, hogy otthon élŗ anyjával levelezésben van, hát ha [*sic!*] meg lehetne tudni, hol van ill. a címét. Mi a keresést folytatjuk, de kérlek, ha valami közelebbit tudtok, értesítsetek."[920]

Manapság persze már elég nehéz megállapítani, hogy a követségi apparátus nyomozói tehetsége volt viszonylag csekély, vagy esetleg olyan barátok vezették ügyesen tévútra a nem éppen önzetlen szándékkal érdeklŗdŗket, akik tudták: a mester aligha örülne a hivatalos Magyarország jelentkezésének. Mindenestere van benne valami mulatságos, hogy Kállóék kutakodásával egyidŗben, Márai minden héten pontosan megjelent Rómában, hogy a Szabad Európa Rádió stúdiójában magnetofonra mondja jegyzeteit, kommentárjait![921] A felolvasás után, a Pincio dombján, a Villa Borghese parkjában sétálva, talán ismeretlenül el is mehettek egymás mellett a kommunista diplomaták és az önmagát számŤzŗ, "nyugati szocialista" gondolkodású mŤvész. Majd azután éppen ezekben a hetekben költözött át feleségével és nevelt fiával, Babócsay Jánossal az

---

[916] Ifj. Sergio Failoniról van szó, a budapesti Operaház zenekarát 1928-45 között dirgáló neves karmester, id. Sergio Failoni fiáról, aki ekkoriban rádiódramaturgként dolgozott Milánóban, és feltehetŗen még Magyarországról személyesen ismerte Márai Sándort. (Failoni Donatella szíves közlése.)

[917] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) BAH. Kálló Iván (Róma, 1952. március 6.) ï Berei Andornak. ï A Caprival kapcsolatos álhír talán összefügghet azzal, hogy 1951 júliusában Márai cikket közölt a *Szabad Magyarság* címŤ lapban *Capri szigetén. Egy emigráns író gondolatai a földi paradicsomban* címmel. Bár az írás motívumait nyilván egy Nápolyból bonyolított kirándulás során gyŤjtötte, a helyszín megidézése, az élmény személyessége hagyhat olyan nyomot az olvasóban, hogy utólag visszaemlékezve azt higgye, az író ott is élt, ahonnan írt. Ez esetben az feltételezhetŗ, hogy a követségi érdeklŗdŗk olyan valakivel beszélhettek, aki erre a cikkre emlékezett homályosan. A cikk újraközlését ld. Szŗnyi 2000/I. 147-150.

[918] Errŗl a mély, talán irracionális motívumokat is tartalmazó gyanakvásról számol be Lŗrinczi László, aki 1976 késŗ tavaszán Salernóban járt, és ott próbált kapcsolatba lépni az íróval, de éles elutasításban részesült, ld. Lŗrinczi 1996. 133-140. (A látogatás idŗpontja Lŗrinczi László szíves közlése.) ï Viszont 1949-es naplójában Márai ezt a reflexét azzal magyarázza, hogy az íráshoz van szüksége a mély, feltétlen magányra, ld. Márai 1968. 88. ï A két motívum ï a politikai és az alkotáslélektani ï természetesen nem zárja ki egymást.

[919] Vedres Márk pályájára ld. ML IV. 1968. 652-653., ÚMÉL IV. 2007. 1162-1163. ï Vedres Éva, a szobrászmŤvész leánya (késŗbb a Fellini-filmek egyik díszlettervezŗje) a neves kommunista ügyvéd és folyóiratszerkesztŗ, Alberto Carocci felesége lett, ld. WHO 1958. 215., Fejtŗ 1990. 173., 389-390.

[920] MOL XIX-J-1-u. (6.d.) BAH. Kálló Iván (Róma, 1952. március 25.) ï Berei Andornak ï "Máraira vonatkozólag egyelŗre nincs értesülésünk ï válaszolta postafordultával Berei Andor ï, amennyiben lesz, azt azonnal közölni fogjuk", ld. MOL XIX-J-1-u. (6.d.) BAH. Berei Andor (Budapest, 1952. április 6.) ï Kálló Ivánnak.

[921] Az adás 1951 októberében kezdŗdött, ld. Márai Sándor 2001. 226-227.

Egyesült Államokba. A húsz bőröndöt és gazdáikat szállító gőzhajó alig hat nappal azután – 1952. április 12-én[922] – futott ki az óceánra, hogy Berei Andor a követségi jelentést nyugtázó válaszlevelet megírta. (Ennek persze a kereséshez semmi köze nem volt – az elhatározásra már évekkel, de a jegyvásárlásra is hónapokkal korábban sor került.) Az Amerikába költözés gondolata persze régóta foglalkoztatta Márait: már egy 1951. február 26-i levelében azt fejtegette egyik legkedvesebb itáliai barátnőjének, Paulay Erzsébetnek (a neves színésznőnek, a tartózkodási engedélyt annak idején elintéző diplomata, Vittorio Cerrutti feleségének), hogy „az én elmenetelemnek innen egyetlen igazi értelme van: ki kell lépnünk az emigráció státusából. Akármilyen angyaliak itt hozzám, az igazság mégis az, hogy rendőri felügyelet alatt éldegélő hontalan vagyok. Ez a felügyelet nem lehet tapintatosabb, emberibb, mint amilyené – de mégis az. És ez az állapot nem jövő a kisgyereknek. Változtatni itt nem tudok rajta.”[923] A nevelt fiú érdekében meghozott döntés motívumai jól felismerhető, belső kapcsolatban állnak azokkal a sorsdilemmákkal, amelyek a regényírót ekkoriban foglalkoztatták. Az Újvilágba költözés ténye azután hamarosan ismertté válhatott Budapesten is, és semmissé tette az íróval kapcsolatos propaganda-illúziókat. A Szabad Európa Rádió külső munkatársaként Márai, ha ezer okból kritizálta is az amerikai élet számos jelenségét, politikailag egyértelműen az antikommunista és demokratikus Nyugat mellett kötelezte el magát, így az "agitprop" szakembereknek fel kellett ismerniük, hogy a "megnyerésére" törekvés hiábavaló fáradtság csupán.[924]

Persze amennyire jól jött volna a rendszerpropaganda számára, ha az európai rangú író megtér az önkéntes száműzetésből, éppen olyan kínos lett volna, ha pl. a világhírű sportemberek közül valamelyik a "szabad világot" választja. Hiszen ha nem is volt szó szerint kimondva, azért a politikai akarat minden csatornán azt az üzenetet reklámozta a szocialista haza lakóinak körében, hogy futóink, kosarasaink, vagy labdarugóink páratlan teljesítménye "valahol" a béketábor fölényét is (!) szimbolizálja és bizonyítja az imperialista Nyugat ellenében. Ezt a demagógiát nyilván látványosan leplezte le volna az élsportolók disszidálása. Érthető tehát az az idegesség, amellyel a követség a következő hírt rejtjelezte hazafelé 1952 júniusában: "Római sportújságok írták, hogy állítólag Puskás Ferenc elfogadta egy közvetítő iroda ajánlatát. 80 000 dollárt ajánlott, hogy jöjjjön Olaszországba, lehetőleg [a] Helsinki Olimpiász előtt. Állítólag Magyarországon járt olaszok közül

---

[922] Mészáros 2006. 88.

[923] Uo. – Az Amerikába költözés másik motívuma a koreai háború hangulatában formálódott: "Ha elmegyek – és most már el akarok menni – ennek egyetlen oka: nem akarok a bolsevisták közelében élni, most, mikor egy európai bolsevista támadás nem látszik egészen lehetetlennek", ld. Márai 2001. 101.

[924] A *Halotti beszéd* befogadói utóéletéhez tartozik, hogy ez volt az a Márai-mű, ami az íróra mért hat esztendei szilencium után először hangozhatott el újra a magyar éterben. A Magyar Rádió *Kilátó* című irodalmi műsorában 1954. április 27-én sugározták – igaz, Tamási Áron komoly érzelmekkel telített, kritikai jegyzetével kísérve, amelyben a szerző azzal magyarázta a világgá ment író pesszimizmusát, hogy kiszakadt a nemzet életének eleven szövetéből, abból a jobbító energiákkal teli világból amelyben az élet mély optimizmusa egyértelműen ellene mond az ő reménytelenségének és szomorúságának. A vers is és Tamási szövege is pár nap múlva (május 1.) megjelent a Darvas József szerkesztette, nem túlságosan jelentős *Művelt Nép* című lapban is. Márai hamarosan reagált a SZER hullámhosszán, üzenve, hogy nem hihet otthoni pályatársainak: ahogy 1949-ben a diktatúra szólamait hajtogatták, úgy most, 1954-ben „az otthoni hatalom taktikája megparancsolja nekik, hogy a szabadság igéit hirdessék”. Ugyanakkor Hartai László, a rádióműsor felelőse kénytelen volt igazoló jelentést írni Komócsin Zoltánnak, a MDP Agitációs és Propaganda Osztálya vezetőjének arról, mi történt – és ma már nagyon nehéz eldönteni, hogy az "új szakasz" politikai nyitásának légkörében vajon mi lehetett a szerkesztő igazi célja: a pártközpont elvárásai szerint megbélyegezni a magyar hallgatóság előtt az emigráció legjelentősebb íróját – vagy éppen fordítva: ügyes trükkel mégiscsak milliók számára hallhatóvá tenni a század egyik legjelentősebb magyar versét. A védekezésben mindenesetre rutinosan önkritikát gyakorolt („az írások leközléséért a felelősség elsősorban engem terhel.”), de azért a maga mentségét sem hallgatta el ("a Szabad Európa Rádió válaszai után is az a véleményem, hogy az írások leközlése helyes volt, amit különösen az irodalmi körök visszhangja bizonyít"). Minderre ld. Sipos 2006. 170-172., Tamási írásának utánközlését ld. Tamási Áron 1982. 287-289., 454. – A hatóságok mindenesetre a keményebb kritikával érthettek egyet, mert 1955-ben – ez már az "új szakaszt" követő rákosista "visszarendeződés" időszaka – ki akarták telepíteni Márai édesanyját és családtagjait Biharugrára. A jóakarók ezért értesítették az írót, hogy ne levelezzen közvetlenül velük, mert ezzel helyzetüket veszélyezteti, ld. Mészáros 2006. 96.

egy volt a közvetítő. Kérem illetékes helyen közbenjárni azonnal."[925] Az illetékesek nyilván rögtön intézkedtek, és hamar rájöttek, hogy a hír kacsának bizonyult. De aligha tévedünk, ha úgy véljük: a fentihez hasonló zaklatások mind belejátszottak a magyar labdarugás-történet eddigi legnagyszerűbb játékosának abba a döntésébe, hogy az 1956-os forradalom után az emigrációt választotta.[926]

Mint emlékszünk rá, Kalmár György egyik fontos feladata az volt, hogy a Római Magyar Akadémia illegális bentlakóival szembeni pereket vigye ü de e folyamat újabb komoly eredményéről már az ő otthontartása után számolt be Szabó Imre ideiglenes ügyvivő. Az olasz rendőrség végre hajlandó volt érvényt szerezni a hatályos bírósági ítéleteknek, így sikeresen végrehajtották Vrublovszky András és családja (feleség, két gyerek), Bisszioni Jekondo és felesége, a lakásukban lakó ismeretlen család, valamint Klein Mária kilakoltatását. A jobboldali lapok tudósítói az épület körül lesték, lesz-e erőszakos jelenet. A *Momento Sera* munkatársa az ügyvivőt akarta meginterjúvolni, de ő a bírósághoz utasította az újságírót. Megjelentek persze támadó éllel írt cikkek is, de ezekre "méltó választ" adtak az *Avanti*ban. A kiürített helyiségeket Szabó lezáratta. A jelentésben az ügyvivő felsorolta, kik laknak még benn engedély nélkül a két épületben: Kápolna [Sándor], illetve az, aki a helyén lakik: Lifi Nikola [Nicola Lufi], Matosné, Camponiné (Kamboni Emilia) [helyesen: Gamboni], a Tempesti házaspár, Barabás Holik [Florio Banfi] és felesége, valamint Niccolo Dugo ügyvéd. Viszont Tóth László professzor kiköltözött, az elengedett perköltség fejében.[927]

Az illegális bentlakók között említett özv. Matos Lajosné azonban váratlan információval akasztotta meg a kilakoltatási procedúrát. Arra hivatkozott, hogy Kardos Tibor volt igazgató egy Petőfi-szobrot rendelt a férjétől, amely megfelelő minőségű alkotás volt, mert az 1947-es március 15-i ünnepségen is használták ü ám végül nem lett kifizetve az ára.[928] Az akadémiát valóban perelte Matos Lajos a szobor költségéért ü erősítette meg az információt a követ is ü , az akadémia viszont perelte Matosékat az illegális bentlakásért[929] ü míg végül a fiatal szobrász váratlan halála miatt mindkét per leállt. Mivel Matosné nagyon szegény, tüdőbeteg (állítólag a piacon szed hulladékot), így hajlana a kiköltözésre, ha megkapná a pénzt a szoborért (200 000 líra) ü így Kálló kérte a központ engedélyét ehhez a megoldáshoz.[930] A jóváhagyást valószínűleg megkaphatta, mert 1953 márciusában közölte Budapesttel: Matosnéval megegyeztek, a hónap végén elmegy, és csak annyit kér ráadásként, hogy mivel a bútorait nem tudja azonnal elvinni, így azokat hadd tárolja még egy

---

[925] MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 3186. [Római követség] (Róma, 1952. június 25.) ü KÜM-nek.

[926] Puskás Ferenc pályájára ld. Szöllősi 2006., Borsi-Kálmán 2008. ü Puskás 1957-ben már Olaszországban élt és várta, hogy a Magyar Labdarugó Szövetség (MLSZ) nemzetközileg érvényes átigazolási tiltásának ideje lejárjon. A milánói Internazionale csapatának szakvezetése 1957 májusában megkereste a követséget és 25 vagon ingyen citromot ajánlott fel a budapesti kórházaknak, ha az MLSZ eltekint a kivárási időtől, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok (15.d.) Szabó Imre követ (Róma, 1957. május 16.) ü KÜM-nek. ü A válasz azonban az volt, hogy "Puskás átigazolását illetően ne bocsátkozzon tárgyalásokba. Az ő minősíthetetlen magatartása [az] OTSB [Országos Testnevelési és Sportbizottság] szerint kizár minden alkudozást", ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok (15.d.) KÜM (Budapest, 1957. május 18.) ü [Követségnek].

[927] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-00244-1952. Szabó Imre (Róma, 1952. augusztus 9.) ü Kiss Károlynak.

[928] Uo.

[929] Az irathoz csatolt melléklet Kardos igazolása Matos Lajos pályájáról (a Képzőművészeti Főiskolán végzett, 1940-41-ben római ösztöndíjas volt, stb.), aki "jelenleg egy Petőfi-mellszobrot készít" a RMA megbízásából, miközben az intézmény vendége, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Kardos Tibor igazgató igazolása [ceretificato] (Róma, 1947. szeptember 3.) (feltehetően az 1950-es évek elején készült olasz nyelvű másolat).ü Egy másik csatolt dokumentum felszólítja Matost, hogy hajtsa végre a vallás- és közoktatásügyi miniszter 947/149.939 5. sz. utasítását, vagyis november 1-ig hagyja el az elfoglalt helyiségeket. Ha ezt nem teszi meg, az RMA leltárt készít a személyes holmijáról és azt kirakja az Akadémia portájára. Közölje viszont ü zárul a levél ü az RMA igazgatóságával, hogy mekkora kártérítést igényel a szobába beépített kemencéért, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Szentmihály[i János] (Budapest, 1947. október 29.) ü Matos Lajosnak (feltehetően az 1950-es évek elején készült olasz nyelvű másolat).

[930] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Kálló Iván (Róma, 1952. szeptember 18.) ü Kiss Károlynak.

ideig az Akadémián.[931] És mi történt a történet néma fŐszereplŐjével: a halhatatlan költŐ szobrával? Nos, a terrakotta alkotás (a tervezett bronzszobor mintája) szerencsésen túlélte a múló évtizedek viszontagságait és ma is a Palazzo Falconieri diszudváranak egyik fülkéjében áll, némi neoromantikus pátosszal gazdagítva Róma barokk szívének hangulatait!

Mivel 1952 szeptemberére a Palazzina elsŐ és második emeletét az összes illegális bentlakó elhagyta. Kálló azt javasolta, hogy a második emeletre a Kereskedelmi Kirendeltség költözzön be, az elsŐn pedig ennek vezetŐje, Lastofka Béla kapjon új lakást.[932] A hátralévŐ kiköltöztetési teendŐket 1953 márciusában tekintette át újra. A palota elsŐ emeletén még mindig bent lakik Niccolo Dugo ügyvéd ï kényes ügy, de már a a legvégsŐ idŐhúzó lehetŐségét is eljátszotta, így ha április 8-ig nem megy ki, meg kell indítani ellene a pert. A harmadikon még ott van a Tempesti házaspár, de kijelentették Schiano ügyvédnek, hogy nem akarják bevárni a bírósági végzést ï ám persze amíg ténylegesen ki nem költöznek, addig az ügy folyamatban marad. Végül a negyediken lakó Barabás Holik László ellene is rövidesen megindul a per.[933] Majd áttért a Pápai Magyar Egyházi Intézet kérdésére. A papok ügyében Pasquale Schiano ügyvéd ï az adott nemzetközi helyzetben, a Vatikán minden korábbinál nagyobb olaszországi befolyása idején ï nem látja értelmét, hogy a követség pert indítson. Azt lehet tenni, hogy Magyarországon lefolytatnak egy bírósági eljárást, és utána kérik az olasz igazságügyi szervektŐl annak foganatosítását. És bár ezt az olaszok persze soha nem fogják megtenni, de valamit mondaniuk kell ï miáltal eszközt adnak a magyar hatóságok kezébe, hogy ha majd születne egy olasz ítélet valamilyen magyarországi ügyben, akkor annak érvényesítéséhez a precedens felhasználható legyen.[934]

A pápai intézettel kapcsolatos fenti tanácstalanság már egy vesztes háború utóvédharcába illeszkedett ï az elŐzŐ években ugyanis újabb drámai fejezetekkel lett gazdagabb a követség és a PMI párharcának tragikomédiája. Ám mielŐtt ennek részleteire térnénk, az eddigi kétdimenziós képet három dimenziósra kell átállítanunk, vagyis be kell mutatnunk ï annyira, amennyire a források lehetŐvé teszik ï azt a tevékenységet is, amely a külsŐ szemlélŐ számára láthatatlanul szŐtte át a magyar-olasz kapcsolatok világát.

---

[931] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Kálló Iván (Róma, 1953. március 11.) ï Molnár Eriknek.

[932] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Kálló Iván (Róma, 1952. szeptember 18.) ï Kiss Károlynak. ï A kereskedelmi kierendeltség valóban beköltözött a Palazzina második emeletére, és Lastofka tanácsos 1953 májusában kérte a központ állásfoglalását, hogy milyen lakáskonstrukciót alakíttasson ki az elsŐ emeleten, ld. MOL XIX-G-3-k. 43. d. 117. t. 0442/4/3/61. Lastofka Béla (Róma, 1953. május 13.) ï KKM IV. fŐosztályának. ï Amikor azonban erre hivatkozva két új telefonvonal bevezetéséhez kérték a Külügyminisztérium támogatását, kioktató *Szóbeli Jegyzék* érkezett: a Palazzo Falconierit az Országos Gyüjteményegyetem kapta meg az olasz államtól, kulturális intézmények céljára, így a követség álljon el attól a szándékától, hogy ott kereskedelmi kirendeltséget mŤködtessen, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Servizi radio e telegrafici. Michele Scamacca (Róma, 1953. március 12.) ï a Politikai FŐosztálynak, mellette a *Szóbeli Jegyzék* másolata (h.é.n.).

[933] Florio Banfi helyzetét nehezítette, hogy amikor beköltözött az épületbe, Kardos igazgató a következŐ nyilatkozatot íratta alá vele: midŐn engedélyt kapott arra, hogy 1946. április 27-tŐl "szolgálata tartamáig" megszálljon, kötelezte magát az intézet Házi-Szabályzatának megtartására. Elismeri, hogy ennek be nem tartása esetén az igazgatóságnak joga van Őt bárhova átköltöztetni vagy kitenni. "Elismerem továbbá, hogy sem a jelen engedélynek, sem az Intézetben való ideiglenes tartózkodásomnak semmi körülmények között sincs lakás-szerzŐdési jellege", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Dr. Bánfi Florio nyilatkozata (Róma, 1947. október 29.) (feltehetŐen az 1950-es évek elején készült olasz nyelvŤ másolat).

[934] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. Kálló Iván (Róma, 1953. március 11.) ï Molnár Eriknek.

11) Állam az államban – belügy a külügyben

a) A kezdetek

Minden külügyben ott a belügy – már utaltunk rá, hogy a római követségen is dolgoztak hírszerzők a negyvenes évek végétől. 1946-ban a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának II. alosztálya, 1948-ban a "B" ügyosztály foglalkozott a külföldi hírszerzéssel, elhárítással és az emigráció megfigyelésével.[935] Farkas Vladimír szerint azonban ebben az időben "az ÁVH határon túli hírszerző tevékenysége teljesen jelentéktelen volt."[936] Aktívabb lehetett a katonai kémelhárítás (HM Katona Politikai Osztály, Hírszerző alosztály[937]), és erről maradtak is fenn szórványos adatok. A korszakból azonban jelenleg még igen kevés dokumentummal rendelkezünk, így 1951-ig nemigen lehet átfogó képet adni – csupán pár részletet megvilágítani – arról, hogy "fedett" honfitársaink közül kik, milyen felépítésben, milyen módszerekkel, milyen híreket és információkat gyűjtöttek a "narancsok honában".

Ilyen részleteket tartalmaznak pl. 1946 tavaszáról azok az olasz belügyi iratok, amelyek manapság az olasz Külügyminisztérium magyar referatúrájának anyagában fekszenek el. A Római Rendőrkapitányság (Questura di Roma) 1946. március 8-án magyar kémgyanús személyekről ("*agenti ungheresi sospetti*") kapott részletesebb tájékoztatást az amerikai hírszerző szervektől (S.C.I. Unit Z in Rome), annak kapcsán, hogy a következő hónapokban megfordulhatnak az olasz fővárosban. Ennek alapján Báthory-Hüttner János laptulajdonos,[938] Matolay Géza laptulajdonos és újságíró,[939] Szabó László brigádtábornok,[940] Puj Jenő alezredes,[941] Páll Antal sajtó-és kulturális

---

[935], ld. Cseh 1999. 74., 76. Tóth Eszter 2011, Palasik 2011. – Vö. Fejérdy 2009. 63.

[936] Farkas 1990. 286.

[937] A néphadsereg katonai hírszerzésének szervezeti változásairól tájékoztatást ad Okváth 2000.

[938] Báthory-Hüttner János – az amerikai jelentés szerint – számos, a nácizmust népszerűsítő kiadványt jelentetett meg Magyarországon, és az egész magyar sajtót igyekezett – Hitlerék pénzén – németbarát irányban befolyásolni. 1945 decembere óta tartózkodik Rómában, és legutóbb Hutter néven kért portugál vízumot. Szerepel a magyar háborús bűnösök listáján, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.) – Pályájára ld. még Gulyás 1940. II. 697.

[939] Matolay Géza – az amerikai jelentés szerint – a *Függetlenség* kiadójaként nácibarát irányban befolyásolta a sajtót, kiszolgálta Gömbös, Imrédy és Szálasi kormányait, így szerepel a magyar háborús bűnösök listáján is, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.) – Filmes és újságírói pályájára ld. még ÚMÉL IV. 2002. 580.

[940] Szabó László tábornok, korábban a római követség katonai attaséja – az amerikai jelentés szerint – közismert náci szimpatizáns, Mussolini személyes barátja, aki kapcsolatban állt a diktátorral egészen a végnapokig. A Szálasi-kormányt képviselte a fasiszta szociális köztársasági kormány mellett Bellaggióban (1944. július – 1945. május). A szövetségesek ezután Firenzében internálták, majd decemberi szabadulása után érkezett Rómába. Amikor az olasz sajtóban megjelent egy cikk a magyar ügynökökről, személyes sértésnek vette, és egy közvetítő útján megfenyegette Zingarellit: tönkreteszi a szövetségesekhez fűződő kapcsolatai révén, ha nem hagyja abba támadásait, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.).

[941] Puj (a jelentésben Puy) Jenő alezredes – az amerikai jelentés szerint – a magyar hírszerző szolgálat ügynöke volt, és a fasiszta szociális köztársasági kormányhoz akkreditált Szabó tábornok asszisztenseként szolgált Bellaggióban. Bukaresti katonai attasé korában a román titkosszolgálattal is kapcsolatban állt. Többen úgy tudják, fizetett ügynök, akinek van egy jól ellátott rejtekhelye Milánóban. Közepes intellektus, de ravasz ember, aki ügyesen titkolja infromációit. Tagja volt a nyilaskeresztes pártnak. Elvált, olasz mennyasszonya van, Itáliában akar maradni, így most tagadja, hogy náci vagy nácibarát lett volna, vagy hogy ilyen kapcsolatai lennének. El akarja hitetni, hogy a szövetségesekkel tart és gyűlöli a németeket, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.) – Jelenleg a Svéd Követség magyar érdekvédelmi osztályán dolgozik, ahová naponta bejár, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Verdiani (Róma, 1946. május 31.) – az olasz Belügyminisztériumnak.

attasé,[942] Bodnár Richárd pékmester,[943] Dr. Tarnói László bíró,[944] Neuwirth Géza reklámügynök,[945] Kelemen Márton színházigazgató[946] és Horváth Béla újságíró[947] mozgását figyelte meg a római rendőrség. Az összegező értékelés szerint a szövetséges hatóságok különféleképpen bántak velük: volt, akit gyüjtőtáborban tartottak, volt, akire csupán a rendőrség felügyelt. Hazaszállíttatásukat azonban nem kezdeményezték, mert "Magyarország az orosz befolyási zónába tartozik."[948]

Nos, a fenti listán szerepel egy személy, akiről biztosan állíthatjuk, hogy 1947-48-ban a magyar katonai elhárításnak ï vagy annak is (!) ï aktív ügynöke volt Rómában. Puj Jenő alezredes neve ugyanis fölbukkan abban a jelentésben is, amelyet a kistarcsai fogolytáborban internált Pődör László elbeszéléséről jegyzett fel "beépített" beszélgetőpartnere. Mint már említettük, Pődör kapcsolatban állt Pállfy György tábornokkal, a katonai hírszerzés vezetőjével, és jól-rosszul

---

[942] Páll Antal sajtó-és kulturális attasé ï az amerikai jelentés szerint ï Rómában szolgált, majd a fasiszta szociális köztársasági kormányhoz akkreditált követségen, Bellaggióban. Róma felszabadítása előtt a SIM (Servizio Informazione Militare) és az OVRA (fasiszta államrendőrség) informátora volt, így őt buktatta lel D[o]blhof[f] Lily bárónőt, újságírót, aki titkos kapcsolatban állt a szövetségesek kémszervezetével, és akit emiatt kiutasítottak Olaszországból 1943-ban. A háború vége Pállt Milánóban érte, majd Luttor Ferenc kérésére Rómába jött és asszisztensként ("*aiutante del Luttor*") dolgozott mellette, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.) ï A Doblhoff-esetről így ír a bárónő személyes ismerőse, Szőnyi Zsuzsa: "Lily a háború kellős közepén újságíróként került ki Itáliába, méghozzá nem mindennapi körülmények között. Maga Horthy küldte ki, hogy a római külföldi sajtóklubban ismerkedjék meg amerikai újságírókkal, és rajtuk keresztül az USA-nagykövetséggel, hogy értésükre adja: Magyarország ki szeretne lépni a háborúból! Lily barátságot kötött a sajtóklub minden francia, angol, német tagjával, de amikor az amerikaiakra került volna a sor, a magyar újságírónőt 24 óra alatt kiutasították Olaszországból. Egyenesen Svájcba ment, ahol az ottani magyar követség adott neki menedéket", ld. Szőnyi 1999. 79-81. ï Doblhoff Lily valóban bizalmas kapcsolatban állt Horthy környezetével, mert hetvenedik születésnapjára ő írta meg a kormányzó reprezentatív életrajzát, ld. Doblhoff-Horthy 1938., pályájára ld. még Borbándi 1989. I. 242.

[943] Bodnár Richárd ï a jelentés szerint ï a szövetséges francia katonai parancsnokságnál dolgozik mint pék és élelembeszerző. Ügynök voltára az utal, hogy belső barátja Vajta Ferenc, az "ismert amerikaellenes újságíró", aki a salzburgi amerikai őrizetből Innsbruckba menekült, ahol együttműködik a francia biztonsági szolgálattal, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.). ï A nyilas korszakban kompromittálódó Vajta olaszországi tartózkodásáról fentebb már volt szó.

[944] Dr. Tarnói László ï az amerikai jelentés szerint ï 1945. április 15-én lépett be Olaszországba. A milánói Svéd Konzulátus magyar szekciója szerint törvényszéki bíró volt, majd a német megszállás után államtitkár a Külügyminisztériumban, a deportálási ügyek felelőse. Náci szimpatizáns, de zsidó menekültnek adta ki magát. Olyan autón érkezett Itáliába, amelyet az antifasiszta Dr. Radisics Elemértől, volt népszövetségi delegátustól raboltak el. Az autót a svéd konzulátus lefoglalta és visszaadta a tulajdonosnak. Tarnói jó viszonyba került a szövetséges hatóságokkal, így engedélyt kapott, hogy egy szatírikus angolszász lapot csináljon Milánóban. Ez egyelőre nem sikerült, így a *Buondivertimento* hetilapnál és a *Popolo*nál dolgozik. Rómában meglátogatta Radisics nővérét, Edvina Panfilit, és fenyegetőzve követelte, hogy az elkobzott autót adja neki vissza. A demokratikus érzelmű magyarok megbotránkoztak azon, hogy milyen jóban van a szövetséges hatóságokkal, miközben őt dühödt nácinak és hitvány alaknak ismerik. Ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Ogetto: Tarnói Dr. Ladislavo. Prefettura di Milano (h.é.n.n.) ï az olasz Belügyminisztériumnak.

[945] Neuwirth Géza ï az amerikai jelentés szerint ï azt terjesztette magáról, hogy Spanyolországban raboskodott koncentrációs táborban, pedig valójában a "Silo" tartóztatta le hat hónapra Bariban. Kémgyanús személy, mert a magyar és a francia hírszerző szolgálatokkal is kapcsolatban áll, ld ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.).

[946] Kelemen Márton aradi színházigazgató ï az amerikai jelentés szerint ï az Assistenza Pontificia keretében ügynökséget szervezett a milánói magyarok segélyügyeinek intézésére, de ez valójában csupán elfedi feketepiaci üzleteit és hírszerző tevékenységét, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.).

[947] Horváth Béla költőről van szót, akit már említettünk korábban. ï Az amerikai jelentés azt állította róla ï egyéb ismereteinkkel összevetve, ekkor még valószínűleg túlozva ï, hogy olyan kommunista propagandista, aki a fiatal liberális katolikusok között fejti ki tevékenységét, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Segreto. Ogetto: Agenti ungheresi e sospetti arrivati recentemente a Roma. (.é.h.n.n.). A római rendőrség úgy volt informálva, hogy irodalmi tevékenységből és újságírásból él, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Verdiani (Róma, 1946. május 31.) ï az olasz Belügyminisztériumnak.

[948] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.2. Spionaggio. Verdiani (Róma, 1946. május 31.) ï az olasz Belügyminisztériumnak.

mŤködŗ titkos munkatársként igyekezett hazajuttatni információkat Budapestre. "Pŗdör László internált ï így a jelentés ï foglalkozik még egy Pui nevezetŤ attachéval, akiket [*sic!*] szerinte Somogyi[949] és Gönyei szervezték be. Pŗdör, aki tudott Puy kétes üzelmeirŗl, jelentést tett Pálfinak, aki arra azt válaszolta, hogy Puynak nagy érdemei vannak, mivel magyar javakat mentett meg. A milánói szeszámgépek, amelyet [*sic!*] Puy és Hadnagy Domonkos akart ellopni, szintén jelentve lett Pálfinak, aki azonban gyorsan napirendre tért efelett. Puy egy olasz tábornokkal állott szoros nexusban. Ez a tábornok Musulini [*sic!*] alatt is szolgált, aztán az amerikaiak nyomására De Gasperi kormánya a biztonsági szolgálat vezetésével bízta meg. Pŗdör szerint ez volt Puy amerikai részérŗl való közvetlen irányítója. Hadnagy Domonkos, Magyar [*sic!*] Gyula, Szalai Karola, Bánfy Flórián,[950] szintén Puy társaságához tartoztak, de ezekrŗl nem tud ŗ semmit. Pŗdörnek Puyról igen rossz a véleménye. Egy ízben kibontotta a kat.pol.nak a levelét, amely Puy számára szólt, és utasítás volt benne Puy részére, azonban ennek a levélnek a tartalmáról nem nyilatkozik."[951] Mindezek alapján aligha kétséges, hogy Puy Jenŗ valamilyen minŗségben és mértékben dolgozott a magyar hírszerzésnek, de tevékenysége részleteirŗl egyelŗre nincsenek más adataink. Pŗdör mellett egyébként, mint alább látni fogjuk, a római magyar követség más beosztottjai is együttmŤködtek a katonai hírszerzéssel, annál is inkább, mert a háború után nem került sor katonai attasék delegálására a két ország között.

A "kinn a végeken" dolgozó hírszerzŗk eredményes munkájának egyik legfontosabb feltétele az volt, hogy a megrendelŗk pontosan megfogalmazzák a hírigényt ï vagyis azt, milyen tartalmú információ után kutasson a titkos munkatárs. Pár irat lehetŗvé teszi, hogy bemutassuk: konkrétan mit "rendelt meg" a felderítŗktŗl a felsŗ katonai vezetés, illetve hogy mik voltak a Jugoszlávia elleni információs érdeklŗdés közelebbi témakörei.

1950. október 31-én keletkezett az a szigorúan titkos minŗsítésŤ dokumentum, amelyben Bata István vezérŗrnagy, a Magyar Néphadsereg pár héttel korábban kinevezett, új vezérkari fŗnöke[952] összefoglalta, hogy a Honvéd Vezérkar HadmŤveleti Fŗcsoportfŗnökségének milyen felderítési adatokra van szüksége a megfelelŗ tervezŗ munkához. Már maguknak az igényeknek a csoportosítása is jelzi, hogy a szakanyagot készítŗ vezérkari tisztek ï tisztában lévén a geopolitikai helyzettel ï komoly jelentŗséget tulajdonítottak az olasz relációnak:

I) jugoszláv viszonylat,
II) osztrák viszonylat,
III olasz viszonylat,
IV) nyugat-németországi viszonylat,
V) francia, brit és észak-amerikai viszonylat.

Olasz viszonylatban a következŗ adatok beszerzését igényelték:
1) az olasz haderŗ hadrendi tagozódása, mégpedig
   a) a szárazföldi haderŗ,
   b) a légierŗ,
   c) a haditengerészet

[949] Nyilván Somogyi Imre vezérŗrnagyról, a Honvédelmi Minisztérium pénzügyi csoportfŗnökérŗl van szó, akit a Sólyom-perben ítéltek el, ld. Oroszi 2001. 157.
[950] Az attasé társasági életének említett szereplŗi feltehetŗen semmilyen kapcsolatban nem álltak kémtevékenységével. Hadnagy Domonkosról, Magyary Gyuláról fentebb volt már szó, Florio Banfi tevékenységre pedig alább térünk vissza. Szalay Karola, a híres balettmŤvész 1941-46 között Olaszországban élt és dolgozott, ld. MSZL 1994. 721., Koegler 1977. 675.
[951] ÁBTL 3.2.4. K-424. Pŗdör László ügye. Müller Károly áv. ŗrmester jelentése (Kistarcsa, 1951. október 10.). 14-15.
[952] Bata pályájára ld. Bölöny 1992. 261-262.

tagozódása "családfás táblázatban",[953] a rendelkezésre álló szervezési adatokkal.
2) Az Olaszország területén lévő megszálló erők hadrendi tagozódása (családfás táblázatban).
3) Az olasz haderő és a nyugati megszálló erők elhelyezése, a hadrendi beosztás megjelölésével (vázlaton).
4) Repülőterek Olaszország területén, a befogadóképesség, valamint a jelenleg rajtuk lévő repülőgépek számának és típusának megjelölésével.
5) Tengeri támaszpontok és kikötők, a befogadóképesség, valamint a hozzájuk tartozó hajóegységek számának és tipusának mejelölésével.
6) Katona-földrajzi adatok, hadiipar és általános gazdasági helyzet, ï úgy, mint a jugoszláv viszonylatban (út- és vasúthálózat, a közlekedési vonalakon elhelyezkedő műtárgyak, hadiiparnál a gyártmányok és a gyártási kapacitás feltüntetésével).[954]

A fenti listán látható, hogy a katonai hírszerzési igények listáján a legfőbb ellenség, Jugoszlávia állt az első helyen. Az ezt megalapozó érvelést ï beleértve az olasz kapcsolat szoros függését a jugoszláv kérdéstől ï világosan összefoglalja az a szakvélemény, amely *A déli és délnyugati hadműveleti irányok területének katonai-földrajzi kiértékelése* címmel készült és ma a néphadsereg vezérkari iratai között található. ĂJugoszlávia hét állammal határos ï indul az okfejtés. ï A hét állam közül a népi demokráciákkal (Románia, Magyarország, Bulgária és Albánia) a Tító banda uralomra jutása óta egyre fokozódó ellenséges magatartást tanúsít, de az imperialisták szolgálatában álló Olaszországgal, Ausztriával és a monarcho-fasiszta Görögországgal bizonyos rendezetlen területi kérdések ellenére is fokozatosan kiépíti a jószomszédi viszonyt. Számolni kell tehát azzal, hogy imperialista gazdáik parancsára Jugoszlávia együtt fog működni Olaszországgal, Ausztriával és Görögországgal.ò[955] Ebből pedig az következett, hogy ha Jugoszlávia ellen preventív támadó lépéseket tervezett a magyar vezérkar, akkor annak szükségképpen érintenie kellett az olasz területeket is. És valóban, a Farkas Mihály vezérezredes, honvédelmi miniszter által jóváhagyott, 1951 júniusában kelt *A magyar néphadsereg háborúja hadműveleti tervének kérdései* című dokumentumban a következőket olvashatjuk: ĂA délnyugati hadműveleti irány, a magyar hadsereg támadó hadműveletei számára a legfontosabb irány. Ez az irány az angol-amerikai blokk balkáni hadászati bázisához, Trieszthez és Jugoszlávia életfontosságú kikötőihez, Pólához, Fiuméhez, Spalatohoz vezet. Szlovénia ipari körzeteinek és Horvátország északi részének elfoglalása Tító-Jugoszláviát alapvető ipari körzeteitől, ipari és mezőgazdasági nyersanyagforrásaitól fosztja meg és közelebb hoz bennünket az angol-amerikai imperialisták Földközi-tengeri bázisaihoz és közlekedési vonalaihoz.ò A szöveghez csatolt nagyméretű térképek közül a 18. melléklet vázlatán, a második hadműveleti lépéssorozat óriási, vörös nyila már túllendül Jugoszlávián, és a hegye pontosan Udine városára mutat.[956]

Mindebből következett, hogy a római követségen dolgozó állambiztonsági munkatársak külön is megkapták a Jugoszláviával kapcsolatos információszerzési feladatok listáját. Ebben a következő kérések szerepeltek:
"1) A római jugoszláv követség tagjainak neve, jellemzése. Megállapítandó ï amennyiben mód van rá ï a követség olasz álampolgár munkatársai is.

---

[953] A szakkifejezés azt jelenti, hogy a magasabb és az alsóbb csapategységek alá-fölérendeltségi viszonyát oly módon kell ábrázolni, ahogyan a genealógiai táblázatokon a rokonsági-leszámazási kapcsolatokat szokás.
[954] HTL MN 1950/T. (10. doboz.) Felderítési adatok összeállítása (Budapest, 1950. október 31.) 0057-0060.
[955] HTL MN 1950/T. (10. doboz) 2. *A déli és délnyugati hadműveleti irányok területének katonai-földrajzi kiértékelése* (h.é.h.n.n.).
[956] HTL MN 1956/T. (15. doboz). *A magyar néphadsereg háborúja hadműveleti tervének kérdései* (Budapest, 1951. június 13.). 12-13., 18. térképmelléklet: *A támadó hadműveletek második változat szerinti lefolytatása általános elképzelések térképe.*

2) A jugoszláv emigrációnak Olaszországban milyen politikai csoportjai és ezeknek milyen szervezetei vannak. Kik a csoportok, a szervezetek vezetői, milyen tevékenységet fejtenek ki. A csoportokból ismert, vagy felderíthető egyéneket kérjük jellemezni.
3) Olaszországban hol, milyen számban élnek jugoszláv nemzetiségi csoportok (szlovének), ezekkel kapcsolatosan milyen politikai problémák vannak az olasz belpolitikai életben?
4) Kik ezen nemzetiségi csoportok vezetői? Milyen szervezeteik vannak, azok politikai vonala, tömegbefolyása, az ismert személyek jellemzése.
5) Milyen jugoszláv kolónia van fentieken kívül Olaszországban. Ezek szervezete, jellemzése, vezetői?
6) Titóista ügynökök olaszországi tevékenysége, a tevékenység konkrét meghatározásával, azan ügynökök neve, jellemzése, kapcsolatai.
7) Becsületes titóellenes elemek kutatása.[957]
8) Adatok az olasz-jugoszláv gazdasági, politikai kaopcsolatokról, az idegenforgalomról a két ország között.
9) Az olasz-jugoszláv kishatárforgalmi rendszer pontos ismertetése."[958]

A hírigények listáit olvasva laikus szemmel is könnyen belátható, hogy a felsorolt információk valóban nélkülözhetetlenek lehettek a politikai és a katonai tervezés számára, mind a Jugoszláviával szembeni akciók alakításánál, mind akkor, ha Olaszországgal mint potenciális háborús ellenféllel kellett számolni a hidegháború elmélyülésének időszakában.[959] Más kérdés persze, hogy a pártállam fiatal hírszerző apparátusa mennyit tudott mindebből valóban megszerezni a legfelsőbb vezetés számára ï de erről, főképp a negyvenes évek végéről, mint említettem, egyelőre szinte semmilyen ismerettel nem rendelkezünk.

b) A római rezidentúra működése 1951-1956

[957] A korabeli politikai szakzsargonban ez a kifejezés a Szovjetunióval szolidáris baloldali jugoszlávokat jelölte.
[958] ÁBTL 3.2.6. OL-8-003/3. Róma levelezési dosszié. [Jugoszláviával kapcsolatos hírigény listája] (h.é.n, de rávezetve: "továbbítva Romának 1950. szept. 15-én"). 23-24.
[959] Az ellenség Åszemmeltartásánakò olasz viszonylatban is igen eredményes eszköze volt a rádiótáviratok kódjeleinek megfejtése, melynek révén a NATO összes hadgyakorlatáról igyekeztek adatokat szerezni. A rádiófelderítés munkájáról 1952 végén készített értékelés szerint Å[a] lehallgatás területén különösen fokozni fogják a felderítést a jugoszláv, USA, angol, francia, olasz és görög hadseregek rád[ió] hálózataiban, ezenkívül súlyfeladatként kezelik minden diplomáciaI és postai állomás vételét, melyen keresztül megfejthető kódtáviratok jönnekò, ld. HTL MN 263/7/82. MNVK 2. csfség. 1952. vegyes tk. Összefoglaló jelentés a H.M. IV. Fcsfség II. Csfség és alárendelt alakulatai 1952. évben végzett munkájáról (Budapest, 1952. december 29.). ï Ennek megfelelően pl. csak 1952-ben a következő katonai mozgásokról rögzítettek adatokat: márciusban a Szövetséges Hatalmak Európai Főparancsnoksága a friuli térségben (az Isonzo és a Natisone folyók körzetében, az Alpok lábainál) tartott hadgyakorlatot, ahol az olasz földi, illetve az olasz és a szövetséges légierők közötti együttműködést gyakorolták egy esetleg kelet (Jugoszlávia) felől várható támadás esetén. Áprilisban az olasz haderő ugyanebben a térségben tartotta Å Lago di Gardaò nevű hadgyakorlatát. Az adatokat elemezve megállapították, hogy az olaszok Åmind fokozottabb mértékben veszik át az USA, illetve angol harcászati elveket, illetve elnevezéseketò, ld. HTL MN 284/7/82. MNVK 2. Csfség. 1952. évi rendkívüli Ráf. jelentések. 6. sz. Rendkívüli rádiófelderítési jelentés az Olasz haderőről (Budapest, 1952. április 26.). ï Májusban a Földközi-tengeren zajlott a Å Beehire 2ò hadgyakorlat Málta védelméről, októberben újra Friuliban a Tagliamento folyó vonalának védelme (itt mintegy 100 000 Åkékò katona gyakorolta, hogy állítsák meg a Åvörösöketò), szintén októberben a ÅDragoò gyakorlat a Földközi-tengeri légelhárító rendszer kipróbálására, ugyanekkor angol-amerikai hadgyakorlat a trieszti ÅAò övezetben, novemberben pedig a ÅFrostyò hadgyakorlat a trieszti és az ausztriai amerikai erők védelmének ellenőrzésére, illetve a a Földközi-tenger középső és keleti medencéjében a ÅLongstepò hadgyakorlat, Törökország bekapcsolásával. Minderre ld. HTL MN 284/7/82. MNVK 2. Csfség. 1952. évi rendkívüli Ráf. jelentések. 8., 14., 19., 21., 22. sz. Rendkívüli rádiófelderítési jelentések (Budapest, 1952. május-december.). ï Talán fölösleges hangsúlyozni, hogy a NATO-erők egyetlen esetben sem a támadást, hanem mindig csak a védekezést gyakorolták. ï A fenti adatokat beszerző rádiófelderítés módszereiről, hálózatának kiépüléséről képet ad Dékány-Szőnyi 2009.

A munka központi körülményei azonban 1951 nyarán teljesen megváltoztak. Sor került az ÁVH Külföldi HírszerzŐ FŐosztályának fölállítására,[960] Farkas Vladimír vezetésével, a külképviseleti és elhárítási osztályt pedig elŐbb Horváth Árpád, majd Mészáros István irányította.[961] A sikeres munka alapvetŐ fontosságú elŐfeltétele volt, hogy a követségek és konzulátusok személyi állományába be lehessen juttatni a hivatásos hírszerzŐket. Farkas emlékei szerint ebben elsŐsorban Berei Andor külügyi államtitkár, majd miniszterhelyettes, a minisztérium "szürke eminenciása" segített, aki történetesen az apósa volt. De megvoltak a jó személyi kapcsolatok a külkereskedelmi tárca vezetésében is.[962] A diplomaták belügyi eligazításával is foglalkozó ÁVH-munkatárs, Szarvas Pál hamarosan átkerült a külügy állományába, és ott felügyelte a belügyi kádereket.[963] A szovjet tanácsadók szakmai segítsége alapján nemcsak az operatív munkát helyezték sokkal professzionálisabb alapokra, hanem az egész szervezeti rendszert átépítették: ennek keretében került sor 1951 nyarán a római rezidentúra (telepített ügynökcsoport) teljes újjászervezésére.

A munka úgynevezett "vonalak" ï hírszerzési területek, témakörök, de egyben az ennek megfelelŐen kialakított fŐosztályok ï mentén zajlott és a nyugat-európai, illetve tengerentúli országokban dolgozó munkatársaknak ezek körében külön-külön, egymástól szétválasztva kellett gyŰjteniük az információkat. A fŐbb "vonalak": jugoszláv, angol-amerikai, nyugat-európai, emigrációs és külképviseleti "vonal".[964] Az utasítások és a jelentések egy-egy "vonal" keretében születtek, illetve váltották egymást, és komoly hírszerzŐi hibának számított, ha valaki a "vonalakat" összezavarta. Minden ügynök a saját "vonalához" tartozott, és ha egy másikon is foglalkoztatni akarták, azt meg kellett alaposan beszélni ï tulajdonképpen engedélyeztetni ï az eredeti "vonal" felelŐseivel. Kinn, a rezidentúrán minden államvédelmi kiküldött valamelyik "vonalért" volt felelŐs, és az ideális helyzet az volt, ha legalább annyi hírszerzŐ mŰködött egy-egy állomáshelyen, ahány "vonal" keretében zajlott a munka (persze egy-egy "vonal" ellátására adott esetben több emberre is szükség lehetett). Hány munkatársa volt a római rezidentúrának? Ezt jelenleg nem tudjuk pontosan megmondani, legkevesebb három okból: a) eddig nem került elŐ olyan központi nyilvántartás, ami ezt az adatot tartalmazná, b) eddig nem került elŐ az összes római "vonal" iratanyaga, továbbá c) az általános külügyi iratanyagból sem lehet egyelŐre a római követség és kereskedelmi kirendeltség teljes személyi változását végigkövetni, így ezek hiányában a hírszerzŐi létszám közvetett megbecsülésére sincs jelenleg lehetŐség. Az általam kutatott iratokból azonban jól érzékelhetŐen

[960] Bár a fŐosztályt csak az 1951. szeptember 28-i parancs alakította meg, ténylegesen már a nyáron ebben a formában mŰködhetett, ld. Boreczky 1999. 106. ï Az elŐzmény az egységes Államvédelmi Hatóság felállítása, amely átvette a katonai biztonsági szolgálatot és a határon túli támadólagos elhárítási részleget, de ugyanakkor a szorosan katonai tárgyú hírszerzés megmaradt a HM IV. FŐcsoportfŐnökség keretében, ld. Okváth 2000. 74. ï A szervezeten belül az egyházi-vatikáni feladatokkal foglalkozó egységek változására ld. Vörös 2010. 293.

[961] Farkas 1990. 294., Boreczky 1999. 106. ï Farkas emlékei szerint a vezetŐ Mészáros István lett, de Boreczky szerint csak 1952 júliusától vette át a posztot Horváthtól (addig osztályvezetŐ-helyettesként dolgozott). ï Tóth Eszter az eredeti iratanyag ismeretében arra figyelmeztet, hogy Farkas a személyi változásokra nem mindig emlékszik pontosan, vŐ. Tóth Eszter 2011.

[962] Farkas 1990. 297. ï Az a gyakorlat alakult ki, hogy a nyugati külképviseleteken a sajtóattasé és a kulturális attasé posztjára nagyon sok esetben SZT (szigorúan titkos) állományú személyeket neveztek ki. (Ungváry Krisztián szíves közlése, az SZT-tiszteknek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában Őrzött személyi anyagai áttekintése alapján.) ï A római eset is nagyjából megfelelt ennek a gyakorlatnak.

[963] Szarvas Pál a negyvenes-ötvenes évek fordulóján az ÁVH KülsŐ Hírszerzés Osztályának elsŐ vezetŐje volt, vagyis a külföldi hírszerzés tartozott hozzá. Az osztály tevékenységérŐl kevés adat maradt fenn, valószínŰleg 1951-ben beolvadt a Farkas Vladimír vezette új VIII. fŐosztályba, ld. Boreczky 1999. 96-97. ï Szarvas pályájára ld. még Tóth Eszter 2011. és Palasik 2011. ï Szarvas Pálról és feladatairól megemlékezik Száll József is, ld. Száll-Ungváry 2003. 42-43. ï Szarvas Pál azok között is szerepelt, akiket már az 1954-ben zajló kivizsgálások során felelŐsnek találtak az Államvédelmi Hatóságnál elkövetett törvénysértésekben, ld. Baráth 2000. 190.

[964] Vö. Boreczky 1999. 106., Tóth Eszter 2011., Palasik 2011.

kibontakozik, hogy 1951-56 között minimum 4-5, maximum 10-12 fővel zajlott a információk gyűjtése a Via dei Villinin.[965]

Jelenleg a rezidentúra iratanyagából a nyugat-európai (jelen esetben: olasz) és a jugoszláv "vonal" dossziéi kutathatók, ezek sem teljes egészükben, mert főképp a budapesti központi utasítások vannak bennük, a római jelentések jóval kisebb számban. De az iratmennyiség így is számottevő, miáltal lehetségessé válik a szervezet tevékenységének főbb vonalakban történő bemutatása, a módszerek jellemzése, a kialakult kapcsolatok szintjének, tartalmának, információs értékének stb. viszonylag reális megbecsülése. A dossziék lapjain nem az ügynökmunkának a tömegirodalomban oly népszerű, romantikus kliséi bukkanak elő, hanem egy sajátos, elsősorban adminisztratív eszközökkel működő mechanizmus kissé unalmas képe bontakozik ki, amely azonban logikus és következetes módon jutattja el ügynökét az információ megszerzéséig. A helyszínről érkező munkaterv, majd beszámoló jelentés és a központban születő, ezeket elemző-értékelő válasz párbeszédéből bontakoznak ki az ügyek. Minél pontosabb a leírás, annál találóbb lehet a központi reflexió, amely igyekszik a legkisebb részletre is hangsúlyosan odafigyelni. Valóban meglepő olvasni, hogy a központ elemző tisztjei, másfélezer kilométernyire a helyszíntől, sok esetben mennyire világosan ï jó pszichológiai érzékkel! ï tudják megállapítani kinti kollégáik beszámolóiban a hibákat, tévedéseket, a kihagyott lehetőségeket. E levelezés során ugyanis ún. irányított beszélgetések tervezése zajlott: megpróbálták arra felkészíteni a munkatársakat, majdhogynem mondatról mondatra, de mindenképpen érvről érvre, témáról témára haladva, hogy miképp folytassák le az ügynökökkel, ügynökjelöltekkel találkozóikat. A dícséret is helyet kapott a hosszú, nemegyszer 10-12 oldalas levelekben ï bár sokkal többször a bírálat. A fiatal hírszerző állományt ugyanis a pártállami diktatúra ekkoriban emelte ki a szocializmus építésének utópiájáért őszintén lelkesedő munkás- és parasztfiatalok köréből, így legtöbbjük a párthoz való hűségen kívül nem sok munícióval érkezett erre a bonyolult, sokféle ismeretet, nyelvtudást, műveltséget igénylő területre.

A rezidentúra vezetője az 1951 nyarán állomáshelyére kiérkező Vass Miklós lett, aki sajtóattaséként kapott beosztást a római követségre ï a jelentésekben és az utasításokban "Vágó Imre" néven szerepel.[966] A kezdeti berendezkedés komoly technikai átalakításokkal is járt: rádiószobát kellett kialakítani, továbbá megfelelő elhelyezést találni a rezidentúra páncélszekrényének. Ezt természetesen a követnek kellett intéznie, míg az anyagi fedezetet az ÁVH-központ számolta el a külüggyel. A konkrét operatív feladatok két területre koncentrálódtak: a korábbi időszakban beszervezett ügynökökkel[967] kellett felvenni a kapcsolatot, illetve elkezdeni meghatározott személyek tanulmányozását, különféle célokból: volt olyan, akit hazautazási vízumkérelme miatt akartak ellenőrizni (pl. Esente Iván firenzei szemészprofesszor), míg másokat kifejezetten a jövőbeli információszerzés szempontjából kívántak megvizsgálni. Mivel a titkos akciókhoz időnként kellően "fedett" találkozóhelyekre is szükség volt, többek között tervbe vették a volt milánói, Ruzicska-féle Kultúrintézet könyvtárhelyiségének ilyen szempontú vizsgálatát.[968] Ám alig

[965] Egy 1955-ból származó olasz kimutatás szerint ekkoriban a római magyar követségen 15 fő (7 diplomata és 8 technikai munkatárs) dolgozott, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Missioni diplom. consol. A Protokoll Főosztály följegyzése (Róma, 1955. február 16.).

[966] A rezidens 1952. március 3-i, budapesti beszámoltatásáról és eligazításáról készített jelentésben egyfelől szerepel, miszerint "javasoljuk Seres elvtárs feleségével közölni, hogy Vass elvtárs a férjének felettese, mivel ezt eddig nem tudta", továbbá "felmerült az a kérdés, hogy Vágó elvtárs az egyik legjobb sajtó attaché[,] mivel a legjobb jelentéseket küldi a KÜM-be", ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. Fodor Pál áv. hdgy. jelentése (1952. március 4.). 107-108.ï 1951 nyarától Vass Miklós volt a római követség sajtóatttaséja.

[967] A főosztályvezető emlékei szerint "[m]ég 1950 elején az ÁVH (a HM Katonapolitikai Osztályának megszüntetése és a HM IV. felderítő főcsoportfőnökség megalakulása kapcsán) megkapta a Katpol külföldi ügynökeinek egy részét", ld. Farkas 1990. 299.

[968] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Budai Imre" 1. sz. utasítása (1951. július 2.). 11-13. ï A "Budai Imre" fedőnév a Külképviseleti és Elhárító Osztálynak azt a munkatársát jelöli, aki a római rezidentúrát felügyelte.

pár héttel a munka megindulása után az ÁVH-központ ï ahol valószínŰleg korábban nem ismerték Kálló Iván személyiségét... ï éles hangú utasítást küldött a római rezidensnek annak kapcsán, hogy egy kiutazó munkatárs jelentésébŐl "kitŰnt az, hogy az elvtársak a hivatalos idŐt egyáltalán nem tudják felhasználni az általunk megkívánt munkára. KitŰnt az, hogy a szakmai vezetŐ ott a helyszínen, dacára az itthoni megállapodásnak, terrorisztikus magatartást tanúsít, ami ellen az elvtárs nem lépett fel." A rezidensnek azonnal beszélnie kell a követtel, és "a beszélgetés során tárja fel a valóságot a maga mesztelenségével [*sic!*]." Világossá kell tennie, hogy Ők ï a felsŐ pártvezetŐk megbízásából ï nem azért képezték ki, majd küldték Rómába, hogy ott követségi munkát végezzenek, hanem hogy "a saját vonalukon" dolgozzanak. "A szakmai vezetŐvel való együttmŰködés ebben az esetben nem azt jelenti, hogy minden körülmények között, még a mi munkánk rovására is, együttmŰködni, hanem olyan együttmŰködést kell teremteni, amely elsŐsorban a mi munkánkat viszi elŐre. Mi nem fogadhatjuk el és nem törŐdhetünk bele abba az álláspontba, hogy valaki karrierizmusból úgy mutasson fel eredményeket, hogy ezzel teljesen elvágja a mi vonalunkon folytatandó munkának a lehetŐségét."[969]

Kálló Iván persze aligha dacolt volna ilyen merészen az ÁVH-val, ha nem érzi maga mögött a párt fŐtitkárának személyes protekcióját. A rezidensnek azután csak sikerült valamilyen kompromisszumot kiharcolnia, a családi és az anyagi kérdések is rendezŐdtek,[970] így elkezdŐdhetett végre az érdemi munka. A korábbi tájékozódások jellegét, preferenciáit jól mutatja, hogy az "alvó" ügynökök közül négy táncosnŐ, illetve artista volt. A többiek közül a legigéretesebbnek egy "S. I" monogrammal jelölt statisztikus megközelítését vélelmezték, továbbá részletesebb adatokat kértek az ekkoriban formálódó új szocialista párttal kapcsolatban.[971] A hírszerzési tevékenység legfontosabb preferenciáját a központ 1951. december 22-i utasítása ismételten hangsúlyozta: "az elvtárs alapvetŐ feladata ï a vezetéssel járó irányító és ellenŐrzŐ munka mellett ï a Titó-klikk elleni harcnak a mi vonalunkon való folytatása. Minden más kérdés, tehát olasz vonal, az Olaszországban lévŐ megszálló erŐk elleni munka és az emigrációval kapcsolatos munka majd csak a Titó-klikk elleni harc után jöhet számításba."[972] A tennivalók jellegét jól jellemezhetjük. az 1951. július 31-i utasítás elŐírásaival. Eszerint Giovanni Caporoso[973] révén (az *Avanti* újságíróját Achille Corona szenátor[974] mutatta be Tolnai követnek, mint megbízható elvtársat ï ettŐl kezdve "Lombardo" fedŐnéven szerepel az iratokban[975]) információkat kell szerezni arról, hogy az olasz állampolgároknak (szakmunkás, egyéb nem szakképzett munkás, mŰszaki értelmiségi, egyéb értelmiségi, pl. orvos) milyen munkavállalási lehetŐségeik adódnak Jugoszláviában. Fel kell deríteni, mely olasz vállalatok foglalkoznak ipari vagy más cégek építésével, felszerelésével az Adria túlpartján fekvŐ szomszédnál ï mi több: "[d]olgozza fel ezen vállalatok alkalmazottai közül

---

Mivel a 4. utasítástól kezdve a levelezés a fŐosztályvezetŐ nevében zajlott, így feltételezhetŐ, hogy addig az osztályvezetŐ nevében folyt, vagyis "Budai Imre" a fentebb említett Horváth Árpádot takarja.

[969] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Budai Imre" 4. sz. utasítása (1951. augusztus 22.). 20-22.

[970] Az utasítás részletes eligazítást adott arról is, hogyan kell "Seres" elvtárs feleségét meggyŐzni, miszerint ne fecsegjen, és támogassa férje titkos munkáját. A központ 500 dollár havi átalány utalását, és egy gépkocsi beszerzését is elŐirányozta, ld. Uo. 54-55. ï "Seres" elvtárs a felesége elŐtt is dekonspirálódott, így elŐvigyázatlanságáért "alapos politikai képzésre és kemény kommunista bírálatra szorul", ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Budai Imre" 2. sz. utasítása (1951. július 18.). 17.

[971] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Budai Imre" 4. sz. utasítása (1951. augusztus 22.). 24-25. ï 1951. május 1-én két kisebb szocialista csoportból megalakult a "Partito Socialista ï Sezione Italiana dell'Internazionale Socialista" (PS-SIIS) elnevezésŰ tömörülés, amelynek reformista szociáldemokrata vezetŐi fokozatosan eltávolodtak a kommunistákkal való együttmŰködéstŐl és felkészültek a kereszténydemokratákkal való közös kormányzásra, ld. Casanone [1988]. 21., Boiardi [1988]. 212-213.

[972] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié."Palotás Péter" 11. sz. utasítása (1951. december 22.) ï "Vágó Imre" elvtárs részére. 56.

[973] Az állambiztonsági iratokban végig ebben a formában szerepel a név, noha valójában az újságíró valódi neve Caporaso volt (Kalmár György szíves közlése).

[974] Achille Corona pályájára ld. WHO 1958. 286.

[975] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 30.). 181.

azokat, akik ilyen munkákkal kapcsolatban Jugoszláviában dolgozhatnak." A cél: "[a] fenti két lehetőséget ü[gynök]jelölt kutatásra használja fel." Ennek érdekében engedélyezték, hogy az OKP illetékeseitől is kérjen javaslatot olyan "megbízható párttagokra", akik a jelzett módon, telepített vagy időszakos ügynökként kijuttathatók Jugoszláviába.[976] A szeptember 12-én érkezett újabb utasítás előírta, hogy a rezidentúra tanulmányozza az Olaszországban működő jugoszláv diplomáciai, kereskedelmi, kulturális, közlekedési stb. hivatalos szervek működését, "munkamódszerét", továbbá kutasson fel a jugoszláv emigráció körében "a béketáborral szimpatizáló személyeket beszervezés céljából". Hasonlóan intenzív "ügynökjelölt kutató" munkát kellett folytatni a Jugoszláviával kereskedő olasz cégek körében.[977]

A "jugoszláv vonalon" kiosztott feladatok immár világosak – de mit sikerült ebből teljesíteni? Ha átolvassuk "Vágó elvtárs" fél évvel később, 1952 februárja végén fölterjesztett jelentését, bizony meglepően keveset! A rezidens továbbra is csupán lehetőségként beszélt az ügynöktoborzásról a Jugoszláviába jelentkező munkások körében, vagy a "Cuc[c]hi-Magnani-féle szervezet" csoportjaiban, amelyek "tanulmányutakat, kirándulásokat, ingyenes üdülést szerveznek tagjaik közül [helyesen: között] Jugoszláviába." Lényegében egyetlen ügynököt sikerült valamennyire aktivizálni, a már említett "Lombardót", míg másoknál ("Tortorielli Bruno", vagy "Bíró János" – utóbbi trieszti lakos, igazi neve Rossi Mel Polendo[978]) kudarcot vallott a beszervezés, vagy éppen még a megismerkedésig sem jutott el (Milko Dorner szerb muzsikus, fedőnevén "Mimóza"[979]). A kreatív ötletek hiányát világosan jelezte, hogy a rezidens a "Nyugat-Európai vonalon" – vagyis az erre vonatkozó hírszerzői feladatkörben – tanulmányozandó személyek közül ajánlotta "Vadas Zoltán", "Gergely Mária" vagy "Deszkás Aladár" foglalkoztatását a jugoszláv területen is (róluk alább lesz szó). Komolyabb lépést attól várt, ha a rezidentúrát egy új, kifejezetten a jugoszlávokra szakosodó munkatárssal erősítik meg, előre jelezve, hogy az illetőnek attasé rangban kellene lennie, hogy utazni tudjon (a feladatkör sikeres ellátásához ugyanis elkerülhetetlen a trieszti "A" zóna többé-kevesebbé rendszeres felkeresése).[980]

A csekély teljesítmény természetesen a központnak is feltűnt, így a remek sajtómunkát végző Vass Miklós attasé (bár "ezen a téren hiba csak az, hogy főleg csak a baráti államok felé épített ki kapcsolatokat"[981]) mint "Vágó Imre" hírszerző rezidens komoly elmarasztalásban részesült. Főképp az emberi hibákat, mulasztásokat, gyöngéket emelte ki Pahocsa István áv. százados útijelentése, aki 1952 januárjában töltött egy hetet Rómában. "A főhibákat [*sic!*] abban látom, hogy Vágó elvtárs túlzottan konspirál" – kezdte szemléjét a budapesti küldött. Még vacsorázni sem mert eljönni kollégáival, pedig nem volt senki, akinek ez föltűnhetett volna, mivel "az összes beosztottak be vannak szervezve Nagy Anna [titkárnő] kivételével." Kálló követtől való félelme miatt túl lelkiismeretesen végzi sajtóattaséi feladatait, így a hírszerző munkára csak az este és az éjszaka marad, ami meglátszik a munkán. Baj van a feleségével is, mert Vassné látványos elismerésre vágyik és mintha nem értené meg, mennyire felelősségteljes munkát végez a férje. "Vágó" amúgy sokat dolgozik, de nem jól osztja be a teendőket és tévesen jelöli ki a súlypontokat. Emiatt azután az egész rezidentúra munkamegosztása rossz, az emberi kapcsolatok, a politikai nevelés stb. mind-mind problémákkal teli. És mindehhez ráadásként ott a követ, akiről a százados azonnal látta, hogy nem egyszerű eset: "egy régi szoc.dem. [szociáldemokrata] mentalitású ember, aki azt képzeli, hogy ő a világ közepe, és igen értékesnek tartja magát, mert tud románul, franciául, olaszul és emellett

[976] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Marosi Péter" utasítása (1951. július 31.) – "Vágó Imre" elvtárs részére. 27.
[977] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Marosi Péter" utasítása (1951. szeptember 12.) 29.
[978] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Marosi Péter" utasítása (1951. december 4.) 38.
[979] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Jelentése (1952. február 5.). 56.
[980] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Vágó Imre" feljegyzése (1952. február 28.).64-70.
[981] Pahocsa István áv. százados véleménye, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Pahocsa István áv. százados jelentése (Budapest, 1952. január 22.). 40.

igen hiú is, aki nem kismértékben [*sic!*] a felesége kispolgári befolyása alatt áll. Éppen a hiúságán keresztül [lehetne] megfogni és jobbá tenni a viszonyt." A jelentésre Farkas Vladimir főosztályvezető ráírta: "Pahocsa szds. e[lvtárs] értékelésével lényegében egyetértek."[982]

Ennek megfelelően a február 5-én Török Pál áv. szds tollából kelt jelentés éles kritikával minősítette "Vágó elvtárs" közel egy éves teljesítményét. A fentieken túl kiemelte azt a súlyos hibát, hogy – a központi tiltás ellenére – a hírszerzés során túlságosan erősen támaszkodik az OKP kádereire.[983] Ebből következett, hogy képtelen volt komoly ügynököt találni és beszervezni a jugoszláv vonalon: "[e]gyedül hosszú hónapok után a »Lombardo« fedőnevű ügynökjelölttel sikerült felvennie a kapcsolatot, aki lényegében a követségnek korábban már fizetett híranyagokat szállító embere volt." A Pahocsa-féle jelentésben is jelzett hibás munkaszervezés következményei a kapokodás és a központi utasítások mellőzése. "A fegyelmezetlenségre legjellemzőbb példa legutóbb Bíró János ügyében történt eset. Itt Vágó elvtárs a központ külön kihangsúlyozott utasítása ellenére, amikor az ügynökjelöltet Bécsen keresztül akartuk Magyarországra hozni, konspirációs szempontból, mégis Vágó elvtárs a Magyarországra beutazási vízumának megadását küldte ki értesítésnek az illető személy címére. Ezzel lényegében a központ utasításait megszegte és durván dekonspirálta az osztály egyik legfontosabb ügyét." E hibákat és hiányosságokat az értékelés készítője annál inkább találta indokolatlannak, mert Vágó elvtárs rezidens beosztása előtt a központi Titóisták elleni[984] hírszerző alosztály vezetője volt hónapokon keresztül, így "bizonyos mértékig tisztában volt [az] ezen a vonalon felmerülő feladatokkal."[985]

A munka 1952 tavaszán-nyarán főképp a további ügynökjelöltek vizsgálatával folyt tovább. "Lombardo" trieszti utazását, kapcsolatfelvételeit hasznosnak ítélték: bár "a súlyponti kérdésekkel nem foglalkozik elég konkrétan", azért jelentéséből "Triestre vonatkozóan egy elég átfogó képet kaptunk, amely a további munkánkhoz kiinduló alapot ad", mi több, "megállapítható az is, hogy »Lombardo« jó képességekkel rendelkezik és meg van [*sic!*] az érzéke a kapott feladatok helyesen történő elvégzéséhez.[986] "Bíró János" ügye azért állt le, mert róla kiderült, hogy az OKP tagja. "Vadas Zoltán" kereskedelmi cégét,[987] "Mimóza" olasz zenei kapcsolatait tovább kell tanulmányozni, éppígy "Fenyő Ella" körülményeit, aki "délvidéki származású magyar nemzetiségű festőművésznő", és a belga követ említette, hogy "Tító udvarában [*sic!*] jár".[988] Utóbbiról a következő adatot találjuk: egy korábbi jelentésből derül ki, hogy "[a]z emigrációs osztály vonalán folyik Fischer Éva neves festőművésznő tanulmányozása, aki Rómában él hosszabb ideje. Nevezett jugoszláviai-délvidéki származású. Valószínű, hogy jugoszláv kapcsolatai is lehetnek, mert az egyik

---

[982] Uo. 40-45.

[983] Farkas Vladimír említi, hogy a szovjet tanácsadók egyik legnyomatékosabb figyelmeztetése az volt, hogy a nyugati kommunista pártok tagjait ne szervezzék be, mert ha kiderül, azt a nyomasztó vádat erősítheti, hogy ők szovjet ügynökök. A magyar fél tartotta is magát ehhez – bár Farkas hozzáteszi, maguk a szovjetek nem, ld. Farkas 1990. 292. – Valóban, az 1951. december 22-i utasítás ismételten hangsúlyozta, hogy "ilyen esetben olyan kárt okoznánk a Pártnak, amit a mi munkánk bármilyen eredménye sem érhet természetesen meg", ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" 11. sz. utasítása (1951. december 22.) – "Vágó Imre" részére. 55.

[984] Ez a két szó – "Titóisták elleni" – az iratban át van satírozva, de nagyítóval fölismerhető. Az egész dokumentumban mindenütt a "titóista" szót hasonló módon igyekeztek olvashatatlanná tenni, nyilván 1953 után, a Jugoszláviával való viszony normalizálódása idején. A irat minősítésének felülvizsgálatakor ezért kerülhetett rá a "Törlés az eredeti iraton!" felíratú pecsét.

[985] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Török Pál áv. szds. jelentése (Budapest, 1952. február 5.). 52-55.

[986] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Martinuszik István áv. fhdgy. jelentése (Budapest, 1952. június 13.).81.

[987] "Vadas" figyelését 1952. december végén leállította a központ, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1952. december 30.).188.

[988] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Martinuszik István áv. fhdgy. jelentése (Budapest, 1952. június 13.). 82.

mŤvészeti lap[,] az »Anteprima« mint jugoszláv mŤvészrŐl írt róla, habár magyar nemzetiségŤ."[989] De fel kell dolgozni "Tiberis" (Giovanni Sirjani, Magyarországra beutazni készülŐ kereskedŐ[990]), "SütŐ" (Cigaina Alessandro, egy genovai szálítmányozási vállalat tisztviselŐje, egykori futballista, felesége Tóth Judit[991]), "Bonifác" (Simone Federico olasz gyáros[992]), "Trubadúr" (Colombo Franco, egykor Jugoszláviában harcoló olasz partizán kapitány[993]), "Trombitás" (Ferrari Bruno elektromérnök, akinek menyasszonya "Dudás Olga", vagyis Fuchst Gabriella[994]), "Börzsönyi" (Dr. Herczog Béla trieszti lakos, a Garibaldi partizánbrigád egykori orvosa[995]), "Giorgio" (Corvini Emilio), "Mátrai" (Dr. Flamm Pál[996]), "Molnár" (Krámer trieszti kereskedŐ), "Olajos" (Andrea Melli, a CHEMOLIMPEX olaszország megbízottja[997]), "Laki Ferenc" (Dr. Grósz JenŐ orvos[998]), "Zátonyi Róbert" (Zilahy Simon Péter, az olasz miniszterelnökség információs irodájának tolmácsa)[999] pontos életkörülményeit, viszonyait, mert bármelyikükbŐl esetleg értékes, a jugoszláv vonalon dolgozó ügynök lehet. Ugyanakkor természetesen olyan jelöltekkel is foglalkoztak, akikrŐl azután kiderült, hogy mégsem lehet/szabad megpróbálkozni a beszervezésükkel: ide tartozott "Virginia" (Varin Valéria, a pécsi Dr. Varin Ferenc lánya[1000]), "Debreceni" (Vidoni Gábor, egy volt debreceni olasz szalámigyáros fia,[1001] "László" (Soklics, az Interfim vállalat munkatársa[1002]), "Dóra", másként "Pataki Irén" (Lidia Grocini újságírónŐ[1003]) vagy éppen ifj. Sergio Failoni, a budapesti Operaház karnagyának már említett fia.[1004] Esetükben azért állt le az informálódás, mert fölmerült a gyanú, hogy esetleg "az imperialista hírszerzéssel állnak kapcsolatban." Volt ezen kívül

---

[989] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Vágó Imre" feljegyzése (1952. február 28.).66. ï A 20. század nagy francia és olasz képzŐmŤvész nemzedékével szoros kapcsolatban álló, legutóbb 2004-ben Budapesten is kiállító Fischer Éva pályájára ld. SAUR 2004. 328-329.

[990] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. április 30.).

[991] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Marosi Péter" utasítása (1951. szeptember 12.). 29-30., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1953. március 30.) ï "Garai Péternek". 273.

[992] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (h.é.n.), 96.

[993] Uo.

[994] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. július 1.). 87.

[995] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. szeptember 15.)109.

[996] MindkettŐre ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. október 1.). 121.

[997] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1952. december 30.) ï "Vágó Imrének". 187-188.

[998] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (Budapest, 1953. október 1.).11.

[999] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (Budapest, 1953. október 1.). 10.

[1000] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1952. október 13.) ï "Vágó Imrének". 129., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás (Budapest, 1953. március 30.). 275.

[1001] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. július 1.). 98., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Vágó Imre" jelentése (Róma, 1952. november 22.). ï Az olasz Külügymnisztérium iratanyagában elfekszik az édesapa, Giobatta Vidoni kérvénye, amelyben sürgeti az államosítással kapcsolatos dokumentáció kiadását, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giobatta Vidoni (Artegna, 1949. április 16.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A hiányzó dokumentumokat májusban meg is küldte a budapesti követség, ld. ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.10. Miscellanea. Giorgio Benzoni (Budapest, 1949. május 17.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Vidoni Gábor ma is jól mŤködŐ utazási irodát üzemeltet Velencében ĂGaleonviaggiò néven.

[1002] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1952. október 1.). 118., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1952. december 13.) ï "Vágó Imrének" 173., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1953. március 30.). 275..

[1003] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1952. október 13.) ï "Vágó Imrének". 129., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás (Budapest, 1953. március 30.). 275.

[1004] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1952. október 13.) ï "Vágó Imrének". 125-127., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Utasítás "Vágó elvtársnak" (Budapest, 1953. január 26.). 198.

egy rendhagyó ügy is, amellyel kapcsolatban 1952. október 14-én érkezett utasítás: egy "titóellenes" csoport átcsempészését kellett segíteni a Barcs melletti határszakaszon.[1005]

A "jugoszláv vonal" problémái mellett azonban akadt feladat bőven a többi kutatási-hírszerzési területen is. Erről ad képet az 1951. november 19-i utasítás feladatterve, amely a következő személyek tanulmányozását írta elő:
1) 'Bissioni" fedőnévvel Gaspare Fortini, az *Paese Sera* újságírója, akit egy kommunista professzor és szintén újságíró, Paolo Alatri[1006] ajánlott. Az illetőt óvatosan kell kezelni, mert tkp. felajánlotta szolgálatait. Fontos, hogy a környezete ne tudja meg, miszerint a magyarok "foglalkoznak vele".
2) Paolo Alatrival, "tekintve hogy PCI tagról van szó, a mi szempontunkból tovább nem kell foglalkozni."
3) Gäsler ("Celotti Aldo) valószínűleg provokátor, így nem kell vele foglalkozni.[1007]
4) V. Crisofuli[1008] jogász, aki az OKP-nek dolgozik – ne foglalkozzanak vele. "Inkább a megbízható pártonkívüliek, korrupt alkalmazottak, valamint a tőkések között kell kutatómunkát folytatni."
5) "Deszkás Aladár", eredeti nevén Antonio Deskovich, a Banco di Roma igazgatóhelyettese, akivel a "Kormos Ernő" fedőnevű ügynök (a kereskedelmi kirendeltség vezetője, Lastofka Béla[1009]) tartja a kapcsolatot. "A legközelebbi feladat, hogy ha a személy szereti az italt, akkor ajándékozzuk meg őt magyar italokkal. A kapcsolatot tovább kell vele mélyíteni."
6) "Carlo Nicolozzo" fedőnéven G.S., akinek ügyében a "lengyel elvtársakkal" kell egyeztetni – kérnek részletes tervet a tanulmányozására.
7) "Romeo" fedőnévvel a már említett S.I. statisztikus – a személyt feldolgozó munkát tovább kell folytatni.[1010]

Érdemes a fentieket összevetni az 1952. március 3-i értekezletről készített jelentéssel, melyben részletesen értékelték a rezidentúra addigi munkáját, kitérve a fenti személyekre is. A könnyebb összehasonlítás kedvéért kb. ugyanabban a sorrendben vesszük a célszemélyeket, mint a háromnegyed évvel korábbi jelentés.
1) "Bissioni" több jelentést készített, legális anyagokat, illetve adott "mintának" vatikáni vonatkozású titkos információkat is. Eddig úgy csináltak a kollégák, mintha ez nem érdekelné őket. Alapos ellenőrzés után, anyagiakért lehet majd dolgoztatni a titkos információk megszerzése területén.
2) "Deszkás", vagyis Antonio Descovich bankár – egy beszélgetés során direkt fölajánlotta szolgálatait, ami miatt vita alkult ki: provokáció volt ez, vagy tényleg anyagilag bajban van? "Kormos" „titkosmunkatársa" [*sic!*] ellenőrizze és adjon neki ajándékokat (gramafonlemez, élelmiszercsomag).
3) "Carlo Nicolozzo" újságíró, aki a Republikánus Párt lapjánál dolgozik, a követség megbízásából helyez el cikkeket különféle újságokban. Pénzért hoz dolgozatokat, korábban a lengyel követség

---

[1005] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" 28/e. sz. utasítása (1952. október 14.) – "Vágó Imre" elvtárs részére. 218.
[1006] Alatri pályájára ld. WHO 1958. 10. – Kossuth Lajos születésének 150. évfordulóján a római Eliseo Színházban Alatri professzor tartotta az ünnepi beszédet, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Manifestazioni e celebrazioni varie. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. szeptember 23.) – az olasz Külügyminisztériumnak.
[1007] Kiderült, hogy a többi baráti követségeknek is felajánlkozott, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. " Palotás Péter" 10. sz. utasítása (1951. december 6.) – "Vágó Imrének." 51.
[1008] Újabb híbás névírás – helyesen Crisafulli (Kalmár György szíves közlése).
[1009] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Budai Imre" 6/2. sz. utasítása (1951. szeptember 14.) – "Vágó Imre" elvtárs részére. 28. – A kapcsolatfelvétel a következő kérdés-felelet váltásával történt: "Van-e sok szerszámgép ajánlat? – Van, de itt drágább, mint Argentínában."
[1010] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" 9/e. sz. utasítása (1951. november 19.) – "Vágó Imre" elvtárs részére. 46-50.– Mivel a szöveg jelzi, hogy "az utasításokat ezen túl [*sic!*]a főosztályvezető elvtárstól kapják Palotás Péter néven", így a fenti fedőnév valószínűleg Farkas Vladimírt takarja.

sajtóattaséjával állt kapcsolatban. TöbbfelŘl le kell ellenŘrizni, és ha rendben, akkor vatikáni külpolitikai anyagokat lehet hozatni vele.
4) "Romeo" az olasz Statisztikai Hivatal népmozgalmi osztályának a vezetŘje. A Nenni-féle szocialista párt tagja, a huszas években kiköltözŘ magyar emigráns. Ad információkat és szívesen fogad adatokat a magyar társadalmi és gazdasági változásokról. Óvatosan meg kell kezdeni a konspirációra nevelését.
5) "Gianotti Pietro", valódi nevén Pietro Breviario, kereskedŘ, aki a TECHNOIMPEX vállalaton keresztül áll kapcsolatban Magyarországgal. "Kormos" foglalkozik vele. Nászútra Magyarországra jönne, ehhez kérte, hogy "Kormos" szerezzen neki lakást. Tanulmányozni kell alaposan, hogy mik a hírszerzési lehetŘségei.
6) "Gergely Mária", valódi nevén Perényi-Grünwald Éva, trieszti származású magyar hölgy, férje ügyvéd, Ř maga fŘleg olyan cikkeket forgalmazó kereskedŘ, "amelyek eladása a Népi Demokráciák felé tiltva van". "Kormos" tanulmányozza, mik a hírszerzési lehetŘségei, milyen a személyisége. Vannak rokonai Magyarországon, szeretne beutazni.
7) "Ravasz Ibolya", valódi nevén Radványi Katalin, kereskedelmi és idegenforgalmi tolmács és levelezŘ, elvált fiatalasszony. Beszélgetni, foglalkozni kell vele, megállapítani, mi a viszonya Magyarországhoz, kisebb kereskedelmi információkat kell beszerezni tŘle. Egyéb magyar kapcsolatait le kell építeni, nehogy a követségiekkel való kapcsolata dekonspirálódjék.
8) "Brunelli Oswaldo", vagyis Cultrari di Montesano lovag, volt katonatiszt, széles arisztokrata rokonsággal és élénk fasiszta kapcsolatokkal. A kulturális rendezvények szorgalmas látogatója, akitŘl pénzért kulturális összefogalalót kell rendelni, "amit megfizetünk neki és ezen keresztül igyekszünk lekompromittálni [*sic!*]".
9) "Halász Ilona", vagyis Hajlemász Ilona, "Zuru Róbert", vagyis Esente Iván, "Dr. Gonzalo", vagyis Dr. G. Blassio (az olasz mezŘgazdasági minisztérium alkalmazottja), "Bende Ágnes" (ügynök, férje vendéglŘtulajdonos) esetében meg kell velük ismerkedni és beszélgetés során információkat szerezni.
9) Tenoglio Rodolfo, Coss László és Lizzul László szeretnének beutazni Magyarországra, így el kell velük beszélgetni a követségen.

A részletes tennivalók sorolását a munka átfogó értékelése zárta. A fŘ baj, hogy a tevékenység nem elég "tervszerŤ". Szélesíteni kell a kutatómunka terepét: lojális emigráció, a különféle pártok, a baráti társaságok, azok vezetŘségei ï "foglalkozni kell minden társadalmi réteghez és foglalkozáshoz tartozó személlyel". A rezidens ügyeljen a jobb munkamegosztásra és a beosztottak ("Seres", "Dénes", "Székely", "Kormos", "Bakonyi", "Dancinger", "Majláth" elvtársak és elvtársnŘk) nevelésére, javítsa a viszonyt a követtel és a követnével, ügyeljenek a konspirációra, de túlzásba se vigyék. És ha a követ hajtja is fedŘállásában, "figyelmeztettük Vágó elvtársat, hogy inkább [a] hírszerzés vonalán legyen jobb[,] mint sajtó vonalon és itt végezzen több munkát[,] mivel neki elsŘsorban ez a feladata és ezért tartozik felelŘsséggel."[1011]

IdŘnként a központ tételesen is meghatározta, melyek a római hírszerzŘ munka fŘbb céljai és irányai. A római rezidens és a Hírszerzési FŘosztály vezetŘje 1952. augusztus 8-i megbeszélésérŘl készített feljegyzés szerint ezek a következŘk:
1) a Vatikánnak a Magyar Népköztársaság felé irányuló aknamunkája elleni hírszerzés,
2) a fasiszta magyar emigráció elleni hírszerzés,
3) az olaszországi lehetŘségek felhasználása a titóista Jugoszlávia ellen,
4) az olaszországi politikai és gazdasági objektumokba történŘ behatolás, a béketábor elleni imperialista tevékenység felderítése céljából.[1012]

[1011] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. Fodor Pál áv. hdgy. jelentése (1952. március 4.). 100-109.
[1012] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. Feljegyzés (1952. augusztus 8.).172.

Ezen belül a jugoszláv vonal keretében a rezidencia tervbe vette, hogy 1952. második felében "Lombardó"-t újra kiküldik Triesztbe, ahol feladata lesz "az általa már elŐbb megjelölt titóista objektumok részletesebb feltérképezése", továbbá a királypárti emigránsok, a TANJUG iroda (hírügynökség), valamint az Olaszországban mŰködŐ jugoszláv kereskedelmi szervek felderítése.[1013] Ennél azonban a központ természetesen többet akart, így az 1953. januárjában érkezŐ utasítás egyértelmŰen megjelölte, hogy "Jugoszlávia ellen két döntŐ feladatot kell végrehajtani: [a]z egyik, [...] jól mŰködŐ illegális összeköttetési csatornát kell kiépíteni Olaszország és Belgrád között. A másik feladat, a tervidŐszak alatt egy kipróbált, megbízható ügynököt kell letelepíteni, vagy állandó beutazási lehetŐséggel beszervezni."A feladatot a konzuli munkát végzŐ Kracsek János áv. hadnagynak ("Tarjáni"[1014]) és a frissen kiküldött Adamek Mihálynak ("Alpár", a MASPED képviselŐje a kereskedelmi kirendeltségen) kell megoldania.[1015] A függŐségi viszonyok tisztázása érdekében egy újabb utasítás elŐírta: "Tarjáni" elvtárs magyarázza meg »Alpár«-nak, hogy nem a MASPED, hanem a mi megbízásunkból van kinn. Idejével ezért nem Kormosnak, hanem Tarjáni elvtársnak kell elszámolnia."[1016]

A hírszerzésben is van tervgazdálkodás, így 1952 végén a rezidentúra megkapta a szempontokat, amelyek alapján az 1953. elsŐ félévi munkatervet el kellett készíteni. A föntebb felsorolt, a nyáron megállapított fŐbb célok persze nem változtak, de mivel "szocialista hazánk építésének jelenlegi szakaszában minden területen fokozni kell teljesítményeinket", így konkrétan azt írták elŐ, hogy
1) be kell épülni az Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK)[1017] szervezetébe,
2) be kell épülni a Magyar Nemzeti Bizottmány "olaszországi megbízottjaihoz",
3) be kell jutni a Corvin Mátyás Egyesület[1018] vezetŐségébe és onnan kell felderítést folytatni az MHBK felé,
4) be kell épülni Zágon József[1019] emigráns egyházi irodájába,
5) bevont személyeket kell telepíteni Jugoszláviába,
6) összeköttetési csatornákat kell kiépíteni Olaszországból Jugoszlávia, illetve Svájc felé,

---

[1013] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Vágó Imre": Munkaterv. (Róma, 1952. augusztus 6.).

[1014] "Tarjáni" azonosítását "Köves-Augusto" (Giovanni Dell Nèro rendŐr Őrmester) ügye teszi lehetŐvé: egyfelŐl tartótisztje, "Seres" 1956 januárjában azt jelentette, hogy Tarjáninak adta át Őt, míg egy késŐbbi jelentés szerint "Kracsek elvtárs" vette át a tartását, ld. ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Augusto" ügye. "Szekeres" jelentése (Róma, 1956. január 26.). 49., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Arnold" ügye. Fóti (Budapest, 1962. szeptember 5.) ï "Tarnai elvtársnak) ï "Tarnai" Földes György fedŐneve, aki ekkoriban a római rezidentúra vezetŐje volt, ld. Fejérdy 2009. 70. Pályáját részletesen bemutatja Szabó 2010. 235-237., 259.

[1015] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Martinuszik István áv. fhdhgy. jelentése (Budapest, 1953. január 26.). 195-198.

[1016] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" (Budapest, 1953. március 12.) ï "Garai Péternek."

[1017] A ô45-ös katonai emigrációt összefogni törekvŐ MHBK történetére ld. Borbándi 1989. I. 71. skl., Radnóczy 1998. 734-744.

[1018] A két világháború között magyar hivatalos támogatással virágzó Corvin Mátyás Egyesületet 1952-ben alapították újra a nevesebb olaszországi emigránsok, Firenze székhellyel, mert a további három számmal jelentkezŐ *Corvina* folyóiratot ott szerkesztette Pálinkás László. A társaság elnöke Fulvio Marci római egyetemi docens lett, alelnökei Mosca és Várady professzorok, titkárok Luigi Leoncini és Pálinkás László, pénztáros Szász Viktor, a tiszteleti bizottságban még olyan résztvevŐkkel, mint Apor Gábor báró, Vittorio Cerrutti, Kállay Miklós, vagy Tóth László nápolyi lektor. Minderre ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Renato Giardini (Budapest, 1954. június 12.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Marcello Bocchini (Róma, 1954. szeptember 2.) ï a budapesti Olasz Követségnek.

[1019] Zágon József gyŐri kanonok a római magyar papi emigráció egyik legjelentŐsebb egyénisége volt. 1948 végén menekült el Magyarországról. XII. Pius pápa 1950 augusztusában a külföldi katolikus magyarok apostoli vizitátorává nevezte ki, pályájára ld. Borbándi 1989 I. 327-328., Németh 2002. 212., Németh 2007/I. 70., Németh 2007/II. 350-352., Szabó 2005. 39-40., 492., Ispánki 1995. 279., Szabó-Soós 2006. 146. Szabó Gyula 2011. 19-24., skl. ï Neve a GrŐsz-perben is felmerült, ld. GrŐsz 1951. 42-43., Szabó 2001. 250., 277., 314. ï 1951 telén a budapesti olasz követ is jelentette, hogy a békepapi mozgalom sajtójában Zágont élesen bírálták emigrációs tevékenységéért, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Religione. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1952. december 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

7) magyar származású tudósokat kell felderíteni, akik áttelepülhetnek az USÁ-ba vagy Angliába.

Ezek mellett persze folytatni kell a bevont személyekkel való foglalkozást is. Az utasítás igen határozott hangon figyelmeztetett az emelt követelményekre és a határidők szigorú betartására.[1020]

Ám hiába jött a sok korholás, kritika, építő, segítő bírálat Budapestről: "Vágó Imre" sem a rossz munkamódszereken nem tudott változtatni, sem a kifogásokat nem fogadta úgy, ahogy kellett volna. "Helytelenül és fegyelmezetlenül válaszol a bírálatra, egyes ügyekben mosakszik" ï állapította meg 1952 novemberében Sipos Károly áv. főhadnagy. Ezekből pedig kiderül, hogy "valószínű[leg] a kapitalista környezet hatása folytán olyan kispolgári tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek ezidáig előttünk nem voltak ismeretesek." Ráadásul "Vágó elvtársban a kispolgári csökevények jelei mellett nagyfokú sértődöttség áll fenn." Mindemiatt a főhadnagy arra tett javaslatot, hogy a rezidenst haza kell rendelni.[1021] A javaslatot a hírszerzés elöljárói elfogadták, így 1953 január végén új vezetőt kaptak a római felderítők: "Garai Péter"-t ï vagyis Fodor Pál áv. hadnagyot ï, Vass Miklóst pedig "más területre helyezték", ezért visszatért Budapestre.[1022]

Nézzük ezután, hogyan alakult 1952-53 folyamán a korábban beszervezettekkel a közös munka. "Romeo", vagyis az S. I. monogrammal jelölt statisztikus olyan értékes informátornak minősült a hazai elemzők szemében, hogy 1952 augusztusában egy külön utasítás csakis az ő ügyében küldött eligazítást Rómába. Első lépésként annak tisztázását írták elő, hogy pontosan milyen anyagokhoz férhet hozzá a maga munkakörén belül, és mihez egyéb kapcsolatai révén, így munkakörén kívül. Ugyanígy a személyi kapcsolatrendszerét is alaposan fel kell tárni. Különösen fontos annak megismerése, hogy a katonai és a hadiipari adatok megszerzése terén milyenek a lehetőségei. Hasznos lenne, ha elő léptetnék, így arra kell rávenni, hogy "színleg" mutasson politikai egyetértést a vezetőkkel, "mivel az utóbbi időben a fasiszták nagyon előre törtek a hivatalon belül."[1023] Fél évvel később, az 1952. december 11-i utasítás határozott haladást állapított meg: "jelen időponttól kezdődően Romeót is ï eddig végzett munkája alapján ï bevont személynek tekintjük és a továbbiakban mint ilyet szerepeltetjük." Hiba viszont, hogy követségi kapcsolata, "Seres" elvtárs nem tudta meggyőzni a látszólagos politikai véleményváltoztatás hasznáról."Meg kell értetni vele, hogy a békeharc szempontjából döntő jelentőségű az a munka, amit számunkra végez. Ki kell fejteni előtte, hogy mi mindenkor igazoljuk az ő politikai magatartásának színleg való megváltoztatását." Bizonyos katonai térképek megszerzése ugyan dicséretes öntevékenységre vall, de lebukáshoz is vezethet ï így azt is meg kell értenie, hogy "a jövőben kizárólag utasításunk alapján dolgozzon és utasításunk nélkül semmit nem tehet." Meg kell szoknia, hogy minden akciót előtte a legapróbb részletekig át kell beszélni. Föl kell mérni annak lehetőségét, hogyan fogadná, ha egy, a "Központból kiutazó elvtárs" elbeszélgetne vele. "Töltőtollal való megajándékozását engedélyezzük. A mellékelten küldött 2 doboz libamájat két alkalommal adják át Romeonak."[1024] Az 1953. április 23-i utasítás azt a javaslatot véleményezte, hogy Romeót felhasználják-e más magyar emigránsok megfigyelésére. A döntés az volt, hogy minden új kezdeményezést, új szempontból való foglalkoztatást csak az eredeti "vonalnak" alárendelten szabad engedélyezni, "hogy a vonalak ne keresztezzék egymás munkáját".[1025] A kapcsolat fejlődését, az ügynök egyre

---

[1020] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 13.) ï "Vágó Imre" részére. 242-245.

[1021] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Sipos Károly áv. fhdgy feljegyzése (1952. november 5.). 145.

[1022] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" 36. sz. utasítása (1953. január 31.) ï "Garai Péter" részére. 267., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Távirat (1953. február 4.)

[1023] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. augusztus 1) ï "Vágó Imre" részére. 164-165.

[1024] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 11) ï "Vágó Imre" részére. 254-256.

[1025] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. április 23) ï "Garai Péter" részére.298-299.

hatékonyabb mŰködését tehát világosan tükrözik az adatok. 1953 nyarán ï mivel fennállt a veszélye, hogy a rezidentúra dekonspirálódik, vagyis leleplezŐdik a külvilág elŐtt ï Romeóval egy idŐre szüneteltették az együttmŰködést.[1026]

"Bissoni",[1027] vagyis Gaspare Fortini újságíró foglalkoztatása is eredményesen alakult ï vele kapcsolatban is az 1952. december 11-i utasítás állapította meg, hogy "jelen idŐponttól kezdŐdŐen nevezettet ï eddig végzett munkája alapján ï bevont személynek tekintjük és a továbbiakban mint ilyet szerepeltetjük." Persze emiatt a többoldalú ellenŐrzés még fontosabbá válik ï ugyanakkor bizalomerŐsítésként "a nyugták kérését beszüntetheti az Elvtárs, ezzel is közelebb hozzuk Bissonit magunkhoz." Ne adjon neki sok tennivalót (ezáltal nem torlódnak a fordítanivalók sem), de amit ad, annak maradéktalan végrehajtásához ragaszkodjék. "Bissoni fŐ feladata továbbra is a vatikáni társcég hazánk elleni tevékenységének felderítése és minden lehetŐség felhasználása annak érdekében, hogy oda behatolhassunk. További feladata politikai értesülések szerzése." A központ külön feladatként írta elŐ Tomek Vince, a piarista rend magyar száramzású római generálisa[1028] személyének feldogozását ï de úgy, hogy "Bissoni" ne sejtse a kérés jelentŐségét, így vele együtt Lengyel Zoltán és Mester István feldolgozását is meg kell rendelni tŐle.[1029] Hogy "Bissoni" az eltelt félév alatt valóban a vatikáni hírszerzés elleni erŐfeszítések legfontosabb informátorává nŐtte ki magát, méginkább bizonyítja az 1953. április 23-i utasítás, amely több perspektívikus feladattal bízza meg ezen a területen. Eszerint "Seres elvtársnak" kell részletesen felkészítenie arra, hogy alaposan tanulmányozni tudja "Pásti Emil" magyar papot, kapcsolatait, helyét a "fasiszta" emigrációban, jellemét, szenvedélyeit, stb. Hogy ne legyen túl feltŰnŐ, "egyidejŰleg Tóth Gyula[1030] személyét, mint Pásti munkatársát is adja ki nevezettnek tanulmányozásra." Mivel az utasítás más részében Tóth Gyulát Kada Lajossal[1031] említi együtt, feltételezhetŐ, hogy a "Pásti Emil" fedŐnév a PMI ekkori növendékét, a vatikáni diplomácia majdani kiemelkedŐ nunciusát jelöli. Az ÁVH-központ az emigráció elleni elhárítás vonalán az "egyik legkomolyabb lehetŐségnek" tekintette "Pásti" beszervezésének esélyét.[1032] KövetkezŐ lépésként ï Tóth Gyula és Kada Lajos révén ï a Zágon József apostoli vizitátorral való megismerkedést irányozták elŐ, akirŐl úgy vélték, mind az emigráció tevékenységére, mind a Vatikán szándékaira vonatkozóan nyerhetŐk tŐle fontos értesülések. Ezen az úton pedig ï folytatódik az utasítás, még nagyobbat lépve a vágyak birodalmában ï "lehetŐségünk lesz arra is, hogy feldolgozzuk Zágon római irodáját Bissonin keresztül. Ugyanakkor lehetŐségünk lesz arra is, hogy felderítsük azt az úgynevezett »klinikát«,[1033] amelyrŐl már Kada említést tett Bissoninak."[1034]

"Bissoni" erŐteljesebb foglalkoztatása teljesen megfelelt annak a növekvŐ figyelemnek, amiben a vatikáni kapcsolat részesült ebben az idŐszakban. A Belügyminisztérium Kollégiumának 1953. szeptember 22-i ülésén kritikaként hangzott el, miszerint "[a] belsŐ reakció elleni harc osztálya is felgöngyölített már több, egyházi vonalon mŰködŐ kémcsoportot, de nem ismeri ezek

[1026] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. június 1.) ï "Garai Péter" részére. 327.
[1027] Úgy látszik, az eredetileg választott fedŐnev valahogy túl bonyolultnak bizonyult, mindenesetre ettŐl kezdve az eredeti "Bissioni" helyett ï a magyar fülnek kétségkívül egyszerŰbb ï "Bissoni" formában használták Gaspare Fortini újságíró fedŐnevét.
[1028] Tomek Vince pályájára ld. ÚMÉL VI. 2004. 792.
[1029] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 11) ï "Vágó Imre" részére. 252-254.
[1030] Tóth Gyula pályájára ld. Németh 2002. 215-224.
[1031] Kada Lajos pályájára ld. Beke 2008. 324.
[1032] Jelen ismereteink szerint ez végül sem ekkor, sem késŐbb nem sikerült, vö. Fejérdy 2009. 69.
[1033] Erre egyelŐre nem találtam közelebbi információkat.
[1034] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. április 23) ï "Garai Péter" részére. 299-302

összefüggéseit a vatikáni hírszerzőszervekkel."[1035] Ezért is vált fontossá egy másik irány: "Békés Gerald" feldolgozása, akiről a központ úgy vélte, olyan otthoni papokkkal áll kapcsolatban, akik "információs anyagot küldenek a vatikáni konkur[r]ens cégek részére a magyarországi helyzetről Ezek az anyagok Békés kezében összpontosulnak és ő továbbítja a Vatikán felé." A németes/olaszos keresztnévvel szereplő bencés szerzetes tanár, Békés Gellért[1036] tehát az ÁVH-központ szerint vatikáni hírszerző, akinek feldolgozását azzal fogják kiegészíteni, hogy tanulmányozzák odahaza élő szüleit és testvéreit is.[1037] És bár 1953 nyarán ï a rezidentúra dekonspirációjának már említett veszélye miatt ï egy időre "Bissonival" szüneteltetni kellett az együttműködést,[1038] a Békés Gellérttel kapcsolatos gyanút egy évvel később beigazolta a nyomozás: 1954 nyarán az államrendőrség letartóztatta a Pannonhalmán élő és tevékenykedő Jámbor Mike és Pálos Vince bencés papokat, akik bevallották, hogy ï Sárközi Pál főapát tudtával ï bizalmas adatokat, jelentéseket küldtek Rómába Békés Gellért számára, továbbá rendszeresen dollárt kaptak tőle a szervezkedés céljaira. Az információs anyag kijuttatásában és a mintegy 20 000 $ behozatalában a budapesti Olasz Kultúrintézet igazgatóhelyettese, Theodolino Gavoldi segítette a bencéseket.[1039]

"Deszkás", vagyis Antonio Descovich bankigazgatóhelyettes ügyében lassabban haladt a felkészítési munka. "Kormos" titkos munkatárs ugyanis négy hónap alatt sem tudta befejezni a célszemély ellenőrzését, sőt, a kiadott feladatokkal kapcsolatban is fölmerültek kommunikációs nehézségek. "A jelentésekből az tűnik ki ï írja "Palotás Péter" ï , hogy Deszkás a számára kiadott munkát ï tehát azt, hogy milyen értesüléseket kell szereznie ï ő nem értette meg."[1040] A reklamáció hónapokkal később is visszatért, az 1953. április 23-i utasításban, mert "Kormos" még mindig nem zárta le a bankár megnyugtató ellenőrzését.[1041] "Garai Péter" rezidens így utasításba kapta, hogy

---

[1035] E megállapítás Dékán István áv. ezredes, miniszterhelyettes előterjesztésében szerepelt, amelyet az új tudományos módszereknek a hálózati és technikai munkában javaslandó alkalmazásáról készített, ld. BM Kollégium I. 2001. 193. ï Balázsi Béla áv. őrnagy, a Vizsgálati Osztály vezetője ugyanehhez hozzáfűzte, hogy 1953 első felében csupán egy olyan ügynököt vettek őrizetbe Magyarországon, aki a vatikáni hírszerzésnek dolgozott, továbbá az operatív nyilvántartási rendszer komoly hiányossága, hogy a "[v]atikáni hírszerzés nincsen feldolgozva. Belső reakció, és a Vizsgálati főosztály konkrét tervet dolgozzon ki erre", ld. uo. 199.

[1036] A jeles író és folyóiratszerkesztő szerzetes-tanár, Békés Gellért pályájára ld. Névtár 1987. 203., Szabó 2005. 462., Németh 2009. 139-140.

[1037] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. április 23) ï "Garai Péter" részére. 299-302.

[1038] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. június 1) ï "Garai Péter" részére. 327.

[1039] Az erről szóló, 1954. augusztus 11-i ÁVH-jelentést közli Pallos 2007. 324., ld. még Bánkuti 2010. 94-95., 100. ï Gavoldi a jezsuiták kapcsolattartásában is közreműködött, mert rokonságban állt Lukács László jezsuita laikus szerzetessel, ld. Bánkuti 2010. 88. ï A Budapesten dolgozó nyugati diplomaták természetesen sokszor közvetítettek leveleket, csomagokat a külföldön lévők és az itthon élők között. Egy alkalommal Pietro Solari, az olasz Külügyminisztérium Politikai Főosztályának vezetője kérte meg Romano Rossetti ügyvivőt, hogy Bethlen Margit grófnőnek (a miniszterelnök, Bethlen István özvegyének) juttassa el Rómában élő lánya levelét, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Miscellanea. Pietro Solari (Róma, 1953. december 5.) ï Romano Rossettinek. ï A Stockholmban állomásozó olasz diplomata, Marcellino del Drago pedig egyenesen arra kérte kollégáját, Pietro Solarit, és az ő közvetítésével Guglielminetti követet, hogy valamiképp olasz útlevéllel segítsék barátnője, a kitelepítésben élő Pallavicini Györgyné Andrássy Borbála grófnő (Károlyi Mihályné Andrássy Katinka nővére) külföldre jutását, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Passaporti ï Visti. Marcellino del Drago (Stockholm, 1951. december 12.) ï Pietro Solarinak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Passaporti ï Visti. Pietro Solari (Róma, 1951. december 20.) ïï Giuseppe Guglieminettinek. ï Az akciót a lánya, az Olaszországban élő Pallavicini Thyra indította, és közbenjárt a svéd-olasz segítség érdekében, de nem járt sikerrel. A Szolnok környéki tanyavilágban élő grófnő humanista derűvel, életbölcsességgel teli naplójában is fölemlíti ezeket az erőfeszítéseket, Marcellino del Drago svéd csomagját, és végül azt a végzést, hogy nem kaphat Norvégiába (!) útlevelet, ld. Pallavicini-Andrássy 1990. 119., 129., 158-159., 191. ï A grófnő csak 1956-ban tudta elhagyni az országot, ld. Károlyi 2008. 239., 255.

[1040] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 11) ï "Vágó Imre" részére. 256-257.

[1041] A "Deszkás"-kapcsolat ennek ellenére valószínűleg továbbfejlődött a következő években, mert ï ahogy Pankovits József írja ï amikor 1957-ben, a "kádári" Magyarország teljes külpolitikai elszigetelődése idején Révai Tamás, az új

mind errRl, mind a konspirációs hibákról tartson munkatársának "kioktatást", mert ennek hiányában fennáll a veszély, "hogy Kormos gyakrabban elkövet ilyen durva és az egész munkánkra legkomolyabb károkat származtató hibákat." Milyen hibáról volt szó? "Kormos jelentésében leírja, hogy közvetlenül a kérdéses találkozó elRtt autós figyelés volt rajta (1400-as "Fiat"). A jelentésbRl az tŤnik ki, hogy Kormos egyáltalán nem volt meggyRzRdve arról, hogy a figyelést lerázta-e, ennek ellenére mégis Deszkás mellé »húzott«[,] felvette nevezettet a kocsijába és »azonnal elindult a sebességet fokozva«. Ezután igyekezett meggyRzRdni arról, hogy »nem kisérik-e?«

Garai elvtárs alaposan magyarázza meg Kormosnak ï folytatódik a szigorú korholás ï , hogy ilyen esetben a találkozó kizárólag csak akkor jöhet létre, ha megnyugtatóan meggyRzRdött a figyelés lerázásáról. EllenkezR esetben a fentihez hasonló könnyelmŤség feltétlenül lebukáshoz vezet."[1042] A központ annyira tartott a leleplezRdéstRl, hogy "Kormos" mŤködését egyelRre leállították, a vele való kapcsolattartást fokozottabban konspirálták, és csak arra kapott megbízást, "hogyha az ellenség részérRl bárminéven [*sic!*] nevezendR mozgást észlelne[,] azt azonnal jelentse Garai elvtársnak."[1043]

Természetesen az új rezidens, Fodor Pál áv. hadnagy ("Garai Péter") sem csupán a "nagy" lehetRségekkel foglalkozott. A hírszerzési-kapcsolatteremtési feladatok között számos kisebb jelentRségŤ ügy is akadt, amelyek azonban szintén mind-mind papírmunkát, döntést, odafigyelést igényeltek. Ott volt pl. a fentebb már említett "Carlo Nicolozzo" újságíró, aki azonban nem "szállított" rendesen, így a központ azt mérlegelte, hogy meg kellene vele szakítani az együttmŤködést. "Bánfi Adolf", vagyis Nádor György milánói mérnök a válását szerette volna lebonyolítani Magyarországon maradt feleségével ï ebben az esetben az ehhez szükséges magyar hatósági együttmŤködés kínálta a befolyásolás lehetRségét. "Melloni Raffael", vagyis Luigi Civili az olasz külkereskedelmi minisztérium magyar ügyeinek referense volt ï igen igéretes lehetRségekkel rendelkezR személy tehát, akinek a feldolgozását haladéktalanul meg kellett kezdenie a rezidentúrának.[1044] Ezek részletezése azonban már felesleges, hiszen az eddig felsorolt példák is érzékelhetRvé teszik, milyen tevékenység zajlott a követségi munka mindennapi felszíne alatt ï miképp is kell elképzelnünk a magyar-olasz kapcsolatoknak ezt a harmadik dimenzióját. A fentiekbRl egyben az is világosan kiderül, hogy az olasz világnak még meglehetRsen kicsiny és perifériális területein sikerült valamiféle kapaszkodási pontot találnia a magyar hírszerzésnek. Ám mégis, már e szerény kezdetek körében is érzékelhetR, hogy már ekkor van egy olyan terület, ahol a magyar állambiztonsági munkatársak sokkal eredményesebben dolgozhatnak majd, mint szovjet kollégáik: a Vatikán belsR világának megközelítése ï a magyar papi emigrációval kiépülR kapcsolatok révén.

De nézzük, mi is történt 1953 nyarán a római rezidentúrán, miért kellett leállni a titkos munkával. A június 1-i utasítás megismételte az információt: "az Elvtársak kettRs feladata az ellenség elRtt ismeretessé vált". Még jobban kell ügyelni a provokációk elhárítására. "Munkánkkal kapcsolatos

---

külkereskedelmi kirendeltségvezetR bemutatkozó estet rendezett Rómában, amelyre mintegy hetvenen jöttek el, akkor a bankélet résztvevRi közül a Banca Nazionale del Lavoro "közelebbrRl meg nem határozott rangú igazgatója ï bizonyos Deskovich ï jelent meg a koktélpartin", ld. Pankovits 2005. 48.

[1042] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. április 23) ï "Garai Péter" részére. 303-304.

[1043] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. június 1) ï "Garai Péter" részére. 328. ï "Kormos", vagyis Lastofka Béla korábban is okozott problémát a rezidensnek, bár néha önhibáján kívül. Egy 1951 novemberi utasítás szerint a követség gazdaságpolitikai attaséja, Durugy Ferenc rájött arra, hogy "Vágó Imre" konspirációs hibát követett el, és most lehet, hogy be akarja szervezni ügynöknek Lastofkát ï ami azt jelenti, hogy Durugy valószínŤleg a párhuzamos "cég", vagyis a katonai hírszerzés megbízottja volt Rómában, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" 9/e. sz. utasítása (1951. november 8.) ï "Vágó Imre" elvtárs részére. 39.

[1044] Mindháromra ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1952. december 11) ï "Vágó Imre" részére. 257-258.

megbeszéléseiket úgy folytassák le az Elvtársak, hogy annak körülményei megfeleljenek a fokozott elŐvigyázatosságnak (hangosan szóló rádió mellett, halk beszéddel, esetleg szabadban, stb.) [...] Mindaddig[,] amíg a Központból utasítást nem kapnak az Elvtársak, mindenféle külsŐ munkáról, amely személyekkel kapcsolatos[,] le kell állni, semmi néven nevezendŐ akciót nem szabad végrehajtani."[1045] A helyzetet legvilágosabban az 1953. július 31-i utasításból érthetjük meg, amely leszögezte: "[a] dekonspirálódás nem az ellenség jó munkájának az eredménye, hanem az elvtársak sok esetben felelŐtlen és fegyelmezetlen magatartásával magyarázható. [...] Garai elvtárs felesége több személy elŐtt kijelentette, hogy férje bizalmas és titkos kiküldetéssel tartózkodik Rómában. Garai elvtárs munkáját nem konspirálja, mert munkaközben [*sic!*] az esetleges látogatókat Garai elvtárs kisfia azzal fogadja, hogy »rosszkor jött, mert apuka jelentés írással van elfoglalva«. Garai elvtárs kijelentette a követ magatartásával kapcsolatban, hogy minden lehetŐség meg van [*sic!*] arra, hogy a követ szarvát letörjük. Tarjáni elvtárs a központnak készített jelentéseket éjszakára nyitott asztalfiókjában hagyta, amit Erdei Mária informátor talált meg és ezt másokkal megbeszélte. Súlyos hibát követett el Tarjáni elvtárs azzal is, hogy a követségi munka mellŐzését azzal indokolja, hogy neki fontosabb munkája is van." Végül mi legyen a teendŐ? "Az egész üggyel kapcsolatban utasítsuk [*sic!*] Garai elvtársat a kommunista fegyelem megteremtésére, a rezidentúrán belül. Garai elvtársnak, de a rezidentúra minden tagjának meg kell érteni, hogy cselekedeteik [a] Pártunk által kiszabott nem könnyŰ, de igen fontos feladataik végrehajtását veszélyezteti[k]. Az üggyel kapcsolatban tartsanak rezidentúra értekezletet és errŐl kérünk jelentést."[1046]

A fenti intermezzo azonban végül nem hosszú idŐre akasztotta meg a reidentúra mŰködését. Az 1954-56 közötti idŐszakban lényegében az eddig ismeretett célokkal, szempontokkal, módszerekkel zajlott továbbra is a hírszerzŐ munka szervezése a Via dei Villini követségi épületének szobáiban. Az Örök Város ï vagy Trieszt, Milánó stb. ï vendéglŐiben, bárjaiban, mozijaiban, utcasarkain idŐnként diplomatának álcázott magyar hírszerzŐtisztek jelentek meg, és olasz mérnökökkel, orvosokkal, újságírókkal, tisztviselŐkkel, vagy éppen emigráns honfitársaikkal találkoztak, hogy dokumentumokat, iratokat, jelentéseket vegyenek át tŐlük, vagy pénzt adjanak nekik. Bár sok mindent látott már a múló századok során az itáliai mŰemléki környezetet, aligha tagadható, hogy ez a sajátos praxis mégiscsak ï legalábbis a magyar-olasz kapcsolatok dimenziójában ï valamiképp új jelentéssel "gazdagította" táj és ember addigi kapcsolatát.

Az általános hírszerzŐi feladatok sorrendjét világosan megszabta az 1954. augusztus 31-i munkatervi utasítás. Eszerint a szükséges politikai és a gazdasági információk megszerzése érdekében a beépülés és a kutatómunka célpontjai a következŐ olasz intézmények:
"a) Olasz Miniszterelnökség.
b) Külügyminisztérium.
c) Belügyminisztérium.
d) Hadügyminisztérium.
e) Vatikáni hírszerzŐ szervek (CIP).
f) Vatikáni államtitkárság.
g) Külkereskedelmi Minisztérium.
h) Legfontosabb burzsoá pártok felsŐ vezetése. (Kereszténydemokrata, Szociáldemokrata, Monarchista, Liberális Párt és az Olasz Szociális Mozgalom.)"[1047]

[1045] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. június 1) ï "Garai Péter" részére. 326-327.
[1046] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. július 31) ï "Garai Péter" részére. 342-343.
[1047] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. augusztus 31).140. ï A kutatási irányokat részletesen vázolja egy májusi utasítás is: ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. május 4.). 98-99.

Ezt a munkát azonban már nem Fodor Pál ("Garai") irányította, mert 1954 januárjában hazarendelték és a vezetést ideiglenesen "Seres István" vette át.[1048] Az egyes konkrét ügyek további követése módszertani szempontból már nem hoz sok újat: a korábbiakhoz képest nem bukkan fel semmi lényegesen új mozzanat. A kutatott és mozgatott célszemélyek, illetve ügynökök összlétszáma nem kevés: 1954-56 között "Bánky Mária", "Marini", "Romeo", "Deszkás", "Barna Gergely", "Vadász József", "Carlo", "Mario", "Laki Ferenc", "Bamonte Umberto", "Ricciolli", "Liszay Aurél", "Fattarrelli", "Gergely Mária", "Ferrari Bruno" neve bukkan elő a legtöbbször az iratokban, persze sokszor nagyon különböző feladatokkal, tennivalókkal kapcsolatban. Fölmerült tanulmányozásra a papi emigrációból ï mint említettük ï a neves bencés tanár és lapszerkesztő, Békés Gellért,[1049] a volt akadémiai titkár és egyetem lektor, Tóth László[1050] (ekkoriban állítólag a postacenzúra alkalmazottja), és a háború előtti követségen kereskedelmi ügyeket adminisztráló, ekkoriban idegenvezetőként dolgozó Cicutti Lajos, akiről azt jegyezte fel "Palotás": "nevezett a konkur[r]ens cég embere".[1051] A rezidentúrán természetesen az őrzők őrzéséről is történt gondoskodás: Török Imre kiküldött ("Ormos Emil") feladata a követség olasz alkalmazottainak ellenőrzése volt, míg Csutor Ede távírász ("Antalházi Károly") nem kisebb feladatot kapott, mint a katonai felderítés vonalán dolgozó Bitta István tanácsosnak és feleségének figyelése.[1052]

Érdemes még pár szóban utalnunk néhány ügyre, érdekesebb emberi sorsra, fordulatra ebből az időszakból is. A jugoszláv vonalon tovább zajlott "Lombardo" (Giovanni Caporaso újságíró) foglalkoztatása,[1053] majd az ő ismeretségi köréből három további fontos lehetőség kiválasztására került sor. Domenico Bevilaqua ("Fábián"[1054]) azzal a nyomdával állt szorosabb kapcsolatban, ahol a királypárti jugoszláv emigránsok röpcéduláit, kiadványait nyomtatták.[1055] Az *Avanti* újságírója, "Paolo" kapcsán azt tervezték, hogy Triesztbe telepítik, de mintegy másfél évvel később leállították az ügyet, mert kiderült, hogy a Szocialista Párt tagja (ebből valamennyire sejthető az informálódási munka sebessége és hatékonysága).[1056] Lényegesen jobban, bár szintén igen lassan haladt a kapcsolat Nicola Cotuli rendőrtiszttel ("Pietro"), aki a S. Eustachio negyedben dolgozott, és aki a városi rendőrség (pl. idegenrendészet, követségek megfigyelése, stb.), felesége pedig a Külügyminisztérium felé kínált információszerzési lehetőséget. A központi utasítások tucatjai magyarázták a rezindentúra munkatársainak, mire kell törekedni, mire kell vigyázni ebben az ügyben, hogy miképp kell alaposan megismerni, majd fokozatosan kompromittálni "Pietró"-t annak érdekében, hogy ha már nem lesz visszaút, komolyabb hírszerzésre is fel lehessen használni.[1057] Az ügy "kifutása" azonban már nem következett be, mert közbejött az 56-os forradalom.

[1048] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. január 12.), ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. január 13.) ï "Seres" személyéről a következő fejezetben lesz bővebben szó.

[1049] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. július 6.). 113,

[1050] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1954. augusztus 31). 143.

[1051] Uo. ï Cicutti pályájára ld. Szögi-Cicutti 2004., Csorba 2010.

[1052] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. október 1.)

[1053] A sok közül különösen informatívak az alábbi jelentések: ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/4. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1954. szeptember 15.). 27., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/4. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1954. október 20.). 34-39. ï "Lombardo" megbízhatósága különösen annak kapcsán merült fel, hogy anélkül hagyta ott az *Avanti* szerkesztőségét, hogy ezt a lépését tartótisztjével megbeszélte volna. Így egy fiktív levélküldési akcióval is ellenőrizték, de nem tapasztaltak kettős játékot, ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. augusztus 28.)., 309., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. december 2.). 330.

[1054] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. február 11.). 220.

[1055] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. december 16.). 337-339.

[1056] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. augusztus 28.). 316., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/4. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1954. október 20.). 47.

[1057] A számos fontos feljegyzés, jelentés közül különösen informatívak: ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1953. augusztus 28.). 312., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma levelezési dosszié. Sipos Károly áv. szds. feljegyzése (Budapest, 1954. június 24.). 383-384., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/3. Róma

A "jugoszláv vonal" egyik utolsó, viszonylag bonyolult akciója "Walter" ügynök ï az udinei Vinicio Ugrin ï átvétele volt a bécsi hírszerzŖ rezidentúrától. Az egykori partizán Triesztbe költözött, ahol utcaseprŖként helyezkedett el és elkezdte hálózata kiépítését. De a nagypolitikai változások végül, ha némi késéssel is, de jelentkeztek a felderítŖ-elhárító munka területén is. 1954. november 2-én a bécsi, párizsi, londoni és római rezidentúrák körlevélben kaptak értesítést arról, hogy "[t]ekintettel a Magyar Népköztársaság és Jugoszlávia közötti normalizációs politikára", a munka jellege ebben az irányban alapvetŖen megváltozik: a cél immár a kapcsolatok építése. A római rezidentúra "jugoszláv vonalának" dossziéját 1956. január 10-én zárták le végleg.

A hírszerzés természetesen célba vette az olasz rendfenntartó szervekbe való beépülést is, de hogy ez mennyire szerény mértékben sikerült csak a tárgyalt idŖszakban, jól mutatja "Köves", másként "Augusto" esete. A negyvenes évek végi jelentések alapos áttanulmányozása során bukkant rá Posztós Vince áv. fŖhadnagy erre a lehetŖségre, és 1955 májusában készített összefoglalójában javasolta feldolgozását és beszervezésre való elŖkészítését. Giovanni Del Nèro rendŖr Ŗrmester, az Idegeneket EllenŖrzŖ Hivatal munkatársa ugyanis azokban az idŖkben, amikor a Római Magyar Akadémia illegális bentlakói ellen folytak a kilakoltatási perek, több ízben adott hasznos információkat a követség munkatársainak. 1954 áprilisában történt meg az újabb kapcsolatfelvétel, majd további találkozók, melyek során világossá vált, hogy "Köves" "az elhárításra és konkrétan a velünk szemben kifejtett tevékenységekre vonatkozóan tájékoztatást tud adni, mivel követségünk és a többi népidemokratikus [*sic!*] követségek beosztottainak személyi anyagait is Ŗ kezeli, [így] lehetŖségünk van rajta keresztül elŖre tudomást szerezni [az] elvtársainkkal és a baráti államok beosztottaival szemben foganatosított intézkedésekrŖl is." Világossá vált továbbá "Köves" hajlandóságának motivációja: az Ŗrmester társtulajdonosként egy kisebb, Róma környéki gazdaságban (disznóhízlalda) akart befektetni, és ehhez várta el a magyar rezidentúra anyagi segítségét.[1058] Miután kapcsolattartója, "Seres István" több oldalról ellenŖrizte,[1059] adott neki 100 000 líra kölcsönt új gazdaság létesítésére, továbbá megbízta azzal, hogy derítse fel a magyar követséget figyelŖ, három fŖs rendŖrségi csoportot ï ennek vezetŖje ugyanis nem volt más, mint egy régi ismerŖs: Bíró István, akinek ï mint már említettük ï Murai ügyvivŖsége idején pár hónapig fordítóként sikerült beépülnie a Via dei Villinire.[1060]

1955 Ŗsze az együttmŦködésben nem hozott érdemi elŖrelépést ï hacsak azt nem, hogy az ügynök nevét "Augustó"-ra változtatták[1061] ï , ám 1956. január 14-én Del Nèro valóban komolyabb gesztust tett: kihozta "Seres István" lakására a rá vonatkozó idegenrendészeti dossziét. A magyar hírszerzŖ így láthatta a livornói, genovai, milánói utazásairól szóló rendŖrségi jelentéseket, továbbá a milánói "kollégák" feljegyzését, amely szerint "[o]ttartózkodásom alatt többször megpróbáltak követni és nem tudtak, amibŖl arra következtetnek, hogy titkos politikai feladatom is van, ami Olaszország kárára van." Emiatt egy idŖre megvonták a zónakilépési engedélyét is,[1062] de 1954-ben ismét megadták, "mivel nem tudták megállapítani, hogy káros munkát végzek." A Belügyminisztérium

---

levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1954. augusztus 16.). 414-418., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/4. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" feljegyzése (Budapest, 1954. október 20.). 43-46.

[1058] ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. Posztós Vince áv. fhdgy jelentése (Budapest, 1955. május 24.). 11-13v.

[1059] Még a gazdaságot is meglátogatta, ld. ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. "Seres István" jelentése (Róma, 1955. június 15.). 23-30.

[1060] ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. "Palotás Péter" (Budapest, 1955. június 29.) ï Somogyi Lászlónak. 32-33.

[1061] ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. "Seres István" jelentése (Róma, 1955. november 3.). 37.

[1062] Valóban, ennek az olasz Külügyminisztériumban is nyoma maradt a dokumentációban: amikor a magyar követség 1952 Ŗszén kérte, hogy Dobai kaphasson engedélyt saját kocsijával Perugiába, Firenzébe és Milánóba látogatni, Scamacca protokollfŖnök egy belsŖ feljegyzésében azzal indokolta a kérés megtagadását miszerint a milánói prefektus kifogásolja a magyar diplomata "különösen gyanús magatartását", továbbá úgy véli, biztos "politikai természetŦ titkos megbízatásokat teljesít", ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Missioni diplomatiche. Michele Scamacca (Róma, 1952. november 27.) ï a Politikai FŖosztálynak.

mindenesetre utasította az idegenrendészetet, hogy "Seres"-t "állandó titkos megfigyelés alatt kell tartani, mivel egy veszedelmes kommunistáról van szó." Del Nèro kihozta továbbá a kereskedelmi kirendeltség pár dolgozójának megfigyelési dossziéját is, amelyben elsŗsorban a vidéki utakról befutott rendŗrségi jelentések feküdtek el. Az anyagról "Seres" megállapította, hogy "a dossziékban rendkívül fontos adatok nem voltak, de viszont lényeges annyiból, hogy meg tudtuk állapítani azt, hogy hogy milyen a vidéki elhárítással az együttmŤködésük és azt, hogy vidéki kapcsolataink közül a dosszié szerint nincs tudomásunk [nyilván elütés, helyesen: tudomásuk]. Az elhárítási munka fŗ részét a CS[1063] végzi, de ezen dossziékban megtalálhatók a vidéki jelentések. [...] [N]evezett tudna más népi demokratikus országok és a szovjet diplomatákról felállított dossziékat átadni megtekintésre, ami nem érdemtelen [helyesen: érdektelen] dolog annak ellenére, hogy nem teljes anyaga az elhárításnak."[1064]

Ezt az igéretes kezdetet azonban nem követte kibontakozás. "Seres" helyét "Szekeres" vette át, akivel májusban közölte "Köves-Augusto" (áprilistól a dokumentumokban visszatért a "Köves" fedŗnév!), hogy nem tud több dossziét kihozni ï csupán azt vállalja, hogy ŗ maga alaposan átnézi és majd beszámol róla. Júniusban ugyanezzel traktálta a "Szekeres" helyét átvevŗ "Zelei Imré"-t is. Amit június 2-i megbeszélésükrŗl ez utóbbi összegezŗen megállapított, tulajdonképpen a teljes kudarc beismerése volt. "Az egész beszélgetésbŗl azt a következtetést vontam le, hogy irányítva van, másrészt meg akarja velünk szakítani a kapcsolatot azzal, hogy új munkahelyre kerül, mely terület részünkre nem bír olyan jelentŗséggel. Az a tény, hogy a dossziékat nem hajlandó kihozni[,] kételyeket támaszt bennünk és az ŗ általa elmondottakat ezzel kapcsolatban feltételesen kell, hogy fogadjuk. Az eddigiek alapján az a megállapításom Kövesrŗl, hogy egy ravasz, bár elég primitív, anyagias ember és igyekszik olyan helyzeteket teremteni, hogy pénzt tudjon kicsikarni tŗlünk, viszont ellenértéket semmit nem adni. Meglátásom szerint Köves átadása problémát fog okozni, mivel ŗ szabadulni akar tŗlünk, nyilván a 100.000 lírás tartozása végett."[1065]

"Köves" dossziéja ï és eddigi ismereteink szerint a magyar hírszerzéssel való kapcsolatának története is ï ezzel véget ért.[1066] Az 1956-os forradalom elŗtti idŗszakban ez volt a legjelentŗsebb kisérlet, amelyet a rendŗrség irányában ki tudtak építeni a rezidentúra munkatársai. Információs hozadéka gyakorlatilag a nullával volt egyenlŗ ï ám a pártállam titkos százezer lírája (valójában a magyar dolgozók pénze) pompás paradicsom-, zucchini- és salátaültetvényeket gyarapított, így mondhatni teljesen önzetlenül szolgálta a két nép kapcsolatai javításának nemes ügyét...

[1063] CS = Contro Spionaggio, kémelhárítás.

[1064] ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Augusto" ügye. "Szekeres" jelentése (Róma, 1956. január 26.). 44-50. ï A jelentést ugyan "Szekeres" írta alá, de a belsŗ utalások alapján "Seres" munkája. A szövegben utalt is rá, hogy január 20-án visszatért végleg Budapestre, nyilván ezért gépelte és írta alá 26-án a jelentést említett munkatársa.

[1065] ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. "Zelei Imre" jelentése (Róma, 1956. június 5.). 72-75.

[1066] Habár a hírszerzés törekedett arra, hogy 1956 után szisztematikusan fölelevenítse a korábbi kapcsolatokat, ebben az esetben erre sokáig azért nem történt kisérlet, mert ï ahogy egy 1962 szeptemberében kelt központi utasítás megállapította ï "nevezettrŗl elfekvŗ anyagaink az ellenforradalom ideje alatt megsemmisültek", ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Arnold". "Fóti" utasítása (Budapest, 1962. szeptember 5.). 264. ï Ez ugyan tévedésnek bizonyult (fenti összfoglalásunk is Del Nèro történetérŗl a fönnmaradt dosszié alapján készült), de akkor még ezt nem tudták, így személye úgy került ismét szóba, hogy 1962 nyarán egyik régi ismerŗse, a rezidentúrához tartozó "Arnold" ügynök véletlenül összefutott vele az Angyalvár környékén, így megnyílt a lehetŗség a kapcsolat felújítására. A központ ezt elsŗsorban attól tette függŗvé, hogy az immár zászlós (*maresciallo*) rangú rendŗr vajon új állomáshelyérŗl ("Squadra Mobile") is tud-e a magyar elhárítás számára értékes adatokat beszerezni. Mivel a kapcsolatnak egyelŗre nincs további nyoma, valószínŤ, hogy a változott helyzetben már nem láttak benne "perspektívát". "Arnold" ügynök mindenesetre erŗs óvatosságra intette kollégáit: "A magam részérŗl hangsúlyozni kívánom, hogy a maresciallo nagy agyafúrtsággal tudja leplezni céljait, melyek eléréséért ï tapasztalatból beszélek ï kevésbé becsületes eszközöket is igénybe szokott venni; s hogy egyénisége egyáltalán nem inspirál semmiféle bizalmat, sŗt erŗsen gyanakvást keltŗ", ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Arnold". Del Nèro maresciallo a diplomaták ellenŗrzésérŗl (1962. júl[ius] 21-én.). 252-255. ï A fentieken túl a témára ld. még ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Arnold". "Gallai jelentése (Róma, 1962. augusztus 14.). 248-251. ï "Arnold" ügynökrŗl részletesen lesz szó a következŗ fejezetben.

Összességében minden bizonnyal a római rezidentúra teljesítményére is igaznak tekinthetjük Dékán István áv. vezérőrnagynak, belügyminiszterhelyettesnek a szolgálat egészéről 1955 márciusában kifejtett véleményét: "Változatlanul fennáll az az alapvető hiányosság, hogy a vezető kapitalista országok állami, politikai, gazdaság szerveibe nem épültek be elég mélyen, és ezért a vezető imperialista országok politikáját, gazdaságát, irányító szervekről, a Szovjetunió és a népi demokráciánk ellen irányuló ellenséges tervekről, a hírszerzőszervek aknamunkájáról nem tudtak átfogó, megfelelő értékkel bíró értesüléseket adni."[1067]

Bár mint említettem, a római rezidentúrával kapcsolatban egyelőre csak két hírszerzői Ávonalò dokumentációja kutatható (ezek sem teljesek), mégis hosszan lehetne még bemutatni ï jónéhány további eset több-kevesebb részletének segítségével ï az információs-hírszerzői munka alakulását a Via dei Villinin. Ám úgy vélem, a legfontosabb témák, az alapvető tevékenység-típusok, a legális és az illegális mozzanatok illeszkedése a fentiek alapján is elég jól rekonstruálható. A kép azonban csak akkor lesz viszonylag teljes, ha egyetlen ügyet kicsit közelebbről és részletesebben is megvizsgálunk. Volt ugyanis az informátorok között egy olyan ügynök, akinek a sorsa, körülményei eltértek a többiekétől ï és oly mértékben fonódtak össze a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet korabeli történetével, hogy kicsit alaposabb megvilágításra érdemes.

c) Egy hírszerző tudós az Örök Városban

"Jelentem, hogy folyó hó [1954. január] 24.-én vasárnap d.u. beszélgetést folytattam »Ligeti Bélá«-val. Áthívtam és beszélgetés közben meguzsonnáztattam sonkával és libamájjal. A vasárnap délután alkalmas volt a beszélgetésre, mert alkalmazottunknak szabadnapot adtam, így rádió mellett zavartalanul lefolytattam a beszélgetést."

A találkozóra a Római Magyar Akadémia székhelyén, a Palazzo Falconieri negyedik emeletén került sor, és a jelentés írója, "Seres István" arról a dolgozatról érdeklődött, amelyet "Ligeti" az RMA korábbi éveiről készített, mert úgy látta, "hiányzanak belőle a konkrétumok, mint pl. az Akadémia vezetői milyen visszaéléseket követtek el, Péterffy és Vajda hogyan mesterkedtek és mit csináltak annak érdekében, hogy megkaparinthassák az Akadémiát." [...]»Ligeti« erre azt mondta, hogy valóban ezek hiányzanak, mert nem akart ismétlésekbe bocsátkozni, mert ő sok minden[t] jelentett ezzel kapcsolatban annak idején Murainak. [...]»Ligeti« azt mondta, hogy majd egy alkalommal mindent el fog mondani nekem, [...] mert ő és Kardos volt [a]kádémiai igazgató ismeri csak a helyzetet, de az nem jelentette a dolgot, mert az a kommunizmust csak átmeneti dolognak tekintette országunkban és ezért Kardos nagyon jóban volt a papokkal. A papok nagyon szerették Kardos[t], úgyhogy hazarendelése után misét is rendeztek érte, mert azt gondolták, hogy ki lesz nyírva. Kardos fenti nézete megmutatkozott abban is, hogy igyekezett annak idején Svájcban pénzt elhelyezni."

"Seres" erre azt kérte, hogy mindezt "Ligeti" írja le, amit honorálni fog, de nemcsak ezért lenne ez fontos, hanem mert így segít a magyar államnak, vagyis közvetve cáfolni tudja a róla kialakult rossz véleményt, miszerint disszidált. "Erre nevezett azt mondta, hogy meg fogjuk látni mi is, hogy ő egy áldozat, mert a követségen annak idején Murai és Bitta azon mesterkedtek, hogy Mályit eltávolítsák. Ebbe Bitta »Ligetit« is be akarta vonni, ő viszont Mályival nagyon jóban volt és szerette is őt eleinte. De 1950 augusztus hóban Bitta egy alkalommal magához hívatta »Ligetit« és azt mondotta neki, hogy »nézd, ez a Mályi egy lehetetlen pacák, ezzel csinálni kellene valamit,

[1067] Az értékelés az MDP KV 1955. március 24-i ülésén hangzott el, kiegészítésképpen a testület elé terjesztett, az államvédelmi munkáról szóló beszámolóhoz, idézi Baczoni 2000. 171-172.

hogy menjen el innen.« Erre »Ligeti« azt mondotta, hogy Ő nem avatkozik bele ebbe a dologba [...]. Ettől kezdve Bitta és »Ligeti« között megromlott a viszony, aztán, hogy Bittáék mit mondhattak Mályinak, azt nem tudja, mert Mályi kezdett görbe szemmel nézni rá és nevezett szerint, hogy helyrehozzák a dolgot, őt távolították el.

Kilátszott, hogy Mályi ki akarja nyírni őt ï folytatódik a jelentésben "Ligeti" elbeszélése arról, hogyan akarták hazaküldeni Budapestre ï, mert nem jelentéstételről volt szó, hanem hazatoloncolásról. Ezt bizonyítja az, hogy nem rendes útlevelet kapott, hanem hazatérőlapot, másodszor pedig Sugárné, a volt kereskedelmi tanácsos felesége bement hozzá és azt mondta, ï hogy »most tudtam meg, hogy megy Pestre ï ugye Mályi mŰve« s ezzel kiment. Alig hogy ez történt, bement hozzá Oléhné [helyesen: Olléné] és ugyancsak azzal kezdte, hogy hallom Pestre megy, mennyi időre? Mire »Ligeti« azt felelte, hogy 2 hétre, mire Oléhné elnevette magát és távozott azzal a megjegyzéssel, hogy »naív ember«. Ligeti ezek után mindjárt bement Muraihoz és magyarázatot kért a fentiekre, és elmondotta, hogy nem érti a dolgot. Murai nagyon mérges lett a két asszonyra és igyekezett őt megnyugtatni."[1068]

Hazatért-e "Ligeti Béla"? Valóban ki akarta őt "nyírni" Mályi Vilmos, akiről korábbról már tudjuk, hogy a követség "erős embere" volt azokban az években? Rögtön kiderül, amint világossá válik, kik voltak a fenti beszélgetés szereplői. Választ ad erre egy 1953 október 20-án kelt, az ÁVH illetékes vezetőihez intézett javaslat, amelyben Dobai János rendőrszázados a következőket írja: "Barabás Holik László író. Bölcsész egyetemet végzett és tanári oklevelet szerzett. 1947-től 1950-ig a Római Magyar Akadémián, mint titkár alkalmazásban volt. Mályi Vilmos volt rezidens[1069] a római követségen sötéten dolgoztatta,[1070] mely[nek] során kb. 28 drb. különböző jelentést adott, úgy a papok viselkedéséről, mint más tárgyú jelentést. 1950-ben el lett bocsájtva az akadémiáról, mivel nem tért haza. Barabás állítása szerint útközben rosszul lett és Velencében kénytelen volt leszállni a vonatról és kórházba ment, amit papírokkal igazol. Az akkori követség vezetője ezt nem fogadta el és így disszidensnek lett nyilvánítva. Ettől a pillanattól Mályi volt rezidensünk is megszakította vele a kapcsolatot. Jelenleg a Római Magyar Akadémián lakik, de követségünk perelés útján ki akarja lakoltatni."

Dobai a fentiek alapján azt javasolta, hogy Barabás Holik Lászlót ï akivel az RMA korábban ismertetett története kapcsán már találkoztunk, és aki tehát azonos "Ligeti Bélá"-val ï újra vonják be a hírszerzői munkába.[1071] Persze ehhez ellenőrizni kell, "hogy régi jó kapcsolatai a Vatikán, az

---

[1068] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1954. január 25.) 105-110.

[1069] Mályi Vilmos főhadnagyi rangban szerepel Kiszely Gábor könyvének ÁVH-munkatársi listáján, ld. Kiszely 2001. 297. ï Mályi ügynöki tevékenységére egy kéziratos feljegyzés a következő utalást tartalmazza: "Perényi Lukácsné [helyesen: Perényi Lukács Sándorné] Mályinak az ügynökjelöltje volt[,] aki már »dolgozott« is neki. A nyilvántartásban elfekvő adatok szerint azonban dezinformátor volt és Mályit minden kérdésben dezinformálta. Pl. jelentette több esetben, hogy szabotőr csoport fog Magyarországra jönni, még a határátkelő helyet is megjelölte. Az elhárítás akcióba lépett és a szabotőrök nem jöttek", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Perényi Lukácsné..." kezdetű kéziratos följegyzés, cím és keltezés nélkül. 111. ï Egy másik ügynökjelentésben azt olvassuk, hogy "»Perényi« és felesége az 1950-ben kibocsájtott amnesztia rendelet alapján hazatérésre jelentkeztek. Jelentkezésük alkalmával elmondták, hogy eddig a francia hírszerző szerveknek dolgoztak, de a kapcsolatot velük megszakították és haza akarnak térni. Mályi több megbízatást adott »Perényi«-nek, aki azokat el is vállalta. Így többek között megbízást kapott Mályitól arra is, hogy »Köves«-sel [az olasz idegenrendészet munkatársával] vegye fel a kapcsolatot. A megismerkedés után azonban »Köves« a[z olasz rendőrségi] nyilvántartóban ellenőrizte »Perényi«-t, akiről kiderült, hogy az olasz rendőrség embere, és azonnal megszakította vele a kapcsolatot. [...] Ez eset után »Perényiék« hazatérési kérelmét elutasították, akik Olaszországból elűttünk eddig ismeretlen helyre távoztak", ld. ÁBTL 3.2.4. K-1192/T. "Köves" ügye. Posztós Vince áv. fhdgy jelentése (Budapest, 1955. május 24.).11v.

[1070] Ez az állambiztonsági műszó azt a helyzetet jelöli, amikor az ügynök/informátor nem tudja, hogy beszámolóját a titkosszolgálat számára készíti.

[1071] Banfi Florio/Barabás Holik László ügynöki tevékenységét elsőként ismerteti Fejérdy 2009. 62-63., iratanyagának jelentőségére fölhívja a figyelmet (de valóúdi nevét nem adja meg) Vörös 2010. 322.

olasz rendőrség és az olasz államaparátusában [*sic!*] dolgozó[,] magas funkcióban lévő egyének felé megvan[nak]-e még." "Az egyén tanulmányozását »Seres« elvtárs végezné, aki a Római Magyar Akadémián közvetlen szomszédságában lakik" – folytatódik új bekezdésben a javaslat. Azt pedig, hogy ki is "Seres" elvtárs, a követségi háttér eligazítási javaslatából derül ki – ez lényeges mozzanat volt, mivel nemcsak az autoriter Kálló követre kellett tekintettel lenni, hanem arra is, hogy még kinn szolgált Bitta István. Hamarosan indul a kilakoltatási per Barabás Holik ellen – írja Dobai. "Követségünk részéről Bitta István követségi titkár helyett »Seres István« követségi attaché vigye ezt az ügyet. Ezáltal alkalma van »Seres« elvtársnak megismerkedni Barabással és tanulmányozását elkezdeni. Ehhez szükséges, hogy a követ kapjon utasítást a Külügyminisztériumtól, hogy adja át nekem a fenti per lebonyolítását. [...]."[1072] A nyilván véletlenül kicsúszott egyes szám első személy elárulja a hírszerző tisztet: "Seres István" nem más, mint maga Dobai János rendőrszázados.[1073]

A kapcsolatfelvétel megtörtént,[1074] és 1953 karácsonyától Florio Banfi újra írni kezdett – de immár nem a tudományos nyilvánosságnak, hanem egy jóval szűkebb, bár bizonyos szempontból válogatott közönségnek. Fentiekből ugyanakkor világos, hogy ez már a második ügynöki korszaka volt – vagyis már korábban is együttműködött az állambiztonsági szolgálat munkatársaival, feltehetően már 1949-től, jelenleg bizonyíthatóan 1950-ben. Térjünk ezért vissza a történet elejére, mert pár lényeges motívum még hiányzik a képből – ezek nélkül pedig nem próbálkozhatunk meg azzal sem, hogy valamennyit esetleg megértsünk Florio Banfi/Barabás Holik László döntésének motívumaiból.

Előbb nézzük a hazautazás és a betegség problémáját, melyre fényt vet egy irattöredék – nyilván egy jelentés részlete, de csupán a 3. oldal kétharmada van meg belőle –, amely 1950 későő nyarán készült, valamikor azután, hogy Barabás Holik visszakerült Rómába. Szerzője – a Murai ügyvivő iránti neheztelésből következtethetően, továbbá azért, mert nem akart Barabással nyilvános helyen találkozni – valószínűleg Mályi Vilmos, és a központtól kér benne eligazítást. Eszerint "Bánfi Florio visszatért az Akadémiára és lakásán fekszik. Murainak nemrég levelet írt, amelyhez orvosi bizonyítványt csatolt. [...] elmondta, hogy útközben szívrohama volt és Udinében le kellett szállni, olyan rosszul volt. Visszafelé öt napig tette meg az utat. Rómában az unokaöccse vizsgálta meg[,] majd befeküdt a Santo Spirito kórházba. [...] egy ceruzát sem tudott fogni, el volt halva mindkét karja."

Mályi azonban nem hitt Banfi Floriónak. "Betegségét egyáltalán nem tartom valószínűnek – folytatódik a jelentés –, s inkább az a benyomásom, hogy elindulása előtt – számomra még ismeretlen módon – le lett beszélve az utazásról.[1075] [...] A beszélgetés folyamán ő határozottan úgy nyilatkozott, hogy továbbra is az állását meg akarja tartani, de a betegsége nem őszinte és inkább félénkséget láttam nála[,] ezért játsza a fekvő beteget, mert nem mer bejönni a követségre. Szeretnék erre az esetre véleményt kapni, mi legyen az álláspont vele szemben?"[1076]

[1072] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Dobai János javaslata (1953. október 20.) 52-53.

[1073] Dobai és „Seresö azonosítását megadja Stefano Bottoni is, ld. Bottoni 2010. 260.

[1074] Az 1953. november 30-i jelentés szerint "Seres"-nek sikerült "Ligeti"-vel mintegy másfél órán át alaposan elbeszélgetnie, teljesen pozitív eredménnyel. „ő t annak idején személyi ellentétek miatt "nyírták ki", de kommunistának vallja magát, és szívesen segít újra, stb., ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1953. november 30.) 75.

[1075] Barabás Holik számára az egyik legfontosabb jelzés az volt, hogy nem kapott szabályos útlevelet, hanem csak hazatérőlapot. Személyes irathagyatékában fönnmaradt egy 1950. szeptember 31-án kelt igazolás, amelyet Murai ideiglenes ügyvivő írt alá, és amely azt követően igazolta volna személyazonosságát, miután a "hazatérési igazolványát" bevonják a határon, ld. OSZKK Fond 391/8.

[1076] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Banfi Florio visszatért..." kezdetű irattöredék (h.é.n.) 27. – Mivel a korábban idézett forrásból láttuk, miként fogott gyanút Barabás Holik, a magam részéről is úgy látom, hogy a betegség szimulálás volt, melyhez a megfelelő orvosi fedőpapírokat az említett unokaöccs szolgáltathatta.

A betegséget ï amiként Dobai százados fentebbi összefoglalójából már tudjuk ï Murai ügyvivŐ, a követség akkori vezetŐje sem hitte el, így disszidensnek nyilvánították az ügynököt, és megszakították vele az érintkezést.[1077] Így ért véget Barabás Holik László elsŐ informátori korszaka. De hogyan kezdŐdött, mikor és ki szervezte be? Fodor Pál áv. hadnagy 1952. október 9-i jelentése szerint "mivel nevezett a római magyar akadémia alkalmazottja volt és széleskörŰ társadalmi kapcsolatai vannak, így régebben Rómában volt »Benedik Mihály« rezidensünk kezdett vele foglalkozni hírszerzés szempontjából. »Benedik« miután látta, hogy nevezettnek nagy kapcsolatai vannak a Vatikán és a rendŐrség felé, így elsŐsorban ezen a vonalon akarta felhasználni. Tanulmányozása után meg is kezdte fokozatos bevonását oly módon, hogy elŐször az akadémia belsŐ életérŐl kért tŐle jelentéseket, majd az Akadémián lakó magyar papi és polgári fasisztákra vonatkozólag. Tekintve, hogy nevezett a magyar állam alkalmazottja volt, ebbŐl kifolyólag az ilyen irányban rábízott feladatokat végrehajtotta.[1078] A fenti feladatok végrehajtása után »Benedik« tovább ment a fokozatos bevonásban és anyagokat kért tŐle, az Actio Catholicára vonatkozólag.[1079] »Benedik« ismerve nevezettnek a rendŐrségrŐl Dell Nèroval való ismeretségét, irányt vett arra, hogy a rendŐrség munkájáról is igyekezzen információkat szerezni."[1080]

Mivel Dobai fenti jelentésébŐl már tudjuk, hogy Mályi szervezte be Barabást, így immár az is világos, hogy Mályi volt a "Benedik Mihály" fedŐnevŰ római rezidens.[1081] Az akadémiai titkár helyzete azonban még bonyolultabb volt ï erre Fodor Pál egy másik, 1954. október 30-án kelt jelentése vet világot. Ebben a következŐt olvashatjuk: "Mályi Vilmos, Ligeti akkori volt tartója[1082] egyik jelentésében a következŐket írja: »Murai megkérdezte tŐlem, hogy Bánffitól[1083] kértem-e már írásos anyagot. Közöltem vele, hogy nem. Murai azt mondta, hogy Ő már kényszerítette Bánffit, hogy a papokról írjon, mert így meg van fogva« ... Murai, az akkori ügyvivŐ volt, aki a Kat.Pol.-nak dolgozott és a Ligeti által adott jelentéseket olyan szempontból értelmezte, hogy azok már kompromittálóak Ligetire nézve." Fodor áv. hadnagy ebbŐl valóban helyesen állapította meg, hogy Florio Banfi "nem önként politikai meggyŐzŐdésbŐl, vagy hazaszeretetbŐl adta jelentéseit, hanem teljesen érdekbŐl és másrészt pedig kényszer hatása alatt. Ugyanis mivel akkori hivatali felettese Murai volt, Ligeti tartott az elbocsátástól, amennyiben nem ad írásos jelentést. A további elfekvŐ adatok is azt bizonyítják, hogy Ligetinek ezeket a gyengéit az állásánál fogva kihasználták, Murai katonai vonalon, Mályi pedig a mi vonalunkon. A végén nem tudták eldönteni, hogy melyikük foglalkozzon vele és összevesztek felette."[1084]

[1077] Ennek megfelelŐen a követség június 22-én *Szóbeli Jegyzék*ben értesítette a Palazzo Chigit, hogy a Magyar Akadémia addigi alkalmazottja, Barabás Holik László már nem áll magyar állami szolgálatban, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1152. Rapporti culturali. Budapesti Magyar Követség (Róma, 1951. június 22.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1078] A mondat elsŐ fele a jelentésben utólag ki van húzva, pedig lényeges, mert arra utal, hogy Banfi "sötéten" dolgozott, vagyis nem ismerte megbízója kettŐs feladatkörét.

[1079] Ez a jelentés fennmaradt, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. július 11.) 61. ï MegjegyzendŐ, hogy e dokumentum alapján készítette el Murai ügyvivŐ saját 1950. július 16-i, fentebb említett jelentését.

[1080] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1952. október 9.) 50. ï Dell Nèro, mint föntebb említettük, a "Köves", illetve "Augusto" fedŐnevŰ ügynökjelölt volt, aki megmutatta Barabás Holiknak az akadémián lakó disszidensek közül néhánynak a rendŐrségi anyagát, ám ezért azt kérte cserébe, hogy kocsmanyitási engedélyhez közvetítsen protekciót sógorához, Róma alpolgármesteréhez, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1952. október 9.) 50-51. ï Barabás Holik azonban nem vállalta a közbenjárást.

[1081] Ezt megerŐsíti Szilvási Lajos rendŐr százados fŐoperatív beosztott megjegyzése 1965-bŐl Barabás Holik anyagában: "Mályi követségi titkár (»Benedek« fn. rezidens)", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Szilvási Lajos rendŐr százados feljegyzése (Budapest, 1965. június 29.) 121.

[1082] Ez az állambiztonsági szakkifejezés azt a tisztet jelöli, akihez az ügynök tartozik (tkp. kapcsolattartó).

[1083] Az állambiztonsági tisztek természetesen nem értették meg, hogy Barabás Holik nem a régi erdélyi fŐnemesi család történelmi nevét, hanem egy Toscanában gyakori olasz vezetéknevet választott írói álnevének, így jelentéseikben a név az összes elképzelhetŐ írásmóddal szerepelt.

[1084] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1954. október 30.) 178. ï A Barabás Holik betegségérŐl szóló, fentebb idézett, Mályinak tulajdonított feljegyzésben is nyomatékosan szerepel, hogy Murai

"Ligeti magatartásásnál figyelembe kell venni azt a körülményt is ï folytatódik Fodor elemzése ï , hogy Mályi, aki Ņt tartotta[,] igen durva módszereket alkalmazott vele szemben annakidején. EbbŅl következtethetŅ, hogy úgy személyileg Mályival, mint a követséggel szemben, a bizalmatlansága egyre jobban fokozódott. A vele történt ügyet úgy értékelte ki, hogy az Mályinak mint »politikai megbízottnak« a mŤve. (Mályi ugyanis Ligeti elŅtt, hogy tekintélye nagyobb legyen[,] politikai megbízottnak adta ki magát, aki a követségen titkosan mŤködik). Összegezve a vele történt eseményeket, Ligeti nemcsak Mályitól és társaitól fordult el, hanem a Magyar Népköztársaságtól is, mivel amúgyis eléggé ingadozó volt politikailag."[1085]

Banfi/Barabás beszervezési dossziéjában összegyŤjtötték korábbi jelentéseinek nagy részét is, amelyek nincsenek aláírva, de manapság már késŅbbi ügynöknevén szepelnek. Fentiek alapján következtethetŅ, hogy Murai István utasítására, 1950 áprilisától kivételes részletességgel ismertette a Római Magyar Akadémián zajló eseményeket. A hetente, sŅt néha még rövidebb idŅközönként született összefoglalókból az április-június hónapok során zajló események bontakoznak ki ï a lakók egymás közötti és az Akadémiát átvevŅ követség tisztviselŅi közötti ellentétek, a kilakoltatási perek állása, a pápai intézettel folyó viszály újabb mozzanatai, vagyis mindaz, amit fentebb már végigkisértünk ï ám meglehetŅsen elfogult, egyoldalú beállításban. Barabás Holik saját történeteit is olvashatjuk: veszekedését Rosa Baigelli takarítónŅvel, aki azzal vádolta, hogy antidemokratikusan viselkedett vele szemben, azután a másik vád, hogy fehérnemŤt lopott volna az RMA készletébŅl, avagy a harmadik, hogy intézkedéseket kért Bitta István követségi titkár feleségével szemben.[1086] A jelentések nyelvezete, stílusa alátámasztja Fodor hadnagy fenti következtetését: egy megfélemlített ember taktikázik a sorok között, védi önérzetét, méginkább az állását, de nem akarja megsérteni a hatalmat, amelytŅl egzisztenciája függ.

Barabás Holik Lászlóról az államvédelmi tisztek 1954 októberében megkérdezték Kardos Tibor volt akadémiai igazgató véleményét is. "Mint tudós, éleselméjŤ ï hangzott a válasz ï , a tudományos módszerek teljes birtokában van, óriási anyagtudással rendelkezik, tudományos munkákra kiválóan alkalmas, tudományos munkái ma is értékesek." Ugyanakkor "Ligeti rendkívül elŅzékeny, alázatos, kétszínŤ, fecsegŅ és csak arról beszél, amirŅl akar. [...] olyan ember, akivel nagyon óvatosan kell bánni és nem lehet hinni a szavának. Csak úgy lehet felhasználni, hogy ha feladattal bízzuk meg, [akkor] kérni [kell] a jelentést tŅle és ennek ellenértékét azonnal [ki kell] fizetni neki. Kardos ezt azzal támasztja alá, mivel [helyesen: hogy] Ligeti Ņt is becsapta. Ugyanis Ligeti az elsŅ idŅkben azért kapott lakást és kosztot az Akadémián, hogy tudományos munkásságot fejtsen ki. Irodalmi mŤveit átadta Kardosnak és késŅbb azzal az ürüggyel, hogy át kell néznie azokat, visszakérte és

---

ügyvivŅ helytelenítette Mályi újbóli kapcsolatfelvételét Banfi/Barabással, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Banfi Florio visszatért..." kezdetŤ irattöredék (h.é.n.) 27. ï Az akkori helyzet bonyolultságát közvetve érzékelteti, hogy 1950 nyarán Barabás Holiknak külön nyilatkozatot kellett aláírnia arról, hogy amikor 1949 tavaszán ï mint korábban említettünk ï a Szemináriumok Kongregációjában érdeklŅdött a PMI-vel kapcsolatos álláspontról, ezt nem a követség utasítására, hanem csak beleegyezésével tette, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Barabás Holik László nyilatkozata (Róma, 1950. augusztus 14.). 120/1.

[1085] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1954. október 30.) 181. ï Itt emlékeztethetünk arra, hogy ezekkel az esményekkel egyidŅben zajlott Banfinak az a korábban már említett "ügye" is, miszerint nyilvánosan becsmérelte a kommunista pártokat. 1950. augusztus 24-i jelentésében jelezte Murai ügyvivŅ hazafelé, hogy Barabás Holik László valóban elkövette a terhére rótt vétséget. Ezzel kapcsolatos javaslata azonban kettŅs értelmet kap, ha a titkos informátori munkát is figyelembe vesszük, mivel szerinte nem egyszerŤen elbocsátani kellene, hanem hazarendelni, mert "sok jól felhasználható dolgot tudna otthon elmondani", ld. 114. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-001329-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 24.) ï Kállai Gyulának.

[1086] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Barabás Holik László: Észrevételek az ellenem lefolytatott fegyelmi vizsgálatról, a Mály[i] Vilmos követségi titkár úrtól május 31.-én eszközölt kihallgatásomról (1950. június 3.) 22-24., ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Barabás Holik László (Róma, 1950. július 26.) ï Murai Istvánnak 25-26., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". Különféle aláírt (Barabás Holik László) és aláiratlan jelentések 1950. április-június között 44., 53., 71., 89., 90.

nem adta többé vissza, holott anyagilag is több mint 100 ezer lyrát fizetett neki."[1087] Kardos álláspontját kiegészíthetjük azzal, amit ugyanerről 1948 tavaszán barátjának, Ortutay Gyula miniszternek írt: "Florió Bánfi nagyon jól tudja, hogy én soha nem törődtem ifjúkori botlásával és nem tartoztam azok közé, akik azt mondják mit Kerényi, hogy »kutyából nem lesz szalonna«. Tudom, hogy deformálódott lelkileg, de a sok szenvedés miatt. Éppen azért kijártam a [VKM] X. ü[gy]osztályon, hogy térítés nélkül nálunk lakhasson. Megírt és meg nem írt munkáira csaknem 2 éven keresztül havonta olyan összegeket előlegeztem, kosztban, készpénzben, melyek több százezer lírára rugnak és meghaladják át nem nyújtott munkáinak honoráriumát is. Legutoljára is egy nagyon szép és jelentős művének kéziratát, amelyre az előlegek java ment, arra való hivatkozással nem adta át, hogy nincs biztosíték a megjelenésére. Erre hozzáláttam Pesten, hogy biztosítékot szerezzek. Tolnai Gábortól igéretet nyertem, hogy a 17.000 frt. kiadási költségből 10.000[-t] vállal, a X. ü[gy]osztálytól pedig, hogy a fennmaradó 7.000[-t] vállalja." Ám amikor azt akarta elintézni, hogy Barabás Holikot nevezzék ki "intézeti tanárnak", de ez már nem ment, úgy látta, addigi pártfogoltja ellene fordult. "Flório tehát azt hitte, hogy aki őt eddig az Intézetben életben tartotta, körmönfönt módon akadályozza az érvényesülésben." Ám mégis ezzel zárta levelét: "Flórió Bánfi számára kérem, hogy az átcsoportosításokkal kapcsolatban vagy Intézeti tanárnak nevezzétek ide ki, vagy szerződéses alkalmazottnak. Ő itt hasznosabb, mint otthon. Ha utódom állandóan rajta tartja a szemét, és torz indulatok előtörésekor mindig figyelmezteti, hasznos lehet itt."[1088]

Természetesen nincs arra mód, de talán fölösleges is, hogy a két tudós személyi ellentétének minden mozzanatát utólag rekonstruáljuk. Mindenesetre ha Kardos jellemzésének figyelembevételével vizsgáljuk Barabás Holik jelentéseinek indulati tartalmát, valóban meglepően éles kifejezéseket, erős érzelmeket találunk. Persze ebben nyilván benne volt az a számítás is, hogy feltételezte: megbízói jobban becsülik, ha maga is durva kifejezésekkel illeti a megfigyelt, ellenségnek minősülő emigránsokat. Így pl. Magyary Gyula "egész magatartása a legtipikusabb kétkulacsos politika volt, [és] a volt nácifasiszták nagy kedvezményekben részesültek Magyarytól",[1089] Luttor "politikailag és erkölcsileg abszolut megbízhatatlan s jellemnélkül való egyén",[1090] Péterffy igazgató húgának, Kubinszkyné Péterffy Zitának "a hírek szerint" a szintén pap Boér Miklóssal "lett volna szerelmi viszonya",[1091] Apor "a közepesnél is alacsonyabb szellemi képességűnek látszik",[1092] Küry Béla "politikai vigéc, [...] aki a pápai segélyakció könyöradományából élősködik",[1093] és így tovább. Az államvédelmi tisztek azonban nem mindent hittek el ügynöküknek. Egy 1950. október 13-jelentésben Amigó Tibor áv. hadnagy figyelmeztetett

---

[1087] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1954. október 30.) 180. ï A jelentés szerint Kardost 1954. október 22-én hallgatták ki "több római személyre vonatkozólag". ï Barabás Holik 1963 februárjában másképp adta elő a fenti történetet: amikor Kardos Tibort kinevezék igazgatónak, ő már benn lakott a palotában, és maga "Ortutay miniszter [...] figyelmeztette K[ardos]t, hogy nincs joga tőlem lakbért kérni [...].1947-ben a VKM és köztem egy szerződés jött létre a vatikáni kódexek magyar történelmi vonatkozású anyagának tőlem való feldolgozására, melynek a római magyar akadémia kiadványaképp való közzétételére s készülte ideje alatt 120 000 líra részletekben való folyósítására a VKM kötelezte magát. [...] Kardos a VKM-től felvette az összeget s abból kb. egy éven át havi részletekben nekem összesen 45 000 lírát kifizetett, 75000 lírát pedig visszatartott belőle az Akadémiának, lakbérem címén. Ez idő alatt én elkészültem a munkával s 1948 áprilisában személyesen bemutattam azt Kardosnak, [...] [de] a kézirat átadását megtagadtam, jelezve, hogy azt csakis kiadásra egy kiadó kezébe vagyok hajlandó átadni. Erre őt sértődötten szememre vetette a bizalom hiányát, amiben eltalálta viselkedésem igazi indító okát, mert valóban meg voltam győződve róla, hogy ha átadom neki kéziratomat, azt soha többé nem fogom látni, még kevésbé megjelenését." A fenti történet ismertetésére egyébként azért került sor, mert Kardos azt terjesztette Barabás Holikról, hogy "a b[uda]pesti politikai rendőrség besúgója", így utóbbi arra kérte tartótisztjét, fenyítsék meg Kardos Tibort, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/8. "Arnold". Kardos Tibor magatartásáról [h.é.n.] 32., 35-36. ï

[1088] MOL P 2076 OGYI 19.d. 5183/1948. Kardos Tibor ([Róma, 1948. április?[) ï Ortutay Gyulának. 793-794. (Donáth Péter szíves közlése.)

[1089] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 5.) 58.

[1090] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 132-133.

[1091] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Névtelen jelentés az 1950 április 27-30. közötti időközről. 53.

[1092] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 16.) 135.

[1093] ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1958. május 22.) 137.

arra, hogy Barabás Holik "egy alkalommal nagy diadallal újságolta, hogy a »Vatikáni összeköttetései révén« megtudta, hogy a vatikáni vikariátus vizsgálatot indított a magyar papi intézet ellen és hogy zárdába fogják a papokat telepíteni. Továbbá azt híresztelte, hogy a római felettes egyházi hatóságoknak igen rossz véleményük van PéterffyrRl, erkölcsi életükrRl állandóan informálódnak és felháborítónak tartják azt is, hogy polgári ruhában járnak. Ezek a hírek persze nem felelnek meg a valóságnak."[1094]

Ezen a ponton talán érdemes még egy lépést hátrafelé tennünk az idRben, és röviden áttekinteni Barabás Holik László addigi életpályáját.[1095] Ehhez fontos forrás a beszervezési dossziéjában található, egyes szám harmadik személyben írott önéletrajza,[1096] amelynek azonban számos részletén jól érzékelhetR a szépítés és magyarázás szándéka. 1899. december 1-én született Nyíregyházán, szülei Holik Sámuel csizmadiamester és Csirip Viktória. Sámuel bátyja, aki az egri egyházmegyében papként szolgált, elintézte, hogy Egerben, a cisztercita rend Szent Bernát FRgimnáziumában ingyen végezhesse el a középiskolát. A fiú a rendnek is tagja lett ï de az érettségi után kilépett. Mivel rendi szokás szerint új keresztnevet kellett fölvennie, innen származik késRbb is sokat használt Flóris keresztneve.[1097] Bátyja azonban merRben másképp emlékezett öccse szerzetesi éveire: "[a] középiskola VI. osztályát Egerben folytatta a ciszterciták gimnáziumában, nemcsak a diáklélek fejlRdésére legszerencsésebb környezetben, hanem egy életszentségérRl híres cisztercita[1098] különös lelki vezetése mellett, melynek hatása alatt még abban az évben [1916] felvétette magát a ciszterciták közé. Mint cisztercita növendék 3 és fél évet töltött a rendben a legRszintébb buzgósággal, mely akkor írt leveleiben nyert megható kifejezést és szinte aggályos lelkiismerettel, mely nem elégedett meg önmaga ellenRrzésével, hanem a családot is folyton oktatgatta vallási kötelességére." A rendbRl azonban elsR éves egyetemista korában "egy lelkigyakorlat hatása alatt hirtelen kilépett."[1099]

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen latin, magyar és történelem szakra járt, tagja volt a nevezetes elitképzR intézménynek, az Eötvös Kollégiumnak,[1100] majd *summa cum laude* fokozattal doktori címet szerzett (1923). Egyetemi évei során a jobboldali diákmozgalmak ellenében[1101] ï állítása szerint ï Ř szervezte meg Schwartz Elemérrel együtt az Emericana

---

[1094] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Amigó Tibor áv. hdgy. feljegyzése (1950. október 13.) 34.

[1095] PályaképétújabbanmegrajzoljaFülep2004. 139-144., és Sárközy 2005/II. 5-13., de ügynöki tevékenységérRl nem írnak, noha a vonatkozó iratanyag 2003 óta nyilvánosan kutatható. ï Banfi halála után tudományos irathagyatékát Mester István a Szent István Házba szállíttatta, ahonnan ï Kada Lajos közvetítésével, és Fülep Katalin, az OSZK munkatársa közremĭködésével ï az 1980-as évek végén hazakerült és ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kutatható (Fond 391.). ï Fülep Katalin azt írja, hogy Barabás Holik a Pápai Magyar Egyházi Intézet titkára volt, továbbá a Firenzei Egyetem lektora, de mindkét állítás téves: elRbbi esetben talán a Római Magyar Akadémiával tévesztette össze Barabás Holik munkahelyét, utóbbi esetben pedig átvehette a *Zalai Közlöny* egyik cikkének hibás információját, ld. Fülep 2004. 139.

[1096] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Dr. Barabás Holik László (írói nevén: Banfi Florio) [önéletrajza]. 14-17.

[1097] GulyásPál szerint "[n]agy a gyanúm, hogy eredetileg ciszt[ercita] újonc volt s ott vette fel a Flóris nevet", ld. Gulyás 1993. 862. ï Ezt megerRsíti öccsének, Holik Gyulának egy megjegyzése bátyja egyik, apjukhoz intézett levele szélén: "[a] [c]saládban Lacinak hívtuk, Flóris [a] szerzetesi neve volt", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". [Barabás Holik László] (Róma, 1947. december 13.) ï id. Holik Sámuelnek.

[1098] FeltehetRen a jeles filozófiai író és szónok, Maczki Valér lehetett ez a tanár, pályájára ld. ÚMÉL IV. 2002. 365-366.

[1099] BFL Budapesti Királyi BüntetRTörvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel kérvénye a budapesti királyi törvényszék elnökéhez öccse elmeállapotának megfigyelése érdekében (Eger, 1924. április 25.).

[1100] Az Eötvös Kollégium levéltárában fennmaradt egy 1922-bRl való beadványa, amelyben nyári bentlakást és étkezést kért a miniszterRl, ld. EKL Holik Flóris anyaga. Holik Flóris (Budapest, 1922. június 1.) ï [Klebelsberg Kunónak].

[1101] Ebben állítólag szerepet játszott, hogy egy antiszemita tüntetésen ï mivel édesapját Sámuelnek hívták ï zsidónak minRsítették és úgy megverték, hogy több napig kórházi kezelésre szorult, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Dr. Barabás Holik László (írói nevén: Banfi Florio) [önéletrajza]. 14.

Diákszövetséget,[1102] és ï ugyancsak állítása szerint ï mindaddig részt vett benne, amíg azt Schwartzék el nem térítették legitimista irányba. Ez a "fŗszervezŗi" szerep azonban erŗs túlzás: a mozgalmat 1921 júniusában a cisztercita budai Szent Imre Fŗgimnázium igazgatója, Bitter Illés kezdeményezte, aki az ŗsztŗl tanár kollégáját, Schwartz Elemért bízta meg a szervezŗmunka irányításával. Az ekkor még csak harmadéves bölcsészhallgató Holik Flóris csupán 1922 márciusában bukkan fel az ismertebb tisztségviselŗk sorában, amikor seniorként ï Korchmáros László conseniorral együtt ï kilépett a TransDanubia corporatióból és megszervezte az Arrabona corporációt.[1103] Ezt erŗsíti meg bátyjának, Holik Sámuelnek pár évvel késŗbbi feljegyzése is: "az Eötvös Kollégium lakója lett és ezzel párhuzamosan az Americana nevŤ, papok vezetése alatt álló, vallásos szellemŤ fŗisk[olai] egyesületnek tagja, majd titkárféléje, akire derekas rész háramlott az egyesületi élet munkájából; az *Americana* címŤ lapot is szerkesztette és az egyesület révén a legjobb családokkal került összeköttetésbe."[1104]

Barabás Holik említett önéletrajzában azt is büszkén kijelentette, hogy "az egyetemi ifjúság az Ŗ akciója következtében vonult ki Biatorbágyra, és akadályozta meg IV. Károly második hazatérési kisérletét." Ez is nyilvánvaló túlzás ï bár az természetesen elképzelhetŗ, hogy a frissen alakult Americana egyik aktivistájaként Ŗ is résztvett a budaörsi szŗlŗkbe kivezényelt, a királyi csapatokkal összecsapó egyetemista karhatalmi alakulat, a Tudományegyetemi Zászlóalj lelkesítésében.[1105] Állította továbbá, hogy szabadkŗmŤvességgel és kommunista szimpátiával gyanúsították, mert cikkeket írt a szabadkŗmŤves kötŗdésérŗl ismert *Világ*ba. Ám ez is legenda. Ha átlapozzuk a kérdéses idŗszak, az 1922 és 1924 közötti évfolyamok számait, csupán egyetlen tanulmányt találunk, amelyet Holik Flóris dr. jegyzett: egy irodalomtörténeti szakcikket *A Sz. László-mondák eredete. (Lovagi költészet a magyar középkorban)* címmel. Az 1923. október 10-én közölt írás arra a pályázatra készült, amelyet ugyanez év augusztusának elején hirdetett meg a lap, a tíz gyŗztesnek egyenként 200000 koronát ajánlva pályadíjként a legkülönfélébb tudományszakokban elkészítendŗ, 4-5 tárcahasáb terjedelmŤ cikkekért. A beérkezett munkákból 146-ot találtak közölhetŗnek és a listában Holik két munkája is szerepelt: az említett *Sz. László*, továbbá *A Habsburg dinasztikus politika* címŤ írása. Közölni azonban végül csak az elsŗt közölték.[1106] A tudományos bebérokra és a borsos pályadíjra egyaránt törekvŗ egyetemista helyett, aki akoriban lehetett, Barabás Holik az állambiztonsági partnerek számára kitalálta az üldözött baloldali politikai publicista alakját. Az viszont bizonyosnak tekinthetŗ, hogy ï miként bátyja említi ï "azok a körök, amelyekben addig forgolódott, nagyon rossz néven vették tŗle a "Világ"-ban való szereplését és sokan élesen ellene fordultak. Az Americanában ï kétségtelenül jóhiszemŤen ï Gerevich Tibor támadt ellene; a szabadkŗmŤvesek titkos exposituráját [ügynökét] kezdték gyanítani benne, felkutatták keresztlevelét, hogy vajjon nem zsidó-e. Gulyás József [helyesen: Pál] egyet[emi] m[agán]tanár ugyancsak emiatt Fraknói Vilmosnál akarta tönkretenni hitelét."[1107]

Említett életrajzában e támadások fŗokát Holik a sikerei miatti mind erŗsebb szakmai irigységben láttatta, elsŗsorban a neves irodalomtörténész és bibliográfus, Gulyás Pál körébŗl,[1108] ami odáig

---

[1102] A cisztercita kezdeményezésŤ, latinos elnevezéseket használó diákszervezet, a *Foederatio Emericana* (Emericana Katholikus Magyar Egyetemi és FŗiskolaiHallgatók Szövetsége) történetére ld. Emericana 1923., Ladányi 1979. 102. ï Az *Emericana* szerepére a háború idején ld. Ligeti 1994. 296-306.

[1103] Emericana 1923. 36. ï MegjegyzendŗŤ, hogy a szövetség további schematizmusaiban már nem fordul elŗ a neve.

[1104] BFL Budapesti Királyi BüntetŗTörvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel kérvénye a budapesti királyi törvényszék elnökéhez öccse elmeállapotának megfigyelése érdekében (Eger, 1924. április 25.).

[1105] A budaörsi csatában harcoló egyetemistákra ld. Ladányi 1979. 212-227.

[1106] *Világ* 1923. augusztus 2., október 7., október 10. ï A cikk világnézetileg teljesen semleges volt, kissé bŗvebb változatban megjelent a *Katholikus Szemlé*ben is, ld. Holik 1923.

[1107] MOL K 579 (705. cs.) 51128/1925. Holik Sámuel kegyelmi kérvénye (1925. október 1.).

[1108] Barabás Holik szerint Gulyás fŗképp azon sértŗdött meg, hogy az idŗs Fraknói Vilmos állítólag inkább dolgozott együtt Holikkal, mint Ŗvele. A Banfi-hagyatékban valóban fönnmaradt a történész-püspöknek egy levelelezŗlapja, amelyen felszólítja Holik Flóriánt (!), hogy mŤködjön közre a Corvina-könyvtárról tervezett munka során "a kéziratok

fajult, hogy végül ï mint írja ï könyvlopással vádolták meg. Ám hat hónap vizsgálati fogság után elengedték és az ügyészség sem emelt vádat ellene, mert rájöttek, hogy "aljas hajszáról van szó".[1109] Mivel e ponton alighanem a leendŐ ügynök életének kulcsélményéhez érkeztünk el, érdemes megállnunk és más források adataival is összevetnünk Barabás Holik elŐadásának részleteit.

Stemmer Ödön, a régi Pest egyik legnevesebb antikváriusa számol be arról emlékirataiban, hogy 1924-ben "[e]gy napon beállított hozzám egy fiatal gimnáziumi tanár, és megvételre kínálta Thuróczy 1488-ban megjelent *Chronica Hungarorum* címŰ Ősnyomtatványának brünni kiadását. [...] A fiatalember közölte velem, hogy egy mágnás bízta meg a nyomtatvány eladásával, aki személyesen nem akar jelen lenni és szerepelni az eladás aktusánál, ezért az Ő nevét nem mondhatja meg. Hát, ilyesmi bizony elŐfordul, ebben semmi gyanús nem volt akkoriban. Ránéztem a fiatalemberre: intelligensnek látszott és jó megjelenésŰ volt. Azért mégis igazoltattam: Holik Flóris, gimnáziumi tanár. [...] Az iratai rendben voltak tehát, mégis ï bár nem volt okom szavában kételkedni ï valami motoszkált bennem, és csak úgy voltam hajlandó a példányt megvásárolni, ha elŐbb a tanár személyét és a könyv eredetét leinformálhatom." A megkérdezett ismerŐsök azonban csupa jót mondtak Holikról, és még maga Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum fŐigazgatója (a késŐbbi kultuszminiszter) sem találta gyanúsnak a könyvpéldányt, melyen "sem bejegyzés, sem bélyegzés nem volt látható". Stemmer így megvette a kötetet ï ám két hónap múlva kitört a botrány: "kiderült, hogy lopott könyvet vásároltam!"[1110]

"Ez meglepŐ fordulat volt ï folytatódik az elbeszélés ï , és olyan véletlen eset folytán derült ki, ami szinte detektívregénybe illŐ. Az történt ugyanis, hogy Ranschburg Gusztáv kollégám több Ősnyomtatványt vásárolt a tanártól, s amikor ezek egyikének teljességét vizsgálgatva a Magyar Tudományos Akadémia Ősnyomtatvány-állományának jegyzékében is kutatott, megtalálta a keresett könyvcímet ezzel a hozzáfŰzött jegyzettel, hogy: »a birtokunkban levŐ példány a következŐ kéziratos bejegyzéseket tartalmazza: ...«. Miután a jelzett bejegyzések a Ranschburg elŐtt fekvŐ példányban is olvashatók voltak, kétségtelenné vált, hogy azt csakis az Akadémiáról tulajdoníthatta el valaki." Az antikvárius riasztotta a könyvtár munkatársait és a házi vizsgálat hamarosan kiderítette, hogy a megvásárolt többi régi nyomtatványnak is meg kellene lennie az akadémiai könyvtárban, de csak hült helyüket lelték. "Természetesen rendŐrségi ügy lett a dologból ï folytatódik Stemmer elbeszélése. ï [...] A fiatal tudóst lefülelték. [...] Holik lakásán házkutatást tartottak, melynek során vagy ötven-hatvan eltulajdonított könyvre akadtak. Az ügy tehát olyan méretŰvé nŐtt, melyhez hasonló a magyar könyvtárak könyvlopásainak történetében addig nem volt ismeretes..."[1111] Az Akadémia feljelentéséhez Bartoniek Géza, az Eötvös Kollégium igazgatója is csatlakozott, "minthogy nevezett a Báró Eötvös József Collegium könyvtárából is elvitt és eladott könyveket."[1112] A bírósági iratokból kiderül, hogy e kettŐ mellett még az Egyetemi Könyvtárból és

---

bibliográfiai leírásában", vagy ha nem vállalja, ajánljon maga helyett más egyetemista kollégát, ld. OSZKK Fond 391/850. Fraknói [Vilmos (Budapest, 192?)] ï Holik Flóriánnak. ï Ez tehát inkább csak kezdetleges munkakapcsolatra utal, bár persze nem zárja ki, hogy a késŐbbiekben Holik és Fraknói ismeretsége elmélyülhetett. ï Barabás Holik szerint mindenki irigységét felkeltette Klebelsberg Kuno kultuszminiszternek az az állítólagos kijelentése is, miszerint "alig várom, hogy Holik ledoktoráljon, hogy tanszéket állítsak egyenesen az Ő számára a budapesti egyetemen", ld. Uo. 14-15. ï Gulyás pályájára ld. ÚMÉL II. 2001. 842-843.

[1109] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Dr. Barabás Holik László (írói nevén: Banfi Florio) [önéletrajza]. 14.

[1110] Stemmer 1985. 133-134.

[1111] Stemmer 1985. 134-135

[1112] Bartoniek feljelentésében utalt rá, hogy mindez azért volt lehetséges, mert Holik két évig a kollégium növendéke volt, "így annak könyvtárát szabadon használhatta", ld. EKL Holik Flóris anyaga. 60/1924. BG [Bartoniek Géza] (Budapest, 1924. április 14.) ï a Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti FŐkapitányságának. ï Gulyás Pál a Holikról szóló szócikkében megjegyzi, hogy "úgy látszik, nem fejezhette be tanulmányait, mert a kollégium végzett tagjainak névsorában nem szerepel", ld. Gulyás 1993. 861., ám a nyomozás során fölvett személyi adatokból egyértelmŰen kiderül, hogy Holik az egyetemi tanulmányokat rendben befejezte és ledoktorált. A Bartoniek-féle feljelentés szövegében használt múlt idŐ ugyanakkor világosan jelzi, hogy a lopási ügy következményeként a kollégiumból

a Nemzeti Múzeum könyvtárából (a késRbbi Országos Széchényi Könyvtárból) is szerzett zsákmányt a könyvtolvaj.[1113]

A lopás viszonylag kényelmes módját az tette lehetRvé, hogy a könyvkölcsönzésrRl csupán egy egyszerŤ nyomtatott cédulát állítottak ki, amelyet a könyvtáros altiszt asztalán egy fedetlen dobozban tároltak. "A mi tudósunk sŤrŤn ki is használta [...] a kitŤnRő alkalmat ï ismerteti a helyzetet Stemmer ï , és mialatt az altiszt újabb és újabb kérelmeire szállította a könyveket, Holik kiemelte az Rrizetlenül maradt skatulyából a korábban kiállított blankettákat, és zsebre vágta. A nyugta tehát eltŤnt a dobozból, visszakövetelni pedig csak olyan könyvet lehetett, amirRl nyugta volt. Így Holikot nem zaklatta senki." És a könyvtári tulajdont kötelezRen jelzR pecsétek? "»Olyan mŤvészi módon tüntette el a könyvekrRl az Akadémia bélyegzRjét ï írta egy korabeli újság Holikról ï , hogy a legkitŤnRőbb szakértR sem gyanakodhatott, ha mégoly alaposan szemügyre vette is a könyvet.«"[1114]

A bŤntett felfedezése és a tettes letartóztatása között Holik Flóris levelet írt Szily Kálmánnak, az MTA fRkönyvtárnokának.[1115] Eredetileg személyesen akart beszélni vele, de ahogy írta, "[m]a délelRtt másfélóra hosszat ólálkodtam az Akadémia körül, de oly nagy lelki nyomorultságban vergRdtem, hogy nem volt bátorságom egyáltalán Méltóságoddal érintkezést keresni." Természetesen beismerte bŤnét, de arra hivatkozva, hogy az R vétke teljesen tönkretenné ártatlan családját is, továbbá ezzel minden kilátása a jövRre nézve végképp összeomlana, azt kérte, "elégedjen meg az igazság rovására és talán saját lelkiismerete ellen, a kellemetlen dolog békés és csendes elintézésével és ne adjon engem a rendRrség kezére." A levél sajátos vegyüléke az öntudatnak és a megalázkodásnak, a bŤnbánatnak és a könyörgésnek ï a végén furcsa csattanóval. Nem tartható kizártnak, hogy Szily éppenséggel a levél utolsó bekezdésének hatására döntött úgy, hogy mégis hivatalból följelenti a tolvajt! A hosszú és részletes könyörgést ugyanis a végén, ahol az eltulajdonított könyvek jegyzékének visszaküldésérRl van szó, Holik ráadásként a következR, enyhén frivol vallomással toldotta meg: "Loptam még egy Thuróczy krónikát két évvel ezelRtt, s egy [...] papírkötésŤ inkunábulumot (a címére, sajnos, nem emlékszem), mindkettRt Ranschburgnál értékesítettem. EgyelRre más mondanivalóm nincs."[1116]

Miután világossá vált, hogy nemcsak az akadémiai, hanem a többi lopás is kiderül, és így a leleplezRdési folyamat immár megállíthatatlan, a kétségbeesett fiatalember öngyilkosságot kisérelt meg[1117] ï amit azután egyes lapok az események sajátos átértelmezésére használtak fel. Stemmer ugyanis arról is beszámolt, hogy amikor Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár igazgatója a

---

kizárták. Ennek hivatalos irata nem maradt fenn, de föntebb említett, két évvel korábbi, a nyári bentlakásra vonatkozó kérelmére valaki rávezette: "Tagsága megvonatott".

[1113] A bŤnügy szinte teljes iratanyagát a FRvárosi Levéltár Rrzi, ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924., míg egyes dokumentumok megvannak az Eötvös Kollégium levéltárában is, ld. EKL Holik Flóris anyaga. BXIV 4949 / 34 / 1924. Végzés (Budapest, 1926. június 16.). ï A ciszterciták nem csatlakoztak a följelentéshez, így sem a pesti Bernardinum, sem az egri Szent Bernát fRgimnázium vezetRi nem tettek feljelentést. Nyilatkozataikat ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924.

[1114] Stemmer 1985. 135. ï Az MTA nevében Balogh JenR fRtitkár tett feljelentést, és R is utalt arra levelében, hogy miután az egyik kódex Bécsbe került, ottani restaurátor szakemberek találták meg benne az akadémiai könyvtár bélyegzRjének helyét, ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924. Balogh JenR (Budapest, 1924. április 9.) ï a székesfRvárosi államrendRrségnek.

[1115] Id. Szily Kálmán pályájára ld. MTA tagjai 2003. 1248-1249.

[1116] A levelet a címzett átadta a rendRrségnek, így bekerült a bírósági aktába, ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924. Holik Flóris (Budapest, 1924. április 6.) ï [Berzeviczy Albertnek].

[1117] 1924. március 17-én a GellértfürdRben felvágta ereit, ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel kérvénye a budapesti királyi törvényszék elnökéhez öccse elmeállapotának megfigyelése érdekében (Eger, 1924. április 25.).ï Az orvosi vélemény szerint "bal kéztR hajlatában metszett sebet ejtve, ennek nyoma 2,5 cm-nyi haránt irányú, mozgatható heg alakjában látható", ld. BFL Budapesti Királyi BüntetR Törvényszék. 4949/1924. OrvosszakértRi vélemény (Budapest, 1924.augusztus 27.).

rendőrségen kétségbe vonta, hogy az antikvárius miképp nem ismerhette fel, miszerint az eladásra kínált *incunabulum* valójában könyvtári példány, közvetve "avval gyanúsított, hogy tudatosan lopott könyvet vásároltam!" A bírósági aktákból valóban kiderül, hogy az eljárást "Holik Flóris és társai" ellen folytatták, név szerint Meszlényi Mihály, Lantos Adolf és Stemmer Ödön ellen is. Dr. Strache Géza királyi főügyész a törvényszékhez intézett átiratában még azt állította, hogy a vevők "tudva azok [ti. a könyvek] lopott voltát és az értékből tudva azt is, hogy azok lopás bűntette útján jutottak Dr. Holik Flóris birtokába, vagyoni haszon végett" szerezték meg a kódexeket.[1118] Már itt jelezhetjük azonban, hogy a két évvel későbbi, a nevezettek elleni bűnvádi eljárás megszüntetését célzó ügyészi indítvány egyértelműen leszögezte: "a nyomozás és vizsgálat adatai kellő terhelő adatot nem szolgáltattak arra nézve, hogy a megvett ősnyomtatványok lopott voltát tudták vagy gyanították volna."[1119] Az újságíró Meszlényi és a két antikvárius valójában ï a könyvtárak mellett ï anyagi kárvallottjai voltak az ügynek, mert a pénzüket sose látták viszont. A gyanú persze egyben Hóman Bálint fejére is visszahullott, így Stemmer védve érezhette magát ï de bizonyára nem tévedett, amikor így kommentálta a könyvtárigazgató vádaskodását: "Ne feledjük, hogy ez 1924-ben történt, tehát ugyanaz a korszellem tükröződött vissza Ferenczi támadásában, mint ami áthatotta azt a csehszlovákiai magyar újságot, mely Holiknak a vizsgálat alatti öngyilkossági kísérletét ï amivel tettének következményei elől akart menekülni ï így tálalta: »A budapesti antikváriusok halálba kergettek egy fiatal magyar tudóst!« Hogy ez a »tudós« könyvkincseket lopott, s épp egy budapesti antikvárius ï Ranschburg ï érdeme volt, hogy ennek gátat lehetett vetni, mindez mellékes volt. A megfertőzött korszellemnek csak az számított, hogy a pesti antikváriusok nagy része zsidó származású volt."[1120]

Az ügyész ugyanakkor ï a védők és a hozzátartozó kérésére ï inditványozta Holik elmeállapotának megvizsgálását, hiszen a szellemi fogyatékosságra utaló körülmények "esetleg enyhébb beszámítást vonhatnának maguk után". A vádlott bátyja, Holik Sámuel pap-tanár, az egri Szent József Internátus prefektusa öt oldalas, hosszú levélben sorolta fel azokat a családi eseményeket, amelyekkel indokolta az orvosi megfigyelés szükségességét: "[m]eggyőződésem szerint Flóris öcsém abnormisan beteg idegállapotú egyén. [...] Amire a ballépése következtetni enged, ugyanazt a zavart, meghibbant idegműködést láttuk nála kisgyermek korától kezdve. Kitörésszerű dührohamai[1121] korán jelentkeztek a legcsekélyebb okok következtében, az ész fóruma előtt teljesen indokolatlanul. Egy tréfás célzás iskolából jövet arra, hogy a szekunda veszélye szerencsésen utol nem érte, játékának egész véletlen megzavarása, egy heccelődő röpke tekintet rá, elég volt arra, hogy oly haragban törjön ki, hogy vagy a kést vágta az emberhez, vagy a legtekintetnélkülibb szitkozódó szavakba tört ki, melyek miatt mások előtt nagyon sokat kellett restelkednünk, vagy fetrengett és haját tépte, vagy pedig egyenesen elájult. [...] S ami jellegzetes, e nagy kedélybeli erupciókat nyomban a legmélyebb megbánás és elérzékenyülés követte, mely görcsös zokogásban s anyjával szemben a legmeghatóbb gyöngédeskedésben nyilvánult meg. Egy pillanat s mintha ki lett volna cserélve." Utalt az édesanya idegbetegségére, a családban előforduló súlyos alkoholizmusos esetekre, továbbá egy rokonnál a konkrétan diagnosztizált elmebetegségre is. Úgy vélte, a bűntett elkövetésére "csakis a már eredetileg beteg lelkialkatában, s a jövő kilátástalanságának és az elismert tehetség mellőzésének keserveitől még tovább bomlasztott idegrendszere pathológikus elváltozásában találhatni magyarázatot."[1122] Az elmeszakértők azonban nem igazolták mindenben Holik Sámuel sugalmazását. Úgy vélték, a vádbeli cselekmény végrehajtása (pl. a könyvtári pecsétek eltávolítása) "hosszabb időre kiterjedő combinált szellemi műveleteket feltételez". Mivel pedig "tettének indoka is felismerhető a külső körülményekben, kedvező életmódra való

[1118] BFL Budapesti Királyi Büntető Törvényszék. 4949/1924. Dr. Strache Géza inditványa (Budapest, 1924. május 11.).
[1119] BFL Budapesti Királyi Büntető Törvényszék. 4949/1924. Ügyészi indítvány (1926. április 29.).
[1120] Stemmer 1985. 136.
[1121] Kiemelés az eredetiben.
[1122] BFL Budapesti Királyi Büntető Törvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel kérvénye a budapesti királyi törvényszék elnökéhez öccse elmeállapotának megfigyelése érdekében (Eger, 1924. április 25.).

törekvésben /: 4 rendbeli ruhát és egy felöltŐt csináltatott :/: megállapítható, hogy dr. Holik Flóris sem jelenleg nem szenved s a bŰnvádi cselekmény elkövetésekor 1923 szeptember havától 1923 [helyesen 1924] január haváig sem szenvedett az akaratbeli szabad elhatározási képességet kizáró elmezavarban vagy öntudatlanságban." Ugyanakkor azonban azt is megállapították, hogy a fiatal tanár "öröklésileg terhelt, degenerált, excentrikus egyén", akinek "erkölcsi, ethikai ellentállása, megfontolási képessége jelentékeny mérvben csökkent lévén, a beléje, mint szorgalmas, iparkodó fiatalemberbe vetett bizalommal vissza élve s a kínálkozó alkalmat felhasználva, könnyebben határozhatta el magát a vádbeli cselekmény elkövetésére, mint más, teljesen normális idegrendszerŰ egyén."[1123]

Stemmer Ödön visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy "[a] bŰnvádi eljárás idején eljött hozzám Holik fivére, egy magasabb rangú egri pap. Az iránt érdeklŐdött, hogy minŐ feltételek mellett vonnám vissza a vádat testvére ellen? Kértem kifizetett pénzem visszatérítését, más nem tartozott rám. Válaszomat tudomásul vette, és elment. De vissza nem jött többé. Bármilyen hihetetlen, ez a nagyszabású bŰnügy még csak bírósági tárgyalásra sem került! LegfelsŐ helyeken elrendelték a pertörlést."[1124]

Hogyan történhetett így? Holik hat hónapot töltött vizsgálati fogságban, majd szeptember 19-én ï miután bátyja letett 10 millió korona óvadékot ï a bírósági eljárás folytatása mellett szabadlábra helyezték. A börtönben töltött idŐszakból élete végéig megŐrzött egy 1924. augusztus 24-én kelt, sajátkezŰ vallomást arról, mikepp higgadt le kezdeti tehetetlen dühöngése és született meg jövŐjével kapcsolatos új. elhatározása. "Jobb ember szeretnék lenni, nemesebb, tisztább, magasban járó, könyvek garmadájában el nem múló emléket szeretnék állítani annak, akit egy pokoli villámlás fényénél megismertem, önmagamban!"[1125] Megbánás és öntudat keveredik e szavakban, és megjelenik a félreismert egyéniség kompenzációs vágya ï ami azután valószínŰleg fontos motorja lehetett késŐbbi cselekedeteinek. EgyelŐre eltüntették a világ elŐl ï Stemmer emlékei szerint "[a] fiatal »tudóst« pedig ï miképp hallottam ï a lazarista szerzetesek rendjében dugták be. Ez fivérének mindenesetre olcsóbb megoldás volt, mint a megkárosított kereskedŐk kárának megtérítése."[1126]

Holik Sámuel valóban kitartóan küzdött megtévedt öccséért. 1925. október 1-én pertörlési folyamodványt, vagyis kegyelmi kérvényt nyújtott be Horthy Miklós kormányzóhoz. Az ékesszólóan fogalmazott szöveg kifejtette, hogy "nem egy elvetemült, mindennel leszámolt, rossz utakon járó emberrŐl van szó, hanem egy tisztességes elŐéletŰ, jóravaló, 24 éves félrelépett gyerekember megmentésére esdek kegyelmet, aki tehetsége és iparkodása révén igéret volt a magyar tudományosságra nézve. [...] Ballépése által nem egy semmi-ember, de egy igazi érték gurult sárba; ó ne engedje FŐméltóságod, hogy végleg eltiporják. Ha a csonka magyar haza nem reflektál rá, hadd lehessen hasznára legalább más embereknek. [...] A lapok az egész országban meghurcolták úgy, hogy lehetetlenné válik megmaradása, akár más foglalkozásban is, ebben az országban. Nem maradt más neki, mint a számkivetés vándorbotja." De kérte a kegyelmet az öreg édesapára, a szegény, de becsületes csizmadiamesterre, és a menyasszony húgra is tekintettel, hogy a család ï kegyelem esetén ï "a képzelhetŐ leggyönyörŰbb és legmeghatóbb nászajándékért áldhassa FŐméltóságod nagy nevét."[1127]

[1123] BFL Budapesti Királyi BüntetŐTörvényszék. 4949/1924. OrvosszakértŐi vélemény (Budapest, 1924.augusztus 27.).
[1124] Stemmer 1985. 136-137.
[1125] OSZKK Fond 391/2. ï Kiemelés az eredetiben.
[1126] Stemmer 1985. 137. ï Az említett lazarista "intermezzo" elŐzménye az lehetett, hogy a cisztercita rendbŐl való kilépése után Holik "a lazaristák Gát-utcai kolostorában kapott lakást, szoros és szíves viszonyt tartva fenn itt is [az] egyik kedves páterrel", ld. BFL Budapesti Királyi BüntetŐ Törvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel kérvénye a budapesti királyi törvényszék elnökéhez öccse elmeállapotának megfigyelése érdekében (Eger, 1924. április 25.).
[1127] MOL K 579 (705. cs.) 51128/1925. Holik Sámuel kegyelmi kérvénye (1925. október 1.). ï A Holik-ügy kegyelmi iratainak azonosításához köszönöm Bertók Lajos szíves segítségét.

A kegyelmi kérvényt hivatalból az igazságügyminiszterhez tették át véleményezésre, melyhez kikérték az ügyészség állásfoglalását is. Az ügyész nem támogatta a pertörlési kérelmet, "tekintettel arra, hogy a terhelt beismerését is támogató nyomozat adatai szerint terhelt a leírt bűncselekményeket elkövette, s tekintve, hogy a [...] könyvtárakból ellopott könyvek egy részét értékesítette, s a kapott pénzeket saját céljaira használta fel, de a könyvek elvitele nyerészkedési célzattal volt egybekötve ï a kegyelmi kérvényben felhozott indokok épp a nyerészkedési célzatra tekintettel nem tekinthetők oly különös méltánylást érdemlő okoknak, amely őt [ti. Holikot] a kegyelem megadására méltóvá tenné."[1128] Pesthy Pál igazságügyminiszter azonban mégis a pertörlés elrendelését javasolta a kormányzónak, nem csupán a Holik Sámuel által előadott érvelés miatt, hanem döntöen nyilván azért, mert "a terhelt érdekében előterjesztett kegyelmi kérelmet Főméltóságod is legfelsőbb kézjegyére érdemesíthetőnek méltóztatott találni." Nyilván az volt a gyakorlat, hogy a kormányzó e kézjeggyel jelezte előre, melyek azok a kegyelmi kérvények, amelyeket teljesíteni kíván ï és ehhez készítette el azután a szakmai indoklást a miniszter.[1129] Mivel viszonylag kevéssé valószínű, hogy az ékesszavú pap-tanár mégoly érzelmes előadása hatotta volna meg a kormányzó szívét, föltételezhetjük ï bár erre jelenleg semmiféle bizonyítékkal nem rendelkezünk ï , hogy talán Szmrecsányi Lajos egri érsek[1130] intézte el egyházmegyéje jeles papja érdekében és kérésére a kegyelmi protekciót Horthy Miklósnál.

Nemcsak a törvényszék anyagában, de mind Barabás Holik személyes hagyatékában, mind az Eötvös Kollégium levéltárában fenmaradt a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék elnökének 1926. április 15-én kelt végzése arról, hogy a kegyelmezési jogot gyakorló kormányzó megengedte, miszerint a lopás bűntette miatt folyamatban lévő eljárást megszüntessék.[1131] Mivel az Akadémiai Könyvtár egy kivétellel visszakapta értékeit, nem állt érdekében erőltetni az ügyet, mert csak még nyilvánvalóbbá vált volna, milyen hanyagul őrizték a nagyértékű nemzeti kincseket. Hátra volt még az orgazdasággal kapcsolatos vád, de ezt sem az ügyészség, sem a négy könyvtár a kereskedők ellen már nem újította meg, így 1926 júniusában szintén elejtették.[1132] Stemmer Ödönnek azonban abban igaza volt, hogy az antikváriusok kárát végül nem térítette meg senki...

Hogyan alakult ezek után Holik Flóris sorsa? Ahogy már bátyja kegyelmi kérvénye előre jelezte: kivándorolt, mégpedig Olaszországba. Említett állambiztonsági önéletrajzában ezt azzal indokolta, hogy a "hajsza" következtében kiábrándult a "hazai közerkölcsökből". Konkrétan azt a helyzetet használta ki, hogy Sámuel bátyja éppen felsőbbfokú papi tanulmányokat folytatott Rómában, mint a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke. ő is tanult tehát (németül pl. a kollégium egyik, Franz nevű diákjától, akiből a hatvanas évekre nem kisebb személyiség lett, mint Franz König bécsi bíboros érsek[1133]), illetve munkalehetőségeket keresett, de mind ekkor, mind 1927-ben csak fél évet tölthetett Itáliában. E kezdeti nehézségek során alakult ki kölcsönösen súlyos ellenszenve, melynek pontos okát nem ismerjük, Luttor Ferenc prelátussal, a szentszéki követség kánonjogi tanácsosával és a Római Magyar Akadémia frissen szervezett Papi Osztályának elöljárójával.[1134] Holik valamiképp új személyiségre vágyott, mert kiköltözésével egyidőben nevét az olaszos hangzású

[1128] BFL Budapesti Királyi Büntető Törvényszék. 4949/1924. A budapesti királyi ügyészség Holik Sámuel pertörlési kérvényéről (Budapest, 1926.). ï A büntető törvényszék és a főügyész is a kérvény mellőzését támogatták.
[1129] MOL K 579 (705. cs.) 51128/1925. Pesthy Pál igazságügyminiszter előterjesztése a lopás bűntettével terhelt dr. Holik Flóris megkegyelmezése tárgyában.
[1130] Szmrecsányi pályájára ld. ÚMÉL VI. 2007. 475-476.
[1131] EKL Holik Flóris anyaga. BXIV 4949/31/1924. A Budapesti Királyi Büntető Törvényszék végzése (Budapest, 1926. április 15.), továbbá ugyanaz: OSZKK Fond 391/3.
[1132] EKL Holik Flóris anyaga. BXIV 4949/34/1924. Végzés (Budapest, 1926. június 16.). ï Bátyja végül visszakapta az óvadékba letett 10 millió koronát is, ld. BFL Budapesti Királyi Büntető Törvényszék. 4949/1924. Holik Sámuel (Eger, 1926. április 27.) ï a budapesti királyi ügyészségnek.
[1133] König pályájára ld. WHO ÖST 1998. 838.
[1134] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/7. "Arnold". " Cicognani államtitkárnál 1962. szept[ember] 14-én történt beszélgetésem bővebb ismertetése" ([Róma], é.h.n.n..) 59-61.

"Banfi"-ra akarta változtatni, de ezt a magyar belügyminisztérium (mivel emlékeztetett az erdélyi történelmi családnévre) nem engedélyezte ï így választotta a Barabás nevet. Indoklásként az olasz nyilvánossághoz illő írói álnév választását említi ï de mivel ennek használatához nem kell hatósági engedély, föntiek alapján kézenfekvőbb az a magyarázat, hogy a könyvlopással kompromittált Holik névtől akart szabadulni.[1135] 1927-ben ismerte meg Perugiában Chiara Biagettit, 1929 májusában kötöttek házasságot és 1931 márciusában költöztek Rómába,[1136] ahol Barabás Holik ettől kezdve ï fölhasználva felesége rokonságának kapcsolatait is[1137] ï széleskörű tudományos és publikációs tevékenységet folytatott. Tagja lett számos tudós egyesületnek és akadémiának (pl. az Albán Tudományos Akadémiának).[1138] 1931-34 között az Olasz Hadiépítészeti Intézetben, majd 1940-ig a Kelet-Európai Intézetben is dolgozott, tanított. Várépítészeti kutatásaival függött össze kísérlete, hogy bekapcsolódjon egy komolyabb műemlékvédelmi akcióba Nagykanizsán. 1936-ban feltárták az egykor olasz hadmérnökök által tervezett régi kanizsai végvár némely maradványait, és szó volt arról, hogy "Barabás László, a zalai születésű firenzei egyetemi lektor és az olasz hadiépítészeti intézet tb. tagja" szakértőként segítené a Salm-bástya rekonstrukcióját. A tervből azonban ismereteink szerint nem lett semmi.[1139]

1936-tól nem járt haza, mert közeledvén a háború, attól tartott, hogy behívják katonának.[1140] Emiatt a háborús években a magyar külképviselettel sem tartotta a kapcsolatot ï önéletrajza szerint antifasiszta nézetei miatt a "horthysta" diplomaták nemigen kedvelték.[1141] Nyitott azonban a kérdés, hogy ezt az antifasizmust tekintsük-e igazi meggyőződésének, vagy feleségének higgyünk, miszerint férje "észbeli tehetségét a fasiszta Itália dicsőségének szenteli, melynek őszinte csodálója és lelkes híve..."[1142] Igaz, ez a vallomás egy Benito Mussolini miniszterelnökhöz 1940 októberében intézett levélből való, amelyben Chiara Biagetti arra kérte a Ducét, támogassa mindazokat a tudományos terveket, amelyeket Barabás Holik még márciusban benyújtott kérvényében részletezett. Figyelemre méltó, hogy maga a tudós ebben a levelében nem csupán szokásos

---

[1135] Ez bizonyos mértékig sikerült is, mert még az olyan alapos bibliográfus is, mint Gulyás Pál, önállóan szerepeltet lexikonában egy "Holik-Barabás L[ászló?]" nevű szerzőt, nem feltételezve, hogy ez a máshol bővebben tárgyalt Holik Flórissal azonos, ld. Gulyás 1993. 863-864. ï A fennmaradt személyes iratanyag alapján úgy látszik, a háború előtt inkább a "Holik Barabás", míg utána a "Barabás Holik" változatot használta.

[1136] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/7. "Arnold". "Cicognani államtitkárnál 1962. szept[ember] 14-én történt beszélgetésem bővebb ismertetése" ([Róma], é.h.n.n..) 59-61. ï A Biagetti család 1863-tól máig folyamatosan működteti a Porziuncola szállodát az Assisi előtti síkságon, közvetlenül a nagyszerű, késő reneszánsz-kora barokk S. Maria degli Angeli-templom mellett, amely magában foglalja a Porziuncula kápolnácskát, Assisi Szent Ferenc egyik első imahelyét és azt a cellát, ahol a *maestro serafico* meghalt, ld. Umbria 1999. 312-316. ï Az ötvenes évek második felében a szállodát Barabás Holik sógora vezette, és a felesége révén neki is volt benne szerény részesedése, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/3. "Arnold". [Feljegyzés Banfi helyzetéről] 116. ï A szálloda honlapja: www.hotelporziuncola.com.

[1137] Az asszony unokatestvére volt Biagio Biagetti művészettörténész, akkoriban a Vatikáni Képtár igazgatója, akinek pártfogása nagyban segítette vatikáni kapcsolatainak kialakulását. Egy másik rokon, Giorgio Andreoli Róma alpolgármesteri tisztét töltötte be. Az ő révén kapott Barabás Holik némi irodai segédmunkát a városházán az ötvenes években, amikor az akadémiai titkári állását elveszítette. Minderre ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". [Florio Banfi kapcsolatai] 36., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio kapcsolatai olaszokkal (III)" (h.é.n.) 320.

[1138] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio kapcsolatai olasz személyiségekkel (III) (h.é.n.) 321.

[1139] B.R.: *Róma megküldi a Capitóliumon levő Aldobrini-szobrot* [sic!] *Nagykanizsának*. = *Zalai Közlöny* 1936. szeptember 15. ï A cikk szerzője Benedek Rezső, ld. Gulyás 1978. 88-69. ï A cikkben sajnos több tévedés található. Nyilván a szerző írta rosszul Gianfrancesco Aldobrandini tábornoknak, a tizenötéves háborúban Magyarországon harcoló pápai segélysereg parancsnokának nevét (noha nevezetes, pápát is adó famíliáról van szó), tovább azt, hogy a szakértő "zalai születésű" lenne. Nem tudható azonban annak a tévedésnek a forrása, hogyan lett Barabás Holikból "firenzei lektor" ï ez azt sugallná, mintha esetleg a firenzei egyetemen lett volna állása ï ám erről szó sem volt. ï E jegyzet elkészítéséhez köszönöm Fülep Katalin segítségét.

[1140] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/7. "Arnold". "Cicognani államtitkárnál 1962. szept[ember] 14-én történt beszélgetésem bővebb ismertetése" ([Róma], é.h.n.n..) 62.

[1141] A római magyar követségnek az Olaszországban tartózkodó, kivándorlásra váró magyarokkal kapcsolatos, sokszor embertelenül bürokratikus eljárását iróniával idézi fel Lénárd Sándor, ld. Lénárd 1973. 192-193., 222-223.

[1142] ACS MCP B. 237. F. 13. Chiara Biagetti in Holik Barabás (S. Maria degli Angeli, 1940. október 19.) ï Benito Mussolininek.

kapcsolattörténeti munkáit ajánlotta föl a Vezérnek, hanem közölte: mivel lenyügözi az olasz nemzet csúcsteljesítménye, sóvárgással tölti el a gondolat, hogy megírhassa a fasiszta rezsim történetét, márcsak azért is, mert külföldön kiadva nyilván értékelnék azt, hogy épp egy külföldi szerző tollából jelenik meg egy ilyen munka.[1143] A protekciót a diktátor felesége, Donna Rachele Guidi közvetítette (nyilván a Biagetti család összeköttetései révén jutottak el hozzá), de nincs nyoma annak, hogy az akció sikerrel járt volna.

A háborút ï az életrajz szerint ï Barabás Holik Assisiben vészelte át, majd amikor 1945 augusztusában visszatért Rómába, Magyary Gyula pápai kamarás, az RMA akkori vezetője meghívta (megengedte?), hogy lakjon a Via Giulián.[1144] Sorsát azonban továbbra sem tartotta a saját kezében: erre utal, hogy már e hónap 13-án levéllel fordult Alcide De Gasperihez (nem miniszterelnöki, hanem külügyminiszteri minőségében), és azt kérte, kutassák fel a titkos irtattárban azt a feljelentést, amelyet 1934-ben írt róla Guido Romanelli, akkoriban a Külügyminisztérium munkatársa,[1145] és amelynek ï mint írta ï káros hatását attól kezdve ismételten megszenvedte. A levélen található feljegyzés szerint azonban ilyen feljelentést a titkos iratok (archivio riservato) között nem találtak.[1146] 1946 tavaszán az első külügyi delegáció vezetőjét, Pődör Lászlót kísérte tárgyalásain, és ï állítása szerint ï elintézte, hogy a kulturális külkapcsolatok akkori központi intézménye, az IRCE (Istituto delle Relazioni Culturali con l'Estero) fogadást adjon a magyar diplomata tiszteletére.[1147] Visszatekintése szerint 1949-ben az ő kérésére döntött úgy Amadeo Tosti, a miniszterelnökségen a színházi ügyek felelőse, hogy a római Opera mutassa be Veress Sándor *Térszili Katica* című balettjét.[1148] Állítólag 1946. március 1-től kezdett el dolgozni a Római Magyar Akadémián (Keresztúry Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter vonatkozó rendeletét ï Barabás Holik szerint ï Pődör László tanácsos hozta ki Rómába), kulturális konzulensként. 1948. december 1-től intézeti titkárként alkalmazták, 1949. június 20-tól pedig egészen 1950. november 1-én bekövetkező elbocsátásáig emellett a gazdasági ügyintéző tisztét is betöltötte.[1149]

Helyismerete, nyelvtudása, műveltsége révén ekkoriban sokak számára látszott ideális megoldásnak, ha ő jelentősebb szerepet kapott volna az RMA adminisztrációjában. Erre Pásztor Lajos visszahívása után nyílottt esély, így nem véletlen, hogy 1949 januárjában a kiemelkedő esszéista, Cs. Szabó László, februárban pedig a regényíró Kovai Lőrinc[1150] írtak érdekében

[1143] ACS MCP B. 237. F. 13. Holik Barabás László (Róma, 1940. március 7.) ï Benito Mussolininek.
[1144] Barabás Holik és Magyary pár évig iskolatársak voltak az egri ciszterekénél, ld. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. "Hontalanok". "Amadeo" jelentése (Róma, 1950. május 5.) 57. ï A lakbér fejében már ekkor besegített az intézmény adminisztrációjának intézésében.
[1145] Guido Romaneli alezredes 1919 nyarán-őszén az olasz antant-missziót vezette Budapesten, és nevezetes szerepet játszott mind a Tanácsköztársaság, mind a román megszállás idején. Később diplomataként dolgozott, 1934-38 között belső szolgálatban volt a Külügyminisztériumban, majd az Olasz-Magyar Bank elnöki tisztét töltötte be, ld. Ormos 1983. 331-336, Szabó Mária 2009. 136. ï Nincs közelebbi adat arról, miért írt volna ilyen jelentést Romanelli.
[1146] ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. Holik Barabás László (Róma, 1945. augusztus 13.) ï Alcide De Gasperinek., ASDMAE AP 1931-1945 Ungh. B.37. Ministero degli Affari Esteri (Róma, 1945. augusztus 27.) ï Holik Barabás Lászlónak.
[1147] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio kapcsolatai olasz személyiségekkel" 304.
[1148] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio kapcsolatai olaszokkal (III)" 320. ï A magyar népmesei motívumokból építkező darabot Milloss Aurél, az európai hírű koreográfus rendelte meg Veress Sándortól az 1943. évi *Maggio Fiorentino* fesztiválra, de a háborús események és a fasiszta rezsim összeomlása miatt az egész programot törölték. 1948-ban azonban Millosst meghívták Stockholmba, mire fölelevenítette az ötletet, két másik táncjátékkal együtt önálló estté formálta, és előbb 1949 februárjában a Kunglinge Teatern színpadán, majd március 19-én a római Operában mutatta be, szép sikerrel. Minderre ld. Veroli 1996. 227., 257., 331., 406., 557. ï Megemlíthető, hogy Veress a római ösztöndíj idején azzal is foglalkozott, hogy Mikszáth Kálmán *A lohinai fű* című novellájából ír új magyar operát, ld. LAK LGYL Kardos Tibor (Róma, 1949. július 17.) ï Lukács Györgynek.
[1149] Az állambiztonsági tiszteknek készített önéletrajzból Barabás Holik érdekes módon kihagyta, hogy jelentkezett a Rómába érkező Mindszenty bíborosnál, és megbízásából könyvet írt a Santo Stefano Rotondo történetéről, majd ezzel kapcsolatban ellentéte támadt az építész Gerő Lászlóval, ld. Németh 2004. 169., 186., Németh 2007/I. 68.
[1150] Kovai pályájára ld. ÚMÉL III. 2002. 1153.

nyomatékos ajánló sorokat Ortutay miniszternek. "Bánfi Florio évtizedek óta él Rómában ï jelentette ki Cs. Szabó ï , úgy beszél olaszul, mint Gyergyai Albert[1151] franciául s ismeri az összes titkos ajtót [...] a legelzártabb helyekre, amikbe 1936 óta több ízben próbáltam hiába bejutni. Bánfi kinyitotta Ņket simán és gyorsan. Határozottan tapasztalom, hogy a megfelelŅ ember a megfelelŅ helyen."[1152] "ŕ azon egyének közül való ï lelkendezett pár héttel késŅbb Kovai ï , akiknek lelkialkatuk és világnézetük velük születik, melyet azután egész életükön keresztül ápolva Ņriznek, s védelmében dacolni képesek az egész világgrenddel, harcolni megalkuvás nélkül s ï ha kell ï inkább elbukni, mintsem megtagadni magukat. Hát ilyen egyéniség Banfi, akinek éppen ezért a letŤnt rezsimben csak ellenségei voltak, pedig azok is elismerték képességeit, mert éppen azért tekintették vetélytársuknak, akik pozíciójuk féltésében gáncsolták odahaza. [...] Hangúlyozom, hogy csak Banfi ügyessége, erélye, sokoldalú képességei és tudományos tekintélye által lehet a helyzetet nagyobb anyagi áldozatok nélkül megjavítani. Szeretném, ha gyorsan és radikálisan intézkednél."[1153] Erre egyébként már korábban, Cs. Szabó levelét követŅen sor került, és a X. fŅosztály már február 3-én jelentette a miniszternek: "Bánfi Floriónak a római Magyar Intézetben »állása« nincsen, hanem az intézeti igazgató az alkalomszerŤen végzett munkákért tiszteletdíjban részesítette ï ez kb. havi 8000 lírát (150 Ft-ot) jelentett ï és ingyenes lakást biztosított számára. Ennek fejében Bánfi vezetéseket szervezett, fordításokat végzett, a Janus Pannonius szerkesztési munkálataiban segédkezett. Bánfi tehát semmiféle (sem rendszeres, sem nem-rendszeres) illetményt nem kap és nem kapott. [...] Pásztor Lajos visszahívásával egyébként Bánfi kapott megbízást az intézeti titkári teendŅk ideiglenes ellátására. E munkájáért 1.500 (egyezerötszáz) forint tiszteletdíj (1948. dec[ember] 1-tŅl 1949. febr[uár] 28-ig) átutalása folyamatban van."[1154] Ortutay tehát jóváhagyta Kardos javaslatát Barabás Holik alkalmazására, de nem sokáig tartott a nyugalom. Mint emlékszünk rá, az új titkár hamarosan Tolnai követ följelentéseinek lett kedvelt fŅszereplŅje.

Miközben Barabás Holik akadémiai foglalkoztatása lassan rendezŅdni látszott, állampolgárságával akadtak problémái. Ez az 1939. évi XIII. törvénycikk értelmében 1940-ben megszünt (több mint tíz éve volt külföldön állami megbízatás nélkül, és közben legalább egyfolytában három hónapot nem tartózkodott otthon), majd az 1948. évi LX. törvénycikk értelmében, amely az elŅbbi hatályát megszŤntette[1155] ï tudomása szerint ï visszakapta, ám amikor 1948-ban szabályos útlevelet kérvényezett, hogy hazautazhasson, számára ismeretlen okból kérelmét Budapesten elutasították.[1156]

Mindezek ismeretében értékelhetjük azt az életrajzi vázlatot, amelyet egy minisztériumi referens jegyzett fel annak az aktának a hátlapjára, amelyben Murai ügyvivŅ 1951. augusztus 30-án jelezte,

---

[1151] Gyergyai Albertre ld. ÚMÉL II. 2001. 1160-1161.

[1152] MOL P 2076 OGYI 22.d. 294/1949. Cs. Szabó László (Róma, 1949. január 24.) ï Ortutay Gyulának. 996. (Donáth Péter szíves közlése.)

[1153] MOL P 2076 OGYI 23.d. 554/1949. Kovai LŅrinc (Róma, 1949. február 8.) ï Ortutay Gyulának. 28-29. (Donáth Péter szíves közlése.)

[1154] MOL P 2076 OGYI 22.d. 293/1949. Martinkó András elŅadó följegyzése (Budapest, 1949. február 3.). 994-995. ï Ugyanezt erŅsítette meg a Kovai LŅrinc fenti levelére február 19-én rávezetett elŅadói megjegyzés is. (Donáth Péter szíves közlései.)

[1155] Magyar Törvénytár 1939. 171-175., Magyar Törvénytár 1948. 300-318.

[1156] Weller Antal rendŅr Ņrnagy, az "útlevél alosztály vezetŅje" 1948 decemberében megtagadta az útlevél kiállítását, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Weller Antal (Budapest, 1948. december 13.) ï a Magyar Követségnek. 120/6., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/7. "Arnold". "Cicognani államtitkárnál 1962. szept[ember] 14-én történt beszélgetésem bŅvebb ismertetése" ([Róma], é.h.n.n..) 62. ï Az elutasításon sajnos nem szerepel a pontos jogszabályi hivatkozás, így jelenleg csupán találgathatjuk ennek okát. Az állampolgárságról intézkedŅ 1948. évi LX. törvénycikk 27. §-ának (3) bekezdése szerint magyar állampolgárnak tekintendŅ az, aki 1939. szeptember 1. elŅtt munkavállalás céljából külföldre távozni kényszerült és 1948. január hó 1-ig még nem tért vissza, ha a törvény hatálybalépésétŅl számított egy éven belül a belügyminisztertŅl kérte magyar állampolgárságának elismerését. Ezt minden jel szerint Barabás Holik még nem kérte ugyan, ám a törvény hatálybalépésétŅl számított egy év sem telt még el! Ha tehát az volt az elutasítás indoka, hogy nem számít magyar állampolgárnak, akkor okkal reklamált jogsértést, vö. Magyar Törvénytár 1948. 300-318.

hogy haza kellene rendelni Banfi Floriót. A kézírásos szöveget ï az íráskép alapján valószínŰsíthetően ï a korábbi római diplomata, ekkoriban minisztériumi olasz referens, Mágori Varga Erzsébet fogalmazta, azok az információk alapján, amelyeket az említett jelentés vétele után szerezhetett be Budapesten és Rómában. Ez az "alternatív Banfi-biográfia" a következőket tartalmazza: "Barabás Holik László cisztercita növendék, majd Eötvös-kollégista volt. 1920-21 körül[1157] értékes tudományos könyveket lopott a Magyar Tudományos Akadémiáról és ezeket a Lantos Könyvkiadó Vállalatnak eladta. Mikor a lopásra rájöttek, kanonok nagybátyja[1158] elsimította az ügyet. A botrány után kiment Olaszországba, ahol nevét Florio Banfira olaszosította. Rómában már Genthon, akkori akadémiai igazgatóval együttműködött. Ennek egyetemi előadásait készítette elő. Keresztúry Dezső, akkori kultuszminiszter intézkedése folytán került a Római Magyar Intézetbe mint »tanulmányi vendég«, még Kardos Tibor előtt. Kardos, az Intézet volt igazgatója tudományos munkákat adott neki, lakás és ellátás ellenében. (A valóságban Barabás Holik mindenkor, mindenki számára igekezett magát hasznossá tenni.) Mikor Pásztor Lajost, az Akadémia azóta disszidált titkárát felmentették, Ortutay utasítására, Kardos igazgató, kisegítőként, azaz átmenetileg az Intézet titkáraként használta. Barabás Holik László elvtelen, beteges jellemű ember. Utóbb nagyon igyekezett a magyar követség előtt jó színben feltüntetni magát és hasznosságát bizonyítani. Kalmárnak mindenben segítségére volt. Mint a jelentés is bizonyítja, ez a viselkedése nem volt őszinte. Barabás Holik László tehát teljesen megbízhatatlan és kártékony elem."[1159]

Ha a két információcsoport kritikai egybevetéséből kibontakozó pályaíven végigtekintünk, természetesnek látszik a következtetés: olyan emberről van szó, aki a ragyogó kezdetek után a maga hibájából iszonyatosan mélyre zuhant, és így nem érhette el azokat a pozíciókat, amelyekre vágyott, nem kaphatta meg azt az elismerést, amiről úgy vélhette, tehetsége és tudományos teljesítménye alapján megillethette volna. Nyilvánvaló, hogy a könyvlopás miatt vált lehetetlenné a helyzete Magyarországon, tönkrement a neve, az egzisztenciája ï emiatt kellett kivándorolnia Itáliába. De nem ment olyan messzire, hogy valóban megszabadulhatott volna rossz hírétől. Nincs annak nyoma, hogy a Római Magyar Akadémián töltött évek során a kollégákkal, a hozzá hasonló filoszokkal barátságokat kötött volna.[1160] Ellenkezőleg, környezete mind bizalmatlanabbá vált iránta: pl. úgy a Kardos család, mint Pásztor Lajos és felesége egyaránt meg voltak arról győződve ï noha tényleges bizonyítékuk nem volt rá ï , hogy Barabás Holik följelentette őket a magyar hatóságoknál.[1161] Talán nem tudta megbocsátani pályatársainak, hogy sikeresebbek nála? Óvakodva attól, hogy a jelenlegi ismeretek alapján bármilyen általánosabb megállapítást tegyünk Barabás Holik László személyiségéről, annyi legalábbis valószínűnek látszik, hogy többféle irányú sértettség és kisebbrendűségi érzés működhetett benne, amelyek torz lelki kompenzációjában azután esetleg szerepet kaphatott titkosszolgálati aktivitása.[1162] A pénz mellett, amelyre örökké rá volt szorulva, ezek a személyiségjegyek is közrejátszhattak abban, hogy 1949-ben és 1953-ban egyaránt a hírszerzőkkel való titkos együttműködést választotta. Ez annál inkább hangsúlyozandó, mert ugyan

[1157] Mint láttuk, valójában 1924-ben.
[1158] Mint láttuk, valójában a bátyja, Holik Sámuel.
[1159] A szöveg az akta belső oldalára írt rendelkezési javaslat végén, majd hátlapján található: [Mágori Varga Erzsébet]: Megjegyzés ([1951.] szeptember 4.). ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/f-001329-1950. Murai István (Róma, 1950. augusztus 24.) ï Kállai Gyulának. ï ValószínűT, hogy az adatokat Mágori a két leginkább érintett kollégától, Kardostól és Kalmártól szerezte be, akik nyilván a körükben "köztudomású" információkat mondták el..
[1160] Személyes irathagyatékában az 1940-es évekből maradtak fenn baráti levelek, pl. Mester János pápai prelátustól, a szegedi egyetem filozófiaprofesszorától, aki szerint Várady Imre, a bolognai egyetem későbbi tanára is próbálta önzetlenül segíteni Barabás Holik esetleges visszatérését a magyar tudományos életbe, ld. OSZKK Fond 391/879. ï Várady és Holik barátsága bizonyára abból az időszakból származott, amikor a harmincas években együtt tanítottak a római Istituto per l'Europa Orientale kurzusain, vö. Corradi Musi 1994. 51.
[1161] Özv. Kardos Tiborné, ill. özv. Pásztor Lajosné Dr. Pásztor Edith szíves közlése.
[1162] Vö. Gordon W. Allport összefoglalóját a személyiség tudatos és tudattatalan védekezésében szerepet játszó ún. elhárító mechanizmusokról, ld. Allport 1979. 173-181.

nem tételezhetjük fel, hogy állambiztonsági kapcsolattartói a lopási ügyről legalább pletykaszinten ne tudtak volna (nyilván maga Barabás Holik is ezért volt kénytelen az említett életrajzában valamennyire kitérni rá), mégis ennek a történetnek a beszervezési és egyéb ügynöki anyagokban semmi nyoma, soha nem tartották érdemesnek megemlékezni róla.

Ha most mindezek után visszatekintünk azoknak az ügynököknek a listájára, akiket a római rezidentúrának 1951-53 között sikerült beszerveznie, azonnal látjuk, hogy Barabás Holik László jelentősen komolyabb kvalitást képviselt szinte bármelyiküknél – mégpedig az egyik legfontosabb területen: a Vatikán "vonalán". Nem is volt véletlen, hogy már 1950 októberében,[1163] majd 1952 októberében[1164] is javaslat született reaktiválására. A központ azonban egyelőre nem engedélyezte az akciót, mi több, 1953 márciusában azt válaszolták a rezidentúrának, hogy "nevezett személy ügyével nem foglalkozunk, így kilakoltatási perét megindíthatják".[1165] A fordulat 1953 októberében következett be, mégpedig Dobai János százados szabadsága idején – kézenfekvő tehát a feltételezés, hogy otthonléte során neki sikerült végre meggyőznie feletteseit (elsősorban nyilván Farkas Vladimír alezredes főosztályvezetőt), és mindjárt, még Budapesten meg is írta – föntebb már idézett – újrabevonási javaslatát.

Mályi az állítólagos betegséggel kapcsolatos, föntebb szintén idézett jelentés-töredékében arra is utalt, hogy "Banfi szerintem ha disszidál[,] teljesen nyíltan ellenünk fog dolgozni. A rendőrségi kapcsolatai, valamint a vatikáni kapcsolatai elvesznek számunkra."[1166] Ugyanezt megerősítette nem sokkal később Amigó Tibor hadnagy is: "Barabás anyagi helyzete nagyon rossz, sokszor szorul támogatásra. Jelenlegi beosztásához nagyon ragaszkodik és mint ahogy kapcsolatunk írja, amíg nálunk kenyerét biztosítva látja, addig szolgálatot fog tenni nekünk. Mihelyt azonban állását elveszti, Péterffyék feltétlenül munkába állítják ellenünk, anyagi támogatást adva neki és azzal az előnnyel, hogy az épületből sem tudjuk kitenni."[1167] Ám érdekes módon ez nem következett be – az újrabevonás körüli ellenőrzés sem talált arra utaló nyomokat, hogy Barabás Holik szerepet vállalt volna korábbi titkos munkatársai ellen. Ebben talán játszott némi szerepet az a személyiségjegye, amit a megkérdezett Kardos professzor így fogalmazott meg: "megfelelő óvatossággal Ligetit fel lehet használni[,] annál is inkább, mivel van benne bizonyos fokú hazafias érzés."[1168] A döntő motívum azonban bizonyára az lehetett, hogy volt egy súlyos, elintézetlen konfliktus Barabas Holik és a PMI volt vezetői között – ám erről az állambiztonsági tiszteknek nem volt tudomása. Csak évekkel később jöttek nyomára azokból a feljegyzésekből, amelyekben Barabás Holik visszatekintve, sorba vette fontosabb olasz ismeretségeit és kapcsolatait. Ezek között megemlékezett a Mons. Emanuele Toraldóval folytatott beszélgetéséről is, melynek során "részletesen ismerette a Monsignore előtt Péterffy Gedeonnak és Vajda Ferencnek a Római Magyar Akadémia székháza elfoglalására 1950 márciusában végrehajtott kísérleteit", melyek meghiúsulásáért a két pap – állítja Barabás Holik – őt tette felelőssé. Mivel pedig 1949-ben XII. Pius pápa kiátkozással sújtotta mindazokat, akik együttműködnek a kommunista hatóságokkal,[1169] Péterffyék elintézték a vatikáni államtitkárságon, hogy ez a rendelkezés az immár a kommunista követség által működtetett Akadémia titkárára is vonatkozzon.[1170] Egy másik feljegyzésében ehhez

[1163] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Amigó Tibor áv. hdgy. feljegyzése (1950. október 13.) 31-35.
[1164] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1952. október 9.) 46-51.
[1165] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Major Ferenc áv. alhdgy. feljegyzése (1953. április 8.) 296.
[1166] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Banfi Florio visszatért..." kezdetű irattöredék (h.é.n.) 27.
[1167] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Amigó Tibor áv. hdgy. feljegyzése (1950. október 13.) 34.
[1168] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1954. október 30.) 180.
[1169] A Szent Officiumnak a pápa nevében 1949. július 1-én kibocsátott dekrétuma szerint "*eo ipso*" kiközösítés alá esik az, aki belép a kommunista pártba, vagy támogatja azt, illetve ha kommunista könyveket és sajtótermékeket ír, olvas, terjeszt, stb., ld. Adriányi 2004. 25., Bánkuti 2010. 92-93.
[1170] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold"."Beszélgetés Mons. Emanuele Toraldo-val" (h.é.n.) 332. – Egy későbbi jelentés szerint amikor a követség 1950 tavaszán följelentette a PMI vezetőit, ezért "a felelősséget a Pápai Intézet akkori igazgatója, Péterffy Gedeon a pápai államtitkárságnak írt beszámolóiban B[anfi] nyakába sózta. Márpedig a kánon

hozzátette, hogy amikor elveszítette akadémiai állását, Giuseppe Mercati bíboros (akkoriban "a Római Egyház Könyv- és Levéltárnoka") felszólította, hogy rendezze ügyét az egyházzal. ŕ azonban kifejtette, hogy ezt nem teszi meg, mert olyan sérelem érte, amelyet nem érdemelt meg. ŕ rá ugyanis nem érvényes a kiátkozási döntés, mert belsŖleg nem tette magáévá az ateista doktrinát és nem szolgálta annak propagandáját ï így amíg a Vatikán meg nem fenyíti rágalmazóit, Péterffyt és Vajdát, addig Ŗ nem kéri a kiátkozás feloldását, és megmarad lutheránusnak.[1171]

Barabás Holik újrabevonása, mint említettük, sajátos pillanatban történt: mivel 1950 novemberében, elbocsátása után sem költözött ki az Akadémiáról, arra hivatkozva, hogy ezzel kompenzálja az állam vele szembeni tartozását (alkalmaztatása utolsó évében nem kapott fizetést), éppen ekkoriban, 1954 elején indították meg ellene a kilakoltatási pert.[1172] Kezdetben az volt az álláspont, hogy ezt kerülŖ úton le kell állítani, de hamarosan fölülkerekedett az a vélemény, hogy az ügynök konspirálása szempontjából szerencsésebb, ha a per végigmegy, és Ŗ elveszíti ï ám ugyanakkor az állambiztonsági hatóság titokban finanszírozza új lakásának bérleti díját. "Ligeti" elfogadta ezt a megoldást,[1173] majd megkapta új feladatát: "készítsen egy dolgozatot a Vatikánban lévŖ »Magyar ügyek Kongregációja«-nak szervezeti felépítésérŖl, munkamódszerérŖl és az ott dolgozó személyekrŖl."[1174] " »Ligeti« erre közölte, hogy a Vatikánban nincsen ilyen szerv, [...] a magyar ügyekkel az »Akcio Katholika« [*sic!*] magyar osztálya foglalkozik, nevezetesen Zágon, Tóth Gyula, Kada. Ezek informálják a Vatikánt minden eseményrŖl, ami Magyarországon történik ï hírszerzést Ŗk folytatnak a Vatikán részére." De persze vállalta a feladatot,[1175] és a július 5-i jelentésben Fodor Pál áv. hadnagy már össze is foglalhatta Barabás Holik informálódásának eredményeit. Eszerint 1952-ig az Assistenza Pontificia (tehát a menekültügyi szervezet) keretében folyt az információk gyŤjtése, majd ebben az évben megalakult a "Catholic Charitas" a Szent Péter-bazilikához vezetŖ széles útvonal, a Via della Conciliazione egyik palotájában. A látszólag adományok közvetítésével foglalkozó szervezet valójában hírszerzŖ központ, élén Carlo Bayer vezértitkár áll, alatta nemzetek szerinti delegátusok mŤködnek, akik között a magyar ügyeket egy "volt egri fiatal disszidált fasiszta pap", Kada Lajos viszi. A szervezettel valamiképp Magyary Gyula pápai kamarás is kapcsolatban lehet, mert ugyanott lakik, ahol Bayer (a Collegio Teutonicóban).[1176]

Látható tehát, hogy a római követségen mŤködŖ állambiztonsági hírszerzŖ rezidentúra immár "Ligeti" ügynök révén is elkezdte megközelíteni a Vatikán azon belsŖ intézményeit, amelyekhez másik oldalról "Bissoni" ügynök segítségével kereste a kapcsolatot.[1177] A dokumentumokban

---

kódex két paragrafusban »latae sententiae«-kiközösítéssel sújtja mindazokat a világiakat, akik papi személyeket törvényszék vagy bŤnvádi eljárás elé hurcolnak. A kánonkódex e két paragrafusában lefektetett ítélet azonban oly kiközösítést statuál, mely alól való feloldozás »speciális módon« (a kánon szavai!) a Szentszéknek van fenntartva, vagyis az ilyen delikvenseket csakis a pápa oldozhatja fel. Ez az esete B[anfi]-nak is", ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/3. "Arnold". "B. kiközösítése és a feloldozására tett kisérletek" (Róma, 1958. március 24.). ï A 2334. kánon 2. §-ról, illetve a 2341. kánonról van szó, ld. Kánonjogi 1917. 853., 856.

[1171] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio kapcsolatai olasz személyiségekkel (II)" (h.é.n.) 327-328. ï Miután tisztába jöttek a helyzettel, a központ már ekkor természetesen azt szorgalmazta, hogy Barabás Holik kérje a kiátkozás visszavonását, mert ez javíthatná hírszerzŖi pozícióját, így tett is informálódó lépéseket ezügyben, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". "Banfi Florio látogatásai "(h.é.n. [1955?]). 371-372.

[1172] Banfi bírósági ügyeire vonatkozóan fönnmaradt pár dokumentum személyes irathagyatékában, ld. OSZKK Fond 391/20.

[1173] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1954. április 28.) 156.

[1174] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". 58/E. számú utasítás Rómába. Tárgy: Ligeti ügye (1954. március 31.) 147.

[1175] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1954. április 28.) 157-158.

[1176] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. jelentése (1954. július 5.) 205. ï A Caritas Internazionale szervezetére ld. Szabó 2005. 294., Karl Bayerra pedig Steinacher 2008. 177.

[1177] Érdekes, talán az ügynöki szerep pszichológiai sajátosságaiból fakadó párhuzamosságra figyelt fel Dobai százados az 1954. április 28-i találkozó végén. Partnere utólagos megfigyelése során ugyanis rájött arra, hogy a Parma étteremben zajló megbeszélésen titokban Barabás Holik felesége is jelen volt (talán hogy legyen tanú, ha valami elŖre nem látható esemény történne?). A helyzetet Dobai így kommentálta jelentésében: "Ezt a kérdést meg fogom vele beszélni, de úgy látszik, hogy ugyan az [*sic!*] lesz a helyzet, mint »Bizzoni«-nál [*sic!*] az is hordta magával a feleségét

konkrétan is megjelenik az igény, hogy "Ligeti" élessze fel "Bissoni" vatikáni újságírói összeköttetéseit, továbbá világosan tisztázni kell vele vatikáni lehetőségeit, kapcsolatait.[1178] Mivel "Ligeti"-nek feleségén keresztül "kapcsolata van a hírszerző iroda vezetőjével, Bayerral", így mielőbb személyesen is meg kell ismernie, fel kell derítenie az irodát, és kapcsolatba kell lépnie "Pásti"-val is, "aki magyar részről bejáratos Bayerhoz."[1179] Ezek a meglehetős aprólékossággal részletezett kapcsolatfelvételi előírások nem csupán a római államvédelmi munkatársak egyéni leleményét dicsérik – messzemenően egybevágtak azokkal a szempontokkal, amelyek alapján a politika legfelső színtjén kezelték ezt a problémakört. Nem sokkal később, 1955. március 7-12. között a szocialista országok állambiztonsági vezetői titkos tárgyalásokat folytattak Moszkvában. Az ott kapott direktíváról így számolt be a magyar belügyminiszter, Piros László áv. altábornagy: "Tekintve, hogy a Magyar Népköztársaság nagy lehetőséggel rendelkezik a Vatikánnal kapcsolatot tartó katolikus papság között, ügynöki beépülést kell végrehajtani a Vatikánba és szerveibe abból a célból, hogy megelőzzük Magyarország és a szocialista tábor többi országai ellen irányuló aknamunkájukat." A belügyminiszter jelentését megtárgyaló értekezleten kijelölt tennivalók között "[a] vatikáni hírszerzés csatornáinak átfogására irányuló intézkedések" meghozatala is szerepelt.[1180]

A vatikáni "vonal", amelynek tehát "Ligeti" egyik igéretes munkatársa lett, tovább erősödött a következő években, a szálak az 1956-os forradalom idején sem szakadtak meg, és végül belefonódtak azokba a titkosszolgálati akciókba, amelyek a II. Vatikáni Zsinat magyar papi részvételét, illetve a Szentszékkel 1964-ben megkötött ún. részleges megállapodás előkészítését kísérték.[1181] Mindeközben azonban "Ligeti" ügynökkel a kapcsolatok nem alakultak felhőtlenül – ami életútjának ismeretében persze számunkra kisebb meglepetés, mint egykori tartótisztjeinek. A központ 1954-55-ben alapvetően úgy értékelte, hogy túl van fizetve, és messze nem hozza azt a színvonalú és mennyiségű információt, amire képességei és lehetőségei képesítenék. A problémák föltárására Fodor Pál hadnagy átfogó tanulmányt készített[1182] – ebből merítettünk is jócskán a korábbiakban –, és javaslatot tett arra, hogy miképp lehetne Barabás Holik bizalmatlanságát eloszlatni. Ez idővel sikerült is, és amikor Dobai János külszolgálata befejeződött, utóda, Sipos Károly zökkenőmentesen vehette át tartását. Az ügynök fedőnevét még Dobai javaslatára 1955 őszén az "Amedeo" névre változtatták – de amint arra már több példát láttunk, a titkosszolgálati kollégák képtelenek voltak megjegyezni a saját maguk által adott neveket, így végül ez "Amadeo" formában rögzült.[1183]

1956 júniusában König Miklós százados érezhető büszkeséggel jelentette, hogy "»Amedeo« beépült a Vatikáni titkos levéltárba"! Mivel a világ egyik leghíresebb iratgyűjteményének feudális kori része ekkor már több mint hetven éve nyitva állt a kutatók előtt, első pillantásra nemigen érthető, hogy ezt a hétköznapi tényt a titkosszolgálat munkatársa miért minősítette fontos eseménynek. Ám azonnal világos a helyzet, ha tudjuk, hogy a vatikáni iratkezelés intézményi rendjében bizonnyal kevéssé járatos százados összetévesztette a történeti levéltárat – ez viseli a "titkos" jelzőt – az államtitkárság levéltárával (tkp. irattárával), amely természetesen nem volt nyilvános (ma sem az), és amely valóban a kurrens (és így szükségképpen a kívülállóktól elzárt) dokumentumok őrzőhelye. Az év elején ugyanis Barabás Holik valóban igéretes akcióba kezdett: fölhasználva a Rendes Egyházi Ügyek Titkárságánál dolgozó ismerőse, a spanyol származású Sanz Villalba Sotero prelátus protekcióját, engedélyt kért az irattár használatára, azzal az ürüggyel, hogy a magyar

---

mindég. – Erről próbálom lebeszélni", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1954. április 28.) 160.

[1178] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié."Palotás Péter" utasítása (Budapest, 1954. március 13.). 79., ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié."Palotás Péter" utasítása (Budapest, 1954. március 31.). 90.

[1179] ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/2. Róma levelezési dosszié."Palotás Péter" utasítása (Budapest, 1954. július 20.). 121-123.

[1180] Jelentés 2001. 700-701.

[1181] Ezekre átfogóan ld. Szabó 2005., továbbá Fejérdy 2009.

[1182] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Fodor Pál áv. hdgy. feljegyzése (1954. október 30.) 176-184.

[1183] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Seres István" jelentése (1955. november 3.) 394.

egyház aktuális helyzetérRl szeretne munkát írni, és ehhez az államtitkárságra beérkezR jelentéseket használná forrásnak. Bár König jelezte, hogy jelenleg még csak 1946/47-es iratokat kap megtekintésre, úgy vélte, ha "elnyerte az államtitkárság teljes bizalmát", akkor "Amadeo" a hírszerzRi munka szempontjából fontos dokumentumokhoz is hozzá fog jutni.[1184]

Barabás Holik László majdnem dekonspirálódott az 1956-os forradalom izgalmas napjaiban. Ekkori félelmeivel magyarázható ï jelenlegi tudomásom szerinti ï egyetlen "kétkulacsos" akciója: hazakerült személyes irathagyatékában fönnmaradt egy kéziratos, illetve átgépelt följegyzése, miszerint négy hírszerzR tisztet (Sándor Károly, Major Ferenc, Molnár János,[1185] Hader Károly), akik 1956. november 3-án külföldre távoztak Rómából, de 30-án visszatértek,[1186] följelentette az olasz Külügyminisztériumban. Talán maga is elhitte, amit a szövegben állított, miszerint Szabó Imre követ is örülne annak, ha ezektRl a "terroristáktól" megszabadulhatna.[1187] Hallatlan szerencséjére azonban utóbb nem leplezRdött le, és hamarosan tovább folytatódott titkos informátori tevékenysége.[1188] EttRl kezdve azonban a hírszerzR tisztek gondoskodtak arról, hogy ha bármilyen rendkívüli esetben megszakadna a kapcsolat, akkor milyen formában lehessen azt újra fölvenni, akár olyan személlyel is, akit Barabás Holik korábban nem ismert. Eszerint ha így alakulna a helyzet, minden január, március, május, július, szeptember és november hónapok elsR napján, délután sétáljon ki a Porta San Paolóhoz, egy "jeltárggyal", vagyis egy téglalap alakúra hajtott bármilyen újsággal a bal kezében. Amikor a kapcsolati személy hozzálép, így fogja köszönteni: "Jó

[1184] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/2. "Amadeo". König Miklós szds. jelentése (1956. június 26.) 70.

[1185] A magyar és az olasz dokumentumokban felváltva hol Jánosként, hol Lajosként szerepel. ï Amiként Mester István, a Pápai Magyar Egyházi Intézet vezetRje egy *Pro Memoria* címT feljegyzésben rögzítette, a forradalom napjaiban értesült arról Szabó Imre követtRl, hogy Molnárt kinevezték a Római Magyar Akadémia igazgatójává. Ezt kifogásolta, jelezve, hogy tudomása szerint Kardos Tibor óta erre a posztra nem neveztek ki senkit (nem tudta eszerint, hogy a követség korábban az olasz hatóságok felé Kalmár Györgyöt és Bitta Istvánt is az RMA igazgatóiként szerepeltette). Ma e dokumentum mellett elfekszik Marcello Bocchini följegyzése Livio Theodoli részére, amely szerint Apor Gábor báró, volt szentszéki magyar követ és Mester István kéréssel fordultak a Külügyminisztériumhoz Molnárral kapcsolatban ï de ebben az iratban nem szerepel, mi is volt ez a kérés. Egy ugyanitt található, cím, kelet és aláírás nélküli följegyzés ugyanakkor azt kéri, hogy húzzák az idRt Molnár vízumának kiadásánál, amíg nem válik világosabbá a helyzet. A problémát végül az oldotta meg, hogy december 6-án Molnárt is visszarendelték Budapestre. Minderre ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Marcello Bocchini (Róma, 1956. december 5.) ï Livio Theodolinak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Mester István: *Pro memoria*. ([Róma, 1956. december ?]).

[1186] A repülRtéri rendRrség (POLARIA ï Ciampino, Róma) november 3-án jelentette a Külügyminisztériumba a négy diplomata távozását az Air India járatán Prágába, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Pacelli (Róma, 1956. november 3.) ï a Protokoll FRosztálynak. ï December 1-én jelentették, hogy elRzRleg este mind a négyen, családostól visszaérkeztek a cseh fRvárosból, olyan vízummal, amelyet október 31-én kaptak, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Pacelli (Róma, 1956. december 1.) ï a Protokoll FRosztálynak. ï Végül ugyanígy táviratban jelentették december 6-i végleges távozásukat is Budapestre, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Pacelli (Róma, 1956. december 6.) ï a Protokoll FRosztálynak.

[1187] "*Da fonte confidenziale sono informato che i membri della legazione, specialmente il Ministro Szabó, sarebbe felicissimo di poter liberarsi di questi terroristi*.". A gépelt feljegyzés lapjára kézzel ráírta: "Átadtam Livio Theodolynak. XII. 4.", ld. OSZKK Fond 391/640.

[1188] Az ügynek többek között azért nem lett folytatása, mert az említett belügyeseket a legrövidebb idRn belül hazarendelték Budapestre. ï Barabás Holik lépése nyomán ugyan Theodoli és munkatársai dokumentálhatóan tudták, hogy a Prágába távozó, majd onnann visszatérR diplomaták valójában az államrendRrség munkatársai (pl. a Molnár János vízuma kapcsán keletkezett, föntebb említett iratok egyikén szerepel egy erre utaló kéziratos följegyzés), de ennek nem volt érzékelhetR "visszacsatolása", így a följelentRt nem leplezte le korábbi megbízói elRtt. Amikor 1957 elején újra felvették vele a kapcsolatot, Dobai Jánosnak mesélte: "[s]ajnálja, hogy a jelenlegi követség beosztottjai úgy bántak S[ándor] elvtárssal és a többiekkel, akiket majdnem, hogy kizavartak a követségrRl. Egy esetben beszélgetett a követség takarítónRjével, és az elmondotta, hogy hogyan bántak a hazaküldött elvtársakkal a követségen", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Amadeo". Dobai János szds. jelentése (1957. március 12.) 58. ï Épp a fönti névsorban szereplR Major Ferenc állapította meg 1958 januárjában, hogy "»Amadeo« személye nem dekonspirálódott. Kapcsolattartását Dobai János és Sipos Károly elvtársak végezték", ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". Major Ferenc rny.fhdgy. jelentése (1958. január 14.) 237.

napot, ha nem tévedek, Ön írta a *Róma »Patria comune«* címŰ tanulmányt." ï Mire válaszoljon így: "Igen, uram. Az elsŐ lapon a Santo Stefano Rotondo belseje látható."[1189]

Ezt az ügynök-azonosító szöveget ï mint látjuk majd ï akár szimbolikus jelentŐségŰnek is tekinthetjük "Amedeo" késŐbbi pályájára nézve. Nézzük röviden, mi történt vele a következŐ években. Életkörülményei nehezedtek, mert 1957-ben meghalt a felesége, és bár még csak épp elérte a hatvanat, komolyabb szívbetegsége nem tette könnyŰvé önmaga és a mindennapi élet rendszeres teendŐinek ellátását. Tudományos cikkeivel csak szórványosan keresett pénzt, így megélhetését a hírszerzŐ rezidentúrától kapott rendszeres havi juttatás biztosította.[1190] Érvényesülési, információszerzési lehetŐségei 1959-ben javultak, mert a magyar püspöki kar állami eskütételének vatikáni elbírálásához az államtitkárság ï a már említett tanácsos, Sanz Villalba Sotero prelátus, Domenico Tardini bíboros államtitkár közeli munkatársa közvetítésével ï vele is készíttetett tudományos szakvéleményt a kérdésrŐl.[1191] Ezeket azonban egyelŐre nem tudta kihasználni, melynek okára találóan mutatott rá egy állambiztonsági jelentés: bár "nevezett nagy mŰveltségŰ és alapos ismerŐje az egyház és a Vatikán belsŐ helyzetének, de a körülötte kialakult bizalmatlanság légköre és rossz személyi feltételei (elŐrehaladott kora, elhanyagolt megjelenése) miatt operatív lehetŐségei korlátozottak."[1192] A bizalmatlanság eloszlatása alatt természetesen a már említett kiközösítés visszavonását, pontosabban az annak következményei alóli feloldozást, bŰnbocsánatot (abszolúció) kell érteni, amelyet Sotero is szorgalmazott, mert ï célozgatásai szerint ï Tardini bíboros államtitkár azt tervezte, hogy a zsinati elŐkészületekkel kapcsolatban valamiféle, az Egyesült Államokban elintézendŐ feladatot kívánna Barabás Holikra bízni, márpedig ennek minimális elŐfeltétele volt, hogy a jövendŐ munkatársat visszafogadják a katolikus hívŐk közösségébe. A feloldozás elŐsegítése érdekében így azt javasolták, hogy írjon egy újabb, "tŐle megszokott tudományos munkát", amelyben módját ejtheti "az egyházról, ennek intézményeirŐl, a Vatikánról, Rómáról olyan tónusban szólani, aminŐ egy katolikus íróhoz illik."[1193] Bár Barabás Holik eleinte húzódozott a valóban nem egyszerŰ feladattól, tartótisztje, "Gallai József"[1194] határozottan rábeszélte, mert azt a távolabbi célt szolgálta, hogy "Arnold" ügynök ï ez lett újabb fedŐneve[1195] ï komoly vatikáni akciók részese lehessen (amelyekrŐl azután persze tájékoztathatta megbízóit).[1196]

Florio Banfi 1961 nyarán tehát megírt egy remek tanulmányt, amely azt mutatja be, milyen antik római, keresztény és humanista hagyományban gyökerezik a Santo Stefano Rotondo templomban eltemetett telegdi fŐesperes, gyulafehérvári kanonok és vatikáni gyóntató, Lászai János (À1523) reneszánsz sírversének központi gondolata: "Mindannyiunk örök hazája Róma" ("*Roma est patria*

[1189] A kötet történetét ld. alább, továbbá Banfi 1961/I., Németh 2007/I. 74. ï A címlap utáni oldalon valóban ott van az említett kép a körtemplom belsŐ terérŐl.

[1190] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "Alföldi" jelentése Arnold ügynök ügyében (Budapest, 1960. június 11.). 152. ï A havi 50-70 000 líra mellett magyar "fizetést", havi 500 Ft-ot is kapott, amelyet otthon a nevére szóló takarékkönyvben helyeztek el, és idŐvel szép summává dagadt.

[1191] Fejérdy 2009. 62. ï A szakvéleményt Barabás Holik természetesen az államvédelmi hatóságok közremŰködésével és teljes egyetértésével készítette el, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Arnold" ügye. "Gallai József" jelentése (Budapest, 1961. december 15.) . 4. ï A papságnak állami eskütételre vonatkozó kötelezettségét az 1957. évi 22. törvényerejŰ rendelet írta elŐ. A katolikus fŐpapok egy része az esküt 1959. április 24-én tette le, ld. Balogh-Gergely 1993. 317., 325-326.

[1192] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "Alföldi" jelentése Arnold ügynök ügyében (Budapest, 1960. június 11.). 153.

[1193] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "Látogatás Mons. Villalba Soterónál" (Róma, 1961. július 2.). 467.

[1194] A "Gallai" fedŐnév az akkoriban századosként szolgáló, végül altábornagyi rangig emelkedŐ Bogye Jánost takarja, pályájára ld. Tabajdi-Ungváry 2008. 310-311., Bottoni 2010. 260.

[1195] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. "Arnold". "Gallai József" jelentése (1961. június 6.) 334.ï EgyelŐre nincs arról adat, miért nem felelt már meg az "Amedeo". A fedŐnevek cseréjének, tudtommal, nem voltak állandó szabályai, néha gyakran változtatták, néha meg hosszú évtizedeken át hŰ maradt gazdájához..

[1196] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/1. Kozdon János r.hdgy. jelentése (1961. július 26.) 348.

omnium fuitque").[1197] A dolgozat egy részét kiadta a *Palatino* folyóirat,[1198] míg a teljes mŰ, illusztrációkkal együtt, mutatós kiállításban az év végén hagyta el a nyomdát. Kiadóként a nagynevŰ német cég, a Herder Verlag római leányvállalatát sikerült megnyerni, illetve a címlapon e minőségben egy "Academia Catholica Hungarica ï Roma" nevŰ szervezet szerepel ï ám ilyen intézmény ténylegesen soha nem mŰködött az Örök Városban! A rejtélyt a Sacra Penitenciaria Romana[1199] közbelépése fejti meg: miután elfogadták Barabás Holik ajánlatát egy nívós tudományos alkotás elkészítésére, egyben azt is szerették volna tudni, miképp viszonyul személyéhez az a magyar emigráns papi közösség, amelynek köréből egykor a feljelentés származott. Megkeresték tehát a bencés Békés Gellértet, a Külföldi Magyar Actio Catholica egyik vezetőjét, aki ugyan nem ismerte személyesen a történészt, de vállalkozott a kötet kiadására. Bekapcsolódott az előkészületekbe Zágon József is, aki viszont ï mint többek között az elvileg Rómában, de ténylegesen Louvain központtal mŰködő, az emigráció katolikus entellektüljeit tömörítő Katolikus Magyar Tudományos és MŰvészeti Akadémia elnöke[1200] ï tágabb dimenziót adott a kérdésnek. Mivel a kezdeti lelkesedés után az illusztris társaság aktivitása alábbhanyatlott, az ő ötlete volt, hogy ennek tevékenységét is dokumentálni lehetne a kötet római kiadásával.[1201] És a végeredmény valami egészen különös összefonódása lett a 20. századi magyar történelem abszurdjainak: az a tudományos munka, amely a legmagasabb színvonalon mutatja be a magyar részvételt a humanista szellemi világörökség ápolásában a 16. században, és amely a vatikáni Államtitkárság és az Apostoli Penitenziaria bábáskodásával, a magyar papi emigráció pénzén és neve alatt jelent meg, végső soron azért született, hogy a magyar politikai rendőrség egyik ügynöke megszabaduljon a kiközösítés "átkától", és így még mélyebben, még hatékonyabban tudjon befurakodni a katolikus világegyház politikai központjába...![1202]

Miután a kötelező gyónásnak és egyéb formaságoknak is eleget tett, 1962 januárjában Barabás Holik Lászlót feloldozták a kiközösítés alól[1203] ï ám a hírszerzői remények mégsem váltak valóra. "Arnold" vatikáni alkalmaztatási esélyeit ugyanis döntő módon befolyásolta, hogy 1961. július 30-án szívszélhűdésben elhunyt Tardini bíboros államtitkár ï és utódainak már nem voltak komolyabb terveik a magyar egyháztörténésszel. Ugyan szó volt még róla egy ideig, hogy az átszervezett államtitkárság munkatársa lesz ï ekkoriban fogadta Amleto Giovanni Cicognani bíboros államtitkár is[1204] ï, vagy valamilyen más egyházi állásajánlatot kap, de ennek ï ha hinni lehet ezirányú jelzéseinek ï az lett volna a feltétele, hogy az öregedő, özvegy férfi szerzetbe vonuljon, ám erre

---

[1197] Ferencz Győző fordítása, ld. Csorba 2003. 106-107. ï Lászai személyére, életmŰvére ld. V. Kovács 1987. ï Banfi nyomán Sárközy Péter írt a sírvers gondolatának történetéről, , ld. Sárközy 1996/I. 211., Sárközy 1996/I.I. 6., Sárközy 2001. 24.

[1198] Banfi 1961/II.

[1199] Ez a vatikáni hivatal az olyan bűn alóli feloldozás adminisztrációját intézi, amelyet csak a pápa bocsáthat meg, ld. Szeredy 1874. 379-380.

[1200] A szervezetre ld. Borbándi 1989. I. 328., Komjáthi-Schwartz 1953. ï A katolikus akadémiát Komjáthi-Schwartz Elemér alapította, és ekkoriban a kancellári tisztet látta el, így Zágon a megbeszélések során külön feladatként utalt arra, hogy a Banfi-kötet kiadásához el kell nyerni az ő beleegyezését is, ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Amadeo". "Beszélgetés Zágonnal és Békéssel a kiadvány tárgyában" ([Róma, 1961. október]). 11. ï Furcsa játéka a sorsnak, hogy a louvaini katolikus egyetemen tanító Schwartz Elemér azonos volt azzal a germanista professzorral, akinek vezetése alatt Barabás Holik a huszas évek elején az *Emericana* diákszervezetben tevékenykedett. A levelezésben azonban nincs nyoma, hogy kapcsolatuk felújult volna.

[1201] A Barabás Holikkal kötött kiadási szerződés fennmaradt Zágon irathagyatékában, ld. Németh 2007/I. 74.

[1202] Az eseményekkel számos dokumentum foglalkozik, közülük különösen ld. ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "A kiközösítés alóli feloldozási eljárás 1961. július havi fejleményei" (Róma, 1961. augusztus 4.). 474-479., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "Békés Gellért jelentkezése" (Róma, 1961. október 8.). 517-518., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/5. "Amadeo". "»Békés Gellért közbelépése« c. tudósítás kiegészítésekép" (Róma, 1961. október 9.). 519-520., ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Amadeo". "Beszélgetés Zágonnal és Békéssel a kiadvány tárgyában" ([Róma, 1961. október]). 11-13.

[1203] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/6. "Amadeo". "A Penitenciaria eljárásásának befejezése s a feloldozás elnyerése (1962. jan[uár] 19., 21., 22." ([Róma, 1962. február]). 95-96.

[1204] ÁBTL 3.2.3. Mt-764/7. "Arnold". "Cicognani államtitkárnál 1962. szept[ember] 14-én történt beszélgetésem bővebb ismertetése" ([Róma], é.h.n.n..) 59-65. ï Cicognani pályájára ld. WHO 1958. 262.

nem volt hajlandó. Valamekkora társadalmi szerepet még vállalt a Santo Stefano Rotondo bazilika restaurálásának elősegítésére szerveződő mozgalomban mint történész szakértő,[1205] míg titkos jelentései a II. vatikáni zsinat idején ugyan fontos egyházjogi, egyházszervezeti és történelmi tájékoztatást nyújtottak a magyar hírszerzésnek, hogy munkatársai megértsék, hogyan is működik a világegyház legfelsőbb tanácskozó-döntéshozó szerve, de már nemigen voltak olyan kapcsolatai amelyek révén igazán titkos információkat tudott volna szállítani megbízóinak. 1964 májusában azután Szilvás Lajos rendőr százados, főoperatív beosztott áttekintette az ügynök "perspektíváját", és a következőket állapította meg: "Arnold jelenleg 65 éves. Gyakran betegeskedik. Pár éven belül várható teljes szellemi és fizikai megrokkanása. A szenilitás jelei már mutatkoznak rajta. Szeszélyes, követelőző. [...] Hírszerző lehetőségei korlátozottak, felszínesek, mert nagyszámú és befolyásos ismeretségi köre ellenére nem élvezi a Vatikán vezető személyiségeinek bizalmát." Az anyagi számvetés is azt mutatta, hogy "elbocsátása és kizárása[1206] még bizonyos végkielégítéssel is aránytalanul kisebb terhet jelent, mint egy ilyen, viszonylag terméketlen foglalkoztatás". A legjobb lenne hazahozatni, és vagy egy szociális otthonban, vagy az öccsénél, a Demecserben lakó Holik Gyulánál helyezni el. Mert ha Rómában marad egyedül, kellő anyagiak nélkül, akkor "várható, hogy elkeseredésében vagy dühében dekonspirál. Ennek ugyancsak komoly következményei lehetnek, mert több hírszerzőtisztünket ismeri, nem szólva arról, hogy a reakciós egyházi és polgári sajtó szellőztetné esetét."[1207]

A rezidentúra vezetője, "Tarnai" (Földes György) egyetértéssel vette az utasítást, és jelezte: tanulmányozzák a megoldás formáit, mert valóban "[n]em akarjuk, hogy ő számára kedvezőtlen ajánlatok miatt ő viszonyunk ellenségessé váljon, mert meggondolatlan lépése esetén a h[írszerző] tiszteket veszélybe hozhassa [*sic!*]."[1208] A központ nevében "Fóti elvtárs" természetesen elismerte: "[k]étségtelen, hogy Arnold bizonyos tradíciók, kialakult szokás alapján erősen hozzánőtt a rezidentúrához és leválasztása nem megy problémák nélkül. Az ügy vizsgálata során figyelembe vettük, hogy Arnoldnak vannak bizonyos érdemei, korábbi munkáját nem lehet a mai követelmények alapján megítélni, [de] a korábbi igényeket kétségtelenül többé kevésbé kielégítette. [...] Eddigi munkájáért megfelelő módon honoráltuk, tehát semmiféle követelést nem ismerhetünk el. Figyelembe vesszük azonban a humanitás részünkről kötelezőnek tartott elveit, megújítjuk ajánlatunkat hazatérésére és itthoni eltartására. [...] Természetesen szabadon választhat a hazautazás és a kintmaradás között, döntésénél azonban vegye figyelembe, hogy az itthoni ellátás vállalásával komoly terhet veszünk magunkra és mindenesetre nagylelkűbben járunk el, mint ezt bárki tenné vele szemben, hiszen ezzel nem egy kötelességet teljesítünk, hanem a szocialista Magyar Népköztársaság magasfokú humanitásáról teszünk tanúságot."[1209] Bár aligha kétséges, hogy maga "Fóti elvtárs" komolyan gondolta emelkedett erkölcsiségű eszmefuttatását, azért nem feledkezhetünk meg munkatársai figyelmeztetéséről sem a Barabás Holik csalódásából eredhető dekonspirációs veszélyre vonatkozóan ő vagyis a "magasfokú humanitás" mellett a fenti javaslatba vastagon belejátszhatott a sokat tudó tanú hallgatásának megvásárlási szándéka is.

Barabás Holik minden jel szerint belenyugodott a központ döntésébe. 1965 áprilisának utolsó napjaiban ő 19 év után ő elhagyta a Via Giuliát és a Monteverde negyed egyik bérlakásába költözött. Elfogadta a hazautazási megoldást is, de azt kérte, mivel egy nagy műtőt szeretne

---

[1205] Publikált is ezügyben a templom "új életre" születéséről, ld. Banfi 1964.

[1206] Ez az állambiztonsági szakkifejezés azt jelenti, ha egy ügynök ő bármilyen okból ő már nem dolgozik többet a hírszerző hálózatban.

[1207] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold" Szilvás Lajos r. szds. feljegyzése (Budapest, 1964. május 6.). 91., 93.

[1208] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Szücs" jelentése (Róma, 1965. január 29.), rajta "Tarnai" megjegyzése. 126. ő "Szücs" fedőnévvel Kozdon János főhadnagy, majd százados dolgozott a római rezidentúrán, mert egy 1967 szeptemberi jelentése e minőségében megnevezi, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Keszthelyi László r. őrnagy feljegyzése (Budapest, 1967. szeptember 6.). 153. Pályáját részletesen bemutatja Szabó 2010. 229-230.

[1209] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Fóti" utasítása (Budapest, 1965. február 4.). 129-130.

megírni, amely eddigi tudományos munkásságát összefogalná,[1210] hadd maradjon még egy évig Rómában. Mint mondta, a bérlakás a felesége unokaöccsének nevén van és családi kölcsön teszi lehetővé, hogy használhassa. Az utóbbi információt azonban Kozdon János főhadnagy fenntartással fogadta, mert tudomására jutott, hogy az egyik római bank alkalmazottja érdeklődött az RMA titkárságán Barabás Holik vagyoni és életkörülményei iránt, így nagy valószínűséggel bankkölcsönt is fölvett (vagy csak azt, és a rokoni kölcsön legenda volt csupán) viszonyai rendezésére.[1211]

"1967. szeptember 4-i római távirat szerint szeptember 2-án este a rendőrség telefonon felhívta a követséget és közölte, hogy »Arnold« fn. volt ügynökünket holtan találták a Via Cerquetti 57. sz alatti lakásán, gázzal mérgezte meg magát."[1212] "Arnold öngyilkosságának valószínűsített lefolyása ï adta tudtul két nap múlva "Újlaki" jelentése Rómából ï : mezítelenre vetkőzött, kezével szájába fogta a gáztűzhely gumi csatlakozóvezetékét (melyet a gázvasalókhoz használnak), kinyitotta a gázcsapot, majd lefeküdt a konyha kövére. Nyugodt, fekvő helyzetben halt meg. Az első helyszíni orvosi vizsgálat a holttesten erőszakos beavatkozás nyomát nem tapasztalta. A lakókörnyezet kihallgatása során megállapították, hogy Arnold hónapok óta tartozott a lakbérrel, szomszédainak apró személyes kölcsönökkel. A nyomozó szerint a sok olasz, latin és magyar nyelvű feljegyzés között búcsúlevél vagy végrendelet nem volt." A *Messaggero* szeptember 3-i számában megjelent hír alapján jelentkezett viszont Mester István és közölte, hogy vállalja a temetésen a gyászszertartás elvégzését.[1213] Hamarosan kiderült az is, hogy "Arnold a nyár folyamán megkereste Mester Istvánt és segítséget kért tőle orvosi kezelés ügyében. Arról panaszkodott, hogy időközönként légzési zavarokkal küzd és ilyenkor nagyon rosszul érzi magát. A torkában valamiféle daganatról tett említést. Mester felajánlotta segítségét, de mivel éppen szabadságra utazott, ez nem realizálódott. Miután szabadságáról visszajött, Arnold nem jelentkezett és ezután értesült öngyilkosságáról."[1214]

Tartótisztjei közül Barabás Holik valószínűleg Bogye Jánossal kerülhetett olyan viszonyba, hogy tudta róla, otthon, Magyarországon hogyan lehet elérni. Talán ezzel magyarázható, hogy amikor unokahúga és annak férje 1967 nyarán Rómában jártak és nagy nehezen nyomára akadtak, azt üzente Gyula öccsének, hogy a Római Magyar Akadémia számára végzett munkájáért egykor kapott összeg takarékban van elhelyezve odahaza, így keresse meg Bogye Jánost a külügyben, ő segíteni fog a pénz megszerzésében.[1215] Ezt a volt tartótiszt magától Holik Gyulától tudta meg, aki azután hívta föl telefonon, hogy Mester Istvántól értesült a tragédiáról. "Ha kissé kellemetlenül is érint bennünket az anyagi kérdés felvetése ï kommentálta a helyzetet a rendőr őrnagy ï , az ezzel kapcsolatos legendája [mármint Barabás Holiké] arra utal, hogy dekonspirációt nem akart elkövetni."[1216] A hivatal munkatársai mérlegelték a helyzetet, és végül Földes György alezredes osztályvezető ï aki Rómából maga is személyesen ismerte a volt ügynököt ï a következő javasalattal fordult elöljárójához: mivel "a szóbanforgó testvér írott meghatalmazással nem rendelkezik és a járandóság összegszerűségét nem ismeri, [...] az esetleges hagyatéki kereslet [helyesen: kereset] beindításából származó problémák és dekonspiráció megelőzése érdekében kérem engedélyezni, hogy [az] »Arnold« betétkönyvében elhelyezett 40.890.-- Ft-ból 9.864.-- Ft-ot testvére részére kifizessünk, a fennmaradó összeget pedig a p[énz]ü[gyi] szolgálat rendelkezésére bocsássuk." Rejtélyes egyébként, hogy miért épp ekkora összeget? ï sajnos semmi támpont nincs az

[1210] Valóban számos tudományos terv foglalkoztatta (új. magyar vonatkozású kódexeket fedezett fel Firenzében, stb.), melyekről rendszeresen beszámolt V. Kovács Sándor irodalomtörténésznek, ld. V. Kovács 1968.
[1211] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Szücs" jelentése (Róma, 1965. április 23.). 140-142.
[1212] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Feljegyzés (Budapest, 1967. szeptember 5.). 155.
[1213] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Újlaki" jelentése (Róma, 1967. szeptember 7.). 157-158.
[1214] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Bogye János r. őrgy. jelentése (Budapest, 1967. október 2.). 160.
[1215] Az összeg valójában Barabás Holik ügynöki honoráriumának már említett, havi 500 Ft-os kiegészítéséből gyűlt össze.
[1216] Uo. 160-161.

iratokban e különös precizitás okára. A javaslatot mindenestre elfogadták és az iratra rákerült Rajnai Sándor rendőr ezredes csoportfőnökhelyettes engedélyező aláírása.[1217]

Mit gondolhatunk mindezek után Barabás Holik László haláláról? "Tettének feltételezett okaï írta Földes alezredesï, mint ezt a hatósági szemle is megállapította, teljes anyagi csődje és felfogása szerint fennálló kilátástalan helyzete volt."[1218] Az egykori ügynököt bizonyos szimpátiával kezelő Bogye őrnagy úgy látta, "Arnold üzenete véleményem szerint egyértelműen arra utal, hogy határozottan foglalkozott a halál gondolatával. Hogy végül is betegsége vagy kilátástalan anyagi helyzete kergette az öngyilkosságba, [arra] egyértelműen válaszolni nem lehet." A nyáron őt meglátogató fiatal rokonok is "[i]gen rossz egészségi állapotban és anyagi helyzetben találták. Arnold rosszalta is, hogy felkeresték. (Valószínűleg »kellemetlen« volt számára, hogy helyzetét meglátták.)"[1219] Mindezek alapján talán föltételezhetjük, hogy ugyan Barabás Holik állapota már évek óta fokozatosan romlott, de 1967 nyarán lelki és fizikai tönkremenetele fölgyorsulhatott, esetleg azzal is összefüggésben, hogy orvosától valamilyen gyógyíthatatlan, gyorslefolyású (nyilván rákos jellegű) betegségéről kaphatott biztos diagnózist.

Vajon akart-e tényleg hazatérni Magyarországra? Amikor ez komolyan szóba került, csak olyasféle rehabilitációval együtt tartotta elképzelhetőnek, amit viszont hírszerző partnerei teljesen irreálisnak találtak. "Korábbi igéretekre hivatkozva, hiúsági kérdésből, nagyravágyásból Magyarországon elismert társadalmi rangot akart segítségünk útján megszerezni" ï jelentett erről "Szücs" ï, és csak bonyolult érveléssel lehetett meggyőzni arról, hogy egyetemi tanári kinevezése "helyzete és biztonsági okok miatt nem valósítható meg."[1220] Kozdon főhadnagy tehát jól érzékelte az ügynök különlegesen erős hiúságát, de nem értette e motívum erejét Barabás Holik gondolatvilágában ï érthetően, mert nem ismerte azokat a valódi okokat és élményeket, amelyek egykor, a huszas években külföldre "száműzték" a rezidentúra későbbi titkos munkatársát. Méltó elégtétel híján pedig a hazatérést mindig megtagadta: "nem megy haza, nincs kedve »Kardos félékkel« hadakozni, azokkal bibelődjünk mi" ï ilyesféle indulattal hárította el mindig a fölvetést.[1221]

Elégtétel ï de miért is? Talán valamiképp egész félresiklott, sikertelen életéért? Minden bizonnyal. Barabás Holik nemcsak a biztos egzisztenciát találta meg az állambiztonság és a hírszerzés munkatársaként, hanem annak lelki lehetőségét is, hogy ideig-óráig valamiképp átélje: bizonyos értelemben mégiscsak fölébe kerekedett azoknak, akik a pályatársai voltak, akikről úgy vélte, kevésbé tehetségesek mint ő, csak éppen nem kísérte őket a régi bűn árnya. Sőt, ráadásul éppen ők tartották ébren róla a gonosz pletykát és így mindig meghiúsították újrakezdési próbálkozásait! A hatalom titkos elitjének tagjaként pontosan tudta, hogy tud ártani ï és ártott is azoknak, akiket ellenségeinek tartott. Nem fukarkodott a legkeményebb jelzőkkel, a legdurvább vádakkal sem, ha az ilyen "Kardos-félékről" kellett jelentenie, különösen akkor, ha úgy vélte, megbízói épp ezt akarják hallani. De tudjuk, amúgy sem létezik az "én senkinek sem ártottam" ügynök-legendája ï aki a hálózat tagja volt, sohasem tudhatta, hogy a legártatlanabbnak, legközismertebbnek vélt információ is hol hurkolja rá valakinek a nyakára a kötelet. Barabás Holik tehát nem volt áldozat ï bár ismereteink szerint valószínűleg csak keveseknek lehetett tényleg bajuk mindabból, amit ő jelentett és feljelentett.

[1217] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Földes György r. alezredes javaslata (Budapest, 1968. február 3.). 163. ï A Külügyminisztérium házipénztárának nyugtája szerint Holik Gyula 1968. június 24.én hiánytalanul fölvette a 9864 Ft-ot, ld. ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Bánfi Florio hagyatéka". 165/4.
[1218] Uo. 162.
[1219] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". Bogye János r. őrgy. jelentése (Budapest, 1967. október 2.). 159-160.
[1220] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Szücs" összefoglaló jelentése ([Róma], é.h.n.n.). 105-107.
[1221] ÁBTL 3.2.1. Bt-407/2. "Arnold". "Szücs" jelentése (Róma, 1964. október 7.). 117.

Fölmerül a kérdés, játszott-e komolyabb szerepet az ügynök halálában tevékenységének másfél évvel korábbi befejezése? Nos, a pénzhiány bizonyára belejátszott a tragédiába, bár a fentiekben összevetett adatok alapján a betegség motívumát erŗsebbnek érzem. És bár nem lehet komolyan venni "Fóti elvtársnak" a szocialista humanizmusról elzengett ditirambusát, azt ténynek vehetjük, hogy ha Barabás Holik hazajött volna, semmiképp sem lettek volna anyagi gondjai. ŕ döntött úgy, hogy kinnmarad ï és ezzel kétségkívül leemelte a felelŗsséget egykori tartói válláról és a sajátjára rakta azt. Úgy vélem, halála nem az utolsó életszakasz esetleges eseménye volt csupán. Öngyilkossága, az elkövetés módja valahogy egész életének kudarcával, a teljes életút ellentmondásaival, megoldhatatlan konfliktusaival van valamiképp tényleges és szimbolikus összhangban. És ebbe az egészbe illeszkedett bele, az Ŗ személyes döntése alapján mondhatni "logikusan", a tolakodóan anyagi és a torz lélektani motívumokkal együtt, a diktatúra szolgálatában végzett hírszerzŖ-besúgó tevékenysége is.

Barabás Holik László, amikor legmaradandóbb mŤvét írta, bizonyára arra gondolt, hogy ha mindannyiunknak, akkor neki is "örök hazája Róma". A Város legnagyobb temetŗjének földjében nyugszik, de mivel nem emeltek sírján maradandó emlékjelet, a parcellán belül a hely ma már azonosíthatatlan. Ha kettŗs életén túl volt bármilyen más titka is békétlen, szomorú sorsának, azt már csak a Campo Verano hatalmas ciprusai tudják, amelyek úgy állnak Ŗrt az Ŗ csontjai fölött is, mintha soha meg nem botlott volna az élet útján.

12) Újabb egyházpolitikai erőpróba a Palazzo Falconieriben

A Pápai Magyar Egyházi Intézet vezetésében változás történt 1951 őszén: Péterffy Gedeont az Egyesült Államokba, a Fort Wayne-South Bend egyházmegyébe, a jelentős magyar katolikus szórvánnyal rendelkező South Bend városába helyezték át.[1222] Nem tudjuk pontosan, csupán találgathatjuk a döntés motívumait. Utóda, az 1951. október 14-én hivatalba lépő új vezető, a korábbi helyettes, Mester István mindenesetre így magyarázta a helyzetet a már a tengerentúlon tartózkodó jóbarátnak: "Kiválasztásomnak más okok mellett, az volt a magyarázója [*sic!*], hogy 1947-ben már ilyen minőségben jöttem le. Tudod a jogfolytonosság most nem lóart pour lóart, hanem mert hazafelé ez még mindig opportunus."[1223] Valóban, amiként egy későbbi levél is megerősíti, az akadémiai bejárat zárlatának elrendelői annyiban következetesek voltak, hogy a nem disszidensnek minősített papoknak (tehát akik tanulmányaikat még a konfliktus kirobbanás előtt kezdték) megengedték a főbejárat használatát.[1224] Volt tehát értelme a taktikázásnak, hiszen ha olyan ember áll az élen, akit legalábbis eltűrnek a kommunista külügyérek, akkor javulhatnak a Vatikán és a magyar főpapság közötti kapcsolattartás esélyei is.[1225]

[1222] Az Indiana állam északi részén található, a chicagói iparvidék déli övezetébe tartozó városban a gazdasági kivándorlás idején többezres lélekszámú magyar munkásság telepedett meg, amelynek két katolikus plébánia szolgált: az egyik az 1910-ben "Nagy South Bendben", a Thomas Streeten épített Szent István templomhoz, a másik pedig az 1916-ban "Kis South Bend"-ben (Rum Village) alapított Magyarok Nagyasszonya templomhoz kapcsolódott, ld. Kontra Miklós 1990. 9-11., 25-26. ï Péterffy plébános az előbbi templomban működött, majd 1980-ban nyugdíjba ment, vett egy házat Kis South Bendben, s ott élt 1993 októberében bekövetkezett haláláig. A Szent István templomot néhány éve "ledózerolták", mert a felújításához hiányzott a szükséges pénz. (Kontra Miklós szíves közlése.)

[1223] PMI 24/1951. Mester István (Róma, 1951. október 25.) ï Péterffy Gedeonnak. ï Mester hivatalba lépésének időpontjáról az az utalása tájékoztat, hogy már másnap hivatalos "esposto"-t kellett küldenie a rendőrségre, ennek időpontja pedig 1951. október 15., ld. uo. és PMI 21/1951. ï Mester nem kapott szabályos pápai kinevezést, így ï miként már utaltunk rá ï nevét e minőségében nem is közölte az *Annuario Pontificio*, hanem helyettesként vitte az ügyeket.

[1224] "Az 1950 óta felvett új tagoknak a komunisták [*sic!*] a Via Giulia 1. alatti közlekedést nem engedélyezik. Ma mindössze háromnak, köztük nekem is, van meg a jogunk ï a komunisták [*sic!*] szerint ï a Via Giulia 1. alatt be- és kijárni", ld. PMI 77/1952. Mester István (Róma, 1952. október [?]) ï Luttor Ferencnek.

[1225] A kapcsolat valóban működött tovább, mert Mester az ügyvivői (ágensi) feladatokat is átvette Péterffytől. Így pl. a szentelt olajok római beszerzését a következő években is ő intézte, ld. A magyar katolikus... 2008. 381.390., 471-472. ï Az 1954. december 15-i püspöki konferencián bejelentésre került, hogy "[a]z ÁEH Czapik érsek úr közbenjárására intézkedett, hogy a dr. Mester István által küldött könyvek kiadassanak. Ez megtörtént. Ismételten írt az érsek úr dr. Mesternek, hogy szentképeket és Prohászka-elmélkedést nem küldhet, mert nem eresztik be. Szentképeket csak abban az esetben eresztik be, ha előleges engedély van megrendelésükre. A tavaly küldött és a vámhivatalban fekvő Prohászka-elmélkedéseket kivételesen kikézbesítették", ld. A magyar katolikus... 2008. 629. (Az említett műve Prohászka Ottokár *Elmélkedések az Evangéliumról* című híres könyvének újabb kiadása, amelyet a Zágon József-Pásztor Lajos vezette Anonymus Kiadó jelentetett meg Rómában 1952-ben, a Külföldi Magyar Actio Catholica támogatásával.) ï A fentiekről beszámoló ügynöki jelentés szerint Czapik arra is utalt, hogy több püspök közvetlen kapcsolatban áll Mesterrel: „Míg én voltam csak összeköttetésben vele, rendben is ment minden. De amióta az urak mindegyike külön üzletel vele, azóta meg van bolondulva. Szentképek miatt nem érdemes lejáratni közbenjáró szavamat, úgy érzem, ezek nélkül is megleszünk elég nyugodtanò, ld. A magyar katolikus... 2008. 633. ï Az 1955. december 15-i püspökkari konferencián az egri érsek azt jelezte, hogy Mester 13000 példányban küldött Hozsannákat számukra, ld. A magyar katolikus... 2008. 687-588. ï Az 1956. január 27-i tanácskozáson azügyben említik, hogy a nagyheti szertartásokkal kapcsolatos miserendből hány pédányt tud biztosítani, továbbá hogy cantus-füzeteket is küldött , ld. A magyar katolikus... 2008. 716., 735. ï A római ügyvivői és az egri érsek közötti, korábban említett emberi-politikai feszültség egyébként időnként e levelezésekben is helyet kapott, ld. A magyar katolikus ... 2008. 730. ï Mester tehát valamiféle spontán "automatizmussal" vette át ezt a feladatkört, és mivel az állami hatóságok nem akadályozták a vele való kapcsolatartást, vállalt feladatát sikerrel láthatta el. Csupán jó 12 évvel később, túl forradalmon-ellenforradalmon, immár az "új vatikáni keleti politika" születése idején jelezték az "illetékes állami szervek", hogy a disszidens egri papot fel kellene menteni ezen megbízatása alól. A kérdést 1963. december 17-én tárgyalták az ordináriusok, és ekkori tanácstalanságukból derült ki, hogy annak idején Mester nem kapott formális megbízást. "Természetesen a konferencia régebbi tagjainak kellene emlékezniök arra ï olvasható a jegyzőkönyvben ï, hogy ilyen általános megbízás történt-e. A konferencia egyes tagjai arra emlékeznek, hogy ők egyházmegyéjük részére felkérték Mestert, hogy legyen kijárójuk. Tekintve, hogy a püspöki kar nem emlékszik általános megbízásra, ezért nem látszik szükségesnek, hogy a püspöki kar,

Mester István valamiféle kiábrándult szomorúsággal, de ugyanakkor elődeihez hasonló szilárd kitartással vette át posztját. "A szobák egytől-egyig telve ï állapította meg például örömmel 1951 októberében ï és ez szép illúziót ad, mintha a »békebeli« 47/48-as tanévben volnánk. Illúzióim persze nincsenek ï tette hozzá ugyanakkor józan mérséklettel ï , de éppen ahogyan rendeztem mind az agencia, mind az intézeti levéltárt, látom és visszaemlékezem, hogy ez a haldoklásunk már éppen három éve folyik s ki tudja, meddig fog még folyni? Nekem, mint tudod, nincs szándékomban elhagyni Rómát ï hacsak arra valami kényszerítő okok miatt nem kényszerülök ï s így magam részéről az idők átvészelésére megvan a lelki diszponáltságom. De hogy az intézet meddig fog élni, arra nehezebb lenne válaszolni." És amikor pár dologban felvilágosítást kér, hozzáteszi: "mert bár néha az az érzésem, hogy temetkezési vállalat a feladatom, de szeretem a rendet ï még a halálban is."[1226]

E józan kételyek azonban egy pillanatig sem jelentették azt, hogy Mester ne ügyelte volna éberen a kommunista diplomácia "cselvetéseit". Már hivatalba lépésének éjszakáján annyira gyanús kopácsolás hallatszott a könyvtár felől, hogy annak összecsomagolásától tartva, kivizsgálást kért a rendőrségtől.[1227] Mint kiderült, egyelőre csak lezárták a gyüjteményt, mire önként adódott a jogi lehetőség, hogy az 1951 decemberében el is indított per útján követelje az egyházi intézet tagjai számára a könyvtár használatába való visszahelyezést.[1228] A Carrano-ügy is továbbmozdult: a helyettes igazgató beperelte a Római Magyar Akadémiát, és csak akkor vonta vissza a keresetet, amikor az olasz alkalmazott teljes megelégedésére rendeződött az ügy.[1229] A jogi viszonylatok tisztázása egyébként azért is volt kulcskérdés mindkét fél számára, mert az idegen állam környezete megkövetelte a kommunista magyar hatóságoktól, hogy politikai akaratukat megfelelő törvényes formulákba öltöztessék, ám ugyanakkor ez a helyzet az egyházi intézetnek is komoly eszközöket biztosított az ellenállásra. Emiatt kísérte Mester István fokozott figyelemmel például azokat a pereket, melyek során a Palazzo Falconieriben lakó disszidenseket egymás után sikerrel lakoltatták ki az épületből.[1230] És ugyanezért puhatolta egy izgalmas jogtörténeti érvről Luttor Ferenc véleményét: vajon felhasználta-e annak idején a Palazzo Falconieri megvásárlásához Klebelsberg miniszter a Vallásalap pénzét is? Ha ugyanis igen, akkor ï úgy vélte ï elesik a kommunisták egyik döntő érve, vagyis az, hogy az állam pénzéből alapított intézet nem dacolhat az állammal, ha az változtatni akar rendeltetésén.[1231]

---

mint olyan, Mestert felmentse", ld. A magyar katolikus... 2008. 1176-1177. ï Mester felmentésére/leváltására ld. még Fejérdy 2009. 75. ï Fentiek alapján megállapítható, hogy a magyar hatóságok nem gátolták, csupán felügyelték a kapcsolattartást Mester Istvánnal, akiről természetesen tudták, hogy a kapott közvetítési feladatok ellátása során nemcsak eljár a vatikáni hatóságoknál, de maga is az egyik kongregáció munkatársa. Ennek fényében így némi túlzásnak látszik Szabó Csaba véleménye, miszerint az ötvenes években a magyar egyház "hermetikusan" el volt zárva a Szentszéktől (Szabó 2005. 29.), vagy Fejérdy Andrásnak az a megállapítása, hogy "jóformán semmilyen" kapcsolat nem volt közöttük (Fejérdy 2009. 60.), miközben tanulmányának előbb említett másik jegyzetében maga is hivatkozik Mester ügyvivői szerepére.

[1226] PMI 24/1951. Mester István (Róma, 1951. október 25.) ï Péterffy Gedeonnak.

[1227] Uo., továbbá PMI 21/51. Esposto. 1951. október 15.

[1228] PMI 24/1951. Mester István (Róma, 1951. december 15.) ï Péterffy Gedeonnak.

[1229] PMI 31/1951. Feljegyzés a Carrano-ügyben

[1230] Mester István (Róma, 1951. december 19.) ï Luttor Ferencnek. PMI 49/1951. ï Egy későbbi feljegyzés szerint 18 ilyen kiutasítási ügy volt, ld. PMI [s.n.] 1952. "Il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese a Roma". [A keletkezés dátuma a belső utalások alapján 1952. július 2.] ï A dokumentum egyik mondata szerint az 1949-50 fordulóján kialakult válság idején az egyházi intézet telefonvonalait is "elvágták" ("i fili telefonici venivano tagliati"), de erre más korabeli utalást nem találtam.

[1231] PMI 77/1952. Mester István [Róma, 1952. november 18.] ï Luttor Ferencnek. ï A vallásalapra való hivatkozást már Péterffy rektor is alkalmazta első feljelentésében, ld. PMI 14/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 27.) ï Comissario di pubblica sicurezza di S. Eustachio. ï Luttornak az említett levélre adott válaszát a következő fejezetben részletesen ismertetjük. Mester azonban hiába kérte a volt rektort, hogy közléseit közjegyző előtt is hitelesítse, 1954. április 19-én kelt levelét a 28-án elhalálozó Luttor nem kapta meg, vagy nem volt már ereje válaszolni rá, ld. PMI

a) Feloszlatási kísérlet

SŖt, nemcsak a rendeltetésén ï egyenesen a létén! A problémák megoldására ugyanis radikális megoldást vélt találni Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke (természetesen a felsŖbb pártszervek jóváhagyásával): 1952. május 15-én kelt utasításával a római magyar Egyházi Kollégiumot egyszerŤen megszüntnek nyilvánította. Indokai között szerepelt az alapszabály több pontjának megszegése (például a püspöki karnak való rendszeres jelentéstétel elmulasztása), továbbá az, hogy a lakók "nem egyszer erkölcsi szempontból is erŖsen kifogásolható magatartást tanusítottak és botrányokat okoztak". A lényeget azonban alighanem az a bekezdés tartalmazta, amely szerint "mindezen az alapszabályokkal ellenkezŖ mulasztásokat és cselekményeket még súlyosbítja az a körülmény, hogy a papi kollégiumban lakó személyek tevékenysége teljes egészében a Magyar Állam elleni célokat szolgálja. Egyházi tekintély mögé bújva, provokációk sorozatát követték el a Magyar Állam hivatalos képviselŖivel szemben. Nemzetgyalázó megnyilvánulásaikkal (címer és nemzeti zászló erŖszakos eltávolítása) igyekeznek megbontani az állam és az egyház között a megegyezés által kialakított békés légkört."[1232] A provokációk alatt nyilván a Mindszenty és GrŖsz érsekeket meghurcoló koncepciós perek elleni demonstrációkat értette az elnök "elvtárs", nemzetgyalázás alatt pedig az akadémia Rákosi-címeres névtáblájának kétségkívül provokatív leszerelését, amely gesztusban az emigráns magyaroknak a sztálinista "heraldikai" szimbólumok használata elleni tiltakozása nyilvánult meg.[1233]

Horváth elnök utasítása ï Kálló követ útján ï 1952. május 27-én délben jutott el a címzetthez; a következményekrŖl szinte filmszerŤen eleven tudósítást találunk Mester helyettes igazgató pár nappal késŖbbi levelében. "Kevés idŖm volt a cselekvésre ï írta Péterffy Gedeonnak. ï A levelet ebéd alatt kézbesítették és másnap reggel óhajtottak jönni. Sziesztám után egy levélválaszon törtem a fejemet. Aztán elmentem a Comissariato S. Eustachio capo dóufficio-jához [a S. Eustachio negyed rendŖrfelügyelŖségének hivatalvezetŖjéhez] s megkértem arra, hogy ha holnap 10 óra után kap egy telefont, akkor küldje [a] darabantjait [a] magánlakássértŖ egyének ellen. Este még volt idŖm Manfredi ügyvéddel beszélni. Reggel megfogalmaztam a választ, melyben a vádakat határozottan visszautasítottam, és az Utasítást jogalap nélkülinek jelentvén ki, kifejeztem, hogy nem áll módomban az átadás zavartalanságát biztosítani. A jogalap-hiányt építettem az 1940-es Congregatios decretumra: egy pápai Intézetet a magyar állam nem oszlathat fel.

10 helyett jöttek majdnem 11 órakor ï idézi fel a vagyonleltár felvételével és az ingóságok átvételével megbízott Szabó Imre érkezését Mester István. ï A követségi tanácsos úr, aki egy szimpatikus, piknikus alkatú, egyszerŤ ember, a[z épület] gondnok[a] és Kalmár György barátodnak a menyasszonya (NB Kalmár visszahíva!) papírt szorongatván kezébe: Ŗ lett volna a leltárt író. [...] magam fogadtam Ŗket és érdeklŖdésükre, amit igen meghatódott hangnemben tett fel a tanácsos úr nekem, mondhatnám úgyis, hogy dadogva (jóllehet az én szívem is erŖsen vert, nem tagadom!): megkapta-e a levelet? Igen, sŖt a választ is elküldtem. És? Tessék majd elolvasni a levelemet, abban minden meg van írva. No de kérem, mi az álláspontja: megengedi a leltározást? Nincs módomban megengedni. De miért, kérem, hogyan lehet így egyénileg ellenszegülni egy Hivatal rendeletének?

24/1953. Mester István (Róma, 1953. április 19.) ï Luttor Ferencnek, továbbá PMI 37/1953. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1952-1953 tanévérŖl jelentés.

[1232] PMI 22/1952. Horváth Jánosnak, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének 725/1952.Eln. számú utasítása.

[1233] 1949 szeptemberében "egy Háry László nevŤ fasiszta suhanc a papi intézethez tartozó Somorja és Kereszturi nevŤ papokkal éjnek idején ï ismét Vajda [Ferenc] felbujtására és jelenlétében ï erŖszakkal eltávolították az Akadémia kapuján lévŖ, népköztársasági címerrel ellátott táblát", ld. 139. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-17/b-00255-1952. Kálló Iván (Róma, 1952. január 15.) ï Kiss Károlynak. ï Ifj. Háry László korábban az akadémián lakott családjával (édesanyja ï mint említettük ï a menzát vezette a Kardos-korszakban, míg tábornok édesapját odahaza internálták).

Ez nem egyéni ellenszegülés, hanem ez a jogi helyzet, amirŐl úgy látszik, sem Önöknek, sem a pesti uraknak nincs tiszta képe. Különben is sajnálom, hogy az urak nem adtak önmaguknak annyi idŐt, hogy a választ postán megkaphatták volna: így megkímélhették volna önmagukat egy visszautasítás kellemetlen szituációjától. Isten velük ï kézfogás, mire Ők el."[1234]

Mester igazgatóhelyettes egy részletesebb dokumentumban tételesen is sorra vette és legjobb tudomása szerint cáfolta az *Utasítás* érveit. Úgy látta, hogy a hivatalos magyar állami szervek által már lassan négy esztendeje nem létezŐnek tekintett intézet megszüntetése nyilván azért vált éppen most ilyen sürgŐssé, mert szükség van a palota második emeletének szobáira; a "jogi" érvek csupán e törekvés leplezésére szolgáltak. Okfejtése szerint a kiindulási jogi alaphelyzet mindenképpen az, hogy egy pápai alapítású intézményrŐl nem rendelkezhet magyar állami hatóság. Az Állami Egyházügyi Hivatalnak egyébként sincs ï folytatódik az érvelés ï az intézethez semmi köze, mivel ezt a fŐhatóságot az állam és az egyház közös ügyeinek intézésére hozták létre, így nem örökölhette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kapcsolatok Osztályának jogkörét ï márpedig, ha különbözŐ elnevezések alatt is, de alapításától 1948-ig ez az ügyosztály foglalkozott a papi intézet vonatkozó ügyeivel.[1235] Ugyanakkor a helyettes igazgató egyértelmŰen leszögezte: minden bizonyíték nélküli rágalomnak és koholmánynak minŐsíthetŐk az intézet tagjainak viselkedésével kapcsolatos vádaskodások, köztük a nemzetgyalázással kapcsolatos megjegyzés. "Címer és zászlógyalázás merŐben új dolog, amit a sokszor hallatott vádak során elŐször hallunk ï állapította meg. ï Vajjon ha ezek egyáltalában elŐfordultak és annyira biztosak voltak benne, hogy az Intézetben lakó személyek követték el, miért nem fordultak az olasz hatóságokhoz feljelentésükkel? Hiszen tudvalevŐ, hogy igen szigorúan büntetik az olasz törvények idegen államok felségjelvényeinek a megbecstelenítését."[1236]

Mester méltatlannak és alaptalannak minŐsítette a vádakat, azokat erŐteljesen visszautasította, és rámutatott a felfogása szerinti lényegre: az 1940. június 16-i dokumentummal a pápa újjáalakította az egykori Egyházi Kollégiumot, és olyan önálló jogi személyiséggel ruházta fel, melynek értelmében megszüntetni sincs joga semmiféle más állami vagy egyházi szervnek, hanem csakis az Apostoli Szentszéknek.[1237] Június 18-án kelt Kálló követ válasza, amelyben "nyomatékkal felszólítja" Mestert ï aki úgymond az intézet "helyettes igazgatójaként tünteti fel magát" ï , hogy minden törvényes következmény viselésének terhe mellett tartózkodjék további kifogások emelésétŐl, ne akadályozza az *Utasítás* végrehajtását, és az intézet valamennyi tagjával együtt 15 napon belül hagyja el a Római Magyar Akadémia[1238] épületét. Kálló fogalmazása azonban mesterkéltnek, erŐtlennek hat, és ez aligha véletlen ï ha Ő maga sem hitt felszólítása foganatjában, bizony az igazságot sejtette meg.

Két nappal a határidŐ lejárta elŐtt keletkezett az a négy oldalas feljegyzés (feltehetŐen az aznap estére összehívott sajtótájékoztató segédanyaga), amelyben a szerzŐ ï nagy valószinŰséggel maga az intézetvezetŐ Mester István ï még egyszer áttekintette az 1948 Ősze óta eltelt majd négy esztendŐ konfliktusainak sorát. Az összefoglalás - tartalmilag a fentebb említett bírálatot követve ï részletesen foglalkozik a feloszlatási hercehurcával is, majd hazafias pátosszal áthatott politikai nyilatkozattal zárul: "A határidŐ, amelyet a budapesti kormány rendeletébŐl a követség szabott meg, holnapután lejár és a Pápai Intézet továbbra is ott marad, ahol jó 24 esztendeje mŰködik.

[1234] PMI 24/1952. Mester István (Róma, [é.n.]) ï Péterffy Gedeonnak. ï Kálló követ említett levelét ld. PMI 22/1952. Kálló Iván (Róma, 1952. május 27.) ï Mester Istvánnak.

[1235] Ennek persze az volt az oka, hogy a Pápai Intézet a Római Magyar Akadémia egyik részlege volt, ld. Beke 1998. 69-73.

[1236] PMI 26/1952. Észrevételek a magyar Állami Egyházügyi Hivatalnak 752.sz.a.kelt »UTASÍTÁSÁHOZ«. ï Ez a dokumentum, mely többszörösen javított foglamazványként maradt fenn, jelen ismereteink szerint nem került felhasználásra.

[1237] PMI 22/1952. Mester István (Róma, 1952. május 28.) ï a Magyar Népköztársaság követségének.

[1238] PMI 31/1952. Kálló Iván (Róma, 1952. június 18.) ï Mester Istvánnak.

Ellenállunk és ellent fogunk állni, de nem csupán azért hogy az Egyháznak, amely Magyarországon összes ilyen jogát elvesztette, egy jogosultságát még védjük, hanem ellenállunk azért is, nehogy ez a szép történelmi Palota itt, Róma szívében, teljes egészében a kommunisták ölébe hulljon; és végül ellenállunk annak a magyar népnek az igazi érdekét követve, amelyet ezer esztendeje a legtermékenyítőbb kulturális és lelki kötelékek csatolnak Itáliához és Rómához, mert biztosak vagyunk abban, hogy amikor ellenezzük az ezeket a viszonyokat szétzúzni igyekvő kísérleteket, a magyar nemzet igazi akaratát és valódi érdekeit képviseljük."[1239]

A sajtótájékoztató igen sikeresnek bizonyult: a "sztorit" a nagyobb lapok mind hozták: *Settimo Giorno, Momento Sera, Il Secolo d'Italia, Il Tempo, Roma, Il Quotidiano, La Nuova Stampa, Il Popolo di Roma, Avanti, Il Paese, L'Unità, Momento, Vaterland, Daily America,* stb. Mester helyettes igazgató itt jelentette be, hogy ugyan a kiköltözködési határidőt újabb két héttel meghosszabbították, de ez sem az intézet autonóm elvi álláspontján, sem elutasító gyakorlati magatartásán nem változtat.[1240] A követségi sajtóosztály válaszát talán a *Fascisti ungheresi* című *Unità*-cikkben kereshetjük,[1241] jelezve az irányt, merről várható a visszacsapás, amely nem is váratott magára sokáig

Az újabb bomba ugyanez év október 3-én robbant: a Mester Istvánnál megjelenő akadémiai gondnok, Pethes Imre ― miként a helyszínen felvett jegyzőkönyv megörökítette ― közölte, hogy másnaptól "a Követség óhajtja átvenni a Lungotevere dei Tebaldi 14[.] kapu feletti őrködést; a zárat óhajtják kicserélni és a villamosnyitókészüléket a portás kezeli". Hiába tette azonban hozzá, nyilván megnyugtatásnak szánva szavait, hogy "az Intézet tagjainak a Követség legteljesebb szabadmozgást [*sic!*] biztosít a nap bármely órájában". Mester bűnténynek minősítette, ha valaki a kapuhoz vagy a zárhoz stb. nyúlna, kijelentve, hogy "minden erre irányuló tevékenységet az olasz rendőrség és a maga erejével meg fog akadályozni".[1242]

A rendőrség, amely kezdettől támogatta a kétkapus megoldást, megpróbált békítően közbelépni. "A Comissario ― mesélte Mester pár nappal később az esetet Luttornak szóló levelében ― meghívott mindkettőnket (a kommunista követségi tanácsost, aki most a házat vezeti és engem), hogy megegyezést hozzon létre, ami persze nem sikerült. S mivel ők továbbra is erőszakkal akarták a helyzetet a maguk javára megváltoztatni, mi meg továbbra is akadályoztuk őket az erre irányuló munkában, ismét nagy veszekedés tört ki, október 5-én, vasárnap, mire a Comissario két rendőrt állíttatott a cancellóhoz. Jogalapja erre onnan volt, hogy mi feljelentettük a kommunistákat erőszakoskodás miatt. Azóta tehát a kapunkat két rendőr őrzi éjjel-nappal határai váltással. A követségi tanácsos diplomáciai lépéssel fenyegetőzött, de még azóta nincs semmi."[1243] A lapok megintcsak bőven taglalták az eseményeket, így többek között az intézet tagjainak elszántságát, amellyel a veszély első pillanatától kezdve felváltva vigyázták a vasrácsos kertajtót mindaddig, míg meg nem érkezett a rendőrség. Az illusztrációs anyagok sorában több újság tálalta kisebb szenzációként azt a fényképfelvételt, amely a pompás 19. századi belső vasrácsos kapun kilépő takarítónő háta mögötti falon egy jellegzetes Rákosi-korszakból való faliújságot ábrázolt, méretes Sztálin-képpel koronázva a felső lécet...[1244]

[1239] PMI [s.n.] 1952. "Il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese a Roma" [1952. július 2.].
[1240] PMI [s.n.] 1952. Sajtókivágatok az említett lapokból. (Valószínűleg Gaetano Manfredi ügyvéd gyűjtése.)
[1241] PMI [s.n.] 1952. Sajtókivágatok. "Fascisti ungheresi". *L'Unità* 1952. július 5. A cikk a szokásos érvelést alkalmazza: a magyar államnak joga van a maga palotájához, ahol a papi intézet ― az olasz hatóságok cinkosságával ― "nyilasokat", "horthystákat", "kémeket", "fasisztákat" rejteget.
[1242] PMI 60/1952. Jegyzőkönyv a Pápai Magyar Egyházi Intézetben történt találkozóról, melyen résztvett Pethes Imre, az Akadémia gondnoka, Mester István, az Intézet h.igazgatója, Tóth Gyula és Gémes Károly intézeti tagok. (Róma, 1952. október 3.) ― A jegyzőkönyvet Pethes gondnok nem írta alá.
[1243] PMI 77/1952. Mester István (Róma, 1952. október [n.n.]) ― Luttor Ferencnek.
[1244] PMI [s.n.] 1952. Sajtókivágatok.

A házgondnok elleni feljelentés sorsát a késRbbi dokumentumokból rekonstruálhatjuk. Az ügyészségrRl a Preturára, majd onnan még magasabbra, a Tribunale elé került az eset, ahol azonban a nagy zsúfoltság miatt csak 1953 novemberében tudták tárgyalásra tŤzni a Pethes Imre elleni vádat. A vádlott a per idején a követségre húzódott vissza, és a diplomáciai mentesség alapján az idézésekrRl sem vett tudomást; végül amnesztiával úszta meg a akciót, melyet természetesen nem a maga jószántából, hanem elöljárói parancsára kezdeményezett. Az egyházi intézet szempontjából rosszabbul alakult a könyvtárral kapcsolatos per, ahol a cél valamiféle "résztulajdonosság" bizonyítása volt, illetve annak elérése, hogy ne szállíthassák el az eredetileg a Fraknói-féle adományból származó könyveket. Itt 1953-ra már látszott, hogy nincs sok remény, de az intézet vezetRi és "felsRbb kapcsolatai" a legutolsó jogi lehetRségig fontosnak ítélték végigcsinálni a procedúrát.[1245]

1952 Rszén két hónapig vigyázták az olasz rendRrök a kerti vaskaput, mint a Pápai Magyar Egyházi Intézet szuverenitásának szimbólumát.[1246] December 14-én "*per cessata necessità*" a rendRrkapitányság visszavonta az embereit, riasztás esetén persze továbbra is készen állva az újabb bevetésre. És ki tudja, talán a jelentéseket képmutató módon hiányoló feloszlató utasításnak is volt némi szerepe abban, hogy az 1952/53. tanévrRl valóban fennmaradt az összegezR jelentés az intézet irattárában. Mester helyettes igazgató elsRsorban azt üdvözölte örömmel, hogy rendezRdött az intézetvezetés ügye. A szemináriumok kongregációjának nem volt könnyŤ dolga, hiszen olyan jogi formát kellett találnia, amely megoldja a technikai gondokat, ám ugyanakkor nem prejudikál semmi olyan késRbbi fejleménynek, ami a magyar államhoz fŤzRdR kapcsolatok normalizálását szolgálhatja. Igy került Zágon József személyében "regens" (reggente, kormányzó, tkp. igazgató ï de nem rektor! ï , ahogy az egyszerŤség kedvéért az akadémiával való levelezésben is használták) az intézet élére, mint a superiori jogok teljes körének birtokosa, míg Mester továbbra is ellátta a helyettesi (subregens) feladatokat. Zágon természetesen a legteljesebb mértékben tisztában volt feladatával, hiszen már korábban is ï mint a kongregáció által kijelölt apostoli vizitátor ï felügyelte a kollégiumot.

[1245] PMI 37/1953. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1952-1953 tanévérRl jelentés., továbbá PMI 28/1954. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1953/54. tanévérRl jelentés. ï A magyar kormány egyébként diplomáciai úton tiltakozott a olasz kormánynál, amelynek ezért jól jött a pápai intézeti feljelentés: arra hivatkozva tért ki a válaszadás elRl, hogy mivel már megindult az eljárás, meg kell várni, amíg a független olasz bíróság nyilatkozik. Ám már egy 1952 februárjában kelt minisztériumi belsR feljegyzésben szerepelt az a megállapítás, miszerint közölték a Közoktatásügyi Minisztériummal, hogy jogi szempontból nem látszik lehetségesnek hivatalos lépéseket tenni a bezárt könyvtár újramegnyitása érdekében, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Relazioni culturali. Feljegyzés a Római Magyar Akadémiáról (Róma, 1952. február 29.). ï ValószínŤleg e per részeként kapta meg a Római Polgári és BüntetRbíróság Elnöksége a Külügyminisztérium szakvéleményét, miszerint a Palazzo Falconieri épületét nem illeti meg a "területenkívüliség" elRjoga, mert ez csak a diplomáciai székhelyeknek jár, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Ungheria e Italia. Michele Scamacca (Róma, 1954. december 4.) ï a Római Polgári és BüntetRbíróság Elnökségének. ï Dr. Francesco Greco, a római járásbíróság 1. polgári tagozatának bírája 1955. július 3-án hirdetett ítéletet (PMI 2887/1955.), melyben a könyvtárat ï amelynek használatából 1951 nyarán zárták ki a papokat ï az akadémia részének és ezáltal a magyar állam tulajdonának minRsítette, amely felett tehát az olasz bíróságnak nincs joghatósága, így a pápai intézetet nem is helyezheti vissza a könyvtár "megháborított birtokába", ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 007750/II1955. ï Az ítéletet a pápai intézet megfellebbezte, 1958-ban került a legfelsRbb fórum, a Supreme Corte di Cassazione (LegfelsR SemmítRszék) elé, de a végsR döntés is az akadémia javára szólt, ld. PMI 54/1958. Feljegyzés a könyvtár ügyében.

[1246] Maga a Külügyminisztérium ez esetben nem tudott hathatós segítséget adni a rendRr kollégáknak, mert egy korabeli följegyzésbRl kiderül: az illetékes referens kénytelen újra a szentszéki olasz nagykövetséghez fordulni, mert sehol az egész intézményben nincs olyan dokumentum, amelybRl a Palazzo Falconieri és a benne található két intézmény pontos jogi viszonya megállapítható lenne, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Ungheria e Italia. Feljegyzés a miniszteri titkárság számára a Római Magyar Akadémiáról (Róma, 1952. október 23.). ï Majd ismételten azt javasolták, hogy a két intézmény a bíróságon tisztázza ellentéteit, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Ungheria e Italia. Feljegyzés a miniszteri titkárság számára a Római Magyar Akadémiáról (Róma, 1952. november 26.)., mellette a magyar követségnek szóló *Szóbeli Jegyzék* másolata.

A tanévzáró jelentés összképe végsŐ soron kedvezŐ: a politikai viharok ellenére sikerült talpon maradni. Anyagilag persze továbbra is igen nehéz volt a helyzet, de az NCWC már említett segélyei mellett akadtak más források is. A római magyar orsolyita és salvatoriana apácák ï ezévben éppúgy, mint a következŐkben ï átengedték az ún. PEP-segély egy részét, a pápa pedig a Magazzino Privatóból küldött lepedŐket, asztalkendŐket, törülközŐket. Egyéni adakozókban sem volt hiány; a legmeghatóbb eset Stark Máriáé, aki New Yorkból küldött élelmiszercsomagokat és kisebb részletekben összesen 120 dollárt. De mindezek elegendŐek nem lévén, minden hallgatót felszólítottak a 18 000 líra egyéni hozzájárulás maradéktalan befizetésére. A tanulmányi munka sikereirŐl számos abszolvált vizsga, megvédett dolgozat, elnyert fokozat tanúskodott, a kulturális élet pezsgéséről pedig a témák és az elŐadók listája beszélt: Fábián Károly[1247] a svájci magyar pasztoráció problémáiról, Vecsey József[1248] az 1948-1952 közötti hazai egyházpolitikai helyzetrŐl és Mindszenty hercegprímás fogságáról, Ternay János[1249] a kínai egyházüldözésekrŐl, Monay Ferenc[1250] a századforduló egyházpolitikai helyzetérŐl, míg maga Zágon a szétszóródott katolikus magyarság problémáiról adott elŐ.[1251]

b) Rövid áttekintés: a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetének problémája

Ezen a ponton érdemes egy pillanatra megállni és röviden áttekinteni a Pápai Magyar Egyházi Intézet körüli küzdelem legfontosabb elemeit, a történeti-jogi problematikát és a politikai viták mozzanatait, a felvetett érveket és ellenérveket. Ennek révén ugyanis nemcsak a vizsgált szŤkebb korszak eseményeit, azok mozgatórugóit érthetjük meg jobban, de a tanulságok tágabb periódusra nézve is hasznosak lehetnek.

Mint ismeretes, az 1890-es évek közepén, amikor megnyíltak a Vatikáni Titkos Levéltár kapui, Fraknói Vilmos címzetes arbei püspök, történész akadémikus saját pénzén villát építtetett a Rómába érkezŐ magyar történész kutatók számára abból a célból, hogy a megnyiló Vatikáni Levéltár anyagában megtalálják a nagyszerŤ magyar középkor idehaza elpusztult levéltári forrásanyagának tükrözŐdését, párdarabjait, kapcsolódási pontjait. Alapítványát azután egy "ajándékozási szerzŐdés" keretében ï ahogy a szöveg kimondja ï "1913. január 1-tŐl kezdŐdŐ hatályossággal örök tulajdonul és visszavonhatatlanul odaajándékozza és tényleges birtokába bocsátja a magyar államnak egy Rómában létesítendŐ Magyar Történeti Intézet céljaira."[1252] Bár Fraknói fontosnak tartotta, hogy a történettudománynak papi mŤvelŐi is legyenek,[1253] az okiratban nincs ilyen vonatkozású kikötés, föltehetŐen azért, mert a Rómába küldendŐ klerikus történészek ösztöndíjjal való támogatására a püspök külön 100 000 koronás alapítványt tett a Szent István Társulatnál.[1254] Amikor azután 1927-ben Magyarország sikeresen kilépett a világháború utáni külpolitikai elszigeteltségbŐl, és Bethlen István gróf római látogatása során szorosabb szövetségre lépett Olaszországgal,[1255] és a kulturális együttmŤködés keretében Klebelsberg Kuno gróf tervbe vette egy római Collegium Hungaricum megalakítását, a Római Magyar Történeti Intézetet beillesztették a ï késŐbb általánosan Római

---

[1247] Fábián Károly pályájára ld. Németh 2002. 212.
[1248] Vecsey József pályájára ld. Borbándi 1992. 393-394., Németh 2002. 216.
[1249] A kínai, majd dél-amerikai területeken mŤködŐ missziós pap, Ternay János pályájára ld. Németh 2002. 216.
[1250] Monay Ferenc minorita szerzetes pap 1922-tŐl magyar gyóntatóként dolgozott a Szent Péter-bazilikában, pályájára ld. Németh 2002. 202.
[1251] PMI 37/1953. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1952-1953 tanévérŐl jelentés.
[1252] PMI 89/52. Ajándékozási szerzŐdés (1913. május 5.). ï A szöveg azt is rögzíti, hogy "az ajándékozó püspök megengedi, hogy a jelen szerzŐdés 1) pontjában körülírt ingatlanra vonatkozólag a korlátlan és kizárólagos tulajdonjog a magyar állam által kijelentetett elfogadás alapján ennek nevére teljes és végleges hatályossággal nyilvánkönyvileg átírható legyen." ï Vö. Vári 1916. 48., Csorba 1998/I. 13-14.
[1253] Uo. 11-12.
[1254] Római Magyar 1912. 320.
[1255] Romsics 1999. 259-262.

Magyar Akadémiának nevezett ï új intézmény szervezeti struktúrájába. Erre azért volt szükség, mert ï ahogy a miniszter nyilatkozta ï: "elvi okokból egy városban két intézetet nem tarthatok fenn".[1256] Négy osztályban indult meg a munka: a) az említett Történeti Intézet, b) MŤvészeti Kollégium (ennek tagjaiból alakult ki a késŗbb híressé vált "Római iskola" képzŗmŤvészeti irányzata), c) fŗiskolai osztály (másként Általános Tanulmányi Kollégium ï ebbe elsŗsorban a nyelvtanár-ösztöndíjasok tartoztak), d) Papi Osztály (másként Egyházi Kollégium, vagyis a katolikus egyházmegyék támogatásával felsŗbbfokú tanulmányokra érkezŗ papok kollégiuma).[1257]

Nem tudjuk pontosan, hogyan született meg az az elképzelés, hogy az új Collegium Hungaricumban egy egész osztály kizárólag a katolikus papság továbbképzését szolgálja. Fentebb láthattuk, hogy ez Fraknói eredeti alapítványával nem lehet összefüggésben, mert a püspök az egyháztudományok mŤvelését nem az állami intézményen keresztül, hanem egy katolikus tudományos szervezet segítségével tervezte megtámogatni. A jelenség maga meglehetŗsen szokatlan: az államvallás intézményét éppen nyolc évtizede fölszámoló[1258] (mert azt a lelkiismereti szabadsággal, a vallásegyenlŗséggel és a közélet világnézeti semlegességével összeférhetetlennek tekintŗ) modern állam ezzel a rendelkezéssel olyan részleget állított fel az általa fönntartott egyik "össznemzeti" célú kulturális szervezet keretében, amely csupán egyetlen felekezet javára szolgál. A finanszírozást fedezŗ közpénz ugyanis minden állampolgár adójából származik ï tehát a társadalmi igazságosság modern fogalma szerint elkölteni is csak olyan célra szabad, amely mindenki érdekét szolgálja.[1259] Mi lehetett e kivételezés oka? Általánosságban nyilván az a különleges viszony, ami a két világháború közötti magyar politikai rendszert a katolikus egyházhoz fŤzte, és amelyet a kortársak a nem pejoratív értelemben használt "keresztény-nemzeti kurzus" kifejezéssel illettek. Az együttmŤködés egyik oldalán a születési kiváltságrendszer fenntartásának, illetve a szociális berendezkedés bizonyos mértékŤ modernizációjának szándéka, továbbá az államélet és a politikai nyilvánosság felügyeletének szemléletileg antikommunista, nacionalista és revizionista, módszereiben tekintélyuralmi ellenŗrzése állt, míg a másik oldal mindehhez úgy adott politikai támogatást, hogy a hagyományos egyházi kiváltságŗrzés pozícióvédelmét elegyítette az újkonzervatív, szociálisan érzékeny, modern politikai katolicizmus érvényesítésének számos elemével.[1260] E kölcsönkapcsolati és egymásrautaltsági rendszer azután számtalan csatornán, személyi és intézményi közvetítésen keresztül érvényesült a gyakorlati életben.

Hogy ebben a konkrét esetben mik lehettek ezek az impulzusok, ismétlem, nem tudhatjuk, de nyilván szerepet játszottak benne a miniszter személyes élményei: 1927 folyamán ugyanis két ízben is járt Rómában. Márciusban, amikor Bethlen István útját készítette elŗ és a palota megvásárásával foglalkozott,[1261] kalauzai ï közöttük Gerevich Tibor, a Történeti Intézet igazgatója ï nyilván részletesen elmesélhették neki az elsŗ magyar Collegium Hungaricum viszontagságait. A 16. század hetvenes éveiben ugyanis a tüzes jezsuita hazafi, Szántó (Arator) István hiába hadakozott a fél világgal, hogy jeles alkotását (ahová azonban a három részre szakadt országból nem jött tanulni senki...) XIII. Gergely pápa ne egyesítse a Collegium Germanicummal.[1262] Klebelsberg nyilván megértette a párhuzamot: ami nem sikerült Szántónak, most ŗ meg tudná valósítani!

[1256] Klebelsberg koncepciójára ld Ujváry 1998. 19-26.
[1257] Ujváry 1998. 28.
[1258] Az ún. törvényesen bevett vallások egyenlŗségét az 1848. évi XX. törvénycikk mondta ki., ld. Magyar Törvénytár 1848. 243-244.
[1259] Ez a közös cél persze akár az egyházi tevékenység állami támogatása is lehet. A vallásegyenlŗség jogi-erkölcsi normája következtében azonban ez esetben a kedvezést nem szabad csakis egyetlen felekezetnek juttatni, hanem abban az összes egyházat részesíteni kell. Ezt a szemléletet alkalmazzák az egyházi-vallási vonatkozású modern törvények is,. pl. az 1990. évi IV., vagy az 1991. évi XXXII. törvény.
[1260] Gergely 1999. 94-100.
[1261] Klebelsberg 1927. márciusi útjára ld. Walcz 1999. 213-214.
[1262] Fraknói 1887.

A római személyes élmény azért is hangsúlyozandó, mert dokumentálni lehet, hogy korábban még nem szerepelt a miniszteriális elképzelések között a papi kollégium terve. A budapesti olasz követ ugyanis 1927 februárjában (tehát egy hónappal Klebelsberg útja elRtt) hazaküldött jelentésében részletesen fölidézte, hogy a "széles körŤ tájékozottsággal" és "lenyügözR megközelítésekkel" rendelkezR történész-miniszter szerint "[a]z említett intézmény három részlegbRl fog állni. Az elsRt olyan már diplomás és a tudományos karrierben elRbbre jutott tudósok fogják képezni, akik kizárólag csak kutatásokkal foglalkoznak. A második fogadja majd általában a mŤvészeket: festRket és szobrászokat. A harmadik, a legnagyobb létszámŤ pedig egyetemi hallgatókból kell, hogy álljon, akik bölcsészkarra [...], jogi karra, vagy politika-gazdasági karra járnak."[1263] Az a mozzanat, hogy egy negyedik részleg is csatlakozna ehhez a háromhoz, jelenlegi ismereteink szerint csak az év Rszén bukkant fel a tervezésben. Az 1927. október 4-én tartott minisztériumi értekezleten ï komoly egyházi szakértRk vitája nyomán ï került szóba elRször, hogy miképp kellene a papi kollégiumot megszervezni.[1264] E szakértRk élén Glattfelder Gyula csanádi püspök állt ï és ezt a mozzanatot talán összekapcsolhatjuk az egyházi kollégium felállításának gondolatával. 1927 nyarán ugyanis meghalt Csernoch János hercegprímás, és a magyar kormány Szmrecsányi Lajos egri érseket szerette volna az esztergom érseki székben látni. Klebelsberg jelöltje viszont a jóval fiatalabb, dinamikusabb Glattfelder püspök volt ï és elképzelhetR, hogy barátja római esélyeit akarta növelni a miniszter, amikor komolyabb szerepet szánt neki egy nem mindennapi fegyvertény kiharcolásában: abban, hogy tisztán felekezeti intézményt finanszírozzanak a magyar állam pénzén. A személyi számítás azonban nem vált be: a Vatikán a bíboros államtitkár, Pietro Gasparri kedvencét, a bencés egyházjogászt, ekkoriban a szentszéki követség kánonjogi tanácsosát, Serédi Jusztiniánt támogatta. Amikor a vallás- és közoktatásügyi miniszter rádöbbent arra, hogy a játszma eldRlt, másodszor is az Örök Városba sietett, de immár azért, hogy udvaroljon a magyar egyház új fejének. Talán nem túlzás arra gondolnunk, hogy ebben az új helyzetben az eredetileg Glattfelder támogatására is szánt gesztus ï a Római Magyar Akadémia katolikus egyházi tanulmányi kollégiumának megszervezése ï immár Serédinek lett címezve, annak feledtetésére, hogy a miniszter a kinevezés körüli csatározásokban nem "Don Giustinianó"-t támogatta.[1265]

A Római Magyar Akadémia Papi Osztálya azután sajátos átalakulási utat járt be: a Szentszék illetékeseinek támogatásával, az 1930-as évek folyamán lépésrRl lépésre növekedett szervezeti-intézményi önállósága. Annak érdekében, hogy a papi életmód speciális szabályait könnyebb legyen betartani, a beköltözéstRl (1929) fogva elRbb a második emelet egy részét, majd egészét (1936) foglalta el, és saját vezetRvel (superior), külön kápolnával (1938-tól kaptak vikáriusi engedélyt az oltáriszentség Rrzésére), saját étkeztetéssel, önálló hivatali és pénzügyi adminisztrációval (1936) rendelkezett. Majd az illetékes pápai hatóság, a Szemináriumok és Tudományegyetemek Szent Kongregációja (*Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus*) ï Serédi hercegprímás elRterjesztésére ï 1939. június 8-án kelt rendeletével az Egyházi Kollégiumot a Szentszék által törvényesen elismert kollégiumok (kegyes házak ï *domus pia*) sorába iktatta.[1266] Ennek a döntésnek elengedhetetlen feltétele volt az anyagi feltételek megfelelR biztosítása, így Serédi prímás megkeresésére Szily Kálmán,[1267] a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára még áprilisban úgy nyilatkozott, hogy "a Római Papi Kollégium apostoli szentszéki elismertetésének, illetRleg a kollégiumi szabályok szentszéki jóváhagyásának tárgyában múlt évi szeptember 9-én 3227 szám alatt kelt nagybecsŤ átiratára van szerencsém tisztelettel értesíteni FRméltóságodat, hogy a Római Papi Kollégium fenntartásához, a

[1263] Ercole Durini di Monza (Budapest, 1927. február 8.) ï Benito Mussolininek, közölve Walcz 1999. 218.
[1264] Beke 1998. 70.
[1265] A Serédi kinevezése körüli bonyodalmakra ld. Barcza 1994. I. 215-226., Meszlényi 1970. 405-410.
[1266] EPL Serédi Cat. D/c 3913/1939. Giuseppe Pizzardo (Róma, 1939. június 8.) ï Serédi Jusztiniánnak.
[1267] Ifj. Szily Kálmán pályájára ld. MTA tagjai 2003. III. 1250.

fizető tagokból eredő bevételeken kívül szükséges javadalmat – az ezidőszerinti kereteken belül – tárcám költségvetésében biztosítom."[1268]

A működési szabályzat megerősítése egyelőre öt évre szólt. A következő esztendőben újabb jelentős változás történt: XII. Pius pápa – a hercegprímás egyetértésével, a fentemlített kongregáció előterjesztésére – a kollégiumnak a Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában (*Pontificium Ecclesiasticum Hungaricum in Urbe*) nevet, ezzel egyidejűleg a kánoni elismerést és a hasonló önemzetiö intézmények kiváltságait adományozta.[1269] Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter külön levélben gratulált e "magas kitüntetés" elnyeréséhez, és méltatta ennek kapcsán a kollégium tudományos és nemzeti érdemeit.[1270]

Vizsgáljuk meg kicsit közelebbről a pápai kiváltságlevelet,[1271] mert ennek értelmezése vált a későbbi viták alapjává, vagyis ezen fordul meg a PMI jogi helyzetének – másként a magyar államhoz való jogi viszonyának – pontos megállapítása. A szöveg első bekezdése a kezdetekre utal,[1272] majd egyértelműen kijelenti, hogy a pápa e dokumentum révén kánoni intézetet alapít, mégpedig az eddig meglévő Magyar Egyházi Intézetet emeli a "pápai" cím megadásával erre az új szintre. Majd látszólag nagyon kategórikus kijelentést tesz: "az igazgató teljes mértékben szabad és független bármilyen akadémiai vagy polgári hatóságtól, mind az ügyvitelben, mind pedig az igazgatásban. és semmi más törvény nem kötelezheti, csak amelyet a Szentszék hozott, vagy legalább jóváhagyott." Azt hihetnénk, hogy ezzel az egyház egyoldalúan kivonta a papi intézet rektorát a magyar törvények és államigazgatási szabályok hatálya alól, de nem ez a helyzet. Ugyanez a bekezdés ugyanis hozzáteszi: "kivéve azokat az ügyeket, amelyekről az Intézetnek a Szent Kongregáció által 1939. június 8-án jóváhagyott szabályaiban van szó."[1273] Márpedig ez a föntebb már említett szabályzat az intézet teljes anyagi és részben igazgatási egzisztenciáját a Római Magyar Akadémiához köti! Így kijelenti, hogy Magyar Királyság az általa alapított Királyi Magyar Akadémia első osztályaként hozta létre az Egyházi Kollégiumot, amelynek az akadémia palotájában elhelyezést és tisztes ellátást biztosít, továbbá "a lelki élethez szükséges minden egyebet rendelkezésre bocsát olyképpen, hogy ez a Domus Pia, ámbár anyagi ügyeiben és általános fegyelmében a Királyi Akadémia többi osztályaival összefügg,[1274] elhelyezésében és belső fegyelmében mégis megkülönböztetett és szent jelleget viseljen." A vezető kinevezése úgy történik, hogy az érsek-prímás a maga személyi javaslatához előbb megszerzi a magyar vallás-és közoktatásügyi miniszter előzetes jóváhagyását, és utána terjeszti fel kinevezésre a pápához. A szabályzat továbbá előírja, hogy a rektor évente átfogó jelentést küldjön a kollégium állapotáról a miniszternek, és adatokkal lássa el az RMA igazgatóját is.[1275] A szabályzat azon túl, hogy az igazgató kinevezését átengedi a pápának (bár tkp. javarészt ez is csak formalitás, mert teljes értékű vétójog marad a miniszter kezében), még egyetlen ponton enged komolyabb beleszólást a

[1268] EPL Serédi Cat. D/c 2103/1939/eln. C. Szily Kálmán (Budapest, 1939. április 17.) – Serédi Jusztiniánnak
[1269] Minderre ld. Beke 1998. 72.
[1270] EPL Serédi Cat. D/c 6303/1940. Hóman Bálint (Budapest, 1940. augusztus 27.) – Serédi Jusztiniánnak.
[1271] A szöveg több példányban fönnmaradt, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. (3.d.), EPL Serédi Ca. D/c. 6303/1940. (3685/1940., 5486/1940.)
[1272] Mindjárt a bevezető bekezdés meglepő kijelentést tartalmaz: eszerint maga Serédi Jusztinián esztergomi érsek és hercegprímás – a magyar királyság többi püspökeivel együtt – kívánt a Magyar Akadémia épületében egyházi kollégiumot létesíteni, és ehhez csupán fölhasználta volna "a magyar királyi kormány önkéntes és bűnkező hozzájárulását". Természetesen nem az egyházi szándék megléte vitatható, hanem az a beállítás, hogy nem az állam az alapító. Mivel azonban erre a csúsztatásra végül nem épült érvelés, a további elemzésnél mellőzhető – Lehetséges, hogy a fenti téves gondolatmenet hatott Adriányi Gáborra is, midőn így írt: ÄAmikor a magyar állam megvette Rómában a Via Giulia 1 alatt lévő Falconieri palotát, 1935. január 1-jén a magyar püspöki kar megalapította második emeletén papi továbbképzés céljára intézetétö, ld. Adriányi 2004. 58.
[1273] "*exceptis negotiis de quibus in eiusdem Instituti Constituionibus die VIII mensis iunii a.d. MCMXXXIX ab hac Sacra Congregationie approbatia*", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/c-00125-1953. (3.d.).
[1274] "*temporalia et disciplinam universalem conjuncta*", ti. az akadémiához, ld. uo.
[1275] EPL Serédi Ca. D/c. 2666/1939. Constitutiones Collegii Ecclesiastici.

szentszéki hatóságnak a kollégium mŰködésébe: "fegyelmi rendjét illetően a pápa közvetlen tekintélye alá tartozik, aki fegyelmi vonatkozásban belátása szerint intézkedik a Szemináriumok és Tudományegyetemek Szent Kongregációja által".[1276]

Fentieket összegezve, a kulcskérdést a következőképpen fogalmazhatjuk meg: a dekrétum második bekezdésének az a kijelentése, hogy a pápa ezzel a dokumentummal "a Városban levő Magyar Egyházi Intézetet kánoni intézkedéssel a Szent Kongregáció által alapítja és létesíti"[1277] ï tehát "*fundat et constituit*" ï vajon érthető-e úgy, hogy ezzel egy olyan új jogi személyiség keletkezett, amelynek léte vagy nemléte a magyar államtól immár függetlenné vált? A válasz az, hogy igen, függetlenné vált, hiszen nyilvánvaló, hogy a Szentszék ï mint nemzetközi jogilag elismert kvázi szuverén hatalom ï létrehozhat olyan jogi személyiségeket, amelyek léte nem függ más autoritástól (hiszen közjogi szuverenitása többek között éppen ebben nyilvánul meg). Azt viszont már a magyar állam döntheti el, hogy elfogadja-e, miszerint bármely intézményét egy tőle független szuverenitás egyben a sajátjának tekinti ï és mint láttuk, Hóman Bálint örömteli üdvözlete egyenesen kitüntetésként értékelte ezt a gesztust. Ám minden jel arra mutat, hogy sem ő, sem munkatársai még véletlenül sem gondoltak arra, hogy a "pápai" intézetté nyilvánítás bármiféle változást okozna az intézet és az alapító-fenntartó magyar állam jogi viszonyában. Növelte a katolikus világon belüli kiváltságait, de nem csökkentette fennálló hazai függését, kötelmeit. Analógiaként adódik pl. a "pápai prelátusi" cím használata: aki klerikus ezt megkapja, bizonyos előjogokban részesül a "pápai család" (*famiglia pontificia* ï tkp. a pápai udvar) körében, de nem változnak azok a kötelességei, amelyek egyházmegyéjéhez és ordináriusához fűzik, stb. Biztosra vehetjük tehát, hogy akkor, 1940-ben senki sem vélelmezte azt, hogy a PMI az új, vatikáni jogi személyisége révén esetleg kicsúszhat a magyar állam rendelkezési köréből. Nem akarta ezt az egyházi fél ï ezért nincs semmi nyoma annak, hogy a pápai dekrétum nyomán bármiféle külön dokumentum, szerződés, állami megerősítés, telekkönyvi bejegyzés, tulajdonjog-átírás, stb. keletkezett volna, rögzítendő az új intézmény megjelenését a magyar jogrendszerben. A későbbi viták idején, mint láttuk, sokan kerestek és kerestettek ilyesféle dokumentumot, de nem találtak soha semmit ï mert nem született ilyen okirat.[1278] Állami oldalról pedig joggal vélték kellő garanciának, hogy egyfelől a pápai elismerés előfeltételeként szerepelt a magyar állam kötelezettségvállalása a kollégium dotációjára, másfelől magába a dekrétumba van belefoglalva az alapszabályzat betartásának kötelezettsége, az igazgató kinevezésére és a beszámoló készítésére vonatkozó biztosítékokkal. Ebből ugyanis az következett, hogyha a magyar állam visszavonná a pénzbeli támogatást, az így "kiüresedő" intézmény nem lehetne magyar intézmény többé.

Egy valamit azonban 1940-ben még nem láthattak ï vagy nem akartak látni? ï előre a minisztériumi szakemberek és az ország sorsát intéző politikusok. Mi van ugyanis akkor, ha politikai okokból meghasonlik a magyar közélet, és már nem mŰködnek a korábbi evidenciák? Mi van akkor, ha az államhatalom és a katolikus egyház nem ugyanazt tekinti nemzeti érdeknek és így merőben másképp ítéli meg azoknak az egyházi intézményeknek a jövőjét, amelyeket állami pénzből tartanak fenn? Márpedig pontosan ez lett a helyzet a negyvenes évek második felében, amikor nem egyszerűen a világnézeti alapú egyház- és oktatáspolitikai problémák kerültek előtérbe,

---

[1276] Uo.

[1277] "*Institutum Ecclesiasticum Hungaricum in Urbe canonica institutione per hanc Sanctam Congregationem fundat et constituit*", ld. EPL Serédi Ca. D/c. 6303/1940. (3685/1940., 5486/1940.)

[1278] Mester István és Zágon József 1964. július 27-én, pár hónappal azelőtt, hogy az 1964-ben megkötött részleges megállapodás alapján az emigránsoknak az intézetet át kellett adniuk a magyar hatóságoknak, megbeszélést folytattak a PMI igazgatói szobájában, amelyet a magyar államvédelmi hatóságok lehallgattak. Az erről beszámoló jelentés szerint Zágon "ismételten azokat szidja, akik annakidején [*sic!*] legalább telekkönyvileg nem biztosították a PMI vonatkozásában a tulajdonjogot, vagy legalább a használati jogot. Mester szerint Serédi hercegprímás annak idején ï amikor kérték tőle a PMI tulajdonjogi elismerését a magyar egyház számára ï azt válaszolta, hogy erre nincs szükség", ld. ÁBTL 3.2.7. Cs 2/5. "Hontalanok". Csertán László r.fhdgy. főoperatív beosztott jelentése (1964. augusztus 18.). 152-153.

de egyenesen a Mindszenty József prímás vezette hazai katolikus egyház lett az az egyetlen társadalmi-politikai erő, amely még valamennyire ellene szegült a pártállami diktatúra kiépülésének. Emiatt hamarosan az "osztályharc" célkeresztjébe került a Pápai Magyar Egyházi Intézet is, mintegy a küzdelem második, külföldi frontvonalaként, annál is inkább, mert vezetői és tagjai a legmesszebbmenőkig vállalták a szolidaritást az ellenállást vezérlő egyházfővel.

Amikor 1946. december 10-én ï miként korábban utaltunk rá ï a Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium miniszteri osztályfőnöke, Dr. Nemes József átírt a külügyminisztériumba a PMI új rektor-jelöltje, Péterffy Gedeon ügyében, még a fentemlített rendelkezésekkel teljes összhangban érvelt: azért tartotta sürgősnek e személyi javaslatról a Szentszék mielőbbi értesítését, mert "a római Collegium Hungaricum és az azzal kapcsolatban álló egyházi intézet magyar állami tulajdon,[1279] melyet a magyar állam tart fenn, éppen azért, hogy a magyar katolikus egyház papnövendékeinek legkiválóbbjai megfelelő római kiképzésben részesüljenek".[1280] A helyzet azonban 1948-ra megváltozott: a magyar állam ekkori irányítói már nem tekintették saját céljuknak a római papképzés támogatását. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter ezért ï mint fentebb már volt róla szó ï 1948. november 1-vel a PMI-nek addig biztosított személyi, majd decembertől a dologi ellátmány folyósítását is megszüntette. A külügyminiszterhez 1949. május 3-án intézett átirata szerint ugyanakkor ï mint már korábban szintén idéztük ï úgy vélte: "mivel az Egyházi Intézetet nem a Magyar Állam létesítette, azt magyar kormányhatósági intézkedéssel vagy jogszabállyal nem lehet megszüntetni." Csupán a fentiekben megjelölt, a magyar államtól ellenszolgáltatás nélkül kapott kedvezményeket lehet megvonni, beleértve az elhelyezést is ï vagyis el lehet távolítani az intézményt az RMA épületéből. Másként látta viszont a helyzetet három esztendővel később Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke: 1952. május 15-én kelt utasításával ï mint fentebb szintén említettük már ï az Egyházi Kollégiumot egyszerűen megszüntnek nyilvánította, arra való hivatkozással, hogy alapszabályának több pontját megszegte (ezalatt elsősorban a magyarországi politikai menekültek, a disszidensek támogatását, segítését értették, ami persze tényleg nem szerepelt a PMI alapszabályaiban).

A számunkra most elsősorban érdekes jogi problematika tisztázását sajnos jelentősen nehezíti, hogy mindkét intézkedés a katolikus egyház elleni általános politikai támadás részét képezte, és olyan törekvésekkel fonódott össze, amelyekkel a kiépülő diktatúra rendkívül súlyosan korlátozta a magyar állampolgárok jelentős csoportjainak lelkiismereti, vallás-, szólás-, gyülekezési és tanítási szabadságát, tulajdonát, egyéni és közösségi önrendelkezését. A fennálló jogrendszernek egyes hatóságok általi, mégoly kíméletlen megsértése sem teszi azonban feleslegessé, hogy megvizsgáljuk más hatóságok magatartását a jogrendszer más intézkedéseinek betartása terén. Innen nézve a problémát, természetesen Ortutay döntése felelt meg inkább a dekrétum elemzése során érvényesként fölismert jogi helyzetnek.[1281] Miután 1940-ben létrejött egy vatikáni intézmény, ennek jogszerűségét nemcsak Horváth, de semmiféle magyar hivatalnok ï teljes illetéktelensége folytán ï nem vonhatta kétségbe. Csak arról nyilatkozhatott, hogy ad-e hozzá a magyar állam pénzbeli támogatást és elhelyezési segítséget, vagy nem. A PMI nem bérlő volt, hanem ún. "közjogi engedményes" ï így az időtartam, ameddig a kedvezményeket élvezte, nem teremtett számára semmilyen jogalapot az ezekből való további részesedésre vonatkozóan. Az engedményező (az állam) szabadon megváltoztathatta politikai preferenciáit ï és ennek megfelelően megváltoztathatta az azokat realizáló jogi intézkedéseket is. Ennek is megvolt a szabályos módja ï bár az ilyenkor elvárható minimális méltányosságot ez esetben nagyon nehéz volt figyelembe venni, mert megakadályozta a kiélezett politikai szembenállás, a papi intézet tagjainak a "nép ellenségeivé" minősítése.

[1279] Kiemelés az eredetiben.
[1280] MOL XIX-J-1-k-Olaszo.-17/c-3838/1946. Nemes József (Budapest, 1946. december 10.) ï Gyöngyösi Jánosnak.
[1281] Mint korábban láttuk, ugyanebben az értelmezési keretben mozogtak a magyar követséget segítő olasz ügyvédek, Franco Leonardi, Pietro Calamandrei, Pasquale Schiano jogi véleményei is.

Nos, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének fölöszlató utasítására hamar megtalálta Mester István a korrekt választ, röviden így összegezve a lényeget: " A jogalap-hiányt építettem az 1940-es Congregatios decretumra: egy pápai Intézetet a magyar állam nem oszlathat fel." [1282] Ám ezzel még nem adott választ az Ortutay-féle álláspontra, miszerint a támogatás és a hely megvonásával az új pápai intézmény egyben megszŤnt hivatalos magyar szervezet lenni, így tagjainak el kellene hagyniuk a palotát. A PMI vezetŖje és tagjai azonban erre nem voltak hajlandóak, abban a mély meggyŖzŖdésben, amit a könyvtárral kapcsolatos per során így fogalmazott meg Mester István az 1953. évi jelentésben: "Ezzel is hangsúlyozzuk, hogy a Palazzóval kapcsolatban jogaink vannak s ezekhez ragaszkodunk."[1283] Érvelésüket már elsŖ rendŖrségi feljelentésükben, 1950 februárjában megfogalmazták,[1284] és ï tudomásom szerint ï itt bukkant föl elŖször az az okfejtés, amely azután a következŖ években az ellenállás vezetŖ gondolati motívuma lett: az az elképzelés, hogy a Falconieri-palota megvásárlása részben a Vallásalap pénzébŖl történt, és ennek ellentételezéseképpen lakik benne a PMI. A koncepció idŖvel továbbfejlŖdött: "köztes" állomását pl. a *Momento Sera* napilap azon cikkében is megtaláljuk, amely a Tevere-partra nyíló vaskapu használata körül 1952 októberének elején kitört botrány hátterét magyarázta olvasóinak, nyilvánvalóan a Papi Intézet tagjaitól kapott információk alapján. Eszerint "a palota közvetlenül nem a magyar államhoz tartozik, hanem egy olyan tudományos intézményhez, amelyet a magyar Püspöki Kar anyagi hozzájárulásával alapítottak, miáltal ez utóbbi társtulajdonossá vált."[1285] A késŖbbi években ez lett az érvelés kulcskategórája: így pl. Zágon József régens is egy 1962-ben keletkezett dokumentumban szintén társtulajdonosságról ("*comproprietà*") beszélt, tiltakozva az épület esetleges eladásának akkori terve ellen.[1286]

Térjünk most vissza az 1950 februári feljelentés érveléséhez és vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbrŖl. A pontos szöveg a következŖ: "Az Egyházi Intézetnek az ingatlan haszonélvezetére vonatkozó joga nem az Akadémia engedménye, hanem az alapító (Mons. Fraknói) saját akaratából ered; Ŗ ugyanis ï a Magyar Államnak adományozva az általa alapított Történeti Intézetet ï elŖírta, hogy abban el kell helyezni egy, a papi nevelést szolgáló Egyházi Intézetet is. Így történt, hogy amikor ezzel a távlatos céllal megszerezték a Palazzo Falconierit, abban részt vett a »Vallásalap« is: és a Magyar Állam törvénnyel ismerte el az Intézet jogát arra, hogy ugyanabban a Palotában tartsa székhelyét, amely az Akadémiának is otthona."[1287]

[1282] PMI 24/1952. Mester István (Róma, [é.n.]) ï Péterffy Gedeonnak. ï Ezt a tisztán pápai jelleget a magyar püspöki kar is elfogadta, mert amikor az 1952. május 6-i konferencián szóba került, hogy "[a] kormány a Római Magyar Kollégium papi tagozatát meg akarja szüntetni.", akkor a végzés így szólt: "A püspöki kart a kérdés nem érinti, mert Coll[egium] Pontificiumról van szó", ld. A magyar katolikus... 2008. 420. ï Ez esetben nem lehet a diktatúra terrorisztikus politikai légkörére hivatkozni, hiszen bármilyen más érvvel is elüthették volna a kérdést.

[1283] PMI 28/1954. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1953/54. tanévérŖl jelentés.

[1284] PMI 14/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 27.) ï Comissario di pubblica sicurezza di S. Eustachio.

[1285] *"[I]l palazzo non appartiene direttamente allo Stato ungherese bensì all'Istituto delle Scienze, a costituire il quale intervennero contribuzioni dell'Episcopato Ungherese che quindi ne sarebbe comproprietario"*, ld. *Guerra al cancello di Villa Falconieri fra "rossi" e preti. = Momento Sera* 1952. október 5..

[1286] Ld. PMI 66/1962. Pro memoria. ï Természetesen ez a gondolatmenet ezután fölbukkant minden olyan emigráns írásban, amelynek témája alkalmat adott a közzétételre: így Mester István belefoglalta még a Luttorról írt nekrológjába is, ld. Mester 1953., vagy említi Magyar Péter, akinek kéziratát Mester átjavította, ld. Magyar 1964.

[1287] "*Il diritto dell'Istituto Ecclesiastico a fruire di quell'immobile non è una concessione dell'Accademia: bensi trae origine della volontà stessa del suo fondatore (Mons. Fraknói), il quale, donando allo Stato Ungherese l'Istituto Storico de lui creato, stabilì che in esso avesse alloggio anche un Istituto Ecclesiastico per l'educazione dei sacerdoti. Avvenne così che, in vista di tale finaltà, all'aquisto di Palazzo Falconieri concorsero anche i »Fondi di Religione Ungheresi«: e con legge lo Stato Ungherese riconobbe il diritto dell'Istituto ad avere la sua sede nel palazzo ove risiede l'Accademia*", ld. PMI 14/1950. Péterffy Gedeon (Róma, 1950. február 27.) ï Comissario di pubblica sicurezza di S. Eustachio. ï Amikor 1952 nyarán ismét kiélezŖdtek az ellentétek, az olasz Külügyminisztériumban született újabb följegyzés ezt az érvelést megismételve vázolta a Pápai Intézet jogi helyzetét, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1177. Ungheria-Italia. Följegyzés Tavian allamtitkár részére (Róma, 1952. augusztus 7.). ï ErrŖl a gondolatmenetrŖl a PMI irattárában is fönnmaradt egy följegyzés, melynek szerzŖje alighanem szintén Mester István lehetett, mivel Ŗt foglalkoztatta a

A korábbiak ismeretében azonnal láthatjuk, hogy az érvelés egyik része biztos nem felel meg a valóságnak: Fraknói püspök sehol, semmilyen formában nem írta elő, hogy történeti intézeti alapítványának egy abban elhelyezendő egyházi intézet párhuzamos létrehozása lenne a feltétele. Mivel az erre vonatkozó eredeti dokumentum megvan a PMI iratai között,[1288] így kérdéses, hogy megfogalmazója, Mester István mennyit hitt el saját okfejtéséből. Ehhez a gondolathoz azonban szorosan csatlakozik a másik: eszerint Fraknói eredeti akartát úgy valósították meg, hogy az ún. Vallásalap is besegített a palota megvásárlásában. Ennek az ötletnek az eredetét keresve, fontos adatokat találunk Mester Istvánnak egy levelében, amelyet 1952 novemberében intézett a Buenos Airesben élő Luttor Ferenchez. "Jogi helyzetünk megerősítésére legutóbb ï számol be a PMI ekkori tényleges vezetője egykori elődjének ï már egy merész állítást kockáztattunk meg. Merész, mert ï szigorú jogi normák szerint bizonyítani nem tudunk. De kénytelenek voltunk vele [élni], mert a különben jó jogainkat elsemmizik. S ez az új tétel: az Egyházi Intézetnek condominiuma [társtulajdon] van a Palazzo Falconierire. S erre az állításra az a szóbeszéd adott alkalmat, hogy a Palazzo 1927-ben Klebelsberg által történt vásárlásánál a Vallásalap pénze is benn fekszik a Palotában, sőt, hogy Klebelsberget ï a többi ideális ok mellett ï az is vezette volna az egyházi kollégiumnak a Palotában való elhelyezésére, hogy a Püspöki Kart megnyugtassa a Vallásalapi pénznek vallásos célra való felhasználását illetően." "Igaz-e? vagy csak legenda?" ï szögezte Luttornak a kérdést Mester István és kérte tőle az erre vonatkozó információkat.[1289] "Perdöntő bizonyítékom nincs ï jött a válasz 1953 áprilisában ï, csak arra emlékszem határozottan, hogy b[oldog] e[mlékezetű] Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás több ízben említette nekem, hogy tudomása szerint vallásalapi pénzeket is igénybevett Klbelsberg Kuno gróf miniszter úr a Palazzo Falconieri megvásárlásához [...]. Serédi bíbornok még azt is mondta, hogy amennyiben az Egyházi Intézet különleges helyzetét, s a tagok kiküldésénél a püspökök ajá[n]lását nem respektálná a miniszter, a vallásalap rendelkezésére hivatkozással fogja azt követelni, mert az abból befektetett pénzek jogot adnak erre. Ennyit tudok az Intézetnek a Vallásalappal való kapcsolatáról indirekte, a prímás közlése alapján mondani."[1290]

Mester örömmel fogadta Luttor emlékeit, hiszen úgy vélte, fontos fegyvert kap kézhez a nehéz csatában. "Előttem ez mindent megmagyaráz ï szögezte le megszilárduló meggyőződését ï, a magyar kultuszkormányzat nem egy nobilis gesztusa volt az Intézet alapítása, hanem mert érezte, hogy a Vallásalapból felhasznált pénzek fejében az Egyházat recompensálni akarta." Az iratokat forgatva mindig is az volt a benyomása, hogy a minisztériumi levelezés udvarias hangneme nem csupán "az ország első zászlós urának kijáró hódolat a VKM részéről", hanem "egy mélyebb gyökerű, ex iustitia való kötelezettség érzetét" fejezi ki. És legott kérte barátját: argentín közjegyző előtt, spanyolul jelentse ki hivatalosan, hogy a "vételár kb. harmadát" a Vallásalap pénzéből

---

legélénkebben ez az egész problémakör. A következő logikai lépésekben tárgyalja a témát: 1) Fraknói püspök egyházi eredetű jövedelmeiből alapította főképp egyháztörténeti kutatásokra specializált intézetét; 2) az alapítvány nem a magyar államhoz, hanem különleges feltételekkel körítve a Magyar Tudományos Akadémiához került, miáltal az ajándékozási "Egyesség sem szüntette meg a Történeti Intézetnek a magán (tehát: nem-állami) minőségét, ha gyakorlatilag ez az önállóság az új Római Magyar Intézet kebelében kevésbbé [*sic!*] tudott megnyilatkozni"; 3) mindezek miatt "a Pápai Magyar Egyházi Intézet és a Fraknói Történeti Intézet közötti kapcsolat nemcsak eszmei, hanem gyakorlati és jogi természetű"; 4) az egyházi kollégium fokozatos önállósulása azután lépésről lépésre saját jogi személyiséggel ruházta fel a magjában eszerint mindig is autonómnak megmaradó intézményt; 5) a magyar államnak tehát csak annyi joga van az intézet körül, hogy amig hozzájárult költségeihez, addig valamennyire beleszólhatott személyi és működési ügyeibe, ld. PMI 27/1953. A Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzete.

[1288] A Fraknói-féle adományról szóló ajándékozási szerződés másolata az 1952. év csomójában található, ld. PMI 89/52. Ajándékozási szerződés (1913. május 5.). ï A Fraknói-alapítás részleteire ld. Csorba 1998/I. 13-14.

[1289] PMI 77/1952. Mester István (Róma, 1952. november 18.) ï Luttor Ferencnek.

[1290] PMI 24/1953. Luttor Ferenc (Buenos Aires, 1953. április 7.) ï Mester Istvánnak. ï Luttor még azt a személyes emlékét idézte levelében, hogy maga Klebelsberg miniszter említette neki, miszerint az egyházi kollégium azért kapta meg épp a II. emeletet, mert a Palazzo Falconierinek ez a része -- Giuseppe Fesch (Bonaparte Napóleon anyai nagybátyja) és Gioacchino Pecci bíborosok (a későbbi XIII. Leó pápa) ittlakása folytán "egyházi reminiscenciákkal bír."

biztosították.[1291] Ám erre már nem kerülhetett sor: ha a nagybeteg Luttor talán meg is kapta a kérést, intézkedni nem tudott, mert 1953. április 28-án meghalt.

MielŐtt továbblépnénk, ezen a ponton nyilván érdemes egy pillanatra megállnunk, és a továbbiak megértéséhez röviden vázolnunk a Vallásalap (a II. József császár által feloszlatott szerzetesrendi birtokokból és tŐkékbŐl kialakított, államilag kezelt vagyontömeg) "jogi természetének" sajátosságát, pontosabban a róla folytatott vita alapérveit.[1292] A hagyományos katolikus vagyonjogi felfogás ezt mindig tisztán egyházi tulajdonnak tekintette, azt állítva, hogy bár az állam kezelte, de jövedelmét mindig katolikus célokra (lelkészsegélyezés, templomrestaurálások, stb.) fordította. Innen nézve azt az ügyletet, hogy a Palazzo Falconieri megvásárlásakor netán felhasználták volna a Vallásalap jövedelmeit is, úgy lehetett interpretálni, mintha az állam az egyházi magánvagyonból kölcsönt vett volna fel saját céljaira. A törlesztésre persze soha nem kerülne sor, mert az állami oldal nem így értelmezné saját intézkedését ï ám a gondolatmenet folytatásaként logikusan lehetne a katolikus Papi Osztály/Egyházi Kollégium megszervezését ennek valamiféle kompenzációjaként értelmezni. Nagyon valószínŰ tehát, hogy Luttor valami ilyesféle gondolatmenetet tulajdoníthatott Serédi prímásnak.

A magyarországi közjogban, a jogi nyilvánosságban azonban soha nem vált kizárólagossá az a katolikus érvelés, amely a Vallásalapot tisztán egyházi vagyonnak tekintette. A problematika eleve tágabb keretben került megfogalmazásra: az egyházi felfogással ellentétben már a 18-19. században kialakult az az alternatív elképzelés, amely az összes katolikus egyházi javakat olyan (fŐképp a népnevelést és az egészségügyet szolgáló) államvagyonként (célvagyonként) interpretálta, amelyet csupán a középkor különleges viszonyai között bíztak az egyházra, így a modern idŐkben az állam ismét dönthet arról, hogy "visszaveszi-e" saját kezébe (szekularizáció). Ez az érvelés bekerült a Nagy Francia Enciklopédiába,[1293] a felvilágosodás hatására elterjedt szerte Európában, és természetesen hódított Magyarországon is, míg végül 1848-ban jogalkotó tényezŐvé vált: jelentŐs szerepet játszott a katolicizmus államvallás-jellegét felszámoló XX. törvénycik,[1294] továbbá 1848 Őszén a kármentesítési törvényjavaslat megalkotásakor.[1295] A 19. század demokratái ugyanis még képtelenek voltak a katolikus egyházat olyan magántulajdonosnak tekinteni, mint bárki mást. Részben szemléleti okokból: mivel az egyház a feudális múltban a legszorosabban egybefonódott a kiváltságokon alapuló társadalmi berendezkedéssel és az azt fönntartó államhatalommal, így a kettŐ elválasztásába a vagyon elvételét és össznemzeti célra fordítását is beleértették.[1296] De részben politikai racionalitásból is: elfogadhatatlan volt számukra, hogy a feudális kiváltságrendszert ŐrzŐ, a polgári átalakulással, az emberi jogok biztosításával akkor még aktívan szembenálló katolikus egyházat ï a küzdelem kellŐs közepén! ï a kezében lévŐ hatalmas vagyontömeg szabályos polgári tulajdonosának ismerjék el.[1297]

A kétféle szemlélet küzdelme azonban 1848/49-ben nem dŐlt el: a forradalom és az önvédelmi háború sürgŐsebb, fontosabb érdekei miatt elodázták a róla folytatandó vitát.[1298] Az osztrák önkényuralmi hatóságok pedig már egészen más szempontok alapján közelítettek a kérdéshez: nekik annyira fontos volt a katolikus egyház politikai támogatásának megnyerése, hogy minden fenntartás nélkül elfogadták a polgári tulajdonjog alanyának. Ennek következtében, amikor a modern telekkönyvezést elrendelték (1855), a katolikus egyház alkotórészeire (egyházmegyék,

[1291] PMI 1953. Mester István (Róma, 1953. április 19.) ï Luttor Ferencnek.
[1292] A témakörre részletesen ld. Csorba 1999.
[1293] Az "alapítvány" szócikkben, ld. Encyclopedie 1779. 892-899.
[1294] Csorba 1998/IV. 258-260.
[1295] A törvényjavaslat a kármentesítés fedezetéül szolgáló államjavak között felsorolja a Vallásalapot is, ld. Csorba 1999. 74-78.
[1296] Csorba 1999. 29-46.
[1297] Uo. 57.
[1298] Uo. 53-54.

plébániák, templomok, rendi székházak, kolostorok, zárdák, tanintézetek, stb.) íratták rá az éppen általuk birtokolt és használt vagyont ï miáltal Ţk tényleges és szabályos magántulajdonosokká váltak. Az országgyŤlési és sajtóvitákban természetesen még évtizedeken át felbukkant az ún. szekularizációs érvelés (tehát az a felfogás, hogy a katolikus egyház vagyona valójában közmŤvelŢdési és közegészségügyi célvagyon), de az államhatalom birtokosai ï a Tanácsköztársaság rövid periódusát leszámítva ï többé nem emelték ezt a gondolatmenetet politikai eszközeik sorába, és így nem kapott szerepet az igazgatási gyakorlatban sem.[1299]

Ami mármost a Vallásalapot illeti, a telekkönyvezéskor a kezelésében lévŢ birtokok esetében magát a Vallásalapot írták be tulajdonosként, így ezen az úton nem dŢlt el, hogy viszont maga a Vallásalap tulajdonképpen kié! A dualizmus kezdeti éveiben így fellángolt a vita, míg végül ï Deák Ferenc javaslatára ï salamoni döntés született: mivel egy része bizonnyal egyházi tulajdon, más része azonban bizonnyal nem, így szálljon ki egy parlamenti bizottság és vizsgálja meg alaposan az egyes alkotórészek jogi eredetét ï és ha mindegyiket tisztázta, akkor lehet majd szétválasztani a birtoktesteket. És azután ennyiben is maradt a dolog. Hiába születtek idŢnként hol erre, hol arra hajló jogi állásfoglalások, a hatalmi tényezŢk (országgyŤlés, kormány) végül nem döntöttek egyik fél javára sem.[1300] A kormányzó SzabadelvŤ Párt ugyan részben a szekularizációs törekvésekkel elvileg szimpatizáló reformkori liberálisok örököse volt, ám a párt vezérkara hatalompolitikai okokból hamar belátta, hogy a rendszer fenntartásához nem nélkülözheti a katolikus egyház választási segítségét ï így a gyakorlatban nem erŢltette a katolikus álláspont nyilvános legyŢzését. A Vallásalap kezelését az 1880-as évektŢl a vallás- és közoktatásügyi miniszter által felkért (tehát állami) bizottság ellenŢrizte, ámde annak társelnöke az esztergomi érsek-prímás volt.

A két világháború közötti idŢszakban tovább folytatódott a Vallásalap kezelésének sajátos, jogi értelemben tisztázatlan gyakorlata: az állam intézkedett, de a felügyelŢ bizottság élén ott elnökölt a hercegprímás.[1301] A katolikus egyház ugyanakkor a maga álláspontjának sajátos "továbbfejlesztésére" kényszerült, mert a király nélküli királyságban a korábbi fikciót már nem lehetett fenntartani. A vallás- és tanulmányi alapok kezelését addig ténylegesen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányította (a megfelelŢ szakhatóság útján), de a katolikus álláspont szerint a miniszternek erre a tevékenységére nem volt érvényes a kormányfelelŢsség (!), mert e feladatát úgymond nem a népszuverenitásból eredŢen, hanem a fŢkegyúri jogból következŢen, tkp. személyes királyi megbízatás alapján látta el. (Ez természetesen a modern parlamentarizmusban elfogadhatatlan érvelés volt, és a vallásalap "jogi természetérŢl" folyó korábbi eszmecserékben rendre cáfolták is a katolikus értelmezés kritikusai.[1302] De a föntebb említett politikai kompromisszumnak többek között épp az volt a következménye, hogy ezt az egyházi fikciót késŢbb nem bírálták és utasították vissza nyilvánosan.) Ha viszont a protestáns vallású kormányzó nem gyakorolhatja a fŢkegyúri jogot, akkor a miniszter úgymond annak kell, hogy felelŢs legyen az

[1299] Emiatt meglepŢ, hogy évtizedekkel késŢbb, 1948-ban ï teljesen váratlanul és magányosan ï még egyetlen alkalommal fölbukkant a magyar törvénykönyvben a szekularizációs érvelés beszédmódjából származó, az egyházi javakra használt "közmŤvelŢdési célvagyon" kategóriája: a népiskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvénycikkben. A 3. §. (1) bekezdése rendelkezett úgy, hogy az államosított pedagógiai intézmények minden ingó és ingatlan vagyona, berendezése "mint közmŤvelŢdési célvagyon, az állam tulajdonába megy át", ld. Magyar Törvénytár 1948. 200-205. ï Ezt a kifejezést azonban a törvényjavaslat parlamenti vitájában egyetlen szónok sem használta! Noha tucatjával hangzottak el a Kossuth- és Eötvös-idézetek, a nagy 48-as nemzedék eredeti egyházpolitikai szemléletét az iskolaállamosítási javaslat egyetlen támogatója sem képviselte. ValószínŤ tehát, hogy egy minisztériumi jogász, a konkrét törvényszöveg egyelŢre ismeretlen megfogalmazója rendelkezett azzal a történeti-jogi tudással, hogy ezt a kategóriát beletegye a a szövegbe ï ám egy olyan korban, amikor annak már elveszett a kontextusa, amikor már nem nem volt referenciája a közgondolkodásban , a közbeszédben. A vitára ld. Földet...1980. 285-478.

[1300] A viták történetét részletesen ismerteti Csorba 1999.

[1301] A világi társelnök, a még Ferenc József által kinevezett Forster Gyula báró (pályájára ld. DŢry 1932.) a huszas évek elején lemondott tisztérŢl, ám fŢkegyúr híján nem lehetett utódja. EttŢl kezdve a hercegprímás egyedül töltötte be a posztot.

[1302] Csorba 1999. 161-171.

alapok kezeléséért, akire a fŐkegyúri jog ï király hiányában[1303] ï visszaszállott: vagyis a katolikus érvelés szerint a püspöki karnak. Serédi Jusztinián prímás 1929-ben ebben az értelemben tájékoztatta minderrŐl XI. Pius pápát, akitŐl meg is kapta a megfelelŐ jóváhagyást: "A Szentszék megbízza a püspöki kart a szóban forgó alapok kezelésével, tehát a hercegprímás betöltheti az alapok kezelésének felügyeletét ellátó bizottság elnöki tisztét és [a bizottságba] be lehet vonni laikus tagokat is."[1304] Ugyanakkor e katolikus érvelés nyilvános cáfolatára nem kerülthetett sor, mert a püspöki kar nem értesítette a nyilvánosságot arról, hogy saját értelmezése szerint immár önmagát tekinti azon hatalmi tényezŐnek, amely az alapok kezelésére felügyelŐ bizottságnak "az Apostoli SzentszéktŐl nyert hatalom alapján a további mŰködésre a megbízást megadja".[1305] A várható közjogi bonyodalmaktól tartva, az ellenvélemény gerjesztését elkerülendŐ, a püspökök úgy határoztak, hogy "ez a megbízás azonban nem publikáltatik". A kezelés tényleges rendjében természetesen nem változott semmi, a közvélemény nem értesült a fentiekrŐl ï így a katolikus oldal immár pápai megerŐsítéssel hihetett saját fikciója igazában.[1306]

Vajon a történész utólag el tudja-e dönteni, melyik félnek volt igaza? Ebben az esetben semmiképp sem, mert olyan jelenségrŐl van szó, amikor a vitapartnerek az egyik korszakban született jogi jelenséget a másik korszak jogelvei alapján értelmezik. Mindkét oldal érvkészletét ideologikusnak kell tehát tekintenünk, mert mindketten azt a fából vaskarikát próbálták meg kikovácsolni, hogy a modern polgári tulajdonfogalom alapján akartak megérteni és megmagyarázni egy lényegét tekintve feudális eredetŰ jogintézményt, mi több, értelmezésükből a gyakorlati életben is érvényes jogosítványokat kívántak eredeztetni. Történeti szempontból nézve ugyanis a vallásalap tulajdonjogi helyzete ("jogi természete") valójában eldönthetetlen, mert az állam rendelkezési jogát az egyház használati joga korlátozta, és viszont, tehát a modern tulajdonfogalom értelmében egyik fél sem lehetett teljes értékŰ tulajdonos. Valamiféle feudális eredetŰ "kevert" tulajdon továbbéléséről volt itt szó, amelyet az átmenet során nem tisztáztak (ellentétben a többi sok tucat feudális jogfogalommal, az ŐsiségtŐl az úrbériségen át a hitbizományokig, stb.), hanem politikai okokból "lebegve" hagytak. MindebbŐl pedig az következett, hogy az államnak gyakorlatilag szabad keze volt ezen a területen: elfogadhatta a katolikus vagyonjogi felfogást, ha akarta ï de ugyanakkor jószerével másfélévszázados tradícióval rendelkezett arra vonatkozóan is, hogy elutasítsa azt (konkrétan azt az érvelést, miszerint az egyház kompenzációra tarthat igényt amiatt, mert Ő szokta élvezni a Vallásalap hasznát, ám ettŐl a palota vételéhez való hozzájárulás esetén, a konkrét összeg erejéig elesne). Az állam szabadon dönthette el, hogy egyáltalán létezŐnek tekinti-e ezt a méltányossági igényt, illetve ha igen, akkor azt vajon a Papi Osztálynak a Római Magyar Akadémia keretében való fenntartásával akarja-e kompenzálni, vagy bármi más módon ad valamiféle kárpótlást ï vagy pedig nem ad semmit sem.

Mindezek ismeretében visszatérve Luttor prelátus emlékeihez, fogalmazásából az a gondolatmenet valószínŰsíthetŐ, mintha az Egyházi Kollégium autonómiájának növelését Serédiék nem amiatt kérték volna, mert a vallásalapi pénz felhasználása ellenében akartak volna valamilyen kompenzációt. Éppen fordítva: csak akkor szembesítették volna a minisztert ezzel az érvvel, ha nem

[1303] A kormányzói jogkörrŐl intézkedŐ 1920. évi I. törvény 13. § értelmében a kormányzó nem gyakorolja a fŐkegyúri jogot, és a kormányzói jogkört kiterjesztŐ 1937. évi XIX. törvény 6. § is kijelentette, hogy intézkedései a fŐkegyúri jogot nem érintik, ld. Salacz 2002. 204.
[1304] Püspöki kar 1984. 146-148.
[1305] SŐt, e gondolatmenet szerint valójában magának a parlamentárisan felelŐs miniszternek is az alapok kezelésére a Püspöki Kar adja meg a jogot! Amikor pl. Hóman Bálint kultuszminiszter 1935 februárjában a Vatikánban járt, és dokumentumokkal támasztotta alá a katolicizmus kivételezett helyzetét a magyar királyságban, a "Magyar katholikus vallás- és tanulmányi alap" jövedelmi kimutatását részletezŐ iratban az szerepelt, hogy "az alapítványi birtokot a fŐkegyúr megbízásából a m[agyar] kir[ályi] vallás- és közoktatásügyi miniszter, nem mint állami funkcionárius, hanem mint a fŐkegyúr megbízottja kezeli", ld. Gergely 1999. 97.
[1306] A kormány a harmincas években tervezte, hogy rendezi a fŐkegyúri joggal összefüggŐ problémákat, de erre végül nem került sor, ld. Salacz 2002. 207.

fogadta volna el ettől független javaslatukat a Papi Osztály sajátos belső rendjéről, relatív autonómiájáról. De mindezek felvetésére akkor több okból sem volt szükség. Egyfelől Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter számára nem okozott problémát, hogy az állami központi költségvetésből egy tisztán felekezeti intézményt finanszírozzon, sőt, utódait sem kellett kényszeríteni arra, mert maguktól megtették, hogy a Papi Osztály fokozatosan önálló egyházi intézetté fejlesztésének katolikus koncepcióját támogassák. Másfelől azonban a vallásalapi "kölcsönnel" kapcsolatos egész fenti eszmefuttatás, amit eddig részletesen végigkisértünk, a dolog érdemét tekintve tulajdonképpen tárgytalan, teljes tévedés – ugyanis a Palazzo Falconieri megvételénél NEM használták fel a Vallásalap anyagi segítségét!

Klebelsberg miniszter 1927. július 10-én a következőkről értesítette az Országos Magyar Gyüjteményegyetem[1307] Tanácsát: "Római tartózkodásom alatt[1308] az olasz kir[ályi] közoktatásügyi minisztérium művészeti igazgatója: Colasanti Arduino[1309] figyelmeztetésére tárgyalásokat folytattam a Via Giulia-ban, a Tiberis mellett fekvő Palazzo Falconierinek,[1310] római Collegium Hungaricum (Regia Ac[c]ademia Ungherese) céljaira való megvétele tárgyában. [...] [A] palota jelenlegi tulajdonosával, Luigi Medici marchese di Vascello-val[1311] általánosságban megállapodtam abban, hogy a palotát a reprezentációs helyiségek bútoraival együtt eladja 5,700.000 liráért [...]. A vétel lebonyolítására a szükséges fedezettel rendelkezem, amely a líra mai árfolyama szerint 1,824.000 pengőt tenne ki. [...] [E]gyidejűleg [...] megbíztam Gerevich Tibor egyetemi tanárt, a Római Történeti Intézet igazgatóját a további tárgyalások folytatásával. Mivel a római Collegium Hungaricum az 1927. XIII. t[örvény]c[ikk] értelmében a Gyüjteményegyetem kebelébe fog tartozni, a palota is a Gyüjteményegyetem nevére lesz telekkönyvezve."[1312] Azt, hogy Rómában palotát szándékozik venni, már 1926 őszén szerepelt a miniszter beruházási terveiben, mert az 1927/28. évi költségvetésben "1.200.000 P[engő]t a római Collegium Hungaricum céljaira irányoztam elő."[1313] 1927. szeptember 2-án pedig a minisztertanács hozzájárult ahhoz, "hogy az 1927/28. év pótbeszerzési programban 600.000 P[engő] fel legyen vehető a római Collegium Hungaricum részére ingatlanvétel céljából."[1314] A két summa, mint látjuk, együtt fedezi a palota teljes vételárát

[1307] Az Országos Magyar Gyüjteményegyetemet öt, a főrosban lévő, de országos jelentőségű gyűjteményből (Országos Levéltár, Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Egyetemi Könyvtár) hozta létre az 1922. évi XIX. törvény, ld. Magyar Törvénytár 1922. 139-144., majd az 1927. évi XIII. törvény hozácsatolta a külföldi magyar intézeteket is, ld. Magyar Törvénytár 1927. 171-182.

[1308] Klebelsberg római utazására ld. Ujváry 1992. 25-26.

[1309] A magyar reneszánsz kultúrával is foglalkozó művészettörténész, Arduino Colasanti pályájára ld. Lodovici 1942. 106-108.

[1310] A palota építészettörténetére ld. Hetényi 1998., sorsára Csorba 2003. 222.

[1311] A Medici del Vascello őrgrófi család az olasz "újarisztokráciához" tartozott, amennyiben a főrangú címet a palotát eladó Luigi nagybátyja, Giacomo Medici tábornok kapta az olasz egyesítési küzdelemben tanúsított katonai érdemeiért, így többek között a Gianicolo dombon álló Vascello villa hősies védelméért 1849-ben. Pályájára ld. Csorba 1988. 80., 92., 94., 115., 154., 170., 201., 207., 212., 214., 254., 259., 261., 276., 282., 293., 356. – Luigi Medici del Vascello pályájára ld. PBI 1958. 991.

[1312] A vonatkozó levelezést, a palota telekkönyvi átírását és adásvételi szerződését ld. MOL K 726 Magyar Nemzeti Múzeum. Tanácsi iratok. (11. csomó.) 399/1927., 404/1927., 409/1927., 667/1927., 748/1927. – Az említett 1927. évi XIII. törvény 2. § c) pontja tartalmazta azt a felhatalmazást, hogy „Rómában a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1927/28. évi kezelés terhére római magyar intézet létesítésére ingatlant szerezhessenö, ld. Magyar Törvénytár 1927. 178. – Haan Aladár miniszteri osztálytanácsos 1928 januárjában értesítette a Tanácsot, hogy a palotát a házadó alól mentesítették, ld. MOL K 726 Magyar Nemzeti Múzeum. Tanácsi iratok. (12. csomó.) 15/1928. – Vö. Ujváry 1992. 26. – Az adásvételi szerződés magyar fordítását ld. Walcz 1999. 220-221.

[1313] Költségvetés 1927. 122., 192. – Ercole Durini di Monza olasz követ már 1926 decemberében jelentette Rómába, hogy személyes találkozójuk során "a közoktatási miniszter [...] azt mondta, hogy már mérlegre tette azt a tekintélyes 1 millió 200 ezer aranykorona [helyesen: pengő] értékű összeget (több mint 6 millió olasz líra papírpénzben), amelyet [...] a Rómában felállítandó »Magyar Akadémia« megalapítására szánt", ld. Ercole Durini di Monza (Budapest, 1926. december 28.) – Benito Mussolininek (?), közölve Walcz 1999. 216. – Ugyanezt megismételte 1927 februárjában is, említve, hogy a miniszter a "költségvetési mérlegébe" vette fel ezt az összeget, ld. Ercole Durini di Monza (Budapest, 1927. február 8.) – Benito Mussolininek, közölve Walcz 1999. 217.

[1314] MOL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1927. szeptember 2.

(1 200 000 + 600 000 = 1800 000). Az összeget tehát a miniszter a tárca költségvetésébRl és a minisztertanácsi póthitelbRl biztosította, és nem a Vallásalapból ï annak 1927-28. évi iratanyagában nincs is semmi nyoma ilyesféle pénzügyletnek.[1315] A fentiekben röviden jelzett jogi viták, a fRkegyúri joggal kapcsolatos problematika (amelyre a zömében legitimista fRpapok különösen érzékenyek voltak) stb. miatt a Vallásalap gazdálkodására felügyelR bizottság rendkívül szigorúan, minden részletre kiterjedRen ellenRrizte a vagyontömeggel kapcsolatos legapróbb pénzmozgást is. A vonatkozó évekbRl származó anyag áttekintése alapján így kizártnak tartható, hogy ha abból a miniszter bármekkorra összegŤ kölcsönt igényelt volna, annak ne maradt volna az adminisztrációban valamilyen nyoma.[1316]

A fenti két rendelkezés szövegét összevetve ugyanakkor föltŤnhet, hogy miközben Klebelsberg miniszter már júniusban azt állította, hogy birtokában van a palota megvételéhez szükséges összeg, három hónapra rá mégis póthitelt kért a kormánytól a terv megvalósításához. Ennek figyelembevételével nem zárható ki, hogy ebben az idRszakban informálisan szóba kerülhetett az, hogy a hiányzó összeget esetleg a Vallásalapból pótolják. Erre azonban végül nem került sor ï ám útjára indulhatott a szóbeszéd annak a tágabb közvéleménynek a körében, amely az egyházi és állami legfRbb döntéshozókat körülvette. Emlékezzünk rá, hogy maga Mester István is "szóbeszédrRl" írt, amikor elRször tudakolta Luttor ismereteit e témakörben. Akkori levelében említett is példát: "[k]ülönben a Feri bátyámmal teljesen egyértelmŤleg vallotta ép[p]en tegnapelRtt nekem Várady [Imre], most bolognai professzor, aki mint az Akadémia elsR titkára is tudott egyet s mást: hogy a palazzo Falconieri annak idején öt és fél millió lírába került a magyar államnak, s ebbRl két milliót vett el Klebelsberg a Vallásalapból. í úgy tudja, hogy m i u t á n Klebelsberg már elvette a pénzt, quasi a püspökök utólagos megnyugtatására igérte meg, hogy az újonnan vett házba lesz papok számára egy külön kollégium."[1317] A "hallomások" ehhez hasonló jellegzetességeit mutató emlékek sorába tartozhat az az információ is, amely Mikes János szombathelyi püspök egy 1935. márciusi, taorminai levelében maradt fenn. A gyógykezelésen tartózkodó fRpap arról írt Serédi prímásnak, hogy az egyház vegye meg az államtól a római Fraknói-villát (amelyet a történész püspök a levéltári kutatók számára építtetett), de ne közvetlenül, hanem a Palazzo Falconieri eladása során megnyíló lehetRséget kihasználva. Ekkoriban ugyanis ï a gazdasági világválság közvetett hatásaként, illetve a Tevere-rakpart rendezésével kapcsolatos kisajátítási tervek miatt ï többször fölmerült a palota eladásának lehetRsége. Mikes fölvetette: "megoldásnak talán jó lenne, hogy a Falconieri eladási árából fizessék vissza a vallásalapnak kamatosan, amit Klebersberg [*sic!*] a vallásalapból a Falconieri vételére felvett. EbbRl vegyük meg a Fraknóit kedvezményes áron."[1318] Ismételjük a tényt: a Vallásalap gazdálkodásának felügyeletérRl föntebb mondottak alapján teljesen kizártnak tekinthetR, hogy a miniszter abból akár egy fillért is kölcsönözhetett volna a válogatott közjogi és tudományos tekintélyekbRl álló, 18 tagú ellenRrzR bizottság tudta nélkül. Figyelembe véve tehát azt a tényt, hogy a szóbanforgó idRszakban, a palota megvásárlásának idején ï vagyis 1927 nyarán[1319] ï Serédi Jusztinián még csupán a szentszéki

[1315] Vö. MOL K 753 Katolikus Vallás és Tanulmányi Alapokra felügyelR bizottság. JegyzRkönyvek 1927-28.

[1316] Mivel Klebelsberg miniszter 1927 tavaszán döntötte el, hogy megveszi a Falconieri-palotát, továbbá ugyanazon év szeptember 12-én Gerevich professzor annak ellenértékét ténylegesen kifizette az illetékes római közjegyzRi elRtt, így ha ezzel kapcsolatban kölcsönt vett volna fel a Vallásalapból, akkor annak az 1927. évi vagyonmérlegben ún. cselekvRi hátralékként meg kellett volna jelennie. A vonatkozó dokumentumban azonban a kincstár vonatkozásában csupán 7764 pengRi szerepel, ami államkötvényekkel (a koronajáradék-kölcsönök és a hadikölcsönök esedékes, de még be nem váltott szelvényei), valamint az adóhivatal által tévesen számlázott tételekkel volt kapcsolatos, ld. MOL K 753 MOL K 753 Katolikus Vallás és Tanulmányi Alapokra felügyelR bizottság. (4. csomó) A magyar katholikus vallásalap cselekvRi hátralékai az 1927/28. évi vagyonmérleg szerint.

[1317] PMI 24/1953. Mester István (Róma, 1953. április 19.) ï Luttor Ferencnek.

[1318] EPL Serédi Cat. D/c 3679/1935. Mikes János (Taormina, 1935. március 1.) ï Serédi Jusztiniánnak.

[1319] A Történeti Intézet titkára, Tóth László (a szegedi egyetem majdani rektora) így írt errRl pártfogójának, Hóman Bálintnak: ÄArról már bizonyára értesülve vagy, Méltóságos Uram, hogy a Palazzo Falconieri ügye teljesen rendben van, ki van fizetve és a palota jövRi júliusig successive birtokunkba is jut. Medici magánlakása már februárban átadásra kerül s Tibor úgy tervezi, hogy Ri akkor már át is költözik oda. A további program még nincs tisztázva, mert a palotán

magyar követség kánonjogi tanácsosa volt, aki akkor már sok éve tartózkodott Rómában, és csak a következő év januárjában tért vissza Magyarországra,[1320] az sem tartható kizártnak, hogy a bíboros vélekedése végső soron éppen erre a téves Mikes-levélre megy vissza, és ez kerülhetett szóba a Luttor prelátussal való beszélgetésein, jó évtizeddel a feltételezett események után. Ugyanakor Luttornak sem lehettek közvetlen információi, mert ő éppen Serédi utóda lett Rómában a szentszéki követség kánonjogi tanácsosi posztján.[1321]

Szögezzük le tehát mégegyszer: a Palazzo Falconierit a magyar kulturális kormányzat nem a Vallásalap anyagi segítségével vette meg. Ám feltéve, de meg nem engedve ezt a fikciót, a Vallásalap történetéről előbb vázlatosan elmondottak alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a tiltakozásnak ez az érvegyüttese egyébként sem egy közösen és általánosan elfogadott jogi állapoton, hanem egy bonyolult, mondhatni évszázados távlatban tisztázatlan helyzetnek csupán a katolikus egyház által képviselt, egyoldalú értelmezésén nyugodott. És ha az állam netán el is ismerte volna azt a (tárgyilag alaptalan) igényt, hogy a Vallásalapból "kölcsönzött" vételár-hozzájárulás összegéig a katolikus egyháznak bármilyen kárpótlás járna, akkor sem létezett semmilyen kötelező előírás arra vonatkozóan, hogy ezt feltétlenül a PMI-nek a Falconieri-palotában való elhelyezésével kellett volna megadni. Mindebből egyértelműen következik tehát, hogy a PMI-nek mint immár kizárólag vatikáni intézménynek 1940 után már nem volt arra jogalapja, hogy a magyar állami hatóságok egyenes felszólításakor[1322] megtagadja a magyar állami ingatlan területének elhagyását. Más kérdés, hogy Péterffy, Mester, Zágon mennyire voltak tudatában annak, hogy nem történetileg alapozott jogi álláspontot, hanem politikai veszélyek és vágyak sugallta, ideológikus konstrukciót képviselnek csupán? A fentiekben végigkisért események, adatok elfogulatlan áttekintése azt valószínűsíti, hogy nem voltak ennek a ténynek teljes tudatában. Úgy vélték, a gonosz és népellenes, demagóg diktatúra ellen az igazság és a jog fegyvereivel küzdenek – és helytállásukat számukra erkölcsileg igazolta a lelkiismereti szabadság elnyomásának embertelen politikája, megcsúfolva a közben fennen hirdetett szocialista-humanista eszményeket. És mint tudjuk, az erkölcsileg helyes cselekvés érvényességét nem befolyásolja, hogy az azt kiváltó döntés valódi tényeken, vagy tévedésen alapszik.

Az állami oldalnak nem pusztán azért nem sikerült jogszerűen eljárnia, mert a diktatúra mindig úgy igyekszik manipulálni a jogszabályokat, ahogyan az az aktuális poltikai akaratnak megfelel. A fenti, igencsak bonyolult problémakörben többszörösen megbosszulta magát a rendszernek az a politikai voluntarizmusa, hogy az államigazgatásban lezajló, osztályszempontokat érvényesítő "őrségváltás" során számos olyan kádert helyeztek a minisztériumok felelős posztjaira, akiknek fogalmuk sem

---

átalakítások szükségesek, hogy az intézet céljaira megfelelő legyen", ld. OSZKK Fond 15/1580. Tóth László (Róma, 1927. szeptember 26.) – Hóman Bálinthoz. (Ujváry Gábor szíves közlése.) – Az 1927. szeptember 12-én kelt adásvételi szerződés szövegébe bele van foglalva, hogy Gerevich a szerződés írása közben, az azt fogalmazó közjegyző előtt átadta a vételárat fedező banki utalványokat az eladó Medici del Vascello őrgrófnak, ld. MOL K 726 Magyar Nemzeti Múzeum. Tanácsi iratok. (11. csomó.) 748/1927. Adás-vételi szerződés másolata a 78.898/927. VKM. számhoz.

[1320] Meszlényi 1970. 407-410

[1321] Németh László úgy véli, a Vallásalappal kapcsolatos érveket ténylegesen érvényesítették a Római Magyar Akadémia Papi Osztályának szervezése során: "A Papi Osztály 1936. január 1-én belső igazgatásában önállóvá vált, és teljes egészében elfoglalta a palota második emeletét. Ennek a kedvező elhelyezésnek a kialakításában szerepet játszott az a körülmény, hogy a palota vételárának egy részét a vallásalapból fedezték", ld. Németh 2005. 244. – Erre utaló dokumentumot azonban a kérdéses évekből nem ismerünk, mi több, a fentiekből következik, hogy nem is ismerhetünk. Luttor ideiglenes superior a prímáshoz a harmincas évek első felében intézett leveleiben ugyan többször erősen panaszkodott, hogy a hatóságok nem segítik a papi kollégium önállósodását, de ezekben sincs semmféle ilyen tartalmú megjegyzés, ld. pl. a Gömbös Gyula miniszterelnöknek előadott reklamációról beszámoló levelét: EPL Serédi Cat. D/c 3108/1932. Luttor Ferenc (Róma, 1932. november 14.) – Serédi Jusztiniánnak. – Véleményem szerint tehát fenti soraiban Németh jóhiszeműen átveszi a későbbi visszaemlékezők hitelesnek vélt, de valójában csak szóbeszéden alapuló benyomásait.

[1322] Mint emlékszünk rá, ezt megtette Kálló Iván követ 1952 júniusában, ld. PMI 31/1952. Kálló Iván (Róma, 1952. június 18.) – Mester Istvánnak.

volt (nem is lehetett) azokról a jogi, tulajdonlási stb. szakkérdésekről, amelyeknek évtizedes, netán évszázados elŐzményük volt a magyar államigazgatásban. Az állami oldal képviselŐi így maguk sem voltak tudatában a saját jogi igazuknak, amikor arra törekedtek, hogy egy pápai intézmény ne mŰködjön egy magyar állami ingatlanban. Az ötvenes évek elején a Vallásalap "jogi természetét" már nem ismerte senki ï így nem is tudtak érdemi vitába szállni a PMI vezetŐivel, nem tudták meggyŐzni Őket ï hiszen még arra is képtelenek voltak, hogy a palota megvételének föntebb elŐszámlált, eredeti iratait összeszedjék. Így ellenfeleik érdemi cáfolat híján nemcsak képviselhették, de mélyen és Őszintén hihették is a maguk értelmezésének igazát. Az állami oldalon így maradt a "klerikális reakció" elleni primitív indulat ï amire viszont csakis az emberi jogi ellenállás lehetett a válasz. A papi intézetnek a fizikai erŐszak és felszámolás elleni, politikai motívumokkal is átszŐtt küzdelme mindezért ï e sajátos ellentmondásosságában is ï tiszteletre méltó fejezete a pártállami diktatúrával szembeni ellenállásnak.

A PMI-t ugyanakkor ténylegesen azért nem sikerült a palotából kiüldözni, mert az olasz hatóságok viszont elfogadták a vatikáni intézmény szuverenitását,[1323] és közömbös tényként kezelték, hogy a Szentszék egyik kollégiuma épp egy magyar állami ingatlanban székel. Mivel ott volt a bejelentett, érvényes lakcíme, fizikai erŐvel biztosították, hogy tagjait ne lehessen kitenni az utcára ï és úgy a rendŐrség, mint a Külügyminisztérium a nyilvánosság elŐtt elzárkóztak annak mérlegelésétŐl, hogy kinek van tartalmilag igaza a vitában. Az olasz államnál akkreditált pápai nuncius 1950. április 4-én *Szóbeli Jegyzék*et intézett az olasz külügyminiszterhez, amelyben kijelentette: "Az Intézet Mons. Fraknói alapítványából veszi eredetét, aki azt hagyta örökül, hogy Rómában székeljen egy, a magasabb papi nevelést szolgáló Egyházi Intézet is. E célból nézve a dolgot, a Palazzo Falconieri megszerzéséhez jelentŐs mértékben hozzájárultak ï a Fraknói Alapítványon túl ï a magyar vallási Alapok is, melyeket a Kultuszminisztérium Katolikus Szekciója kezel."[1324] E vélemény szinte szó szerint megegyezik a PMI álláspontjával, és ezt aligha tekinthetjük puszta véletlennek. És valóban: Apor Gábor volt szentszéki követ az olasz Külügyminisztérium kabinetfŐnökéhez eljuttatott egy *Pro Memoria* címŰ feljegyzést, amely minden bizonnyal Mester Istvánéktól származott ï és ennek jelentŐs része (pl. a jogi eredetet megvilágítani szándékozó megállapítás) szó szerint azonos az elŐbb idézett nunziatúrai dokumentummal.[1325] Közel ekkortájt Vajda Ferenc római magyar lelkész is készített följegyzést az RMA és a PMI közötti viszályról, amelynek egy másolata ma az olasz külügyi iratok között található ï és ennek bevezetŐ része is majdnem teljesen ugyanez a szöveg.[1326] Az olasz külügyesek természetesen nem kommentálták a nunziatúrai jegyzék érvelését ï ám világosan kijelölték a kompetencia-határokat. A kialakult konfliktus lényegében a magyar állam és a Szentszék ügye ï szögezte le az Apor-féle *Pro memoriá*t minŐsítŐ állásfoglalás ï, és csak annyiban érinti az olasz államot, ha netán a személyes szabadság elleni vagy más fŐbenjáró bŰn elkövetésérŐl lenne szó. És természetesen a Külügyminisztérium Kulturális Kapcsolatok FŐosztályát is értesíteni kell ï tette hozzá a feljegyzés szerzŐje, mert a történtek általánosságban

---

[1323] A politikai küzdelem részét képezte, hogy az intézet 1956 februárjára elérte, hogy az olasz köztársasági elnök, más egyházi intézményekkel együtt, dekrétumban nyilvánította ki, hogy elismeri a Pápai Magyar Egyházi Intézet önálló jogi személyiségét ("*riconoscimento della personalità giuridica del Pontificio Istituto ecclesiastico ungherese, in Roma*"), ld. Decreto 1956. ï A siker az olasz Külügyminisztérium segítségének volt köszönhetŐ: a PMI kérésére elŐbb szakvéleményt kértek az olasz Szentszéki NagykövetségtŐl, majd ennek értelmében tájékoztatták a Belügyminisztériumot, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Religione. Politikai FŐosztály (Róma, 1955. október 19.) ï az olasz Szentszéki Nagykövetségnek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Religione. Politikai FŐosztály (Róma, 1955. október 19.) ï a Belügyminisztériumnak. ï Ez a jól dokumentálható segítség is világosan bizonyítja, hogy az olasz állam nem semlegesen viszonyult a Via Giulián zajló Ăosztályharchozò, hanem ï politikai érdekeinek és szimpátiáinak megfelelŐen ï inkább a PMI-t támogatta.

[1324] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Nunziatura Apostolica D'Italia (Róma, 1950. április 4.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1325] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Apor Gábor (Róma, 1950. február 19.) ï ismeretlen olasz barátjához. E levélhez van csatolva az említet *Pro memoria.*

[1326] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. Francesco Vajda: *Pro memoria riguardante il blocco della sede del Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese* (Róma, 1950. február 28.).

érinthetik a Róma Magyar Akadémia mint kulturális intézmény tevékenységét is.[1327] Ez a pártatlanságra törekvés a gyakorlatban a PMI-nek kedvezett, hiszen ennek vezetői ragaszkodtak a *status quo* fönntartásához. Nem kétséges, hogy az olasz kereszténydemokrata vezetés ebben az időszakban – amikor minden erővel folyt a baloldali pártok általános befolyásának visszaszorítása – a maga politikai érdeke szerint is úgy tartotta helyesnek, hogy egy ilyen bonyolult ügyben ne a kommunista magyar állami hatóságokat segítse.

Befejezésül talán érdemes pár pontban összegezni a PMI jogi helyzetének alakulásáról fentebb elmondottakat.
1) A magyar állam 1927-ben létrehozta Római Magyar Akadémiát és annak részeként az Egyházi Kollégiumot/Papi Osztályt.
2) Az RMA magában foglalta a Fraknói-féle Történeti Intézetet is, amely eredetileg a püspök adományaként került állami kézbe. Fraknói azonban nem kötötte ki feltételként, hogy műve segítse a papi tudományosságot is, mert erre önálló alapítványt tett a Szent István Társulatnál.
3) Az RMA székhelyeként szolgáló Palazzo Falconieri megvételénél a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az állami költségvetésből biztosította ennek fedezetét, így nem használta fel erre a célra a Vallásalap jövedelmeit. Lehetséges azonban, hogy ez a pénzügyi megoldás szóba került a tárgyalások során, mert a harmincas évek közepén már kimutatható valamiféle, erre vonatkozó, szóbeli emlékanyag megléte.
4) A Vallásalapot II. József császár rendelkezései alapján az állam kezelte, de jövedelmét (szinte) mindig katolikus célra fordította. Az állami kezelés tényét az egyházi és az állami oldal ellentétes érveléssel fogadta el:

a) az egyházi fél szerint ez a katolikus egyház magántulajdona, amelyet a főkegyúri jogból eredő jogosítványként (kezdetben a király, majd 1918 után a püspöki kar megbízásából, de mindvégig parlamenti felelősség nélkül) kezel a VKM,

b) az állami fél szerint ez speciális államvagyon, amelyet általában meghatározott célra fordít az állam, de ettől indokolt esetben el lehet térni.

A kétféle érvelést politikai okokból a joggyakorlatban nem döntötték el, így a nyilvánosságban párhuzamosan éltek egymás mellett.
5) 1940-ben a pápa az egyházi kollégiumnak a "Pápai Magyar Egyházi Intézet" címet adományozta, e minőségében újraalapította (vatikáni intézménnyé nyilvánította), továbbá a maga részéről is megerősítette alapszabályzatát, amely szerint az RMA egyik osztályát képezi, ellátását a magyar államtól kapja, vezetőjét a magyar prímásnak a magyar kultuszminiszterrel egyeztetett javaslatára nevezi ki, és a vezető éves jelentéssel tartozik a miniszternek.
6) Ezt a döntést a magyar állam hatóságai elfogadták, sőt kitüntetésként értékelték, mert nem gondolták azt, hogy bármiben is megváltoztatná a PMI-nek a magyar államhoz fűződő jogviszonyát.
7) 1949 őszén Ortutay miniszter beszüntette az intézet anyagi ellátását.
8) 1952-ben Horváth János, az ÁÉH elnöke megszüntnek nyilvánította az intézetet, Kálló Iván követ pedig felszólította vezetőjét, hogy a tagokkal együtt hagyja el a Palazzo Falconierit.
9) A PMI azonban nem ismerte el a feloszlatás jogszerűségét, arra hivatkozva, hogy egy vatikáni jogi személyiségű intézményt egy magyar állami szerv egyoldalúan nem szüntethet meg. A PMI-nek a megszüntetés elutasításában – nemzetközi jogi szempontból is – igaza volt.
10) A PMI elutasította a Palazzo Falconieriből való kiköltözést is, arra hivatkozva, hogy a Vallásalapból annak idején a magyar állam "kölcsönt" vett fel a palota megvételének céljára, és ennek törlesztése fejében használja a PMI a második emeletet. Ez egyfelől tárgyilag nem volt igaz, mert nem létezett ilyen kölcsön. Másfelől érveléstechnikailag sem tekinthető érvényes állításnak, mert ez a vélemény nem jogi konszenzuson alapult, hanem a Vallásalap "jogi természetének"

[1327] ASDMAE AP 1946-1950 Ungh. B.13. Ungheria-Italia. A kabinetfőnök átitrata a Politikai Főosztálynak (Róma, 1950. február 27.), továbbá a hozzá csatolt 1950. március 8-i följegyzés.

egyoldalú, katolikus interpretációján, amelyet a másik oldal soha nem fogadott el, csupán politikai okokból egy ideje nem vitatta. A PMI-nek a kiköltözés megtagadásában tehát nem volt igaza.
11) A PMI-nek a kiköltözéssel szembeni ellenállása azonban jóhiszemŤ tévedésen alapult, amelyet tárgyilag az állami oldalnak kellett volna korrekt jogi érveléssel megcáfolnia. Erre azonban a pártállam adminisztratív apparátusa ï mivel a politikai és osztályszempontú "Ņrségváltások" miatt elveszítette az erre vonatkozó szaktudást ï nem volt képes.
12) A PMI ellenállását erkölcsileg igazolta a pártállami diktatúrának a katolikus egyházzal szembeni, az emberi jogokat durva erŅszakkal megsértŅ fellépése.
13) Ténylegesen a PMI bennmaradt az épületben, mert az olasz hatóságok önálló vatikáni intézménynek tekintették, amelynek ott van a hivatalos, bejelentett lakcíme, így ï érzékelhetŅen a kommunista magyar hatóság iránti antipátiával ï megvédték minden kilakoltatási kisérlettŅl.

Az 1953-tól kibontakozó "új szakasz" politikája és a nemzetközi enyhülés azután, mint láttuk, némiképp csökkentette a feszültséget a Via Giulián. Áttekintésünk végén azonban talán érdemes kissé túllépni a választott idŅkereten, és röviden jelezni a PMI helyzetében a késŅbbiekben bekövetkezŅ változásokat. 1964-ben, a magyar állam és a katolikus világegyház vezetése között megkötött ún. "részleges megállapodás" keretében döntés született a Pápai Magyar Egyházi IntézetrŅl is. Az egyezmény szövege már csupán történelmi elŅzményként utalt az RMÁ-hoz tartozásra, és elismerte a két alapdokumentumot (az 1939-es alapszabályzatot és az 1940-es dekrétumot) mint az intézet "erectios" okmányait.[1328] Az egyezmény a rektor (igazgató) kinevezéséhez kikötötte a magyar kormány elŅzetes hozzájárulását, a növendékek esetében pedig elŅírta, hogy csak magyar egyházmegyébŅl, az ordinárius és a püspöki kar elnökének jóváhagyásával jöhetnek, és természetesen minden olyan jogszabályt be kell tartaniuk, amelyek a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokra érvényesek. Mindehhez a kormány biztosította a megállapodás aláírásának pillanatában jogszerŤen elfoglalt helyiségek kizárólagos használatát, a fenntartásról ï a fŤtést, világítást stb. is beleértve ï gondoskodott, továbbá anyagilag hozzájárult az igazgató illetményéhez és a hallgatók ellátmányához.[1329] Fentiek értelmében ugyanakkor a 15 esztendŅn át ellenálló emigráns papi közösségnek 1964 novemberében el kellett hagynia az épületet ï de nemzetközi erŅfeszítéssel sikerült új otthont teremtenie magának: a római Szent István Házat.[1330] Az újjászervezett PMI 1964-1989 közötti mŤködésérŅl még nincs történeti áttekintés, csupán az állambiztonsági szervek vele kapcsolatos aktivitásáról tártak fel a kutatók új adatokat.[1331] 1990-ben a PMI és a magyar állam közötti jogi viszony újra megváltozott. A február 9-én a Magyar Köztársaság és a Szentszék között aláírt megállapodás ï amely a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételérŅl intézkedett ï egyben azt is kimondta, hogy "a két Fél túlhaladottnak tekinti az 1964. szeptember 15-én, Budapesten aláírt Okmányokban rögzített részleges megállapodásokat, a csatolt jegyzŅkönyvekkel és a két Melléklettel együtt, melyeket ezennel hatályon kívül helyeznek".[1332] Ezáltal jogilag az 1964 elŅtti helyzet állt újra elŅ, míg a gyakorlatban továbbra is az 1964 utáni viszonyok érvényesültek ï és ez a helyzet mind a mai napig.

A Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetével kapcsolatban máig akad félreértés, mert senki nem vizsgálta meg eddig a Vallásalappal kapcsolatos érvelés érvényességét, és így a közvélemény többsége kritika nélkül elfogadja az egyházi önértelmezéses álláspontot. Még komoly szakmunkában is elŅfordul olyan állítás, hogy a PMI-t a "magyar püspöki kar alapította",[1333] vagy olyan cikk jelenik meg, melynek szerzŅje szerint "[a] Tiberis partján, a Palazzo Falconieriben

[1328] Szabó 2005. 236-237.
[1329] Minderre ld. Kiszely 2001. 130-132., 138., Szabó 2005. 158-160., 181., 187-188., 204., 205-206., 227., 236-239., 248., 294., 361., Fejérdy 2009. 84-87.
[1330] Csorba 1998/III. 87-89., Németh 2007/I. 90-93.
[1331] Bandi 2007., Majsai 2007-2008., Tabajdi-Ungváry 2008. 295-298., Szabó Gyula 2011.
[1332] Szále 2005. [Függelék].
[1333] Szabó 2005. 158.

található a Collegium Hungaricum, amelynek az épületét a két világháború közötti időben a magyar állam és a magyar Kath. Vallásalap közösen vásárolta meg."[1334] Fentieket azzal zárhatjuk, hogy a lassan tevékenységének nyolcadik (ha az önállóság idejét számoljuk), vagy kilencedik (ha beleszámítjuk az RMA részeként töltött dekádot is) évtizedét kezdő intézmény jogi helyzete a mai napig rendezetlen. Ha erre valamikor sor kerülne, nyilván nemcsak a mai kor közvetlen hitéleti és az egyházpolitikai szükségleteit kellene majd figyelembe venni, hanem számítana valamennyire a kialakult szokásokban megnyilvánuló tradíció is.

[1334] Szarvas 1996. 237.

13) Politikai enyhülés ï élénkülŐ diplomácia

A kapcsolatok történetének újabb fejezetét azzal kezdhetjük, hogy a Bem rakpart természetesen 1953-ban is szigorúan ellenŐrizte a római misszió munkáját[1335] ï bár az ismertetett mŰködési korlátozások miatt leszŰkülŐ mozgástérben[1336] a munkatársak nyilván hibát is kevesebbet követhettek el. A kulturális tevékenység súlypontja, mint láttuk, az egyre aktívabbá váló baráti társaságokba helyezŐdött át ï márcsak amiatt is, mert az OKP ebben a formában tudta a legjobban kamatoztatni a maga céljaira a szocialista Magyarországgal fennálló kapcsolatokat. Átlapozva az egyesületek beszámolóit,[1337] valóban sok értékes program valósult meg rendezésükben, és a járulékos politikai propaganda sem tudta tönkretenni igazi eredményeiket ï vagyis megakadályozni azt, hogy hatásuk beépüljön a magyar-olasz kulturális érintkezés évezredes folyamatába.

Az olaszországi magyar propagandamunka hatékonyságát a modern technika segítségével is megpróbálták fokozni: a Külügyminisztérium Kollégiuma 1953 februárjában ezért tárgyalta a Tájékoztatási FŐosztály jelentését a Magyar Rádió idegen nyelvŰ adásairól, közte az olasz szekció munkájáról. "Sokoldalú, elég színvonalas agitációt folytat ï állapították meg a Kollégium tagjai. ï Általában jól leplezi le az olasz reakciót és helyesen foglalkozik a nagy nemzetközi eseményekkel. Hibája, hogy a magyarországi eseményeket nem kapcsolja eléggé az olasz kérdésekhez. Hangja idŐnként nem elég színes, könnyed, hírei gyakran szárazak, krónikaszerŰek. Több riportot és több kulturális anyagot kellene közölniök Magyarországról."[1338]

Ugyanebben a hónapban az illetékes fŐosztályon is értekezletet tartottak a külföldi kulturális intézetekrŐl, és ennek kapcsán Fái Boris osztályvezetŐ Rómából is kért beszámolót. Hogy a "múltat eltörölni" nem volt üres szólam ezekben az években, bizonyítja a kérdŐívnek az intézet történetét firtató elsŐ pontjára adott, árulkodóan naív római válasz: "ezt Kardos professzortól kellene megkérdezni..." Egyebekben Kálló követ elégedetten jelentette ki, hogy "az Akadémia elég aktív tevékenységet fejtett ki, mely során sikerült kapcsolatainkat még jobban kiszélesíteni". Nyelvtanfolyamokkal, koncertekkel, havonta két-három (a magyaroknak emellett még öt) filmvetítéssel érhetŐ el ez az eredmény, mert az akadémia nagyterme "kitŰnŐen felhasználható kapcsolat kiépítésre". Bár a tudományos segédkönyvtárat hazaszállították, azért a politikai propagandának is van könyvigénye: "a könyvtár felállításával a magyarok részére ï utal ennek motívumaira a beszámoló ï még több egyént fogunk megnyerni és el fogjuk Őket szoktatni a fasiszta szervezetektŐl.[1339] Filmjeinken keresztül megismertessük [*sic!*] velük hazánk fejlŐdését és felkorbácsoljuk bennük a haza szeretetet." A "felkorbácsolás" célszemélyeinek kiválasztása ugyanakkor komoly szelekció alapján történt, mivel a témát fölvetŐ egyik elsŐ följegyzés szerint "a

---

[1335] 148. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/a-00642-1953. Kutas Imre fŐosztályvezetŐhelyettes véleménye a követség 1952. évi összefoglaló jelentésérŐl (Budapest, 1953. április 22.). ï Bírálja a jelentés egyes fejezeteit, terjedelmét, tartalmát, említi hiányosságait és javaslatokat tesz a javításra.

[1336] Ide számítható az olasz állami részvétel olyan ellenrendezvényeken, amelyek a "vasfüggöny" mögötti világ diktatórikus vonásait dokumentálták. Umberto Tupini államtitkár részvétele egy ilyen programon 1953 májusában a követség *Szóbeli Jegyzék*ben történŐ tiltakozását is kiváltotta "a Magyarországot rágalmazó római kiállítással kapcsolatban". Ez esetben a kritikát megkönnyítette, hogy a rendezŐk elkövették azt a hibát, hogy a kommunista törvénytelen kivégzésekrŐl szóló tablót Szálasi Ferenc halálos ítéletének végrehajtásával illusztrálták. Minderre ld HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Népszava* 1953. május 19., *Szabad Nép* 1953. május 28.

[1337] 151. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-0082/4-1953. A milánói Circolo Culturale Amici dell'Ungheria beszámolója az 1952-53. évben végzett tevékenységrŐl (Milánó, 1953. június 16.). ï A beszámoló ötoldalas bevezetŐje általában jellemzi az egyesület tevékenységét, majd tízoldalas részletes eseménynaptár sorolja fel a programokat. ï Ld. még MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-0082/4-1953. A római Associazione Italiana per i Rapporti Culturali con l'Ungheria beszámolója az 1952-53. évben végzett tevékenységrŐl ([é.h.n.]).

[1338] MOL XIX-J-1-o. (2.d.) KÜM Kollégiuma. 1953. február 21.

[1339] Az utalás nagy valószínŰséggel elsŐsorban a Corvin Mátyás Társaságra vonatkozik, amelynek újjászervezését említettük már, ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 475/biz/1952. Kálló Iván (Róma, 1952. május 26.) ï Kiss Károlynak.

könyvtári látogatási jegy formálisan az erkölcsi és anyagi megbízhatóság (könyvek ne legynek ellopva) alapján dönt az Akadémia, ténylegesen pedig a követség az itt élő magyarok politikai beállítottságát is számításba veszi".[1340]

A kulturális programokban természetesen a legfontosabb partner továbbra is az olasz kommunista párt széles társadalmi hálózata volt. Kálló büszkén írta Berei Andornak 1953 novemberében, hogy "az elmúlt napokban beszéltem Longo és Robotti elvtársakkal, akik nagy elismeréssel nyilatkoztak követségünk nagyszerű propaganda munkájáról, amely az olasz párt részére nagy segítséget nyújt".[1341] Ám az együttműködés a Via Botteghe Oscure[1342] nem minden részlegével volt felhőtlen[1343] – amiként azt jól mutatta a "sportkiadvány" esete is, amelyet az 1953. május 17-én Rómában lezajlott Olaszország–Magyarország labdarúgómérkőzésre készítettek. A három gólos magyar győzelem sem feledtethette a követ bosszúságát amiatt, hogy – amiként arról a második ciklusát töltő Molnár Erik külügyminiszternek is beszámolt – elkészült ugyan a füzet, de nem lett szép és későn került terjesztésre, mert későn jött meg a jóváhagyás Budapestről, és így kapkodni kellett. A baloldali nyomdai vállalatok a választásra készülnek, így csak éjjeli műszakban lehetett megcsináltatni, pótlékért. A római Olasz-Magyar Egyesület feladata a terjesztés, ám Paolo Robotti elvtárs az egyesület részéről kifogásolta a késést, mert az "a beütemezett munkatervet nagymértékben megzavarta". A válaszra, hogy nem dönthetnek önállóan, Robotti azt felelte: ez helytelen, mert a Követség és a Párt által kidolgozott és megvizsgált kiadványról van szó. A szovjetek is helyben döntenek az ilyen kérdésekről, "a párt véleményezésével [...] ez világos dolog is, hiszen az itteni párt jobban meg tudja határozni azt, milyen legyen a kiadvány, hogy megfeleljen az olasz közönségnek". A késés a munka értelmét veszi el – érzékeltette a helyzetet a követ, friss példára utalva: a mezőgazdasági kiadvánnyal ugyanez a helyzet, a választásokra kellene kihozni, már csak 17 nap van addig hátra és még mindig nincs rá engedély. Kérte sürgősen a Központ döntését.[1344]

A követségi diplomaták természetesen fegyelmezetten fogadták a nagy újságot, a Sztálin halálát követő hatalmi átrendeződés hazai következményét: az "új szakasz" politikájának meghirdetését.[1345] 1953 júliusában Rózsa Irén főosztályvezető-helyettes látta el utasítással a római magyar dolgozókat, hogy tudják, mik a követség feladatai az új kormányprogrammal kapcsolatban. A munkatársi értekezleten fontos teendő Rákosi és Nagy elvtárs beszédeinek "alapos és figyelmes feldolgozása". Az értelmezések két végeletét el kell utasítani: csak a szocializmus építésének üteme és arányai változnak. A nehézipar fejlesztési üteme lassul, míg a könnyűiparé és a mezőgazdaságé gyorsul – továbbá emelik az életszínvonalat. Marad a kulákság elleni harc és a termelőszövetkezetek

---

[1340] Ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 20/b. 05538/1954. Kálló Iván (Róma, 1952. augusztus 27.) – Kiss Károlynak, továbbá MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 78/biz./1953. Kálló Iván (Róma, 1953. február 13.) – Molnár Eriknek. – Az új könyvtárat – a régi az első emeleten helyezkedett el – a portásfülkével szemben (a mai galéria egyik helyiségben) tervezték felállítani, a klubélet olyan kellékeit is igényelve a központtól, mint függönyök, gramofon, sakk-készletek stb., ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 20/b. 03383/ 1954. Kálló Iván (Róma, 1954. február 24.) – Boldoczki Jánosnak.

[1341] MOL XIX-J-01-u. BAH Kálló Iván (Róma, 1953. november 30.) – Berei Andornak.

[1342] Ebben, a Capitoliumhoz közeli római utcában működött évtizedeken át az OKP székháza. A jobboldali sajtó számára örök humorforrásul szolgált a középkori eredetű név jelentése (sötét boltocskák), illetve éles kontrasztja a manapság széles és világos utcatesttel.

[1343] Ezzel persze jól megfért a pártvezetők közötti jó viszony "bizáncias" formáinak gyakorlása is: 1953 márciusában a 60. születésnapját ünneplő Togliatti értékes ajándékokat kapott "kedves régi barátjá"-tól, Rákosi Mátyástól, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15. d.) 5694. Követség (Róma, 1953. március 26.) – KÜM-nek.

[1344] 150. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00595/7-1953. Kálló Iván (Róma, 1953. május 20.) – Molnár Eriknek.

[1345] A fordulatról természetesen a budapesti olasz követség is részletesen tájékoztatta Rómát. Az "új szakasz"-ról Giardini követ többbek között azt a benyomását jelentette haza, hogy amíg egyfelől a hivatalos megnyilatkozások nem hallgatják el a politikai és a gazdasági nehézségeket, addig másfelől a javasolt megoldások mintha azt valószínűsítenék, hogy Moszkva olyan terepnek tekinti a nyugati világhoz közelebb álló Magyarországot, ahol nagyobb rugalmassággal lehet taktikai kísérletet folytatni, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Politica estera. Rapporto trimestrale aprile, maggio, giugno 1954 (Budapest, 1954. augusztus 11.).

támogatása. Fontos továbbá a hibák fölszámolása a szocialista törvényesség terén is.[1346] Az értekezletről szóló beszámoló persze finoman jelezte, miféle gondolatok foglalkoztatták a résztvevő diplomatákat. A távollévő követ helyett Gyulai Ida ügyvivő[1347] jelentette a központnak, hogy egyedül Bitta István elvtársat kellett helyreigazítania, amikor azt mondta: "bizonyos hibákat most Rákosi elvtárs »bevallott«". "Felszólalásának többi része azonban helyes volt – nyugtázta Gyulai –, és őt fenti tévedései ellenére, igen fejlett elvtársnak tartom. Hibája, hogy kissé túlságosan impulzív és magabiztos. A többi elvtárs felszólalásaiban nem találtam kivetnivalót. Különösen értelmes volt Kracsek elvtárs hozzászólása [...]".[1348]

Sajnos nem maradt róla feljegyzés, miről is szólt Kracsek elvtárs hozzászólása. Ezt annál inkább fájlalhatjuk, mert ő is azok közé a "fontos" munkatársak tartozott, akik számára kettős szinten zajlott a követségi munka. Mint már láttuk, a belügyi és katonai információszerző, ellenőrző, netán operatív tevékenységgel kapcsolatos kommunikáció önálló csatornákon zajlott – és mindezekről még a követnek sem lehetett tudomása. Bajban is volt Kálló Iván, amikor azt kellett tapasztalnia, hogy a minisztériumi direktívák megfelelő alkalmazásának, a munkarendi és fegyelmi szabályok betartásának éppen azok a munkatársak állnak ellent, akik pedig másfelől a nemzetközi osztályharc láthatatlan élvonálában vívták a csatát az imperialista reakcióval! Berei Andorhoz intézett bizalmas leveleiben visszatérően panaszkodott Fodor Pál, Dobai János, Kracsek János nem pártszerű magatartására: "nevezett elvtársak, beleértve Bittát is, sokkal nehezebben fegyelmezhetők, mert mindig a saját vonalukon jött intézkedésekre hivatkozva akarnak kibújni a felelősség alól, amely rendelkezéseknek szerintem összhangban kellene lennie a KÜM intézkedéseivel". És ebben igaza is volt, mert könnyű elképzelni, hová süllyedhetett a vezetői tekintély egy-egy olyan eset következtében, amikor pl. a követ megszabta a szabadságolások rendjét, nemegyszer élesen letorkollva diplomata beosztottját, majd pár nap múlva "másutas" rendelet érkezett, amely szolgálati érdekre hivatkozva (de a beosztott kívánságának megfelelően!) utasította a misszióvezetőt a szabadságolási terv megváltoztatására...[1349]

A jelzett problémákra, a követségi munka belső hangulatviszonyaira természetesen csak igen lassan hatott az a szemléletváltás, amely az "új szakasz" politikáját kísérte. Ezt állapította meg a Külügyminisztérium Kollégiumának 1954. április 12-i ülése is, ahol átfogóan értékelték a római követség munkáját. A vizsgálat alapjául szolgáló jelentés első hét pontja csupa pozitívumot tartalmazott: dicsérte a követ széles körű ismeretségeit, jelentőmunkáját, az eredményes kulturális és tájékoztatási munkát, a sajtóiroda és a baráti társaság jó munkáját, sőt még azt is, hogy a politikai beosztottak "becsületesen igyekeznek, hogy képzettségük hiányosságait pótolják (Dobai, Bitta)." A további tizenhárom pont azonban igen kemény bírálatot fogalmazott meg. Nincs politikai

---

[1346] 153. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/c-001465/1-1953. Rózsa Irén (Budapest, 1953. július 23.) – a követségnek.

[1347] Gyulai Idát Párizsból helyezték át Rómába, de arra Berei külön felhívta Kálló figyelmét, hogy a remek nyelvtudású, szerény alaptermészetű, nagy munkabírású diplomata kissé érzékeny, így erre legyenek tekintettel. És Gyulai valóban igen érzékenyen vette, hogy Dobai és Kracsek kollégái bejártak és kutattak a szobájában, próbálták megfigyelni, mit ír, mivel foglalkozik, időnként átlátszóan faggatták kapcsolatairól, stb., így pár hónappal a kihelyezése után máris bepanaszolta őket Bereinél, és kérte visszahívását, ld. MOL XIX-J-1-u. BAH. Gyulai Ida (Róma, 1953. október 16.) – Berei Andornak. – 1953 áprilisában az ÁVH-központ jelezte a római rezidentúrának, hogy "Gyulai tanácsos nincs bevonva a munkába", ld. ÁBTL 3.2.6. OL-8-008/1. Róma levelezési dosszié. "Palotás Péter" utasítása (1953. április 8.) – "Garai Péter" részére. 292. – Gyulai Ida érzékenységét jobban értjük, ha figyelembe vesszük, hogy washingtoni külszolgálata idején, 1951. január 10-én egy Henry Gartner nevű, magyar származású disszedens – korábban elmegyógyintézeti ápolt, akinek ekkor már évek óta megtagadták a beutazási vízumkérelmét Magyarországra –, erőszakkal behatolt a követség területére és Gyulait késsel több helyen megsebesítette, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria – USA, Great Bretagna. A budapesti Olasz Követség (Budapest, 1951. január 17.) – az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria – USA, Great Bretagna. Tarchiani (Washington, 1951. február 14.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[1348] 157. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/c-001465/1-1953. Gyulai Ida (Róma, 1953. augusztus 28.) – KÜM-nek.

[1349] MOL XIX-J-1-u. BAH. Kálló Iván (Róma, 1953. április 30.) – Berei Andornak. – Az ilyen esetekben egyébként sokszor a nagyhatalmú miniszterhelyettes is tehetetlen volt.

kezdeményezés ï "a követség munkája úgy folyik, mintha a nemzetközi politikai helyzetben, valamint Pártunk és kormányunk politikájában az utolsó év folyamán beállott változások nem lennének." A kapcsolatok szinte csak a baráti körökre szoritkoznak, a nyugatiakkal tisztára formálisak, és a követ sajnos nem szorgalmazza fejlesztésüket ("példa: Gyulai megnemhívása [*sic!*] a kereskedelmi delegációnak rendezett vacsorára és számos más alkalomra; Dobai-Kovács-Kracsek disznótoros meghívásának letiltása"). A jelentéseket nem beszélik meg, a beosztottaknak külpolitikai kérdésekrŗl nem szabad írniuk. A kulturális munkában rengeteg lehetŗség kihasználatlan marad, mert a követ ezt "nem irányítja, erre nincsenek is meg a szükséges adottságai, sŗt még az érdeklŗdése sem (példa: bár több mint 3 éve él Rómában, a vatikáni múzeumban mindmáig egyetlen egyszer sem volt)". A kereskedelmi kirendeltséggel a kapcsolat nagyon rossz, a követ a gazdasági kérdésekkel sem foglalkozik. Nem mŤködnek a munka jó végzéséhez nélkülözhetetlen szervezeti formák, munkaértekezletek, amelyeket 1953. augusztusi határozatában írt elŗ a kollégium (és amelyet eszerint nem hajtottak végre). "Az egyszemélyi vezetés elvét a követ helytelenül értelmezi és alkalmazza. A követ nem vezeti a követség munkáját, hanem csak adminisztrálja, és azt is megengedhetetlen módszerekkel [...]. A követségen ma is a parancsnoklás [helyesen: parancsolás] és ledorongolás régi módszerei érvényesülnek. A követ utasít és ellenŗriz, de érdembeli politikai irányítást nem ad. Kritikát nem tŤr és nem tud elviselni. [...] A beosztottak félnek a követtŗl és nem szeretik." Mindezen bajok fŗokát ï a pártállami káderpolitika látványos csŗdjét ï így össszegezi a jelentés: "Fenti hiányosságok fŗoka az, hogy a követ mindezideig nem értette meg és nem tette kellŗképp magáévá sem a Pártnak a vezetés módszerei megjavításáról szóló határozatait, sem a KÜM kollégiumának tavaly augusztusban hozott határozatait. A követnek nincs meg a szükséges politikai érzéke. Mindent az adminisztrátor szemével néz, politikai irányítás helyett csak adminisztrál és annyira öntelt, hogy semmiféle kritikát nem tud elviselni, minden önkritikára képtelen."[1350]

A kollégiumi ülés résztvevŗi természetesen óvakodtak attól, hogy azonnal kimondják, mi is lenne mármost mindeme gondok megoldásának legkézenfekvŗbb módja. Így Sík Endre, a Politikai Osztály vezetŗje[1351] azzal nyitotta meg a vitát, hogy "kétségei vannak a követ elvtárs Ŗszinteségével kapcsolatban". Bogdán "elvtárs" megemlítette, hogy noha a párt Politikai Bizottsága a külképviseletek vezetŗit "nagyobb önbírálatra szólította fel, [...] Kálló elvtársat nem jellemzi ez a fontos kommunista tulajdonság, majdnem az összes kritikai megjegyzéseket visszautasította. A munkaértekezleten olyan dolgokat állított, amelyeket a munkatársai a helyszínen megcáfoltak." Berei miniszterhelyettes azonban változtatott a tónuson és a vitát a személyes síkról elvi szintre emelte: szerinte a fŗ baj Rómában az alacsony politikai színvonal. Még a helytelen vezetési módszerek oka is elsŗsorban a politikai gyengeség. Azt azonban Ŗ is nyomatékosan hangsúlyozta: "meg kell mondani Kálló elvtársnak, nem tŤrhetjük, hogy nem hajtja végre a kollégiumi határozatokat." De hát vannak eredmények is, és "nemcsak a rosszért, a jó munkáért is felelŗs a követ." Figyelemreméltó eredménynek tekinthetjük, hogy Kálló Iványt lehetett bírálni (vagyis immár nem védte meg Rákosi pártfogása), sŗt még Berei óvatos kritikai "ernyŗje" sem mentesítette, mert Boldoczki János miniszter[1352] kifejezetten Berei véleménye ellenében zárta le a vitát. Kijelentette: a hibák oka nem az alacsony politikai színvonal ï "hiszen vannak követeink, akik nem fejlettebbek Kálló elvtársnál és ugyanakkor jó munkát végeznek. A hibák fŗ forrása Kálló elvtárs önteltsége és beképzeltsége, pártszerŤtlen magatartása."[1353] Bejelentette, hogy minderrŗl Ŗ maga ír levelet a követnek. Miközben a Kollégium az elŗterjesztést elfogadta, tagjai eltŤnŗdhettek az idŗk múlásán. A vita nemcsak a római követ tekintélyét tépázta meg, de bizony kissé a miniszterhelyettesét is...

[1350] MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma. (3.d.) 1954. április 12.
[1351] Sík Endre pályájára ld. Horváth 2005. 561., Bölöny 1992. 382-383.
[1352] Boldoczki János pályájára ld. Bölöny 1992. 271, Horváth 2005. 95., Száll-Ungváry 2003. 50.
[1353] MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma. (3.d.) 1954. április 12.

Talán többen tudták már, amit alighanem a bátor miniszter is, hogy az addig teljhatalmú Berei Andor már nem sokáig dolgozik a Bem rakparton...[1354]

A változás, ahogy az lenni szokott, elŐször a külsŐségekben indult meg. Kálló követ 1954 áprilisának végén két festmény megküldését sürgette Bereinél ï de nem hirtelen föltámadt esztétikai-mŰvészettörténeti érdeklŐdésrŐl volt szó ebben az esetben. "Most a Pártunk vezetŐinek képeivel és szobraival kapcsolatos pártintézkedés után ï sürgette a miniszterhelyettest ï erre [ti. a két kép megküldésére] feltétlenül szükség volna. Nagyon kérlek, intézkedjél az ügyben, hogy az eltávolított képek helyére föltehessük."[1355]

A szimbolikus változás azért mégiscsak mélyebb, átfogóbb folyamatoknak volt fontos jele: a nemzetközi kapcsolatokban meginduló enyhülés mindinkább kezdte fölélénkíteni a magyar-olasz kapcsolatokat is. Ehhez persze jelentŐs mértékben hozzájárult az olasz fél hozzáállásának megváltozása is. 1954 elején új olasz követ érkezett Budapestre: Renato Alessandro Giardini,[1356] aki nemcsak nagy személyes ambícióval látott munkához, de tennivágyását nemhogy a Palazzo ChigibŐl, de egyenest a Quirinaléból sarkallták.[1357] Március 30-án arról tájékoztatta Boldoczki János külügyminisztert, hogy többek között már meglátogatta a miniszterelnököt, az oktatási és a népmŰvelési minisztert is, valamint a belkereskedelmi miniszter elsŐ helyettesét, így most konkrét javaslatokat tehet az együttmŰködésre. Eddig gondot okozott a búzakérdés (feltehetŐen arra célzott, hogy az egyezményben rögzített mennyiségi korlát miatt a magyar fél nem vásárolhatott több búzát Olaszországban[1358]) és az *overdraft* (az átmeneti folyószámla- és klíringhitelek intézése), de jövŐre ï vagy akár már az idén ï a két ország nagyobb volumenŰ árucsereegyezményt köthetne. (Az ekkor érvényben lévŐ árucsereforgalmi megállapodást 1954. január 26-án kötötték meg.[1359]) Háy László államtitkár közölte vele, hogy a közvetlen kereskedelmi képviselŐk intézményét (pl. FIAT) meg kellett szüntetni, de gazdasági delegációk sŰrŰbben jöhetnének, valamint a magyar fél örömmel fogadja az ipari együttmŰködés ötletét is. Giardini szerint az olasz kormány nyitási szándékának jele, hogy kereskedelmi kirendeltség felállítását tervezi Budapesten. A követ azonban úgy látta, a budapesti sajtó nem jól értelmezte az olasz kormány legutóbbi nyilatkozatát: Róma mindenképpen bŐvíteni akarja a gazdasági és a kulturális együttmŰködést valamennyi országgal, csak nem helyi,

---

[1354] Berei Andort a miniszter a június 21-i KÜM kollégiumi ülésen búcsúztatta és méltatta tevékenységét, ld. MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma. (3.d.) 1954. június 21. ï Giardini követ is találgatta, hogy az "*eminenza grigia*", az "*uomo di fiducia di Mosca*" távozása milyen következményekkel járhat, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Politica interna. Renato Giardini (Budapest, 1954. július 4.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Berei elŐbb az MDP Központi VezetŐsége (pártközpont) egyik osztályának élére került, majd pár hónap múlva kinevezték az Országos Tervhivatal elnöki posztjára, ld. Bölöny 1992. 266-267.

[1355] MOL XIX-J-1-u. BAH. Kálló Iván (Róma, 1953. április 26.) ï Berei Andornak.

[1356] Renato Alessandro Giardini pályájára ld. WHO 1958. 468. ï MegérkezésérŐl beszámolt a magyar sajtó is, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Magyar Nemzet* 1954. február 14. ï Megbízólevelét 1954. február 24-én adta át, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Missioni diplomatiche. Renato Giardini (Budapest, 1954. február 25.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, továbbá *Il Ministro d'Italia a Budapest ha presentato le credenziali*. = *Corriere della Sera* 1954. február 26.

[1357] A De Gasperi-korszak végére, a Martino-kormány kezdeteire ld. Horváth 2005. 498-499., a Giovanni Gronchi elnök képviselte "neoatlantista", a kelet felé nyitottabb, a kereszténydemokraták balszárnya által támogatott politikára, továbbá annak Giardini általi képviseletére ld. Pankovits 2005. 24-31.

[1358] Vö. Pankovits 2005. 37.

[1359] HU OSA 300-40-1 737. Külkereskedelem, Olaszország 1954-1971. *Szabad Nép* 1954. január 31. ï Az újsághír szerint az egyezmény olasz részrŐl textil- és nehézipari nyersanyagok, félkész és kész gyártmányok, továbbá citrom szállítását, míg magyar oldalról mezŐgazdasági termények, valamint könnyŰipari és nehézipari termékek (pl. szerszámgépek) exportját helyezte kilátásba. ï Giuseppe Brusasca volt külügyi államtitkár optimistán nyilatkozott az *Il Paese Sera* munkatársának 1953. december 13-án arról, hogy a két kormány legyŐzi a nehézségeket, a jövŐbeli gazdasági kapcsolatokat új alapokra állítja, miáltal kedvezŐen növekszik majd az import és az export mennyisége, ld. MOL XIX-G-3-k. 48. d. 151. t. 0442/4/3/4. Durugy Ferenc (Róma, 195. december 31.) ï KKM IV. fŐosztálynak. Nyilatkozat felküldése.

hanem felsŐ kormányzati szinten.[1360] Pár nap múlva Berei Andor külügyminiszter-helyettest látogatta meg, akinek kifejtette, hogy kapcsolatjavító elképzelései egyelŐre személyes jellegŤek. Megismételte ötletét, hogy önálló állami kereskedelmi kirendeltség és több kereskedelmi ügynök dolgozhatna Budapesten, míg kulturális téren több film bemutatását szorgalmazta. Szóba hozta követsége belsŐ gondjait is: elŐdje két éven át súlyos beteg volt, Rossetti ügyivŐ nem értett a diplomáciához, a kereskedelmi tanácsos tunya és betegnek tettette magát, a többiek pedig munka helyett Bécsbe jártak. Ám ennek vége, és Rómában intézkedik majd, "hogy majdnem teljesen megtisztítsa a követséget". Panaszolta viszont, hogy új követségi épület kellene, mire Berei felajánlotta, hogy szívesen keresnek számára megfelelŐ ingatlant.[1361]

Mindez a jóakarat és tennivágyás azonban a legkevésbé sem jelentette azt, hogy Giardini netán illúziókat táplált volna a magyar pártállami rendszer valódi természete felŐl. Ironikus tisztánlátását jól jellemzi a május 1-i ünnepségekrŐl hazaküldött jelentése: "Tegnap, május 1. alkalmából lezajlott a munkások szokásos felvonulása, színes zászlók tömegével, de a vörös fölényével, és a világkommunizmus »pátriárkáinak« képmásaival, melyek sorában ott volt Palmiro Togliattié is. A seregszemle, amelyen a teljes magyar kormányon kívül a diplomáciai testület is részt vett, négy órán át tartott. A résztvevŐ sokezres tömeg láthatóan alig mutatott lelkesedést, miközben a felvonulást a "látszólag fegyvertelen" rendŐrügynökök hármas sorfala kisérte. Szabályos idŐközönként a hangszórókból szerteáradtak a szokásos »szlogenek« a békérŐl, fŐ témájáról ennek az unalmas és végeérhetetlen rendezvénynek."[1362]

Magyar Hetek Olaszországban, Magyar Kulturális Baráti Hét Milánóban, színházi kiállítás, sportkiállítás, fotókiállítás a "népi demokrácia" fejlŐdésérŐl, a választásokat kisérŐ fotókiállítások, filmvetítések tucatjai, felszabadulási ünnepségek, elŐadások PetŐfirŐl, Adyról, Munkácsyról, az állam és az egyház viszonyáról, a magyar filmgyártásról, vitaest Lukács György mŤveirŐl, konferencia a sportról, a római olasz-magyar futballmeccsrŐl, a londoni 6:3-ról ... ï imponáló listát illeszthetett Kálló követ az 1954 tavaszán készített kulturális beszámoló végére. Pedig a nehéz politikai légkörben a szocialista tábor közös gondja volt, "hogyan lehetne minél nagyobb kulturális aktivitást kifejteni annak ellenére, hogy az olasz kormány a végtelenségig akadályozni igyekszik minden kulturális tevékenységünket".[1363] Mint már tudjuk, a kétségtelen sikerek titka a baloldali baráti társaságok, egyesületek láncolatával való együttmŤködés volt. Ezért is érintette a követséget nagyon érzékenyen az a fordulat, amikor 1954 tavaszán Mario Scelba belügyminiszter ï alighanem politikai döntés eredményeként ï meghirdette az egyesületek, társaságok stb. erŐsebb hatósági kontrollját, nyilván azzal a céllal, hogy a kereszténydemokrata kormány ezúton is fékezze a baloldal

[1360] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-00814-1954. Feljegyzés Giardini olasz követ látogatásáról Boldoczki János küm-nél (Budapest, 1954. március 30.). ï Giardini is részletes jelentésben számolt be arról, hogy benyomásai szerint a magyar vezetŐk Őszintén szorgalmazák a gazdasági és a kulturális kapcsolatok javítását, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Ungheria e Italia. Renato Giardini (Budapest, 1954. április 2.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï Külön jelentett a Háy Lászlóval folytatott tárgyalásokról is, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Ungheria e Italia. Renato Giardini (Budapest, 1954. április 22.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1361] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-00814-1954. Feljegyzés Giardini olasz követ látogatásáról Berei Andor külügyminiszter-helyettesnél (Budapest, 1954. április 6.). ï Az 1954. június 22-én a Külügyminisztériumba beküldött *Szóbeli Jegyzék*ben azonban csak ahhoz kértek segítséget, hogy a Donáti u. 36. szám alatti követségi épületben belsŐ átalakításokat hajtsanak végre, ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 4/a. 013/29/27-1/1954. Nota Verbale (Budapest. 1954. június 22.).

[1362] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Manifestazioni varie. Renato Giardini (Budapest, 1954. május 2.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1363] MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 18/b. 57 /szig.titk./1954. Kálló Iván (Róma, 1954. április 8.) ï Boldoczki Jánosnak, továbbá MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 255/2/titk./1954. Kálló Iván (Róma, 1954. október l.) ï Boldoczki Jánosnak. ï Ugyanitt jegyzi meg, hogy a *Dérynét* kivéve a "filmek Olaszországban való értékesítése a demokratikus országokból mondhatjuk egyáltalán nem megy".

társadalmi aktivitását.[1364] Kálló követ nem is késett értesíteni Budapestet: az új helyzetben az OKP nyomatékosan felhívta arra a figyelmet, hogy ne szolgáltassanak ürügyet a betiltásra. Így pl. "nem szabad, hogy a hatóságok tudomást szerezzenek a Követség és az Egyesület kapcsolatáról". Ezután tehát csak a követségi Sajtóirodában találkoznak majd a vezetőkkel – vonta le a következtetést a követ –, és ami még fontosabb: a pénzt sem közvetlenül, hanem barátokon keresztül juttatják célba.[1365] A magyar szempontból fontos politikai rendezvényeket ezután az egyesületeknek más, független demokratikus szervezetek égisze alatt kell rendezniük. Kálló ugyanakkor hangsúlyozta: el kell érni, hogy mindemiatt az aktivitás ne csökkenjen, mert még több kulturális, tudományos és gazdasági rendezvényre van szükség. Megemlítette, hogy eddig egy problémás esetről kapott hírt: a hatóságok az utolsó pillanatban nem engedélyezték az olasz-magyar gazdasági kapcsolatokról szóló előadást a Quirinale szállodában, így azt a római egyesület saját helyiségében bonylították le.[1366]

Az egyesületekkel kapcsolatos elővigyázatossági intézkedésekkel egyetértenek – válaszolta Kolozs Márta főosztályvezető-helyettes május 19-én Rómába –, bár megjegyezte: talán a Sajtóiroda sem elég biztonságos találkozóhely. A helyzetről mindenesetre megbeszélést tartottak "az akkor Budapesten tartózkodó egyik érdekelt elvtárssal", aki megígérte, hogy mindezt megtárgyalja az OKP illetékeseivel.[1367] Talán ez is közrejátszott abban, hogy a követség már augusztusban jelenthette: a Scelba-féle "támadásra" válaszul az OKP átszervezte a baráti egyesületeket. Ennek megfelelően az olasz-magyar társaság vezetőségébe újabb képviselők és szenátorok kerültek be, és az új vezetők egy csoportja már jelentekezett is a Via dei Villinin. A beszélgetés során Luigi Polano[1368] kifejtette, hogy a kulturális programok segítségével teszik majd világossá, miszerint az olasz kormány az, amelyik akadályozza a kapcsolatokat, és ezáltal ténylegesen létrehozza a vasfüggönyt a két ország között! Hasznos lenne a vezetőség magyarországi látogatása – tette hozzá a levelet fogalmazó Bitta István tanácsos, ügyvivő –, méghozzá a hivatalos parlamenti kapcsolatok keretében, és talán mindjárt most, augusztus második felében, amikor parlamenti szünet van. Kérte

---

[1364] A Külügyminisztériumban arra figyeltek fel, hogy az Olasz-Magyar Baráti Társaság a Római Magyar Akadémián rendezett filmvetítést, amelyre busszal hozták föl az egyesületi tagokat Genzanóból. Igen ám, de az ingyenes vetítés joga csak a követségeknek jár – tisztázni kell tehát az egyesület és az Akadémia jogi viszonyait – figyelmeztettek az illetékesek. Minderre ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Giustiniani (Róma, 1954. február 27.) – a Kulturális Kapcsolatok Főosztálynak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Michele Scamacca (Róma, 1954. március 1.) – a Politikai Főosztálynak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Maurizi (Róma, 1954. március 5.) – a Protokoll Főosztálynak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Michele Scamacca (Róma, 1954. március 13.) – a Politikai Főosztálynak. – Ezzel egyidőben Renato Alessandro Giardini budapesti olasz követ is fölfigyelt a baráti társaságok "egyenlőtlenségére" a két ország között, és azt javasolta: vagy oszlassák fel a jól működő, de kommunista beállítottságú olaszországi magyarbarát szervezetet, vagy pedig alapítsák újra és fejlesszék fel a két világháború között virágzó magyarországi párját, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Relazioni culturali. Renato Giardini (Budapest, 1954. június 12.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[1365] Az elszámolással azután akadtak gondok Budapesten. "A követségnek a 0766/7 /titk. ügyiratban közölt álláspontját, amely szerint az egyesületek a nekik nyújtott anyagi támogatásról nyugtát, illetve elszámolást politikai okokból nem adhatnak, elfogadjuk" – győrte maga alá a politikai érdek az államháztartás szokványos adminisztrativ rendjét e megállapításban, annyit kötve ki csupán, hogy a saját készletekből vagy hazai pénzből adott rendezvényeknél a megszokott rendben és módon menjen az elszámolás, ld. MOL XIX-J-l-k. 18/b. Bojti János (Budapest, 1954. október 20.) – Hajdú [?] elvtársnak. – De valamilyen kontroll azért létezik – magyarázta el a helyzetet a római követ egyik jelentése: "Eddig a támogatásokra engedélyezett összegeket a[z olasz kommunista] párt országos központi szervezetének kasszájába fizettük be és a jövőben is ezt a módszert kell alkalmaznunk. Az egyesületeknek tehát a pénzt a pártközpont folyósította, így ő is számoltatta el a kiadásokról az egyesületeket. Az elszámolás után a benyújtott nyugtákat megsemmisítették. A jövőben azt meg tudjuk tenni, hogy a kiadott összegről egy tiszta papíron aláírás nélkül az elszámolást a központ részére megküldjük", ld. MOL XIX-J-l-k. 129/szig.titk./1954. Kálló Iván (Róma, 1954. november 30.) – Boldoczki Jánosnak.

[1366] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00417/2-1954. Kálló Iván ([Róma], 1954. április 29. [a budapesti iktatás dátuma] előtt) – Boldoczki Jánosnak.

[1367] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-00417/2-1954. Kolozs Márta (Budapest, 1954. május 19.) – a római követségnek.

[1368] A sardegnai neves kommunista szenátor, Luigi Polano pályájára ld. ASP 1955. 292-293.

a minisztert, hogy ezt az utazást mindenképpen tegyék lehetővé.[1369] Három nap múlva Bitta azzal nyomatékosította a kérést, hogy valójában az OKP Központi Vezetőségé szeretné, ha erre az utazásra augusztus közepén sor kerülne. Stratégiai lépésről van szó ugyanis: az ősz folyamán az OKP követelni fogja a kormánytól a keleti országok felé történő nyitást, és ennek megfelelő előkészítése érdekében minden "népi demokratikus" országba indulnak csoportok, Togliatti megbízólevelével, hogy tapasztalatokat szerezzenek. Ezért kéri a követség a javaslat megvalósításához a külügyminisztérium "teljes mértékű támogatását".[1370] A parlamenti küldöttség azután ï éppen Luigi Polano vezetésével! ï szeptemberben valóban Budapesten járt, sőt tagjai közül néhányan a Rádióban is elismeréssel nyilatkoztak tapasztalataikról.[1371]

A nyitás nyilvánvaló jeleként értékelte Giardini olasz követ azt a gesztust is, hogy a Honvédelmi Minisztérium a Katonai Akadémiát bemutató látogatásra nemcsak a szocialista, hanem a nyugati követségek katonai attaséit (angol, francia, amerikai) is meghívta. Persze nem láthattak semmit, ami szakmai szempontból fontos lehetett volna ï a lényeg az udvariasság kifejezésében volt, és abban, hogy az érintkezés immár nem a legszűkebben vett protokolláris alkalmakra szorítkozott.[1372] A gesztus jelentőségét kétségkívül növelte, hogy közel egyidőben a magyar kémelhárítás Ät]öbb esetben végezte az imperialista követségi beosztottak vidékre történő utazásuk ellenőrzését és megállapította, hogy egy részük utazásaikat kizárólag katonai objektumok, szovjet laktanyák, repülőterek, ipari objektumok felderítésére használják fel."[1373] Alessandro Vigevanit, a budapesti Olasz Kultúrintézet igazgatóját, a követség kulturális attaséját pl. kifejezetten hírszerzőként tartották nyilván, és tudták róla azt is, hogy már Romániából 1954-ben kémkedésért utasították ki. A titkáráról emellett azt feltételezték, hogy ő pedig a vatikáni hírszerzés megbízottja. Emellett Äsötétò hírszerzésként értékelték azt, hogy az Olasz Kultúrintézet nyelvi vizsgáján ilyen kérdésekre kellett felelniük a jelentkezőknek: "Katonai kiképzésem élményei az egyetemen", "A DISZ működése az egyetemen".[1374]

Az olasz diplomaták ugyanakkor ellentmondásosnak látták azt a híranyagot, amely a magyarországi zsidóság helyzetéről, az antiszemitizmus helyzetéről jutott tudomásukra. 1953 elején számukra világos volt, hogy a sztálini "orvosperek" mintájára kezdődött meg az anticionista hangulatkeltés, és ebbe a koncepcióba illeszkedett ï mások mellett ï Péter Gábor államvédelmi tábornok, vagy a

---

[1369] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/i-001241/1-1954. Bitta [István] (Róma, 1954. augusztus 2.) ï Boldoczki Jánosnak.
[1370] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/i-001241/1-1954. Bitta [István] (Róma, 1954. augusztus 5.) ï Boldoczki Jánosnak.
[1371] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Ungheria e Italia.. Renato Giardini (Budapest, 1954. szeptember 29.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.
[1372] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Notizie militari. Renato Giardini (Budapest, 1954. június 13.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A meginduló folyamat logikus lépésének tekinthetjük, hogy az osztrák államszerződés megkötésének hírére Giardini követ javasolta Romának: eljött az ideje, hogy ismét katonai attasét nevezzenek ki Budapestre. Azzal érvelt, hogy az ötletre nyilván az lenne a magyar válasz, hogy akkor ők is küldenének katonadiplomatát Rómába ï ám ez nem baj, mert a kérdés az, kinek hozna nagyobb előnyt az új helyzet? Nekünk ï jelentette ki, mert ï egyfelől a magyarok már jó információs forrásokkal rendelkeznek Itáliában, másfelől éppen az új helyzetben könnyebb lesz majd ezeket az olasz Äszolgálatoknakò ellenőrizniük. Minderre ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Adetti militari. Renato Giardini ([Budapest, 1955. február 2.]) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A Személyzeti Főosztály figyelemreméltónak találta a javaslatot, de további vizsgálatokat tartott szükségesnek, márcsak amiatt is, mert egyelőre nem tartotta kívánatosnak egy magyar katonai atttasé megjelenését Rómában, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Adetti militari. Alberto Straneo följegyzése (Róma, 1955. április 2.), ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Adetti militari. Alberto Straneo följegyzése (Róma, 1955. május 16.).
[1373] Részlet a BM VIII. osztálya külső figyelés és környezet-tanulmány munkájáról, a titkos állomány helyzetéről szóló jelentésből, amelyet 1954. március 10-én tárgyalt meg a BM Kollégiuma, ld. BM Kollégium 2001. 675. ï 1954-ben mintegy 60, 1955-ben 100, 1956 márciusáig pedig még további 23 embert tartóztattak le Magyarországon kémkedés gyanújával, ld BM Kollégium 2005. 288., BM Kollégium 2006. 427.
[1374] Az eset 1955 tavaszáról való, és Äaz imperialista hírszerzőszervek kémtevékenységéről az 1955. I. 1. és az 1956. III. 1. közötti időszakbanò, című jelentésben szerepelt, ld. BM Kollégiuma III. 2006. 432. ï Vigevanira ld. uo.

budapesti hitközséget vezetŐ Stöckler Lajos letartóztatása.[1375] KésŐbb tapasztalták ugyan, hogy a rettegett ÁVH-vezér és társai (pl. Décsi Gyula volt igazságügyminiszter) vádanyagában nem jelenik meg a "zsidó specifikum", de másfelŐl az izraeli ügyvivŐtŐl arról értesültek, hogy a magyar kormány akadályozza a kivándorlást.[1376]

Amikor Giardini 1954 augusztusában különféle ügyekrŐl megbeszélést folytatott Sík Endre külügyminiszter-helyettessel, többek között egy érdekes, a közép-európai és a mediterrán térség modern infrastruktúrális kapcsolataiba illeszkedŐ kérdéskört is fölvetett. A Délivasút Társaságot hozta szóba, közölve, hogy számos rendezetlen részlet van még az 1923. évi római megállapodás[1377] körül, amelyekkel azért kellene foglalkozni, mert 1960-ban le fog járni[1378] az eredetileg száz esztendŐre kötött használati szerzŐdés, így az érdekelt négy országnak (Olaszország, Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia) meg kellene kezdenie a teendŐkrŐl az elŐzetes egyeztetéseket.[1379] Jó egy évvel késŐbb, 1955 októberében került ismét szóba a kérdés: ekkor Sík jelezte, hogy a magyar fél decemberi értekezleti idŐpontot fog javasolni.[1380] A közben lezajlott idŐszakban alakíthatták ki a szakemberek a megfelelŐ tágyalási álláspontot a Duna-Száva-Adria Vasúttársaság[1381] kötvényadósságának rendezésérŐl, amelyet 1955. december 29-i feljegyzésében foglalt össze Móré András, a külügyminisztérium Nemzetközi Gazdasági és Pénzügyi Osztályának munkatársa. Az adós államok értekezletére ï amelyre nem decemberben, hanem 1956. január 16-án fog sor kerülni ï a következŐ stratégia követését javasolta.

Az elsŐ kérdés: honnan származik az említett adósságteher? Móré szerint onnan, hogy az I. világháborút követŐ nemzetközi megállapodások rendelkezései szerint az utódállamok örökölték az Osztrák-Magyar Monarchia által vállalt államkölcsönöket.[1382] A fizetés konkrét módját elŐször az

---

[1375] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Sionismo. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1953. január 20.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Sionismo. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1953. február 3.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Sionismo. Olasz Nagykövetség (Párizs, 1953. február 6.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Sionismo. Giuseppe Guglielminetti (Budapest, 1953. február 9.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï

[1376] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Sionismo. Renato Giardini (Budapest, 1954. március 21.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Sionismo. Romano Rossetti (Budapest, 1954. június 9.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Sionismo. Renato Giardini (Budapest, 1954. június 18.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1377] Az egyezményt az 1923. évi XXXVI. törvénycikk tartalmazza, ld. Magyar Törvénytár 1923. 229-252.

[1378] A római egyezmény 51. cikke szerint valójában 1968-ban, ld. az elŐzŐ jegyzetet.

[1379] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-001285-1954. Feljegyzés Sík Endre külügyminiszter-helyettes és Giardini olasz követ megbeszélésérŐl (Budapest, 1954. augusztus 25.).

[1380] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-002403/11-1955. Feljegyzés Giardini olasz követ látogatásáról Sík Endre külügyminiszter-helyettesnél (Budapest, 1955. október 21.).

[1381] Az eredetileg röviden Délivaspálya-Társaságnak (Südbahn-Gesellschaft) elnevezett társaság (teljes nevén: Császári és Királyi szabadalmazott Déli Államvasút, Lombard-Velencei és Központi Itáliai Vasúttársaság) 1859 januárjában jött létre, francia és angol tŐkéscsoportok támogatásával. A Milánótól Budapestig terjedŐ, dinamikusan bŐvülŐ hálózat biztosította a birodalom belsŐ területei és a tenger közötti összeköttetést, a modern igényeknek megfelelŐ személy- és teherfuvarozást. Miután végbement az olasz egyesítés, a társaság az 1875-ben megkötött baseli szerzŐdés és pótegyezményei (1876) keretében olasz vonalait eladta a római kormánynak. Az I. világháború után azonban ï az olasz területi nyereségek következtében ï újra olasz felségterületre jutott a vágányhálózat és jármŰpark jelentékeny része. 1921-22-ben már folytak tárgyalások a társaság ügyeinek rendezésére, amelyek végül 1923. március 29-én a Római Egyezmény megkötéséhez vezettek. Ez a vasúttársaság koncesszióját 1968-ig érvényben hagyta, ugyanakkor lehetŐvé tette, hogy az államok a területükre kerülŐ pályákat megválthassák, saját kezelésükbe vonhassák. A magyar kormány e jogával ekkor még nem kívánt élni, így a volt Déli Vasút magyar igazgatósága a Dunaï Szávaï Adria Vasút (DSA) nevet vette fel, és még jó egy évtizedig magánvasútként üzemelt. 1929-tŐl azonban tönkretette a kibontakozó gazdasági világválság, így 1932-ben végül átvette a magyar állam, és a mŰködtetést a MÁV-ra ruházta. Jogilag azonban ezt a lépést nem tekintették államosításnak, mert a korabeli jogviszonyok között erre csak megfelelŐ pénzmegváltást követŐen kerülhetett volna sor. A vasút jogi helyzete így évtizedekig függŐben maradt, és csak az 1960-as években, az osztrák-magyar vagyonjogi tárgyalások során rendezték végül a problémákat. Minderre ld. Kubinszky 2001.

[1382] Ez a megállapítás igaz ugyan, de a fizetési kötelezettség közvetlenül az említett római egyezmény 24. cikkének azon rendelkezésébŐl következett, miszerint a Dunaï Szávaï Adria Vasúttársaság által kibocsátott kötvényeket kezelŐ

1923-ban kötött Római Egyezmény rögzítette (eszerint az össztartozás 118 140 071,18 aranyfrank), ám ezt az 1942. évi Brioni Egyezmény (amelyet a Franciaországot megszálló Németország támogatott) jelentŐsen mérsékelte (kb. 50 millió aranyfrank). Utóbbit azonban 1947-ben a párizsi békeszerzŐdésben (a francia hitelezŐk nyomására) eltörölték, így maradt az eredeti tartozási összeg. Olaszország valamennyit már elŐtörlesztett a franciáknak ï itt hozzátehetjük Móré okfejtéséhez, hogy Róma nyilván kényszerhelyzetben volt: ha részesülni akart a nyugati pénzügyi integráció hitelelŐnyeibŐl, akkor el kellett ismernie a korábbi kötelezettségeket is. Ám emiatt is különösen érdekeltté vált abban, hogy a többi adós álllamokkal megállapodjon a törlesztés további módjáról. Bár Móré így nem írja le, de a szövegben evidenciaként kezeli, hogy Magyarország nem akarja kifizetni ezt a tartozást. A adósok konferenciájának megtartását ezért elŐbb azzal elleneztük, hogy Ausztria nem szuverén állam ï ez az érv azonban az osztrák államszerzŐdés megkötésével elesett.[1383] De az értekezlet annyiban hasznos is lehet, hogy ideje megismerni a többiek álláspontját, arról nem is szólva, hogy kellemetlen lenne, ha a hátunk mögött állapodnának meg. Az olaszok valószínŰleg "méltányos összeget" javasolnak majd (ez nagyságrendileg a római és a brioni összeg között lehet). "A konferenciát a római egyezmény életbelépésével kapcsolatos elvi kérdések vitájába akarjuk fullasztani" ï szögezte le az elsŐdleges célt Móré. De ha mégis állást kell foglalni, akkor a következŐ okok miatt tagadhatjuk meg a fizetést: a) a Társaság egykori kölcsöneit eleve "rendkívüli kizsákmányoló feltételek mellett bocsátották ki", b) a Társaság 1919-22. között csŐdbe ment és csak az állami kölcsönök állították talpra, c) a kötvények nagy része ma már nyerészkedŐ spekulánsok kezében van, így méltánytalan ezek hasznának növelése, d) a Társaság vonalaiban esett rendkívül súlyos károkat a II. világháború után a magyar állam állította helyre, így ezzel "a ráháruló összes kötelezettségnek eleget tett". Végül azzal zárta okfejtését, hogyha az olasz fél csak az általa már teljesített elŐtörlesztéshez való hozzájárulást kérné, azelŐl is ki kell térni.[1384]

Az "új szakasz" ugyan nem tartott sokáig, és a magyar belpolitikában 1954 Ősén részleges visszarendezŐdés kezdŐdött ï de mivel a nemzetközi enyhülési folyamatok hatása tartós maradt, ez kihatott Magyarország összes külpolitikai viszonylatára.[1385] Bár a magyar népgazdaság, mint láttuk, nemigen akarta fizetni a már évtizedekkel korábban felbomlott kettŐs Monarchia pénzügyi örökségét, maga a témakör felmerülése is jelezte, hogy az ország ï minden vasfüggöny ellenére ï milyen természetes módon maradt része a tágabb geopolitikai környezetnek. Giardini követ ennek szellemében, a legteljesebb optimizmussal vitte az ügyeket, és szinte minden problémát olyan apróságként kezelt, amely csupán átmenetileg zavarhatja a legbarátibb együttmŰködést. RendŐri intézkedés a magyar sportolók ellen Bolognában? Ennek csakis az volt az oka, hogy az ottani egyesület elmulasztotta a meghívást elŐre bejelenteni. De hibázhat az olasz fél is ï ez történt Velencében, ott egyértelmŰen a helyi rendŐri szervek tévedtek, így a követ kifejezte sajnálkozását,

---

kötvényalapba az adott vonalszakaszon illetékes államoknak kell befizetniük bér címén a nyers bevétel 22,5 %-át, ha arra az üzemeltetŐ Társaság nem képes (ezzel viszont az állam zálogjogot nyer a vonalra, és késŐbb elszámolnak). A DSA végül 1929-tŐl került csŐdközelbe, így a magyar állam ekkortól vette fel a befizetési kötelezettséget a költségvetésbe (1929. évi XXXI. törvénycikk az 1929/30. évi állami költségvetésrŐl), ld. Magyar Törvénytár 1929. 408-434. ï MegjegyzendŐ, hogy Móré András szerint a fizetésre ténylegesen nem került sor.

[1383] Az Osztrák ÁllamszerzŐdés megkötésére 1955. május 15-én került sor, ld. Staatsvertrag 2006. 9-72., Horváth 2005. 513., Pók 1986. 72., szövegét ld. Nemzetközi 1958. 259-285.

[1384] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/g-00903/8-1955. Móré András feljegyzése a Duna-Száva Adria Vasúttársaság kötvényadósságának rendezésérŐl (Budapest, 1955. december 29.).

[1385] Miniszterelnökként ugyanígy emlékezett erre Hegedüs András is, ld. Hegedüs 1988. 235-236. ï Ezzel együtt is alighanem véletlennek tekinthetjük, hogy a görög kormány éppen olaszországi nagykövetét bízta meg azzal, hogy a római magyar követen keresztül jelezze: Athén föl szeretné venni a diplomáciai kapcsolatokat Budapesttel, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok (15.d.) 1076. Követség (Róma, 1955. március 17.) ï KÜM-nek. ï A válasz pozitív volt, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok (15.d.) 1076. [Külügyminisztérium] (Budapest, 1955. május 6.) ï Követségnek. ï Itt említhetjük meg, hogy 1956 nyarán hasonló közvetítŐ szerepet játszott Róma, mikor is Mexikó jelezte a diplomáciai kapcsolatok fölvételére készségét, hozzátéve, hogy gazdasági okokból csak a következŐ évben tudnak követséget felállítani Budapesten, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok (15.d.) 1076. Követség (Róma, 1956. június 26.) ï KÜM-nek.

és biztosította magyar patnerét arról, hogy a kulturális és egyéb kapcsolatok fejlesztésének semmi akadálya nincs, ha az elŐírt formákat betartják. Segítséget igért a Torinóba készülŐ két magyar sportoló vízumának elintézéséhez is. És igazi baráti gesztusként még azt is kifogásolta, hogy Magyarország vajon miért nem fogadta el az árvíz-segélyt Olaszországtól, ha másoktól viszont igen? A már említett 1954 augusztusi találkozón Sík Endre sietett is megnyugtatni diplomata kollégáját, hogy ennek csak az volt az oka, hogy tavasszal még Budapest azt hitte, semmiféle segélyre nem lesz szüksége. Az újabb olasz felajánlást tehát örömmel veszi az ország, és nemcsak pénzben ï ha nekik úgy egyszerŰbb, természetben is elfogadjuk (fŐleg gabona, épületfa, cukor jönne jól).[1386] A magyar kormány szándékának Őszinteségét a miniszterhelyettes a követtel való októberi találkozójukon is megerŐsítette, ahogy Giardini jelentette: "végül jókívánságait fejezte ki, hogy a magyar-olasz kapcsolatok a kölcsönös baráti együttmŰködés szintjére fejlŐdhetnek."[1387]

Nézzük kicsit részletesebben az elŐbb említett bolognai incidenst. A *Népsport* 1954. augusztus 1-én *Tornászaink tiltakoznak...* címŰ cikkében számolt be arról, hogy a római tornászvilágbajnokságról hazatérŐ magyar csapatot "egészen szokatlan, felháborító bánásmódban részesítették", amikor ï "az évtizedes múltra visszatekintŐ magyar-olasz sportbarátság" keretében ï eleget akartak tenni a bolognai Sempre Avanti egyesület meghívásának. Ám nemhogy a bemutatót nem tarthatták meg, de még azt sem engedték meg, hogy a csoport tagjai elhagyják a vasútállomás területét. Ugyanígy jártak Velencében is, és mindkét esetben azt is megakadályozta a rendŐrség, hogy a magyar külképviselettel kapcsolatba léphessenek. A hátteret részben megvilágítja a követség július 8-i rejtjeltávirata, amely világossá teszi: az atrocitás-sorozat valamiképp az olasz állam gesztusnyelven adott válasza volt olyan más atrocitásokra, amelyeket korábban olasz állampolgárok szenvedtek el Magyarországon. A cikk szerint az "idegen ellenŐrzŐ bizottság" munkatársa, Grande doktor tájékoztatása szerint a magyar sportolók vízuma ugyan egész Olaszországra szólt, de valójában ezt csak Rómára tekintették érvényesnek, mégpedig azért, mert ugyanez a gyakorlat érvényesült "számtalanszor" Magyarországon is. "Olasz küldöttek csak Budapesten tartózkodhatnak, [az] utazást nem engedhetik meg." Mintegy jóakaratát bizonyítandó, hozzátette: ha a magyarok kérték volna, más városra is megadták volna az engedélyt. A követség munkatársa pedig azért nem kisérhette el a sportolókat, mert Scelba belügyminiszter ï naívság lenne azt hinni: véletlenül!, célzott rá a cikkíró ï csupán a küldöttség elutazása utáni periódusra volt hajlandó a megjelölt diplomata számára "távozási engedélyt" adni.[1388] Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a magyar fél sem akarta, hogy ez az incidens fékezze az enyhülést, mert az idézett újságcikk szerint nem a szokásos diplomáciai úton tiltakoztak, hanem csupán a Magyar Országos Tornászszövetség küldött reklamáló levelet a Nemzetközi Tornászszövetségnek.[1389]

[1386] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-001285-1954. Feljegyzés Sík Endre külügyminiszter-helyettes és Giardini olasz követ megbeszéléséről (Budapest, 1954. augusztus 25.). ï Ennek megfelelŐen, amiként az olasz Vöröskereszt fŐigazgatója tájékoztatta a Palazzo Chigit, az olasz fél 1954 decemberében 600 mázsa cukrot és 600 mázsa lisztet adományozott a magyar árvízkárosultaknak, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Miscellanea. Edoardo Roccetti (Róma, 1955. március 1.) ï az olasz Külügyminisztériumnak ï Később Giardini követ sérelmezte, hogy a magyar hivatalos sajtó majdhogynem agyonhallgatta a nyugati országok segítségének tényét, de jelentésében hozzátette: a tömegek körében hatott az amerikai és az olasz gesztus Őszintesége, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Miscellanea. Renato Guardini (Budapest, 1955. január 26.) ï az olasz Külügyminisztériumnak ï Az Ăárvíz-diplomáciaâ októberben folytatódott, amikor Dobi István államfŐ részvéttáviratot küldött Einaudi köztársasági elnöknek a salernói árvízkatasztrófa ügyében, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Magyar Nemzet* 1954. október 31.

[1387] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Politica estera. Renato Giardini (Budapest, 1954. október 8.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1388] MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 729. Követség (Róma, 1954. július 7.) ï KÜM-nek.

[1389] HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Magyar Nemzet* 1954. június 8., július 9., *Népszava* 1954. július 8.

Az enyhülés hatása szükségképpen megmutatkozott a magyar emigrációhoz való viszonyban is, hiszen a hangsúly az ellenséges távolságtartásról a párbeszédre és a megnyerésre helyeződött át.[1390] 1954 októberében Kálló Iván követ felülvizsgáltatta a követség ügyfélforgalmát, és megállapította, hogy elhanyagolták az olaszországi magyarokat: a mintegy 10 000 főnyi többsége a disszidens szervezetekhez áll közelebb. Az okot nem az általános politikai viszonyokban, hanem konkrét, nem megfelelő intézkedésekben jelölte meg: az időhúzó, rossz ügyintézés riasztotta el honfitársainkat, továbbá az állampolgársági rendelettel kapcsolatos hiányos tájékoztatás. Míg az 1948-as állampolgársági törvényről mindenkit személyre szólóan értesítettek, annak 1950-ben történt módosításáról már nem. Központosított nyilvántartást kellene kialakítani a magyarokról, tíz nem ellenséges személynek azonnal el kéne intézni a beutazó vízumot Magyarországra, hasznos lenne egy tájékoztató *bulletin* informálásukra, és mindenekelőtt udvariasabb, ügyféltisztelőbb konzuláris félfogadásra lenne szükség. Minden munkatárs feladatává tette: biztassák a kintélőket, jöjjenek a Via dei Villini és a Via Giulia rendezvényeire, hogy "ezáltal is a Követség elszigeteltségét megszüntessék".[1391] Az olaszországi magyar emigráció egyébként nem túl aktív – vázolta a helyzetet egyik novemberi jelentésében –, mert a 20-25 éve idekinn élők nemigen politizálnak, az újabbak viszont még táborokban vannak, vagy továbbmennek, mert tartózkodási engedélyt csak az kaphat, akinek állandó lakhelye és munkája van. Ám 4 millió az olasz munkanélküliek száma, így a hatóságok továbbvándorlásra kényszerítik az érkezőket. A papi emigráció viszonylag a legaktívabb: létrehozták a "római egyházi közösséget", melynek vezetője Tóth Gyula.[1392] Ő vezeti – Boglári Miklóssal[1393] együtt – a "Menekülteket Segélyező Irodá"-t is. Lejárnak a táborokba, foglalkoznak a disszidensekkel, a kinnmaradás mellett agitálnak. Ami a távlatosabb teendőket illeti – tért át az akcióprogramra Kálló –, a régi milánói magyar egyesületet szeretné elszigetelni "az ellenséges emigráns szervektől", és kizárólag kulturális célokra használni, ezért utasítására Dobai János kapcsolatba lépett az elnökkel, Langer Béla mérnökkel. Langer ezt örömmel vette: mint kifejtette, szeretné rendezni az állampolgársági ügyeket (listát készít), továbbá a kulturális rendezvényekhez és aktivitáshoz örömmel venné a követség tárgyi segítségét.[1394]

A jó viszony Langer Bélával tartósnak bizonyult: 1955. januárjában arról jelentett a követ, hogy az egyesületi elnök ugyan beteg volt, így nem tudta elhozni Rómába a tervezett programot, de a "kulturális anyagokat" nagyon várja, tehát ő is kéri a Magyarok Világszövetségét, mielőbb küldjön lapokat, könyveket, lemezeket a milánói magyarok vezetőjének. Langer közeledési szándéka komoly lehet – tette hozzá –, mert azt is felajánlotta, hogy ha a jelenlegi egyesületi vezetőségben olyan személy lenne, aki ellen a követségnek kifogása van, azonnal "kicserélteti".[1395] Az új politika eredményei persze csak lassan mutatkoztak,[1396] és volt olyan mozzanat is, ami hátráltatta a nyitást.

[1390] Az állami szervek aktivitásának élénkülését jól jelzi a Magyarok Világszövetségének jelentése az Olaszországban élő magyarok körében 1954-ben kifejtett munkáról. Eddig 40 címük volt, és 25 fővel leveleztek, ám 1954-ben a levelezés 50 %-kal emelkedett. Most kaptak 450 új címet a követségtől, így további javulás várható. A témák: érdeklődés a hazai események iránt (gazdaság, kultúra), hazatérési és látogatási kérelmek, rokonok felkutatása, nyugdíjküldés, okmánybeszerzés. Egy ízben nem válaszoltak (a milánói Fülöp Sándornak, aki gorombán írt arra a tájékoztatásra, hogy disszidálása miatt budapesti háza az államosítás alól nem mentesíthető). Többen kifogásolták a konzulátus és a követség munkáját, pl. Kisfaludi Dala Béla több mint két éve eladott két Böhm Pál-képet a követségnek, és 1954 augusztusában még nem kapta meg az ellenértékét. A jelentés azt is felsorolja, hány könyvet, periodikát, *bulletin*t küldtek szét, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/a-001735-1955. A Magyarok Világszövetségének jelentése az Olaszországban élő magyarok körében 1954-ben kifejtett munkáról (Budapest, 1955. január 20.).

[1391] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-30/b-09882/2-1954. Kálló Iván ([Róma], 1954. október 6. [a budapesti iktatás dátuma] elől) – Boldoczki Jánosnak.

[1392] Ez pontatlan adat, mert mint láttuk, a közösséget elsőként Mester István szervezte meg 1947-től. Tóth Gyula 1951-59 között látta el a római magyar lelkészi feladatkört, ld. Németh 2009. 158., 170..

[1393] A PMI irattárában a név Bogláry formában szerepel.

[1394] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/d-001444-1955. Kálló Iván (Róma, 1954. november 5.) – Boldoczki Jánosnak.

[1395] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-001624-1954. Kálló Iván (Róma, 1955. január 21.) – Boldoczki Jánosnak.

[1396] Az 1955. április 4. ünnepség kapcsán folytatott sajtómunkáról és a megjelent cikkekről szóló jelentésben a követ megállapította, hogy "az amnesztiarendelet a továbbiakban is megkívánja a fokozottabb tájékozató tevékenységet", mert

1955 tavaszán magyar emigránsok egy csoportja megpróbált rajtaütni a berni magyar követségen. Kálló ennek fényében 1955. március 1-én jelentette: a "közelmúltban lezajlott berni esemény" hatására végrehajtották a követség biztonsági rendszabályainak felülvizsgálatát és kiegészítését, a páncélszekrények zárásától a szemétkosarakból összegyűjtött papírhulladék elégetéséig. A Római Magyar Akadémián is érvényesítették a szükséges intézkedéseket. Kérnek azonban "5 drb. géppiszolyt és 1 T[T] pisztolyt "a legrövidebb időn belül", melyekből kettőt tartanának az irodaépületben, négyet pedig a követség területén lakóknál, "hogy egy esetleges támadáskor biztosítani tudják, kívülről is a Követség épületét."[1397] Pár nap múlva a követ felkereste Cippicót, a külügyminisztérium protokoll-osztályának helyettes vezetőjét, és megköszönte a követség rendőri biztosításának a berni események hatására történő megerősítését (két csendőrrel többet rendeltek ki). Ám nemcsak udvariassági látogatásra jött: arról is tájékoztatta partnerét, hogy információi szerint valószínűleg támadás készül a követség ellen (egy rosszul öltözött, talán valamelyik táborban lakó látogató éppúgy jelezte ezt, mint egy telefonáló is). Cippico nemcsak megköszönte a figyelmeztetést, de komolyan is vette mert egy órával később újabb három főt (egy csendőrt és két titkosrendőrt) vezényeltek ki a Via dei Villinire.[1398]

Mindemiatt az olasz hatóságok persze továbbra is figyelemmel kísérték a magyar emigráns szervezetek működését is. Attilio Piccioni külügyminiszter nevében köszönőlevelet kapott Varga Béla, a Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke, aki Mindszenty bíboros bebörtönzésének ötödik évfordulójára hívta fel az olasz kormány figyelmét.[1399] Az innsbrucki olasz főkonzul a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége ottani aktivitásáról jelentett, bár a vezető, Zákó András vezérőrnagy[1400] jó anyagi lehetőségei láttán azt valószínűsítette, hogy éppenséggel a vasfüggönyön túli országok részére folytat kémtevékenységet![1401] 1954 decemberében pedig ballonokat, sárkányokat sodort a szél Marche és Umbria tartományok területére, ahol Ascoli Piceno és Perugia környékén szedte össze a csendőrség a szerkezetekből szétszóródó, magyar nyelvű röplapokat. De találtak hasonló "légipostai küldeményeket" Friuli tartományban is, a Savogna di Udine és Stregna környéki szántóföldeken. Az olasz Külügyminisztérium iratanyagában fönnmaradt kétoldalas nyomtatvány a "Nemzeti Ellenállási Mozgalom" nevében rajzokkal, dramatikus elbeszéléssel egy akkoriban igen aktuális ügyben agitált. 1953-ban, az "új szakasz" kezdetén lehetővé vált, hogy aki akart, kiléphetett a téeszekből ï ám 1954-ben, a részleges visszarendezéskor megnőtt a nyomás, hogy térjenek vissza. Nos, a röplap a régi baloldali jelszót ügyesen visszafordítva és címmé emelve ï "A föld azé, aki megműveli!" ï élesen kritizálta az erőszakos kollektivizálást és igyekezett visszatartani a parasztokat a másodszori belépéstől.[1402] A látszat ellenére azonban nem valamelyik emigráns szervezet akciójáról volt szó, hanem az amerikai kormányzat "Operation Focus"

---

ez a jobboldali lapok felé még nem kielégítő. A múlt évi munka szintjéhez képest "bizonyos fejlődést" érzékelt, és "némi előrehaladás mutatkozik a jobboldali lapok vonalán is", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-00618/8-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. április 19.) ï Boldoczki Jánosnak.

[1397] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-003193-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. március 1.) ï Boldoczki Jánosnak. ï A TT pisztolyt nyilván magának kérte a követ.

[1398] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-003493-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. március 12.) ï Boldoczki Jánosnak.

[1399] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Religione. Varga Béla (New York, 1954. január 27.) ï Attilio Piccioninak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Religione. Alberto Tarchiani (Róma, 1954. március 8.) ï Varga Bélának.

[1400] Zákó András pályájára ld. Szakály 2001. 376., emigrációs tevélkenységére pedig Borbándi 1989. I. 73-75., 87., 292-293., 361., 511.

[1401] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Movimenti emigrati. Paulucci (Innsbruck, 1954. október 12.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1402] A perugia prefektus táviratát ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Movimenti emigrati. Rolandi Ricci (Perugia, 1954. december 3.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, a cividalei csendőrkerület parancsnokának jelentését ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Movimenti emigrati. Felice Lombardi (Cividale, 1954. december 4.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, az ascoli csendőrkerület parancsnokáét pedig ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Movimenti emigrati. Peretti (Ascoli Piceno, 1954. december 4.) ï az olasz Külügyminisztériumnak. ï A röplap e táviratok melléklete.

fedőnevet viselő kezdeményezéséről – amelynek kivitelezésében ugyanakkor magyar emigránsok is részt vettek, pl. Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt volt főtitkára és alelnöke, a neves író és szociográfus (a röplap szövegének stílusa az ő tollára vall), vagy a fiatal Deák István, a Columbia Egyetem (New York) későbbi történész professzora. A "Nemzeti Ellenállási Mozgalom" (NEM) kitalált név volt csupán, nem fedett valódi szervezetet. A röplapok tartalmi sajátossága, hogy immár nem általában támadták a pártállami diktatúrát, hanem – fölismerve, hogy az "új szakasz" révén tagoltabbá vált a hazai politikai tér – egy-egy konkrét részkérdés kapcsán próbálták meg befolyásolni a hazai közhangulatot.[1403] A bajor területekről fölengedett léggömbök útját azonban időnként megbolondította az alpesi szél, "túlszárnyalták" küldőik elképzeléseit, és így juthatott belőlük az Adria tájaira is.

Kálló Iván követi éveit is végigkisérte a Fraknói-villa visszaszerzéséért vívott küzdelem a rafinált ügyvéddel, Filippo Merlinivel. 1951. szeptember 6-án kelt, Kiss Károly külügyminiszterhez intézett levelében jelezte, hogy Merlini – a képviseletével megbízott Danzio ügyvéd szerint – elvileg hajlandó is lenne valamilyen cserére, de Szabó Imre elvtárs felajánlott lakása túl kicsi számára. Garázst építtetett, bevezette a telefont, új bútorokat vásárolt: ki fogja neki mindezt megtéríteni? – tette fel a kérdést a követnek az ügyvéd. Kálló mindenesetre úgy vélte, meg lehet egyezni vele, főképp azért, mert úgy hírlik, 1951. végén lejár a lakásvédelmi törvény hatálya, és akkor elveszíti előnyös helyzetét.[1404] Kálló az olasz Külügyminisztériumban Scamacca protokollfőnökkel és Taviani tanácsossal is beszélt annak érdekében, hogy segítsenek nyomást gyakorolni Merlinire, de a diplomata kollégák nem voltak túlságosan készségesek. Talán ha a magyar külügy hasonló budapesti jószolgálatáról adatokat kaphatnánk – próbált intézkedni Mágori Varga Erzsébet előadó négy nappal később Budapesten –, esetleg lehetne némi nyomást gyakorolni az illetékesekre.[1405]

A bérlet felmondására ösztökélés egy újabb – Mario Paone ügyvédtől származó – lehetőségére hívta fel a római nagykövetség figyelmét Fái Boris külügyminisztériumi osztályvezető 1952. augusztus 2-án kelt levelében. Az olasz lakásügyi törvények védik ugyan a bennlakó bérlőt, de a luxusvillák negyedében lehetővé teszik a bérleti díjak felemelését. Kalmár György elvtárs, a Magyar Intézet vezetője – adta hírül Fái – már eljárt Róma város polgármesteri hivatalánál azügyben, hogy a szóbanforgó villa vajon ilyen negyedben fekszik-e, de hazarendelése miatt a választ nem tudta megvárni. Intézkedjenek a magasabb bér visszamenőleges érvényesítéséről – így szólt a tanács, abban bízva, hogy az ügyvéd inkább lelépéssel igyekszik majd szabadulni a pénzügyi kelepcéből.[1406] Ám nem így történt, amiként az kiviláglik egy másfél esztendővel később keletkezett Kálló Iván-levélből, amelyet a követ Boldoczki János akkori külügyminiszterhez intézett 1954. február 28-án. Schiano és Capezza ügyvédek arról tájékoztatták, hogy Merlini a bérletfelmondási zárlatra hivatkozva az emelt bér fizetését is elutasította. Kitenni sajnos a 10 esztendős határidő lejártára hivatkozva sem lehet, mert az említett jogszabály a lejáró bérleteket automatikusan a korábbival megegyező időtartamra meghosszabbítja. Van azonban megoldás: a zárlat alóli feloldást alapos indokkal – pl. hivatali helyiségnek kell a villa – kérelmezni lehet a bíróságon, amely, ha Merlini nem tér jobb belátásra, ki fogja mondani a kilakoltatást.[1407] E ponton megjegyezhető, hogy mivel az emelt bérösszeg fizetésének megtagadásánál már egyértelműen

[1403] Kovács Imre emlékei alapján az akció történetét összefoglalja Borbándi 1989. I. 361-364.
[1404] MOL-XIX-J-1-j-OLASZ-2/a-FVÜ-I.kötet.-10.
[1405] Uo. 12. – Az olasz Külügyminisztériumban megvan Merlini ügyvéd *Pro Memoriá*ja és Michele Scamacca protokollfönök följegyzése, amelyben a Politikai, a Nemzetközi Kulturális, a Személyzeti és a Jogi Főosztálytól kért szakvéleményt a magyar követség július 17-i *Szóbeli Jegyzék*ére, ld. ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. A Protokoll Főosztály följegyzése (Róma, 1951. augusztus 12.), ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Filippo Merlini: *Pro Memoria* ([Róma, 1951. ?].), ASDMAE AP 1950-1957 Ungh. B.1151. Ungheria-Italia. Magyar Követség (Róma, 1951. július 17.) – az olasz Külügyminisztériumnak. – Sajnos az akció folytatásáról a magyar vonatkozású iratanyagban nem maradt fenn adat.
[1406] Uo. 17.
[1407] Uo. 20., 25.

kiviláglik Merlini ügyeskedése és rosszhiszeműsége, a Fraknói-villa visszaszerzéséért folytatott küzdelem történetében nincs cezúra a demokratikus korszak tisztviselőinek és a diktatúra bürokratáinak erőfeszítései között: utóbbiak társadalmi-politikai legitimációjának hiánya miatt a magyar államjavakat elbirtokolni igyekvő Merlininek még nem lett morálisan igaza.

Az események e pontján újra fölmerült a tulajdonjogi probléma, amiként arra Rubin Péter osztályvezető[1408] 1954. március 16-i levele figyelmeztette a követséget. Ha ugyanis nem lesz kellően világos, kié a villa (MTA, minisztérium, magyar állam stb.), akkor az olasz hatóságok a bírósági eljárás megindultával lefoglalhatják. Kálló a pártállam napi gyakorlatát látva persze joggal vélhette úgy (egy újabb, Boldoczki miniszterhez 1954. május 21-én felküldött levelében), hogy az MTA is állami szerv, így nem probléma, ha őt jelentik ki tulajdonosnak. Ám Virányi Béla osztályvezető a maga május 12-én megfogalmazott állásfoglalásában joggal hivatkozott az 1949. évi XXVII. törvényre, amely szerint az MTA önálló, másnak alá nem rendelt szervezet. A követ ï józan ügyvédi tanácsra ï végre elvágta a gordiuszi csomót: kikérte a telekkönyvi kivonatot, amely világosan kimutatta, miszerint az ingatlan a magyar államra van ráruházva azzal a céllal, hogy Történeti Intézetet tartson fenn belőle Rómában.[1409]

Nem tudjuk, mennyire bízott abban Kálló Iván, hogy még az ő hivatali idejében a magyar állam újra a Fraknói-villa birtokába kerülhet? De azt több dokumentum bizonyítja, hogy a "népi demokratikus" diplomaták mozgását, utazását korlátozó intézkedések eltörlését ï amelyeket az enyhülés folyamata valóban egyre fölöslegesebbé, és így bosszantóbbá tett ï mind türelmetlenebbül szorgalmazta olasz partnereinél. Feltételezhetjük, hogy ebben némi személyes indulat is közrejátszhatott: közeledett külszolgálatának vége, és még alig látott valamit a világ egyik leggyönyörűbb országából! Így 1954 szeptemberében, amikor Piero Solarit,[1410] a Szovjetunióval és a "népi demokratikus" országokkal foglalkozó külügyi osztályvezetőt látogatta meg, kifogásolta, hogy miközben Magyarországon már egy éve szabadon utazhatnak az olasz diplomaták,[1411] őket még mindig korlátozzák mozgásukban. Solari természetesen megígérte, hogy megvizsgálják, hogyan lehetne a viszonossági szempontot érvényesíteni.[1412] Amikor novemberben budapesti kollégáját, a Rómában tartózkodó Giardinit látta vendégül, aki "Kétly [sic!) Anna" szabadonbocsátását[1413] dicsérte, majd hozzátette: még nagyobb dolog lenne Mindszentyé ("az

---

[1408] Rubin Péter pályájára ld. Száll-Ungváry 2003 i.m. 50., ÚMÉL V. 2004. 858.

[1409] Uo. 34., 35., 37. ï "*Estratto storico della partita 34549 del Catasto Urbano di Roma intestata allo Stato Ungarico per gli scopi di un Istituto Storico Ungarese da istituirsi a Roma*", ld. uo. 41

[1410] Piero Solarira ld. WHO 1958. 900. ï Kálló valószínűleg nem jegyezte meg jól partnere nevét, mert jelentésében végig Dr. Solarióként emlegeti.

[1411] A Külügyminisztérium az 1953. augusztus 4-én kelt *Szóbeli Jegyzék*ben közölte a budapesti diplomáciai képviseletekkel, hogy az osztrák, a jugoszláv és a szovjet határzónát, illetve egyes katonai és ipari területeket (pl. Veszprém megye, Borsdo-Abaúj-Zemplén megye, Csepel-sziget) kivéve, szabaddá teszi a mozgást az ország területén, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1218. Missioni diplom. consolari. Magyar Külügyminisztérium (Budapest, 1953. augusztus 4.) ï a diplomáciai képviseleteknek.

[1412] MOÉ XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-0014-1954. Kálló Iván (Róma, 1954. szeptember 30.) ï Boldoczki Jánosnak. ï A beszélgetésről beszámolt feletteseinek Solari is, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Missioni diplomatiche. Pietro Solari (Róma, 1954. október 1.) ï a Külügyminisztériumnak.

[1413] Kéthly Anna pályájára ld. Száműzve... 2007. ï A neves szociáldemokrata politkus nevének helytelen írása kapcsán jegyezhetjük meg, hogy a helyesírási hibák felelősei ugyan sokszor a beosztott diplomaták voltak, de az már a követ általános műveltségi színvonalát jelezte, ha az elírás benne maradt a szövegben. Ezügyben a legtöbb kifogást Dobai János kapta (kulturális attasé, hírszerző százados, a követségi pártszervezet vezetője), akinek kiküldésekor a politikai megbízhatóság bizonyára többet nyomott a latban az ortográfiai ismereteknél. Rubin Péter minisztériumi osztályvezető meg is jegyezte 1954 tavaszán kelt levelében: "jelentéseinek értékét [...] eléggé lerontják a benne lépten nyomon előforduló helyesírási, fogalmazási és mondatszerkezeti hibák". Ám azt is hozzátette: "Dobai elvtárs utóbbi időben küldött jelentéseiben nyelvtani és helyesírási szempontból is látok fejlődést", ld. MOL XIX-J-1-k. Olaszo. 18/b. Rubin Péter (Budapest, 1954. április 12.) ï a római követségnek. ï A KÜM Kollégiuma egyébként már 1951 októberében határozatot hozott arról, hogy "a Külügyminisztérium és a külképviseletek politikai munkatársainak záros határidőn, egy éven belül meg kell tanulniuk helyesírni. Politikai munkatársak nem dolgozhatnak ezután a határidő után a

kétségtelen, hogy az olasz klerikális köröket szörnyen izgatja Mindszenty sorsa."), szavaiból közvetve azt vette ki, hogy "az amerikaiak befolyása miatt nem lesznek könnyítések a diplomaták utazási korlátozásaiban".[1414] A nyomás a gazdaságpolitika felől is jelentkezett: 1955 januárjában Baczoni Jenő külkereskedelmi miniszterhelyettes írt át Sík Endrének, miszerint az utazási korlátozások miatt a kereskedelmi kirendeltség nem tud Milánóban megfelelően működni, miközben ott található az olasz üzleti élet központja, így "külkereskedelmi szempontból rendkívül fontos érdekek fűződnek ahhoz, hogy az olasz kormány a mozgási korlátozást a legrövidebb időn belül feloldja." Kéri, vizsgálják meg, hogy "a viszonosság elvét is figyelembe véve", milyen lépéseket lehetne tenni az olasz kormánynál.[1415]

Júniusban, amikor a követ az új protokoll-főnököt, Corrado Baldoni di Montalto barót[1416] látogatta meg, aki szimpátiával idézte fel magyarországi emlékeit (1938-ban ï tehát nyilván az Eucharisztikus Világkongresszuson ï járt Budapesten), Kálló újra megragadta az alkalmat, hogy kifejtse: a magyar komány már régóta könnyített a diplomaták utazási korlátozásain, és azóta nem kap választ a reklamációra. A felelet ï nem mi kezdtük a korlátozást, de megvizsgáljuk, stb ï nemigen lehetett a követ inyére, így rögtön ki is jelentette: Baldoni reakciósabb, mint amilyen az elődje, Scamacca báró volt. "Egyébként az egész protocole hercegek, bárók, grófokkal van tele", és a helyzet nem javul, az USA befolyása érvényesül ï öntötte ki keserűségét jelentésében, majd javasolta: Giardininak is vessék fel a dolgot, hivatkozva a "reciprocitásra, ahogy ők is mindig tették".[1417] A Bem-rakparton azonban már nem éleződött tovább az osztályharc, így a követ komoly meglepetéssel, netán dühvel értesülhetett a központ elmarasztalásáról. Az aktán ugyanis a következő, 1955. június 28-án kelt feljegyzést találjuk: Kálló elvtárs "elrontotta a dolgot", "elvetette a sulykot", "nagyon ügyetlen dolog volt" mindjárt felvetni az utazások dolgát. Próbáljon meg együttműködni és "ne vesse fel ezt a kérdést".[1418] Az indulat persze nem menthető, de talán érthető: ez a beszámoló Kálló Iván egyik utolsó jelentése volt, mert 1955 nyarán befejezte külszolgálatát.[1419]

Vajon hogyan fért meg az olasz külügyi nyitás szándékával a diplomaták utazási korlátozásának ennyire lassú, vontatott enyhítése? Itt talán újra érdemes a diplomácia sajátos szemiotikájára utalni: arra, hogy egy állam szuverenitásának, nemzetközi helyzetének, célzott kapcsolatrendszerének stb. hányféle eleme fejeződik ki a külügyi érintkezés formális jeleinek sajátos nyelvén. Mint láttuk, a szocialista országok gátlástalanul fütyültek erre a metanyelvre, amikor hatalmi érdekeik úgy kívánták ï hiszen a diplomaták szabad mozgásának nehezítése természetesen a vasfüggöny keleti oldalán kezdődött először. A korlátozások feloldásának késleltetése nem volt más, mint alapos lecke abból a nyelvből, amelyen Magyarország most hirtelen újra elkezdett beszélni. Az olasz állam ezzel az eszközzel fejezte ki neheztelését amiatt, hogy a nemzetközi érintkezési normák korábbi felrugásával valójában alaposan megsértették ï és saját méltóságának tartozott azzal, hogy csak meghatározott formák között volt hajlandó magát e sértésen túltenni. Meglehet, pontosan ezt értették meg a Bem rakparton, amikor leintették a nem éppen empátiájáról nevezetes római követet.

Külügyminisztériumban helyesírás tudása nélkül. A Kollégium e határozatának szerepelnie kell a rendeletben [vagyis csak azt lehet külszolgálatra kirendelni, aki a tanfolyamot elvégezte]", ld. MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma. (3.d.) Kollégiumi határozatok a külképviseleteken magyar helyesírás és nyelvtani alapismeretek tanulásának megszervezésével kapcsolatban [1951.] október 20.

[1414] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-001624-1954. Kálló Iván (Róma, 1954. november 25.) ï Boldoczki Jánosnak.

[1415] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/g-002334-1955. Baczoni Jenő (Róma, 1955. január 23.) ï Sík Endrének.

[1416] Corrado Baldoni di Montalto baró pályájára ld. WHO 1958. 65-66.

[1417] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/e-006314-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. június 18.) ï Boldoczki Jánosnak. ï Pár hónapra rá Sík Endre valóban megemlítette Giardininak a problémát, aki biztosította róla: dolgoznak a megoldáson az olasz külügyminisztériumban, ld MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/a-002403/11-1955. Feljegyzés Giardini olasz követ látogatásáról Sík Endre küm.h-nél (Budapest, 1955. október 21.).

[1418] Uo.

[1419] Protokollaris búcsúlatogatásainak szervezéséről ld. a Protokoll Főosztály följegyzését ASDMAE AP 1950-1957.Ungh. B.1286. Missioni diplom. consol. Taviani följegyzése (Róma, 1955. augusztus 24.).

A mozgáskorlátozások jelentős könnyítésére (a magyar gyakorlathoz hasonló, háromzónás rendszer – szabad, előzetes bejelentés alapján engedélyezett, tiltott – bevezetésére) végül 1956. március 3-án került sor.[1420]

A külügyi nyitás[1421] természetesen semmiképp sem tette fölöslegessé Budapest számára a magyar-olasz baráti egyesületekben folyó, a poltikaival egybefonódó kulturális propagandát, így tovább folyt tevékenységük támogatása. A vezetőségek továbbra is a követtel is egyeztették éves munkaterveiket,[1422] közösen folyt a nagyszabású rendezvények előkészítése.[1423] Ugyanakkor Kálló igyekezett "haladni a korral", amikor egyik jelentésében némi önkritikával kijelentette: a követség kulturális aktivitása a múltban inkább "operatív" jellegű volt, és kevésbé politikai jellegű, miközben manapság, "hogy meg van [*sic!*] az objektív lehetősége a két rendszer békés együttélésének", ezt a lehetőséget a kultúra terén is ki kell használni. Eddig felszínesek voltak a kapcsolatok, és a társaságok munkáját is nehezítette, hogy a római központ volt a "gyenge pont". Ezen most változtatni fognak, de más területeken is új munkastílus kell. Szélesítik a kiutazó delegátusok ismeretségeit, kapcsolatait, csak ehhez persze időben kell tudni, hogy ki, mikor érkezik. Az RMA-t is jobban ki kellene használni, gyarapítani kell a magyarokat kiszolgáló könyvtárat, főleg új magyar művekkel (eddig inkább ideológiai könyvek és szovjet írók munkái érkeztek), és kiállításokat szervezni, amelyeket megnézhet a minden másnap filmvetítésre érkező közönség. A könyvkiadás költségmentesen még nem lehetséges ugyan, viszont megindul a nyelvtanfolyam (plakáton hirdetve, mint Budapesten az Olasz Intézet szokta!), amely mellett a hallgatóknak "vidám délutánokat" is szerveznek. Aktívabbnak kell lenni a rádió és az egyetemek felé is.[1424]

Előbb említettük, hogy Kálló intézkedést helyezett kilátásba a római baráti társaság munkájának javítása érdekében. A konkrét megoldásról hamarosan tájékoztatta miniszterét: a két egyesület élén változás történik. Spina elvtársnő férje meghalt, így Milánóból felköltözik Rómába – míg másfelől

---

[1420] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Protokoll Főosztály (Róma, 1956. március 3.) – a Miniszteri Kabinetnek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. *Szóbeli Jegyzék* a Magyar Követségnek (Róma, 1956. március 3.).

[1421] Ennek volt jele, hogy 1954 őszén új, olasz nyelvű rádióadás is indult, "Itt a budapesti rádió!" szignállal ("*Qui Radio Budapest*"), rövid- és középhullámon egyaránt, minden délután 17.00-17.30 között, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1250. Servizi telegrafi – Radio. A Rádió és Televízió Hivatal följegyzése a Minisztertanács Elnökségének (Róma, 1954. november 30.).

[1422] Ld. pl. a Luigi Polano főtitkár vezette delegációval folytatott megbeszélésről (az 1954-55. évi kultúrévad munkaterve) készült jelentést: MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/i-001241/1-1954. Jelentés az Olasz-Magyar Baráti Társaság funkcionáriusaival folytatott megbeszélésről (Budapest, 1954. szeptember 17.).

[1423] 1955. februárjában Kálló javaslatot tett a március 20-április 15. között tartandó kulturális hetek konkrét programjaira, főképp Rómában és Milánóba. Kevesebb pénzt kért rá (takarékosság!), de jelezte: mégis nagyobb szabású lesz, mint a tavalyi, amely csak két hétig tartott, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-00618/4-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. február 28.) – Boldoczki Jánosnak. – A rendezvények színvonalát – és a rájuk fordított összegek nagyságrendjét – jelezheti, hogy 1955 őszén a Forumon található impozáns óriásrom, a Maxentius-bazilika ívei alatt terveztek koncertet Róma legjelentősebb zeneakadémiája, a S. Cecilia közreműködésével, ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 729. Követség (Róma, 1955. január 31.) – KÜM-nek.

[1424] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-001714-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. január 23.) – Boldoczki Jánosnak. – A külügyminisztérium illetékesei természetesen több ízben bírálták a római követség kulturális és sajtómunkáját. A fenti jelentésről Perczel László osztályvezető-helyettes pl. megállapítja, hogy egyfelől a fogalomhasználata nem világos, másfelől nem elég a magyar kultúrát terjeszteni, egyben tájékoztatni is kell a fogadó ország kulturális életéről is – ez eddig hiányzott, ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/b-001714-1955. Perczel László osztályvezető-helyettes véleménye a követség kulturális munkájáról (Budapest, 1955. április 21.). – A sajtómunkát 1955 májusában így bírálta Rubin Péter főosztályvezető-helyettes: a felkészülés jó volt, de az eredmény nem. Nincs javulás tavalyhoz képest, "Azt a célt, hogy polgári lapok is közöljenek valamilyen pozitív magyar vonatkozású anyagot, úgy látjuk, egyáltalán nem sikerült elérni", ld. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/f-00618/8-1955. Rubin Péter főosztályvezető-helyettes véleménye (Róma, 1955. május 3.) – A kritika nyilván jogos volt, bár közben a sajtó sikerekről is beszámolt, így 1954 májusában egy újabb Olaszországi Magyar Kulturális Hét rendezvényeiről, ahol a magyar filmművészet realista eredményeiről Umberto Barbero, a magyar realista piktúráról pedig maga Renato Guttuso, a korszak egyik legjelentősebb olasz festője beszélt a közönségnek, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Szabad Nép* 1955. május 5.

Elmo elvtárs lemegy Milánóba, vagyis helyet cserélnek a vezetői posztokon. Ez a lépés kettős haszonnal jár: egyfelől "Spina elvtársnő – mint ismeretes – az egyesületi munkában nagyon aktív", másfelől a csere "Elmo elvtárs további fejlődésére is bizonyos mértékben előnyös lesz, mivel elég sok és kellemetlen nő-ügyeivel a gyakorlatban is szakítani tud." Kellemetlen viszont, hogy a központ csökkenteni kénytelen a támogatásokat. Ennek kapcsán azt kérte, hogy legalább még fél évig maradjanak a magasabb összegek, mert már lekötöttek sok programot, sok kötelezettséget vállaltak.[1425]

A változások egyik legfontosabb jelét abban láthatjuk, hogy a minisztériumi illetékesek egy kisebb csoportjának horizontján lassan formálódni kezdett a Római Magyar Akadémia valamilyen szervezeti rekonstrukciójának programja. Ennek első komoly jele az az értekezlet volt, amelyet 1955. július 25-én tartottak a Népművelési Minisztériumban. A Mihályfi Ernő (ekkoriban népművelési miniszterhelyettes) szobájában az illetékes előadók, továbbá Kerek Gábor, a Kultúrkapcsolatok Intézetének főtitkára, valamint Kálló követ részvételével tartott eszmecserén "Kerek elvtárs érdeklődött, hogy a Római Magyar Intézet milyen tevékenységet fejt ki. A kérdés kapcsán tisztázódott az, hogy az Intézet megfelelő vezető híján nem fejt ki kellő tevékenységet, bár többet csinál, mint amiről a Kultúrkapcsolatok Intézete tudott, de távolról sem használja ki a meglévő lehetőségeket. Kerek elvtárs vállalta – rögzíti a fordulópontot a beszélgetés –, hogy tárgyalni fog a Pártközponttal annak érdekében, hogy az Intézet mielőbb megfelelő vezetőt kapjon."[1426] Aligha tévedünk nagyot, ha feltételezzük: Kerek elvtárs a létező szocializmus bürokráciájának belső dinamikájára alapította tervét. Egy igazgatónak saját adminisztráció, mondhatni infrastruktúra dukál – amelyet azután egy okos ember a tudományos és kulturális intézet részleges rekonstrukciójává fejleszthet. Nos, 1958-ban azután pontosan ebben a szerkezetben indult meg a helyreállított Római Magyar Akadémia tevékenysége.

Az enyhülés tartóssá válása azt is jelentette, hogy az ügyek intézésénél a politikai szempontok mellett újra kezdett szerepet kapni a szakmai érvek mérlegelése, a tárgyilagos megközelítés. Persze az osztályharcos éberség paranoiája még bármikor újra felbukkanhatott: 1955 nyarán született pl. az a feljelentés, amelyben Práth Károly, a külügyminisztérium igazgatási főosztályának vezetője értesítette a MDP Központi Vezetőségének adminisztratív osztályát arról a hallatlan esetről, miszerint a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége nemrégiben Rómában járt küldöttségének egyik tagja nem átallott pozitívan nyilatkozni Rómáról: "Istenem, de jó lenne itt élni!" (A meggondolatlan aktivistát nyilván valamelyik követségi munkatárs jelentette fel.) A levél nyomatékosan felhívta arra a párt illetékeseinek figyelmét, hogy a küldöttségek kiválasztásánál körültekintőbbek legyenek, "nehogy arra méltatlan egyének képviseljék külföldön a magyar népet".[1427] Hasonlóan a régebbi időket idézte az a konfliktus, amelyről Szabó László és Vilezsál Oszkár labdarugók számoltak be a sajtónak 1955 decemberében. Az Itáliában turnézó B. válogatott két tehetséges tagját a hazatéréskor, Tarvisiónál vámvizsgálat címén leszállították a vonatról, majd arra szólították fel őket, hogy disszidáljanak – méghozzá olyan nyomatékosan, hogy állítólag a magyar fiúknak úgy kellett "kitépni magukat" az olaszok kezéből! A sajtótudósítások szerint az olasz fél tagadta a

[1425] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-20/d-001715-1955. Kálló Iván ([Róma], 1955. január 29. [a bp-i iktatás dátuma] előtt) – Boldoczki Jánosnak, továbbá ugyanerről MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-2/b-002614-1955. Kálló Iván (Róma, 1955. február 14.) – Boldoczki Jánosnak.

[1426] MOL XIX-J-l-k. 18/c. Virág Péter külügyminisztériumi olasz előadó feljegyzése a Népművelési Minisztériumban tartott megbeszélésről (Budapest, 1955. július 25.). – A helyzetet közelebbről ismerők más fórumokon is megfogalmaztak hasonló gondolatokat. Így pl. a külügyminisztérium Tájékoztatási Főosztályának vezetője, Száll József a KÜM Kollégiumának 1954. április 12-i ülésén, ahol a római követség tevékenységét tárgyalták, kifejtette, miszerint "a római akadémiát jobban bele kellene vonni a kulturális munkába, megfelelő vezetőt kellene kiküldeni, magyar kultúrközponttá kellene kifejleszteni a követség irányítása alatt", ld. MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma. (3.d.) 1954. április 12.

[1427] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/e-006508-1955. Práth Károly (Budapest, 1955. június 28.) – az MDP KV adminisztratív osztályának.

hivatalos asszisztenciát és a magánklubok "csábításaival" magyarázta az esetet.[1428] De a mégiscsak lassan megváltozó idŐket már jellemzŐben képviselte az a dilemma, amelyrŐl Sándor Károly ügyvivŐ kérdezte meg a minisztert 1956 januárjában. Felkereste ugyanis Guido Manacorda,[1429] a kommunista ideológia iránt érdeklŐdést mutató, neves firenzei könyvkiadó, és újra kezdeményezte Rákosi Mátyás válogatott mŰveinek kiadását, amelynek munkálatai két éve félbeszakadtak. Az ügyvivŐ azt felelte hogy "a nemzetközi helyzetben idŐközben bekövetkezett változásokra, valamint a kötetbe felvett egyes cikkekre való tekintettel ï tudomásunk szerint az illetékes helyen eltekintettek a mŰ kiadásától." Ezek után kérte a központ sürgŐs állásfoglalását ebben az ügyben.[1430]

Nos, Rákosi elvtárs mŰveinek olasz kiadása azóta sem jelent meg ï és aligha jön már vissza valaha is az a világ, amelyben újra napvilágot láthatna. Az a föntebb említett, a nemzetközi helyzetben bekövetkezŐ változás, amelynek következtében a kiadás lefékezŐdött, a Jugoszláviához fŰzŐdŐ viszony normálizálása volt. Ez vontatottan haladt ugyan ï hiszen a Rajk László elleni koholt pert a "titóista banda" leleplezésének szolgálatába állító Rákosi Mátyás a desztalinizálás kezdetén is még évekig a párt fŐtitkára maradt ï , de Moszkva ki akart békülni Belgráddal, így az új direktívának elŐbb-utóbb Magyarországon is érvényesülnie kellett. Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártjának fŐtitkára 1954. június 22-én levélben fordult Joszip Broz Tito jugoszláv elnökhöz, csúcstalálkozót javasolva a két ország közötti problémák megoldására ï és Tito augusztusban pozitívan válaszolt. Í sszel a Szovjetunióban teljesen leállították a jugoszlávellenes propagandát, feloszlatták a Tito-ellenes kommunista szervezeteket, továbbá kivonták a forgalomból azokat a brosúrákat és könyveket, amelyek uszító hangneme már nem illett a normalizálás politikájához. Idehaza is történtek lépések: felszámolták a két ország közötti mŰszaki határzárat és 1954 második felében megkezdŐdött a jugoszláv kapcsolat "bŰne" miatt elítéltek szabadon bocsátása. És ha mindez tán nem lett volna elég, azért a szovjet pártsajtót Budapesten is figyelmesen olvasták: márpedig a *Pravda* október 20-i száma nagy cikkben emlékezett meg Belgrád felszabadításának 10. évfordulójáról, november 7-én pedig egyenesen a fŐtitkári ünnepi beszédben olvashatta ország-világ, hogy a Szovjetunió kész közeledni Jugoszláviához.[1431] Három nap múlva a római követ a következŐ rejtjeltáviratot kapta Boldoczki János külügyminisztertŐl: "Állítsa le Rákosi válogatott [mŰveinek] kiadását, mert számos Tito-ellenes kitételt tartalmaz".[1432]

A követségi munkatársak zöme nyilván örömmel hagyott fel a személyi kultuszban fogant politikai "muszáj"-feladatok erŐltetésével. Hiszen még a mozgalmi kapcsolatokon[1433] belül is bŐven akadt

---

[1428] HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Magyar Nemzet* 1955. december 11., *Szabad Nép* 1955. december 12. ï Az egyik olasz lap szerint a tarvisiói állomás aznap szolgálatban lévŐ határŐr tisztje úgy nyilatkozott, hogy semmilyen erŐszakos incidens nem történt, ld. *Dopo l'assurda protesta di Budapest. Nessuna "violenza" ai calciatori magiari. = Il Giornale d'Italia* 1955. decmber 13. ï Az olasz külügyi irtaanyagban több jelentés foglalkozik az esettel, így elsŐsorban a magyar Külügyminisztérium e tárgyban 1955. december 10-én született *Szóbeli Jegyzék*ének (egy példánya csatolva az iratokhoz) azzal a kitételével, hogy Ăhivatalos olasz személyekò akarták disszidálásra csábítani a magyar labdarugókat. Ezzel szemben az olasz nyilatkozatok azt hangsúlyozták, hogy egy magyar tolmács segítségével olyan ï a határállomáson tartózkodó ï magánemberek tettek ajánlatot, akik a helyi klubokba toboroztak játékosokat, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazioni culturali. Külügyminisztérium ([Róma, 1955. december ?]) ï a budapesti Olasz Követségnek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazioni culturali. Külügyminisztérium (Róma, 1955. december 17.) ï a budapesti Olasz Követségnek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazioni culturali. Massimo Magistrati (Róma, 1955. december 21.) ï a Védelmi Minisztériumnak.

[1429] Guido Manacordára ld. WHO 1958. 575-576.

[1430] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/b-001357-1956. Sándor Károly (Róma, 1956. január 16.) ï Boldoczki Jánosnak.

[1431] Sztikalin 2003. 210., 214. ï A viszony persze igazából csak a Rajk-per felülvizsgálatát követŐen javulhatott meg. "Jugoszláv nagykövettel beszéltünk ï írta haza az ügyvivŐ 1956 áprilisában ï , azt mondotta, Rajk rehabilitálásával a két ország közötti legnagyobb akadály elhárult", ld. MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 1548. [Követség] (Róma, 1956. április 12.) ï KÜM-nek.

[1432] MOL XIX-J-1-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) 5540. Boldoczki János (Budapest, 1954. november 10.) ï [Kálló Ivánnak]

[1433] 1955 augusztusában olasz szövetkezeti küldöttség, szeptemberben nŐszövetségi küldöttség érkezett Budapestre, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Szabad Nép* 1955. augusztus 30., szeptember 2.

értelmesebb tennivaló ï említsük meg ezek közül a kommunista ifjúsági szervezkedésben egykor jelentŗs szerepet játszó író, a később munkaszolgálatban eltűnt Földes Ferenc bolognai doktori disszertációjának megtalálására indított kutatást (a kötetet meg kívánták jelentetni Magyarországon).[1434] De végre több figyelem juthatott a "politikamentes" szakmai feladatok ellátására is. Így pl. az 1954 januárjában megtartott magyar-olasz gazdasági vegyesbizottsági tárgyalásokon szóba kerültek bizonyos nyugdíjügyek is. Amiként arról Magyar József pénzügyminisztériumi csoportvezetŗ a külügyminisztériumba küldött átiratában beszámolt, az említett fórumon az olasz nyugdíjügyekkel kapcsolatban "külön levélváltás nem történt". Leszögezték viszont, hogy a fizetések a jelenleg a két országban érvényes devizarendelkezések keretében eszközölhetŗk, attól függetlenül, hogy "a követelések mikor keletkeztek". Közölte az átiratban azt is, hogy magyar részrŗl 22 olasz nyugdíjas kap átutalást, míg olasz részrŗl 1943. július 1. óta csak nemrég, 1954-ben érkezett meg az elsŗ átutalás. A magyar nyugdíjigényrŗl még nincsenek pontos adatok. Az Adriai Tengerhajózási Részvénytársaságnál 17 magyar nyugdíjas van, míg a Trieszti Általános Biztosító magyarországi nyugdíjasai igényeinek felmérését a Pénzintézeti Központ most végzi.[1435] Sajnos mégis jellemzŗnek tekintél,hetjük a 62 éves Quaregna Jánosnak, a Kistarcsai Fésűsfonógyár fŗművezetŗjének esetét, aki 1955 februárjában azzal fordult a pénzügyminisztériumhoz, hogy mivel neje egészségi állapota miatt visszatér Olaszországba, a nyugdíját ottani lakhelyére utalják át. Márciusban a budapesti olasz követség *Szóbeli Jegyzék*ben folyamodott a külügyminisztérium "magas közbeárásáért", hogy a nyugdíjátutalási kérvény kedvezŗ fogadtatásban részesüljön, de hiába: augusztusban Baudrexler Lajos pénzügyminisztériumi osztályvezetŗhelyettes elutasította a teljesítést.[1436]

Politikai és gazdasági szempontból érdemel figyelmet Dr. Zeley István fŗtanácsos útijelentése, aki a trieszti szabadkikötŗ tárgyában november 14-19. között rendezett római nemzetközi értekezletrŗl számolt be. A magyar küldöttség elŗbb a csehszlovák delegációval Bécsben, majd a követségi tisztviselŗkkel Rómában egyeztette álláspontját, mielŗtt beült volna a tárgyalóasztalhoz, ahol az említetteken és a házigazda olaszokon kívül még Jugoszlávia, Svájc, Ausztria és megfigyelŗként a Német Szövetségi Köztársaság delegációja vett részt. A tanácskozás négy témában (a szabadkikötŗ jogi helyzete, a kikötŗ műszaki fejlŗdése, vasúti díjszabási kérdések, hajójáratok), kizárólag konzultációs jellegel zajlott. Triesztet egy memorandummal Olaszországhoz csatolták 1954. október 5-én,[1437] de az aláíró négy állam (USA, Anglia, Olaszország, Jugoszlávia) kötelezték Rómát, hogy szabadkikötŗt (vámmentes kikötŗt) hozzon létre. E kötelezettségnek Róma a fŗkormánybiztos január 29-i rendeletével tett eleget, ám az eljárást Jugoszlávia vitatta: szerinte a várost Olaszországnak juttató londoni memorandumtól függetlenül, a szabadkikötŗ igazgatását nemzetközti szervezetnek kellene ellátnia (szerintük a helyi lakosságnak is ez lenne a jó megoldás). Ide csatlakozott a csehszlovák-magyar javaslat: a kikötŗ problémáiról időnként tartsanak nemzetközi megbeszéléseket. E javaslatokat az olaszok visszautasították, a békeszerzŗdés 8. melléklete 21-26. cikkelyei alapján. A gazdasági kérdések megbeszélését alapvetően befolyásolta, hogy nem sokkal korábban az olasz és az osztrák kormány kétoldalú egyezményt kötött, többek között a kedvezményes vasúti dijszabásról, mire a többi delegáció (a magyar is) azt követelte, hogy ugyanezeket a kedvezményeket ők is kapják meg. Az olasz fél nem zárkózott el, de a kedvezmény mértékét a kikötőn átfolyó tengerentúli áruforgalom arányával kívánta összefüggésbe hozni. A

[1434] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-27/b-004178/3-1956. Kállai József (Budapest, 1956. április 19.) ï a római követségnek. ï Földes Ferencre ld. ÚMÉL II. 2001. 762.

[1435] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-001732/3-1955. Magyar József (Budapest, 1955. február 21.) ï KÜM-nek. ï Rávezetett megjegyzés: az 1954. január 26-i Protokoll 5. szakaszának e) pontja tartalmaz a nyugdíjátutalásra vonatkozó fizetési jogcímet.

[1436] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-001732/5-1955. Quaregna János kérvénye a PÜM-höz (Kerepes, 1955. február 25.)., MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-001732/5-1955. A budapesti olasz követség *Szóbeli Jegyzék*e a külügyminisztériumhoz (Budapest, 1955. március 8.). MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-23/j-001732/5-1955. Baudrexler Lajos (Budapest, 1955. augusztus 1.) ï KÜM-nek .

[1437] Valójában október 10-én; a trieszti kérdésrŗl fentebb már volt szó.

konkrét kívánságokat persze továbbra is kétoldalúan kell elintézni. A MASPED vezetője, Glöckler Alfréd[1438] külön tárgyalásokat folytatott a Triesztben fölmerülő fuvarköltségek kiegyenlítéséről, a klíringegyezményen kívüli áruk formájában. A magyar résztvevők az *Unitá*nak nyilatkoztak, más lapnak nem, mert egyébként is az volt az irányvonal, hogy mivel Magyarország részvétele a trieszti forgalomban csekély, így nem kell túlságosan nagy szerepet vállalni a konferencián.[1439]

Sándor Károly ideiglenes ügyvivő kisérő levelében megerősítette, hogy a trieszti kikötőről tartott értekezlet jelentősége "egészen minimálisnak mondható". Az olasz kormány, amely immár birtokon belül van a városban, a rendezvénnyel igyekezett formálisan letudni a londoni memorandumban vállalt kötelezettségét, és megnyugtatni a trieszti lakosságot. (Mivel Trieszt igazi eltartója Ausztria – a forgalom 80-85 %-át adja –, így nem véletlenül kötöttek Béccsel különmegállapodást a vasúti-szállítási stb. kedvezményekről). A magyar delegáció aktív volt, a csehszlovákokkal dolgozott együtt, és a jugoszláv felvetésre (kérjünk részvételt a kikötő nemzetközi igazgatásában) tartózkodóan felelt: van más kikötő is az Adrián, amelyet foglalkoztatunk, így ez a kérdés nem túl jelentős számunkra.[1440]

A kapcsolatok javulását természetesen gazdasági területen is mielőbb kamatoztatni akarta a magyar kormányzat. 1955 novemberében Baczoni Jenő külkereskedelmi miniszterhelyettes előterjesztést intézett a külügyminisztérium Kollégiumához a küszöbön álló újabb magyar-olasz vegyesbizottsági tárgyalások tárgyalási pontjaira vonatkozóan.[1441] A javaslatban elemezte az árulisták 1955. évi kihasználtságát, és jellemezte az új listákat, megjelölve a célt: ezek révén összesen 50 %-os forgalomnövekedést kell megvalósítani.[1442] Decemberben Lastofka Béla római kereskedelmi tanácsos híreket küldött az olasz delegáció összetételéről, találgatva, kik lesznek a résztvevők. Az már tudható, hogy az elnök Guido Romano[1443] lesz, ugyanaz, aki az 1953-54. évi tárgyalásokat is vezette. Az olasz fél arra is törekszik – jelezte Lastofka –, hogy a tárgyalások témái közé felvegyék "az államosított magyarországi olasz javak kérdését".[1444] 1956 januárjában maga a minisztertanács

---

[1438] Glöckler Ferdinándról van szó, aki az 1948-ban alakult, 100 %-ban állami tulajdonú részvénytársaságnál 1949-től a vezérigazgatóhelyettesi, majd 1950-től a vezérigazgatói posztot töltötte be (1957-ig). A visszaemlékezések szerint Glöckler igazi munkáskáder volt (éppúgy "beszkártos", mint Kálló Iván követ!), de sikeres vezetőnek bizonyult, ld. Kiss Pál 1998. 5-6., 29.

[1439] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-11/j-008305/9-1955. Dr. Zeley István főtan. útijelentése a trieszti szabadkikötő tárgyában rendezett római nemzetközi értekezletről (Budapest, 1955. november 29.).

[1440] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-11/j-008305/9-1955. Sándor Károly (Róma, 1955. december 6.) – Boldoczki Jánosnak.

[1441] A megbeszélések továbbra is az 1948-ban kötött kereskedelmi egyezmény alapján zajlottak, amelyről a magyar Külügyminisztérium az 1954. december 11-i *Szóbeli Jegyzék*ben jelentette ki, hogy újabb egy évre meghosszabbítottnak tekinti, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1249. Ungheria e Italia. Renato Giardini (Budapest, 1954. devember 14.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[1442] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-003554-1957. Baczoni Jenő külkereskedelmi miniszterhelyettes előterjesztése a Kollégiumhoz a magyar-olasz vegyesbizottsági tárgyalásokról (Budapest, 1955. november 25.).

[1443] Guido Romanóra ld. WHO 1958. 823-824.

[1444] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/i-005-1955. Lastofka Béla (Róma, 1955. december 27.) – ĂSzilágyi [Béla] főosztályvezetőnek kezeihez.ò – A téma hosszú múltra tekinthet vissza: 1948-tól – a nagyobb mérvű államosításoktól – kezdve, változó formákban, de mindig föl-fölbukkant az olasz-magyar kapcsolatokban. A *Nemzetközi Katonai Szemle* cikkírója 1948 decemberében beszámolt arról, hogy Olaszország és a Szovjetunio jóvátételi, árucsereforgalmi, kereskedelmi és hajózási egyezményt kötött egymással, melynek rendelkezése szerint a szovjetek – a mintegy 100 millió dolláros olasz jóvátételi tartozás törlesztése fejében – lefoglalják és átveszik a Magyarországon, Bulgáriában és Romániában található olasz javakat, ld. HTL MN 1950/T. (7. doboz.) 10. *Nemzetközi Katonai Szemle* 1948. december 10-31. 431. – A budapesti olasz követség táviratforgalmát figyelő katonai rádiófelderítők 1950. március-április folyamán megfejtették az akkori aktuális rendelkezésekkel kapcsolatos üzenetváltást. Eszerint a római magyar követség felhívásban közölte az olasz nyilvánossággal, hogy a Magyarországon frissen államosított vállalatoknak csak azokért a részvényeiért kapható kárpótlás, amelyeket megadott határidőn belül leadnak a követségen. Erre az olasz diplomácia visszakérdezett: eddig az volt a köztudomás, hogy a magyarországi olasz javakat nem államosítják a magyarok, mert azok a jóvátétel keretében közvetlenül szovjet tulajdonba mennek át. A Bem-rakpart azonban cáfolt: az összes olasz javakat átveszi a magyar állam, és ha a szovjetek netán reklamálnak, akkor majd a magyar hatóságok adják azokat tovább. Mire Benzoni követ kijelentette: tiltakoznunk kell, ld. HTL MN 102/08/11. MN VK 2. Csfség. 1945-56 közötti

tekintette át az 1956. évi magyar-olasz árucsereforgalmi megállapodás irányelveit, és Mandula György külkereskedelmi minisztériumi osztályvezetőt bízta meg a tárgyalások vezetésével.[1445] És a sikeres megbeszélések után – ahol nem 50, hanem 75 %-os forgalomnövelést irányoztak elő![1446] – valóban felélénkültek a kapcsolatok. Az olasz követség 1955. évi jelentésének gazdasági fejezetében is rögzítették a tényt: az olasz gazdaságnak a szovjet szférában, a Szovjetunió után, Magyarország volt a legjelentősebb partnere. Az év során, 1954-hez képest, a Magyarországra irányuló olasz export majd három és félszeresére, és az Itáliába tartó magyar kivitel is majd kétszeresére nőtt.[1447] És a lendület nem hagyott alább. 1956 májusában Gál Endre külkereskedelmi minisztériumi főosztályvezető eredményes búzavásárlási szerződést készített elő, amelynek aláírására Szabó Imre rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter[1448] kapott felhatalmazást.[1449] Amikor pedig júniusban Szabó Imre és Mandula György fölkereste a Palazzo Chigiben Renzo Carobbiót,[1450] a Gazdaságpolitikai Főosztály vezetőjét, örömmel állapították meg, hogy a gazdasági kapcsolatok olyan jól fejlődnek, hogy reálisnak látszik a kereskedelmi egyezményben előirányzott 75 %-os növekedés elérése. Ennek kapcsán – Carobbio egyetértésével – a magyar diplomaták kezdeményezték azt is, hogy Milánóban egy önálló, csak a vállalatokat képviselő magyar iroda kerüljön felállításra, precedensként megemlítve: van olyan olasz cég, amelynek saját irodája van már Budapesten.[1451]

Szabó Imre követ szeptember 20-án küldte haza az információt, miszerint "az olasz Külügyminisztérium csak abban az esetben engedélyezi Milánóban kirendeltség, illetőleg vállalati iroda felállítását, ha mi is engedélyezünk nékik hasonlót Budapesten. Semmiféle mellé magyarázást [*sic!*] nem fogadnak el. Kérem mérlegelni és dönteni, hogy ezen az alapon meg éri-e [*sic!*] nekünk."[1452] Nyolc nap múlva, tovább informálódva a témakörben, a követ hangja határozottabbá vált: "Kérem miniszter elvtársat[,] járjon el az ügyben[,] hogy mielőbb kedvező döntés legyen. Kereskedelmi forgalom növelése szempontjában igen fontos lenne a kirendeltség felállítása Milánóban. Az olaszok csak kölcsönösség alapján engedélyezik."[1453] A háttérmunka közben valóban beindult: Kállai József külügyminisztériumi osztályvezető szeptember 25-én értesítette az olasz álláspontról Mádai István külkereskedelmi minisztériumi főosztályvezetőt, és kérte kollégája állásfoglalását.[1454] Ez a fontos javaslat már a készülődő olasz gazdasági csoda formálódó jövőjébe

---

összegyüjtött diplomáciai táviratok. Táviratváltás a budapesti Olasz Követség és a római Külügyminisztérium között (1950. március 21., 23., április 18.).

[1445] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-25/c-003554-1957. A MNK Minisztertanácsának 3054/I.18./1956. sz. határozata az 1956. évi magyar-olasz árucsereforgalmi tárgyalásokról (Budapest, 1956. január 18.).

[1446] HU OSA 300-40-1 737. Külkereskedelem, Olaszország 1954-1971. *Szabad Nép* 1856. február 22. – A tudósítás szerint Olaszország textilipari alapanyagokat, vegyipari és nehézipari árukat, hengerelt árut, golyóscsapágyat, déligyümölcsöket exportál Magyarországra, míg Budapest többek között szerszámgépeket, elektromos készülékeket és mezőgazdasági terményeket szállít olasz paratnerének. – Az egyezmény teljes szövegét ld. Scambi... 1956. 457-460.

[1447] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1341. Politica estera. Rapporto annuale 1955. (Budapest, [h.é.n.]). 17.

[1448] Szabó Imre márciusban kapta meg követi kinevezését. Indulása előtt búcsúebéden látta vendégül Giardini budapesti olasz követ, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Renato Giardini (Budapest, 1956. március 27.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[1449] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-004982-1956. Baczoni Jenő (Budapest, 1956. május 17.) – Boldoczki Jánosnak, 207. MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/c-004982-1956. Külügyminiszteri meghatalmazás Szabó Imre rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter számára (Budapest, 1956. május 18.).

[1450] Renzo Carobbióra ld. WHO 1958. 219.

[1451] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-005632/1-1956. Szabó Imre (Róma, 1956. június 14.) – Boldoczki Jánosnak.

[1452] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Római követség (1956. szeptember 20.) – KÜM-nek. – Talán nem túlzás e határozott olasz álláspontban az ICE (Istituto Commercio Estero – az olasz állami külkereskedelmi központok világhálózata) majdani budapesti irodájának elsődleges szervezési kísérletét látni.

[1453] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Római követség (1956. szeptember 28.) – KÜM-nek.

[1454] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-3/b-005632/1-1956. Kállai József (Budapest, 1956. szeptember 25.) – Mádai Istvánnak.

kapaszkodott: pár évre rá valóban meg is valósult és a magyar gazdasági érdekek itáliai érvényesítése egyik legfontosabb, máig hatékonyan mŰködő döntésének bizonyult.[1455]

A kapcsolatok normalizálódása nem jelentette azt, hogy időnként ne adódtak volna kínos pillanatok. Már említettük a két magyar labdarugó inzultálását Tarvisiónál. 1955 végén újabb különös esetre került sor. December 8-án késő este a budapesti olasz követség munkatársa, Amelia De Luzenberger, Bécs felé utaztában, átlépte a magyar-osztrák határt, és mint utólag kiderült, gépkocsijába rejtve kicsempészte jegyesét, az orvos Hadfy Rudolfot. A milánói rendőrségen Hadfy azt vallotta, hogy katonatiszt édesapja, továbbá a háború alatti tevékenysége miatt a hatóságok többször zaklatták, letartóztatták, különféle bűnökkel vádolták, és bár idővel szabadlábra került, és részben a szakmáját is művelhette, úgy döntött, kimenekül és politikai menedékjogot kér Olaszországtól. A C[entro]. S[pionaggio]. (Kémelhárító Központ) munkatársai azonban úgy vélték, irreális az az állítás, hogy a magyar határőrség – amely mindig aggályosan vizsgálja át a nyugati diplomaták autóit –, az esti sötétség ellenére is ne vette volna észre a megtermett Hadfyt a kis Austin ülései között, mégha bőröndök is takarták. A Magyarországon is informálódó szakemberek szerint gyanúra adott okot az is, hogy az esetet követően – a „romantikus menekülésről" beszámolt az olasz sajtó[1456] – sem a családját nem érte a rokoni disszidálások esetén szokásos retorzió, sem a magyar Külügyminisztérium nem reklamált amiatt, hogy egy olasz diplomata ennyire nyilvánvalóan megsértette a hatályos rendelkezéseket. Ugyanilyen értelemben kommentálta a történteket több jelentésében Giardini budapesti követ, arra is figyelmeztetve, hogy súlyosan kockáztatnák a Magyarországgal szembeni nyitás politikájának jóhiszeműségét, ha nem bocsátanák el a magyar törvények ellen súlyosan vétő Luzembergert.[1457]

Mindezek alapján a római rendőrfőnök úgy vélte, elképzelhető, hogy Hadfy a magyar hírszerzés ügynöke, aki ezzel a kicsempészési legendával próbál bizalmat ébreszteni nyugaton. Azt javasolta, ne kapjon politikai menedékjogot, és mivel nemkívánatos személy Olaszországban, a döntésig kerüljön a Fraschette melletti menekülttáborba.[1458] Ezt később azzal egészítették ki, hogy ki kell utasítani és vissza kell szállíttatni Ausztriába.[1459] Megmozdult azonban a magyar emigráció: Hadfy Kaliforniában élő bátyja, kapcsolatain keresztül, a New York-i székhelyű Magyar Nemzeti Bizottmányt kérte fel, hogy segítsen, és nem is hiába. A Bizottmány római képviselője, Apor Gábor báró levélben vette védelmébe Hadfyt, és jelezte: vagy az Egyesült Államokba, vagy Venezuelába kap rövidesen kivándorlási engedélyt.[1460] Ennek következtében a Külügyminisztérium Politikai Főosztályáról Livio Theodoli követ átírt a Belügyminisztériumba, hogy Hadfy internálását, illetve az Ausztriába való visszatoloncolási eljárást függesszék fel.[1461]

[1455] A válasz úgy szólt, hogy a "külkereskedelmi minisztérium tanulmányozza [a] kölcsönösség kihatásait [a] többi nyugati országokra. Eredményt közölni fogom", ld. MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Külügyminisztérium (1956. szeptember 29.) – a római követségnek.

[1456] *Romantica fuga da Budapest. Segretaria della legazione italiana fugge col fidanzato ungherese*. = *Il Giornale d'Italia* 1956. december 29.

[1457] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Renato Giardini (Budapest, 1956. december 28.) – a Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Renato Giardini (Budapest, 1956. január 11.) – a Külügyminisztériumnak.

[1458] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Arturo Musco (Róma, 1956. január 17.) – a Belügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Belügyminisztérium (Róma, 1956. február 4.) – a rómia Questurának.

[1459] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari.. Marcello Bocchini (Róma, 1956. január 2.) – a Külügyminisztériumnak,

[1460] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Apor Gábor: *Dichiarazione*. (Róma, 1956. február 21.).

[1461] ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1342. Missioni diplomatiche consolari. Livio Theodoli (Róma, 1956. február 22.) – a Belügyminisztériumnak

A követség 1955. évi beszámolójának minisztériumi értékelése – amelyre 1956 áprilisában került sor – is nagy hangsúlyt fektetett a gazdasági kapcsolatokra. A jelentés politikai része nem elég differenciált, gazdasági része pedig kifejezetten hiányos: "a követségnek e téren sok pótolnivalója lesz"[1462] – állapította meg Kállai József osztályvezetője. A kulturális fejezet nagyon jó, ám a leggyengébb rész a két ország kapcsolatainak bemutatása. Sok a tennivaló a filmprogramok, a sajtótevékenység, a baráti társaságokkal való foglalkozás stb. terén is. És bizony a nyelvtudást is fejleszteni kell...[1463] A bírálati szempontok következetesen kapcsolódtak egymáshoz, és az új világpolitikai helyzetből következő iránymódosítást jelezték a magyar külügyi gyakorlatban. 1956 áprilisában Kállai József osztályvezető körlevelet intézett a misszióvezetőkhöz, hogy tájékoztassa őket a külügyminisztérium és a külképviseletek munkájára vonatkozó, 1956. II. és III. negyedévére érvényes irányelvekről. Az új helyzet alapja az Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának értékelése a nemzetközi helyzetről – jelölte ki a vonatkoztatási pontot –, melynek lényege: a két rendszer békés egymás mellett élése és versenye. Új módszerek kellenek: a merev tervkövetés helyett rugalmas, nagyobb politikai felelősséggel járó munkastílus. A koordinálásban, ütemezésben stb. még fontosabb feladat vár a követség irányítójára. Javulnia kell a jelentőmunkának, a helyes elvek jobb gyakorlati végrehajtásának, a kereskedelmi kirendeltséggel való együttműködésnek, a műszaki fejlesztéshez való információs hozzájárulásnak. Tágítani kell a szövetségi politikát is: kezdeményezni kell a kapcsolatokat a szocialistákkal és a szociáldemokrata baloldallal is.[1464]

Az új követ, Szabó Imre[1465] lelkiismeretesen látott hozzá a minisztériumi kritikában megjelölt hibák kijavításának. Felvette a kapcsolatot a Budapestről hazatérő Giardini utódjával, Fabrizio Francóval,[1466] aki hasonlóan aktív bilaterális politizálásra készült, mint elődje.[1467] Júliusban – miközben az újságok lelkesen cikkeztek az Állami Népi Együttes *Ecseri lakodalmas* műsorának fergeteges sikeréről a Genova melletti Nervi parkszínházában[1468] – vendégül látta az olasz-magyar baráti egyesület titkárságának és vezetőségének néhány tagját (Luigi Polano OKP képviselő, Camilla Ravera OKP képviselő, Riccardo Walter OKP képviselő,[1469] Riccardo Ravagnan OKP szenátor,[1470] Ottavio Pastore OKP szenátor, Alceo Negri szocialista szenátor,[1471] Cerabona független szenátor, Spina adminisztratív titkár), akikkel az olasz belpolitika fontosabb kérdéseiről (szocialisták és szociáldemokraták viszonya, a Szovjetunióba készülő parlamenti delegáció útjának halasztása, az olasz tőkések visonya az amerikai tőkebefektetésekhez, stb.) beszélgettek. A vendégek javasolták a társaság profiljának szélesítését, mert a magyar elzárkózás is oka annak,

---

[1462] A kritika jogos volt, hiszen olyan alapvető tény is elsikkadt a beszámolóban, amire többször utalt Giardini budapesti olasz követ is jelentéseiben: két év alatt, 1954-55 során a két ország közötti árucsere összértéke több mint ötszörösére (6 millió dollárról 32 millió dollárra) növekedett (!), ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1341. Politica estera. Renato Giardini (Budapest, 1956. április 3.) – az olasz Külügyminisztériumnak.

[1463] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/a-001363-1956. Kállai József külügyminisztériumi osztályvezető véleménye a követség 1955. évi beszámolójáról (Budapest, 1956. április 2.).

[1464] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-1/a-001257/3-1956. Kállai József osztályvezető a külügyminisztérium és a külképviseletek munkájára vonatkozó irányelvekről 1956. II. és III. negyedévre (Budapest, 1956. április 21.).

[1465] Az új követ április 23-án adta át megbízólevelét Gronchi elnöknek, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Szabad Nép* 1956. április 24.

[1466] Fabrizio Franco pályájára ld. WHO 1958. 428.

[1467] Giardini követ utolsó évének aktivitását összefoglalja Pankovits 2005. 34-40. – Franco szeptember 13-án adta át megbízólevelét Dobi István államfőnek, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Szabad Nép* 1956. szeptember 14. – Magatartása azonban az októberben kitört forradalom tapasztalatainak hatására gyökeresen megváltozott, ld. Pankovits 2005. 50-51.

[1468] HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Corriere della Liguria* 1956. július 19., *Népszava* 1956. július 20. – Hasonlóan lelkesítő lehetett akkoriban – ma már inkább kissé groteszkül hat – az a fényképfelvétel, amely a magyar gépipar büszkeségét, egy hazai gyártmányú dömpert mutat a Forum Romanum kétezeréves romjainak előterében, ld. HU OSA 300-40-1 737. Külkereskedelem, Olaszország 1954-1971. *Szabad Nép* 1956. április 11.

[1469] Riccardo Walterre ld. WHO 1958. 985.

[1470] Riccardo Ravagnanra ld. WHO 1958. 801.

[1471] Alceo Negrire ld. WHO 1958. 677.

hogy "mindenki látja, hogy ez az egyesület az olasz kommunista párt egyik segédszerve". Azt is megjegyezték, hogy a követségiek sokszor nem jól bánnak az emberekkel. Mivel már hónapok óta zajlott egy parlamenti delegáció magyarországi látogatásával kapcsolatban az elŐkészítŐ munka, erre is reflektáltak: a meghívás hivatalos úton sajnos nem fog menni (a Vatikán ellenzi), csak ha valamiképp személyenként szervezik meg a dolgot.[1472] Szeptemberben a követ már örömmel tudatta Budapesttel (és az új külügyminiszterrel, Horváth Imrével[1473]), hogy az olasz parlament interparlamentáris csoportján belül megalakult egy olasz-magyar baráti kör, 24 képviselŐ és 5 szenátor részvételével.[1474] A nyitás részét képezte az is, hogy a követ augusztus 30-án, a Velencei Filmfesztivál alkalmából fogadást adott Darvas József népmŰvelési miniszter tiszteletére a Hotel Gran Bains nagytermében.[1475] Ugyanakkor megemlíthetŐ, hogy az olasz-magyar közeledésre speciális okot szolgáltathattak volna Palmiro Togliattinak a XX. kongresszus utáni megnyilatkozásai, így fŐként a *Nuovi Argomenti* folyóiratban megjelent interjúja, amelyben élesen ellítélte a személyi kultusz bŰneit,[1476] de ez a lehetŐség ï elsŐsorban nyilván azért, mert Rákosi 1956 nyaráig megmaradt pártvezéri funkciójában ï az államközi kapcsolatokban kihasználatlan maradt. A pártértelmiségi körök érintkezésére ugyankkor jó alkalmat szolgáltatott Lukács György májusi elŐadókörútja, melynek során a római, firenzei, bolognai, torinói és milánói egyetemen találkozott az antisztálinista marxizmus és a magyarországi változások iránt érdeklŐdŐkkel.[1477]

Szabó követ örökölte a Fraknói-villáért zajló csata folytatását is. A megoldást tulajdonképpen már évekkel korábban Kalmár György megtalálta: ha hatósági szakértŐvel bizonyítani lehet, hogy luxusnegyedben fekvŐ luxusépületrŐl van szó, akkor nincs lakbérlimit, vagyis be kell perelni az ügyvédet a magasabb bérleti összegért. Persze az eljárást nem kell feltétlenül végigvinni: ha lehetŐség van rá, jobb inkább arra szorítani, hogy méltányos összegért lépjen le. Szabó Imre követ alig pár héttel a forradalom elŐtt, szeptember 15-én jelentette Horváth Imre külügyminiszternek, hogy Aurelio Schwarzenberg ügyvéd készen áll a feladatra; az ehhez szükséges mintegy 2 millió

[1472] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-21/a-006244-1956. Szabó Imre (Róma, 1956. július 16.) ï Boldoczki Jánosnak. ï A magyar fél ï többek között Rónai Sándor, az országgyŰlés elnöke ï már 1956 áprilisában szorgalmazta az olasz parlamenti bizottság látogatásának ötletét, ld ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1341. Politica estera. Renato Giardini (Budapest, 1956. április 3.) ï az olasz Külügyminisztériumnak.

[1473] Horváth Imre pályájára ld. Bölöny 1992. 311-312.

[1474] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/c-007186-1956. Szabó Imre (Róma, 1956. szeptember 18.) ï Horváth Imre külügyminiszternek.

[1475] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-5/c-007186-1956. Szabó Imre (Róma, 1956. szeptember 18.) ï Horváth Imrének. ï Mint írta: 68 vendég volt jelen, és Darvas Ăelvtársò is meg volt elégedve. ï A sikerrŐl, filmegyezmény megkötésérŐl, koprodukciós tervekrŐl és egy budapesti olasz filmhét megrendezésének tervérŐl beszámolt a magyar sajtó is, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Szabad Nép* 1956. szeptember 5.

[1476] Vásárhelyi 1989. 84-86., Hegedüs 1988. 262., FejtŐ 1990. 390. ï A Togliatti-cikk súlyára jellemzŐ, hogy a szerkesztŐ, Alberto Carocci külön felhívta rá Lukács György figyelmét: "*Le spedisco a parte l'ultimo fascicolo di Nuovi Argomenti interamente dedicato a un questionario sullo stalinismo. Esso ha suscitato qui molto interesse, sopratutto per il lungo articolo di Togliatti*", ld. LAK LGYL Alberto Carocci (Róma, 1956. június 18.) ï Lukács Györgynek. ï Carocci, mint említettük, szoros magyar kapcsolatokkal rendelkezett, mert Vedres Márk szobrászmŰvész lányát vette feleségül.

[1477] MOL XIX-J-l-z. Rejtjeltáviratok. (15.d.) Római követség (1956. március 15., 23., 27., 31., április 19., május 7, 10.) ï KÜM-nek. ï Az út tervezése már 1954-ben megkezdŐdött. Lukács így írt errŐl Andics Erzsébetnek 1955 májusában: "Tavaly Berei elvtárs vetette fel a gondolatot, hogy azokban a nagy városokban, ahol könyvem körül sikeres vitaülések voltak, tartsak felolvasásokat (Róma, Messzina [*sic!*], Firenze, Torino, Milano). Berei elvtársnak akkor azt mondtam, hogy csak az olasz párt kifejezett helyeslése esetén tartom meg ezeket a felolvasásokat. Az igenlŐ válasz beérkezett", ld. LAK LGYL Lukács György (Budapest, 1955. május 30.) ï Andics Erzsébetnek. ï Az út azután különféle okokból halasztódott, és amikor megvalósult 1956 májusában ï immár az desztalinizálást meghirdetŐ XX. kongresszus után ï már jóval nagyobb jelentŐsége lett, mintha korában került volna rá sor. Szórványos adatok találhatók róla Lukácsnak azokban a leveleiben, amelyeket ekkoriban Alberto Caroccival, Benedek Marcellel, Darvas Józseffel, Déry Tiborral, Renato Solmival váltott, ld. LAK LGYL. ï Az antisztálinista álláspontjáról ismert marxista filozófus olaszországi útjának az olasz baloldali értelmiség körében érvényesülŐ pozitív hatására ld. Hermann 1985. 189-190. ï A szintén ekkoriban tervezett svájci út elmaradt, Lukács a felhasználatlan baseli hálókocsijegyet visszaküldte az illetékes minisztériumi ügyintézŐnek, ld. LAK LGYL Lukács György (Budapest, 1956. május 31.) ï Veres Ilonának.

líra pénzösszeg folyósítását pedig Baczoni JenR elvtárs, a külkereskedelmi miniszter helyettese igérte meg. Ez az információ azonban (vagyis hogy a külkereskedelmi minisztérium vállalja a perköltséget, mert az R kirendeltsége kapná meg a villa helyiségeit) nem bizonyult megalapozottnak[1478], ám ekkor már októbert írt a naptár ï és a forradalmi Rszön a pártállam megingása egy idRre levette a témát a napirendrRl. Merlini úr, nyájas családi körében, változatlan nyugalomban élvezhette a pálmák és a villa hŤvös csendjét, és a politikai okokból fenntartott jogszabály védelmében nyugodt lélekkel továbbra is fütyült minden méltányosságra.

Volt azután egy feladat, amelynek a végrehajtását szerencsére nem kapkodta el Szabó követ. A Külügyminisztérium Kollégiumának 1956. májusi ülésén Rostás István fölvetette, hogy mivel a Római Magyar Akadémia épülete értékes mŤemlék, "[j]avasolja, adjuk el, vegyünk helyette egy kis modern házat, és még meg is takarítanánk pénzt. Erre adjunk a követségnek felhatalmazást." Boldoczki miniszter egyetértett a javaslattal, utasította a követséget és a Költségvetési FRosztályt a tájékozódásra ï de szerencsére némi józansággal hozzátette: "de ennél tovább egyelRre ne menjünk."[1479] Az iratokban nincs nyoma, hogy Szabó Imre egyáltalán eddig elment-e ï de ha nem ment, jól tette, mert ezzel is segítette megRrizni a magyar állam máig legértékesebb külföldi ingatlanát.

Ugyanez a kollégiumi ülés a Velencei Biennále magyar pavilonjával is foglalkozott. Ekkoriban már teljesen tönkrement Maróti Géza annak idején nagy közönségsikert aratott historizáló-szecessziós remekmŤve, így a kollégiumi elRterjesztésbe csak annyi került, hogy Velencében "van egy részünkre átengedett romos ház, amelyet le kell bontani, és másikat építeni. Az építésre egy vállalkozó szellemŤ olasz akadt, aki a pénzt adná, de áruszállítás ellenében. Irásban küldi a javaslatot."[1480] A Maróti-féle épület fizikai tönkremenetele sajátos kölcsönhatásba került az elsR világháború utáni gyökeres szemlélet- és izlésváltozással, melynek szempontjai szerint meglehetRsen nehéz és költséges feladat lett volna a pavilon korszerŤsítése. Ahogy a futó évek során mindinkább pusztult a ház, úgy szorgalmazta egyre erRteljesebben a Biennale vezetése a beavatkozást, újabb világháborún, többszörös korszakváltásokon túl sem értve, a magyar állam miért nem képes megoldást találni erre a ï nemzetközi presztizsét is mindinkább kompromittáló ï problémára. Végül az elodázhatatlan átépítésre 1958-ban, Benkhard Ágoston tervei alapján került sor.[1481]

Kálló Iván kiküldetésének utolsó éveiben, majd Szabó Imre követi periódusának elején már nem a konfrontáció, hanem a fegyverszünet jellemezte a Pápai Magyar Egyházi Intézethez fŤzRdRő viszonyokat is. "Az elmúlt évekhez képest az Intézet szokatlan nyugalomban élte át az 1953/54. tanévet ï foglalta össze a lényeget Mester István a tanévet záró jelentésében. ï A magyar kormány mintha megfeledkezett volna arról, hogy feloszlató rendeletének az Intézet nem tett eleget, nem háborgatott bennünket. A Palazzo-ban lakó elvtársak sem zavarták az Intézet békés életét." Az enyhülés hatására az egyházpolitikában is mérséklRdött a reakció elleni osztályharc. Megélénkült a levéljárás, újra lehetett könyveket küldeni, élénkült az információcsere az otthoniakkal is. A beszámoló anyagi része örvendetes javulást regisztrált; többféle forrásból sikerült adományokat gyüjteni[1482], amelyekbRl a szobák karbantartására is futotta. Külön örömmel állapította meg az

[1478] Kállai József, Szabó Imre, Kissné Salgó Márta és Fóti Iván ezügyben folytatott levelezését ld. MOL-XIX-J-1-j-OLASZ-2/a-FVÜ-I.kötet.- 47., 49., 51., 52., 55., 56.
[1479] MOL XIX-J-1-o. KÜM Kollégiuma (4.d.) 1956. május 25.
[1480] Uo.
[1481] Sümegi 2000. 46-48.
[1482] "A tagok contributioja a költségeknek csak egy részét fedezi, az évi deficit cca 2000 $. Az elmúlt iskolaévben a deficit jelentRs százaléka Rozsály Ferenc piarista buzgóságából térült meg, aki nagyobb mennyiségŤ intenciót [tkp. misemondásra megbízás, melyért a hívek díjat fizetnek] bocsátott az Intézet rendelkezésére. Az intenciókat a hazaküldött Szentírások fejében otthon mondták el, az intenciók ellenértéke pedig 2/3 részben az Intézet pénztárába

intézet vezetése, hogy "az elmúlt évekhez hasonlóan az idén is sikerült több tag ellátását olyképpen biztosítani, hogy az illetékes magyar Ordináriusok vállalták a tartásdíjhoz mért megfelelő számú sacrumnak elmondását.[1483] Ennek a ténynek ï hangsúlyozzák joggal a jelentés készítői ï nemcsak az érdekelt tagok szempontjából van jelentősége, hanem az Intézet részére is elvi fontosságú. Amíg ugyanis az Ordináriusok az érdekelt tagoknak gondtalan tanulási lehetőséget biztosítottak, ugyanakkor indirekte approbálták a tagok ittlétét s elismerték az Intézet fennállását, működését."[1484] Ez pedig ï tehetjük hozzá ï azt is jelentette, hogy nemcsak a Mester Istvánnal mint vatikáni ágenssel fönntartott érintkezés révén, hanem ezen a szálon is sikerült ï még a legnehezebb korszakban is ï fönntartani a kapcsolatot a Pápai Magyar Egyházi Intézet és a hazai katolikus egyház között.

A fenti bíztató tendenciák folytatódásáról számolt be a következő, az 1954/55. tanév zárókonferenciáján mondott áttekintő beszéd. "Az Intézet fennállásának létjogosultságát ï állapította meg a szónok, feltehetően Zágon József reggente ï a házban senki sem támadta. Ellenkezőleg: a kommunista rendszer itteni magyar képviselői egyes cselekedeteikkel az Intézetet *de facto* újból elismerték. Igy pl. a miniszter (követ) nevében igérték a néhol szükséges iparosok munkájának elvégzését az ő területükön s a kölcsönösség alapján ugyanezt kérték tőlünk. Újabban nem támasztanak nehézséget az ellen, hogy vendégek a főkapun át jöjjenek be, a szabad kijárást nekünk is felajánlották. Elvi okokból azonban járjunk csak a hátsó kapun. Az a tény, hogy az Intézet rendszeres levelezést folytat az otthoni püspökökkel, egyházmegyei hatóságokkal, szintén az elismerés jelének tekinthető. Az Intézet megerősödött helyzete ï hangsúlyozza a beszéd, érthető büszkeséggel ï annak a szívós ellenállásnak és bátor harcnak eredménye, melyet az Intézet elöljárói és tagjai éveken át vívtak. Itt is beigazolódott, hogy a kom[munisták]. csak az erőt respektálják s megtorpannak, ha megfelelő resistenciára találnak."[1485]

A szónok finom pszichológiai érzékkel beszélt a fiatal papok hazafias érzéseiről és a sajátos helyzetükből fakadó lelki problémákról. Nagy emberi drámák, konfliktusok nincsenek a kollégiumban, és az ellátásra sem lehet panasz, de "bármennyire is meghaladják életkörülményeink a menekültek átlagos életnívóját, az emigráns sors, a jövő bizonytalanságainak, emberileg nézve kilátástalanságainak lelki visszahatásai alól nem tudjuk magunkat egészen kivonni. A pap is nyugtalanabb, idegesebb, mert észrevétlenül is ránehezedik az emigráció nyughatatlanságának árnyéka. Ez a körülmény fokozott türelmet, megértést és szeretetet követel mindnyájunktól."[1486]

A követség és a Pápai Magyar Egyházi Intézet viszonyát tehát a nyugalom és a békés egymás mellett élés jellemezte ezekben az években, nyilván nem függetlenül attól, hogy odahaza, Magyarországon is, az Új szakaszò szellemében, mérséklődött a klerikális reakció elleni küzdelem.[1487] Ám az ellentétek drámai módon éleződtek ki újra ï immár tárgyalt korszakunkon túl ï 1956 őszén, a forradalom napjaiban.[1488]

---

folyt be. Ez 1400 $ bevételt jelentett, a hiányzó 600 $ még előteremtésre vár", ld. PMI 28/1954. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1953/54. tanévéről jelentés.

[1483] Vagyis a nyugati magyar hívők által kért emlékmiséket Magyarországon mondta el az illetékes egyházmegye püspöke, illetve papja, ezek díját pedig átengedte a PMI-nek (vagyis a nyugati emigráns megrendelő átutalta a pénzt Rómába), hogy abból élelmezzék a szóbanforgó egyházmegye pap-diákját Rómában.

[1484] PMI 28/1954. A Pápai Magyar Egyházi Intézet 1953/54. tanévéről jelentés.

[1485] PMI 29/1955. Évzáró konferenciai beszéd vázlata.

[1486] Uo.

[1487] Gergely 1985. 138-145. ï A kapcsolatok javulásának érdekes kuriózumaként tekinthetjük azt a sajátos pletykát, amelyről komoly levelezés alakult ki az olasz külügyi illetékesek között: eszerint 1955 tavaszán Hetényi Géza akadémikus, a neves belgyógyász professzor titokban a Vatikánban járt volna, hogy megvizsgálja a nagybeteg XII. Pius pápát. A hírt több ízben megerősítette Giardini budapesti követ, ám következetesen cáfolta Mameli szentszéki nagykövet. Minderre ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazino culturali. Renato Giardini (Budapest, 1955. február 15.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazino culturali. Renato Giardini (Budapest, 1955. február 23.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286.

4) A külkereskedelmi forgalom alakulása (1945-1956)

A vizsgált bő évtizedben a két ország közötti külkereskedelmi forgalom alakulását az alábbi két táblázat,[1489] és az ezek alapján készített, összesítő grafikon ábrázolja. Erről leolvasható, hogy

a) 1945-ben a magyar-olasz külgazdasági forgalom gyakorlatilag nullának tekinthető, ám a következő években gyors fellendülés következett be,
b) az 1948-ban tapasztalható visszaesés a magyar gazdaság akkori, általános gyengülésével magyarázható,
c) mindkét ország gazdasági gyarapodása eredményezte, hogy 1948-50 között a forgalom gyakorlatilag megnégyszerező dött,
d) a hidegháborús szembenállás, továbbá a hazai gazdaságnak a voluntarista irányítás következtében jelentkező zavarai miatt a kivitel is, és a behozatal is, harmadára esett vissza (de soha nem süllyedt az 1947. évi forgalom szintje alá),
e) 1954-tól, a Sztálin halálát követő külpolitikai és gazdasági nyitás hatására meredek fölívelés kezdődött el.

A magyar-olasz gazdasági kapcsolatok jelentősége azonban összességében nem volt túlságosan nagy, amit jól mutat, hogy a két ország forgalma hány százalékát tette ki a teljes magyar külgazdasági forgalomnak. Nos, az évtized legmagasabb értékét 1950-ben érték el: ekkor az olasz reláció 2,92 %-át tette ki a teljes magyar összbehozatalnak. A kivitel részesedése is 1950-ben volt a legmagasabb: 3,38 %.[1490] Természetesen Itália számára sem volt meghatározó a magyar piac: 1954-ben az olaszok a külkereskedelmi forgalomnak csupán 0,5 %-t bonyolították hazánkkal.[1491] A cserearányokat az jellemezte, hogy az exportált mennyiség csupán igen rövid periódusokban (a tízből csak három esztendőben: 1950, 1952, 1954) haladta meg az import volumenét. Ezek az adatok alapján megerősíthetjük azt az értékelést, hogy a vizsgált évtizedben Olaszország a magyar gazdaság közepes jelentőségű partnereinek sorában helyezkedett el.

A statisztikák alapján összesíthető, hogy mely árukból volt számottevő mennyiségű a csere. A behozatal legfontosabb cikkei a következők voltak: hengerelt acél, gördülőcsapágy, marónátron, rézgálic, anilinfesték, PVC por, műszálfésűsszalag, fésűs gyapjúfonal, laza műszál, műselyemfonal, cordfonal, citrom. A kivitelé pedig: vágómarha, vágósertés, vágóló, vágott baromfi, friss tojás, vaj, toll és pehely, finomszövet, műselyemszövet, esztergagép, tehergépkocsi és alváz, pamutszövet, bab, napraforgóolaj.[1492] Ha az áruszerkezet mellett a mennyiségeket is vizsgáljuk, akkor szembeötlő ï bár aligha meglepő ï , hogy a magyar exportban az agrártermékek jelentős túlsúlyban voltak az iparcikkekhez képest.

Relazino culturali. Massimo Magistrati (Róma, 1955. március 4..) ï Francesco Giorgio Mamelinek, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazino culturali. Francesco Giorgio Mameli (Róma, 1955. március 11.) ï Massimo Magistratinak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazino culturali. Renato Giardini (Budapest, 1955. március 30.) ï az olasz Külügyminisztériumnak, ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1286. Relazino culturali. Francesco Giorgio Mameli (Róma, 1955. április 15.) ï Alberto Straneónak. ï Hetényi pályájára ld. MTA tagjai 2003. I. 511.

[1488] Csorba 1998/II. 59., Csorba 1998/III. 85.

[1489] A táblázatot a következő adatok alapján állítottam össze: Statisztikai Évkönyv 1943-1946. 176., Statisztikai Évkönyv 1948. 166., Statisztikai évkönyv 1953. 160-161., Statisztikai évkönyv 1949-1955. 258., 260., Statisztikai évkönyv 1957. 230-231.

[1490] Statisztikai évkönyv 1949-1955. 258., 261.

[1491] Horváth 2008.

[1492] Statisztikai évkönyv 1957. 237-243., 250., 261.

kivitel eFt-ban

év	***1946***	***1947***	***1948***	***1949***	***1950***	***1951***	***1952***	***1953***	***1954***	***1955***	***1956***
eFt	267	38138	25541	79590	130376	90212	103084	44819	74254	113397	121399

behozatal eFt-ban

év	***1946***	***1947***	***1948***	***1949***	***1950***	***1951***	***1952***	***1953***	***1954***	***1955***	***1956***
eFt	2971	50364	37985	82549	108337	98709	71679	84940	48851	136130	156678

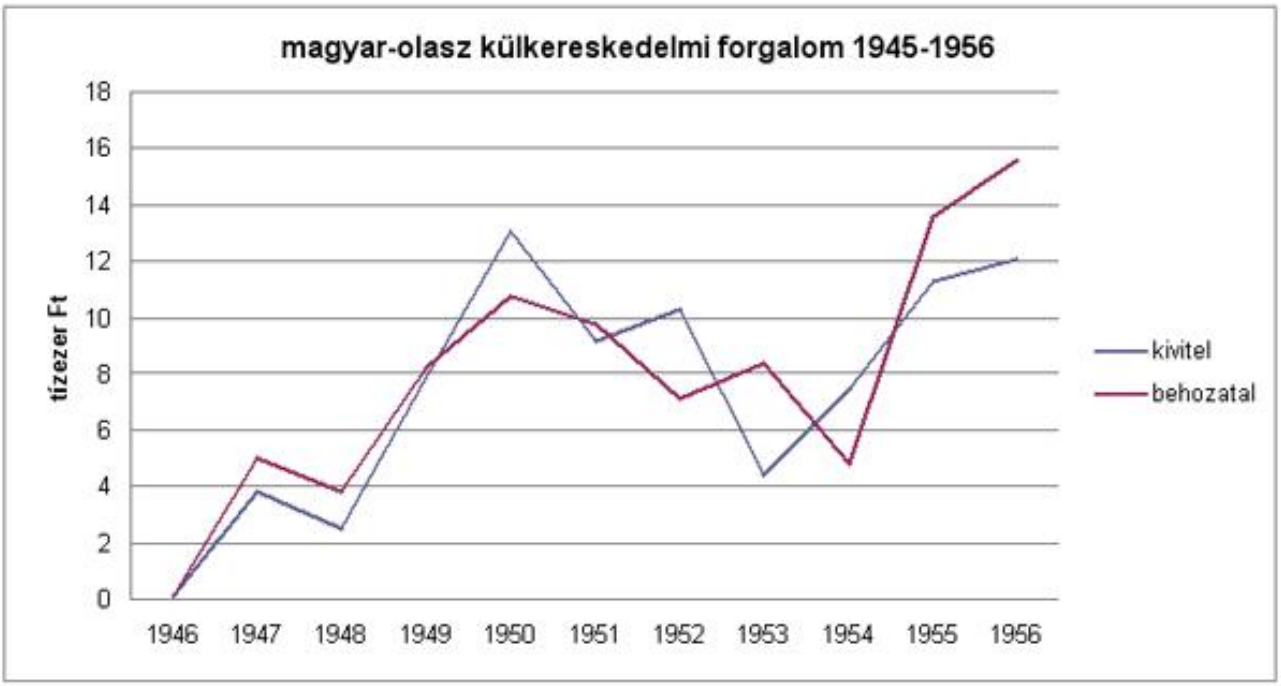

Összegzés

1956. szeptember 19-én állítjuk meg az órát, amelynek edényébe eddig a fentiekben elmesélt történet homokja pergett. Ezen a napon gépelte (gépeltette?) le Csatorday Károly[1493] feljegyzését, amelyben a követség 1955. évi jelentése, illetve az eltelt félév eseményei alapján összegezte az olasz-magyar kapcsolatok alakulásának főbb jellemzőit. Az olasz fél könnyített a mozgási korlátozásokon, magyar részről pedig vizsgálják az államosított olasz javak esetleges visszaadásának feltételeit (29 tételből 3 nem lett államosítva, egyről újabb adatokat kérnek, a többiről tájékozódni kell). A kereskedelmi egyezmény 60 %-os gyarapodást irányoz elő, és a kulturális kapcsolatok dinamizmusát számos sikeres rendezvény fémjelzi. Az átfogó megállapítások mellett néhány apró mozzanat is – a történelmi véletlen következtében – a nagyítóüveg alá kerül: Giardini követ hazarendeltette egy valutázáson kapott munkatársát, viszont sérelmezte a *Szabad Nép* július 1-i cikkét,[1494] mert abban az olasz követség egy évekkel azelőtt eltávozott beosztottja is szerepelt.[1495]

A fenti feljegyzés (kissé) görbe tükör, ámde pár vonásában fölvillantja, milyen volt a helyzet Budapest és Római között éppen tíz esztendővel a háború vége és a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után.

Az eddigi tizennégy fejezetben elmondottakat röviden a következőképpen összegezhetjük. A diplomáciai viszony helyreállítását (1946) a gazdasági érintkezés dinamikus kiépülése és gyarapodása, továbbá a kulturális kapcsolatok látványos fejlődése követte – utóbbit elsősorban annak köszönhetően, hogy Rómában működött és működik a magyar kulturális és tudományos intézményhálózat egyik legértékesebb, legnagyobb múltú, legvonzóbb intézménye: a Római Magyar Akadémia. A diktatúra kiépülésével (1948/49) párhuzamosan azonban a tudományos érintkezés felszámolása, illetve a kulturális kapcsolatok leszűkítése (a politikai propagandának való durva alávetése) következett be, miközben a gazdasági kapcsolatok, ha korlátozottan is, de megmaradtak, és még a hidegháború legjegesebb periódusában sem süllyedtek az 1947. évi szint alá. Az olasz-magyar viszonyt jelentős mértékben terhelte, hogy a katolikus egyház politikai-társadalmi befolyásának visszaszorításáért vivott harc másik, a hazaival párhuzamos frontvonala Rómában húzódott – a Pápai Magyar Egyházi Intézet felszámolása azonban végül nem sikerült. Sztálin halála azután a jól ismert olvadáshoz és enyhüléshez vezetett a nemzetközi kapcsolatokban, Olaszország is határozottan nyitott Magyarország felé, és a pozitív külpolitikai hatás annak ellenére érvényesült, hogy itthon az "új szakasz" politikáját egy időre visszarendeződés követte. 1955 táján azonban már mind a gazdaság, mind a kultúra, mind pedig a politika területén számos olyan kezdeményezést, intézkedést, tendenciát, jelenséget figyelhetünk meg, amelyek jelzik: a külügyi apparátus felkészült azoknak a változásoknak a beindítására, amelyeket hagyományosan majd csak

---

[1493] Csatorday Károly pályájára ld. ÚMÉL I. 2001. 1105.

[1494] Szabó László 1956.

[1495] MOL XIX-J-1-j-Olaszo.-4/af-1961. Feljegyzés a magyar-olasz kapcsolatokról (Budapest, 1956. szeptember 19.). – Szabó László azért említette meg cikkében a szóbanforgó sajtóattasé, Adalberto Struzziero nevét, mert szerinte (és az ügyészi vádirat szerint is) "ő lett a leendő kémszervezet és a Szabad Európa rádió bécsi kémfőnöke között az összekötő". A diplomata korábbi visszarendelése egyébként szerepel az írásban, ld. Szabó László 1956. – A cikkről tárgyilagosan jelentett az olasz követ is, ld. ASDMAE AP 1950-1957. Ungh. B.1341. Politica intera. Renato Giardini (Budapest, 1956. július 4.) – az olasz Külügyminisztériumnak – A BM Kollégiuma 1956 áprilisában megtárgyalt egy jelentést „az imperialista hírszerzőszervek kémtevékenységéről az 1955. I. 1. és az 1956. III. 1. közötti időszakban", és ebben szerepelt, hogy 1955 folyamán leleplezték a Szabad Európa Rádió számára hírszerzést folytató, magyar származású olasz diplomata, Adalberto Struzziero 8-10 fős rezidentúráját, ld. BM Kollegiuma III. 2006. 427-428., 431. – Irónikus mozzanat, hogy Struzziero egyike volt azoknak a követségi munkatársaknak, akiket Giardini két évvel korábban, megbízólevelének átadásakor személyesen mutatott be Dobi Istvánnak, az Elnöki Tanács elnökének, ld. HU OSA 300-40-1 960. Külkapcsolatok, Olaszország 1951-1959. *Magyar Nemzet* 1954. február 14.

a "kádárizmus" nyitásának eszközeinként ï és részben vívmányaiként ï tart számon a történettudomány és a kollektív emlékezet.

Rövidítések jegyzéke

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

ACS MCP = Archivio Centrale dello Stato, Ministero della Cultura Popolare

Adriányi 2004 = Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1938-1978. A Mindszenty-ügy*. Bp. 2004.

Agassi 1979 = Agassi, Domenico: *Paolo VI. Le chiavi pesanti.* Milano, 1979.

Agosti 1999 = Agosti, Aldo: *Storia del Pci*. Roma-Bari, 1999.

Allport 1979 = Allport, Gordon W.: *A személyiség alakulása*. Budapest, 1979.

A magyar állam szervei ... 1985 = *A magyar állam szervei 1944-1950.* 1-2. Bp. 1985.

A magyar katolikus... 2008 = *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949-1965 között. Dokumentumok.* Összeáll. Borovi József, Balogh Margit. I-II. Bp. 2008.

AP = Affari Politici

Arany 1990 = Arany Bálint: *Koronatanú (Emlékirat 1945-1957*). Bp. 1990.

Arcidiacono 1990 = Arcidiacono, Bruno: *L'Italia fra sovietici e angloamericani: la missione di Pietro Quaroni a Mosca (1944-1946).* In: *L'Italia e la politica di potenze in Europa (1945-50).* A cura di Ennio di Nolfo, Romain H. Rainero, Brunello Vigezzi. Settimo Milanese, 1990.

ASDMAE = Archivio Storico-diplomatico del Ministero degli Affari Esteri

ASP 1955 = *Aggiornamenti dei deputati e senatori del secondo parlamento repubblicano (31 dicembre 1955).* Roma, [1955].

áv. = államvédelmi

ÁVH = Államvédelmi Hatóság

B = Busta (itt: iratcsomó)

Baczoni 2000 = Baczoni Gergely: *Négy törvénysértő per utóélete*. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerk. Gyarmati György. Bp. 2000.

BAH = Berei Andor hagyatéka, Róma, 1949-1954. (6. doboz.)

Ballarini-Micich-Sinagra 2006 = Ballarini, Amleto ï Micich, Marino ï Sinagra, Augusto: *La rivoluzione mancata. Terrore e cospirazione del Partito Comunista in Italia dalle stragi del 1945 all'abiura di Tito del 1948*. Roma, 2006.

Baló 1947 = Baló László: *Via dei Villini, 14, Róma.* = *Szabad Nép* 1947. január 1.

Balogh Margit 2002 = Balogh Margit: *Mindszenty József. (1892-1975)*. Bp. 2002.

Balogh 1988 = Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Bp. 1988.

Balogh 2008 = Balogh Margit: *Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapik Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban*. In: *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948.* Szerk. Szabó Csaba, Szigeti László. Bp. 2008.

Balogh Sándor 1995 = Balogh Sándor: *Erdély és a második világháború utáni békerendezés (1945-1946).* = *Századok* 1995/3. 533-571.

Balogh-Gergely 1993 = Balogh Margit ï Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Kronológia*. Bp. 1993.

Balogh-Szabó 2002 = Balogh Margit ï Szabó Csaba: *A Grősz-per*. Bp. 2002.

Bán 1997 = Bán D. András: *Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról 1939-1947*. In: *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században*. Szerk. Romsics Ignác. Bp. 1997. 115-155.

Bandi 2007 = Bandi István: *Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez, állambiztonsági módszertani megközelítésben.* = *Egyháztörténeti Szemle* 2007/1.

Banfi 1952 = Banfi, Florio: *Santo Stefano degli Ungari. La Chiesa e l'Ospizio della Nazione Ungherese a Roma.* = *Capitolium* 1952/1-2. 27-40.

Banfi 1961/I = Banfi, Florio: *La lapide sepolcrale di Giovanni da Lazo assertore di Roma "patria comune"*. Roma, 1961.

Banfi 1961/II = Banfi, Florio: *Roma "patria comune".* = *Palatino* 1961/5-6.

Banfi 1964 = Banfi, Florio: *S. Stefano Rotondo risorge a nuove vita*. = *Palatino* 1964/1-3.

Banfi 2005 = Banfi, Florio: *Magyar emlékek Itáliában*. Bőv., átdolg. kiad. Szerk. Kovács Zsuzsa, Sárközy Péter. Szeged, 2005.

Bánkuti 2009 = Bánkuti Gábor: *Jezsuiták elleni koncepciós perek 1948ï 1965*. [Bp. 2009.] In: http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/bankutigaborphd.pdf

Bánkuti 2010 = Bánkuti Gábor: *A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953-1956*. In: Bánkuti-Gyarmati 2010.

Bánkuti-Gyarmati 2010 = *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945-1989*. Szerk. Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Bp. 2010.

Baráth 2000 = Baráth Magdolna: *Az ÁVH és az 1950-es évek rehabilitációs eljárásai*. In: *Államvédelem a Rákosi-koszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Bp. 2000.

Barcza 1994 = Barcza György: *Diplomata-emlékeim 1911-1945. Magyarország volt vatikáni és londoni nagykövetének emlékiratából*. I-II. Bp. 1994. 243.

Beke 1994 = Beke Margit: *Angelo Rotta apostoli nuncius (1930-1945)*. In: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv I.* Szeged, 1994.

Beke 1998 = Beke Margit: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet megalapítása és első évei Rómában (1928-1945)*. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 69-73.

Beke 2008 = Beke Margit: *Az esztergomi (esztergom-budapesti) főegyházmegye papsága 1892-2006*. Bp. 2008.

Bianchini 1990 = Bianchini, Stefano: *L'opinione pubblica e l'immagine dell'Europa danubiano-balcanica dalla fine del conflitto alla guerra fredda*. In: *L'Italia e la politica di potenze in Europa (1945-50)*. A cura di Ennio di Nolfo, Romain H. Rainero, Brunello Vigezzi. Settimo Milanese, 1990.

Bibó 1945 = Bibó István: *A magyar demokrácia válsága*. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok. II. 1945-1949*. Vál. Huszár Tibor. Szerk. Vida István. Bp.1986.

Bikfalvi 2007 = Bikfalvi Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853-2003*. Bp. 2007.

B. Lőrincz 1969 = *A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról*. Összeáll. és bev. B. Lőrincz Zsuzsa. Bp. 1969.

BM Kollégium 2001 = *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953-1956. I.* Összeáll., jegyz. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György, S. Varga Katalin. Bp. 2001.

BM Kollégium 2005 = *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953-1956. II.* Összeáll., jegyz. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György, S. Varga Katalin. Bp. 2005.

BM Kollégium 2006 = *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953-1956. III.* Összeáll., jegyz. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György, S. Varga Katalin. Bp. 2006.

BNB 1975 = *A Budapesti Nemzeti Bizottsag jegyzőkönyvei 1945-1946*. Szerk. Gáspar Ferenc, Halasi László. Bp. 1975.

Bocca 1992 = Bocca, Giorgio: *Palmiro Togliatti*. Roma, 1992.

Boiardi [1988] = Boiardi, Franco: *L'Unione socialista indipendente*. In: *Il parlamento italiano 1861-1988*. Vol. 17. *Il centrismo dopo De Gasperi* [h.é.n.].

Bokor 1982 = Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén*. Bp. 1982.

Bokor 1985 = Bokor Péter: *Zsákutca*. Bp. 1985.

Bonhardt 2007 = Bonhardt Attila: *Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. = Hadtörténeti Közlemények* 2007/3.

Borbándi 1989 = Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985*. I-II. Bp. 1989.

Borbándi 1992 = Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Bp. 1992.

Borbándi 2002 = Borbándi Gyula: *Emigránsok*. Bp. 2002.

Borbándi 2002/I = Borbándi Gyula: *Márai Sándor*. In: Borbándi 2002. 148-151.

Borbándi 2002/II = Borbándi Gyula: *Szabó Zoltán*. In: Borbándi 2002. 224-228.

Boreczky 1999 = Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950-1953.* In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* Szerk. Gyarmati György. Bp. 1999.

Borsi-Kálmán 2008 = Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és kapitánya*. Bp. 2008.

Bottoni 2010 = Bottoni, Stefano: *Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék 1961-1978*. In. Bánkuti-Gyarmati 2010.

Bölöny 1992 = Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848-1992.* Bp. 1992.

Bullarii Romani 1842 = *Bullarii Romani continuatio: Summorum Pontificum Clementis 13., Clementis 14., Pii 6., Pii 7., Leonis 12. et Pii 8. constitutiones, literas in forma brevis, epistolas ad principes viros, et alios, atque allocutiones complectens / quas collegit Andreas advocatus Barberi; additis summariis, adnotationibus, indicibus, opera, et studio comitis Alexandri Spetia. 5: Tomus quintus continens pontificatus Pii 6. annum primum ad tertium*. Roma, 1842.

Casanone [1988] = Casanone, Antonio Giacomo: La nascita del PSDI. In: *Il parlamento italiano 1861-1988*. Vol. 17. *Il centrismo dopo De Gasperi* [h.é.n.].

Casazza 2003 = Casazza, Andrea: *Un frate francescano firmò la fuga di Genova di Eichmann*. *= Il Secolo XIX*. 2003. augusztus 14.

Chesani 1953 = Chesani, Tino: *Dopo 27 mesi di detenzione. L'esportatore siciliano connobbe la via Andrássy*. *= Orrizonti* 1953. szeptember 6.

Chi è... 1931 = *Chi è? Dizionario biografico degli italiani d'oggi*. Roma, 1931.

Chi è... 1948 = *Chi è? Dizionario biografico degli italiani d'oggi*. Roma, 1948.

Chi è... 1958 = *Chi è? Dizionario biografico degli italiani d'oggi*. Roma, 1958.

Chi è... 1961 = *Chi è? Dizionario biografico degli italiani d'oggi*. Roma, 1961.

Colarizi 1984 = Colarizi, Simona: *La seconda guerra mondiale e la Repubblica.* Torino, 1984.

Corradi Musi 1994 = Corradi Musi, Carla: *Imre Várady, il primo direttore dell'Accademia d'Ungheria in Roma.* In: *Un Istituto Scientifico a Roma. L'Accademia d'Ungheria in Roma 1895-1950*. A cura di Péter Sárközy e Rita Tolomeo. Cosenza, 1994.

Cseh 1999 = Cseh GergR Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945-1990.* In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* Szerk. Gyarmati György. Bp. 1999.

Csizmadia 1966 = Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban.* Bp. 1966.

csfs = csoportfRnökség

Csorba GyRzR 2002 = Csorba GyRzR: *Római följegyzések 1947-1948*. Pécs, 2002.

Csorba 1988 = Csorba László: *Garibaldi élete és kora.* Bp. 1988.

Csorba 1998/I = Csorba László: *A Római Magyar Akadémia megalapítása és elsR évei (1895-1922)*. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 7-18.

Csorba 1998/II = Csorba László: *A Római Magyar Akadémia története 1945 után.* In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 45-68.

Csorba 1998/III = Csorba László: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-tR napjainkig*. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 75-94.

Csorba 1998/IV = Csorba László: *Az elsR népképviseleti országgyTlés állásfoglalása a mTvelRdés- és egyházpolitikai kérdésekben*. In: *A magyar országgyTlés 1848/49-ben.* Szerk. Szabad György. [Bp.1998.]

Csorba 1999 = Csorba László: *A vallásalap "jogi természete". Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországán 1782-1918.* Budapest, 1999.

Csorba 2001 = Csorba László: *A Fraknói-villa ï a Magyar Köztársaság Szentszék melletti Nagykövetségének székhelye*. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2000*. Szerk. Zombori István. Bp. 2001.

Csorba 2003 = Csorba László: *Magyar emlékek Itáliában.* Bp. 2003.

Csorba 2009/I = Csorba László: *A Vasváry-gyüjtemény kincsei ï a magyar-olasz kapcsolatok szemszögébR*. = http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/vasvary/newsletter/09jun/olasz.html

Csorba 2009/II = Csorba László: *Egy polgár sétái a Virgilio-parkban*. In: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*. Szerk. Császtvay Tünde, Nyerges Judit. Budapest, 2009.

Csorba 2010 = Csorba László: *Zsidómentés Budapesten a vészkorszakban. Cicutti Lajos élete*. = *História* 2010/3.

Cs. Szabó 2004 = Cs. Szabó László. *HŤlŖrárnyékban. Életrajzi írások*. Bp. 2004.

DBI 1988 = *Dizionario biografico degli italiani*. XXXVIII. Róma, 1988.

DBI 1970 = *Dizionario biografico degli italiani*. XII. Róma, 1988.

DDI S. 10. II. 1992 = *I documenti diplomatici italiani. Decima serie: 1943-1948*. Vol. II. 12 dicembre 1944 ï 9 dicembre 1945. Roma, 1992.

DDI S. 10. III. 1993 = *I documenti diplomatici italiani. Decima serie: 1943-1948*. Vol. III. 10 dicembre 1945 ï 12 luglio 1946. Roma, 1993.

DDR 2001 = *Dizionario della Resistenza*. A cura di Enzo Collotti, Renato Sandri e Frediano Sessi. Vol. 2. Torino, 2001.

Declava 1990 = Declava, Enrico: *Un difficile adottamento: la pubblicistica liberal-democratica italiana e la realtà internazionale (1945-1949)*. In: *L'Italia e la politica di potenze in Europa (1945-50)*. A cura di Ennio di Nolfo, Romain H. Rainero, Brunello Vigezzi. Settimo Milanese, 1990.

Decreto 1956 = *Decreto del Presidente della Repubblica 1° febbraio 1956, n. 125*. = *Gazzetta della Ufficiale della Repubblica Italiana*. N. 72. 1956. Március 26. 1052.

Dékány-SzŗŖnyi 2009 = Dékány István ï SzŗŖnyi István: *A magyar katonai rádiófelderítés története*. Bp. 2009.

Demszky 2008 = Demszky Gábor: *Keleti éden. Szamizdat apámnak*. Bp. 2008.

Dinnyés 2000 = *Dinnyés Lajos elsŗŖkormányának minisztertanácsi jegyzŗŖkönyvei 1947. június 2. ï szeptember. 19*. Szerk., jegyz., bev. SzŤcs László. Bp. 2000.

DMB 1997 = *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzŗŖkönyvei 1944. december 23. ï 1945. november 15*. Szerk, jegyz., bev. SzŤcs László. A., B. Bp. 1997.

DMIH 1985 = *Dictionary of Modern Italian History*. Ed. Frank. J. Coppa. Westport-London, 1985.

DMNKKT 1988 = *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéhez (1945-1948)*. Össszeáll., bev. Gönyei Antal. Bp. 1988.

Doblhoff-Horthy 1938 = Doblhoff Lilly, báró: *Horthy Miklós*. Bp. 1938

Donáth 2008 = Donáth Péter: *Oktatáspolitika és tanítóképzés Magyarországon 1945-1960*. Bp. 2008.

DŗŖry 1932 = DŗŖry Ferenc: *Báró Forster Gyula*. = *Századok* 1932. 365.

EA 1963 = *The Encyclopedia Americana*. Vol. XIX. [New York, Chicago, Washington, 1963.]

Éber 1947 = Éber Vilmos: *Hazaérkeztek a kis magyarok Olaszországból*. = *Hirlap* 1947. január 18.

Edelsheim Gyulay 2003 = Edelsheim Gyulai Ilona, gróf: *Becsület és kötelesség 1918-1944*. I. Bp. 2003.

EI 1961 = *Enciclopedia Italiana 1949-1960*. Terza appendix. M-Z. Roma, 1961.

EKL = Eötvös Kollégium Levéltára

Elek 1989 = Elek László: *Az olasz Wallenberg*. Bp. 1989.

Encyclopedie 1779. = *Encyclopedie on dictionaire raisonné des scinces, des artes et des métieres.* Szerk. M. Diderot, M. D'Alembert. 14. t. Bern-Lausanne, 1779.

EPL = Esztergomi Prímási Levéltár

Farkas 1990 = Farkas Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Bp. 1990.

Fegyverszüneti 1969 = *Fegyverszüneti Egyezmény é 1945. január 20.* In*: Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok.* [Bp. 1969.] 35-42.

Fejérdy 2009 = Fejérdy András: *"Hontalanok". A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti-politikájának kezdetei. = Történelmi Szemle* 2009/1.

FejtŖ-Serra 2202 = *A század utasa : háborúk, forradalmak, Egyesült Európa*. [FejtŖ Ferenccel beszélget Maurizio Serra.] Bp. 2002.

FejtŖ 1990 = FejtŖ Ferenc: *Budapestt Ŗl Párizsig. Emlékeim.* Bp. 1990.

Fenyvesi 2007 = Fenyvesi, Charles: *Három összeesküvés. Rundstedt tábornagy, Canaris tengernagy és a zsidó mérnök, aki megmenthette volna Európát*. Bp. 2007.

Ferencz 2005 = Ferencz GyŖzŖ: *Radnóti Miklós élete és költészete.* Bp. 2005.

fhdgy.= fŖhadnagy

Flores-Gallarano 1992 = Flores, Marcello ï Gallarano, Nicola: *Sul Pci. Un'interpretazione storica*. Bologna, 1992.

fn. = fedŖnevŤ

Fóthy 1947 = Fóthy ErnŖ: *A Vatikánban várják a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását Magyarországgal. = Magyar Nemzet* 1947. március 15.

Földesi 1995 = Földesi Margit: *A Szövetséges Ellen ŗzz Ŗ Bizottság Magyarországon*. Bp. 1995.

Földesi-Stella 2006 = Földesi Margit ï Stella Szonja: *Egy másik vesztes. Olaszország 1943-1947*. Bp. 2006.

Földet... 1980 = *Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944-1948*. Vál. bev. Balogh Sándor. Bp. 1980.

Fraknói 1887 = Fraknói Vilmos: *Egy magyar jezsuita a 16. századból*. = *Katholikus Szemle* 1887. 385-420.

Fraknói 1893 = Fraknói Vilmos: *A szent Istvántól Rómában alapított zarándokház*. = *Katholikus Szemle* 1893. 169-195.

Fried 2009 = Fried Ilona: *Italianisztika és állambiztonság*. = *Betekintő* 2009/4. http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=122.

Fried 2001 = Fried, István: *Cultura italiana e ungherese: un intermediario enigmatico: Antonia Widmar ï Vidmar Antal*. = *Quaderni Giuliani di Storia*. 2001/1.

Fülep 2004 = Fülep Katalin: *Il lascito di Florio Banfi nella Sezione manoscritti della Biblioteca Nazionale Széchényi*. In: *Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi.* A cura di József Pál. Róma-Szeged, 2004.

Fülöp-Sipos 1998 = Fülöp Antal ï Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Bp. 1998.

Gábor 1947 = Gábor Andor: *Lisszabon és Szob*. = *Képes Figyelő* 1947. január 4.

Garamvölgyi 1946 = Garamvölgyi Artúr: *A budapesti fasiszta álkövet fantasztikus szélhámossága.* [...] *Giovanni Rossi és Mario Sivieri kalandjai.* = *Igaz Szó* 1946. november 30.

Gergely 1982 = Gergely Jenő: *A pápaság története*. Bp. 1982.

Gergely 1985 = Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971*. Bp. 1985.

Gergely 1996 = Gergely Jenő: *Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatáról 1920-1990.* In: *Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Izsák Lajos, Stemler Gyula. Bp. 1996.

Gergely 1999 = Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. Bp. 1999.

Gergely 2001 = Gergely Jenő: *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920-1990).* In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2000*. Szerk. Zombori István. Bp. 2001. 15-102.

Gerő László 1944 = Gerő László: *A római Santo Stefano Rotondo, a magyarok nemzeti temploma*. Bp. 1944.

Gianone 2003= Gianone András: *A magyar Actio Catholica tevékenysége 1945-1948-ban*. = *Múltunk* 2003/1.

Ginsborg 1989 = Ginsborg, Paolo: *Storia d'Italia: 1943-1996. Famiglia, Società, Stato*. Torino, 1989.

Goñi 2002 = Goñi, Uki: *The Real Odessa. Smuggling the Nazis to Perón's Argentina*. London, 2002.

Gozzini-Martinelli 1998 = Gozzini, Giovanni ï Martinelli, Renzo: *Dall'attentato a Toglatti al VIII Congresso*. In: *Storia del Partito communista italiano*. VII. Torino, 1998.

Grossman 1986 = Grossman, Alexander: *Nur das Gewissen ï Carl Lutz und seine Budapester Aktion*. Wald, 1986.

GrŖsz 1951 = *GrŖsz József és társai bŤnpere.* Bp. 1951.

GrŖsz 1995 = *GrŖsz József kalocsai érsek naplója 1944-1946*. S.a.r. Török József. Bp. 1995.

Gualtieri 2001 = *Il Pci nell'Italia repubblicana 1943-1991*. A cura di Roberto Gualtieri. Roma, 2001.

Gulyás 1978 = Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon.* 2. kiad. Bp. 1978.

Gulyás 1940 = Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái.* II. Bp. 1940.

Gulyás 1993 = Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái. Új sorozat.* XIII. Bp. 1993.

Gyarmati 1992 = Gyarmati György: *Föderációs törekvések a második világháború után*. = *Politikatudományi Szemle* 1992/3.

Gyarmati 2000 = Gyarmati György: *A Mindszenty-ügy "diplomáciai" rendezésének kudarca*. = *Történemi Szemle* 2000/1-2.

hdgy.= hadnagy

Hajdú 1992 = Hajdú Tibor: *A Rajk-per háttere és fázisai*. = *Társadalmi Szemle* 1992/11. 21.

Hajdú 1999 = Hajdú Tibor: *1949: távozók és maradók a párizsi magyar követségen.* In: *Hommage à FejtŖ Ferenc. A 90 éves FejtŖ Ferenc köszöntése emlékezésekkel és tanulmányokkal*. [Bp.] 1999. 221-235.

Halmosy 1985= Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerzŖdések 1945-1982*. Bp. 1985.

Hanák 1974 = Hanák Péter: *A magyar szabadságharc és a Habsburg Monarchia elnyomott népei*. In: Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Bp. 1974.

HDFI 1982 = *Historical Dictionary of Fascist Italy*. Ed. Philipp V. Cannistraro. London, 1982.

Hegedüs 1988 = Hegedüs András: *A történelem és a hatalom igézetében.* Bp. 1988.

h.é.h.n.n. = hely, év, hónap, nap nélkül

Hennyey 1992 = Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. I-II. Bp. 1992.

Hermann 1985 = Hermann István: *Lukács György élete*. Bp. 1985.

Hetényi 1998 = Hetényi Ágnes: *A római Palazzo Falconieri*. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 127-145.

Hetényi Varga 2000 = Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában.* 1. Bp. 2000. 105.

HM = Honvédelmi Minisztérium

Hódos György 1990 = Hódos György: *Kirakatperek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európaban 1948-1945.* Bp. 1990.

Holik 1923 = Holik Flóris: *Szent László-mondánk és compostellai Szent Jakab*. = *Katholikus Szemle* 1923. 65-79.

Horváth 2000 = Horváth JenR: *KövetR politika. Az olasz Európa-politika a II. világháború után.* In: *A tizenötök Európái.* Szerk. Kiss J. László. Bp. 2000.,

Horváth 2005 = *Világpolitikai Lexikon (1945-2003)*. Szerk. Horváth JenR. Bp. 2005.

Horváth 2008 = Horváth JenR: *Magyarország olasz szemmel (1945ï 1989)*. = *Limes* 2008/2.

Högye 1995 = Högye Mihály: *Hogyan mondott le Nagy Ferenc*. In: *Nagy Ferenc miniszterelnök. Visszaemlékezések, tanulmányok, cikek.* Összeáll. bev. Csicsery-Rónay István. Bp. 1995. 90-100.

HTL = Hadtörténeti Levéltár

Hungarians 1963 = *Hungarians in exile*. Ed. Tibor Szy. New York [1963.]

Hutchison 1998 = Hutchison, Robert: *A pápa titkos ügynökei. Az Opus Dei: a hatalom szentesíti az eszközt*. [Bp.] 1998.

HU OSA = Open Society Archive ï Hungary

IDC 1946= *I deputati alla Costituente.* Torino, 1946.

Ignotus 1993 = Ignotus Pál: *Fogságban 1949-1956*. Bp. 1993.

IMKSZT 1994 = *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918-1945*. Vál., szerk., jegyz. Pritz Pál. Bp. 1994.

Iratok 1992 = *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* I. Szerk. Horváth Ibolya et alia. Bp. 1992.

Iratok 1993 = *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* II. Szerk. Horváth Ibolya et alia. Bp. 1993.

Iratok 1994 = *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* III. Szerk. Horváth Ibolya et alia. Bp. 1994.

Ispánki 1987 = Ispánki Béla: *Az évszázad pere*. Toronto, 1987.

Izsák-Kun 1994 = *Moszkvából jelentjük. Titkos dokumentumok 1944-1948*. Szerk., utószó Izsák Lajos, Kun Miklós. Bp. 1994.

Jelentés 2001 = Okváth Imre: *Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12.* = *Hadtörténeti Közlemények* 2001/4. 689-706.

Joó 2008 = Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942-44.* Bp. 2008.

Józsa-Pelles 1999 = Józsa Judit ï Pelles Tamás: *A budapesti olasz iskola története levéltári dokumentumok tükrében.* In. *A budapesti olasz iskola története (1935-1947).* Szerk. Gilda Mara Bér. Bp. 1999.

Juhász 1983 = Juhász Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939-1944*. Bp. 1983.

Juhász 1988 = Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945.* 3. kiad. Bp. 1988.

Kállay 1991 = Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam. 1942-1944: egy nemzet küzdelme a második világháborúban*. I-II. Szerk. Antal László. Bp. 1991.

Kánonjogi 1917= *Kánonjogi kódex.* Szerk. Gasparri Péter. [Bp. 1917.]

Karinthy 1989 = Karinthy Ferenc: *Italia mia*. Bp. 1989.

Károlyi 1964 = *Károlyi Mihály válogatott írásai 1920-1946.* Vál., s.a.r. Kiss Szilvia. I-II. Bp. 1964.

Károlyi 1977 = Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Bp. 1977.

Károlyi 2003 = *Károlyi Mihály levelezése V. 1945-1949.* Szerk. Hajdú Tibor. Bp. 2003.

Károlyi 2008 = *Károlyi Mihály levelezése VI. 1949-1955*. Szerk. Hajdú Tibor. Bp. 2008.

Karsai 1991 = Karsai László: *Angelo Rotta és Szálasi Ferenc.* = *Európai Utas* 1991/1.

Kasza 2009 = Kasza László: *Mókusok az angolkertben. Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál.* Bp. 2009.

Katolikusok 2002 = *Katolikusok a szellemi ellenállásban. Beszélgetés Katona Jenővel*. In: *A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai*. S.a.r. Murány Gábor. Bp. 2002. 101-124.

Katonai perek 2001 = *Katonai perek 1945-1958*. Szerk. Okváth Imre. Bp. 2001.

Keresztes 2008 = Keresztes Csaba: *Ortutay Gyula kultuszminiszter és a katolikus iskolák államosítása.* In: *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948*. Szerk. Szabó Csaba, Szigeti László. Bp. 2008.

Kertész 1997 = Kertész István: *Magyar békeillúziók*. Vál., s.a.r., jegyz. Gyarmati György. Bp. 1997.

Keszei 1984 = Keszei István: *Három változat egyetlen Márai-sorra*. = *Új Nyugat* 1984. jún-okt. 3. sz.

Kis Aladár 1975 = Kis Aladár: *Olaszország története 1748-1968*. Bp. 1975.

Kiss Pál 1998 = Kiss Pál: *MASPED krónika 1948-1998*. Veszprém, 1998.

Kiszely 2000 = Kiszely Gábor: *ÁVH ï egy terrorszervezet története.* Bp. 2000.

Kiszely 2001 = Kiszely Gábor: *Állambiztonság (1956-1990)*. Bp. 2001.

KKM = Külkereskedelmi Minisztérium

Klaniczay 1990 = Klaniczay Gábor. *Az orgiavádak nyomában.* In: Klaniczay Gábor. *A civilizáció peremén. Kultúrtörténeti tanulmányok.* Bp. 1990. 194-209.

Koegler 1977. = Koegler, Horst: *Balett-lexikon.* Szerk. Körtvélyes Géza. Bp. 1977-

Komjáthi-Schwartz 1953 = Komjáthi-Schwartz Elemér: *A Magyar Katolikus Tudományos és MŤvészeti Akadémia = Katholikus Szemle* 1953/2. 4-7.

Kontra Miklós 1990 = Kontra Miklós: *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Bp. 1990.

Korom 1987 = Korom Mihály: *A magyar fegyverszünet 1945*. Bp. 1987.

Korunk Szava 2002 = Vásárhelyi Miklós: *Korunk Szava 1931-1938*. In: *A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai.* S.a.r. Murány Gábor. Bp. 2002. 125-141.

Kovács Péter 1996 = Kovács Péter: *Tóth László a Vatikánban. Nagy Ferenc miniszterelnök kisérlete a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolatok helyreállítására*. = *Magyar Szemle* 1996/11.

Kovács Tamás 2008 = Kovács Tamás: *A nyilas emigráció 1945-1998*. = *Rubicon* 2008/1.

Kovács Zsuzsa 2005 = Kovács, Zsuzsa: *Pál Ruzicska tra l'Ungheria e l'Italia.* In: *Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi. Numero speciale. Tra magiaristica e italianistica: ultura e istituzioni.* A cura di József Pál. Róma-Szeged, 2005. 67-72.

Költségvetés 1927 = *A magyar állam költségvetése az 1927/28. számadási évre. XVI. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*. Bp. 1927.

KŖvágó 1995 = KŖvágó József: *Az összeesküvési per kezdetei 1946 karácsonya után*. In: *Nagy Ferenc miniszterelnök. Visszaemlékezések, tanulmányok, cikek.* Összeáll. bev. Csicsery-Rónay István. Bp. 1995. 84-89.

Kövér-Losonczy 1998 = Kövér György: *Losonczy Géza 1917-1957*. Bp. 1998.

KÜM = Külügyminisztérium

Kubinszky 2001 = Kubinszky Mihály: *Volt egyszer egy Déli Vasút*. = *Magyar Szemle* 2001/4.

Lackó 1966 = Lackó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935-1944. Bp. 1966.

Ladányi 1979 = Ladányi Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom elsŖ éveiben 1918-1921*. Bp. 1979.

LAK LGYL = Lukács György Archívum és Könyvtár. Lukács György levelezése.

Lakatos 2000 = Lakatos Sarolta: *Kállay Miklós – Pályaképvázlat*. = *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 2000/2. 184-198.

Lénárd 1995 = Lénárd Ödön: *Erő az erőtlenségben.* Bp. 1995.

Lénárd 1973 = Lénárd Sándor: *Völgy a világ végén és más történetek.* Bp. 1973.

Lengyel 1995 = Lengyel Balázs: *Két Róma*. *Esszék*. Bp. 1995.

Letteratura... 1991 = *Letteratura italiana. Gli autori. Dizionario bio-bibliografico e indici.* Vol. 2. Torino, 1991.

Levelek... 2002 = *Levelek Rákosihoz.* Szerk. KőRy András, Nagy J. Lambert. Bp. 2002.

Ligeti 1994 = Ligeti Imre: *Az Emericanáról*. In: *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből*. Szerk. M. Kiss Sándor. Bp. 1994.

Lipcsey 1999 = Lipcsey Ildikó: *Adalékok a magyar-román külkapcsolatok történetéhez 1945-1955*. = *Külpolitika* 1999/3-4. 228-237.

Litván 1988 = Litván György: *„Mi kommunisták különös emberek vagyunk” – A sztálinizmus lélektana.* = *Századvég* 6–7 (1988).

Lino 1983 = Lino, Vivoda: *Fiume in esilio*. = *Fiume.* Rivista di Studi Adriatici (Nuova Serie) 6. 1983.

Lodovici 1942 = Lodovici, Sergio Samek: *Storici, teorici e critici dell'arte figurativa (1800-1940).* Roma, 1942.

Loira 2002 = Loira, Emiliano*: Alcide De Gasperi e il movimento autonomista fiumano di Riccardo Zanella (1945-47). = Fiume.* Rivista di Studi Adriatici (Nuova Serie) 6. 2002/6.

Lombardi 1997 = Lombardi, Lapo: *La Santa Sede e i cattolici dell'Europa Orientale agli albori della guerra fredda. I casi della Polonia e dell'Ungheria*. Roma-Budapest, 1997.

Lombardi 1998 = Lombardi, Lapo: *Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán.* = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 1998/1-2. 69-83.

Lóránth 1944 = Lóránth László: *Paletta*. Bp. [1944].

Loria 2005 = *Antonio Widmar, intelletuale fiumano (1899-1981)*. Ed. Emiliano Loria. = *Fiume.* Rivista di Studi Adriatici (Nuova Serie) 12. 2005/7-12. 125-127.

LőRrinczi 1996 = LőRrinczi László: *"Pour rendre visite"*. In: LőRrinczi László: *1994: zöngés napló*. Bukarest, 1996.

Lui... 1969 = *Lui, chi è?* Vol. I. Torino, [1969].

Luttor 1949 = Luttor Ferenc: *Magyarok Argentínában*. In: *A Délamerikai Magyar Hírlap képes magyar naptára. 1949.* [Buenos Aires, 1949.]

Lyka 1970 = Lyka Károly: *Vándorlásaim a művészet körül*. Bp. 1970.

Madarász 1993 = Madarász Imre: *Az olasz irodalom története*. Bp. 1993.

Madarász 2007 = Madarász Imre: *Karrier a kommunizmusban – kérdőjelekkel. A Tolnai Gábor-jelenség*. In: UŐ: *Antiretró. Portrék és problémák a pártállami korszak irodalmi és tudományos életéből*. Bp. 2007.

Magyar 1941 = Magyar Sándor: *Álmodni mertünk*. [Bp. 1941.]

Magyar 1964 = Magyar Péter: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet*. = *Katholikus Szemle* 1964/4. 325-327.

Magyar szabadságharcosok 1966 = *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941-1945*. Szerk. Harsányi János. Bp. 1966.

Magyar Törvénytár 1848 = *1836-1868. évi törvénycikkek.* Magyar Törvénytár. Szerk. Márkus DezsőŐ. Bp. 1896.

Magyar Törvénytár 1922 = *1922. évi törvénycikkek*. Magyar Törvénytár. Jegyz. Térffy Gyula. Bp. 1923.

Magyar Törvénytár 1923 = *1923. évi törvénycikkek*. Magyar Törvénytár. Jegyz. Térffy Gyula. Bp. 1924.

Magyar Törvénytár 1929 = *1929. évi törvénycikkek*. Magyar Törvénytár. Jegyz. Degré Miklós, Várady-Brenner Alajos. Bp. 1930.

Magyar Törvénytár 1939 = *1939. évi törvénycikkek*. Magyar Törvénytár. Jegyz. Degré Miklós, Várady-Brenner Alajos. Bp. 1940.

Magyar Törvénytár 1948 = *1948. évi törvénycikkek*. Magyar Törvénytár. Jegyz. Vincenti Gusztáv, Gál László. Bp. 1949.

Magyarország 2001 = *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2000*. Szerk. Zombori István. Bp. 2001.

Magyary 1969 = Magyary Gyula: *Báró Apor Gábor*. = *Katolikus Szemle* 1969/1. 65-67.

Majsai 2007-2008 = Majsai Tamás: *„Ismereteimet soha, senkinek nem fedhetem fel”. Papi ügynökök a Vatikán előszobáiban*. I - I I I . = *Beszélő*, 2007/12., 2008/1., 2008/2.

Márai 1968 = Márai Sándor: *Napló (1945-1957).* 2. kiad. Washington, 1968.

Márai 1995 = Márai Sándor: *San Gennaro vére*. [Bp.] 1995.

Márai 1999 = Márai Sándor: *Ami a Naplóból kimaradt*. 1949. [Toronto], 1999.

Márai Sándor 2000 = Márai Sándor: *Összegyűjtött versek*. [Bp.] 2000.

Márai 2001 = Márai Sándor: *Ami a Naplóból kimaradt. 1950-1951-1952*. [Toronto], 2001.

Marconi 2005 = Marconi, Matteo: *Gli accordi di Osimo come di apertura al comunismo eretico*. = *Fiume* Rivista di Studi Adriatici (Nuova Serie) 12. 2005/7-12.

Martinelli 1995 = Martinelli, Renzo: *Il "Partito nuovo" dalla Liberzione a 18 aprile*. In: *Storia del Partito communista italiano*. VI. Torino, 1995.

Mazzei 2003 = Mazzei, Renato: *Salerno, Via Trento 64*. In: *Luce e mare. Sándor Márai a Salerno 1968-1980*. Salerno, 2003.

MDP KV... 2005 = *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. I. 1948-1953*. Összeáll. bev. T. Varga György. Bp. 2005.

MÉL = *Magyar Életrajzi Lexikon*. III. kiegészítő kötet. Bp. 1981.

Meneguzzi Rostagni 1990 = Meneguzzi Rostagni, Carla: *La Santa Sede e la politica estera italiana (1945-1949)*. In: *L'Italia e la politica di potenze in Europa (1945-50)*. A cura di Ennio di Nolfo, Romain H. Rainero, Brunello Vigezzi. Settimo Milanese, 1990. 169-193.

Mester 1953 = Mester István: À*Luttor Ferenc*. = *Katholikus Szemle* 1953/2.

Mészáros 2003 = Mészáros István: *Egyháztörténeti adalékok Esty Miklós irathagyatékában*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* ï *Regnum* 2003/1-2.

Mészáros 2006 = Mészáros Tibor: *"Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek...". Életrajzi vázlat Márai Sándorról*. Bp. 2006.

Meszlényi 1970 = Meszlényi Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata (1707-1945)*. Bp. 1970.

Mihályi 1994 = Mihályi Géza: *Római évek*. = *Új Ember* 1994. december 4.

Mindszenty 1949/I = *A Mindszenty bűnügy okmányai*. Bp. 1949.

Mindszenty 1949/II = *Mindszenty József a népbíróság előtt*. Bp. 1949.

Mindszenty 1989/I = *A Mindszenty-per*. Összeáll., bev., jegyz. Gergely Jenő, Izsák Lajos. Bp. 1989.

Mindszenty 1989/II = Mindszenty József: *Emlékirataim*. Negyedik kiadás. Bp. 1989.

Miszlay 2002 = Miszlay Zsolt: *Az első magyar óceánrepülés*. = *História* 2002/7.

Mester 1953 = Mester István: À*Luttor Ferenc*. = *Katholikus Szemle* 1953/2.

MKL 2003 = *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. Diós István. Bp. 1993-.

ML 1968 = *Művészeti Lexikon*. Szerk. Zádor Anna, Genthon István. I-IV. Bp. 1968.

MN = Magyar Néphadsereg

Mócsy 2007 = Mócsy Imre: *Hagyom magam szerettetni*. Bp. 2007.

mons. = monsignore (a prelátusi rangú papok megszólítása)

MSZL 1994 = *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Főszerk. Székely György. Bp. 1994.

MTA tagjai 2003 = *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002*. Főszerk. Glatz Ferenc. I-III. Bp. 2003.

MTAKK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára

Nagy 1984 = Nagy Kázmér: *Elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945-1975*. Bp. 1984.

Nagy 1990 = Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*. Szeged, 1990.

Nagy Csaba 1990 = *A magyar emigráns irodalom lexikona I*. Összeáll. Nagy Csaba. Bp. 1990.

Nagy Csaba 1992 = *A magyar emigráns irodalom lexikona II*. Összeáll. Nagy Csaba. Bp. 1992.

Nagy Csaba 2000 = *A magyar emigráns irodalom lexikona*. Összeáll. Nagy Csaba. Bp. 2000.

Nagy Ferenc 1990 = Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. I-II. Szerk. Antal László, Jegyz. Vida István. Bp. 1990.

n.n. = nap nélkül

Németh 1999 = Németh László: *Mindszenty József bíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 1999/1-2. 231-242.

Németh 2002 = Németh László *Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Első rész: 1945-1963*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 2002/1-2. 197-228

Németh 2003 = Németh László *Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Második rész: 1963-1973*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 2003/3-4. 119-149.

Németh 2004 = Németh László: *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. Első rész: 1945-1946*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 2004/3-4. 165-194.

Németh 2005 = Németh László: *Pápai Magyar Egyházi Intézet*. In: Banfi 2005. 244-248.

Németh 2006 = Németh László: *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. Második rész: 1947-48*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum*. 2006/1-2. 163-180.

Németh 2007/I = Németh László: *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo (1947-1975)*. = *Magyar Sion*. Új folyam. 2007/1. 64-98.

Németh 2007/II = Németh László: *Zágon József levelezése két magyar jezsuitával, avagy adalékok a milánói magyar közösség történetéhez.* In: *Historicus Societatis Jesu. Szilas László Emlékkönyv.* Szerk. Molnár Antal, Szilágyi Csaba, Zombori István. Bp. 2007.

Németh 2009 = Németh László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház.* Bp. 2009.

Némethy 2003 = Némethy KesserŤ Judit: *"Szabadságom lett a börtönöm" .Az argentínai magyar emigráció története 1948-1968*. Bp. 2003.

Nemzetközi 1958 = *Nemzetközi szerzŗdések gyŤjteménye 1945-1958*. Szerk. ford. Hajdu Gyula, Halmosy Dénes, Sebestyén Pál, Vitányi Béla. Bp. 1958.

Névtár 1987 = *A pannonhalmi Szent Benedek Rend Névtára 1802-1986*. Összeáll. Berkó Pál, Legányi Norbert. [Pannonhalma, 1987.]

Nicolosi 2005 = Nicolosi, Simona: *Ferenc Vajta e l'idea di una confederazione danubiana (1945-1947). = Rivista di Studi Ungheresi*. Nuova serie IV, 2005.

Noel Field 2005-2007 = *Der Fall der Noel Field. Schlüsselfigur der Schauprozesse in Osteuropa. Gefängnisjahre 1949-1954*. Hrsg. Bernd-Rainer Barth, Werner Schweizer. I-II. Berlin, 2005, 2007.

N. Szabó 1996 = N. Szabó József: *Magyar-olasz kulturális kapcsolatok (1945-1948). = Világtörténet*, 1996. tavasz-nyár, 73-81.

Nyisztor 2005 = Adriányi Gábor ï Csíky Boldizsár: *Nyisztor Zoltán*. Bp. 2005.

Ƀ ʊ ɰ ʇ ɕ ɻ 2002 = **Ƀ ʊ ɰ ʇ ɕ ɻ ɻ ɻ ʇ ɻ ɻ ɻ

Ortutay 2009 = Ortutay Gyula: *Napló I. 1938-1954*. Szerk., jegyz. Markó László. Bp. 2009.

OSZKK = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Összeesküvés 1951 = *Összeesküvés a nép ellen (A Grősz-per és tanulságai)*. Bp. 1951.

50 éve... 2003 = *50 éve halt meg Luttor Ferenc*. = *Dél-Amerikai Magyar Hírlap* 2003. szeptember.

Ötvös 2001 = Ötvös István: A *Vörös János elleni vizsgálatok, 1945-1950*. In: *Katonai perek 1945-1958*. Szerk. Okváth Imre. Bp. 2001.

Palasik 2000 = Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949*. Bp. 2000.

Palasik 2011 = Palasik Mária: *Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956-1962*. = *Betekintő* 2011/2. http://www.betekinto.hu/2011_2_palasik 2011.07.29.

Pallavicini-Andrássy 1990 = *Pallavicini-Andrássy Borbála kitelepítési és 1956-os naplója*. Szerk Detre Józsefné. Bp. 1990.

Pallos 2007 = *Reménykeltők. Az 1945 utáni "illegális" katolikus politikai szervezkedések*. Összeáll. Pallos László. Bp. 2007.

Pankovits 1996 = Pankovits József: *Az olasz politika történelmi tendenciái az 1945 utáni évtizedekben*. = *Múltunk* 1996/4.1996.

Pankovits 2005 = Pankovits József: *Fejezetek a magyar-olasz politikai kapcsolatok történetéből*. Bp. 2005.

Pázmáneum 2002 = *A bécsi Pázmáneum*. Szerk. Zombori István. Bp. 2002.

PBI 1958 = *Panorama biografico degli italiani d'oggi*. A cura di Gennaro Vaccaro. I-II. Roma, 1958.

Pécsi 1989 = Pécsi Vera: *A Standard Villamossági Részvénytársaság története*. [h.n.] 1989. [kézirat, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár].

Pelles 2002 = Pelles Tamás: *A milánói magyar iskola (1934-1943)*. In: *Hungarológiai Évkönyv* III. Pécs, 2002. 170-184.

Perlasca 1997 = Giorgio Perlasca: *L'impostore*. A cura di Federigo Argentieri. Bologna, 1997.

PLI OGYH = Politikatörténeti Intézet Levéltára, Ortutay Gyula hagyatéka

PMI = Pápai Magyar Egyházi Intézet (a jegyzetekben: Pápai Magyar Egyházi Intézet Irattára, Róma)

Pogár 2004 = Pogár Demeter: *Aki Eichmant szökni segítette Európából*. = *Népszabadság* 2004. május 29.

Prattinger Ferenc 1953 = Prattinger Ferenc: *Magyar Sándor Detroitban*. = [?], 1953. febr. In: SKVGY M1b.

Pressburger 2000 = Pressburger, Giorgio: *Tina Modotti e Vittorio Vidali – L' amore al tempo della rivoluzione.* = *Corriere della Sera* 2000. augusztus 24.

Püspöki kar 1984 = *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspöki kar konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919-1944*. Szerk., bev. jegyz. Gergely Jenő. Bp. 1984.

Püspökkari 1945-1948 = *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948*. S.a.r., szerk., bev. Beke Margit. Köln-Budapest, 1996.

Pók 1986 = Pók Attila: *A nemzetközi élet krónikája 1945-1985*. Bp. 1986.

Radnóczy 1998 = Radnóczy Antal: *A magyar katonai emigráció története (1945-1990)*. = *Hadtörténelmi Közlemények* 1998/3.

Rajk 1989 = *Rajk László és társai a népbíróság előtt. 40 év távlatából... Az ún. "kék könyv" hasonmás kiadása*. Bev. Zinner Tibor. 1989.

Rákosi 1952 = Rákosi Mátyás: *Honvédelem és hazafiság. Szemelvények Rákosi elvtárs műveiből*. Bp. 1952.

Rákosi 1997 = Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940-1956*. I-II. Bp. 1997.

Réti 1996= Réti, György: *Il ristabilimento delle relazioni diplomatiche italo-ungheresi dopo la seconda guerra mondiale*. = *Rivista di Studi Politici Internazionali* 1996. nr. 251.

r. = rendőr

rny. = rendőrnyomozó

Révész 2001 = Révész Emese: *Faust-illusztrációk.* In: Zichy Mihály. Szerk. Róka Enikő. Bp. 2001. 151-152.

Rexa 1913 = Rexa Dezső: *Tizenkét illusztráció Faust-hoz. Rajzolta: Zichy Mihály*. Bp. 1913.

Riccardi 1993 = Riccardi, Andrea: *Il Vaticano e Mosca 1940-1990*. Roma-Bari, 1993. 1993.

RMA Annuario 2005 = *Annuario 2002-2004. Conferenze e convegni* [Accademia d'Ungheria in Roma, Istituto Storico "Fraknói"]. Dir. resp. László Csorba, Asztrik Várszegi. Róma, 2005.

Roma... 1993 = *Roma*. Guida d'Italia. Dir. ed. Adriano Agnati. Milano, 1993.

Római Magyar 1912 = *Római Magyar Történeti Intézet*. = *Századok* 1912. 318-320.

Romány 1996 = Romány Pál: *Reményvesztett falvak – permanens agrárforradalom?* In: *Magyarország agrártörténete. Agrártörténeti tanulmányok.* Szerk Orosz István, Für Lajos, Romány Pál. Bp. 1996.

Romsics 1992 = *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról*. Szerk., bev., jegyz. Romsics Ignác. GödöllŐ, 1992.

Romsics 1999 = Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. 2. átdolg. kiad. Bp. 1992 .

Salacz 1988= Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964*). München, 1988.

Salacz 2002 = Salacz Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Bp. 2002.

Sárközy 1996/I = Sárközy Péter: *Közös hazánk: Róma (Lászai János síremlékének tanítása)*. In: *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*. Szerk Jankovits László, Kecskeméti Gábor. Pécs. 1996.

Sárközy 1996/II = Sárközy Péter: *Közös hazánk: Róma. = MŰvelődés* 1995/5-6.

Sárközy 2001 = Sárközy Péter: *"Roma est patria omnium fuitque"*. Bp. 2001.

Sárközy 2005/I = Sárközy, Péter: *Ricordo di László Tóth*. In: *Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi. Numero speciale. Tra magiaristica e italianistica: ultura e istituzioni.* A cura di József Pál. Róma-Szeged, 2005. 63-66.

Sárközy 2005/II = Sárközy Péter: *Előszó Florio Banfi* Magyar emlékek Itáliában *katalógusának (1941) magyar kiadásához*. In: Florio Banfi: *Magyar emlékek Itáliában*. Szeged, 2005.

SAUR 2004 = *SAUR Allgemeines Künstlerlexikon*. Band 40. München-Leipzig, 2004.

SBL 1977-79 = *Svensky Biografiskt Lexikon*. Red. Erik Grill, Brigitte Lager-Kromnow. Band. 17. Stockholm, 1977-79.

Scambi... 1948 = *Scambi commerciali con l'Ungheria*. = *Informazioni per il Commercio Estero* 1948. n. 52.

Scambi... 1956 = *Scambi commerciali con l'Ungheria*. = *Informazioni per il Commercio Estero* 1956. n. 10.

Scelba 1996 = Scelba, Mario: *Discorsi parlamentari*. Vol. I. [Roma], 1996.

Schmidt 1998 = Schmidt Mária: *Diktatúrák ördögszekerén*. Bp. 1998.

Seres 1933 = Seres Ferenc: *Mihalovics Zsigmond élete és mŰvei*. Pilisszentlélek, 1993.

Sibelka Perleberg 1987 = *Sibelka Perleberg Artúr [Tempefői] életinterjúja*. 755. Készítette Nagy Csaba. 1956-os Intézet Oral History Archivuma. [Bp.] 1987.

Sipos 2006 = Sipos Lajos: *Tamási Áron. Élet és pályarajz*. Bp. 2006.

skl = és következŐ lapok

SKVGY = Somogyi Könyvtár ï Vasváry GyŰjtemény

Somorjai 2008 = Somorjai Adám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975*.. Bp. 2008.

SSRR 2000 = *Santo Stefano Rotondo in Roma. Archeologia, storia dell'arte, restauro. Archäologia, Bauforschung, Geschichte*. Hrsg. Hugo Brandenburg und József Pál. Wiesbaden, 2000.

Staatsvertrag 2006 = *Der Österreichische Staatsvertrag 1955*. Hrsg. Ferenc Glatz. Bp. 2006.

Statisztikai Évkönyv 1943-1946 = *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. 1943-1946.* Bp. 1948.

Statisztikai Évkönyv 1948 = *Statisztikai Évkönyv. 1948*. Bp. 1950.

Statisztikai évkönyv 1953 = *Statisztikai évkönyv 1953.* [Bp. 1954.]

Statisztikai évkönyv 1949-1955 = *Statisztikai évkönyv 1949-1955*. Bp. 1957.

Statisztikai évkönyv 1957 = *Statisztikai évkönyv 1957*. Bp. 1959.

Steinacher 2008 = Steinacher, Gerald: *Nazis auf dem Flucht. Wir Kriegsverbrecher über Italien nach Übersee entkammen.* Innsburck-Wien-Bozen, 2008.

Stelli 1999 = Stelli, Giovanni: *La communità degli esuli fiumani dal 1945 ad oggi. = Fiume* Rivista di Studi Adriatici (Prima Nuova Serie) 37. 1999.

Sümegi 2000 = Sümegi György: *A velencei magyar pavilon*. In: *A velencei magyar ház. 7. Nemzetközi Építészeti Biennálé*. Szerk. Götz Eszter. [Bp. 2000.]

Szabó 2000 = Szabó Csaba: *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953*. Szerk., bev. jegyz. Szabó Csaba. Bp. 2000.

Szabó 2001 = *A Grősz-per előkészítése 1951*. Szerk. bev. jegyz. Szabó Csaba. Bp. 2001.

Szabó 2005 = Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években.* Bp. 2005.

Szabó 2010 = Szabó Csaba: *A "Világosság" fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházügyi Hivatalban.* In: Bánkuti-Gyarmati 2010.

Szabó Ferenc 1999 = Szabó Ferenc: *A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata*. *= Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* ï *Regnum* 1999/1-2.

Szabó Gyula 2011 = Szabó Gyula: *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963-1989)*. Bp. 2011.

Szabó László 1956 = Szabó László: *Egy kémbanda a bíróság előtt. = Szabad Nép* 1956. július 1.

Szabó Mária 2009 = Szabó Mária: *A Romanelli-misszió. Guido Romanelli magyarországi tevékenysége (1919. május-november).* Bp. 2009.

Szabó-Soós 2006 = Szabó Csaba ï Soós Viktor Attila: *"Világosság". Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen.* Bp. 2006.

Szakács-Zinner 1977 = Szakács Sándor ï Zinner Tibor: *A háború Ămegváltozott természeteò. Adatok és adalékok, tények ös összefüggések 1944-1948.* Bp. 1997.

Szále 2005 = *Ha Isten nem volna: egyház és állam másfél évtizede a Magyar Köztársaságban*. Összeáll. bev. Szále László. Bp. 2005.

Száll-Ungváry 2003 = *Száll József-interjú*. Készítette Ungváry Krisztián 2003-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 778.sz.

Szántó 1946 = Szántó György, [Dr.]: *A trieszti kérdés.* Bp. 1946.

SzámŤzve... 2007 = *SzámŤzve, de le nem gyĄzve: Kéthly Anna emigrációs levelezése 1957-1976.* Szerk. Zichy Mihály. Bp. 2007

Szára 2007 = Szára János: *Szerelem mostoha idĄkben.* Bp. [2007.]

Szarvas 1996 = Szarvas Béla: *A szórványban élĄ katolikus magyarság pasztorációja Olaszországban*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok ï Regnum* 1995/3-4., 1996/3-4.

Szász 1989 = Szász Béla: *Minden kényszer nélkül. Egy mŤper története*. Bev. Glatz Ferenc. Szerk. Antal László. Jegyz. Zinner Tibor. Bp. 1989.

Szathmári 2000 = Szathmári István: *Márai* Halotti beszéd *címŤ versérĄl*. In: *"Este nyolckor születtem". Hommage a Márai Sándor. (Tanulmányok.)* Szombathely, 2000.

szds. = százados

Szegedy-Maszák Aladár 1996 = Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember Ąszével visszanéz... Egy volt diplomata emlékirataiból*. Vál., s.a.r., jegyz. Csorba László. I-II. Bp. 1996.

Szegedy-Maszák Mihály 1991 = Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor.* Bp. 1991.

Szegedy-Maszák Mihály 1996 = Szegedy-Maszák Mihály: *Ködképek a diplomáciában.* In: Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember Ąszével visszanéz... Egy volt diplomata emlékirataiból*. Vál., s.a.r., jegyz. Csorba László. I-II. Bp. 1996. 445-471.

Szekeres-Varsa 1985 = Szekeres-Varsa Vera: *Szalamandra a tŤzben.* Bp. 1985.

Szekeres-Varsa 2004 = Szekeres-Varsa Vera: *Egy levél környezete. Szekeres György (1914-1973)*. = *Élet és irodalom* 2004/10.

Szeredi 1984 = Szeredi Péter: *Rónai Sándor*. In: *Politikuspályák.* Szerk. Sánta Ilona. Bp. 1984. 278-290.

Szeredy 1874 = Szeredy József: *Egyházjog különös tekintettel a magyar szent korona tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra.* I-II. Pécs. 1874.

SZEB JK 2003 = *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947*. Szerk. Feitl István. Bp. 2003.

Szilágyi-Sáringer 2002 = Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia*. Bp. 2002.

Szögi-Cicutti 2004 = Szögi László: *Emlékezés Cicutti Lajosra*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 2004/3-4. 219-221.

Szöllősi 2006 = Szöllősi György: *Puskás 1927-2006*. Bp. 2006.

Szőnyi 2000/I = Szőnyi Zsuzsa: *Vándor és idegen. Márai-levelek, emlékek.* Bp. 2000.

Szőnyi 2000/II = Szőnyi Zsuzsa: *A Triznya-kocsma*. Bp. 2000.

Szőnyi 2006 = Szőnyi Zsuzsa: *Római terasz*. Bp. 2006.

Szöveggyűjtemény 2000 = *Az MDP Központi Vezetőségének határozata a párt politikájában elkövetett hibákról és ezek kijavításáról. Budapest, 1953. június 28*. In: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999*. II. Szerk. Romsics Ignác. Bp. 2000. 69-84.

Sztálin 1953 = Sztálin [Joszif Visszarionovics]: *Lenin halálára. Beszéd a Szovjetek II. Összövetségi Kongresszusán 1924. január 26-án.* Bp. 1953.

Sztikalin 2003 = Sztikalin, A. Sz.: *A szovjet-jugoszláv közeledés és a magyar belpolitikai helyzet (1954-1956 nyara)*. = *Múltunk* 2003/1.

Tabajdi-Ungváry 2008 = Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990*. Bp. 2008.

Tamási Áron 1982 = Tamási Áron: *Kedves Márai Sándor!* In: Tamási Áron: *Jégtörő gondolatok. Útirajzok, esszék*. II. Bp. 1982.

Tamássyné 1965 = Tamássyné Dr. Wolf Rozina: *A Faust-illusztrációiról. Zichy Mihály új szerzeményű rajzai*. Bp. 1965.

Tamburrano 1986 = Giuseppe Tamburrano: *Pietro Nenni*. Roma, 1986.

Teke 1980 = Teke Zsuzsa: *Hunyadi János és kora*. Bp. 1980.

Testimonianze 2010 = *Testimonianze e ricordi esuli in Campidoglio e saggi critici*. Ed. Donatella Schürzel. Roma, 2010

Törvénytelen 1991 = *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Szerk. Révai Valéria. Bp. 1991.

Tolnai 1958 = Tolnai Gábor: *Évek – századok. Tanulmányok, cikkek, bírálatok*. Bp. 1958.

Tolnai 1965 = Tolnai Gábor: *Itália dicsérete*. Bp. 1965.

Tolnai 1970 = Tolnai Gábor: *Tanulmányok*. Bp. 1970

Tolnai 1987 = Tolnai Gábor: *Szóbeli jegyzék*. Róma 1949-50. Bp. 1987.

Tomka 2005 = Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés és az ügynökkérdés 1945-1990*. Bp. 2005

Torbágyi 2004 = Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. Bp. 2004.

Tóth 1976 = Tóth László: *Emlékszöktes*. München, 1976.

Tóth Eszter 2011 = Tóth Eszter: *A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990*. = *Betekintő* 2011/2. http://www.betekinto.hu/2011_2_toth_e – 2011.07.29.

Törvények... 1951 = *Törvények és törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek 1950*. Bp. 1951.

Törvények... 1953 = *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1953*. Bp. 1953.

Ungh. = Ungheria (Magyarország)

ÚMÉL I. 2001 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. I. Bp. 2001.

ÚMÉL II. 2001 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. II. Bp. 2001.

ÚMÉL III. 2002 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. III. Bp. 2002.

ÚMÉL IV. 2002 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. IV. Bp. 2002.

ÚMÉL V. 2004 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. V. Bp. 2004.

ÚMÉL VI. 2007 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. VI. Bp. 2007.

Ujváry 1998 = Ujváry Gábor: *A Római Magyar Intézet története 1912-1945 között*. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában*. Szerk. Csorba László. Bp. 1998. 19-43.

Umbria 1999 = *Umbria*. Guida d'Italia. Dir. ed. Marco Ausenda. Milano, 1999

ÚMIL 2000 = *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. Főszerk. Péter László. Átdolg., bőv. kiadás. Bp. 2000.

v = verso

Vajay 2002 = Vajay Szabolcs: *A máltai rend magyar lovagjai 1530-2005*. I. [Bp.] 2002.

Vajda 1990 = Vajda Péter: *Öt óra ötven ügynökkel a Szent Péter-templomban. Milánói beszélgetés a Száll-házaspárral*. = *Népszabadság* 1990. december 1.

Valdevit 2002 = Valdevit, Giampaolo: *Dalla crisi della dopoguerra alla stabilizzazione politica e istituzionale*. In: *Storia d'Italia. Le reggioni dall'unità ad oggi. Il Friuli – Venezia-Giulia*. A cura di Roberto Finzi, Claudio Magris, Giovanni Niccoli. Torino, 2002.

Valiani 1983 = Valiani, Leo: *Sessant'anni di aventure e battaglie*. Milano, 1983.

Varga 2000 = Varga László: *A Rajk-per hátterében. Ferenczi Edmond és Noel Haviland Field.* In: *Évkönyv. VIII. Magyarország a jelenkorban*. Szerk. KĻrösi Zsuzsanna, Standeisky Éva, Rainer M. János. Bp. 2000.

Vári 1916 = Vári RezsĻ: *Történeti intézetek Rómában*. Bp. 1916.

Vásárhelyi 1989 = Vásárhelyi Miklós: *Ellenzékben*. Bp. 1989.

Vásárhelyi 2000 = *Beszélgetések Vásárhelyi Miklóssal*. Szerk. Barna Imre. Bp. 2000.

Vasváry 1971 = Vasváry Ödön: *A "*Justice for Hungary*" óceánrepülés.* = *Szabadság,* 1971. július 14.

Vattay 1990 = *Vattay Antal naplója 1944-1945.* S.a.r. Vígh Károly. Bp. 1990.

Veroli 1996 = Veroli, Patrizia: *Milloss. Un maestro della coreografia tra espressionismo e classicità*. Lucca, 1996.

Vida 1976 = Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947*. Bp. 1976.

Vidali 1980 = Vidali, Vittorio: *Orrizonti della libertà*. Milano, 1980.

Vidali 1983 = Vidali, Vittorio: *Comandante Carlos*. Milano, 1983.

Vígh 1979 = Vígh Károly: *Ugrás a sötétbe*. Bp. 1979.

Vkf = Vezérkari FĻnökség

V. Kovács 1968 = V. Kovács Sándor: *Banfi Florio középkori kutatásai*. = *Irodalomtörténeti Közlemények* 1968/2. 269-271.

V. Kovács 1987 = V. Kovács Sándor: *Egy epigrammaköltĻ a Jagelló-korban*. In: V. Kovács Sándor: *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*. Bp. 1987. 396-437.

Vörös 2010 = Vörös Géza: *Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. Az egyházak mĦködési feltételeinek keretei*. In: Bánkuti-Gyarmati 2010.

Walcz 1999 = Walcz Amarylisz: *A Római Magyar Akadémia történetéhez.* = *Külpolitika* 1999/3-4. 209-227.

Weber 1950 = Weber Tibor: *A "*Justice for Hungary*" hĻse Amerikába érkezett. A két legelsĻ magyar óceánrepülĻ közül életben maradt Magyar Sándor nyilatkozik az Amerikai Magyar Népszavának.* = *Amerikai Magyar Népszava,* 1950. február 15.

WHO 1958 = *Who's who in Italy 1957-1958*. Milano-Roma, 1958.

WHO ÖST 1998 = *Who is who in Österreich*. Supplementenwerk. Zug, 1998.

Zeidler 2008 = Zeidler Miklós: *Justice for Hungary. Az első magyar óceánrepülés*. = *Rubicon* 2008/5.

Zeno 1975 = Zeno, Luigi: *Ritratto di Carlo Sforza*. Firenze, 1975.

Zinner 2001 = Zinner Tibor: *Az egyik gyújtózsinór a Rajk-Brankov-ügyhöz (is)*. In: *Katonai perek 1945-1958*. Szerk. Okváth Imre. Bp. 2001.

Zsitnyáni 2001 = Zsitnyáni Ildikó: *"A hazáért mindhalálig!" A magyar tisztikar ellen irányuló perek 1945-1953.* = *Katonai perek 1945-1958*. Szerk. Okváth Imre. Bp. 2001.